

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

29.
KAZI SONUÇLARI
TOPLANTISI
2. CİLT

28 MAYIS – 1 HAZİRAN 2007
KOCAELİ

T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayın No : 3113- 2
Kùltür Varlıkları ve Mùzeler Genel Mùdùrlùđù Yayın No: 126 - 2

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Birnur KORAL
Dr. Haydar DÖNMEZ
Dr. Adil ÖZME

Kapak ve Uygulama
Suna HÖKENEK

ISBN: 978-975-17-3111-5 (2. Cilt)
ISSN: 1017-7655

Kapak Fotoğrafı: *Fede BERTI*
The 2006 Campaign at lasos

Not : Kazı raporları, dil ve yazım açısından Klâsik Filolog Dr. Haydar Dönmez tarafından denetlenmiştir. Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIğI
DÖSİMM BASİMEVİ
ANKARA-2008

İÇİNDEKİLER

Nevzat ÇEVİK, Süleyman BULUT, İsa KIZGUT Rhodiapolis Kazılarında İlk Yıl: 2006	1
Armağan ERKANAL-ÖKTÜ, Nazlı ÇINARDAĞLI KARAASLAN Panaztepe Kazıları 2006 Yılı Çalışmaları.....	19
Coşkun ÖZGÜNEL 2006 Yılı Gülpınar Kazıları (27. Yıl).....	39
Nur BALKAN-ATLI, Ludovic SLIMAK, Steve KUHN, Fazıl AÇIKGÖZ Kömürcü-Kaletepe Obsidyen Atölyesi Paleolitik Dönem 2006 Yılı Kazısı.....	53
Ahmet YARAŞ, Daniş BAYKAN, Ergün KARACA 2006 Yılı Allianoı Kazısı	71
Timothy P. HARRISON, Stephen BATIUK, Heather SNOW Tayinat Höyük Kazıları	85
Aygül SÜEL, Mustafa SÜEL 2006 Yılı Ortaköy Kazı Çalışmaları	99
Dominique BEYER Zeyve Höyük (Porsuk), 2006.....	107
Aliye ÖZTAN, Süleyman ÖZKAN, Fazıl AÇIKGÖZ, Benjamin S. ARBUCLÉ 2006 Yılı Köşk Höyük Kazıları Raporu	117
Semiha Yıldız ÖTÜKEN 2006 Yılı Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı ve Duvar Resimlerini Koruma-Onarım Çalışmaları.....	137
R. R. R. SMITH Aphrodisias, 2006	157

K. Aslıhan YENER Alalakh (Aççana Höyüğü) 2006 Yılı Çalışmaları.....	171
Refik DURU, Gülsün UMURTAK Bademağacı Kazıları, 2006.....	187
Vedat İDİL, Musa KADIOĞLU 2006 Yılı Nysa Kazı ve Restorasyon Çalışmaları.....	197
Güler ATEŞ, Klaus RHEIDT Aizanoi 2005 ve 2006 Yılı Çalışmaları.....	227
Lâtife SUMMERER Pompeipolis (Paflagonya) 2006 Yılı Çalışmaları.....	243
Hans LOHMANN Rescue Excavation of the Archaic Panionion in the Mycale (Dilek Dağları): 2nd Campaign	265
Marie-Henriette GATES 2006 Season at Kinet Höyük (Yeşil-Dörtüol, Hatay)	281
Eugenia EQUINI SCHNEIDER Elaiussa Sebaste – Report of 2006 Excavation Season	299
Ernst PERNICKA, Peter JABLONKA, Rüstem ASLAN 2006 Yılı Troia Kazı Sonuçları	311
G. Keneth SAMS, R. Brendan BURKE Gordion, 2006	329
Ayla SEVİM, Ayhan YİĞİT 2006 Yılı Çankırı Çorakyerler Kazısı	343
Nurettin YARDIMCI 2006 Yılı Harran Kazı ve Restorasyon Çalışmaları.....	359

Recep MERİÇ, Serdar AYBEK, Ali Kâzım ÖZ, Aygün Ekin MERİÇ, Eda GÜNGÖR, Sarp ALATEPELİ Metropolis 2006 Yılı Kazıları	369
Isabella CANEVA, Gülgün KÖROĞLU Excavations at Mersin Yumuktepe Höyüğü in 2006	379
Nicolò MARCHETTI The 2006 Joint Turkish-Italian Excavations at Tilmen Höyük	389
Mevlüt ÜYÜMEZ, Özdemir KOÇAK, Ahmet İLASLI Afyonkarahisar/Bayat İlçesi Dede Mezarı Orta Tunç Çağı Nekropolü 2006 Yılı Kazıları	403
Klaus SCHMIDT Göbekli Tepe 2006 Yılı Kazısı.....	417
Karl STROBEL, Christoph GERBER Das Internationale Tavium/Tawinija-Projekt Bericht Über die Kampagne 2006	429
Tayfun YILDIRIM, İsmet EDİZ 2006 Yılı Resuloğlu Eski Tunç Çağı Mezarlık Kazısı	443
Gürcan POLAT, Yasemin POLAT, Kahraman YAĞIZ, Tuncay KÜÇÜK, Onur ZUNAL Antandros 2006 Yılı Kazıları.....	455
Geoffrey SUMMERS Kerkenes 2006	477
Ömer ÖZYİĞİT 2006 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları	489
Aykut ÇINAROĞLU, Duygu ÇELİK 2006 Yılı Kastamonu – Kınık Kazısı	513

Aykut ÇINAROĞLU, Duygu ÇELİK
2006 Yılı Alaca Höyük Kazısı525

Erksin GÜLEÇ, Süheyla DEMİRCİ, İsmail ÖZER, Cesur PEHLEVAN,
A. Cem ERKMAN, Ayhan YİĞİT, Ferhat KAYA
2006 Yılı Sivas/Hayranlı-Haliminhani Kazısı537

RHODİAPOLİS KAZILARINDA İLK YIL: 2006

Nevzat ÇEVİK*
Süleyman BULUT
İsa KIZGUT

Yerleşim “çam kokulu, gölgeli bir tepe üzerinde oldukça hoş” değildir artık. G. Bean’in 1946 yılı izlenimleri ve Ernst Krickl’in Otto Benndorf’la birlikte yaptığı 1892 yılı çalışmalarının fotoğrafları çok geride kalmıştır. 2000 yılında tamamen yanan antik kentte bugün hiçbir ağaç kalmadığı gibi antik kalıntılar büyük hasar görmüştür. Hiç dinmeyen defineci ‘yangınları’ ise yüzeydeki hemen her kalıntıya ağır zararlar vermiştir. Yangın sonrası tahribatın boyutlarını gözlemlemek için yaptığımız inceleme gezisi, yerleşimde ciddi bir değerlendirme yaptığımız ilk araştırmamızdır. Ardından kentin arkeolojisi üzerine ilk kez kapsamlı bir proje başlatılmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Akdeniz Üniversitesi adına yürütmeye başladığımız kazılar, yerleşimin tamamını ortaya çıkarmak amacıyla başlatılmış tümcül bir projedir. 2006 kazılarının ilk yılıdır¹. Kazılar 03 Temmuz – 28 Ağustos günlerinde (toplam 57 iş gününde) gerçekleşmiştir.

* Prof. Dr. Nevzat ÇEVİK, Akdeniz Üniversitesi Arkeoloji Bölümü ncevik@akdeniz.edu.tr Antalya/TÜRKİYE.
Öğr.Gör.Süleyman BULUT, Akdeniz Üniversitesi Arkeoloji Bölümü sbulut@akdeniz.edu.tr Antalya/TÜRKİYE.

Yrd.Doç.Dr. İsa KIZGUT, Akdeniz Üniversitesi Arkeoloji Bölümü ikizgut@akdeniz.edu.tr Antalya/TÜRKİYE.

- 1 Kazı izni ve önemli miktardaki maddî desteği için Genel Müdürlüğümüz ve DÖSİM Müdürlüğü’ne, temsilciliğimizi yapan Genel Müdürlük uzmanı Sayın Filiz Avan’a, bir gözlemciden öte ekip üyesi heyecanı ve enerjisiyle kazı ekibine ve yoğun çalışmalarımıza verdiği katkı için teşekkür ederiz. 2006 sezonunda başta Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİM olmak üzere Akdeniz Üniversitesi ve Kumluca Belediyesi’nden büyük destek alınarak çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bütçemiz, yaklaşık toplamda 285.000 YTL’yi bulmuştur. Bunun içerisinde Akdeniz Üniversitesi, Kumluca Orman Bölge Müdürlüğü, Harita Genel Komutanlığı ve AKUZAL’dan alınan teknik ve aynî desteklerle ekip üyelerinin kişisel katkıları ve kişisel araç-gereç ve makine parkı bulunmamaktadır. Bu destekler de eklendiğinde, bütçemiz toplam 300.000 YTL’yi aşmıştır. Destekleri sağlayan kurum ve yetkililerine tüm ekip teşekkür borçludur. Çalışmalarımızın planladığımız gibi gerçekleştirilmesine çok önemli katkı yapmışlardır. Daha da önemlisi, vazgeçilmez üç ayak olan Devlet-Üniversite-Halk (Kültür ve Turizm Bakanlığı-Akdeniz Üniversitesi-Kumluca Belediye Başkanlığı) unsurlarının çok sağlıklı birliktelikleri sağlanmış ve her kurum ve kişi üstüne düşeni hakkıyla yerine getirmiştir. Ülkemizde halkın, devletin ve de üniversitenin bu düşünce düzeyine gelmiş olması çok sevindiricidir. Antik kentleri korumanın ve ortaya çıkarmanın bu birliktelikten başka yolu da yoktur. Kazının bir üyesi gibi her türlü eksikimizi gideren ve bu işe bizimle birlikte gönül veren Kumluca Belediye Başkanı Sayın Hüsamettin Çetinkaya’ya ve çalışanlarına, kazımızdan ilgisini eksik etmeyen İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü’ne, harita çalışmalarını başlatan Fotogrametri Mühendisi Süleyman Coşgun’a, çalışmalarımıza ve organizasyona katılan, sabır, dikkat ve özenli çalışmalar yapan Araştırma Görevlilerimiz Banu Özdilek, Emrah Akalın, H. Onur Tıbbıkoğlu’na, Arkeolog Tahsin Kimyonok, Erhan Özkan, Sanem Fırıncı ve Deniz Tanrıverdi’ye, sanatsal karakalem çalışmaları gerçekleştiren Sanat Tarihçisi ve Ressam Mikail Duggan’a, özverili ve arzulu çalışmaları için 19 öğrencimiz ve 57 işçimize gönülden teşekkür ediyoruz.

ÇALIŞMALAR

Rhodiapolis antik kenti kazılarının ilk sezonunda: I. Kentin genel bitki ve yüzey temizliği; II. Kent içi araç ulaşım yollarının yapımı; Alt yapı çalışmaları; III. Tespite yönelik ön yüzey araştırmaları ve topografik çalışmalar ve IV. Kazı çalışmaları biçiminde gerçekleştirilmiştir. Kazı çalışmaları da kendi içinde şu alanlarda yürütülmüştür: IV-1. Hamam, IV-2. Agora/Stoa, IV-3. Tiyatro, IV-4. Cadde.

Çalışmalar hem yapı bazında hem de organik ilişkide ve ortak çevreyi kullanan yapılar topluluğuna toplu müdahale biçiminde planlanmıştır. Arazide yalnız konumlanan Hamam'ın kazısı yapı bazında planlanmış, Agora ve Opramoas Stoa'sı ile Tiyatro çalışmaları da hem kendi içlerinde tekil projeler biçiminde hem de genel çalışmalarda bir bütün hâlinde bir arada planlanmıştır. Yani 4 farklı kazı varmış gibi çalışılmıştır. Bunda amaç kaçınılmaz ortak lojistik sorununu çözmek ve biri kazının diğerindeki çalışma ve kazıların ilerleyişine engel olmasını kısa ve uzun vadede önlemektir.

Kentin genel bitki ve yüzey temizliği (Resim: 1): Kazı başlangıç tarihinden itibaren tiyatro, kentin batı girişi, *Sebasteion* ve Hamam'a kadar olan ve Agora'nın tüm çevresini de kapsayan yaklaşık 15.000 m² lik, kamu merkezi ve çevresini içeren alanı kaplayan ağaç ve bitki örtüsü, Kumluca Orman Müdürlüğü'nün bilgisi dahilinde temizlenmiştir. Bitki ve ağaçlardan arındırılan alanların merkezi (kazı ve çalışma yapılacak olan) kesimlerindeki yüzey molozları kaldırılmıştır.

Kent içi araç ulaşım yollarının yapımı, altyapı çalışmaları (Resim: 1): Orman yolu, Kumluca Orman Müdürlüğü'nün iş makineleriyle 3 ayrı çalışmayla ıslah edilmiş ve kazıyla ilgili araçların rahatlıkla kent merkezine kadar çıkmasına olanak sağlamıştır. Hâlihazır orman yollarının bittiği noktalardan sonra iki yönden, elle iki ayrı yerleşim içi iş yolu yapılmış ve kazıda zorunlu kullanılan iş makinelerinin çıkışı sağlanmıştır. İlk yıl büyük emek-zaman ve para yatırılan bu alt yapı çalışmaları önümüzdeki tüm yılların çalışmalarına alt yapı oluşturmuştur.

Tespite yönelik ön yüzey araştırmaları ve topografik çalışmalar: Tüm yerleşimde ve çevresinde detaylı gözlemler yapılmıştır. Öncelikle kazılacak alanlar olmak üzere önemli tüm yapıların rölemleri ve taş planları çıkarılmıştır. Bunlar *Sebasteion*, Agora, Stoa, Tiyatro ve Hamam'dır. 2007'de kazılacak olan Opramoas mezar anıtı gibi yapıların da taş planları çıkarılmıştır. Ayrıca yerleşimin topografik planı çıkarılmaya başlanmış; kamu merkezinin tamamı ile çevresinde kalan tüm alanın topografik haritası tamamlanmıştır. *Total Station* kullanılarak gerçekleştirilen haritada kent merkezindeki tüm yapılar ilk etapta haritaya işlenmiş; AKUZAL (Akdeniz Üniversitesi Uzaktan Algılama Merkezi) ile birlikte oluşturulan proje kapsamında, uzaktan algılama yöntemleri ve materyalleriyle de desteklenmiştir.

KAZI ÇALIŞMALARI

Kazi çalışmaları 4 ana alanda birbirine paralel, ancak farklı projeler olarak farklı gruplar tarafından gerçekleştirilmiştir: 1. Hamam, 2. Agora/Stoa, 3. Tiyatro, 4. Cadde.

Hamam Kazıları (Resim: 2): Yerleşimin doğu eteğindeki son kamu yapısı bir Roma Dönemi hamamıdır. 25,57 m. genişlikte (D-B) ve 40,75 m. uzunlukta (K-G) (toplam alan: 1077 m²) bir alanı kapsamaktadır. Güney yarısını *palaestra* ve *palaestranın* alt yapısını/terasını oluşturan sarnıçlar, kuzey yarısını da hamam-yıkınma birimleri oluşturur. Yıkınma sektörü D-B ekseninde, 446 m² lik bir alanı kapsar. Doğu duvarının tümü tonozla dek ayaktadır. Hamamın içi tamamen moloz dolgu ile kapanmıştır. Özellikle batısı boyunca yaslandığı akropol tepesinin tüm akıntıları içeriye dolmuş, hatta arka duvarları yıkılmış ve ön duvarlardan bazılarını da kütleli olarak birbirinden koparmıştır. Hamam'da birkaç evreli yapılaşma görülür. Roma'nın kendi içindeki revizyonları yanında asıl radikal müdahaleler Bizans Döneminde olmuştur. Bizans Döneminde hamamın kullanılmış olması nedeniyle, iç mimaride Roma Dönemi hamamından geriye çok da bir şey kalmamıştır. Hamam'ın güney yarısını oluşturan *palaestra* bloğu, Hamam'ın yıkınma birimlerinin bulunduğu bloktan çok daha büyüktür ve 631 m² lik bir alanı kapsar.

Bölüm 1 (Altyapı Servis Bölümü): Hamamın KD köşesindeki bölümdür. 13,15x6,95 m. ölçülerindedir. Hamam'ın altyapısına ısıtma, yakacak deposu ve temizlik gibi servis işlevleri yüklenmiştir. Asıl hamam girişinin alt kotundan girilir. GD köşesinde *praeafurnium* ve su deposu bulunur. GB köşesinde bir ocağa ait kalıntılar ve yanında iç dağıtım sistemine ait künkler bulunmuştur.

Bölüm 2 (Giriş Odası): Hamam bölümünün ana girişinin açıldığı antredir. 3,60x4,33 m. ölçülerindedir. Ana giriş kuzey duvarındandır. Üst kesimi yıkık olan girişin yan duvarları ve eşik taşı korunmuştur. Kapı genişliği tam anlaşılacakla birlikte 1,60 m. ye yakın görünmektedir. Ana girişin hemen batı yanından 5 No.lu bölümün batı duvarına paralel, daha ince bir duvar uzanmaktadır. Duvara paralel olarak 6.94 m. ilerleyen 0.58 m. genişliğindeki atık su kanalı 5 No.lu bölüme doğru uzanmaktadır. Ana giriş tarafında kanal ağzı korunmuştur. Ana giriş eşiği altındaki atık su çıkışı da korunmuş durumdadır. Yan duvarlarından bir kısmı korunmuş olan kanalın zemini ve duvarları sıvalıdır. Mermer kaplama plâkalarından hiçbiri, Bizans Dönemi kullanımı nedeniyle bugüne kalmamıştır. 5 No.lu bölümün kuzey duvarından girinti yapan havuz bu bölümün içine doğru uzanmaktadır. Girintinin

güney rafında duvar önünde 2.82x1.70 m. ölçülerinde, 1.00 m. derinliğinde bir tekne bulunmaktadır. Sonradan düzenlendiği anlaşılan teknede Roma Dönemine ait yapı taşları kullanılmıştır. Orijinalde de Roma Dönemi teknesine ait olan silmeli blok taşlar dikdörtgen formlu teknenin doğu ve kuzey duvarlarını oluşturur. Tekne diğer iki yandan duvar köşesi içinde kalarak biçimlendirilmiştir. Teknenin zemini pişmiş toprak ve taş levhalarla oluşan düzenli bir kaplamaya sahiptir. Pişmiş toprak levhaların birinde, bir erkek yüzü profilden levha üretici ustaların bir eğlencesi gibi *graffiti* biçiminde işlenmiştir. KB köşedeki taş kaplamanın köşesinde 6 yapraklı bir forma sahip atık su süzgeç deliği bırakılmıştır. 2. bölümün batı duvarından 3. bölüme girilir.

Bölüm 3 (Apoditerium): 5.20x7.13 m. ölçülerindedir. Hamam'ın ilk büyük bölümüdür. Güney duvarı ortasındaki 4.20 m. ölçülerindeki kapıyla 4. bölüme bağlanır. Çok yüksek duvarlarıyla korunmuştur. K-G doğrultusunda tonoz örtülüdür. Batı duvarı yamaca dayanan Hamam'ın son duvarıdır. Zemin tamamen taş levhalarla kaplıdır. Nitelikli döşeme, bazı çatlaklar dışında iyi korunmuştur. Bu bölüm, yapısallığına, Hamam giriş trafiğine ve odanın konum ve plan özelliklerine göre soyunmalık işlevindedir.

Bölüm 4: 8.13x4.20 m. ölçülerindedir. Hamam içi trafiğin kavşağıdır. Güney, kuzey ve doğu duvarlarından kapılarla 3 (*Apoditerium*), 5 (*Tepidarium*) ve 8 (*Palaestra*) No.lu bölümlerle bağlantılıdır. Yamaca yaslanan batı duvarı tamamen öne doğru kaymış ve yıkılmak üzeredir. Oda G-K doğrultusunda beşik tonoz örtülüdür. Odanın içi kütleli tonoz yıkıntılarıyla doludur. Bunlar kompresör yardımıyla parçalanmış ve dışarı çıkarılmıştır. Hamam'ın en korunmaya muhtaç bölümüdür. Zeminin tıpkı 3 No.lu bölümde olduğu gibi taş levhalarla kaplı olduğunu gösteren bir döşeme ait parça, *in situ* mekânın güney girişinin hemen altında izlenir. Bu örnek dışında taş döşeme ait herhangi bir parça izlenirse de, levhaların harç üzerinde bıraktığı izler rahatlıkla seçilebilir. Batı duvarı ve 3 No.lu bölüm ile bağlanan kapı duvarları kütleli olarak ayrılmıştır. Tonoz yıkıntılarının baskılarından kurtarılan bu duvarların korunması için önlemler alınmıştır. Batı duvarı ortasında tek bir küçük niş vardır. Duvarlar sıvalıdır. Odanın GB köşesinde sonradan örülen bir su teknesi vardır. 2.10x1.70 m. ölçülerindeki teknenin derinliği 0.45 m. olup zemini tuğla plakalarla döşelidir.

Bölüm 5 (Frigidarium): İlk ıslak hacimdir. 4. bölümün doğu duvarı ortasındaki kapıyla girilir. 4.07x7.97 m. ölçülerindeki dikdörtgen oda K-G doğrultusunda beşik tonozla örtülüdür. 4 numaralı bölümden açılan kapının yüksekliği 2.68 m., genişliği 1.65 m. dir. G duvarı ortasında olması gereken pencere görülmemektedir.

Zemin çökmemiş olarak ele geçirilmiştir. Kendi içinde kademe yapar. Kuzey duvarında 2.97x2.17 m. ölçülerinde bir banyo teknesi girintisi vardır. Tahribata uğramış teknenin zemininde mermer kaplama altı sıvası görülür. Teknenin oda ve havuz taraflarında basamaklar vardır. Teknenin duvarlarında mermer kaplama levhalarının yapıştırıldığı harçlar durmaktadır. Zemin altı görünmemektedir. Ancak 6 No.lu bölümün güneyinden açılan tek bir ısı kanalı bu bölüme sıcak hava sevk edildiğini göstermektedir. Isıtma kanalının odanın sadece güney bölümüne yönelik olarak tek olması 5. bölümün kısmen ve az ısıtıldığını göstermektedir.

Bölüm 6 (Tepidarium): 5.70x8.20 m. ölçülerinde olup yaklaşık 47 m² dir. Kuzey duvarının uzunluğu 6.17 m. dir. Ancak bunun nedeni bu kesimdeki apsidal yıkanma teknesinin kütsel kopuşu ve bundan oluşan ayrılmalardır. 5. bölümden 2 kapı açıklığıyla girilir. 2 kapı bu bölümün batı duvarında eşit aralıklarla dengeli olarak yerleştirilmiştir. Aynı duvarda açılan kapılardan güneydeki 0.95 m., kuzeydeki 1.00 m. genişliğindedir. 4., 5. ve 7. bölüm gibi K-G doğrultusunda beşik tonoz örtülüdür. G duvarından *palaestra* tarafına bir pencere açıklığı bırakılmıştır. G duvarı ortasında olması gereken pencere, tam bu kesimde pencere boşluğu zayıflığından oluşan yıkıntı nedeniyle görülmemektedir. Pencere boşluğu alt kesimine denk gelen zeminde pencereye ait olması gereken düz cam parçaları bulunmuştur. *Hypocaustum* sistemine ilişkin ayaklı tuğlalar çok iyi korunmuş olarak kalmıştır. Duvar kenarları boyunca 0.50 m. aralıklarla, ortalama 0.30 m. genişliğindeki tuğla ayaklar, yerleştirilmiştir. Ayakların duvardan çıkıntıları 30-60 cm. arasında değişir. Toplam 20 ayak yerinde değişik yüksekliklerde korunmuştur. Ayaklardan arta kalan alan tamamen yuvarlak tuğla ayaklarla donatılmıştır. Ortalama çapları 25 cm. dir. Farklı yüksekliklerde tahribata uğramış olan ayaklar bazı yerlerde tamamen yok olmuştur. Ele geçirilen tuğla ayak sayısı 40'tır ve çoğunluğu yuvarlak formlarıyla zeminden başlarken bir kısmı kare tuğlalara oturtulmuştur. Odanın genişliğinde 5, uzunluğunda 8 sıra tuğla ayak, 35-65 cm. aralıklarla yerleştirilmiştir. Bunların zemini çökme riski olan yerlerde desteklemek amacıyla sonradan eklendiği ve bazılarının onarım gördüğü anlaşılmaktadır. 7 No.lu (*Caldarium*) bölüm alt yapısından 1. 50 m. yüksekliğinde 3 açıklıkla sıcak hava akışı sağlanmıştır. Tek hava kanalıyla 6. bölüme bağlanan 5. bölümden çok daha iyi ısıtıldığı görülmektedir.

Bölüm 7 (Caldarium): 5.43x7.35 m (40 m²) ölçülerindeki dikdörtgen bölüm hamamın sıcak bölümüdür. 6 No.lu (*Tepidarium*) bölümün doğu duvarının güney başındaki 1.00 m. genişliğinde bir kapıyla girilir. Bu kapı, batı karşısındaki *Tepidariuma* açılan kapılardan aksı kaydırılarak yerleştirilmiştir. Amaç sıcak hava kaybını önlemektir. Tüm zemini çökmüş ve tahribata uğramıştır. K-G

doğrultusundaki bölüm, aynı doğrultuda beşik tonoz örtülüdür. Doğu duvarı iyi korunmuştur. Oda yüksekliği 5.25 m. dir. Tonoz başlangıcına kadar ayakta. Doğu duvarının tam ortasında bir niş ve aynı duvarın kuzey tarafında bir pencere bulunur. Üstü tuğla işçilikli yarım kubbe formunda kemerle örülüdür. Nişin derinliği 0.95 m., genişliği 2.07 m., yüksekliği 3.25 m. dir. Bu kesimde duvar genişliği 1.50 m. dir. Ortalama 0.90 m. genişliğinde olan Hamam'ın diğer duvarlarına göre çok kalın olmasının nedeni Hamam'ın en zayıf yerdeki son duvarı olması ve içinde niş bulunmasıdır. Duvar dibinde bulunan tuğla ayakların bazıları değişik yüksekliklerde korunabilmiştir. *Tepidariuma* göre *Hypocaustum* oldukça fazla tahribat görmüştür. Kuzey duvarı önünde diğer yerlerden farklı olarak iki sıra ayak yerleştirilmiştir. Bunun nedeni bu kesimde *Preafurniumun* bulunması ve üstünde de sıcak yıkanma teknesinin varlığı olmalıdır. Zemin tamamen çöktüğünden bu kesimdeki yıkanma teknesinden iz kalmamıştır. Odanın kuzey kesiminde iki sırada toplam 12 ayak olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan 9 adeti korunmuştur. Odanın ayaklardan arta kalan boşluğunda 6 sırada 6 tuğla ayak *Hypocaustum* sistemini desteklemektedir. Duvarlarda, mermer kaplama malzemesinin tutturulacağı pişmiş toprak ayak yuvaları görülür. Bu yuvalara yerleştirilmiş olan, iki farklı tipte *terra cotta* çivilerden (*spacer pin*) çok sayıda bulunmuştur. Çivi başlarının çapı 7.5 cm. ile 9 cm. arasında, korunan yükseklikleri ise 7 cm. ile 12 cm. arasında değişmektedir.

Bölüm 8 (Palaestra): 22.30x28.32 m. ölçülerindedir. Toplam 631 m² lik yüzölçümü ile tüm Hamam'ın yarısından fazla (%58,5) bir alanı kaplar. Doğu yarısının alt yapısında, yan yana dizili 4 büyük sarnıç yer almaktadır. Sarnıçlar hem su teminini sağlar hem de *palaestra* alt yapısının terasını oluşturur. Bizans yapılaşmasının en yoğun izlendiği *palaestrada*, orijinal Roma yapılaşması bozulmuştur. Özellikle, *palaestranın* KB köşesinde yan yana dizili 3 küçük birim tamamen Bizans revizyonuna uğramıştır. Yine de Roma Döneminde *palaestra* faaliyetlerinde kullanılan birimler oldukları anlaşılmakta ve formları ve ölçüleri görülebilmektedir. Bizans ve Roma Dönemi kalıntılarını birlikte korumanın olanaksızlığı nedeniyle bu bölümlerde Roma Dönemi zeminine inilmemiştir. Sadece tonozlu bölümlerin ilkinin ön kesiminde zemine kadar kazılmış ve orijinal taş kaplamalar görülmüştür. Bizans Dönemi yapılaşması sadece hazır kapalı bölümlerin yeniden yapılanması ile değil, aynı zamanda Roma Dönemi malzemesiyle yeni bölümler inşa etmek biçiminde de gerçekleşmiştir. En güneydeki tonozlu *palaestra* bölümünün güneyinden itibaren tüm *palaestrada* yan yana Bizans Dönemi yapıları görülür. Bunlar konut olarak organize edilmiştir. İçlerinde erzak *pithosları* alt kesimleriyle ele geçirilmiştir. *Palaestranın* doğu yarısının alt

yapısını da oluşturan yan yana, enine dizili 4 büyük sarnıç kentin en alt kottaki son sarnıçlarıdır. Hamamın su depolama ihtiyacını karşılamaktadır. 4 sarnıcın Hamam *palaestrasına* sağladığı alan 22.90x15 m. ölçülerinde, toplam 343 m² dir. Sarnıçların genişlikleri 4.45-4.80 m. arasında değişir, uzunlukları ise 11.70-12.28 m. arasında değişir. Duvar kalınlıkları, aralarda 1.00 m., güneyde 1.15 m. ve eğimli arazi nedeniyle en zayıf olduğu ve başka bir birime yaslanmadığı doğuda 1.50 m. dir. Sarnıçlar birbirlerine 3'er kemerle bağlanır. Kemer genişlikleri 2.50 m. dir. Sarnıçların zemini görülmemektedir. Tüm duvarlar kalın bir sıvayla kaplıdır. 54 m² alanları bulunan sarnıçların yükseklikleri ortalama 8 m. düşünüldüğünde, her birinin hacimleri –su depolama kapasiteleri- 432 m³ tür. Yaklaşık 500 m³ kapasite düşünüldüğünde Hamam'ın 2000 m³ (2000 ton) su depolama kapasitesi olduğu anlaşılmaktadır. Bizans Döneminde tüm sarnıçlar farklı amaçlarla kullanılmıştır. Özellikle ortadaki sarnıcın güney duvarı üzerinde sıvaya kazınmış haçlar ve *graffiti* bu kullanımı açıkça gösterir. Gözükmemekle birlikte Hamam'ın *palaestra* tarafından (güneyden) bir girişi olması gerektiği düşünülmektedir.

Hamam buluntuları (Res. 3): Hamam Bizans Döneminde tüm birimleriyle ve çoğunlukla en orijinal zemine dek kullanılmış olduğundan ve Hamam önünde bulunan kireç işliğinin açıkladığı gibi, Roma Dönemi buluntuları oldukça sınırlıdır. Buna rağmen Bizans Dönemi öncesinde yıkılmış bulunan bazı birimlerde Roma Dönemi buluntularına rastlanmıştır. Bunlar çoğunlukla Geç Roma Dönemine ait seramik parçalarıdır. Bizans Dönemi seramikleri de ele geçirilmiştir. 4 No.lu bölümde ele geçirilen seramik parçaları birleştirilmiş ve bu parçalar 6 adet *amphoriskosa* tümlenmiştir. Rhodos amphorasına ait parçalardan sadece birisi –kulp- üzerinde damga vardır. Damgada bir Helios başı ve tam okunamayan bir üretici adı yer almaktadır. Bizans Dönemine ait seramiklerden *in situ* olan, alt yarısı kalmış *pithoslardır*. Bunlar 8. bölümde Bizans konutuna dönüştürülmüş birimlerde ele geçirilmiştir. Roma günlük seramik parçaları yanında *kernos* parçaları gibi, Hamam'da bulunması şaşırtıcı buluntular da vardır. Genellikle günlük kullanım seramiklerine ait parçalar yoğunluktadır. Mimarî ve çatı kiremitlerine ait farklı buluntular Hamam'ın üst örtüsü hakkında bilgi vermektedir. Bu tür buluntuların ele geçirildiği bölüm, 1 No.lu servis bölümüdür. Buranın ahşap çatı örtülü ve kiremit kaplı olduğu anlaşılmaktadır. Metal bulgu olarak da çivi ve diğer bağlayıcılara ait parçalardır. Bunlardan bir kısmı tanımlanamayan fonksiyonlara sahip metal objelerdir. 15 halkalı bir zincir ve bir demir eğe dikkat çekmektedir. Hamam bölümlerinde özellikle de *palaestrada* Bizans kireç ocağından kurtulabilen yontu parçacıklarına rastlanmıştır.

Hamam kazılarında yazılı bloklar ve blok parçalarına da rastlanmıştır. Bunların tamamı Bizans Döneminde devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. 8 No.lu bölümde Bizans duvarında kullanılan yazılı bir blok bulunmuştur. Bu blok tonozlu bölümlerin ön yapılarından gelmiş olmalıdır. Diğer bir yazıt *palaestranın* güney duvarı ortasında Bizans Döneminde tekrar kullanılmış olan büyük bir bloğun altındaki blokta ele geçirilmiştir. 2 No.lu (giriş) bölümünde bulunan su havuzunun duvar bloklarından biri üzerinde de bir Bizans yazıtı bulunmuştur. Ele geçirilen sikkelerin büyük kısmı okunamaz durumda olmasına karşın, Basileus lejantlı biri tanımlanabilmektedir.

Agora / Stoa (Resim: 4,5): KD-GB doğrultusunda uzanmaktadır. Kentin merkezi kamu yapısıdır. Agora ve Stoa birlikte organize edilmiştir. Stoa Agora'nın batısı boyunca uzayan örtülü bölümdür. Toplam 59 m. uzunluğundadır. Tüm alanın genişliği güneyde 29.90 m., kuzeyde 19.15 m. dir. Bunun 9.20 m. genişliğindeki batı yarısı Stoa'dır. Stoa'nın doğusunda paralel uzayan Agora düzlüğü kuzeyde dar başlayıp güneye doğru genişlemektedir. Agora düzlüğü kuzeyde 10 m. genişlikle başlayıp güney başta 20.70 m. genişliğe ulaşır. Agora'nın iki tarafından da giriş vardır. Agora'nın güney bitimi, *Sebasteionun* kuzey yanı arasında kalan üçgen alan bir kavşak gibidir. Burada kentin doğusundan, aşağıdan çıkan yol Agora'ya, kentin batı girişine ve Tiyatro-akropol sokağına ulaşır. Aynı alandan düz ayak Agora'ya girilirken, kavşaktan yükselen geniş basamaklarla da Stoa'nın üst katına ve dolayısıyla Opramoas alanına geçit verir. Agora'nın 35 m. lik güney yarısının alt yapısını –terasını- 4 büyük sarnıç oluşturur. Sarnıçların tamamının üst örtüleri –tonozları- çökmüştür. En güneydeki 4. sarnıç ise tamamen yıkılmış ve toprak altında kalmıştır. Sarnıçların genişliği 7.40, uzunluğu 11.25 m. dir. Agora kazısı kuzey baş kesimindeki yaklaşık 20x20 m. ölçülerindeki alanda (Tiyatro doğu *parodosu* çıkışı, Agora eksedrası karşısı) 0.30-2.50 m. yüksekliğinde yol amaçlı bırakılan eğimli dolgu (400 m³) dışında *Sebasteion* önündeki basamaklı caddeye kadar tamamlanmıştır. Agora önce tüm bitki ve molozlardan temizlenmiş ve araçların çalışabileceği yollar planlandıktan sonra kazılara başlanmıştır. Planlanan yol Tiyatro'ya, Agora alanına ve Agora'nın sonuna ulaşacak biçimde ıslah edilmiş ve kalan alanlarda kazı çalışmaları sürdürülmüştür. Bu alanda yapılan çalışmalar doğu *parodosun* güney ve kuzey köşe başlangıçları arasında sürdürülmüş ve tiyatrodaki kazı çalışmalarının yapılabilmesi amacıyla bu durumda yarım kazılarak bırakılmıştır. Bu durumda Agora/Stoa'nın 35.70 m. uzunluğundaki güney bölümü tamamen kazılmıştır. Dolgunun en yüksek olduğu güneybatı uçta 3.40 m., aynı paralelde duvar dibinde kuzeybatı köşede 2.40 m. dolgu

vardır. Dolgu içeriği Opramoas Stoa'sının kendi yıkıntılarını oluşturan mimarî malzemeler ve akıntı topraktır. Tüm dolgu kazılarak alınmış ve içindeki bloklar vinç yardımıyla taş tarlasına taşınmıştır. Agora'nın ortasından uzunlamasına geçen 60 m. uzunluğundaki bir çizgide *in situ* yerleşik stylobat bloklarının üzerinde altlıksız oturan sütunların oturma izleri vardır. Bunlardan kazılmış alana denk gelen 17'si izlenmektedir. Sütun çapları yaklaşık 43 cm. dir. Sütun aralıkları 1.40-1.50 m. arasında değişmektedir. Stoa'nın ortasına denk gelen yerde *in situ* düşmüş bloklardan burada iki katlı bir Stoa olduğu anlaşılmıştır. Bu kalıntılara göre stylobata altlıksız oturan sütunlar, onların üstünde yalın 3 silmeli arşitrav, arşitravın üstünde, sütun üstlerine denk gelen yine eşit aralıklarla yerleştirilmiş postamentler ve üzerinde yükselen Korinth başlıklı sütunlar ve çatıyla iki katlı Stoa yapısalılığı tamamlanmaktadır. Bu yapıya ait sütunlar kolay taşınabilir silindirik formları ve kaliteli mermer yapıları nedeniyle çoğunlukla Bizans Döneminde kirece dönüştürüldüğü için eksilmiştir. Kireç ocağı Agora'nın ortalarında. Ocağa en yakın yerlerde tüm mermer malzeme yakılmıştır. Ocaktan uzaklaştıkça mimari bulgular çoğalır. Stoa zemininin, 60 m. boyunca tamamen mozaik döşeme olduğu anlaşılmıştır. Bazı yerlerde yapılan örnek açmalarda mozaik'in bulunduğu ve çoğunlukla da korunmuş olduğu görülmüştür. Mozaikler 3 renkli ve geometrik bezemelidir. Mozaiklerin tamamının açılması koruma kaygıları nedeniyle 2007 yılına bırakılmıştır.

Agora/Stoa buluntuları (Resim: 6): Çok sayıda ve farklı kap formları ve farklı dönemlere (Özellikle Roma ve Bizans) ait seramik parçaları en yoğun buluntu grubunu oluşturur. Bunların da içerisinde en yoğun küme Roma Dönemi günlük kullanım seramiklerine aittir. Alanın kuzey açmalarında yoğun olarak ele geçirilen bozuk formlu –ocak artığı- kap parçaları burada bir seramik fırını olduğunu göstermektedir. Henüz bir seramik fırını kalıntısına rastlanmamıştır. Alanda yontu parçaları da bulunmuştur. Bunlardan biri mermer kol parçası, aynı yerden diğer kola ait olabilecek bileğe yakın 10 cm. büyüklüğünde bir kol parçası, yine aynı bölümden kabartmaya ait olabilecek elbiseli bir kadının sağ göğüs çevresinin bir kısmı bulunmuştur. Bunlardan başka, A3.1 açmasının kuzeyinden mermerden omuza yakın elbiseli yontu parçası ve sandaletli bir ayak parçası ile Opramoas Anıtı'na ait çok sayıda yazıt parçaları ele geçirilmiştir.

Tiyatro (Resim: 6,7): Kazısı büyük oranda tamamlanmıştır. *Cavea*, *orquestra* ve *proskene* tamamen açılmış, sadece sahne binası, *parodoslar* ve *diazoma* çevresindeki tiyatro dış yolunun bir kısmı kalmıştır. Sahne binasının bırakılma nedeni Opramoas Anıtı ile iç içe olması ve ikisinin birlikte ele alınmak zorunda

oluşlarıdır. Dış çevre yolunun kısmen bırakılma nedeni ise yukarıdaki tapınak alanıyla fazlaca iç içe olması ve tapınak kazısı ile birlikte kazılmasının daha doğru olmasıdır. Bu nedenle tiyatronun kazısı 2007 sezonunda tamamlanacaktır. Kentin kamu merkezinin kuzey sınırındaki son kamu yapısıdır. Merkezî bir konumdadır. Ölçümler yanında, oturma düzenine uygun olarak 90 kişi kullanılarak yapılan denemede 1425 kişilik, yani ortalama 1500 kişilik kapasiteye sahip olduğu hesaplanmıştır. Trafiki kuzey arkadan kavea üstüne, doğu ve batıdan parodoslarla ve doğudan ve batıdan *caveanın analemma* duvarı arkasından dar olasılıkla basamaklı bir rampayla sağlanır. Agora'nın kuzeyinden konutlar bölgesinden gelen sokak doğu *parodosa* ve *cavea* üst koridoruna, kent merkezinden *Sebasteion* önünden gelen cadde basamaklı yükselerek batı *parodosa* ve yine *cavea* üstüne çıkan basamaklı ve taş kaplı rampaya ulaşır. Batı *parodos* sahne binasının yan duvarı görülecek biçimde orkestra zemine kadar açılmıştır. Ancak, çalışmaların ilerleyebilmesi için *analemma* duvarının önünde 3 m. yüksekliğinde bir dolgu bırakılmıştır. Yine de *analemma* duvarının önü ile arkasındaki Bizans duvarının arası orijinal taş döşeli basamaklı yol düzeyinin üstüne kadar inilmiş ve temizlenmiştir. Bu kesimde, Opramoas Stoası'nın yüksek duvarının batı arkasından çıkan basamaklı taş döşeli yol *cavea* arkasına kadar kısmen açılmıştır. Bu üstü açık koridorun içerisinde tapınaktan yuvarlanmış kalp kesitli sütun tamburları ve silmeli bloklar bulunmuştur. 4 ayrı yoldan giriş çıkış sağlanmıştır. *Cavea* çoğunlukla yamaca oturmuştur. Doğudaki 1/3'lük kısmı –doğudan ilk iki kuneus arkası- *analemma* duvarıyla oluşturulmuştur. Bu kesimde tiyatronun en yüksek ve güçlü duvarı örülmüştür. Polygonal örülü duvarların yukarıdan 2.55 m. altında ve ikincisi de 2.08 m. altta olmak üzere iki düz blok sırası geçmektedir. Bu hâliyle Hellenistik özellikler göstermektedir. Bu kesimde duvar dışarıdan 4 güçlü payandayla desteklenmiştir. *Caveanın* batı köşesinde de yamaç olduğu hâlde yine de *analemma* duvarı *cavea* arkasına dönmüştür. Tiyatro'nun çapı 39.22 m. dir. *Caveada* 7 merdiven arasında 6 kuneus bulunur. Tam yuvarlak olan orkestranın çapı 10.52 m. dir. *Caveanın* en üst noktasında sıralanan oturma koltuklarından orkestra düzlüğüne kadarki Tiyatro'nun yüksekliği 9.24 m. dir. 16 adet oturma sırasının her birinin ortalama yüksekliği 0.40 m. dir. Oturma sıralarının genişliği 75-80 cm. arasında değişir. Bu genişliğin öndeki 37-38 cm. lik kısmı oturmak için daha ince işçilikle üretilmiştir. Arkada aynı ölçülerdeki diğer yarısı ise ayak koymak içindir ve daha kaba işçiliktir. Oturma sıralarının ön yüzlerinde yalın tek silme vardır. Ve aşağıya doğru iç bükey iner. Kuneuslar arasındaki 7 adet iniş-çıkış merdiveninde 33 basamak bulunur. 7 merdivenden 3'ü oturma sıralarından sonra

orquestra korkuluklarının arasından da inerek orkestra düzlüğüne çıkıntı yapar. 38 basamaklı bu üç merdiven oturma sıraları bittiği yerden itibaren orkestraya yanlarında korkuluklarla ve silmeli işçilikleriyle ulaşır. Korkuluklu iniş bölümü yüksekliği 1.30 m. dir. Orkestraya iniş merdivenindeki basamakların yüksekliği 18 cm., genişliği 33 cm. dir. Altlarında aslan ayakları eşit aralıklarla tüm orkestrayı çevreleyecek biçimde dizilidir. Oturma sıralarında bulunan ayaklardan farklı olarak üstlerinde hiçbir bezeme yoktur. Yuvarlak oyuk sırasının sonuncusu olan yukarıdan 3. sıranın hemen altındaki oturma sırasında 8 adet kare formulu oyuklar bulunur. Bunların kenarları 12 cm. dir. Belirli bir düzende değil, kendi içlerinde alansal düzenleme gösteren dizilişleri vardır. Bu diziliş en altta orkestra çevre duvarının üstündeki geniş düzlemde yerleşik olan diğer kare oyuklarla birlikte bir anlam taşımaktadır. En alt sırada 9 adet kare oyuk bulunur. Bunların kenar uzunlukları 14-16 cm. dir. Anlaşılan *cavea* alt kesiminde, Roma Döneminde açılan, ince kare kesimli direklerle oluşturulan bir çadır sistemi (*velum*) vardır. Çadır sisteminin *Cavea* arkasından nasıl desteklendiği konusunda sadece bir iz vardır. *Cavea*nın doğu başlangıcında ilk kuneusun ortasına denk gelen *analemma* duvarı yüzünde gergi direğine ilişkin bir oyuk vardır. Oyuk *cavea* üst kotundan 1.90 m. aşağıda, duvar yüzünde oyulmuştur. Doğudan 4. payandanın üzerinde duvar yüzünde bir konsol vardır. Bu konsolun da çadır gergisi direkleri için kullanılmış olması gerekmektedir. *Proskenenin* üst kesimi yıkılmıştır. Orkestra yuvarlağına teğet geçer. Sahne binasının genişliği *proskene* dahil 7.94 m., uzunluğu 16.11 m. dir. *Proskene* cephesinden 5 kapı açılır. Bunlardan ortadaki 1.60 m. lik açıklığıyla en geniş olanıdır. Yanlardaki 1.55 ve en sonlardaki de 0.73 m. dir. Ortadaki kapıyla girildikten sonra içerde sağ ve sol odaya birer geçit bulunur. Sahne binası içinde 2 dikdörtgen oda vardır. Odaların genişliği 1.96, uzunluğu 5.56 m. dir. Cephedeki diğer kapı açıklıklarından da bu tonozlu *proskene* altı odalara girilir. İç kesimlerinde ikinci bir duvar örülmüş ve tonozlar bunlara oturtulmuştur. Tonozların ilk kesimleri korunmuştur. Tonozların üstünde taş levhalardan kaplama vardır. Bu kaplamalar *proskenenin* batı köşesinde korunmuştur.

Tiyatro'nun molozlarından temizlenebilmesi ve kazılara başlanabilmesi için ilk olarak doğu *parodosuna* *cavea*dan düşen blokların vinçle taşınması gerektiğinden doğu *parodosun* başlangıcına kadar yol ve araç platformu oluşturulmuştur. Doğü *parodosuna*, kemere ve bu kesimdeki *caveaya* ait işçilikli 96 blok, tiyatronun kuzeydoğusundaki oluşturulan taş/blok tarlasına vinç yardımıyla taşınmıştır. Bunlardan 10 tanesi oturma sıralarına aittir. Toplam olarak tiyatro alanından 200 blok vinçle tarlaya çekilmiştir. Blok taşıma yoluna dökülen *analemma* duvar

yıkıntılarının ön kesimlerindeki ve *parodos* içindeki moloz ve topraklar temizlenmiş; vinç, traktör, el arabası gibi araçların bu kesimde çalışabilmeleri sağlanmıştır. Benzeri bir hazırlık tiyatronun batı *parodos*unda da gerçekleştirilmiştir.

Tiyatro Buluntuları (Resim: 8): Tiyatro içinde ele geçirilen buluntuların çoğunluğu, tiyatronun batı üstündeki akropolde bulunan tapınak ve çevresinden gelen akıntıdır. Çok sayıda seramik, mimarî bezeme parçaları, mimarî elemanlar, heykel parçacıkları, adak kaplar gibi tapınaktan beklenen malzeme akıntı toprağı-molozu içerisinde toplanmıştır. Genel olarak özetlenirse, Tiyatro'ya ve üst taraftan –akropolden- akmış nitelikli ve bezemeli mimarî bloklar (örneğin 5 adet kalp kesimli sütun tamburu ve zengin bezemeli arşitrav blokları ya da büyük boyutlu Korinth plaster başlığı gibi), taş ve seramikten insan ve hayvan heykel ve heykelciklerine ait parçalar, pişmiş toprak *kernos* ve kandil ve parçaları, bakır obje parçaları (bakır-bronz çiviler), pişmiş toprak seramikten damga, sikke, kireç taşından minyatür sunak, pişmiş toprak hayvan başı, mermer heykel parçaları (4 tane aslan pençesi ve kuyruk kısmı), farklı dönemlere ve kap formlarına ait, bezemeli-bezemesiz, kabartmalı yüzlerce seramik parçası (içlerinde tapınak adakları olan *kernoslar*), yazıtlı adak seramik parçaları, delikli şişe tıpası, tava gibi günlük kullanım kaplarından nitelikli örnekler, farklı kap formlarından iz veren cam parçacıkları ve üstlerinde yazıt parçacıkları bulunan çok sayıda taş eser ve uzun yazıt barındıran tam bloklar bulunmuştur.

Cadde Kazıları (Resim: 9): Kentin cadde ve sokak ağı çoğunlukla yüzeyden, yapılar arası ilişki ve topografya değerlendirilerek anlaşılmaktadır. Güneyden, Kumluca'dan ve Korydalla tarafından gelen ana yol yerleşim tepesinin eteğine Hamam'ın güneydoğusuna ulaşmakta ve buradan da kente çıkmaktadır. Hamam'ın güneyinden en kısa yoldan batıya yamaca doğru yerleşim merkezine çıkmaktadır. Hamam'ın kuzeyinden çıkan yol da konutlar bölgesine ulaşmaktadır. Hamam'ın güneyinden geçip batıya çıkan yol, çıkış boyunca ara sokaklarla yerleşim içinde dağılır. Bunlardan birçoğu açıkça izlenebilmektedir. Temizlendiği için en güzel görünen sokak örneklerinden biri, Agora doğu altından, duvar boyunca paralel ilerleyendir. Kent merkezine çıkan yol *Sebasteionun* önünden (kuzeyden) paralel dar bir cadde olarak Agora düzlüğüne ulaşır. Burada yerleşimin farklı bölgelerine ulaşan ağın kavşağı olur. Kavşaktan kuzeye dönünce Agora-Stoa, batıya doğru devam edince kentin batı girişine ve akropole ve KB'ye yönlendiğinde de tiyatroya yol verir. Agoraya dönen yol aynı noktadan basamaklarla Opramoas Stosası üst katına yönelir. *Sebasteion* önündeki kavşaktan ilk döşemenin başladığı noktadan,

kazısı tamamlanan en son nokta olan *Sebasteion* duvarı sonuna kadar olan toplam uzunluğu 38.00 m. dir. Cadde güneydoğuda başladığı alt kodunda en geniş yeri 5,10 m., kuzeybatıda kazısının sonlandığı noktada 3.10 m. dir. Bu uzunluk boyunca 20 basamak oluşmuştur. Basamak yükseklikleri ve genişlikleri, cadde yükseldikçe değişiklik gösterir. Tamamı taş kaplıdır. Yer yer taşların oynadığı ya da yerinde olmadığı görülür. Açılan son basamak kotundan en altta, güneydeki başlangıcı arasında 4. 92 m. kot farkı bulunmaktadır. Bu kot farkı Agora stylobatından güneydoğu başlangıcı- ölçüldüğünde 5.65 m. ye çıkmaktadır. Her basamak ortalama 27 cm. yüksekliktedir. Ancak bu yükseklik salt basamakların derz yüksekliklerinden değil, aynı zamanda eğimden de kaynaklanmaktadır. Çünkü basamak yüzeyleri her zaman eğimlidir. Bu yolun devamı Tiyatro'nun batı *analemması* arkasındaki basamaklı rampa yola yönelmektedir. Bu yol *diazoma* arkasındaki üst kotta bulunan çevre yoluna ulaşmakta ve tüm Tiyatro'nun, *cavea* çevresinden arkasını dolaşmaktadır. En arkadaki oturma koltuklarının arkasından geçmektedir. Yol Bizans kastronu koruma duvarı ile Tiyatro'nun *analemması* ve *cavea* arka duvarı arasındaki koridordan geçmektedir. Bu yol doğrudan akropole çıkmakta ve aynı zamanda tiyatronun kuzeydoğusundan da konutlar bölgesine geçit vermektedir. Basamaklı tiyatro yolunun başlangıcında, kuzeye *Stoa*nın üst katına geçit vermek üzere dönen basamaklar bulunur. 8 adeti izlenen ve korunmuş olan *Opramoas Stoa*sı'na çıkan basamakların esasında 10 adet olması gerekir. En üstteki 2 basamak anıtsal girişle birlikte yıkılıp yok olmuştur. Caddenin en alt kotunda başlayan, G-K yönelimli bu basamakların genişliği 3.60 m. dir.

Cadde Buluntuları: *Stoa*'nın 2. katına çıkan basamaklarda, akıntı toprak içerisinde seramik, tuğla ve kiremit parçacıkları ile profilli mimarî parçalar, cadde boyunca çok sayıda seramik parçaları, yazıtlı bloklara ait parçalar, cam parçacıkları, sikkeler, plastik eser parçaları gün yüzüne çıkarılmıştır.

Koruma, onarım, sağlamlaştırma çalışmaları: Arkeolojik kazılar, antik yerleşimlerin korunmasında yegâne ve rakipsiz yollardır. Bir kentte kazılar başladığında koruma şemsiyesi otomatik olarak gerçekleşmektedir. Defineci kazılarından altı üstüne gelen yerleşimler bu yolla, nihayet sonsuza değin korunmuş ve kurtarılmış olmaktadır. Yapı malzemesinin küçük taşlar olması ve yoğun Bizans yerleşimi nedeniyle kentte bulunan Roma ve Bizans Dönemi yapılarının bir kısmı korunmuş, büyük kısmı ise yıkılmış olarak durmaktadır. Yapıların yıkıntıları çoğunlukla kendi çevresinde düştükleri yerde kalmıştır. Bu yapılardan büyük bölümünün onarıma ve prezervasyona ihtiyacı vardır.

2006 Sezonunda Korumaya Yönelik Yapılanlar

1. 2000 yılında büyük bir yangın geçiren kentteki yapıların bir kısmında yangın tahribatı ve birçok blok taşta patlamalar görülmektedir. Bu kazı çalışmaları tahribatın yaralarının sarılmasında da önemli bir rol oynamış, yapılan bitki ve ağaç temizliğiyle bir dahaki olası yangınlardan da korunmuştur.

2. Yoğun defineci tahribatı görülen kentte, kazılarla birlikte tahribat durmuş ve Kumluca Belediyesi'nden atanan devamlı bekçiyle tahribat ve hırsızlığın önüne geçilmiştir.

3. Hamam duvarlarının en tehlikede olanlarının kireç harcı ve küçük moloz taş dolgularıyla berkitilmesi çalışmasında özel, seramik kırıkları karıştırılarak üretilen kireç harcı enjeksiyonu ile duvar çatlakları sağlamlaştırılmıştır. (Resim: 10) Basınçlı havayla temizlenen çatlak ve yarıklar yıkandıktan sonra, özel hazırlanmış kireç harcıyla doldurulmuştur. Bu doldurma işleminde derin çatlakların içine duvar gövdesi içlerine mekanik pompa ile özel harç enjekte edilmiştir.

4. Kazısı büyük oranda tamamlanan hamamın tüm çevresiyle birlikte korumaya alınması için kafes telle çevrelenmesi çalışmasında toplam 250 m. uzunlukta tel kafes-örgü kullanılmış, G ve K'den de araç ve insan girişi için kapı bırakılmıştır. Özellikle zemin düzeyine dek açılan Hamam bölümlerinde *hypocaustum* sisteminin taşıyıcı ayakları ile diğer bölümlerdeki mermer kaplamanın ve duvar sıvalarının insanlar ve hayvanlar tarafından tahrip edilmemesi için bu zorunluluk yerine getirilmiştir.

5. Hamam'ın yamaç tarafında (batı) kış yağmurları akıntısını önlemek ve Hamam'ın kuzey ve güney uzağına yönlendirmek için iki yana eğimli su yönlendirme kanalı açılmıştır.

7. Tiyatro'nun oturma sıralarındaki kırıklardan parçaları bulunanlar ait oldukları basamaklara aralditle yapıştırılmıştır. Bunlardan büyük olan parçalar hiltiyle dübel açılıp çelik çubuklar yardımıyla sağlamlaştırılıp yapıştırılmıştır.

8. Agora'nın kuzeydoğu köşesindeki eksedral alanın önüne ve arkasına düşen bloklardan yerleri tespit edilenler orijinal yerlerine yerleştirilmiştir.

9. Agora'da, Stoa zeminini oluşturan mozaik döşemenin üstü, 10 cm. kalınlığında ince toprakla kapatılmış ve restorasyonunun yapılıp açılacağı 2007 yılına, tahrip olmadan ulaşması amaçlanmıştır.

10. Seramik atölyesinde yapılan çalışmalarla parçalar hâlinde bulunan eserlerden birleşebilenlerin onarımları ve tümlemeleri yapılmıştır.

Resim 1: Genel görünüş

Resim 2: Hamam kazıları

Resim 3: Hamam kazı buluntuları

Resim 4: Agora-Stoa kazıları

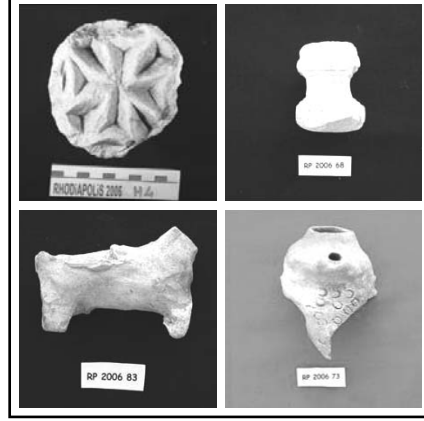
Resim 5: Agora-Stoa kazı sonrası

Resim 6: Tiyatro

Resim 7: Tiyatro, kazı sonrası

Resim 8: Tiyatro buluntuları

Resim 9: Cadde kazıları

Resim 10: Koruma
çalışmaları

PANAZTEPE KAZILARI 2006 YILI ÇALIŞMALARI

Armağan ERKANAL-ÖKTÜ*
Nazlı ÇINARDALI KARAASLAN

2006 yılı Panaztepe kazı çalışmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, DÖSİMM, Hacettepe Üniversitesi, TÜBİTAK, Türk Tarih Kurumu ve *Institute for Aegean Prehistory* (INSTAP-New York)'nin maddî ve manevî desteği ile sürdürülmüştür.

Bilindiği üzere, Manisa Arkeoloji Müzesi'ne kaçak kazılar sonucunda kazandırılan ve M.Ö. 2. binyıla ait önemli bir eser grubunun Panaztepe kökenli olduğu anlaşılmış, bunu takiben 1985 yılında başlatılan çalışmalar kapsamında bu yıl 20. kazı mevsimi geride bırakılmıştır. Bu 20 yıllık sürecin 10 yılı *Batı Mezarlık Alanı* (Plan: 1) çalışmalarını içermektedir. Bunun sonucunda toplam 4675 m²'lik bir alan açılmıştır. M.Ö. 2. binyılın ikinci yarısına tarihlendirilen ve iki ana evresi saptanan nekropolde çeşitli tipte 114 mezar açığa çıkarılmış ve bu mezarlarda en az 232 bireyin gömülmüş olduğu saptanmıştır¹. Ele geçirilen zengin buluntuları, özgün mezar mimarîsi ve parselizasyon anlayışı göz önüne alındığında Panaztepe nekropolünün, Geç Tunç Çağı Anadolu mezarlıkları arasında kazılan en büyük ve *ünik* örnek olduğu söylenebilir².

Batı Anadolu'dan bilinen mezarlıkların ve münferit mezar buluntularının belli yerleşmelerle olası ilişkilerinin saptanamamış olması, Milet gibi yaklaşık yüz yıldır bilim insanlarını meşgul eden ve tüm detayları ile yayınlamadığı için çözülemeyen bir konudur³. İlk kez 1990 yılında⁴ Panaztepe ören yeri doğu yamacında Liman Kent olarak adlandırılan kesimde (Plan: 1) saptanan M.Ö. 2. ve 1. binyıl tabakaları bu konuya önemli katkı sağlar nitelikte sonuçlar vermeye başlamıştır. Elde edilen veriler ile ortaya koymaya çalıştığımız düzeyde bir çalışma bugüne kadar bu bölgede gerçekleştirilememiştir.

* Prof. Dr. Armağan ERKANAL-ÖKTÜ, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, TR06800, Beytepe-Ankara/TÜRKİYE. e-posta: erkanal@hacettepe.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Nazlı ÇINARDALI-KARAASLAN, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, TR06800, Beytepe-Ankara/TÜRKİYE. e-posta: nazlic@hacettepe.edu.tr

1 Söz konusu bilgiler Güleç, E. 1989. "Panaztepe İskeletlerinin Paleoantropolojik ve Paleopatolojik İncelemesi." *Türk Arkeoloji Dergisi* XXVIII: 73-99. başlıklı makalede sunulan verilerin yanı sıra Pınar Gözlük ile Ayhan Yiğit tarafından sunulan ön raporlarda aktarılan verilerin tarafımızdan derlenmesi yoluyla hazırlanmıştır.

2 Panaztepe nekropolü ile ilgili olarak *Panaztepe I* monografisinin yayın hazırlığı çalışmaları hâlen sürdürülmektedir.

3 Akyurt, M. 1998. *M.Ö. 2. Binde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri*. Ankara: TTK: 29, dn. 249-56; Niemeier, W.-D. 1998. "The Mycenaean in Western Anatolia and the Problem of the Origins of the Sea Peoples." S. Gitin, A. Mazar and E. Stern (eds.) *Mediterranean Peoples in Transition: Thirteenth to Early Tenth Centuries BCE.*. Jerusalem: 36-7, dn. 29, fig. 12.

4 Erkanal, A. 1992. "1990 Panaztepe Kazısı Sonuçları." *13. Kazı Sonuçları Toplantısı* I: 448-9.

Kısaca Batı Anadolu kültür tarihinde Panaztepe'nin üstlendiği rolün önemini vurguladıktan sonra bu bağlamda 2006 yılı kazı çalışmalarını tanıtmak yerinde olacaktır.

İzmir İli, Menemen İlçesi, Maltepe Beldesi'nin 4 km. doğusunda yer alan Panaztepe 2006 yılı kazı çalışmaları doğu yamacında 'Liman Kent' olarak tanımlanan kesimde kazı ve sondaj çalışmaları altında gerçekleştirilmiştir⁵.

Liman Kent kesiminde, 2. elektrik direği çevresinde 1990-1991, 2004-2006 yıllarında toplam 785 m² lik bir alanda çalışılmıştır. Yapılan çalışmaların ana hedefi olan Batı Anadolu Geç Tunç Çağı tabakalaşmasının sağlam temellere oturtulması ve özellikle Panaztepe Batı Mezarlık Alanı'nın kronolojik problemlerinin çözülmesine yönelik olup 2006 yılında da aynı prensip ve doğrultuda söz konusu kesimde sürdürülmüştür.

LİMAN KENT ÇALIŞMALARİ

Panaztepe'nin doğu yamacında 'Liman Kent' olarak tanımlanan kesimde (Plan: 1) sürdürülen çalışmaların bu yılki aşaması; G^{III}/ 40 açmasının V-VI/a, H^{III}/ 40 açmasının I-X/ a-f, G^{III}/ 40 açmasının I-IX/ d-j, G^{III}/ 39 açmasının I-X/ d-j, G^{III}/ 38 açmasının IX-X/ d-j, H^{III}/38 açmasının II-X/g-j, H^{III}/39 açmasının I-VIII/g-j ve H^{III}/41 açmasının I-III/a-f plan kareleri arasında, 4.28-1.76 kodları arasında gerçekleştirilmiştir.

I. Tabaka: Osmanlı-Bizans Dönemi

I. tabakaya ait gerçekleştirilen derinleşme çalışmaları sırasında herhangi bir mimarî unsur saptanmamıştır.

5 2006 Panaztepe Kazı Kurulu; Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyeleri Prof. Dr. Armağan Erkanal-Öktü ve Yrd. Doç. Dr. Nazlı Çınardalı-Karaaslan; Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Hayat Erkanal; Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü araştırma görevlileri Dr. Neyir Kolankaya-Bostancı, Ulaş Deniz, Umay Oğuzhanoğlu; Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü araştırma görevlisi Zafer Korkmaz, Dr. Yiğit H. Erbil, Arkeolog Kadir Büyükulusoy; Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü yüksek lisans öğrencileri Esra Bideci, Mehmet Kaya Yaylalı; Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü lisans öğrencileri M. Gökçe Dede, Leman Çetinbağ, Yıldırım Çınar, Melahat Duman, Filiz İlhan, Ebru Yurdseven ve Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü lisans öğrencisi Meltem Kabasakal'dan oluşmuştur. Ayrıca Konya Arkeoloji Müzesi uzmanlarından Kazım Mertek, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi olarak kazıya katılmıştır. Özverili çalışmalarından dolayı kendilerine en içten şükranlarımızı sunarız.

II. Tabaka: Geç Roma-Bizans

Önceki yıllarda⁶ yapılan çalışmalar sonucunda batı ve kuzeye doğru yayılarak devam eden çeşitli büyüklükteki toplama ve sıkıştırılmış mucur taşlardan oluşan II. tabakaya ait döşemenin devamı bu yıl da saptanmıştır. 2006 yılı çalışmalarında G^m/38 açmasının III-V/d-j plan kareleri arasında 4.28-4.05; Ğ^m/38 açmasının ise III-V/a-e plan kareleri arasında, 3.96-3.77 kodlarında geniş bir meydan görünümü veren döşeme toplam 154 m² lik bir alana ulaşmış olup 0.15-0.28 m. arasında değişen bir kalınlık vermektedir. Sözü edilen döşemenin bazı bölümlerinde beyaz renkte ve oldukça sert yapıda âdeta betonlaşmış oluşumlar izlenmektedir. Bu durum döşemenin gerek kullanım şekli gerekse sağlamlığı açısından dikkat çekicidir.

Döşeme üzerinden on beş adet çeşitli büyüklükte pişmiş toprak ağırlık, iki adet cam bilezik parçası, bir cam kulp parçası, bir adet pişmiş toprak kapak ve ölçeğin yanı sıra bir adet pişmiş toprak ağırşak ile bir adet sapan taşı ile bol miktarda hayvan kemiği ele geçirilmiştir. Önceki yıllarda olduğu gibi söz konusu bu tabakaya ait döşeme dışında herhangi bir mimarî unsura rastlanmamıştır.

III. Tabaka: Arkaik Dönem

2006 yılında sürdürülen genişleme çalışmalarında bu tabakayla ilişkili seramik örneklere rastlanmışsa da herhangi bir mimarî unsura rastlanmamıştır.

IV. Tabaka: Geometrik Dönem

2006 yılı çalışmaları çerçevesinde önemli mimarî kalıntı ve seramik örnekleri ile tanımlanan IV. tabaka Geometrik Dönemi temsil etmektedir. 1991 yılı⁷ çalışmalarında ilk kez tespit edilen mimarî kalıntıların daha sonraki yıllarda yapılan⁸ genişleme çalışmaları ile iki yapı katının varlığı saptanmıştır.

1991⁹ yılı kazı çalışmaları sırasında G^m/39 açmasının I-X/f-j, G^m/38 açmasının IX-X/f-h plan kareleri arasında yer alan mimarî gerek hava koşullarının neden olduğu tahribat, gerekse alt tabakalara ait mimarî gelişimin ortaya konması

6 Erkanal, A. 1993. "1991 Panaztepe Kazısı Sonuçları." 14. Kazı Sonuçları Toplantısı I: 496; Erkanal-Öktü, A. ve Çınardalı-Karaaslan, N. 2006. "Panaztepe 2004 Yılı Kazıları." 27. Kazı Sonuçları Toplantısı I: 191-2.

7 Erkanal, A. 1993. "1991 Panaztepe Kazısı Sonuçları." 14. Kazı Sonuçları Toplantısı I: 496.

8 Erkanal-Öktü, A. ve Çınardalı-Karaaslan, N. 2007. "Panaztepe 2005 Yılı Kazıları." 28. Kazı Sonuçları Toplantısı I: 394-6.

9 Erkanal, A. 1993. "1991 Panaztepe Kazısı Sonuçları." 14. Kazı Sonuçları Toplantısı I: 496.

açısından bu yıl kaldırılmıştır. 2006 yılı çalışmaları kapsamında ise Geometrik Döneme ait tabakanın iki yapı katı ile temsil edildiği açığa çıkarılan mimarî unsurlar bazında ortaya konmuştur (Plan: 2).

IV. Tabaka 1. Yapı Katı

Söz konusu tabakada G^{III}/38 açmasının IV-VI/d-j plan kareleri arasında Geç Roma-Bizans Dönemine ait döşemenin IV-VI/d-j plan kareleri arasında kaldırılması sonucu 4.14 üst kodunda Geometrik Dönem kültür tabakasına inilmiştir (Plan: 2, Resim: 1). Yapılan çalışmalarda 1991¹⁰ ve 2005¹¹ yıllarında G^{III}/38 açmasının VI-X/f-g plan karelerinde saptanan ve kuzeybatı-güneydoğu istikametinde, yaklaşık dikdörtgen bir plan gösteren 1. yapı katına ait olan mekânın bu yılki çalışmalar kapsamında kuzey uzantısı açığa çıkarılmıştır. Söz konusu mekânın kuzey ve doğu duvarları oldukça bozuk durumdadır. 4.20-4.06 kodları arasında belirlenen yaklaşık 2.76 m. uzunluğundaki 1-2 sırası korunmuş batı duvarı profile doğru devam etmektedir. Mekânı oluşturan diğer duvarlar 2.76-4.02 ve 2.31 m. uzunluk vermektedir. Söz konusu duvarlar Panaztepe duvar örgü sisteminin karakteristiği olan yanlara iri boyutlu taşların yerleştirilerek aralara daha küçük boyutlu taşların doldurulması ile inşa edilmiştir. Belirtilen duvarların V-IX/d-g plan kareleri arasında izlenen mekânda yer yer bozulmalar görülmesine karşın, ca. 5 m. çapında bir alanda döşemeye ait bir takım taşlar tespit edilmiştir.

1. yapı katını araştırma amacıyla doğu yönünde yapılan genişleme çalışmalarında erozyon ve üst tabakanın verdiği yoğun tahribatlar sonucu yatay olarak yerleştirilmiş yassı taşlardan oluşan döşeme G^{III}/38 açmasının VI-VII/j, G^{III}/38 açmasının VI/a plan karelerinde, 3.81-3.54 üst kodlarında bir bölümü korunmuş olarak açığa çıkarılmıştır. Muhtemelen geniş bir avluya veya mekâna ait olabilecek döşemenin yassı taşları altına yerleştirilmiş G^{III}/38 açmasının V-VI/h-i plan karelerinde 3.75 üst kodunda iri boyutlu bir erzak küpü açığa çıkarılmıştır. Döşemeye ait yassı taş aynı zamanda küpün kapak taşı olarak da işlev görmüştür. Bu yapı katı ve döşeme ile ilişkili olarak G^{III}/38 açmasının IV-V/j ve G^{III}/38 açmasının IV-V/a plan karelerinde 3.69-3.53 üst kodlarında dağınık ve sertleşmiş durumda tuğla parçaları da tespit edilmiştir.

10 Erkanal, A. 1993. "1991 Panaztepe Kazısı Sonuçları." 14. Kazı Sonuçları Toplantısı I: 496.

11 Erkanal-Öktü, A. ve Çınardalı-Karaaslan, N. 2007. "Panaztepe 2005 Yılı Kazıları." 28. Kazı Sonuçları Toplantısı I: 394-6.

Ayrıca 1991 yılı çalışmaları¹² sırasında aynı yapı katına ait Ğ^{'''}/38 açmasının VI-VII/b-c plan kareleri arasında 3.76 üst kodunda bir su kanalı belirlenmiştir. Yanlarına yassı iki taşın dikey olarak yerleştirilmesi ve bunların üzerine aynı karakterde bir diğer taşın yerleştirilmesi ile meydana getirilen kanal sisteminin bu kısımdaki erozyon nedeniyle bağlantısı ve uzantısı saptanamamıştır. Gerek mekân gerekse avlu olarak nitelendirilen oluşumların su kanalı gibi unsurlar ile desteklenmesi ve mimarînin henüz açılmayan kısımlara doğru kesitte devam etmesinin yanı sıra ele geçirilen seramik örnekleri burada büyük bir yapı kompleksinin varlığına işaret etmektedir.

IV. Tabaka 2.Yapı Katı

Geometrik Döneme ait olarak bu yılki çalışmalar kapsamında tespit edilen 2. yapı katı, G^{'''}/38 açmasının V-VIII/g-i ve Ğ^{'''}/38 açmasının III-VI/a-h plan karelerinde 3.90-3.28 kodları arasında yer almakta olup kuzey ve doğu yönlerine doğru bir gelişim göstermektedir (Plan: 2, Resim: 2). 1991 yılı çalışmaları¹³ sırasında G^{'''}/38 açmasının VI-VIII/h-j plan karelerinde 3.95-3.84 üst kodlarında kuzey-güney istikametinde belirlenen duvarın bu yıl devamı yine aynı açmada VI-VII/g-i plan karelerinde 3.90-3.84 kodları arasında bozuk vaziyette tespit edilmiştir. 1-2 sırası korunan ve V/h plan karesinde 3.84 üst kodunda batıya doğru bir dönüş yapan duvar 1.96 m. uzunluk vermektedir. Ancak başka bir bağlantısı saptanamayan duvarın etrafında 3.90-3.75 üst kodları arasında döşemeye ait olabilecek bir takım sıkıştırılmış taşlar gözlenmektedir.

2.yapı katına ilişkin olarak yapılan çalışmalar kapsamında G^{'''}/38 açmasının III-IV/j ve Ğ^{'''}/38 açmasının III-VI/a-h plan karelerinde 3.89-3.47 üst ve 3.30-3.23 taban kodları arasında gelişim gösteren yapının bir mekânına ait duvar parçaları kuzey ve güney yönünde tespit edilmiştir. Üç duvarı belirlenen mekân 1. yapı katının altına doğru uzanmaktadır. Bir ya da iki taş sırası hâlinde korunmuş olan duvarlar 1.16, 3.45 ve 6.17 m. uzunluğa sahip olup örgü tekniği açısından duvarlarda iri ve yassı karakterde taşların kullanılması dikkat çekicidir.

Ayrıca bu tabakaya ait olarak tespit edilen mimarî unsurlar dışında çöp çukuru niteliği taşıyan oluşumlarda saptanmıştır. Bunlardan biri H^{'''}/38 açmasının III-X/g-j ve H^{'''}/39 açmasının I/g-j plan kareleri arasında açılan sondaj çalışmaları sırasında tespit edilmiştir. H^{'''}/39 açmasının I/i-j plan karesinde 2.20-1.76 kodları

12 Erkanal, A. 1993. "1991 Panaztepe Kazısı Sonuçları." 14. Kazı Sonuçları Toplantısı I: 496.

13 Erkanal, A. 1993. "1991 Panaztepe Kazısı Sonuçları." 14. Kazı Sonuçları Toplantısı I: 496.

arasında farklı bir toprak yapısı ile karşılaşmıştır. 2.04-1.76 kodlarında *in situ*, henüz hangi hayvana ait olduğu saptanamayan iri boy kemiklere rastlanmıştır. Bunların dışında çok sayıda seramik ve deniz kabukları ele geçirilmiştir. Ele geçirilen seramik parçaları Erken Protogeometrik Döneme tarihlendirilmektedir. Seramik örneklerin büyük çoğunluğunu depolama kapları, mutfak kabı ve *pithos* parçaları oluşturmaktadır. Buradan ele geçirilen diğer buluntular arasında bir taş pendantif, öğütme ve ezgi taşları ile havan taşı, çakmak taşı örnekler sayılabilir.

Bir diğer çöp çukuru ise G^m/40 açmasının VIII-IX/f-i plan karelerinde 3.20-3.06 kodları arasında tespit edilmiştir. Bol miktarda seramik kemik ve deniz kabuğunun ele geçirildiği kısımda az miktarda kerpiç ve yanmış siva parçaları bulunmuştur. Ele geçirilen seramik örnekleri arasında günlük kullanıma yönelik depolama ya da sıvı sunma işlevli parçalara rastlanmıştır.

Yine H^m/40 açmasının VIII-X/c-e ve H^m/41 açmasının I-II/b-e plan kareleri arasında 2.27-2.18 kodlarında bir diğer çöp çukurunda, boyalı seramik parçaların yanı sıra pişmiş toprak ağırlık ile maden cüraf kalıntıları saptanmıştır. Ayrıca G^m/40 açmasının IX-X/b-c plan kareleri arasında 3.20-2.88 kodlarında yer alan çöp çukurunda ise ince nitelikli seramik örnekleri söz konusu tabakaya aittir. Açığa çıkarılan bu çöp çukurlarının V. tabakayı tahrip ettiği görülmüştür.

Söz konusu çöp çukurlarında ele geçirilen seramik örnekleri Erken Protogeometrik Dönem ile çağdaş özellikler göstermektedir. Ele geçirilen seramikler arasında boya bezeme ile paneller arasında iç içe daireler motifinin işlendiği iki çanak örneği dikkat çekmektedir¹⁴. Ayrıca kuzey kesimde yer alan çukur içerisinde özellikle tek kulplu fincanlara ait kaideler, bezeksiz çift kulplu derin çanak parçaları, testiler ve depolama kaplarına ait parçalar görülmektedir¹⁵.

V.Tabaka: Geç Tunç Çağı

Panaztepe'nin doğu yamacında, 2. elektrik direği olarak tanımlanan kesimde yürütülen kazılar sonucunda elde edilen bulguların en önemlisi, şüphesiz ki Geç Tunç Çağına tarihlendirilen ve altı yapı katı hâlinde inceleme olanağı bulduğumuz V. tabakadır.

14 FS 282 tipindeki örneklerle karşılaştırılarak bkz. Cook, R.M. 1960. *Greek Painted Pottery*. London: Methuen&Co.: Pl. 1a; Desborough, V.R.A. 1964. *The Last Mycenaeans and their Successors: An Archaeological Survey c.1200-1000 B.C.*. Oxford: Clarendon Press: VI.20, 28.9 28.5, 27.26.2, 27.27.2.

15 Krş. için bkz. Lemos, I.S. 2002. *The Protogeometric Aegean. The Archaeology of the Late Eleventh and Tenth Centuries B.C.*. Oxford: Oxford University Press.

1990¹⁶ yılı doğu yamacı kazı çalışmaları sırasında varlığı mimarî kalıntılar ile tespit edilen söz konusu Geç Tunç Çağı tabakasına ait 2006 yılı çalışma programı kapsamında altı yapı katı saptanmıştır. Önceki yıllarda belirlendiği üzere söz konusu tabaka bazı kısımlarda alüvyal dolgunun altında kilitle kalması nedeniyle günümüze bozulmadan ulaşmıştır. Diğer taraftan bu tabaka çeşitli dönemlere ait çöp çukurları ile tahrip edilmiştir. Ancak Protogeometrik Dönemde açılmış olan ve önemli neticeler veren bu çukurlar aynı zamanda bazı sorunların çözümlenmesine katkı sağlar niteliktedir.

Bu tabakaya ait olarak yapılan çalışmaların 2006 yılı aşaması H^{'''}/40 açmasının I-X/a-f plan karelerinde 2.91-2.13, G^{'''}/40 açmasının I-X/d-j plan karelerinde 3.70-2.98, H^{'''}/41 açmasının II-II/a-f plan karelerinde 2.75-2.27, G^{'''}/39 açmasının I-X/d-j plan karelerinde 3.70-2.97, G^{'''}/38 açmasının IX-X/d-j plan karelerinde 3.70-2.97, H^{'''}/38 açmasının II-X/g-j plan karelerinde 2.83-1.76, Ğ^{'''}/40 açmasının V-VI/a plan karelerinde 3.06-2.98 ve H^{'''}/39 açmasının I-VIII/g-j plan karelerinde 2.37-1.76 kodları arasında tespit edilmiştir. Ancak G^{'''}/39, Ğ^{'''}/39, H^{'''}/39, Ğ^{'''}/40 ve H^{'''}/40 açmalarında yapılan çalışmalarda ise herhangi bir mimarî kalıntıya rastlanmamış olup sadece seramik ve küçük buluntular ile temsil edilmektedir.

V. Tabaka 1. Yapı Katı

1. yapı katı G^{'''}/38 açmasının V-VII/i-j plankarelerinde 3.43-3.27, G^{'''}/40 açmasının I-V/d-j plan karelerinde 3.74-3.06 ve H^{'''}/39 açmasının I/g-j plankarelerinde 2.10-2.00 kodları arasında saptanmıştır. Ancak bu alanlarda herhangi bir mimarî kalıntıya rastlanmamıştır. Sadece seramik ve küçük buluntu örnekleri ile temsil edilmektedir (Plan: 3)

Söz konusu yapı katına ait mimarî kalıntılar G^{'''}/39 açmasının V-X/g-j plan karelerinde 3.66-3.04, G^{'''}/40 açmasının IX-X/d-j plan karelerinde 3.56-3.00 ve H^{'''}/38 açmasının V-VII/f-j plan karelerinde 2.96-2.63 kodları arasında bir gelişim göstermiştir. Parçalar hâlinde ve bağlantısız olarak açığa çıkarılan ve bir bütünü yansıtmayan mimarî bu yapı katının genel özelliğini yansıtmaktadır.

1. yapı katına ait olarak 2004¹⁷ yılı çalışmaları sırasında H^{'''}/38 açmasının III-VIII/c-j plan karelerinde 3.16 üst kodunda kuzeybatı-güneydoğu istikametinde

16 Erkanal, A. 1992. "1990 Panaztepe Kazısı Sonuçları." 13. Kazı Sonuçları Toplantısı I: 448.

17 Erkanal-Öktü, A. ve N. Çınardalı-Karaaslan. 2006. "Panaztepe 2004 Yılı Kazıları." 27. Kazı Sonuçları Toplantısı I: 193.

uzanan B duvarının güneydoğu uzantısı H^{'''}/38 açmasının VI-VII/j plan kareleri arasında 2.58-2.27 üst kodları arasında bu yıl açığa çıkarılmıştır. Söz konusu duvarın devamı açmanın doğu profiline doğru devam etmektedir. 2004 yılı çalışmaları sırasında 3.13 m. lik bir bölümü saptanan B duvarı, yapılan çalışmalar sonucu 8.33 m. uzunluğa ulaşmıştır. Ayrıca V-VII/g-j plan karelerinde 2004 yılı çalışmaları sırasında tespit edilen bir çöp çukuru duvarı tahrip etmiştir. 0.86 m. derinlik veren çukurun açılması sırasında meydana gelen tahribat sonucu, I. yapı katına ait taş döşemenin bozulduğu görülmüştür. Bu çukurda çeşitli ağırlık ve ağırşak örnekleri; bir adet pişmiş toprak disk ve çok sayıda yerel üretim bezeksiz seramik örneklerinin yanı sıra bölgesel Myken boyalı seramik örnekleri ele geçirilmiştir.

Yine aynı yapı katına ait olarak gelişen çalışmalar sonucunda Ğ^{'''}/40 açmasında 2005 yılında açığa çıkarılan VIII/a-c plan karelerinde saptanan L duvarının uzantısı bu yıl G^{'''}/40 açmasının VIII/i-j plan karelerinde 3.34-3.26 üst kodlarında tespit edilmiştir. VIII/j plan karesinde duvarın 1.22 m. lik bölümü tahribata uğramıştır. Söz konusu duvar 4.43 m. uzunluğundadır.

Yukarıda sözü edilen mimarî kalıntılar dışında bu yıl belirlenen bazı duvar parçaları G^{'''}/40 açmasının IX-X/d-j plan karelerinde 3.56-3.12 üst kodlarında belirlenmiştir. Bunlardan bir mekânın iki duvarını oluşturan kısımlar IX-X/d-g plan karelerinde 3.56-3.40 üst kodlarında yer almaktadır. IX-X/c-g plan kareleri arasında güney-doğu/kuzey-batı istikametinde uzanan ve IX/g plan karesinde dönüş yaparak güney profile uzanan duvar parçaları bir mekânı oluşturmaktadır. İnşa tarzı açısından daha küçük boyutlu ve sıkışık taşların kullanımı ile oluşturulan 3.61 m. uzunluğundaki duvar inşa tekniği açısından dikkat çekicidir.

Yine aynı yapı katına ait IX-X/i-j plan kareleri arasında 3.39-3.12 üst kodları arasında saptanan bir diğer duvar parçası aynı istikamette olup bağlantısı tespit edilememiştir.

G^{'''}/39 açmasının V-VII/g-j plan kareleri arasında 3.69-3.20 üst kodlarında işlevi henüz tam olarak anlaşılamayan ve etrafında muntazam olmayan taşların birbiri üzerine gelişigüzel yerleştirilmesiyle oluşturulmuş 1.92x1.94 m. boyutlarında yuvarlak görünümlü bir taş platform dikkat çekicidir.

Ayrıca G^{'''}/40 açmasında saptanan iki çöp çukurundan biri açmanın I-III/d-f plan karelerinde 3.74-3.08 kodları arasında yer almaktadır. Buradan yoğun miktarda seramiğin yanı sıra bir taş amulet, hayvan kemiği ve deniz kabukları ile kerpiç kalıntıları saptanmıştır. Bir diğer çöp çukuru ise aynı açmanın IV-V/f-g

plan karelerinde 3.26-3.06 kodları arasında yer almaktadır. Buradan az miktarda seramik, hayvan kemiği ve deniz kabuğu elde edilmiştir.

Genel olarak söz konusu yapı katında ele geçirilen seramikler arasında özellikle el yapımı örnekler dikkat çekicidir. Yiv ya da damga bezekli örneklerin yanı sıra bezeksiz örnekler de görülmektedir. Bunların dışında A 48, A 49, A 52 tipi sığ tabaklar ile A 57, A72 ve A 73 tipi çanaklar dikkat çekmektedir.

Yukarıda da belirtildiği üzere karışık malzeme içeren çöp çukurlarının bir diğerine ait olarak ele geçirilen örnekler arasında C 80 geniş ağızlı depolama kapları, B 41 tipi matara, A 54¹⁸, A 55¹⁹, A 57²⁰, A 60²¹, A 72²², A 83²³, tipindeki çanaklar, A 48-49 tipinde sığ tabaklar dikkat çekicidir. Yine de söz konusu yapı katına ilişkin olarak asıl bilgiler doğu kesimdeki sondaj çalışmalarından elde edilmiştir. Burada bir çöp çukuru içinde ele geçirilen seramik örnekler iki ayrı grupta ele alınabilir. İlk olarak Myken seramik örnekleri incelendiğinde ise, neredeyse bütün örnekler derin çanak tipini (FS 284) yansıtmaktadır. Bezeme açısından bakıldığında, paneller arasında dikey yaylar (FM 58) ve karşılıklı spiraller (FM 50) gibi motiflerin kullanıldığı görülmektedir²⁵. Bezemesiz örneklere bakıldığında, gri, kırmızı ve turuncu-devetüyü mal grubu örnekleri bir aradadır. Bunlar arasında ele geçirilen sokma bezek içeren bir kulp örneği Troia VIIb buluntuları ile benzerlik göstermektedir²⁶. Kap repertuarı ise A 48, A 49, A 52 tipi sığ tabaklar A 60, A 67, A 71, A 73, A.83, A.93, A 106 tipi çanaklar C 39, C 43, C 61, C 68 tipi depolama kapları ile temsil edilmektedir. Bu durumda söz konusu yapı katı Geç Hellas IIIC Erken evresiyle (Troia VIIb1 yapı katı) çağdaş olmalıdır.

18 Blegen, C.W., J.L. Caskey, C.G. Boulter ve M. Rawson. 1953. *Troy III: The Sixth Settlement*. Princeton: Princeton University Press: 44, 382, pl.292 a/A 54, pl. 435/34. 272.

19 Blegen, C.W., J.L. Caskey, C.G. Boulter ve M. Rawson. 1953. *Troy III: The Sixth Settlement*. Princeton: Princeton University Press: 157, pl. 426.19.

20 Pavuk, P. 2002. "Troia VI and VIIA. The Blegen Pottery Shapes: Towards a Typology." *Studia Troica* 12: 40, Fig. 3.8.

21 Pavuk, P. 2002. "Troia VI and VIIA. The Blegen Pottery Shapes: Towards a Typology." *Studia Troica* 12: 42, fig. 5.13.

22 Pavuk, P. 2002. "Troia VI and VIIA. The Blegen Pottery Shapes: Towards a Typology." *Studia Troica* 12: 61, Fig. 16.56.

23 Blegen, C.W., J.L. Caskey, C.G. Boulter ve M. Rawson. 1953. *Troy III: The Sixth Settlement*. Princeton: Princeton University Press: 51, 238, 240, pl. 433/36. 707, 437/4.

24 Blegen, C.W., J.L. Caskey, C.G. Boulter ve M. Rawson. 1953. *Troy III: The Sixth Settlement*. Princeton: Princeton University Press: Fig. 44.385, pl. 435.34.309.

25 Karşılaştırma için bkz. Mountjoy, 1991: Fig. 189. 8-9, 12.

26 Blegen, C.W., J.L. Caskey, C.G. Boulter ve M. Rawson. 1953. *Troy III: The Sixth Settlement*. Princeton: Princeton University Press: pl. 263.32.17, 266.37.898, 32. 88; 267 32.13.

Daha önce batı mezarlık alanında ele geçirilen Filistin kökenli silindirik mühür²⁷ ve Mısır kökenli skarabeler²⁸ göz önüne alındığında Panaztepe'nin Doğu Akdeniz'deki farklı çevre kültür bölgeleriyle ilişkilerinin küçümsenmeyecek bir boyutta olduğu kendiliğinden anlaşılmaktadır. 2006 yılı kazıları sırasında 1. yapı katıyla 2. yapı katı arasındaki geçiş katmanında ele geçirilen bir amphora kulp parçası bu bağlamda dikkat çekici veriler ortaya koymuştur. Yerel üretim bir amphora kulpu üzerindeki *skarabe/skaraboid* baskısı henüz değerlendirilmemişse de, Filistin sahil kesimiyle ilişkileri akla getirmektedir. Son derece önemli olan bu buluntuya ilişkin değerlendirme çalışması G. Hölbl (Viyana Üniversitesi) tarafından sürdürülmektedir. Bu bağlamda ortaya konacak sonuçlar Batı Anadolu ve Filistin arasındaki ilişkilerin ve belki de Batı Anadolu kökenli topluluklarla ilişkilendirilen "Deniz Kavimleri" sorunsalının anlaşılmasına büyük katkı sağlayacaktır.

V. Tabaka 2. Yapı Katı

Söz konusu yapı katına geçiş G^m/40 açmasının I-X/d-j plan karelerinde 3.43-3.13 kodları arasında ve G^m/39 açmasının I-X/d-j plan karelerinde 3.29-3.12 kodları arasında tespit edilmiştir. Bu yapı katında bol miktarda seramik ve deniz kabuğunun yanı sıra dağınık durumda kerpiç kalıntıları açığa çıkarılmıştı (Plan: 4, Resim: 3).

- 27 Erkanal, A. 1995. "1993 Panaztepe Kazıları Sonuçları." *16. Kazı Sonuçları Toplantısı* I. S: 285; Erkanal-Öktü, A. 2000. "Überblick über die Siegelfunde von Bakla Tepe, Liman Tepe und Panaztepe." *V. Internationales Siegel-Symposium. Minoischen-Mykenischen Glyptik. Stil, Ikonographie, Funktion (Marburg, 23-25. September 1999) Corpus der minoischen und mykenischen Siegel*. Beiheft 6: 73, Abb. 4; Erkanal-Öktü, A. 2006. "Yeni Buluntular Işığında Panaztepe Kazısı." *XIV. Türk Tarih Kongresi* I: 55; Erkanal-Öktü, A. 2002. "İzmir Bölgesi Arkeolojik Araştırmalarında Panaztepe Kazısının Yeri." *İzmir Kent Kültürü Dergisi* 5: 191, çizim 2, 4.
- 28 Erkanal, A. 1987. "Panaztepe Kazısının 1985 Yılı Sonuçları." *8. Kazı Sonuçları Toplantısı* I: 256; Erkanal, A. ve Erkanal, H. 1987. "Batı Anadolu'da Yeni Bir Arkeolojik Kazı: Panaztepe." *Remzi Oğuz Arık'a Armağan*, 122. Ankara: Ankara Üniversitesi; Erkanal, A. 1990. "Panaztepe Kazısının Tarihsel Açısından Değerlendirilmesi." *X. Türk Tarih Kongresi*: 144; Jaeger, B. ve Krauss, R. 1990. "Zwei Skarabäen aus der Mykenischen Fundstelle Panaztepe." *MDOG* 122: 153-6; Erkanal-Öktü, A. 2000. "Überblick über die Siegelfunde von Bakla Tepe, Liman Tepe und Panaztepe." *V. Internationales Siegel-Symposium. Minoischen-Mykenischen Glyptik. Stil, Ikonographie, Funktion (Marburg, 23-25. September 1999) Corpus der minoischen und mykenischen Siegel*. Beiheft 6: 74, Abb. 5a-b, Erkanal-Öktü, A. 2006. "Yeni Buluntular Işığında Panaztepe Kazısı." *XIV. Türk Tarih Kongresi* I: 55, çizim 2, resim 4-7, Erkanal-Öktü, A. 2002. "İzmir Bölgesi Arkeolojik Araştırmalarında Panaztepe Kazısının Yeri." *İzmir Kent Kültürü Dergisi* 5: 193, çizim 2,5 ve 2,6.

2. yapı katına ait mimarî kalıntılar 1991²⁹, 2004³⁰ ve 2005³¹ yılı çalışmaları ile mimarî bir bütünlük oluşturmaya başlamıştır. 2006 yılı çalışmaları kapsamında ise G^{III}/38 açmasının IX-X/d-j plan karelerinde 3.22-2.97, G^{III}/39 açmasının I-X/d-j plan karelerinde 3.12-2.97, G^{III}/40 açmasının VI-X/d-j plan karelerinde 3.19-3.00, H^{III}/38 açmasının V-X/d-j plan karelerinde 2.49-1.80, H^{III}/40 açmasının I-X/a-f plan karelerinde 2.58-2.13 ve H^{III}/41 açmasında I-II/a-f plan karelerinde 2.70-2.27 kodları arasında incelenmiştir.

2005³² yılı çalışmaları sırasında Ğ^{III}/40 açmasının VI-VII/c-j ve H^{III}/40 açmasının VI-VII/a-e plan kareleri arasında belirlenen H duvarının devamı bu yıl H^{III}/40 açmasının VII/f plan karesinde 2.54 üst kodunda uzunluğu 5.53 m. ye ulaşmıştır.

Bu yıl yapılan çalışmalar kapsamında ayrıca H^{III}/40 açmasının X/c-d, H^{III}/41 açmasının ise I-II/a-d plan kareleri arasında 2.59-2.33 üst kodlarında doğu-batı istikametinde uzanan oldukça bozuk vaziyette bir duvar parçası ise bağlantısız olarak tespit edilmiştir.

Sınırlı bir alanda çalışılmış olmasına karşılık, içerdiği seramik örnekleri açısından oldukça etkileyici bir çeşitlilik ortaya koyan 2. yapı katı tarihlendirme açısından önem taşımaktadır. Ele geçirilen seramikler arasında sığ ve açık derin çanaklar, boyunlu çömlekler, tabaklar ile geniş ağız kenarlı çömlek örnekleri bulunmaktadır. Kap tipleri arasında yer alan Troia A 48-51³³, 72³⁴, 92, 93³⁵, 96 tipindeki çanaklar, C 80³⁶ ve B 25³⁷ tipindeki kaplar yapı katının tarihlendirme açısından önemli bilgiler vermektedir. Mevcut örnekler ışığında bakıldığında ise, söz konusu yapı katının Geç Hellas IIIB evresi (Troia VIIa yapı katı) ile çağdaş olduğu söylenebilir.

-
- 29 Erkanal, A. 1993. "1991 Panaztepe Kazısı Sonuçları." 14. *Kazı Sonuçları Toplantısı* I: 496.
30 Erkanal-Öktü, A. ve Çınardalı-Karaaslan, N. 2006. "Panaztepe 2004 Yılı Kazıları." 27. *Kazı Sonuçları Toplantısı* I: 194.
31 Erkanal-Öktü, A. ve Çınardalı-Karaaslan, N. 2007. "Panaztepe 2005 Yılı Kazıları." 28. *Kazı Sonuçları Toplantısı* I: 402-4.
32 Erkanal-Öktü, A. ve Çınardalı-Karaaslan, N. 2007. "Panaztepe 2005 Yılı Kazıları." 28. *Kazı Sonuçları Toplantısı* I: 402-3.
33 Blegen, C.W., J.L. Caskey, C.G. Boulter ve M. Rawson. 1953. *Troy III: The Sixth Settlement*. Princeton: Princeton University Press: 43, 238, pl. 436.1.
34 Pavuk, P. 2002. "Troia VI and VIIA. The Blegen Pottery Shapes: Towards a Typology." *Studia Troica* 12: 61, fig. 16.56.
35 Pavuk, P. 2002. "Troia VI and VIIA. The Blegen Pottery Shapes: Towards a Typology." *Studia Troica* 12: 48-50, fig.10.37, 53, fig.12.45-46, 61, fig. 16.A 93.
36 Blegen, C.W., J.L. Caskey, C.G. Boulter ve M. Rawson. 1953. *Troy III: The Sixth Settlement*. Princeton: Princeton University Press: 71, 346, pl. 444.5.
37 Blegen, C.W., J.L. Caskey, C.G. Boulter ve M. Rawson. 1953. *Troy III: The Sixth Settlement*. Princeton: Princeton University Press: 56-57, 240, pl.438.4.

V. Tabaka 3.Yapı Katı

2006 yılı çalışmaları sırasında 3.yapı katına ait herhangi bir mimarî kalıntıya rastlanmamıştır.

V. Tabaka 4.Yapı Katı

İlk kez 2004³⁸ yılı çalışmaları sırasında '7 mekânlı yapı' olarak tanımladığımız ve 2005 yılı çalışmalarında büyük bir bölümünün açığa çıkarıldığı mimarî kalıntılar G^{'''}/38-39 ve H^{'''}/38-39-40 açmalarında tespit edilmiştir (Plan: 5, Resim: 4).

2006 yılı çalışmaları sırasında ise G^{'''}/38 açmasının X/h-j ve G^{'''}/39 açmasının l/h-i plan karelerinde 3.28-2.39 üst kodlarında N duvarının uzantısı açığa çıkarılmıştır. Duvar G^{'''}/38 açmasının X/h, G^{'''}/39 açmasının ise l/h plan karesinde Panaztepe mimarî sisteminde geleneksel olarak kullanım gören dikey olarak yerleştirilmiş nihâî bir taş ile bitirilmiştir. Duvarın sadece üst kısmı belirlenmiş olup bu yıl saptanan bölümü kopmuş ve az korunmuş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yıl belirlenen kısmı 3.11 m. olup duvarın uzunluğu toplam 15.14 m. ye ulaşmıştır.

H^{'''}/38 açmasında açılan sondaj içerisinde VII-X/g-h plan karelerinde 2.38-1.96 kodları arasında yapılan çalışmalarda sadece seramik örneklerine rastlanmıştır. VII-VIII/h-j plan karelerinde 2.83-2.33 üst kodlarında güneydoğu-kuzeybatı istikametinde açmanın doğu profiline doğru devam eden 2.07 m. uzunluğunda bir duvar parçası tespit edilmiştir. Duvar kenarlara iri boyutlu taşların yerleştirilerek aralara daha küçük boyutlu taşların sıkıştırılması ile inşa edilmiştir. Yine geleneksel olarak bitiş taşı dikey vaziyette yerleştirilmiştir. Söz konusu duvarın bu bitiş taşının olasılıkla bir kapı girişini işaret ettiği düşünülmektedir. Ayrıca X/j plan karesinde 2.40 kodunda "gold wash ware" örneği yatay ip geçirilen delikli silindirik bir tutamağa sahip konik biçimli bir kapak oldukça önem taşımaktadır. Önceki yıllarda aynı tip kapaklardan üç adet ele geçirilmiştir. Bunlardan ikisi 4. yapı katı içinde bir diğeri ise 3. yapı katında ele geçirilmiştir. Bunun dışında A73, A 92, A 94, A 96 çanak tipleri ve C 68 tipi kaplar aynı kontekstte görülmektedir. Ayrıca ele geçirilen derin bir çanak (FS 284) örneği üstünde spiral (FM 175) motifi dikkat çekmektedir³⁹.

Bu yapı katına ait herhangi bir mimarî kalıntıya rastlanmayan güney kesimde yürütülen çalışmalarda, daha az çeşitlilik içeren seramik örnekleri arasında A96

38 Erkanal-Öktü, A. ve Çınardalı-Karaaslan, N. 2007. "Panaztepe 2005 Yılı Kazıları." 28. Kazı Sonuçları Toplantısı I: 406-8.

39 Blegen, C.W., J.L. Caskey, C.G. Boulter ve M. Rawson. 1953. *Troy III: The Sixth Settlement*. Princeton: Princeton University Press: 403. 17.

tipi çanaklar Geç Hellas IIIA2 stili seramik örnekleriyle bir arada ele geçirilmiştir⁴⁰. Kuzey kesimde yürütülen çalışmalarda ise A 47, A 73, A 92, A 96 çanak tipi örnekleri, krater ve depolama kabı parçaları ele geçirilmiştir⁴¹. Aynı yapı katına ait birbirinden farklı seramik örnekleri ışığında bakıldığında, 4. yapı katını Geç Hellas IIIA2 evresine (Troia VI Geç evresi) tarihlemek mümkündür.

V. Tabaka 5.Yapı Katı

5. yapı katı bu yıl ilk kez saptanmıştır (Plan: 6, Resim: 5). Bir mekâna ait olabilecek duvar parçaları ve çeşitli taş döküntüleri ile temsil edilmektedir. Söz konusu kalıntılar H^{III}/38 açmasının VI-X/g-j plan karelerinde ve H^{III}/39 açmasının I/g-j plan karelerinde 2.10-1.76 kodları arasında açığa çıkarılmıştır.

H^{III}/38 açmasında yer alan sondaj içerisinde IX-X/h-i plan karelerinde 2.06-2.03 üst kodlarında bir mekânın iki duvarının birleştiği köşe kısmının bir bölümünün korunduğu 0.99 ve 1.03 m. boyutlarındaki duvar parçaları saptanmıştır. Söz konusu duvar parçaları küçük ve sıkışık taşların kullanılıp yerleştirilmesi ile meydana getirilmiştir. Ayrıca bu duvarın etrafında dağınık durumda IX-X/g-h plan kareleri arasında 2.03-1.91 üst kodlarında bir takım taşlar saptanmıştır. Küçük ve epeyce tahribat görmüş bir alanda yürütülen çalışmalarda ortaya çıkarılan ve küçük bir kontekstle temsil edilen söz konusu yapı katına ait seramik örnekleri Troia VI Orta-Geç evresi ile çağdaş olmalıdır.

V. Tabaka 6.Yapı Katı

6. yapı katı da bu yıl ilk kez saptanmıştır (Plan: 6, Resim: 5). H^{III}/38 açmasının VIII-IX/g plan karesinde 2.06 üst kodunda bir yapıya ait kerpiç parçaları ile tavan öğelerinden oluşan enkaz kalıntıları ile karşılaşmıştır. Bu enkazın korunmuş olan en kütleli ve en yanık kısmında *in situ* kap parçaları açığa çıkarılmıştır. Söz konusu parçalar arasında kaba nitelikli mutfak kapları, S profilli bir çanak ile çeşitli bağımsız kap parçalarının yanı sıra gri ve devetüyü bezemesiz seramik örnekleri ile temsil edilmektedir. Ayrıca ele geçirilen diğer kap tipleri arasında A 92 tipi çanak örnekleri, keskin profilli çanak örnekleri, A94 tipi fincanların yanı sıra yonca ağızlı

40 Krş. için bkz. Blegen, C.W., J.L. Caskey, C.G. Boulter ve M. Rawson. 1953. *Troy III: The Sixth Settlement*. Princeton: Princeton University Press: 434, Pot. VI F.11; Mountjoy, P. 1999. *Regional Mycenaean Decorated Pottery*. Rahden: VML: 412.15-16.

41 Krş. için bkz. Blegen, C.W., J.L. Caskey, C.G. Boulter ve M. Rawson. 1953. *Troy III: The Sixth Settlement*. Princeton: Princeton University Press: 440.12; Mountjoy, P. 1999. *Regional Mycenaean Decorated Pottery*. Rahden: VML: 271, Fig.7. 28.

testi parçaları yer almaktadır. Mevcut seramik örnekleri ışığında söz konusu yapı katı Troia VI Orta evresi ile çağdaş özellikler göstermektedir⁴².

SONDAJ ÇALIŞMALARI

Panaztepe doğu yamacı kazılarının bir diğer aşaması elektrik direkleri temel alınarak yapılan çalışmalarda tespit edilen yerleşim tabakalarının gelişim ve dağılımının saptanmasına yönelik olarak kuzeybatı kesimde başlatılan sondaj kazılarıdır (Plan: 1). Bu bağlamda G^{III}/22 açmasının I-X/a-e plan karelerinde, 6.50-4.08 kodları arasında ve H^{III}/23 açmasının V-X/h-j plan karelerinde 5.97-3.13 kodları arasında çalışılmıştır. 2.50x5.00 m. ölçülerinde olan H^{III}/23 açmasının V-VII/h-j plan karelerinde 3.26-3.10 üst kodlarında dağınık durumda döküntü ve bağlantısız birtakım taşlar belirlenmiştir. Bu taşların dışında herhangi bir mimarî unsura rastlanmamıştır. 4.50x2.20 m. ölçülerinde olan G^{III}/22 açmasının IV-VI/a-c plan karelerinde ve 4.58-4.41 üst kodlarında kuzeybatı-güneydoğu istikametinde yanlara yassı taşların yerleştirilerek üst kısma da daha küçük boyutlu taşların gelişigüzel konulması ile oluşturulan ve muhtemelen su kanalı olarak kullanılmış mimari özellikler açığa çıkarılmıştır. Bu kanalın uzunluğu 2.45 m. dir (Resim 6).

Kanalın çevresinde yapılan çalışmalar sırasında bol miktarda tatlı su minareleri ile deniz kabukları ele geçirilmiştir. Toplanan seramik örnekleri karışık karakterde olup Geometrik Dönem ve Geç Tunç Çağı örnekleri bir arada temsil edilmektedir.

Ayrıca farklı kesimlerde sürdürülen kazılarda, çeşitli tabakalara ait olarak açığa çıkarılan su kanalı sistemleri ile çevredeki doğal su kaynakları Panaztepe yerleşiminde gerek kullanım suyu ihtiyacının giderilmesi, gerekse kanallar yardımıyla atık suyun ifraz edilmesine ne kadar önem verildiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

SONUÇ

Sonuç olarak Liman Kent kesiminde 1990–1991⁴³ ve 2004–2006⁴⁴ yıllarında 785 m² lik bir alanda yürütülen kazı ve sondaj çalışmaları sonucunda 5 kültür

42 Krş. için bkz. Blegen, C.W., J.L. Caskey, C.G. Boulter ve M. Rawson. 1953. *Troy III: The Sixth Settlement*. Princeton: Princeton University Press: Fig. 431.20, 432.18, 317.

43 Erkanal, A. 1992. "1990 Panaztepe Kazısı Sonuçları." *13. Kazı Sonuçları Toplantısı* I: 448-9; Erkanal, A. 1993. "1991 Panaztepe Kazısı Sonuçları." *14. Kazı Sonuçları Toplantısı* I: 496.

44 Erkanal-Öktü, A. ve Çınardalı-Karaaslan, N. 2006. "Panaztepe 2004 Yılı Kazıları." *27. Kazı Sonuçları Toplantısı* I: 191-2; Erkanal-Öktü, A. ve Çınardalı-Karaaslan, N. 2007. "Panaztepe 2005 Yılı Kazıları." *28. Kazı Sonuçları Toplantısı* I: 392-4.

tabakası tespit edilmiştir: Geç Osmanlı Dönemi, Geç Roma-Bizans Dönemi, Arkaik Dönem, 2 yapı katı ile temsil edilen Geometrik Dönem ve 6 yapı katı ile temsil edilen Geç Tunç Çağı.

Söz konusu yıllar arasında sürdürülen kazılar sonucunda üç temel sonuç ortaya konmuştur.

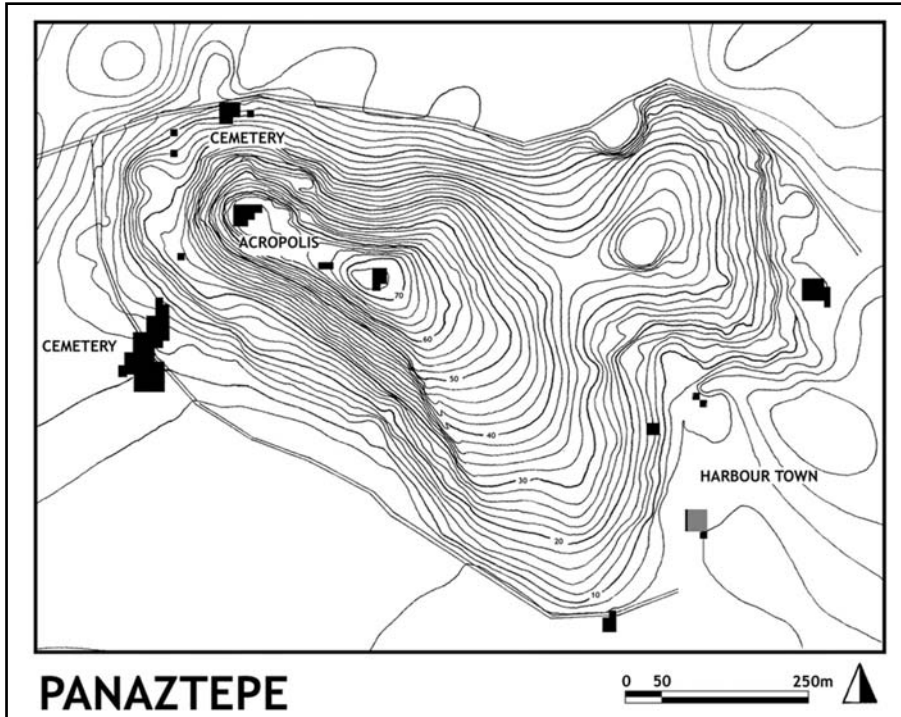
1. En az iki yapı katıyla temsil edildiği saptanan Geometrik Dönem yapılaşması Batı Anadolu arkeolojisine önemli katkı sağlar niteliktedir.

2. Bir diğer önemli husus ise Panaztepe Mezarlığı ile Liman Kent Geç Tunç Çağı yapı katları arasında kurulabilen kronolojik eşleşmedir.

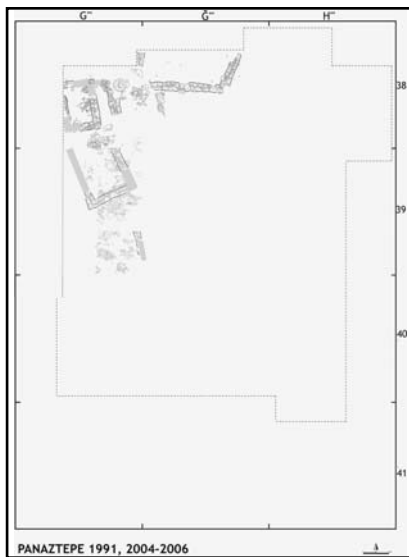
3. Kazılan alanın kuzeydoğu kenarında 2006 yılında sürdürülen derinleşme çalışmalarıyla Geç Tunç Çağının daha erken yapı katlarına ulaşılmaya başlanmıştır. Bu çalışmaların Batı Anadolu için son derece önem taşıyan bir stratigrafinin kurulmasına olanak vereceği umulmaktadır.

4. Ortaya konmuş olan su sağlama-taşıma sistemiyle ilişkili çeşitli mimarî unsurların yanı sıra su kaynaklarının varlığı Panaztepe'nin kentleşme sürecinde su kaynaklarının öneminin vurgulanması açısından yerinde olacaktır.

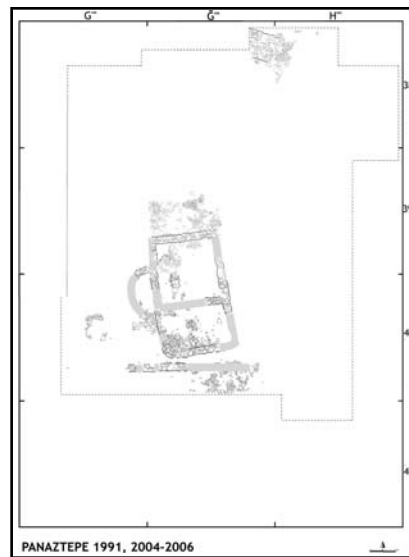
Ancak çalışmaların dar alanlarda gerçekleştirilmesinden dolayı elde edilen neticelerin daha sonraki yıllarda tekrar gözden geçirilmesi ve daha geniş alanlarda çalışılması gerekmektedir. Bu çalışmalarda ana amacımız, İzmir yöresi için Geç Tunç Çağı stratigrafisini kesin çizgilere oturtabilmek olacaktır.

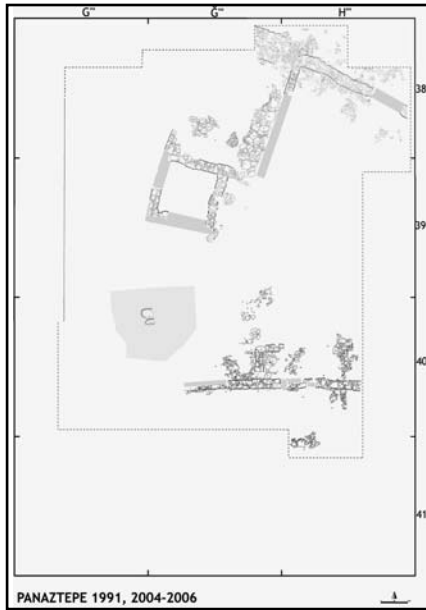
Plan: 1

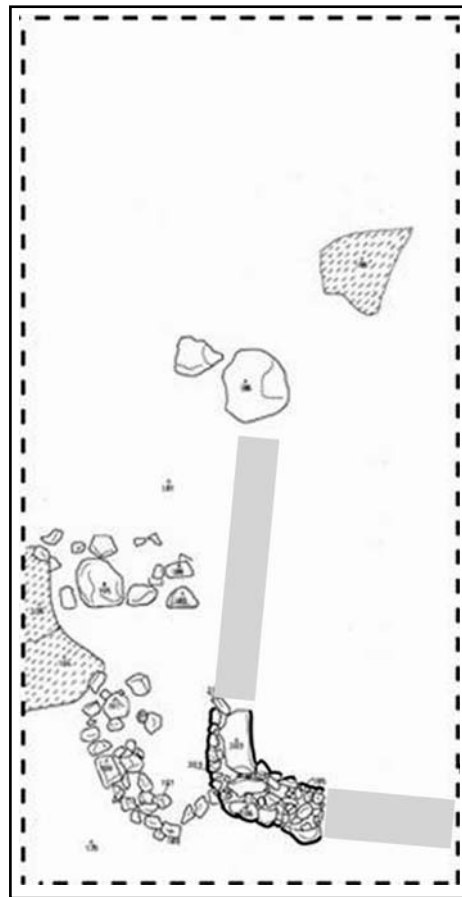
Plan: 2

Plan: 3

Plan: 4

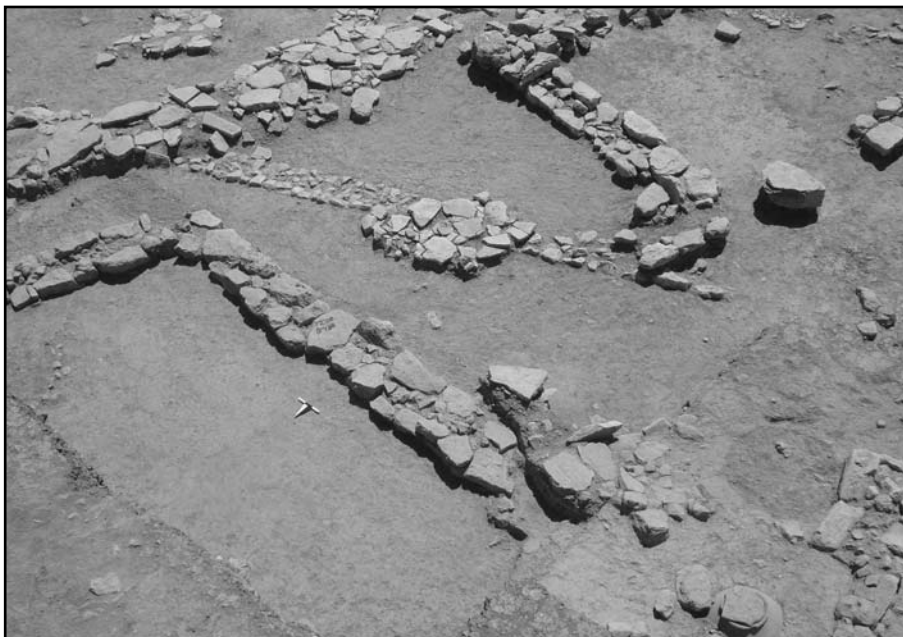
Plan: 6

Plan: 5

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

2006 YILI GÜLPINAR KAZILARI (27. YIL)

Coşkun ÖZGÜNEL*

2006 Yılı Gülpınar kazıları, 1 Ağustos- 31 Eylül 2006 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Başkanlığım altında yürütülen kazı çalışmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ve maddî katkıları ve Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü ve Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin maddî desteği ile gerçekleştirilmiştir. Adı geçen kurumlara teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca Efes Pilsen İçecek Grubu'na, Gülpınar Belediye Başkanı Ünal Karagöz ve belediye çalışanlarına maddî ve manevî yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Bilimsel çalışmalarımıza katkıda bulunan, kazı heyeti üyeleri, tapınakta mimarî belgeleme çalışmaları yapan Prof. Dr. Thekla Schulz-Brize (Almanya Regensburg Üniversitesi Mimarlık Tarihi Bölümü), Yard. Doç. Dr. İrfan Aydın (Mimar Sinan ve Güzel Sanatlar Üniversitesi Seramik Bölümü), Doç. Dr. Turan Takaoğlu (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü), Dr. Erhan Öztepe (A.Ü. DTCF Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı), Araş. Gör. Davut Kaplan (A.Ü. DTCF Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı), Araş. Gör. Aytaç Coşkun (Dicle Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü), Arkeolog Tayyar Gürdal (A.Ü. D.T.C.F., Klâsik Arkeoloji Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi)'a teşekkür ederim.

2006 yılı çalışmalarına Kültür ve Turizm Bakanlığı'nı temsilen katılan Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nden Arkeolog Musa Tombul'a teşekkür ederim.

Büyük bir özveri göstererek çok ağır şartlarda bizlerle çalışan Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Bölümü yüksek lisans öğrencileri Arkeolog Mirem Çelem, Engin Coşar ve Hazar Kaba, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencisi Abdulkadir Özdemir, Almanya Regensburg Üniversitesi Mimarlık Tarihi Bölümünden Mimar Ilona Dudzinski ve mimarlık tarihi öğrencisi Roland Lau, Marmara Üniversitesi'nden Heykeltıraş Hakan Temur ve Seramikçi Serkan Birdal ve Muhasebe Sorumlumuz Yurdakul Biçer'e içtenlikle teşekkür ederim.

Troas bölgesinin en önemli kutsal alanlarından olan Smintheion'da yapılan çalışmalar bu sene de büyük bir hızla ve özveriyle devam etmiştir.

* Prof. Dr. Coşkun ÖZGÜNEL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 06100 Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE.

2005 yılında tapınak ve çevresinde yapılan çalı ve ağaçlarla kaplı alanın temizlenmesi sonucu tapınağın kuzeydoğu köşesinde ve tapınağa 13 m. uzaklıkta farklı bir yapının varlığı tespit edilmişti. Bu yapının işlevinin belirlenmesi amacıyla batı köşesinde yapılan kontrol sondajı sonucunda toprak kayma tehlikesi de dikkate alınarak 2.5 m. den fazla derine inilmeden sondaj çalışmasına son verilmişti. Fakat bu çalışma sonucunda yapının yamuk plana sahip olduğu ve duvarın iç yüzeyinde tespit edilen hidrolik sıva kalıntıları da dikkate alınarak su deposu veya sarnıç (rezervuar) olduğuna karar verilmiş ve 2005 yılı kazı çalışmalarına son verilmişti.

Smintheion 2006 yılı kazı ve restorasyon çalışmalarına 15 işçi ile başlanmış, her yıl olduğu gibi, 15 günlük bir süre temizlik çalışmalarına ayrılmıştır. Kutsal alan ve çevresinde varlığı saptanan, özellikle tapınak ve çevresinde bolca bulunan su kaynakları, farklı bitki ve ağaçların yetişmesine olanak sağlamaktadır. Bu olumsuzlukların yanı sıra tapınak ve çevresine de ismini veren bahçeler içi mevkii olarak ifade edilen bölgede verimli toprakların bulunması bitki örtüsünün gür bir şekilde gelişmesinde önemli etkenlerdir. Bu bakımdan tapınak ve çevresinde 2 m. yi aşan dikenli bitki örtüsünün varlığı iki haftalık çalı ve ot temizliğini gerekli kılmıştır. Öncelikle tapınak ve çevresinde özellikle de tapınak temel tuf taşlarına zarar verecek bitkiler özenli bir çalışma sonucu temizlenmiş kesilen ot ve çalılar kazı alanı dışına çıkarılmıştır.

Smintheion 2006 kazı ve restorasyon çalışmaları iki alanda yürütülmüş, kazı alanını rezervuar oluştururken, restorasyon çalışmalarına hem rezervuarda hem de tapınakta devam edilmiştir (Plan: 1).

2006 yılı çalışmalarını; kazı çalışmaları, çevrede yapılan araştırma, düzenleme ve belgeleme çalışmaları ve restorasyon çalışmaları olmak üzere üç ana başlıkta toplamak mümkündür.

1. Kazı Çalışmaları

a. Su Deposu

Smintheion 2005 yılı kazı çalışmalarıyla varlığı tespit edilen rezervuar ve çevresindeki temizlik çalışmalarının ardından yapının dış sınırları belirlenmiştir. Tapınağın kuzeydoğu köşesinde ve tapınaktan 13 m. uzakta yer alan bu yapının dış konturları dikkate alındığında, bunun yönleme olarak tapınağa paralel olmadığı, duvarlarının dik açı ile birbirine bağlanmadığı ve yamuk plana sahip olduğu tespit edilmiştir. Kazı öncesi dış ölçüler dikkate alındığında, en uzun kenar yaklaşık

16 m. en kısa kenar ise 13 m. olarak ölçülmüştür (Plan 2). Duvar kalınlıkları ve yapının mimarî özelliklerinin ortaya çıkarılması amacıyla rezervuarın kazısına 08.08.2006 tarihinde başlanmış ve 10.09.2006 tarihinde yaklaşık dört haftalık bir sürede bitirilmiştir.

Su deposu tapınağın kuzeybatı köşesinde ve tapınaktan 13 m. uzakta yer almaktadır. Arazinin eğimi düşünüldüğünde, kuzeybatı ve güneybatı kenarlarını oluşturan bölümün daha kısa olduğu, tapınağa yakın kenarın ise daha uzun tutulduğu görülmektedir. Ayrıca bu uzun ve kısalık yapının duvar kalınlıklarına da yansımıştır. Dolayısıyla, kısa kenardaki duvar yaklaşık 2.23 m. tapınağa yakın olan uzun kenara sahip duvar ise 1.88 m. ile daha dar tutulmuştur. Bu ölçülere ek olarak yapının inşasında farklı mimarî uygulamalar da vardır. Yapının kısa kenarları tapınağa doğru geniş açı yapmakta ve duvar işçiliği tapınağa yakın cepheye oranla çift cepheli ve daha özenlidir. Bütün bu farklılıkların uygulanması arazinin eğiminden kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan arazide batıya doğru bir eğimin olduğu ve bu eğimin kötü sonuçlarını ortadan kaldırmak için de hem yamuk planın uygulandığı hem de su basıncının arttığı, batı kenarda kalın ve çift cepheli duvar tekniğinin temelden itibaren uygulandığı görülmektedir. Oysa tapınağa yakın olan cephede yapı cephesinin genişlediği ve iç mekânda zemine kadar inen duvar tapınağa bakan cephede zemin seviyesinde ve yaklaşık 1.5 m. yüksekliğinde inşa edilmiştir.

Su deposunda duvar yüksekliği batı duvar dış cephesinde 3.5 m. içerde ise 3/3.20 m. dir. Dolayısıyla zeminde 20 cm. lik bir eğim söz konusudur. Duvar kalınlıkları da yükseklikle bağlantılı olarak değişmektedir. Duvar inşasında alışılmışın aksine kesme taş yerine, moloz taş örgü tekniği kullanılmıştır (Resim: 1). Sadece yapının köşelerinde dış cephelerde kalker (kireç taşı) kesme taş bloklar kullanılmıştır. Bu dikdörtgen bloklar sadece dış köşelerde bağlayıcı elemanlar olarak kullanılmıştır. Kesme blok taşların bir sıra yatay, bir sıra dikey olarak örüldüğü görülmüştür (Resim: 2). Kesme kalker bloklar arasında kenet gibi herhangi bir bağlantı ögesine rastlanmamış, bağlayıcı olarak sadece Horasan harcı kullanılmıştır. Köşelerdeki blok taşlar dışında ise moloz taşla harçlı olarak örülmüştür. Moloz harçlı örgünün su kütlesine direnç gösterebilmesi için de duvar kalınlığı dikkate alınarak iki dar duvar birleşik olarak inşa edilmiştir. Böylece dolgu duvardaki zafiyet ortadan kalkmış ve daha dirençli hâle gelmiştir. Fakat bu sağlam duvarlar dahi uzun süre kullanılan yapıda tahribatı önleyememiştir. Bu kısa ve basıncı önleyen duvarda çatlaklar oluşmuş ve yapı zaman zaman elden geçirilerek bu çatlaklar sıvanmıştır.

Duvar tekniğindeki bu uygulamanın bir sonucu olarak, kutsal alanda tapınak tarafından bahçeler içine doğru kuzeybatı yönde bir eğimin varlığı ve mimarî yapıların bu eğim dikkate alınarak inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Su deposunda duvarlar dışında bir diğer taşıyıcı öge ise yapıyı kuzey-güney yönde ikiye bölen kemerlerin varlığıdır (Plan: 2). Tam kapasite ile yaklaşık 380 m³ su hacmine ulaşan bir yapıda, kemer sistemi aynı zamanda üst yapıyı taşımaya dönük olarak uygulanmıştır. Birbirine eşit üç adet kemerden oluşan sistemde, kemer ayaklarından ortada yer alanlar bağımsız ve diğer iki ayak ise duvara gömülüdür.

Kemer açıklıkları 2.60 m. dir (Resim: 3). Kemer payeleri ise 87/89x89/93 m. lik (orijinalde 90x90 m.) kare ölçülere sahiptirler. Her kemer ayağı 4 adet yekpare dikdörtgen blok taştan meydana gelmektedir. Payelerin toplam yüksekliği ise 1.43 m. dir. Blok taşların kenarları tıraşlanmış yüzeyleri ise kabarık bırakılarak bosajlı yüzeyler elde edilmiştir (Resim: 4). Bu uygulama duvar köşeleri, payeler ve kemerlerde birlikte uygulanmıştır. Ele geçirilen kemer taşları da dikkate alınarak yapılan kemerlerin yükseklikleri zeminden kilit taşı alt seviyesine kadar 2.70 m., kilit taşı üst seviyesine kadar ise 3.15 m. olduğu tahmin edilmektedir. Her bir kemer kilit taşı ile toplam 13 adet bloktan meydana gelmektedir. Yastık taşı ve kilit taşı dışındaki bütün bloklar birbirlerine eşittirler. Kemer taşları 87x46x32 cm. lik ölçülere sahip olup aralarında harç kullanılmıştır.

Tek farklı uygulama kemer payelerini oluşturan üst sıra blok taşta görülmektedir. Burada kemer iç kısmına bakan yüzeyde bosajlar sağ ve soldan 11x15 cm lik ölçülerde tıraşlanmışlardır. Bu uygulama kemer kalıplarının oturtulması için açılmış iskele ve kalıba ait izler olmalıdır. Ele geçirilen kalıntılardan dışta kemer dairelerini oluşturan alanlardaki açıklıklar ve pahlar yine aynı duvar tekniği uygulanarak moloz taşla örülmüştür (Resim: 4). Diğer duvarlardan farklı olarak burada tek kat sıva uygulanmıştır.

Su deposunda üst yapıya ait olabilecek herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. 3 m. lik bir derinliğe sahip olan mekânın kapatılması için tek ipucu kuzeyde ve batıda korunmuş, aynı zamanda duvar örgüsünden farklı dokuya sahip ve daha ince olan duvar kalıntılarıdır. Bu duvar kalıntılarının korunan yüksekliği 50 cm. ile 2 m. arasında değişmektedir. Bu duvar kalıntıları kemerlerinde yardımıyla yapının üzerini kapatan tonozlara ait olmalıdır. Kazı sırasında üst yapıya ait herhangi bir malzemenin ele geçirilmemesi, zaman zaman onarım görmüş olması ve güçlü kemer yapısının varlığı tonoz örgü sisteminin varlığını güçlendirmektedir.

Su deposuna giriş ise güney taraftan güney kemer ayağına bitişik bir alandan merdivenle sağlanmaktaydı (Resim: 5). Yine kalker (kireç taşı) kesme blok taşlardan yontulmuş 5 adet basamak, dik bir açıyla kemer-duvar birleşim noktasında zeminden 105 cm. yüksekte dikdörtgen 90x50 cm. lik bir sahanlıkla sona ermektedir. Su deposuna su girişini sağlayan düzenele ilgili herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Ancak doğu köşede duvar üst seviyesinde iç zeminden 2.15 m. yukarda 80x70 m. ölçülerinde bir açıklık tespit edilmiştir. Muhtemelen bu açıklık su girişine ait olmalıdır. Bu girişle yapıda merdivenle simetrik olarak düzenlenmiş uygulama basınç da düşünülerek eşit olarak dağıtılmıştır.

Tahliye sistemi ve su dağıtımı için çıkışlarda kuzeybatı cephede en kısa ve aynı zamanda en geniş duvardan sağlanmıştır. 2 adet künkle tahliye gerçekleştirilmektedir (Resim: 6). Her iki künkün ağız kısımları arasında kot farkı olup çapları değişmektedir. Havuz içerisinde tespit edilen 2 tahliye künkü arasında belli bir yükseklik farkı oluşu, 1 No.lu giderin önündeki tekne düzenlemenin oluşu ve tabanla eşit olması gibi sebeplerden ötürü, havuzun dibinde kalan pis suyun tahliyesinde de kullanıldığını söylemek yanlış olmaz. 2. tahliye künkü ise daha çok zorunlu hâllerde temiz suyun çıkışında kullanılmış olmalı.

Zemin ise plakaj taş döşendikten sonra kalın bir harç tabakasıyla sıvanmış ve 20 cm. lik bir yükselti farkıyla tahliye çıkışına doğru yönlendirilmiştir. Duvarda yer alan 4 farklı sıva tabakasının aksine zeminde fazla düzenleme yoktur. Duvar cephelerindeki bozulan sıvaların üzeri çentiklenerek yeni sıva için hazır hâle getirilmiş, farklı dönemlerde ve farklı harçlarla 4 kez sıvanarak kullanılmıştır (Resim: 7).

Kemer kilit taşına ait parça ve 3 adet kemer taşı, bahçe toprak seviyesinin hemen altında ele geçirilmiştir (Resim: 8). Muhtemelen bu seviyede tapınak moloz dolgusundan sonra kemerlerin ayakta olduğu dolgudan sonra tahrip edildiği bu kemer taşları ile doğrulanmaktadır. Bahçe toprağı seviyesinden itibaren sıvalardaki tahribat da artar. Özellikle 2005 yılında kaldırılan ve doğu köşesinde hâlâ varlığını koruyan incir ağacı ve diğer ağaçlar köklerini salmış ve kök depo zeminine kadar ulaşmıştır. Bu bakımdan yapıdaki tahribat alanının hem bahçe olarak kullanılması hem de duvarlarda beslenen incir ağaçlarıyla oluşmuştur. Bu bahçe toprağından itibaren zemine kadar olan yaklaşık 2 m. lik dolgu tabakası tamamen moloz taşlardan ibarettir. Yapılan çalışmalar ve elde edilen birkaç buluntu ile bu moloz dolgunun tapınağa ait olduğu saptanmıştır. Özellikle moloz dolgu arasından gelen ve tapınaktaki frizlere ait olması gereken birkaç mermer figür parçası ve mimarî bloklara ait parçalar dikkat çeker. Turkuaz renkte mimarî

parçalar, süpürgelikler, yumurta dizileri, *kymation*lar, friz parçaları ele geçirilmiştir. Yoğun olmamakla beraber, 11–12 yy.a tarihlenen sırlı seramikler ile günümüzde dahi kullanılan amphoralar da ele geçirilmiştir. Bu bağlamda tapınağın temellerine kadar sökülüp tahrip edilirken, kendi orijinal dolgusu su deposuna aktarılmış ve bu molozla beraber friz ve mimarî parçalar da dolgu içerisine karışmıştır.

Su deposu, zamanla genişleyen tapınak ve çevresindeki mimarînin su ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılmış olmalıdır. Dolgu toprağının boşaltılması çalışmalarının bitimiyle birlikte, açığa çıkarılan havuzun iyi korunduğu ve oldukça sağlam bir yapı olduğu anlaşılmıştır.

B. Su Deposu ve Tapınak Arasındaki Alanda Yürütülen Çalışmalar

Bütün bu çalışmalarla tapınak ve çevresindeki yapıları gün ışığına çıkarmak hedeflenmektedir. Tapınak ve rezervuar arasında kalan alanın kazılıp tapınağa ait mimarî blokları ortaya çıkarmak ve bu yapıların kullanıldığı döneme ait zeminin tespitini yapmak amacıyla geniş bir alanda çalışmalar yapılmıştır. Yaklaşık 16x13 m. ölçülerindeki çalışma alanı içerisinde tapınağa ait mimarî bloklar tespit edilmiştir. Bu buluntular arasında sütun tamburları (9 adet), üst yapıya ait olabilecek andezit bloklar (8 adet), 1 adet sütun kaide parçası, 1 adet naos duvarı kaidesi, 7 adet farklı mermer blok parçası, 10 adet farklı andezit blok, 1 adet granit değirmen taşı gibi toplam 36 adet mimarî parça ele geçirilmiştir (Resim: 9).

2. Çevrede Yapılan Araştırma ve Düzenleme ve Belgeleme Çalışmaları

Birinci aşamada rezervuar restorasyonunda kullanılan kemer taşları çevredeki bahçelerin sulama havuzlarında (Resim: 10, 11) tespit edilmiş ve kullanıldıkları yerden alınarak kemerlerdeki yerlerine konmak üzere hazırlanmışlardır.

İkinci aşamada ise kutsal alanda var olduğu bilinen ve son bölümü açığa çıkarılan kutsal yolun varlığıdır. Bu aşamada Nail Ünal'ın evinde korunan adak anıtının tespiti ve alınmasıyla başlanmıştır. Bu eserin Gülpınar depo-müzesine kazandırılmasından sonra, aynı yöntemle yürütülen çalışmalar sonucunda, benzer bir anıtın Nail Ünal'ın arazisinden 50 m. ilerde Zekeriya Bey'in arazisinde bulunması ile çalışmalara hız verilmiştir. Aynı yöntemle, olasılıkla 1970'li yıllarda Çanakkale Arkeoloji Müzesi tarafından yapılan ve Roma Caddesi'nin kenarında var olan bir diğer anıtın tespiti önemlidir. Bu anıt Gülpınar erken dönem yerleşimi üzerindeki Roma Caddesi kenarında ele geçirilmiş olup bu alandan yaklaşık 60 m.

ilerdeki bir bahçede yine yazıtlı bir anıtın varlığı, bu kutsal yol veya caddenin güney-kuzey yönde devam ettiğini veya yapılaşmanın varlığını göstermesi açısından önemlidir. Her iki alan arasındaki mesafe yaklaşık 200 m. olsa da, tapınağa yakın ve yine anıtlarla aynı aksta, köylülerin hamam olarak tanımladığı tarla içerisinde zeytin dalı bezemeli anıtlarla bu kutsal yol veya caddenin varlığı büyük olasılıkla doğrulanmaktadır.

3. Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları

2006 yılı kazı sezonunda restorasyon ve konservasyon çalışmaları, Roma Dönemine tarihlenen su deposu ve tapınakta sürdürülmüştür.

a. Su Deposu

Su deposunda yürütülen çalışmalarda ortaya çıkarılan üç kemerden oluşan kemer sırasının varlığı restorasyon çalışmalarında etken olmuştur. Özellikle 3 adet kemer bloğunun sağlam oluşu ve kutsal alanda tapınak da dâhil olmak üzere ortaya çıkarılan yapıların temel seviyesine kadar tahrip edilmiş olmaları, kemerlerin eski görünümlerine kavuşturulmasında en önemli etken olmuştur.

Restorasyonun orta kemerde uygulanmasına karar verilmiştir. Fakat çok sayıda eksik bloğun olması, imitasyonların hazırlanmasında bir diğer etken olmuştur. Öncelikle blokların tamamlanması amacıyla orijinali ile hemen hemen aynı ölçü ve renkte, fakat karışımı fazla olan imitasyon bloklar hazırlanmıştır. Kalıptan çıkarılan imitasyon kemer blokları üzerinde orijinale uygun olarak kenetler açılmış ve kenarlar tıraşlanarak bosajlı yüzeyler elde edilmiştir. Toplam 5 adet hazırlanan imitasyon bloklar kemere konmadan önce çevrede yapılan araştırmalara hız verilmiştir.

Bu çalışmalar sonucunda çevrede çok sayıda bahçenin yer alması ve sulamada kullanılan sulama havuzlarının içerisinde tapınağa ait mermer bloklarının varlığı bizleri ümitlendirmiştir. Bu bağlamda yürütülen çalışmalara ek olarak su deposunun kazısı sırasında elde edilen bulgular, örneğin kemerlerin moloz taş dolgudan sonra sökülmüş olmaları nedeniyle çevredeki araştırmaların önemini artırmıştır.

Bu doğrultuda tapınak kuzey tarafında, Ünal Karagöz'e ait bahçenin sulama havuzunda kemer sırasına ait olabilecek kalker blok taşları tespit edilmiştir. Oldukça sağlam durumdaki 5 adet kemer bloğunun yanı sıra iki adet yine kemer bloğuna ait kırık parça ele geçirilmiştir. Kazı sırasında ele geçirilen kilit taşı parçası örnek alınarak, kırık parçalardan birisi kilit taşı olarak yontularak orta kemeri

tamamlayacak sayıda kemer bloğu hazırlanmıştır. Bu aşamadan sonra imitasyon blokların kullanımından vazgeçilmiş ve orijinal malzeme ile orta kemerin ayağa kaldırılması çalışmalarına başlanmıştır.

İskele kurulmadan önce kemer taşlarının kendilerini taşıyabilecek kadar yükseltilmesi için kaydırma yöntemi ile ilk bloklar konmaya başlamıştır. Öncelikle sol kemer ayağı üzerinde sadece yastık taşlarının kalmış olması nedeniyle, ilk aşamada sol kemer ayağı üzerine dört kemer taşı konarak sol ve orta kemerin açısı konusunda gerekli görünümü verecek restorasyon yapılmış ve 4 adet kemer taşından ikisi sol kemere ikisi orta kemere konarak bir yerde gerekli olan orta kemerin alt yapısı da hazırlanmıştır. Bütün bu bloklar, belli zaman aralığı ile konarak kenet yuvalarıyla da birbirlerine bağlanmıştır.

İkinci aşama olarak ahşap iskele hazırlanarak sırasıyla kilit taşına kadar kemer blokları konmuştur. Kilit taşı ise en son bağlayıcı olarak iskele üzerinde gerekli ölçümler yapıldıktan sonra, orijinale uygun olarak yine orijinal taştan yontularak konmuştur. Sağda yer alan kemer boşluğunu kapatan örgü sistemi ayağa kaldırılan sol köşede de uygulanmış, moloz taştan orijinal şekle sadık kalınarak tamamlanmıştır (Resim: 4).

b. Tapınak

Yıllardır devam eden tapınaktaki restorasyon çalışmalarına, tapınağın görkemini ortaya koyması ve ana mekânların algılanabilmesi maksadıyla 2006 yılında da devam edilmiştir. İlk olarak tapınağın ana odası hakkında fikir vermesi amacıyla naos zemin döşeme bloklarının yerlerine konması tasarlanmıştır (Resim: 12). Birinci aşama olarak 2005 yılında hazırlanan tapınağın orijinal dolgusu olan moloz taşların oturtulması amacıyla, 2005 yılında uygulanan su verilerek silindir baskıyla sıkıştırılma işlemine 2006 yılında da devam edilmiştir. Bir yıl bekleme süresinden sonra en azından naos ölçülerinde tek sıra imitasyon döküme karar verilmiştir.

İkinci aşamada büyük boyutlu çakıllar bu moloz taşların üzerine gelen toprakla sıkıştırıldıktan sonra atılacak bloklarda kayma ve çökmeleri önlemek için demir ızgara bağlanmıştır.

Üçüncü aşamada ahşap kalıplar hazırlandıktan sonra orijinal bloklara uygun 1.40 x 1.40 ölçülerinde 11 adet imitasyon bloklar için kalıplar hazırlanmıştır. Bloklar arası ise birbirlerinden bağımsız olarak ayarlanmıştır (Resim: 13).

Ayrıca 2006 kazıları ile kuzey köşede ele geçirilen sella kaide bloğu yerine konmak üzere hazır hâle getirilmiştir.

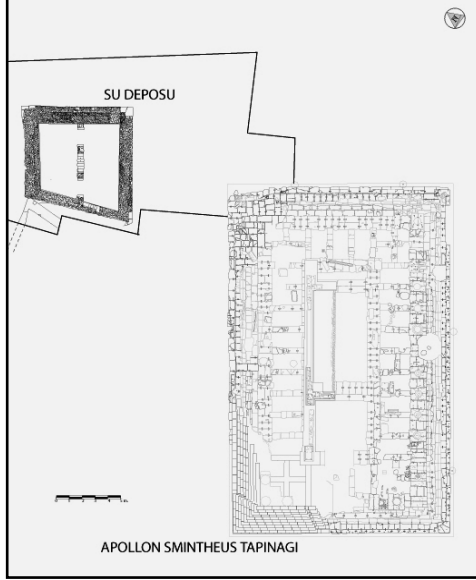
Tapınakta devam eden bir diğer restorasyon çalışması ise 2005 yılında başlanan ve özenle devam eden yontulan model İon başlığı çalışmalarıdır (Resim: 14). Bu sezon çalışmada başlıktan alçı kalıp alınarak 2007 yılında dökülecek olan imitasyon başlık için hazır hâle getirilmiştir.

Almanya Regensburg Üniversitesi Mimarlık Tarihi profesörlerinden Thekla Schulz- Brize gözetiminde bir mimar ve bir mimarî öğrencisinden oluşan ekibi tarafından tapınak üst yapısına ait mimarî blokların çizimi yapılmıştır.

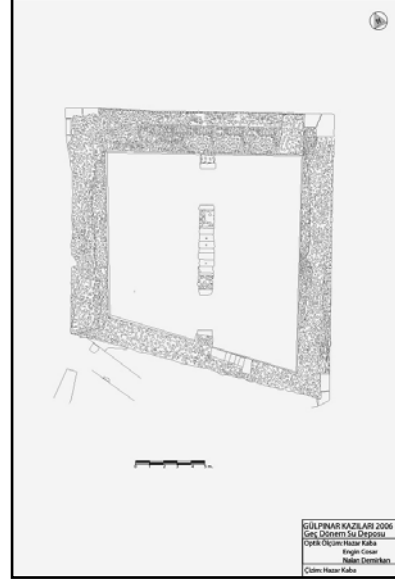
4. Kültürel Etkinlikler

1980 yılından itibaren devam eden Gülpınar kazılarının 25. yıl kutlamalarının ardından 2005 yılında 26. yıl kutlamaları yapılmış ve ardından Apollon Smintheus Tapınağı ve kutsal alanın tanıtılması amacıyla Gülpınar Smintheion kazılarının 27. yılı Gülpınar Belediyesi'nin de katkıları ile "Apollon Smintheus Şenlikleri" adı altında iki gün boyunca çeşitli etkinliklerle büyük bir coşku ile kutlanmıştır. Etkinlikler arasında kutsal alan gezisi dâhilinde tapınak ve diğer mimarî yapılar tanıtılmıştır. Bu kültürel hizmet, eğitim-öğretim yılının başlaması ile başta Gülpınar Beldesi'ndeki okullar olmak üzere, çevre köylerdeki eğitim kurumlarında da eğitim amaçlı tanıtım yapılmıştır.

Efes Pilsen'in de büyük katkılarıyla 4-5 Ağustos 2006 tarihlerinde 3 gün boyunca konserler, dans gösterileri ile III. Apollon Smintheus Şenlikleri düzenlenmiştir. Şenliklere çevre halkı, yerli ve yabancı konuklar katılmıştır.

Plan 1: Apollon Smintheus tapınağı ve çevresi

Plan 2: Su deposu planı

Resim 1: Su deposu restorasyon sonrası

Resim 2: Su deposu (doğudan görünüş)

Resim 3: Su deposu kemer açıklığı

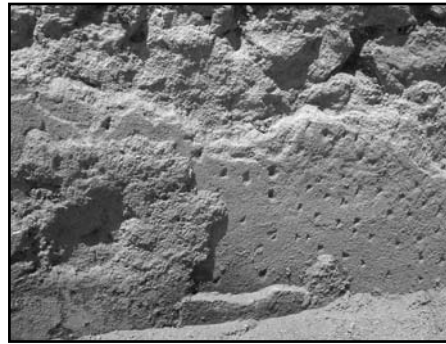
Resim 4: Su deposu, orta kemer

Resim 5: Su deposu merdivenleri

Resim 6: Su deposu tahliye çıkışı

Resim 7: Su deposu iç yüzey sıva tabakaları

Resim 8: Su deposu kemere ait blokların kazı sırasındaki durumu

Resim 9: Tapınak ve Su deposu arasında ele geçirilen tapınak blokları

Resim 10: Sulama havuzundaki kemer blokları

Resim 11: Sulama havuzundaki
kemer blokları

Resim 12: Tapınak sellası
restorasyon öncesi

Resim 13: Restorasyon sonrası
tapınak sellası döşeme
blokları

KÖMÜRCÜ-KALETEPE OBSİDYEN ATÖLYESİ PALEOLİTİK DÖNEM 2006 YILI KAZISI

Nur BALKAN-ATLI*
Ludovic SLIMAK
Steve KUHN
Fazıl AÇIKGÖZ

Kömürcü-Kaletepe obsidiyen atölyesi Paleolitik Dönem 2006 yılı kazısı Niğde Müzesi denetiminde ve Prof. Dr. Nur Balkan-Atlı'nın bilimsel danışmanlığında, Dr. Ludovic Slimak (Marsilya Üniversitesi), Prof. Dr. Steve Kuhn (Arizona Üniversitesi), Dr. Cristian Tyron (Washington Üniversitesi), Berkay Dinçer, Umut Demirci, Beril Alataş (İstanbul Üniversitesi öğrencileri) İsmail Baykara (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi) ve Güzin Karaköy (DÖSİMM-Aksaray Müzesi) katılımıyla Ağustos ayında gerçekleştirilmiştir.

GİRİŞ

1995 ve 1996 yılı Batı Kapadokya (Göllü Dağ ve Nenezi Dağ) yüzey araştırmalarından sonra (Balkan-Atlı *et al* 1997, Cauvin – Balkan-Atlı 1996) 1997 yılında başlayan Kaletepe obsidiyen atölyesi kazısı Anadolu arkeolojik araştırmalarında bir yeniliğe imza atıyordu (Balkan-Atlı *et al.* 1999). İlk atölye kazısı olması nedeniyle uygulanan kazı yöntemleri ve bu yöntemleri kullanabilecek genç araştırmacıların yetiştirilmesinin yanı sıra, bu kazı bir hammadde ocağında farklı kültürler boyunca hammaddenin elde edilmesi, işlenme teknikleri ve işlenmiş ürünlerin dağıtım mekanizması gibi, genelde üzerinde fazla durulmayan ancak kültürleri anlamak için yeni boyutlar getiren bir araştırmayı temsil etti. Gerçekleştirilen kazılar Kalkolitik, Çanak Çömlekli Neolitik ve Çanak Çömleksiz Neolitik dönemlere ait işlik alanlarını ortaya çıkardı. Ana araştırma alanımız olan Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme ait işlik alanında yapılan kazı ve araştırmalar gerek İç Anadolu gerekse Yakın Doğu hakkında yeni bilgilere ve dolayısıyla yeni sorulara yol açtı.

* Prof. Dr. Nur BALKAN-ATLI, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Prehistorya Anabilim Dalı, Beyazıt, İstanbul/TÜRKİYE.
Dr. Ludovic SLIMAK, Marsilya Üniversitesi/ FRANSA.
Prof. Dr. Steve KUHN, Arizona Üniversitesi/ABD.
FAZIL AÇIKGÖZ, Niğde Müze Müdürlüğü/TÜRKİYE.

Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme ait Kaletepe işliği ünük bir buluntu topluluğu sergiledi. Ancak uzmanlaşma sonucunda elde edilebilecek standartlaşmış, yüksek kalitede ürünler (sivri uçlu, paralel kenarlı, düz profilli dilgiler ve sivri uçlu, paralel kenarlı hafif içbükey profilli dilgicikler) İç Anadolu'da ilk olarak karşımıza çıktı ve Yakın Doğu'daki (özellikle kuzey Suriye ve Kıbrıs) örnekleri bu işlikten uzak mesafelere gerçekleştirilen bir ticaret mekanizmasını ortaya çıkardı. 1997-2001 yılı alan çalışması ve 2002-2004 yılı malzeme çalışması sonucunda Kömürcü-Kaletepe obsidyen atölyesinin Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme ait işliğin araştırması bir monografi şeklinde tamamlanmak üzeredir.

Tüm raporlarımızda ve yayınlarımızda belirttiğimiz gibi, gerek yüzey araştırmalarında gerekse kazı boyunca yüzey buluntuları bölgede önemli bir Paleolitik Dönem olgusuna işaret ediyordu (Slimak 2004). Bu paleolitik yüzey buluntuları zengin iki yüzeyli (el baltası) ve *levallois* faktörleri içeriyordu. 2000 bahar ayları iklim şartları Göllü Dağ'da zaten çok dinamik olan erozyonu hızlandırarak arazi yırtılmalarına neden oldu ve tarafımızdan '3. dere' olarak adlandırılan mevsimlik bir derenin açtığı vadinin yamacında pleistosen bir dolguyu ortaya çıkardı. Atgillerin atalarından birine ait bir çene kemiği de içeren bu dolguda, Prof. Dr. Helene Roche tarafından ekspertiz edildikten sonra, bir paleolitik uzmanı Dr. Ludovic Slimak gözetiminde çalışılmaya başlandı.

2001-2005 PALEOLİTİK ÇALIŞMALARININ SENTEZİ

Kaletepe Miyosen'den beri aktif olan İç Anadolu, volkanik bölgesinde bulunmaktadır (Resim: 1). Kuaterner sırasında da süren bu volkanik faaliyet, Hasan Dağ ve Erciyes Dağ gibi katmanlı volkanları, Acıgöl ve Göllü Dağ gibi büyük riyolit komplekslerini oluşturmuştur. Göllü Dağ yaklaşık 12 km. çapındadır ve obsidyen üreten dokuz riyolit doruğa sahiptir. Kaletepe paleolitiği Kömürcü'de mevsimlik bir dere yatağının güneydoğusunda bulunmaktadır (Resim: 2).

Bu dere yatağında çalışmalar 2001 yılından beri birbirinden 15 m. uzakta iki kesitte yapıldı (Resim: 3). Bu iki kesit de ortaya çıkarılan jeolojik ve arkeolojik tabakaların birbirleriyle bağlantılı, dolayısıyla paleolitik iskânı hakkında global bir bilgi vermektedir. Ancak kesitlerin alt kısımlarında her iki kesitte birden olmayan arkeolojik tabakalara rastlıyoruz ve bunlar ayrı değerlendiriliyor. Kesitlerdeki üst 4 tabaka Orta Paleolitiğe, diğerleri ise Alt Paleolitiğe aittir (Slimak *et al.* 2004, 2005, 2006).

2000-2005 tarihleri arasında toplam 3941 yontma taş buluntu ele geçirildi (Tablo: 1). Civardaki hammaddenin kalitesi ve yoğunluğuna karşın, bu arkeolojik tabakalar içerdikleri buluntular açısından atölye olarak değil yaşam alanları olarak nitelendirildiler.

Üst tabakalar (I.' ve I. tabakalar) kazılan alanın darlığı nedeniyle çok az buluntu sergiliyor, ancak buluntu tipleri (*levallois* yongalama ve yan kazıyıcılar) Orta Paleolitiği işaret ediyorlar. Bu tabakalar jeolojik olarak 160.000'e tarihlenen tefraların altında bulunuyorlar, dolayısıyla daha eskidirler.

II. tabaka üst tabakaların en zengini ve birden fazla üretim zinciri sergiliyor : uzun taşımaklıklar üreten tek kutuplu, *linear levallois* ve dilgisel *levallois*. Tek kutuplu yongalama doğal veya çok az hazırlanmış yüzeyden başlıyor. Yongalama yüzeyinin dış bükeyliği yongalama sırasında yanıl ve/veya dalmalı çıkarımlarla sağlanıyor. Oran olarak dilgisel *levallois* ikincil kalıyor. Düzeltili taşımaklıklar, ince veya ters düzelti, buluntu topluluğunun %9'unu oluşturuyor. Bu tabakada arkaik atgiller ailesine ait dişleri yerinde bir sağ çene kemiği ele geçirildi. Asitli volkanik bir ortamda bulunduğundan kemik yüzeyi erozyona uğramış. Diş yapısı erişkin bir birey olduğunu gösteriyor. Anadolu'da henüz bu döneme ait başka bir atgil buluntusu yok, dolayısıyla tanımlanması konusunda güçlük çekiliyor. Yakın Doğu'daki son çalışmalar atgillerde morfolojik ve biyometrik açıdan büyük farklılıklar olduğunu ortaya çıkardı. Genel olarak elimizdeki örnek bölgeden tanınan örneklerle örtüşmüyor. Bu tabaka 160.000 yıldan daha eskidir.

II'. tabaka oldukça fakir ve iyi tanımlanamıyor. Genel olarak kurs tipi bir yongalama sergiliyor ve ender düzeltili parçalarda pulçuklu düzelti gözleniyor.

III. tabaka masif, kalın, bazen uzun ve açık ve düz vurma düzlemlili taşımaklıklar üretimine odaklanmış. Düzeltili parçalar klaktonien çentiklerle yapılmış dişliler ve bazı pulçuk düzeltili yan kazıyıcılarla temsil ediliyor.

IV. tabakada obsidyen kullanılan yerel hammaddelere (riyolit, andezit, bazalt) oranla çok az temsil ediliyor. Kullanılan bu hammaddeler çoğunlukla masif âletlerin yapımında kullanılmış. Ancak bazı parçalar minimalist bir *levallois* ifade taşıyor. Ender obsidyen parçalar teknoloji olarak diğerlerinden ayrılmıyor.

Aşağı kesitin IV. tabakasının hemen altındaki tabakalar (V-XII) birkaç m² lik bir küvet içinde sınırlı. Bu küvet yamaç eteğinde çökmüş bir kaya sığınağına işaret ediyor olabilir. V.-XII. tabakalar oldukça homojen bir teknoloji sunuyorlar. Hammadde olarak yoğun bir biçimde andezit kullanılmış. Yongalamanın esaslı çok yüzeylileri kapsıyor (Çizim: 1). Örs tekniği kullanılarak sadece andezit üzerine yapılmış olan elde çok yüzeylilerin büyük bir kısmı 2-3 cm. boyutlarındadır.

Satırlar ve kıyıcı-satırlar da andezitten yapılmışlar, ama çokyüzeylilere oranla daha az temsil ediliyorlar (Çizim: 2). Bunların yapımında riyolit ve bazalt da kullanılmış.

İki yüzeyliler tüm alt tabakalarda temsil ediliyor ve bunların yapımında ise sadece obsidyen kullanılmış (Çizim: 3). Bu âletler biçimsel olarak çeşitlilik sergiliyorlar: ufak simetrik veya asimetrik, alt kısmı yongalanmamış veya düz-dışbükey gibi örneklerin yanı sıra yonga üstü tek yüzeyliler de var. Bu tabakalarda bulunan obsidyenlerin çoğunu iki yüzeylilerin yapım artıkları oluşturuyor. Ayrıca yonga üstü obsidyen nacakların da yapım artıkları bu tabakalarda bulunuyor.

Çok yüzeyliler, çaytaşı âletler, iki yüzeyliler ve nacaklar (Çizim 4) bu alt tabakaları temsil ediyor ve teknik olarak *Acheuleene* bağlanıyor. Tüm bu veriler Anadolu'nun Orta Pleistosen'deki insan iskânı için büyük önem taşıyor.

2006 YILI KAZISI

2006 yılı kazılarının başlıca iki amacı vardı: 1) tarihleme için örneklerin alınması. 2) yukarı kesitte ana toprağa inmek.

1. Tarihleme Çalışmaları

Paleolitik sekansın tarihlenmesi 2006 yılı çalışmasının ana amaçlarından biriydi. Volkanik bir arazide çalışıldığından tarihleme konusunda oldukça büyük bir güçlük karşı karşıyayız. Elimizde olan ve Paleolitik sekansını kilitleyen tarihler 160/180.000 (yukarı tefalar) ile 1/1.3 Ma (ana kaya). Ancak bu tarihler arasındaki dolgu ve dolayısıyla arkeolojik tabakalar kesin olarak tarihlenememektedir. Dolgu volkanizma sonucu pomza, kum ve silisli çakıllardan oluşmaktadır ve felspat içermemektedir ve dolayısıyla Argon/Argon yöntemi ile tarihlenememektedir. Bu nedenle tefra-kronoloji uzmanı olan Dr. Cristian Tryon kazımıza gelerek Ruanda'da paleolitik-volkanik çevrede geliştirdiği yöntemi denemek için örnekler aldı. Bu yöntemde mikro-tefralar tarihlenmeye çalışılmaktadır.

2. Kazı Çalışmaları

Kazı çalışmaları özellikle yukarı kesitte yoğunlaştı. 2005 yılı kazısında IV. tabakanın çöküntüsünün (Resim: 4) hemen altında *Acheuleen* bir tabakaya (tabaka V) ulaşılmıştı. 2006 yılında çalışmalarımız 18 m² lik bir alanda gerçekleşti ve daha evvel rastlamadığımız 2 tabakayı ortaya çıkardık (yukarı VI ve yukarı VI'), böylece Paleolitik Dönem tabakalarının sayısı 19'a yükseldi. *Acheuleene* ait VI. ve VI'. tabakaların altında riyolit ana kayaya ulaşıldı. IV., V., VI. ve VI'. tabakalar *Acheuleen* kültürüne aittir, ancak farklı teknik davranışlar sergiliyorlar. Çok yüzeylilerin, satırların, iki yüzeylilerin ve nacakların dışında IV. ve V. tabakalarda çok büyük (mega) çekirdekler var. Bunların bazıları nacak çekirdeği olarak yorumlanabilir.

Çalışma alanını genişletmek için II., II' ve III. tabakalarda da çalışıldı ve profiller yeniden ele alındı.

IV. ve VI'. tabakalar buluntu açısından en zengin tabakalar. Gerek aşağı gerek yukarı kesitte IV. ve onun altındaki tabakalarda (toplam 13 tabaka) bulunan binlerce buluntu, sadece Alt Paleolitik teknolojisi sergiliyor. VI'. tabakadaki çok eski *levallois* yongalaması sekansın en derin *Acheuleen* tabakası ile ilişkilidir. Çok büyük bir *levallois* çekirdeğinin bulunması burada *levallois* konseptinin *Acheuleen* ile birlikte olduğunu gösteriyor ki, bu şimdilik Avrasya ve Afrika'dan daha eski olabilir. Dolayısıyla bu tabakaların tarihlenmesi çok büyük bir önem taşıyor.

Ekonomik açıdan yukarı kesit VI'. tabakası diğer *Acheuleen* tabakalardan ayrılıyor (Tablo: 3). 3 evre tanımlanabilir:

- 1. Evre: II'. ve III. tabakalar. *Mousterien* ortamı, obsidiyen yoğun olarak kullanılıyor.

- 2. Evre: IV., V. ve VI. tabakalar. *Acheuleen* ortamı. Obsidyen az kullanılıyor, riyolit ve andezit tercih ediliyor.

- 3. Evre: VI.' ve alt tabakalar. En eski evrede yine *Acheuleen* ortamını görüyoruz. Obsidyen çok iyi temsil ediliyor ve diğer tabakalarda hemen hemen hiç kullanılmayan bazalt da bu evrede yoğun olarak kullanılıyor. Bu evre hammadde tercihinde diğer evrelerden farklıdır. Büyük obsidyen *levallois* taşımaları da bu evreye aittir.

Bu kesitte toplam 185 âlet bulundu (Tablo: 4). En yoğun olarak bulunan âlet çok yüzeyli (77 adet). Ayrıca 5 nacak ve 17 iki yüzeyli bulundu. Genel olarak, teknik açıdan bu âletler *Acheuleen* geleneğinin ürünleri, ki burada blok veya yonga üstü masif âlet yoğunluğu görülüyor. Bazı çekirdekler çok büyük ve büyük boyutlu ürünlerin (30 cm.) elde edilmesi için kullanılmışlar. Çok yüzeyliler için de aynı durum söz konusu, en büyükleri 30 cm.i aşıyor, ancak âlet mi çekirdek mi kesin değil.

II. Tabaka

Bu tabakada ele geçirilen buluntu azdır. Bir de çekirdek içeren *levallois* yongalama ürünleri gözleniyor. Ayrıca kökeni bilinmeyen bir yeşim taşı ele geçirildi.

III. Tabaka

Obsidyen *levallois* yongalaması, diskoidler ve yan kazıycıların olduğu bu tabaka eski bir *Mousteriene* ait olabilir. İkiyüzeyle yongalar da dikkat çekicidir. *Acheuleen* tabakasının hemen üstünde olan bu tabakayı Üst *Acheuleene* de tarihleyebiliriz. Bu tabakada kalın geniş tabanlı yongalar ortaya çıkarıldı. Çentiklerin ve dişlilerin olması, ayrıca bu tabakaya *Clactonien* havası da veriyor. İkiyüzeyleler ise *Acheuleen* karakterinin altını çiziyor. Alt ve Orta Paleolitik teknolojisinin devam ettiği Üst *Acheuleen* olarak yorumlayabiliriz.

IV. Tabaka

IV. tabaka hem aşağı hem yukarı kesitteki en zengin tabakalardan biridir. 2006 yılında bu tabakada 780 buluntu ele geçirildi. Hammadde olarak yoğunlukla andezit ve riyolit kullanılmış. Tabakanın özelliği 10-100 cm. boyutlarında kayalarla kaplı olması (Resim 4). Bu kayalar bir kaya sığınağının çökmesinden de ileri gelebilir ve IV. tabaka iskanı bu kayaların kullanılmasına, (büyük yonga ve masif âlet yapımı) bağlı olabilir. Ancak bu tabaka bir işlik olarak yorumlanamaz. Buluntuların %12'sini âletler meydana getiriyor. Âletler (97 adet) yoğunlukla çokyüzeyleler ve satır/kıyıcı-satırlardan meydana geliyor. Çekirdekler içinde kurs tip yoğunluktadır. Çokyüzeylelerin bazıları âlet olarak kullanılmışken (Çizim: 5), çok büyükler çekirdek olarak kullanılmış olabilir (Resim: 5).

Büyük çekirdeklerden elde edilen büyük yongalar nacak ve satır (Çizim: 6) yapımında kullanılmışlardır.

V. ve VI. Tabakalar

V. tabaka 2005 yılında bulunmuştu. 2006 yılı kazısı bilinenlere yeni bir şey eklemedi. Genel olarak aynı teknik gelenek IV. tabakadan VI. tabakaya kadar sürüyor. Bu tabaka teknik veya ekonomik açıdan aynı: satırlar, ikiyüzeyleler ve nacaklar. Ayrıca bir *Quinson* ucu da var. Bu tabakanın kaya sığınağının

çöküşünden önceki evreye ait olması ve IV. tabakaya benzemesi; IV. tabakanın sadece işlik olması ihtimalini de kaldırıyor, çünkü V. tabakada bloklar yok, ancak âletler aynıdır. VI. tabakada da durum aynı. Bu üç tabaka tekno-kültürel açıdan aynı geleneğe ait (büyük çekirdekler, yonga üstü satırlar, ikiyüzeyleler, nacaklar) ve bu gelenek *Anadolu Acheuleeni* olarak tanımlanabilir.

VI. Tabaka

Yukarı kesitin VI. tabakası Anadolu *Acheuleeninin* daha eski ve daha farklı bir yüzünü sergiliyor. Bu tabaka teknik olarak yukarı tabakalardan (IV-VI) çok farklı olmasa da hammadde seçiminde fark var. Andezit/riyolit çok kullanılmasına rağmen, obsidyen de çok iyi temsil ediliyor. Ayrıca bazalt da yoğun olarak kullanılmış (Tablo: 3). Âletlerde de çeşitlilik gözleniyor. Ufak yonga üstü âletlerin (yan kazıyıcı, düzeltili yonga) yanı sıra ikiyüzeyleler yukarıdaki tabakalardan daha yoğun olarak temsil ediliyorlar.

Bu alt tabakanın diğer bir özelliği gerçek *levallois* yongalamasının olması. Objektifin geniş yonga çıkarımı olan bu yongalamada *levallois* konseptinin tüm şartları uygulanmış. Yöntem potansiyel bir tekrar gösteriyor, ancak burada iki yonga çıkarımı ile sınırlı kalmış (Çizim: 7).

SONUÇ

Kaletepe Alt ve Orta Paleolitik için önemli 19 arkeolojik tabaka sergiliyor. Farklı iskânlar 160.000 yılı öncesi *Acheuleen*, Üst *Acheuleen*, *Clactonien* ve Alt *Mousteriene* aittir. Diğer bir deyişle Orta *Pleistosende* Kaletepe'de farklı tekniklere, dolayısıyla farklı yaşam düzeylerine ait farklı *Homo erectus* grupları bulunmuştur. Dolayısıyla, Kaletepe şimdilik Anadolu'nun en uzun paleolitik sekansını temsil ediyor. Özellikle alt tabakalar Avrupa'nın ilk iskâncılarını ve Orta *Pleistosende* Arfika ve Avrasya ilişkilerini anlamak açısından çok önemlidir (Slimak *et al.* 2004).

İnsanın Afrika'dan çıkışı ve Avrasya'ya dağılımında Anadolu'nun önemli bir rol oynamış olması gerekir. Afrika dışındaki şimdilik en eski insan kalıntısı Dmasini'de, güney-doğu Gürcistan'da Türkiye sınırının hemen kuzeyinde bulunmuştur. Anadolu'nun tüm bölgelerinde yüzey, genellikle ikincil ve *in situ* olmayan, buluntular Orta *Pleistosende* oldukça yoğun insan gruplarına işaret etmektedir. Ancak sadece Yarımburgaz ve Karain kazıları güvenilir bilgi sağlamaktadır. Şimdilik Anadolu'nun en eski buluntu yeri olan Dursunlu (yaklaşık 900 Kya) hakkında ise

yayın azlığı nedeniyle bilgimiz azdır. Dursunlu homojen ufak yonga aletlerden oluşan küçük bir yontma taş buluntu topluluğu sergilemektedir. Kaletepe ise farklı teknikler, farklı âletler ve farklı hammadde seçimi sergileyen ve Orta *Pleistosen* insan gruplarının çeşitliliğini gösteren bir konumdadır. 160/200.000-1.000.000 yılları arasında kilitlenmiş Kaletepe sekansının özellikle alt tabakaları önemlidir. Obsidyen kullanarak iki yüzeyle (el baltası) yapan bir gruptan sonra bu tekniği bilmeyen, obsidyen kullanmayan ve büyük andezit bloklarından büyük yongalar çıkaran bir grup, aynı bölge ve yerde yaşamıştır. Diğer bir deyişle, kronolojik olarak Kaletepe’de tasarlamayı bilen ve uygulayan grup, teknik açıdan daha ilkel olan bu gruptan eskidir. Bu durum, Anadolu Alt Paleolitiğinde en azından teknik açıdan farklı evrimleşmiş grupların varlığını göstermektedir. Ayrıca nacakların varlığı (V., VI, VI’ tabakalar) erken Orta *Pleistosen*e işaret etmektedir. Kuzey Afrika kökenli bu âlet şimdilik Anadolu’da sadece Kaletepe’de bulunmuştur. Bu âletler İsrail’deki Geshen Benot Yacov nacakları ile çok benzerlik göstermektedir (Goren-Inbar *et al.* 2000). Dolayısıyla Kaletepe Paleolitiği zengin, ancak oldukça karmaşık bir durum sergilemektedir. Jeolojik çalışmalar ve tarihlenmenin bu karmaşıklığı çözeceği umundayız.

KAYNAKÇA

- BALKAN-ATLI N., M.-C. CAUVIN, G. DERAPRAHAMIAN & C. KUZUCUOĞLU.
1997, Rapport sur l’obsidienne Cappadoçienne et sa diffusion: Campagne 1966,
Anatolia Antiqua V, 263-274.
- BALKAN-ATLI N., D. BINDER & M.C. CAUVIN.
1999, Obsidian Sources, Workshops and Trade in Central Anatolia, in: M. Özdoğan
& N. Başgelen (eds) *Neolithic in Turkey*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul,
133-145, lev. 104-115.
- CAUVIN M.-C. & N. BALKAN-ATLI.
1996, Rapport sur les recherches sur l’obsidienne en Cappadoce, 1993-1995,
Anatolia Antiqua IV, 249-271.
- GOREN-INBAR N., C. S. FEIBEL, K. L. VEROSUB, Y. MELAMED, M. E. KISLEV,
E. TCHERNOV, I. SARAGUSTI.
2000, Pleistocene Milestones on the Out-of-Africa Corridor at Geshen Benot
Ya’aqov. Israel, Science 289 (5481), 944-947.

SLIMAK L.

2004, Implantations humaines et exploitations des obsidiennes en Anatolie centrale durant le Pléistocène. *Paléorient*, 34, 2, 7-20

SLIMAK L., H. ROCHE, D. MOURALIS, H. BUITENHUIS, N. BALKAN-ATLI, D. BINDER & C. KUZUCUOĞLU, M. GRENET.

2004, Kaletepe Deresi 3 (Turquie), aspects archéologiques, chronologiques et paléontologiques d'une séquence pléistocène en Anatolie centrale. *Comptes Rendu Palevol de l'Académie des Sciences de Paris*, vol. 3, 411-420.

SLIMAK L., N. BALKAN-ATLI, D. BINDER, B. DİNÇER.

2005, Installations paléolithiques en Cappadoce, *Anatolia Antiqua* XIII, 287-294

SLIMAK L., S. KUHN, N. BALKAN-ATLI, D. BINDER, B. DİNÇER.

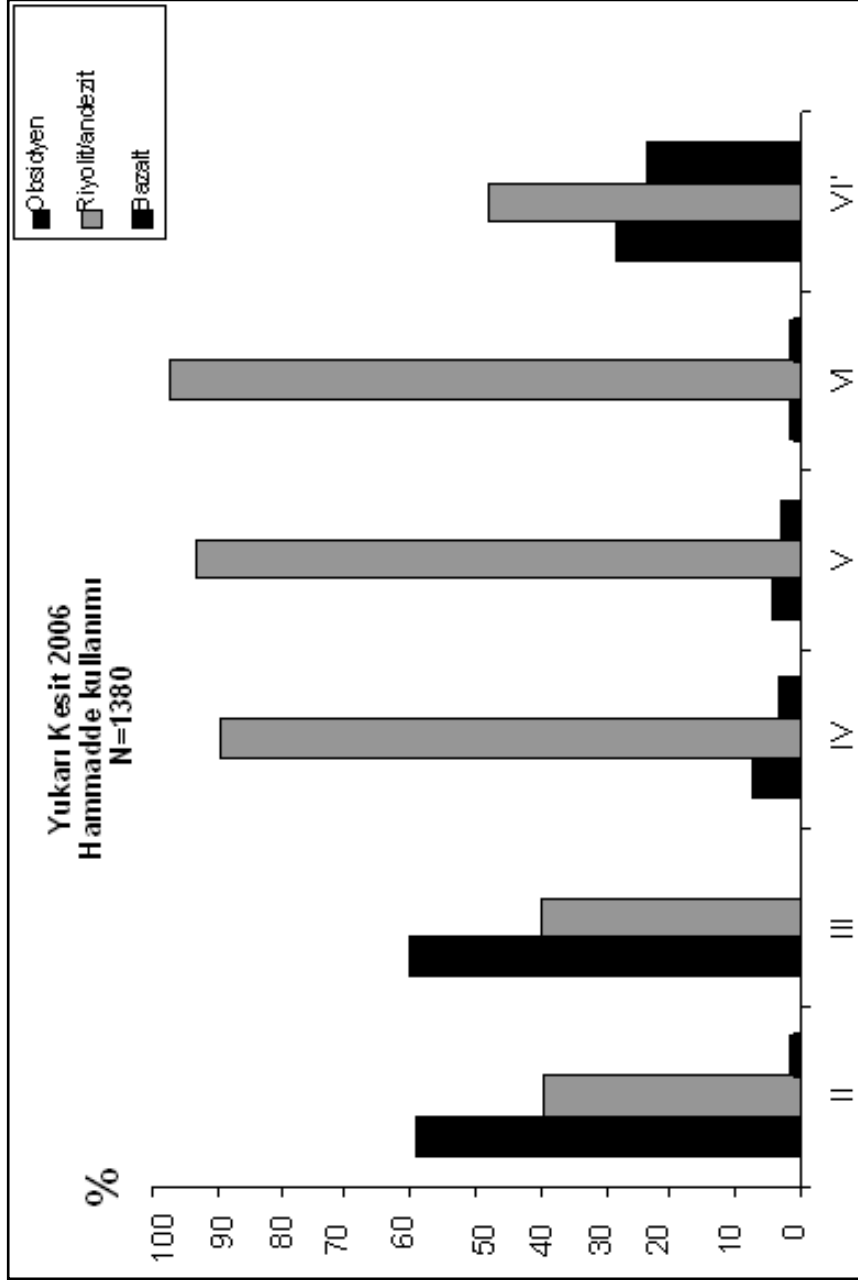
2006 Kaletepe Dere 3, *Anatolia Antiqua* XIV, 179-187.

	Yonga		Alet		Çekirdek		Parçaları		kiyüzeyl		Satır/kıyıcı		Çokyüzeyl		Toplam Kültür	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
I	46	75,4	4	6,6			11	18,0							61	Moustérien
I'	9	100,0													9	Moustérien
II	387	63,3	40	6,5	14	2,3	169	27,7			1	0,2			611	Moustérien
II'	107	72,3	10	6,8	5	3,4	26	17,6							148	Moustérien
III	207	63,7	24	7,4	21	6,5	70	21,5							325	Üst Acheuléen
III/IV	46	43,4	7	6,6	16	15,1	32	30,2							106	Ara III/IV
IV	676	44,0	85	5,5	169	11,0	509	33,2	3	0,2	56	3,6	37	2,4	1535	Üst Acheuléen
V	209	54,0	19	4,9	25	6,5	88	22,7	1	0,3	36	9,3	9	2,3	387	Acheuléen
Vam	30	33,0	8	8,8	9	9,9	29	31,9			9	9,9	6	6,6	91	Acheuléen
V'	4	6,9			2	3,4	50	86,2					2	3,4	58	Alt Paleolitik
VI	3	4,8	1	1,6			57	90,5	1			1		1,6	63	Acheuléen
VI'	31	49,2			1	1,6	26	41,3	1	1,6			4	6,3	63	Alt Paleolitik
VII	17	23,3	1	1,4	1	1,4	38	52,1	1	1,4			15	20,5	73	Acheuléen
VIII	81	53,3			3	2,0	51	33,6	2	1,3	2	1,3	13	8,6	152	Acheuléen
IX	30	28,8					67	64,4			1	1,0	6	5,8	104	Acheuléen
X	14	46,7					14	46,7					2	6,7	30	Acheuléen
XI	40	50,6			2	2,5	24	30,4					13	16,5	79	Acheuléen
XII	32	69,6					11	23,9					3	6,5	46	Acheuléen
Toplam	1969	50,0	199	5,0	268	6,8	1272	32,3	9	0,2	109	2,8	115	2,9	3941	

Tablo 1: 2000-2005 buluntu tablosu

Buluntular	II'		III		IV		V		VI		VI'		% Toplam
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
Yonga ve parça	54	75,00	18	62,07	293	37,56	27	18,62	19	29,69	137	47,24	548
Çekirdek	1	1,39	1	3,45	68	8,72	23	15,86	6	9,38	19	6,55	118
Çekirdek Parçası	1	1,39	2	6,90	45	5,77	16	11,03	3	4,69	6	2,07	73
Alet	2	2,78	2	6,90	22	2,82	6	4,14	2	3,13	29	10,00	63
Kırıklars	13	18,06	5	17,24	272	34,87	49	33,79	23	35,94	77	26,55	439
Mega parçalay	0	0,00	0	0,00	4	0,51	0	0,00	0	0,00	4	1,38	8
Satırlar	0	0,00	0	0,00	20	2,56	7	4,83	1	1,56	6	2,07	34
Kıyıcı satırlar	1	1,39	0	0,00	6	0,77	6	4,14	2	3,13	5	1,72	20
Çokyüzeylemler	0	0,00	1	3,45	50	6,41	11	7,50	8	12,50	7	2,41	77
Toplam	72	100	29	100	780	100	145	100	64	100	290	100	1380

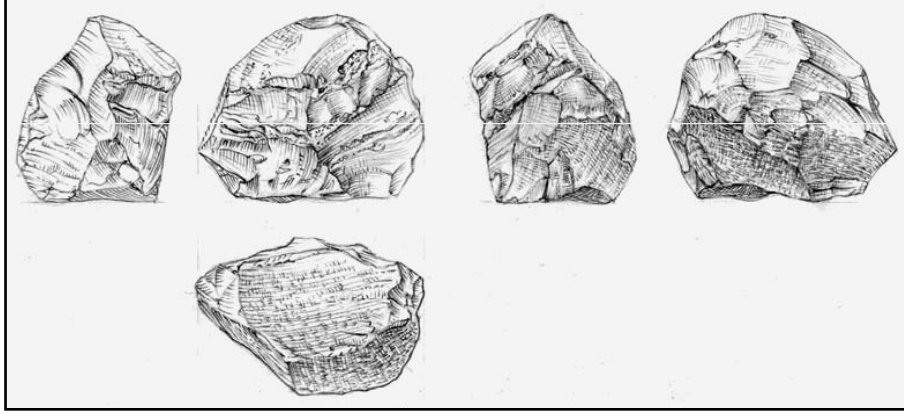
Tablo 2: Yukarı kesit 2006 buluntuları

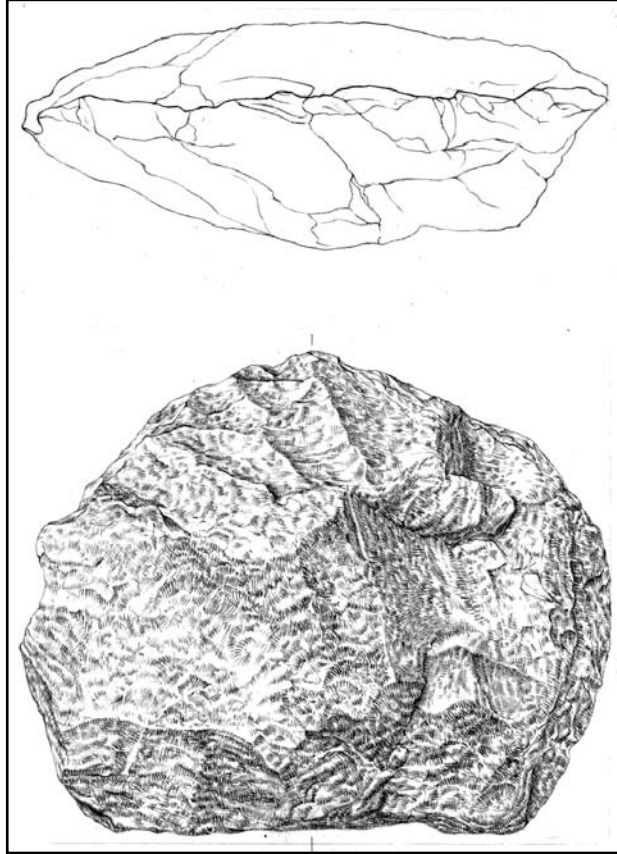
Tablo 3: Yukarı kesiteki başlıca hammadde cinsleri ve kullanımını

	II'	III	IV	V	VI	VI'	Tipe göre toplam
Satır			20	7	1	6	34
Kıyıcı-satır	1		6	6	2	5	20
Çokyüzeyle		1	50	11	8	7	77
İkiyüzeyle			8	1	1	7	17
Yonga üstü tek yüzey						2	2
Nack			2	1		2	5
Quinson ucu				1			1
Acheuléen grubu lato sensu	1	1	86	27	12	29	156
İçbükey basit yan kazıyıcı			1		1	1	3
Düz basit yan kazıyıcı		1					1
Bitişen yan kazıyıcı						1	1
Almaşık düzeltili yan kazıyıcı				1			1
Düzeltili yonga	2		3			3	8
Ara parça	1					1	2
Dişli			2			3	5
Clactonien çentiği			5	1			6
Levallois yongası	1	1					2
Moustérien grubu lato sensu	4	2	11	2	1	9	29
Tabakalara göre toplam	5	3	97	29	13	38	185

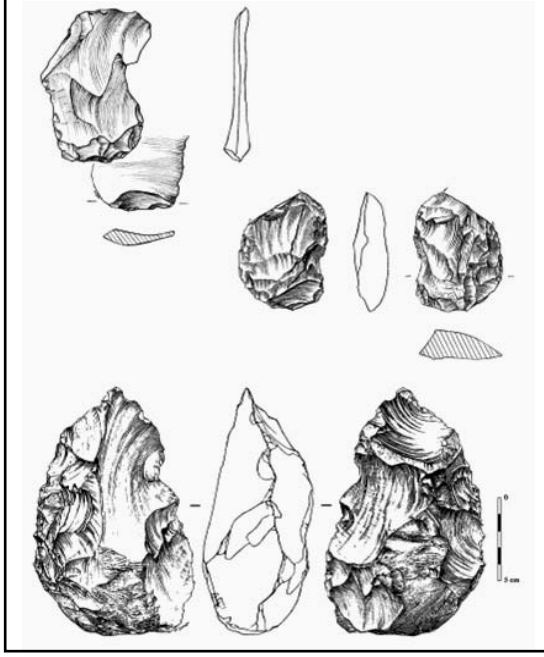
Tablo 4: 2006. yukarı kesit âletleri

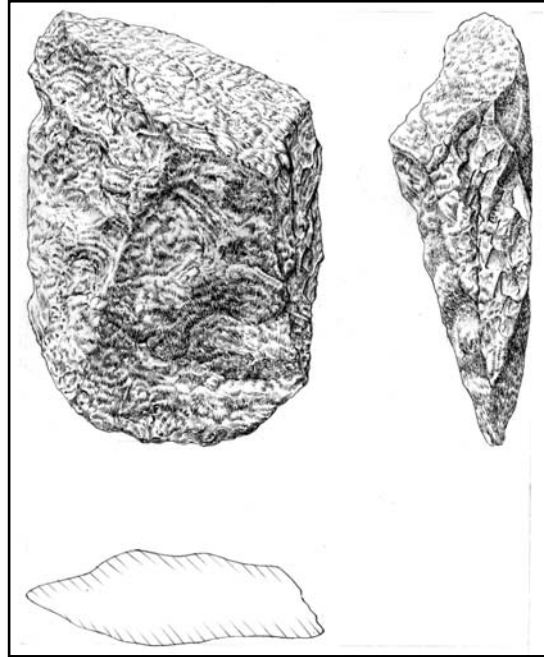
Çizim 1: Çok yüzeyli (Çizim: M. Grenet)

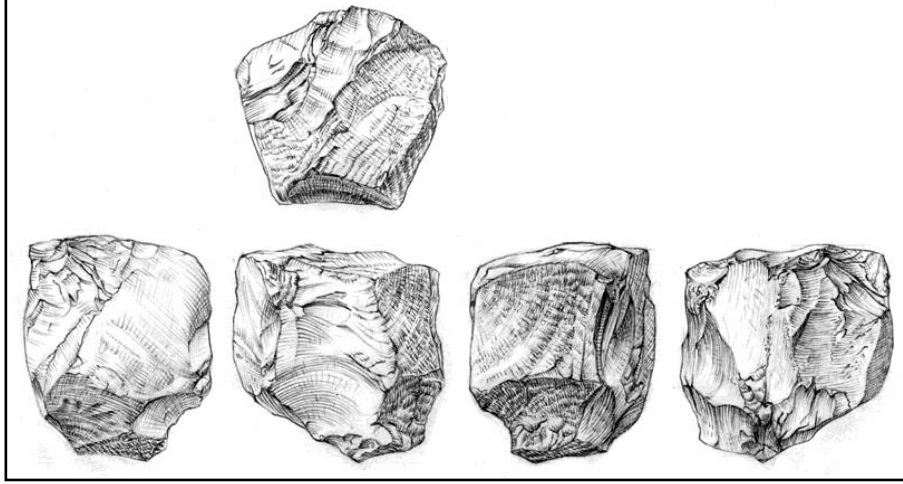
Çizim 2: Aşağı kesit, IV. tabaka, kıyıci-satır (Çizim: M. Grenet)

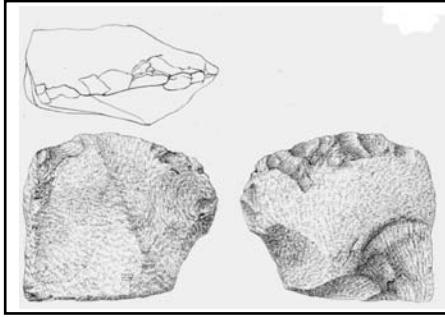
Çizim 3: Aşağı kesit, V. tabaka, ikiyüzeyle ve yapım yongaları (Çizim: M. Grenet)

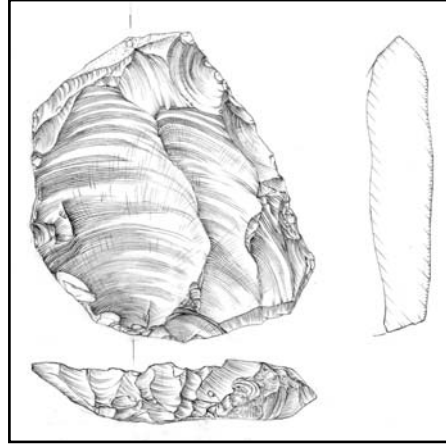
Çizim 4: Aşağı kesit, V. tabaka, nacak (Çizim: M. Grenet)

Çizim 5: Yukarı kesit, IV. tabaka, çokyüzeyle (Çizim: M. Grenet)

Çizim 6: Yukarı kesit, IV. tabaka, satır (Çizim: M. Grenet)

Çizim 7: Yukarı kesit, VI. tabaka obsidyen büyük *levallois* çekirdeği (Çizim: M. Grenet)

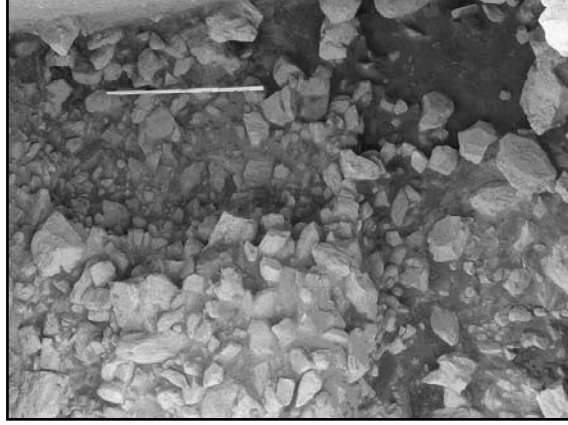
Resim 1: Kömürcü-Kaletepe (genel görünüm)

Resim 2: Kaletepe Deresi

Resim 3: Kaletepe deresi
paleolitik kesitleri

Resim 4: Yukarı kesit, IV.
tabakanın üstü

Resim 5: Yukarı kesit, IV. tabaka,
büyük çokyüzeyle, 33
cm., *in situ*

2006 YILI ALLİANOİ KAZISI

Ahmet YARAŞ*
Daniş BAYKAN
Ergün KARACA

Kazı heyeti ile 01.07.2006 tarihinde kazı evine gidilerek, kazı için hazırlıklara başlanmış ve 18.07.2006–25.09.2006 tarihlerinde kazı çalışmaları sürdürülmüştür. Maddî olanaksızlıklar nedeni ile bir önceki yıl planlanandan çok daha az bir alanda çalışılacağı için, kazı çalışmaları, 9 arkeolog, 2 restoratör ve 7 öğrenci olmak üzere, 18 heyet üyesi ile gerçekleştirilmiştir¹. Bergama Müze Müdürü M. Adnan Sarıoğlu'nun Bakanlık Temsilcisi talebi üzerine, Kocaeli Müzesi'nden Arkeolog Ali İlker Tepeköy görevlendirilmiştir². Kazı çalışmaları çok sayıda kurum, kuruluş ve kişiler tarafından desteklenmiştir³.

2006 Allianoi (Plan: 1) kazısı, Çakmaktepe (Plan: 2 ve 3), Kuzey Ilıca Batısı, KI A2-Güney Mekânları, Kilise ve 295 Numaralı Parsel Sektörleri'nde olmak üzere toplam 5 sektörde sürdürülmüştür.

Çakmaktepe Sektörü

Bu sektörde yapılan çalışmalar Çakmaktepe Nekropolü, 292 Numaralı Parsel Nekropolü, Teras Yapısı ve Kanal çalışmalarından oluşmaktadır. 2006 kazı sezonunda nekropoldeki kazı çalışması iki kısımda yapılmıştır. İki Çakmaktepe'de geçen yıl açılan mezarların çevresinde, diğeri ise 292 numaralı parselde yapılmıştır.

* Yrd.Doç.Dr. Ahmet YARAŞ, T.Ü Fen-Edebiyat Fak. Arkeoloji Böl. Edirne/TÜRKİYE.
ahmetyaras@hotmail.com.
Ar.Gör. Daniş BAYKAN, T.Ü Fen-Edebiyat Fak. Arkeoloji Böl. Edirne/TÜRKİYE.
danisbaykan@gmail.com
Ar.Gör. Ergün KARACA, T.Ü Fen-Edebiyat Fak. Arkeoloji Böl. Edirne/TÜRKİYE.
ergunkaraca@gmail.com.

1 Yrd.Doç.Dr. Ahmet Yaraş (Bilimsel Heyet Başkanı), Ar.Gör. Daniş Baykan, Ar.Gör. Ergün Karaca, Öğ.Gör. Candan Yaraş (Rest.), Ar.Gör. Ceren Baykan (Rest.), Arkeologlar Dinçer S. Lenger (Nüm.), Bülent Türkmen, Özden Şen, Songül Ünal, Esra Kayıkcı, Mehmet Çelik, ark. öğrencileri; Erdal Eryılmaz, Eda Burçak, Zehra Şimşek, Hakan Akin, Erdener Pehlivan ve mimarlık öğrencisi Ufuk Pehlivan.
2 Kazıda bizden yardımlarını esirgemeyen Arkeolog Ali İlker Tepeköy ve Bergama Müzesi personeline teşekkürlerimizi sunuyoruz.
3 Kazı ekonomik olarak, Trakya Üniversitesi Araştırma Fonu, İzmir Ticaret Odası ve Bergama Yortanlı Kurtarma Derneği; malzeme açısından İzmir Büyükşehir, Konak, Dikili, Bergama Belediyeleri, Bergama Kaymakamlığı, Allianoi Gönüllüleri Grubu, Öztüre A.Ş., Aytaş A.Ş., Çimentaş A.Ş., İbrahim Yavaşca, Mehmet Gönenç, Bilâl Durmuş tarafından desteklenmiştir.

Çakmaktepe kısmında yapılan çalışmalarda 10, 292 numaralı parselde ise 16 olmak üzere toplam 26 adet mezar tespit edilmiştir.

Çakmaktepe Nekropolü çalışmaları (Plan: 2): Çakmaktepe Nekropolü'ndeki mezarların tümü doğrudan toprağa gömüdür. Yoğun bitki örtüsü⁴ ve kaçak kazılar nedeniyle iskeletlerin çoğu kötü korunagelmıştır. M-31, M-32, M-33, M-37, M-38, ve M-39 numaralı mezarlar, kepir⁵ ana kayaya oyularak oluşturulmuştur. M-33 ve M-37 kuzey-güney, diğerleri doğu-batı doğrultuludur. M-33'teki gömü *hocker* olmakla birlikte, diğerleri doğrusal olarak gömülmüşlerdir. M-31'in kuzeybatı köşesinde, kuzeybatı-güneybatı doğrultulu 90 cm. lik bir küngün yaklaşık olarak orta kısmına kurşun süzgeç yerleştirilmiş olması, mezarı diğerlerinden ayırır⁶. M-347 ve M-35'teki gömüler, ana kayanın üzerinde, kıygın taşlardan oluşturulmuş sanduka içinde ve doğu-batı doğrultuludur. M-36 ve M-40 yine kıygın taştan sanduka şeklinde olup M-34 ve M-35'ten farklı olarak ana kaya oygusu içine yapılmışlardır.

Mezar kontekstlerinde⁸ M-31'de 1 figürin ve iki ayağı, 1 kaplumbağa figürini, 2 cam *unguentarium*, 1 tabak ve 1 minyatür kap; M-32'de 1 amphora, biri cam 2 *unguentarium* ve ayak ucunda sandaleta ait demir çiviler; M-33'te 1 kandil; M-34'te iskeletin ağız kısmında 1 bronz sikke⁹, 1 gümüş sikke ve 1 gümüş küpe; M-35'te 2 bronz sikke ve 1 minyatür kap; M-36'da 1 bronz sikke¹⁰ ve cam kap parçaları; M-37'de 1 amphoraya ait parçalar; M-40'ta 1 cam *unguentarium* tespit edilmiştir.

*292 Numaralı Parsel Nekropolü çalışmaları*¹¹ (Plan: 3): İki adet oda mezar tespit edilmiştir. Bunların ilki 1999 yılında kazılan mezarı da içeren yapıdır. 3.10x3.40 cm. ölçüsündeki odada 2 mezar bulunmakta olup biri 1999 sezonunda tespit edilen, diğeri ise M-41'dir. Oda mezar duvarları temel seviyesinde korunmuştur. Duvar cepheleri batı ve kuzey iç yüzdeki tek sıra ve dolgudaki *opus caementicium* haricinde korunamamıştır. M-41'de 2 bronz sikke, 1 cam şişe, 1 altın küpe ve 1 figürin başına; etrafındaki çalışmalar esnasında 2 adet bronz sikke ve 1 figürin parçasına rastlanmıştır. İkinci oda mezar, 1 numaralı oda mezarın güney

- 4 Arazi çalışmaları başlamadan önce tamamen sık bir makilik ve az miktarda ağaç ile kaplı idi.
- 5 Çakmaktepe'de görülen ve yerel halk tarafından yumuşak yapılı bu tür tortul kayalara verilen isim.
- 6 2005 sezonunda kazılan M-21 numaralı mezarda aynı şekilde, içinde kurşun süzgeç bulunan künk ele geçirilmiştir.
- 7 Mezarın içinde iki bireye ait kafatası tespit edilmiştir.
- 8 Cinsi belirtilmeyen eserler pişmiş topraktır.
- 9 Gallienus (M.S. 253–268) Dönemine tarihlenmektedir.
- 10 Augustus (M.Ö.27-M.S.14) Dönemine ait Parion kent sikkesidir.
- 11 292 numaralı parselde 1999 sezonunda kazılan mezarın etrafının kontrol edilmesi amacıyla kazı çalışmasına devam edilmiştir.

köşesiyle birleşik ve 3,50x4,30 cm. iç ölçülü olup duvarlar 1 numaralı oda mezar gibi *opus caementicium* tekniğindedir. *Opus caementicium*un yüzeyi andezit taşla *opus vitatum* cephe oluşturmasına karşın, sadece güneybatı dış cephede tek sıra korunmuştur. Oda içerisindeki M-42, M-43 ve M-44 doğu-batı yönlüken, M-45 kuzey-güney yönlüdür. M-43, M-44 ve M-45'te iskelet kemikleri bulunamamış olup diğer mezarlarda bulunan iskelet kemikleri kötü durumdadır. M-42 mezarında, Geç Roma Dönemine ait 1 bronz sikke tespit edilmiştir.

Ana kayaya oyulmuş mezarlar: M-46, M-47, M-51, M-52, M-53, M-54, M-55 ve M-56 doğu-batı, M-48, M-49 ve M-50 kuzey-güney doğrultulu ve doğrudan toprağa gömüdür. M-48 ve M-52'de üç, M-46, M-47 ve M-50'de iki, diğerlerinde ise tekil gömü tespit edilmiştir. M-46'da 1 kandil, biri Geç Roma Dönemine ait 2 bronz sikke ve 1 cam şişeye ait parçalar; M-47'de 1 tabak, 1 kâse, 1 tek kulplu kap, 2 kandil, 1 cam *unguentarium* ve 1 bronz sikke¹²; M-49'da 1 kandil ve boynu kırık 1 *unguentarium*; M-51'de 1 cam *unguentarium*, 1 kandil, 1 bronz ayna, 1 bronz sikke, 1 altın küpe ve 2 tabak; M-53'te (Resim: 1) 3 bronz sikke¹³, 1 kâse, 2 tabak, 2 kandil, 1 bronz ayna, 1 demir *strigilis*, 1 cam *unguentarium* ile ayak ucunda sandaleta ait demir çiviler; M-54'te 2 bronz sikke¹⁴; M-55'te (Resim: 2) biri tüm 2 demir *strigilis*, 1 kâse, 1 tabak, 1 *unguentarium* ve 1 kandil; M-56'da, 1 bronz kulak kaşığı, 2 bronz sikke, 1 bronz broş, 1 cam *unguentarium* ve 1 kandil tespit edilmiştir. M-36'da tespit edilen, Augustus (M.Ö.27-M.S.14) Dönemine ait Parion kent sikkesi en erken tarihi, M-54'te bulunan Valerianus (M.S.250–260) Dönemi ile M-34'te bulunan Gallienus (M.S.253–268) Dönemi sikkeleri en geç tarihi vermektedir. Sikkelerin yoğunlukla Roma ve Geç Roma Dönemine tarihlenmesi nekropolün kullanım süreci açısından önem taşımaktadır.

Teras yapısı çalışmaları (Plan 3): Çakmaktepe Nekropolü'nün güneydoğusunda, devlet ormanı sektörünün kuzeydoğu terasında bir teras yapısı ortaya çıkarılmıştır (Resim: 3). İlk çalışma, kaçak kazılar nedeniyle 2000 sezonunda yapılmış, apsidal bir mekân ve döşemesi kısmen ortaya çıkarılmıştı. 2006 sezonu kazı çalışmalarına kuzeyden (apsidal mekândan) başlanmış ve altı mekânın oluşturduğu bir yapı ortaya çıkarılmıştır. Teras yapısı için, çakmak taşı ana kayanın düzleştirilmesiyle oluşturulmuş zeminin üzerine, kıygın ve devşirme andezit taşlarla 60-70 cm.

12 Sikke yoğun korozyonlu olduğu için tanımlanamamıştır.

13 Mezar içerisinde ölü hediyesi olarak bulunan 3 bronz sikkeden 2 tanesi kesin olmamakla birlikte, Pergamon kent sikkesi olup Domitianus ile Hadrianus (M.S. 81–138) Dönemine tarihlenmektedir. Diğer sikke ise tanımsızdır.

14 Sikkelerden bir tanesi tanımsız iken, diğer sikke Valerianus (M.S. 250–260) Dönemine tarihlendirilmiştir.

kalınlığında duvarlar inşa edilmiştir. Kaçak kazılar, yüzey toprağının sığılı ve duvarda toprak harç kullanımı duvarların ancak temel seviyesinde, kötü korunmuş olarak günümüze ulaşmasına neden olmuştur¹⁵. Döşeme olarak, çakmak taşı ana kayanın üzerinde düz kıygınlar ve dar bir alanda ise tuğla kullanılmıştır¹⁶. Teras yapısı çalışmalarında 18 sikke tespit edilmiş, sikkelerin beşi Roma¹⁷, altısı Geç Roma, üçü Erken Bizans Dönemine ait, ikisi tanımsızdır. Diğer buluntular arasında, 1 cam yüzük taşı, 2 yazıtlı amphora ayağı, 1 kandil, 1 tabak, 1 bronz tıp âleti, muhtemelen bir mezara ait mermer yazıt parçası, günlük kullanım seramiği, kalypter ve stroter parçaları sayılabilir. Teras yapısı sikkeleri ışığında, yapı Domitianus-Hadrianus (M.S.81–138) ve İustinianus (M.S.527–567) Dönemleri arasında kullanım görmüş konut alanıdır.

Kanal çalışması: Çakmaktepe'nin kuzeydoğu yamacında görülen murç izleri nedeniyle kazı çalışmalarına başlanmış, kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu, ana kayaya oyulmuş kanal tespit edilmiştir (Resim: 4). Kanalin üst genişliği yaklaşık 40 cm. olup alta doğru güneyden basamakla daralan tabanın genişliği 35 cm. dir. Kanalin 12,80 cm. lik kısmı kazılabilmektedir. Güneydoğuda kaya olmaması nedeniyle hattın devamı künkler ile sağlanmıştır. Künk hat¹⁸ ile birlikte saptanan mevcut uzunluk 28,10 cm. dir. Kanalin batıda devamını görmek amacıyla, Çakmaktepe'nin kuzeyinde, kanal doğrultusunda açılan sondajda küçük künk parçalarına rastlanması, doğuda olduğu gibi hattın künk ile devam ettiğini göstermektedir. Kanalin akıntısı kuzeybatıdan güneydoğuyadır¹⁹.

Kuzey İlica Batısı Sektörü:

2004/2005 sezonlarında güneyi ortaya çıkarılmış olan Avlulu Yapının, kuzey sınırının, boyutunun, mimarî özelliklerinin ve işlevinin belirlenmesi amacıyla, KX ve KXI'de, 8 adet 5x5 m., 5 adet 5x2,5 m., 2 adet 2,5x2,5 m. olmak üzere 15 açma ve 275 m² de çalışmalar sürdürülmüştür (Plan 4) (Res.:5).

15 Duvarlardaki bu tahribat, kazı öncesinde ana kayanın genel olarak görüldüğü doğu kısmında yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır.

16 Döşemenin bazı kısımları kaçak kazılar sonucunda tahribat görmüştür.

17 Bunlardan S.06–110 kazı envanter numaralı sikke, apsidal mekânın tabanında ele geçirilmiş olup Domitianus-Hadrianus (M.S.81–138) Dönemine tarihlendirilen Pergamon şehir sikkesidir.

18 Kötü durumdaki bu hat künk parçaları ile tespit edilebilmiştir. Künk boyu yaklaşık 62 cm. olup çapları 20 cm. dir. Kanalin ana kayaya oyuğu ve künk hat birleşim noktası tahribat gördüğü için tespit edilememiştir.

19 Ana kaya içinde, kuzeybatıdan güneydoğuya doğru 23 cm.lik bir eğim bulunmaktadır. Ayrıca mevcut künk hattındaki dizilişte bu düşünceyi desteklemektedir.

KXI-c5 açmasında 89.48 ile 88.95 kodları arasında 4'ü çocuk mezarı olmak üzere 6 mezar; KXI-c4 açmasında 1 çocuk mezarı olmak üzere toplam 7 mezar tespit edilmiştir²⁰.

KXI-d1 açmasında, avlunun kuzey ve doğusunu sınırlayan duvarların köşesi tespit edilmiştir. Kuzeye ve doğuya açılan iki kapı nedeniyle çalışmalar KXI-e1, e2, e3, e4 açmalarında devam etmiş, avlunun kuzey mekânlarının bir bölümü ortaya çıkarılmıştır. Mekânların kuzey sınır duvarı açmaların kesitinde kaldığı için, LXI-a1-a2-a3 ve a4'te 2x5 m. lik alan açılmıştır. KX-d5 ve e5'te avlu doğusunda yer alan mekânların en kuzeyindeki oda ve bu odanın kuzeydoğu köşesinde sonraki bir evrede yapılmış olan seramik fırını tespit edilmiştir.

Avlu 9x9 sütunlu ve Dor düzenindedir. Avlunun iç doğu-batı uzunluğu 22,53 m., kuzey-güney uzunluğu 23,3 m. dir. Avlu, kuzeyden güneye doğru eğimlidir. Kuzey sütun sırası tabanı güney sütun sırası tabanından 1m. üst koddan yer almaktadır. Avlunun güney mekânlarının eşik kodu 87.57, kuzeydeki mekânın eşik kodu 89.52 olup 195 cm. fark bulunmaktadır.

Çalışmalar sonucunda Avlulu Yapı'nın kuzey odalarından (KIB-D1, KIB-D2, KIB-D3, KIB-D4 olarak adlandırılan) dördü tespit edilmiştir. KIB-D1'de, yarım daire tuğla taban (89.80), kuzey duvara bitişik (tuğla tabanın olduğu yerde) çevresi harçla kapatılmış, iç içe ve dikey künk ve tuğla taban bitiminden başlayıp kapı eşiği altından geçerek sonlanan kuzey-güney doğrultulu künk hattı tespit edilmiştir. Dik duran geniş künk, olasılıkla lavabo görevi üstlenen bir nesnenin taşıyıcısı, içindeki künk ve mekân tabanındaki künk hattı ise su tahliyesi için kullanılmış olmalıdır. KIB-D2 ve KIB-D3'ün güney duvarlarının büyük bir bölümü korunmadığı için kapı tespit edilememiştir. KIB-D3'ün batı duvarında, batısındaki mekâna geçişi sağlayan kapı eşiği (90 cm.) tespit edilmiştir. KIB-D4'ün girişi KIB-D3'ten sağlanmaktadır. KIB-D4'ün kuzeyinde bir mezara (0,96x2,27 m. ölçülerinde) rastlanmıştır²¹. Mezarda 15²² kafatası ele geçirilmiştir. Mezar buluntuları arasında 3 bronz sikke²³, 1 bronz kolye ucu ve sikkelerin biri üzerinde tekstil parçası tespit edilmiştir.

20 Mezarlar basit, gömüler inhümasyon ve kuzeydoğu-güneybatı doğrultuludur.

21 Mezar derinliği 0,95 m.dir. Mezarın batı duvarı, KIB-D4'ün batı duvarını tahrip ederek, doğu duvarı KIB-D4'ün doğu duvarına yaslanarak oluşturulmuştur. Kuzey duvarı açma kesitinde kaldığı için, sadece güney cephesi görülmektedir. Mezar duvarları kıygın taşından kapaklarla örtülmüştür.

22 Ufak parçalar hâlinde ele geçirilen kafatası kemiklerine bakılırsa yaklaşık 20 birey gömülmüş olmalıdır.

23 Sikkeler Heraclius (M.S.610-641) Dönemine aittir.

Avlunun doğu mekânlarından KIB-c6'nın, boyutunun diğer mekânlarla oranla daha büyük ve 2 (doğu ve kuzey) duvarının dış duvar oluğu nedeniyle, duvarları daha kalındır. Kuzey ve doğu duvarları avlulu yapının tek harçlı duvarlarıdır. Kapı (143 cm.) avlunun doğu ve kuzey duvarlarının birleşimindedir. Kuzeydoğu köşede bir seramik fırını tespit edilmiřtir²⁴. Kuzey Ilıca Batısı Sektörü'nde ele geçirilen eserlerden mermer Herme'nin başı (Resim: 6): burnu kemerli, bıyığı kıvrık ve sakalı karedir. Kulakların arkasından dalgalı inen saçlar önde uçları sarmal saç örgülerinden bir saç bandı ile ayrılmıştır.

KI A2-Güney Mekânları Sektörü

Önceki çalışma sezonlarında KI A2 salonunun güney duvarında 5 kemerli kapı tespit edilmiřtir²⁵. Bu sezon çalışmaları ile ortaya çıkarılan 4 mekân batıdan doğuya doğru KI A2a, KI A2b (Resim: 7), KI A2c ve KI A2d olarak adlandırılmıştır. Mekânların beşik tonoz örtüsü, dikdörtgen planı, doğu ve batı duvarlarına bitişik sekileri bulunmaktadır. Korunmuş alandan ölçülebilen en yüksek kod 88.16'dır. Mekânların taban döşemesi mozaik (Resim: 7) olup kısmen tahribata uğramıştır. Bu mekânların açığa çıkarılması ile Kuzey Ilıca'nın, İlya Çayı'na sınır olan güney duvarı belirlenmiştir. Mekânların girişe yakınlığı, boyutları ve sekiler, bu odaların *apodyterium* olabileceğini göstermektedir.

Kilise Sektörü (Plan: 5) (Resim: 8)

Bu sektörde kilise ile kült yapısı bağlantısı, *decumanus*un doğu girişi ve kilisenin güneyindeki temel seviyesinde korunmuş olan duvarların ait olduğu mekânların işlev ve evrelerini saptayabilmek amacıyla çalışmalar sürdürölmüştür. Kilise Sektörü'nde bu sezonda 300 m² lik bir alanda çalışmalar sürdürölmüştür. Bu yılki çalışmalarda tabana yakın kotlarda ele geçirilen sikke çoğunluğunun Geç Roma Dönemine ait olması kilisenin güneyindeki mekânların bu dönemden itibaren yerleşim gördüğünü düşündürmektedir.

Kilisenin batısında önceki yıllarda saptanmış olan *decumanus*un doğu girişi kısmen açığa çıkarılmıştır. Giriş kısmının tamamen ortaya çıkarılıp anlaşılması için kullanımda olan Bergama-İvrindi karayolunun altında kalan alanın araştırılması gerekmektedir.

24 Fırın ağzı (50 cm.) batıda, dış duvar taş, iç duvar tuğladır.

25 Doğudaki kapının kapatılmış olduğu anlaşılmış ve diğer kapıların ve ardındaki mekânların temizliği daha sonraki çalışma dönemlerine bırakılmıştı.

Decumanus girişi dışında bu alanda yapılan çalışmalarda 4 mekân açığa çıkarılmıştır. Bunlardan ilki olasılıkla doğu-batı doğrultusunda 5,58 m., kuzey-güney doğrultusunda 3,01 m. ölçülerinde, bir konuttur²⁶. İkinci mekân doğu-batı doğrultusunda 5,16 m. kuzey-güney doğrultusunda 5,38 m. ölçülerinde olup büyük ihtimalle konut olarak kullanılmıřtır²⁷. Üçüncü mekânın kuzey ve batı duvarları kazı sezonunun bitmesi nedeni ile ortaya çıkarılamamış olup, açığa çıkarılan kısmı kadarı ile mekân doğu-batı doğrultusunda 5 m., kuzey-güney doğrultusunda 4,20 m. dir. Bu mekânda ele geçirilen sikkelere göre son evresi Erken Bizans Dönemidir. Sonuncu mekânın batı duvarı bu kazı sezonunda açığa çıkmamıştır. Mekân; kuzey-güney doğrultusunda 3,30 m. doğu-batı doğrultusunda ise 4,59 m. dir. Mekân tabanı tuğladır. Dolgu topraktan çıkan çok miktarda çatı kiremidi nedeni ile de üst örtü kiremit olmalıdır. Konut olabilecek mekânın içinde andezit ve künklerden yapılmış ayaklardan anlaşıldığı kadarı ile bir masa bulunmaktadır.

Kilisenin kuzeyinde 2002 sezonunda büyük bölümü açığa çıkarılan *latrinada* alışmalara devam edilmiş, ancak Bergama-İvrindi karayolu nedeniyle tamamı açığa çıkarılamamıştır.

Kilise sektöründe; 2 gümüş, 8 altın, 86 bronz olmak üzere 96 sikke, 1 bronz pandantif, 3 kandil, 1 cam *unguentarium*, 1 *ampulla*, 1 figürin başı ve 3 kemik topuzlu iğne kazı envanterine kayıt edilmiştir. Altın sikkeler (Resim: 9) 88.96 kodunda toplu bir şekilde bulunmuştur. Dördü Phocas (602–610), üçü Heraclius (610–641) ve biri Costans II (641–668) Dönemine tarihlenir.

295 Numaralı Parsel Sektörü (Resim: 10)

Abdal Tepe'nin kuzey yamacında yer alan 295 numaralı parselde ilk çalışmalar 2005 sezonunda yapılmış olup burada su ile ilgili olduğu düşünölen bir yapının güney ve doğu duvarları ile batı duvarının bir kısmı ortaya çıkarılmıştı. Bu sezonda ise, batı duvarının tamamı, kuzey duvarının da büyük bir kısmı ve kuzey duvarına dik oturan 4 destek duvarı açığa çıkmıştır. Yapıya ait tüm duvarlar *opus caementatum* tipinde ve çay taşındandır. Taban Horasan harcı sıvalı ve üzeri kalkerle kaplıdır. Yapının güney, batı ve kuzey i cephelerinde, künklere rastlanmıştır. Yapının tüm bağlantılarının ve buna bağlı fonksiyonunun anlaşılması için çalışmalara devam edilmelidir.

26 Ele geçirilen sikkeler işığında mekânın son evresi Erken Bizans Dönemidir.

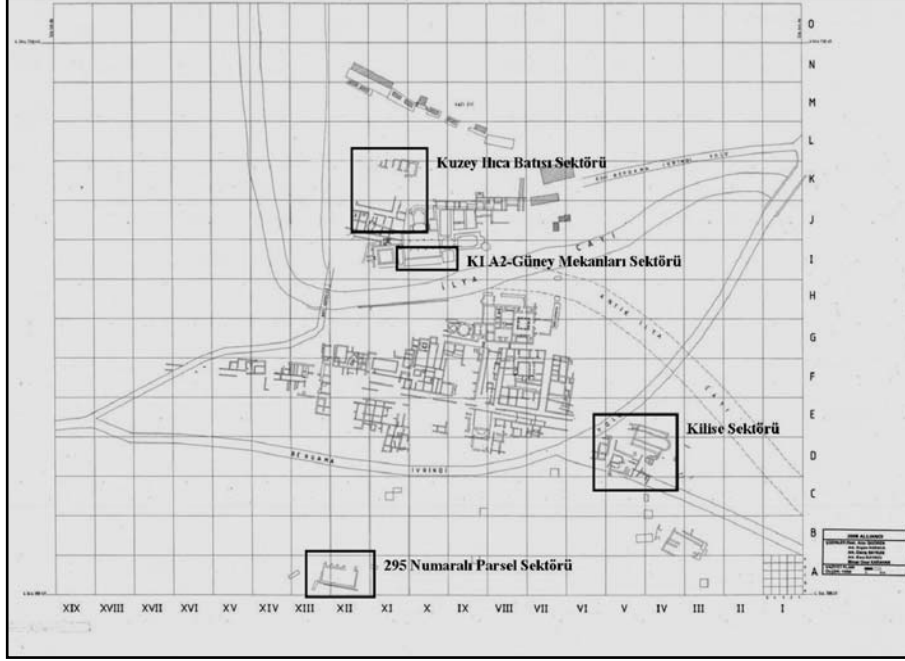
27 Sikkelere göre mekânın son kullanım evresi Geç Roma Dönemidir.

Tüm sektörlerde yapılan çalışma sonucunda tamamının restorasyon ve konservasyonu yapılarak; müze envanterine 49 pişmiş toprak, 8 altın sikke, 5 cam, 2 altın, 2 bronz, 2 taş olmak üzere toplam 68 eser; etütlük olarak da 7 gümüş, 230 bronz olmak üzere 237 sikke teslim edilmiştir.

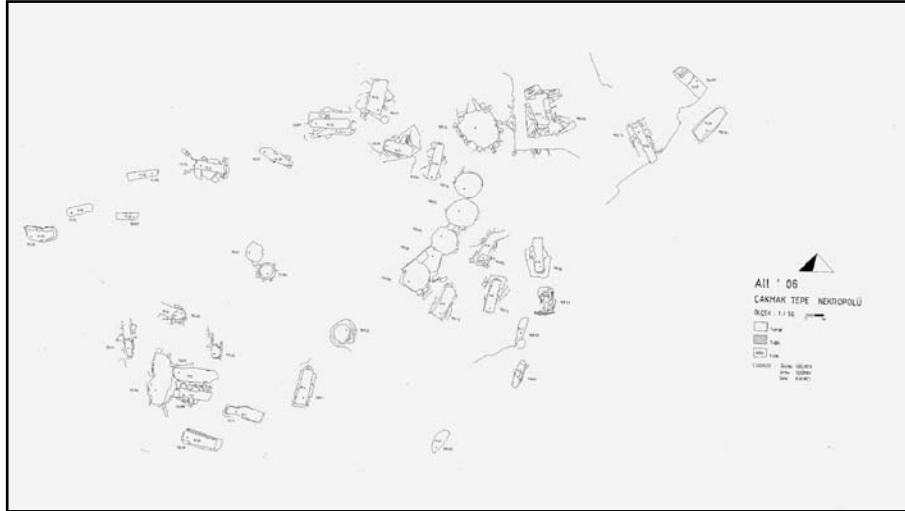
Avrupa Parlamentosu, 27.09.2006 tarihinde, Allianoî'un korunması yönünde karar aldı. Türkiye'deki Allianoî'un korunması için konu ile alâkalı pek çok sivil toplum kurumu ve akademisyen imza kampanyası ile durumu Başbakanlığa ve kamuoyunun bilgisine sundular. Konu, Cumhurbaşkanlığına ve Başbakanlığa mektupla aktarıldı.

Kazı sezonunu sonunda, İzmir Ticaret Odası ve Bergama Yortanlı Kurtarma Derneği'nin desteği ile Allianoî'da 2 bekçi istihdam edildi²⁸. Ancak görüş alanından uzak olduğundan, Kasım ayında Çakmaktepe Nekropolü'nde kaçak kazılar yapıldığı tespit edilmiştir. Allianoî'da kazıların mutlaka devam etmesi gerekmektedir.

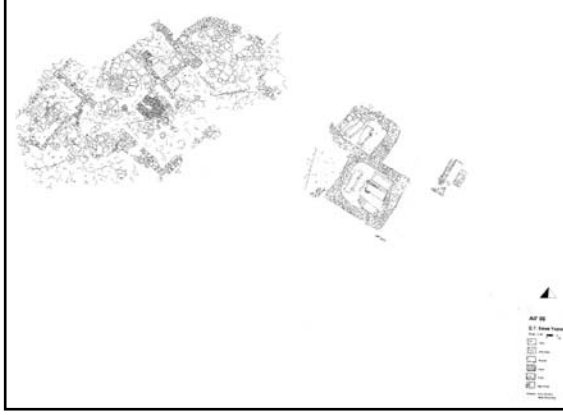
28 İzmir Ticaret Odası ve Bergama Yortanlı Kurtarma Derneği Yönetim Kurulu'na destekleri için teşekkür ederiz.

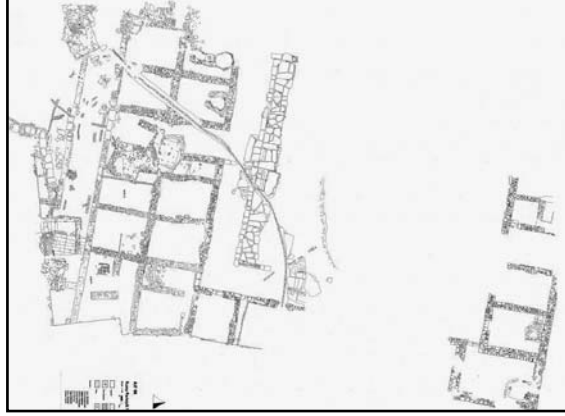
Plan 1: 2006 Allianoi genel planı

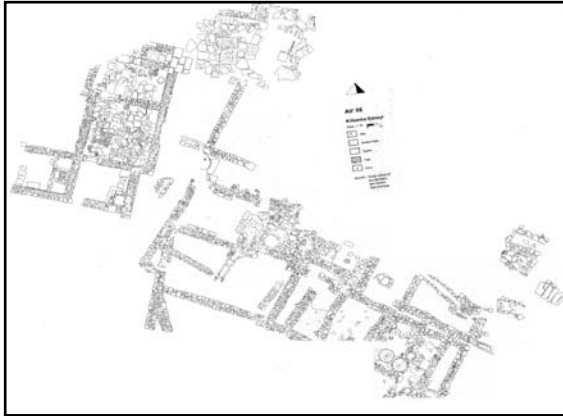
Plan 2: Çakmaktepe Nekropolü planı

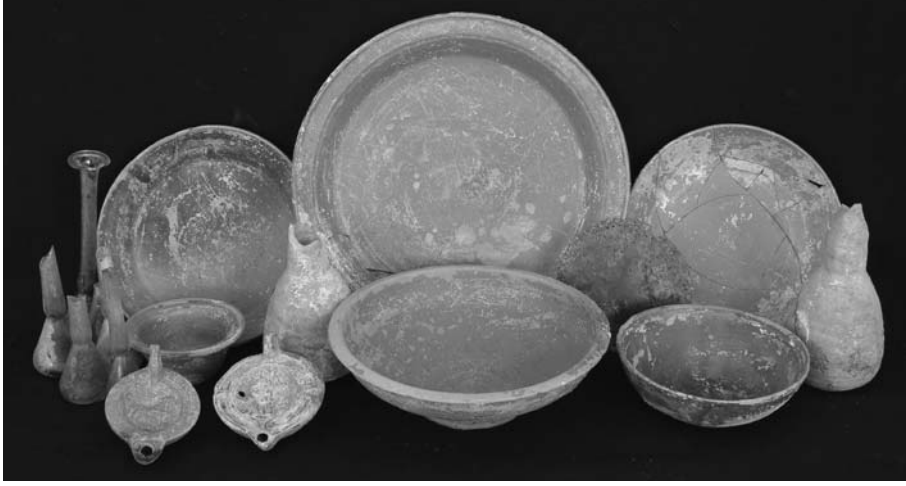
Plan 3: 292 Numaralı parcel ve teras yapısı planı

Plan 4: Kuzey İlica Batısı- avlulu yapı

Plan 5: Kilise Sektörü planı

Resim 1: M-53 numaralı mezar buluntuları

Resim 2: M-55 numaralı mezar buluntuları

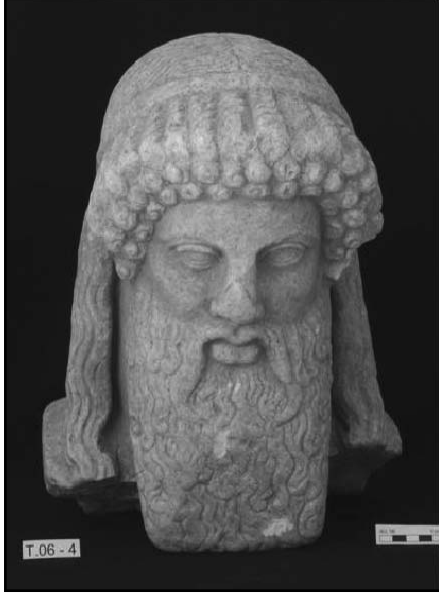
Resim 3: Çakmaktepe, Teras Yapısı'nın güneyden genel görünüşü

Resim 4: akmaktepe, kanalın kuzeybatıdan grnŖ

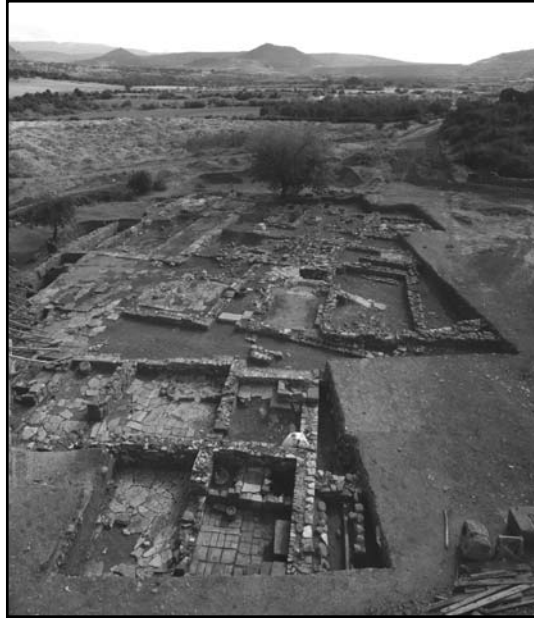
Resim 5: Kuzey Ilica Batısı, avlulu yapının güneyden grnŖ

Resim 6: Avlulu yapıda bulunan herme başı

Resim 7: K1 A2-Güney mekânları sektörü, K1 A2b mekânı

Resim 8: Kilise Sektörü'nün batıdan genel görünüşü

Resim 9: Kilisenin batısında bulunan altın sikkeler

Resim 10: 295 Numaralı Parsel Sektörü (Su Yapısı'nın güneyden genel görünüşü)

TAYINAT HÖYÜK KAZILARI

Timothy P. HARRISON*
Stephen BATIUK
Heather SNOW

GİRİŞ

Tayinat Arkeolojik Projesi (TAP), eski çağda Yakın Doğu'daki kentsel kurumların tarihi gelişimini ve ilk kent toplumlarının ortaya çıkışını incelemeyi amaçlayan ve hâlen devam etmekte olan bölgesel araştırmanın bir parçasıdır. TAP, 1995'ten beri Türkiye'nin güneydoğusunda bulunan Amik Ovası'ndaki arkeolojik incelemelerin sistematik olarak belgelenmesini sağlayan Amuk Vadisi Bölgesel Projesi (AVRP) çerçevesinde tasarlanmıştır. Tamamıyla bölgesel olan bu proje, ki Yakın Doğu Arkeolojisi'nde böyle bölgesel projeler hâlâ çok az bulunmaktadır, yeryüzünün bu bölgesinde çok eski zamanlarda ortaya çıkan ilk kentsel toplumların geliştirdikleri kompleks sosyal, ekonomik ve politik kurumların araştırılmasında çok ölçekli bir yaklaşımın kolaylaştırılmasını amaçlamaktadır. İlk olarak 1930'larda Şikago Üniversitesi Heyeti'nin araştırmaları sayesinde de anlaşıldığı gibi, Tayinat'ta Neo-Hitit/Luwia başkenti Kunulua'nın önemli kalıntıları bulunmaktadır. TAP incelemeleri, AVRP'nin belirlemiş olduğu geniş bölgesel perspektif dâhilinde Amik Ovası'nda, Asi Irmağı'nın kuzey kıvrımının hemen doğusunda yer alan bu önemli yerleşim merkezindeki arkeolojik kalıntıları belgelemek amacıyla başlatılmıştır.

TAP, Tell Tayinat'ın büyüklüğü ve önemi nedeniyle, bu alanda korunan arkeolojik kayıtların sistematik ve tam olarak belgelenmesine adanacak uzun vadeli bir proje olarak tasarlanmış ve başlatılmıştır. Bu mevkide korunan arkeolojik kalıntıların çokluğuna bakılırsa, koruma çalışmaları da projede önemli bir yer tutacaktır. Dahası, bu kalıntılar, iki projeyi kapsamlı bir monograf serisi halinde bütünleştirecek, nihaî bir rapor oluşturmak üzere orijinal Şikago kazılarıyla bağdaştırılacaktır.

TAP'ın bulunduğumuz aşamadaki hedefleri, (1) bilgisayarda (GIS yazılım teknolojilerini kullanarak) mevkinin yerleşim alanı parametrelerini ve topografyasını açıkça tanımlayan ana haritanın çıkarılması, (2) mevkideki görünür tüm arkeolojik kalıntıların belgelenmesi, (3) çok sayıda ölçülebilir yüzey kalıntılarının toplanarak

* Dr. Timothy P. HARRISON, Department of Near and Middle Eastern Civilizations, University of Toronto, 4 Bancroft Avenue, Toronto, ON, M5S 1C1/CANADA.
Tel: (416) 978-6600. Faks: (416) 9783305, email: tim.harrison@utoronto.ca

mevkinin yerleşim tarihçesinin belgelenmesi, (4) uzaktan algılamalı teknoloji (hem uydu görüntüleri hem de zeminaltı araştırma teknikleri) kullanılarak yüzey altındaki kalıntıların belgelenmesi, (5) alt höyükte kapsamlı bir örnekleme çalışmasının başlatılması, (6) hedeflenen kazılara başlanması, (7) kazı alanında değişik yerleşim dönemlerine ait paleobotanik, hayvansal, seramik ve diğer yüzey kalıntılarının toplanıp birleştirilmesi (8) yukarıda adı geçen projenin daha geniş kapsamlı amaçlarını gerçekleştirmek için gerekli olan ayrıntılı bölgesel kıyaslamaları mümkün kılacak mimarî ve eski eser kayıtlarının kapsamlı bir veri tabanında birleştirilmesi olarak sayılabilir.

İlk üç hedef, AVRP araştırmasının bir parçası olarak yürütülen kazı mevsimlerinin odak noktasıydı. Yüzey artefaktları (#3) ve mimarî araştırmalar (#2) 1999'da tamamlandı ve topografya araştırması (#1) da 2001'de bitirildi. 2002 ve 2003 mevsimleri özellikle uzaktan algılamalı tetkiklerle yapılan araştırmalara ayrılmıştır (proje hedefi #4). 2004 mevsimi, öncelikle alt höyükteki örnekleme programının (proje hedefi #5), ve üst höyükteki kazı çalışmalarının başlatılmasına (proje hedefi #6) ayrılmıştır. Ayrıca, bu dönem boyunca, Antakya Müzesi'nde korunma altında olan koleksiyon ve topografik ve mimarî kayıtlarla, Tell Ta'yinat'ta geçmişte ve süregelen saha çalışmalarından elde edilen eser kayıtlarını birleştirecek kapsamlı bir veri tabanı oluşturmak üzere çalışmalara başlanmıştır (proje hedefi #8).

2005 mevsimi, 2004'te başlatılan kazıların genişletilmesine (proje hedefi #6) ve alt höyükteki örnekleme ve uzaktan algılamalı araştırmalara devam edilmesine (proje hedefi #5) hasredilmiştir. Bu kazı mevsimi 18 Haziran ile 2 Ağustos günleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırma kıdemli ekibi Dr. Timothy Harrison (Proje Direktörü), Dr. Laurence Pavlish (Jeoarkeolog), Dr. David Lipovitch (Zooarkeolog), Dr. Hatice Pamir (Mustafa Kemal Üniversitesi), Dr. Stephen Batiuk (Kıdemli Saha Arkeoloğu), Dr. Heather Snow (Kıdemli Laboratuvar Amiri), Fiona Haughey (Nesne Ressamı), Julie Unruh (Konservatör), Andrea Onodi (Paleobotanist), Kent Bramlett (Parsel Amiri), Ryan Defonzo (Parsel Amiri), Brian Janeway (Parsel Amiri), James Osborne (Parsel Amiri) ve Lynn Welton (Parsel Amiri)'den oluşmuştur. Ayrıca projeye, Mustafa Kemal Üniversitesi'nden dokuz arkeoloji öğrencisi katılmıştır. İzmir Arkeoloji Müzesi'nden Bay Musa Ülker Bakanlık temsilciliğini yapmıştır.

TELL TAYINAT'TA DAHA ÖNCE YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Tell Tayinat, Asi Nehri üzerindeki Demirköprü'nün 1.5 km. doğusunda, nehrin batıya dönerek Amik Ovası'nın güney yakasını çevrelediği yerde bulunan büyük

bir höyüktür. Mevki, bir üst ve bir de alt höyükten oluşmaktadır ve alt höyük, Amuk'ta Orontes taşkın ovasında tipik olarak görülen kalın bir mil tabakası altında kalmıştır. Bölge, Antakya-Reyhanlı karayolunun hemen kuzeyinde yer almaktadır ve takriben 500 m. (doğu-batı) ve 700 m. (kuzey-güney) boyutlarındadır (Resim: 1).

Daha önce belirtildiği gibi, Tell Tayinat, Şikago Üniversitesi'nin Siro-Hitit kazılarının bir parçası olan ve 1930'larda büyük ölçekli kazıların yapıldığı bir sahadır (Bu araştırmalar hakkında ayrıntılı bilgiler için *Kazı Sonuçları Toplantısı* adı altında daha önceden yayınlanmış raporlara bakınız). Şikago Kazıları, Merkez Batı'daki üst höyüğün Erken Bronz (İ.Ö. 3000-2000) ile Demir Çağı (İ.Ö. 1200-550) dönemlerini içeren uzun bir yerleşim tarihini barındırmakta olduğunu göstermiştir. Bunun dışında, Şikago kazılarının ortaya çıkardığı epigrafik bulgular (hem Luvian/Neo Hitit hem Aramaik) sahayı, Neo-Hitit/Aramaik Dönemi Patina/Unki Krallığı'nın başkenti, Kunulua olarak belirlemiştir. Kazıların sonuçları büyük oranda yayınlanmamış olduğundan Tayinat Arkeoloji Projesi kısmen, bu önemli sahada bulunmakta olan geniş arkeolojik bulguların daha ayrıntılı olarak belgelenmesi ve yeni araştırma sonuçları ile Şikago kazı çalışmalarını birleştirecek nihai bir rapor hazırlanması amacıyla başlatılmıştır.

Tell Tayinat'ın büyüklüğü, karmaşık yerleşim tarihi ve mevkiide daha önce yapılan kazıların çokluğu göz önüne alındığında, bölgenin değişik kısımlarının arkeolojik potansiyelinin değerlendirilmesinde kullanılacak en verimli ve ihtiyatlı yöntemin, uzaktan algılama ölçüm âletlerinin kullanımı olacağı düşünüldü. Topografya ve yüzey inceleme sonuçları bir araya getirildiğinde, (GIS formatlı ve ilintili veri tabanı ile bütünleştirilmiş verilerle birlikte) araştırmaların, bu mevkinin Merkez Batı bölgesi gibi, arkeolojik açıdan çok yüksek potansiyele sahip kısımlar üzerinde yoğunlaşması gerektiği belirlendi.

Buna bağlı olarak 2002 yılında, detaylı uzaktan algılama çalışmaları, proton manyetometresi kullanılarak alt höyükte gerçekleştirilmiş ve araştırmalar 2003 yılında üst höyüğü de içine alacak şekilde genişletilmiştir (detaylar için bkz. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*). Manyetik algılama çalışmaları beklenenin üzerinde sonuçlar vermiş ve önemli ön gözlemler çıkarma olanağını sağlamıştır. Bunlardan başlıcası, yer altında tabii olmayan, sunî şekilleri gösteren çok sayıda manyetik bozuklukların saptanmasıdır. Bu manyetik veriler noktasal olarak çizildiğinde, alt höyük bulguları ile üst höyükteki Şikago kazılarının verileri arasında bölgesel referanslama kullanıldığında, belirli bir uyumunun varlığından söz edilebilir.

Bu sebeple, 2004 yılında, Merkez Batı bölgesinin güney kenarında uzaktan algılama yöntemleri ve topografik incelemelerle ortaya çıkan bilgileri araştırmak için tetkik kazıları başlatılmıştır. Bu kazılar 3x20 metre büyüklüğündeki bir hendek ve iki adet 10 x 10 m. lik parsellerle (G4.55 ve G4.56) sınırlı olmasına karşın, uzaktan algılama verilerini doğrulayan ilginç sonuçlar elde edilmiş ve Şikago kazıları sırasında bulunan Demir Çağına ait tapınağın örttüğü çok iyi korunmuş Erken Bronz ve Erken Demir Çağına ait kalıntılarla birlikte Ege kültürü ile ilintili zengin materyalin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

2005 KAZILARI

2005 sezonunun başlıca amaçları; (1) 2004 deneme sondajlarının yapıldığı Erken Demir Çağı seviyesinde (Alan I) yatay olarak genişlemek, (2) kuzeyde, Erken Demir II'ye ait kalıntıların bulunacağı tahmin edilen (Alan II) bölgede yeni bir sondaj açmak, (3) Alan I'in güneybatısında, Erken Bronz Çağı kalıntılarının bulunacağı tahmin edilen (Alan III) bölgede yeni bir sondaj açmak ve (4) aşağı höyükte uzaktan algılama araştırmalarıyla deneme sondajları programına devam etmek olarak sayılabilir. Özet olarak, 2005 kazıları bu amaçlara, beklenenin çok ötesinde neticeler alarak, özellikle I ve II numaralı alanlarda ulaştı.

Alan I Araştırmaları

Alan I'de yapılan 2005 kazıları, 2004'te başlatılan deneme sondajını yatay olarak genişleterek kazı alanını güneye doğru dört adet 10x10 m. lik parsellerle (G4.55, G4.56, G4.65 ve G4.66) toplam 400 metre kare büyüttü (Resim: 1-3). Neticede, Alan I' de 2004 ve 2005 yıllarında yapılan kazılar sonucu yedi belirgin stratigrafik Alan Katmanı (FP) tanımlandı ve öncelikle sıralanan katmanların (FP 3-6) Erken Demir Çağına kadar uzandığı saptandı (Resim: 4).

En eski katmana, FP7, G4.55 parselinin batı kısmındaki sınırlı bir bölgede erişilmiştir. Parselin batı kenarında uzanan çamur-tuğla duvar (G4.55:31), beş sıra yüksekliğinde muhafaza edilmiştir. Bu duvar kireç sıva ile sıvanmıştır (G4.55:30). Burada bulunan seramik parçaları basit ve boyalı basit maddeleri içermektedir ve Erken Bronz (EB) IVB (veya Amuk J katmanı) olarak tarihlendirilebilir.

Bu Erken Bronz Çağı yerleşim tabakası üzerinde, Erken Demir Çağı (Amuk N katmanı) na ait dört ayrı tabakanın var olduğu belirlenmiştir. Bunlardan ilki olan altıncı katmana araştırmanın yapıldığı dört parselde de rastlandı, ancak

şu ana kadar kısmen kazıldı. Tuğla duvarın üstü (G4.55:29=G4.56:33; Resim: 3) tek sıra yatık tuğla ile örülmüş ve iki sıra yüksekliğe kadar korunmuş olarak kazılan hendeğin kuzey kenarında ortaya çıkarılmıştır. Bu duvar, G4.55 parselinin ortasından kuzeydoğu istikametinde devam ederek G4.56 parselinin kuzey ucunda kazı alanının dışına doğru devam etmektedir. Mevsim sonunda, G4.56 ve G4.66 parsellerinde yapılan kazılar FP6'nın üzerine kadar ulaştı ve şiddetli yanma ve tahribat delilleri göstermeye başladı, bu arada çok iyi korunmuş büyük miktarda Miken IIIC:1- stili seramik malzeme de bulundu.

Beşinci katman FP 5'e en çok kuzey iki parselde, G4.55 ve G4.56, rastlandı. Bu parselin batı tarafında yapılan kazılarda ortaya çıkarılan iyi korunmuş prizmatik yapı (G4.56.23, 66-68; Resim 3) FP6'nın kısmen kazılan G4.56.33 duvarını tamamen örtmekteydi. Bu duvarlar 1x2 m. boyutlarında küçük bir oda oluşturmaktadır. Bu yapının duvarları dik ve yatay tekniği ile örülmüş olup yedi sıra yüksekliğinde korunmuştur, tuğlalar harç üzerine yerleştirilmiş gibi görünmektedirler. G4.55 parselindeki dört duvar parçası (G4.55:62-65) ve (G4.55:27) parselinin sadece kuzey kenarında korunmuş olan bir duvar parçası kesinlikle bu döneme ait olduğu intibasını verse de, stratigrafik olarak incelenerek ispatlanması gerekir. Bu tabakada Ege Bölgesi'nden gelme olasılığı yüksek olan boyalı seramik parçaların yanı sıra çok miktarda yöresel Miken IIIC:1 tarzını yansıtan tek renkli parçalar ve Anadolu'nun yüksek platolarında üretilen renkli seramik gereçlere rastlanmıştır.

Beşinci katman, dördüncü katmana ait çeşitli büyük duvar parçalarından oluşan bir tabaka ile (özellikle G4.55:15 duvarları; Resim: 3) örtülmüştür. Her ne kadar iyi korunmuş olsa da, dördüncü katmanın kalıntıları daha sonra ikinci katmana ait Demir Çağı tapınağının ana bina ve yan binalarının (veya Bina II; aşağıdaki ek tarife bakınız) yapımı sırasında ve üçüncü katmana ait açmalardan büyük zarar görmüştür. Dördüncü katmana ait duvarlar kuru örülmüş olup yer yer beş ilâ yedi sıra yüksekliğe kadar erişmektedir. Stratigrafik bağlantısı belirgin olmamasına rağmen, bu döneme ait olduğu düşünülen birtakım yapılara rastlanmıştır. Bunların arasında, büyük bir olasılıkla silo olarak kullanılan kil ve kireçle sıvanmış çukur (G455:23), daha büyük ve içi kil ile sıvanmış çukurun (G4.56:34/37) yanındaki döşenmiş taş zemin ya da platform (G4.56:20) vardır. FP 4 ile ilintili yüzey ve buna bağlı toprak katmanları, özellikle silo benzeri çukurdan çıkarılan kül kalıntıları zengin hayvansal ve paleobotanik deliller vermiştir. Çömlek ve diğer bulunan kalıntılar ise beşinci ve altıncı katmanlara ait özellikleri korumaktadır.

Üçüncü katman, ikinci ve dördüncü katmanların arasına sıkışmış karışık bir dönemdir. En belirgin özelliği, kazılan çukurlardır, G4.55 parselinin (G4.55:19

ve 37; Resim: 3) batı kısmında bulunan ağız kısmen konkav şekilli sıvanmış bir parça (G4.55:16) ile kapatılmış bulunan içi kül dolu iki büyük çukur bunun en iyi örneğidir. Bu döneme ait hiçbir duvar ya da ayakta kalan yapıya rastlanmamıştır. Bir miktar karışık olmasına rağmen, burada bulunan seramikler Geç Demir I Çağı (örneğin Demir IC) özellikleri göstermektedir.

Sondaj alanının kuzey ucunda, 1930'larda Şikago Üniversitesi kazılarında ortaya çıkarılan ve *megaron* tarzında bir tapınak olarak tanımlanan M.Ö. geç dokuzuncu yüzyıl, veya Demir IIB (Amuq Oc fazı), olarak tarihlendirilen Bina II 'ye ait (Resim: 3) kuzey (G4.55:9=G4.56:2) ve güney (G4.55:61=G4.56:47 ve 69) duvarları olduğu saptanan büyük kerpiç bir yapının kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Bir zamanlar bazalt aslan figürlü, kaideli bir çift sütunu olan bu yapı yıllar içinde korunamamıştır. Kazılarımız, bu tapınağın (G4.55:2/3/4) zemini kesme taş döşeli merkez odanın bir kısmını, bu odayı ana girişten ayıran kirişi (G4.55:5/13=G4.55:57=G4.56:63) ve binanın basamaklı girişini oluşturan iki yassı taştan yapıma (G.4.56:3) döşemeyi ve binanın doğu yüzünü taşıyan kerpiç temeli (G4.56:44 ve 74) ortaya çıkarmayı başarmıştır. Ortamın fazlaca rahatsız edilmiş olmasına rağmen, burada bulunan seramiklerin çoğunlukla Demir II Dönemine ait olduğu belirlenmiş ve Şikago Üniversitesi'nin Amuq Ob ve Oc dönemleri olarak belirlediği döneme ait çok miktarda kırmızı kille bezenmiş ve pişirilmiş parçaları içerdiği gözlenmiştir.

Birinci katman, Demir Çağı sonrasındaki tarım faaliyetleri nedeniyle oluşan birikintilerin (G4.55:1/6/7=G4.56:1) kazı bölgesini kaplayan alüvyon tabakasına tahsis edilmiştir.

Alan II Araştırmaları

2005 yılı kazıları, 'Alan II' olarak adlandırılan yeni bir alanın açılmasına tanık olmuştur, Alan II'nin kuzeyinde, yaklaşık olarak ana Demir II bit hilani sarayı (Bina I) mevkiinde, Şikago kazıları (Resim: 1) ile ortaya çıkarılan yeredir. Başlıca amaçlar, Bina I'den ne kaldığını saptamak, Şikago ekibi tarafından kısmen kazılan sarayın altı daha kazılarak XIV numaralı binaya ulaşmak ve bu yapıların izafi stratigrafik ilişkilerini ortaya çıkarmaktır.

Sonuçlar umduğumuzun ötesinde çıktı. Modern tarım için yapılan sürüm derinliğinin hemen altında, höyüğün yüzeyinden 15-20 cm. derinlikte büyük kerpiç duvarlara rastlandı. Bu kerpiç kalıntıları birkaç duvardan müteşekkil olup parselin yaklaşık %60'ını kaplamaktadırlar (Resim: 5-6). Bu parselin kuzeyi boyunca doğu-

batı yönünde uzanan G4.35:2 duvarı 3 m. genişliğinde ve 10 m. uzunluğunda meydana çıkarıldı. Duvarın kuzey yüzü kuzey tarafta kalan kazılmamış arazi tarafından kapatılmış olduğundan tam genişliği hakkında bilgimiz sınırlıdır. Parselin güney tarafındaki G4.35:4 duvarı bu duvara paralel olarak uzanmakta ve parsel içine doğru en az 2 m. genişliğinde girmektedir. Bu doğu-batı yönünde uzanan duvarların arasında kalan saha kuzey-güney yönündeki en fazla 2.7 m. genişliğinde bir duvarla, Duvar G4.35:8, ortadan bölerek bu parseli iki oda hâline getirmiştir. Bunlardan batıda kalanına 'Oda 1' doğuda olanına ise 'Oda 2' adı verilmiştir. Bunlardan başka iki duvar daha belirlendi, ancak bunlar çoğunlukla parselin doğu ve batı kenarlarında bulunmaktadır. G4.35:9 Duvarı Oda 1'in batı duvarını oluşturmuştur. Bu duvarın çoğunluğu batı tarafındaki kazılmamış toprak ile örtülü olup ancak G4.35:4 duvarı ile buluştuğu köşede 1.10 m. lik doğu yüzü görünmektedir. G4.35:19 duvarı Oda 2'nin doğu duvarını oluşturmuştur ve odanın 3.65 m. lik boyunca belirgin olup batı yüzü Şikago ekibi tarafından kazılan bir hendekle zarar görmüş olduğu için, ancak kısmen görülebilmektedir.

Oda 1'in tabanına sadece güneybatı köşesinde (G4.35:4 ve 9 duvarlarının birleştiği köşe) 3 metreden daha fazla bir derinlikte ulaşılabilmesi, bu duvarların büyük bir yapıya ait olduğuna işaret etmektedir (Resim: 7). Ön çalışmalarımız bize bu yapının, Şikago planında gösterildiği gibi (Resim: 8) büyük ihtimalle Bina XIV olduğunu düşündürmektedir. Burada bulunan seramikler ve ilgili materyal, (kültür öğeleri) bunları Geç Demir I/Erken Demir II zamanına (M.Ö. 10-erken 9. yüzyıl) tarihlemektedir. Binanın büyüklüğü ve iyi korunmuş olması bu binanın önemli bir yapı olduğunu işaret etmekte, hatta yakın geçmişte Prof. David Hawkins tarafından da önerildiği gibi, Erken Demir Çağı Neo-Hitit Kırallığı Padasatini/Wadasatini'ye ait saray olabileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla, 2006 mevsimi ve sonraki mevsimlerde burada geniş ölçüde yatay kazılar yapılması planlanmıştır.

Alan III Araştırmaları

2005 kazıları, Alan I'in güneybatısında ikinci yeni bir alanın açılışına da tanık olmuştur, Alan III (Resim: 1). Kazıların ana amacı, üst höyük civarı olan bu kısımda Erken Bronz Çağı (EBA) varlığını kanıtlamak ve buradaki kalıntıların derinliğini ve ulaşılabilirliğini açıklamaktı. T4 hendeğinde daha önceden 1930 yıllarında Braidwood tarafından G4.92 parselinin batısında yapılan kazılarda yüzeyin yaklaşık 1.7 m. altında dokunulmamış EBA katmanlarına rastlanmıştır. 2005 Erken Bronz Çağı kazıları için başlangıç noktası, Braidwood'un T4 hendeğine yakınlığı açısından, parsel G4.92 olarak seçilmiştir.

Aşırı erozyon ve akıntılarla birikmiş nebati kalıntıların yoğun bir şekilde biriken tabakaları 2 m. den daha derine kazdıktan sonra ikinci bir sonda yapmaya ve kuzeye doğru yokuş üzerine G4.72 parselini açmaya karar verdik. Yine 2 m. civarına kadar yapılan kazıda yoğun nebati kalıntıların teşkil ettiği organik tabakaya rastlandı, ancak daha derine inilince zengin EBA seramik kalıntılarıyla karşılaşıldı. G4.72 parselinde yapılan sondaj doğu tarafında açılan 2x10 m. lik bir alan ile sınırlı olmasına rağmen, parselin güney bölümünde bir dizi duvarlar, sıvalı parçalar ve sağlam bir büyük çömlek bulunmuştur. Burada bulunan seramikler bu yapıları EB IVB veya Amuk J Dönemine, bu bölgedeki Erken Bronz Çağı sonuna tarihlenmektedir. 2006 kazı mevsiminde burada ilâve kazıların yapılması planlanmıştır.

ÖRNEKLEME PROGRAMI

2004 mevsiminde başlatılmış olan örnekleme programı 2005 yılında önemli ölçüde genişletilmiştir. Bu araştırmaların ana hedefi yakındaki Asi Nehri taşkınlarının sebep olduğu alüvyonların altında kalan, alt höyük ve civarının maruz kaldığı etkileri araştırma ve bölgenin çöküntü profilini detaylı olarak saptamaktır. Örnekleme programı ilâveten nehrin eski devirlerde ve günümüzdeki yatağında oluşan değişimleri ve etkilerini tespit etmemize yardımcı olacaktır. Bugüne kadar alt höyük üzerinde ve üst höyük tabanı civarında, derinlikleri 2 ile 8 metre arasında değişen 35 sondaj çukuru açılmış ve batık alt höyük hakkında değerli çöküntü profili elde edilmiştir (Resim: 9).

Özellikle, doğu bölümünde açılan ve yüzeyden 8 metre derinliğe kadar inen çukurlarda, Erken Bronz ve Demir Çağlarına kadar giden çok miktarda kültürel bulgulara rastlanmıştır. Buna karşılık, üst höyüğün batı tabanı civarında açılan sondaj çukurlarında, eski devirlerde bu bölgede su kanalı veya göl yatağı olduğunu düşündüren kum ve kabuk artıklarına rastlanmıştır (Resim: 10). Örnekleme programı neticeleri beklenilenin çok üzerinde sonuçlar vermiştir ve bu araştırmaların önümüzdeki mevsimlerde devam edeceği umulmaktadır.

SONUÇ GÖZLEMLERİ

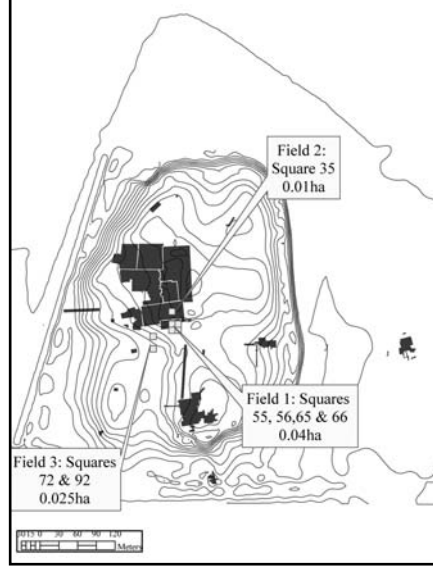
Özet olarak, 2005 kazıları sadece 2004 yılında yapılan deneme sondajlarının ön sonuçlarını doğrulamakla kalmamış, aynı zamanda üst höyüğün Orta Batı parselinde Bronz ve Demir Çağına ait kalıntıların varlığını tevsik etmiş ve özellikle

Erken Demir Çağına ait kalıntıların son derece iyi muhafaza edilmiş olduğunu da göstermiştir. Sonuç olarak, Tayinat Arkeoloji Projesi kaynaklarını ve gayretlerini, Erken Bronz ve Demir Çağları için, bu bölgede Alan I, II ve III mevkiilerinde yapılacak kazı ve araştırmalar açısından, yeniden bir öncelik sırasına koymaya devam edecektir.

Tell Tayinat'ta bulunan iyi korunmuş büyük mimarî yapılar bu bölgenin arkeolojik önemini artırarak ilerideki kazı mevsimlerinde kazılara devam edilmesini gerekli kılmış ve bu bölgede acilen bir mimarî koruma programını uygulama gereksinimini de ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla, biz 2005 kazı mevsiminde, bu alanda yapı için kullanılan malzeme olan güneşte kurutulmuş kerpiç tuğlalarını korumak üzere bir program başlattık. İlâveten, mevsim dışında tabiatın vereceği zararlardan korumak için Alan I'de açılan kerpiç duvarlar üzerine geçici bir korunak inşa edilmiştir. Bu geçici tedbirler, plânlanmış bir arkeoloji parkının parçası olarak halka sunulmak üzere hazırlanacak olan bu alanın, daha kapsamlı koruma ve restorasyon programı uygulamasına kadar, âcilen korunmasını temin edecektir.

TEŞEKKÜR

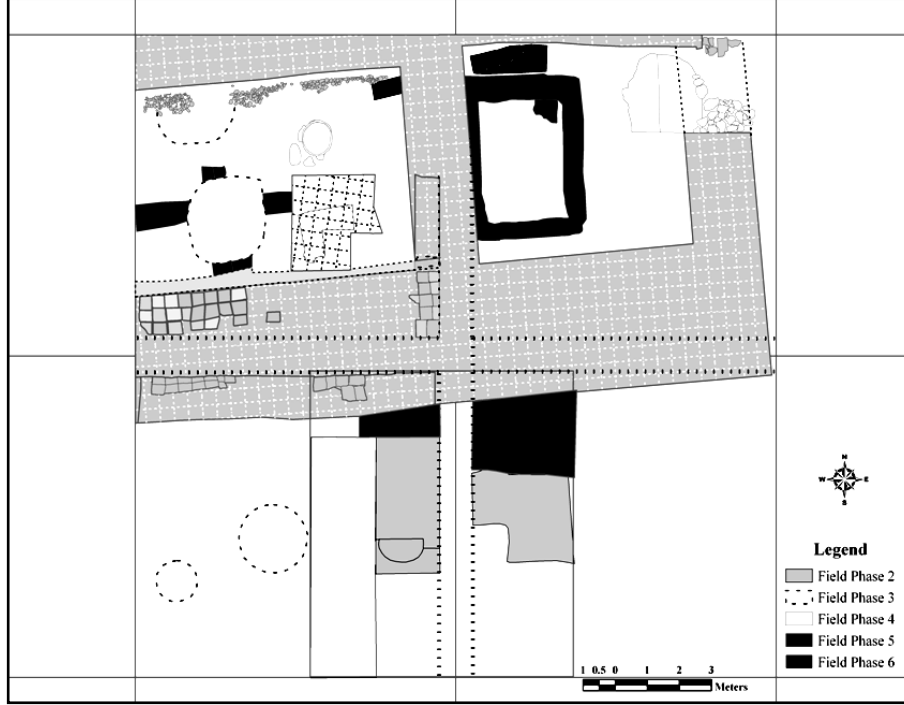
2005 yılı arazi mevsimi için maddi yardım, Kanada Sosyal Bilimler ve Beşerî İlimler Araştırma Kurulu (SSHRC) tarafından, ve Ege Tarihöncesi Enstitüsü (INSTAP) tarafından verilmiştir. Araştırmanın yürütülmesi için gerekli kazıların yapılması iznini veren Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne teşekkür etmek isterim. Hükümet temsilcisi Sayın Musa Ülker'e mahallî devlet makamları ile temasımızı sağladığı için ayrıca teşekkür ederim. Ayrıca arazisinde kazı yapmamıza büyük bir cömertlik örneği göstererek izin veren Sayın Kazım Kuseyri ve Muzaffer Camlı'ya da teşekkür ederim. Bu sezonun başarıyla sonuçlanması proje personelinin özveriyle çalışması ve Mustafa Kemal Üniversitesi öğrencilerinin hevesle katkıda bulunması neticesinde mümkün olmuştur. Ayrıca, Antakya Müzesi Müdürlüğü'nü tedvir eden sayın Faruk Kılınç'a ve müze personeline, mevsim boyunca gösterdikleri ilgi ve yardımları için teşekkür etmeyi borç bilirim. Son olarak, Dr. Hatice Pamir'e kazı boyunca gösterdiği ilgi, destek ve önerileri için ve Sayın Reşit Kuseyrioğlu'na da öğütleri ve dostluğu için teşekkür etmeyi borç bilirim.

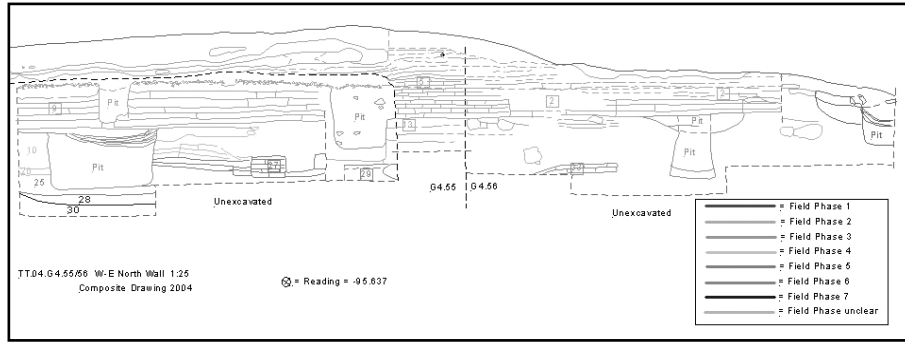
Resim 1: Tell Tayinat'ın kazı bölgelerini gösteren topografik haritası

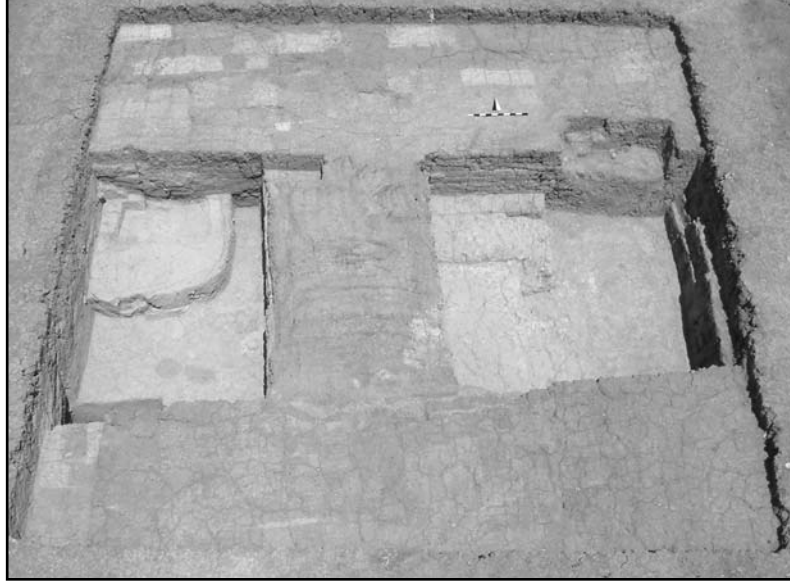
Resim 2: Alan I kazılarının havadan fotoğrafı

Resim 3: Alan l'deki mimari kalıntıların planı

Resim 4: Alan l'deki stratigrafik sıralamayı gösteren kesit

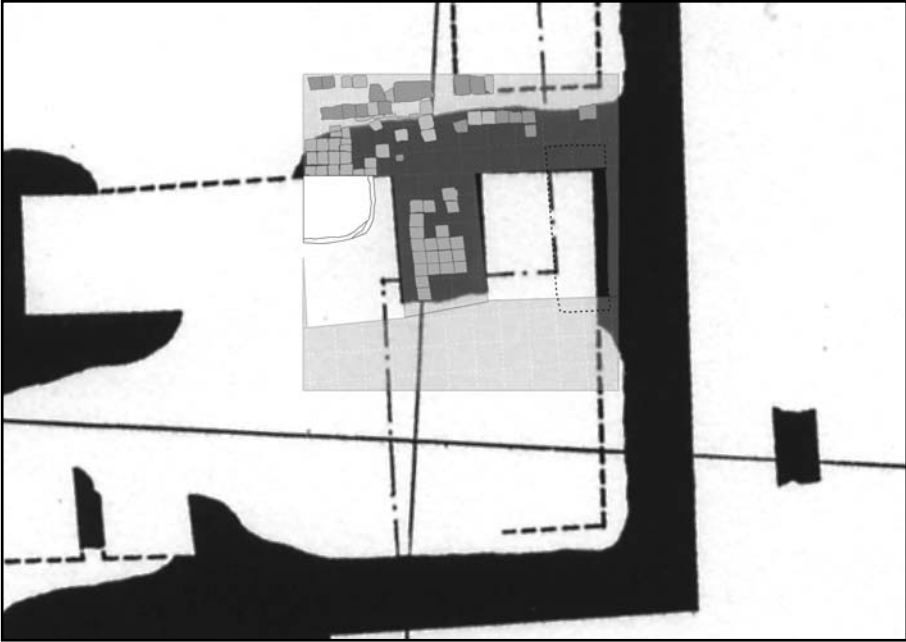
Resim 5: Alan II'nin mimarî fotoğrafı

Resim 6: Alan II'deki mimarî kalıntıların planı

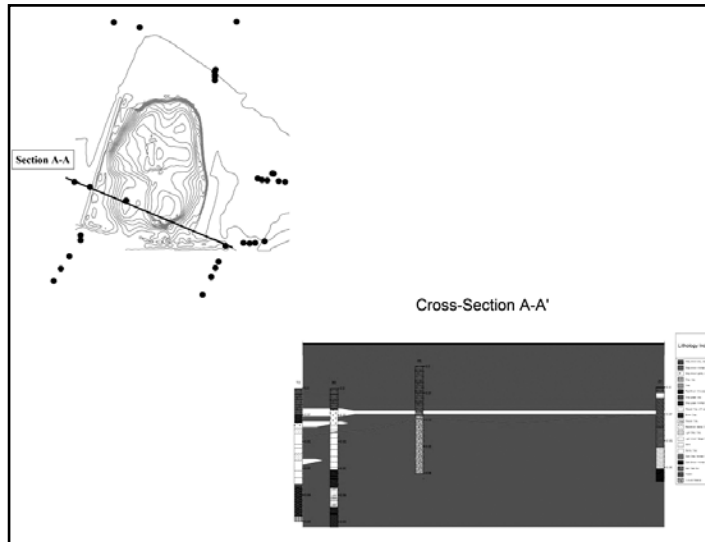
Resim 7: Oda 1'in güneybatı köşesini gösteren fotoğraf

Resim 8: Alan II duvarlarının Şikago kazılarında Bina XIV'ün planı üzerinde görünümü

Resim 9: Tell Tayinat'ın örneklerin yerini gösteren topoğrafik planı

Resim 10: Örneklerin dördünde bulunan karışık birikimin kesiti

2006 YILI ORTAKÖY KAZI ÇALIŞMALARI

Aygül SÜEL*
Mustafa SÜEL

Çorum İli, Ortaköy İlçesi'nde yer alan ve Başkanlığımızca yapılmakta olan Hitit Kenti Şapinuva 2006 yılı kazı çalışmaları, 03.07.2006 tarihinde başlamış, 29.09.2006 tarihine kadar devam etmiştir¹.

Güney, kuzey ve batı yönlerinden yüksek tepelerle çevrili Şapinuva Hitit şehri, geniş bir plato üzerinde yayılmaktadır. Bu plato, şehrin sırtını dayadığı batı yönünde bir duvar gibi yükselen tepelerden şehrin güneyindeki dereye doğru alçalarak uzanmaktadır. Plato, kendi içinde daha çok kuzeybatıdan güneydoğuya uzanan derin sel yarıklarıyla bölünmüş hâdedir.

Ortaköy-Şapinuva ören yerinde bu yıl ki çalışmalarımız antik kentin kuzeyinde yer alan ve derin sel yarıkları ile üç yönden çevrili Ağılönü yöresinde yürütülmüştür.

2005 sezonunda bölgenin kuzey ve kuzeybatısını kaplayan alanda oldukça enteresan sonuçlar alınmış ve bu ilk sonuçlar bilim dünyasına tanıtılmıştı. Hitit mimarisinde bir ilk olan bu buluntu, iri çakıl taşları ile kireç taşı esaslı kırma taşların yan yana ve üst üste dizilmesi ile oluşturulmuş bir mimarîdir. Tarla yüzeyinin hemen altında karşımıza çıkan bu alan basamaklar hâlinde bir görünüş vermektedir. Geçen kazı döneminde 7 basamak olarak tespit ettiğimiz bu mimarînin yüksekliği bu seneki çalışmalarımız sonucunda 11 kata ulaşmıştır. Taş sıralarının arasında

* Prof. Dr. Aygül SÜEL, Ankara Üniversitesi, D.T.C.F., Hititoloji Bölümü, Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE.

Dr. Mustafa SÜEL, Arkeolog.

1 Kazı çalışmaları, Prof.Dr.Aygül Süel başkanlığında, Arkeolog Dr. Mustafa Süel, Mimar-Desinatör Cengiz Erol, Y.Doç.Dr.Esma Reyhan, Yrd Doç. Dr. Derya Yalçıklı, Araştırma Görevlisi Dr.Leyla Murat, Arkeologlar Burhan Gülkan (M.A), Güneş TABANOĞLU (M.A.), Hititologlar Sedef Ayyıldız, Görkem Cihan, Jeodezi ve Fotogrametri mühendisleri Murat Ozulu (M.A.), Engin Tombuş (M.A.) restoratörler İrfan Özgül, Fatma Aktaş, arkeoloji öğrencileri Şifa Demir, Deniz Kılıç, Fatih Yılmaz, Zeynep Kun, Mustafa Bayram, Fadime Özöndel, Zehra Kafkas, Saime Özalp ve Restorasyon ve konservasyon öğrencileri Çağlar Yalçın, Onur Çoban'ın katılımları ile yapılmıştır. Kendilerine özverili çalışmalarından dolayı ayrı ayrı teşekkür etmeyi bir borç biliriz.

Bu yılki çalışmalarımıza değerli katkılarından dolayı Kültür ve Turizm Bakanlığı, DÖSİM Müdürlüğü'ne, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, A.Ü.D.T.C.Fakültesi Dekanlığı'na, TTK Başkanlığı'na ve ayrıca maddî ve manevî destek veren diğer kişi ve kurumlara teşekkürlerimizi sunuyoruz.

10 cm. kalınlığında kil tabakalar bulunmaktadır. Bu basamakların mimarı ile mi birlikte oluşturulduğu, yoksa tarımsal faaliyetler sırasında dağılan taş sıraları sonucunda mı oluştuğu konusunda tam bir karar vermek için henüz erkendir.

Bu taş döşemin kuzey yönü içbükey bir şevle âdeta bir hendek oluşturarak bitmektedir. Ancak hendeğin bir kenarı taş döşem iken, diğer kenarı moloz taştan bir duvarla sınırlanmış olup içinin muhtemelen yakındaki bir yangın yerinden getirilen döküntü ile doldurulduğu, taş döşemin bu yöndeki bir dağılma ihtimalinin ortadan kaldırılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Taş döşemin güney kenarında ise, 2 m. yükseklikte, ön yüzünde iri blokların bulunduğu, arkasındaki boşluğunda moloz taşla doldurularak oluşturulduğu bir duvar karşımıza çıkmaktadır. Burada taş döşemin bu yöndeki dağılmasına karşı alınan bir tedbir yanında, iri bloklardan oluşmuş gösterişli bir duvarın varlığı da söz konusudur.

Bu yılki çalışmalar söz konusu taş döşemin güneybatı köşesinde, izlerini bir önceki yıl tespit ettiğimiz temellerin ne gibi bir yapıya ait olduğunun araştırılması ve tespiti yönünde yapılmıştır.

Çalışmamızın ilk başında, çevreye dağılmış bol miktarda blok taş, moloz taş duvarlar ve kerpiç duvarların yan yana yada karmaşık olarak bir arada buldukları görülmüştür. Bu karışıklılığın nedenini ortaya çıkarmak için daha titiz ve derinlemesine bir çalışma gerekmiştir. Burada ilk önce bir yapının mevcut olduğu görülmektedir. Bina 3 adını verdiğimiz bu yapı iki kanatlıdır. Kuzey kanadı biraz daha küçük olup plan itibarıyla her iki kanatta birbirine benzemektedir. Batı yönünden bir avlu üzerinden rampayla iki kanat arasındaki aralığa girilmekte ve kuzey ve güney yapılarının kapıları rampanın bittiği yerde bu aralığa açılmaktadır. Kuzey kanadında kapı girişinden sonra bir giriş holü bulunmaktadır. Ortasında kerpiçten yapılmış bir sunak bulunan salona ikinci bir kapıyla geçilmektedir. Ayrıca kuzey yönünde bu salona bağlanan bir oda mevcuttur. Güney kanadında ise kapı girişinden yine ortasında bir sunak bulunan salona girilmektedir. Güney yönünde bu salona iki küçük oda açılmaktadır.

Binanın alçak bir taş temele sahip olduğu görülmektedir. Taş temellerin üstünde yer alan hatılların boşlukları ile kömürleşen ahşap parçaları görülmektedir. Duvar kalınlıkları 1 m. den fazladır. Binanın taşıyıcı sisteminin bütün Ortaköy yapılarında olduğu gibi ahşap olduğu ve bu ahşap iskeletin kerpiç duvarlarla doldurulduğu görülmektedir. Kerpiç duvarların tahribata uğramamış olan bölümlerinde 1 m. yi geçen yüksekliklerle karşılaşılmıştır. Son derece iyi bir işçilik gözlenmektedir.

Düzgün bir sıva ile sıvalandığı ve parlak bir badanaya sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Her iki orta mekânda kerpiçten inşa edilmiş birer sunak karşımıza çıkmaktadır. Kuzey binasındaki sunak daha küçük olup hemen yanında alçak bir kerpiç seki parçası görülmektedir. Güney kanatta ise bu sunak 1x1 metreyi aşan ölçülerdedir. Bu sunağın bir özelliği de muhtemelen üzerinde bulunan ve binanın yıkılmasına sebep olan yangın sırasında o bölgeye parçaları dağılan bir kaptır (Res.).

Bu kap Hitit kap kacak repertuarında bugüne kadar yer almayan nadir bir örnektir. 68 cm. yüksekliğine 33 cm. karın çapına ve 21 cm. ağız çapına sahiptir. Uzun silindirik boyuludur. Daha sonra gövde yavaşça dışa açılıp küresel bir görünüş alır. Gövdenin omuz üzerinde ikişer çift olmak üzere 4 adet pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin şekillerin iki tanesi üçgen şeklinde olup iki tanesi de çarpı işareti şeklindedir. Kap açık kiremidi renkten siyaha kadar yanmanın etkisiyle renk değiştirmiştir. Gerek kabın dışındaki yanmanın yarattığı renkler gerekse, küresel olan tepenin iç kısımdaki yanık ve is izleri kabın, kokulu birtakım bitkilerin, tohumların veya reçine esaslı bir kısım maddelerin içinde yakılarak tütsü kabı olarak kullanıldığını akla getirmektedir. Pencerele kap adı verilen bu kapların çok küçük bazı pencere parçacıkları Şapinuva kazıları sırasında birkaç defa karşımıza çıkmıştır. Bu sefer bir bütün hâlinde bu eserin bir araya getirilmesi gerçekten büyük bir şans olmuştur. Bu pencerelerden üçgen şeklinde olanı SIG 5 iyilik işareti olarak, çarpı şeklinde olanı da 4 adet iyilik işareti olarak yorumlamak mümkündür. Mekânda yapılan bir ritüel sırasında majik bir ortam için duvarlarda ışık oyunları elde etmek amacıyla da bu kabın kullanıldığını düşünmek mümkün görünmektedir.

Binanın kazı çalışmaları sırasında karşımıza çıkan olağanüstü karışıklığın sebebinin, bu binanın yanarak yok olmasından sonra, enkazın üzerine tekrar bir bina inşa edilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu yeni binanın enkazın üzerindeki ağırlığın yaratacağı baskıyı hafifletmek amacıyla enkazdan da aşağı inen temel altı taş dolgu sisteminin bu karışıklığı yarattığı, önüne çıkan eski binaya ait mimarîyi tahrip ettiği görülmektedir.

Yeni yapı yine iki kanat olarak inşa edilmiş olup eski binaya oranla biraz daha büyük ve daha düzgün bir plana sahiptir. Eski yapıda olduğu gibi bu yapıda da birer büyük salon ve bu salonlara iki yönden açılan ikişerden dört oda bulunmaktadır. Yapının mimarîsine bakarak bu yapının da alttaki binayla aynı amaç için kullanıldığını söylemek, sanırım, doğru olacaktır. Ne var ki daha sonraki tarihsal

faaliyetler ve tarla düzeltilmesinin yanı sıra burasının taş ocağı gibi kullanılması da bu binalara komşu taş döşemin üst seviyelerini ve binanın neredeyse bütünü tahrip etmiştir. Bu yapıdan sadece temel altı yapılanmasına ait izler ile birkaç tane son derece düzgün kesilmiş temel taşı günümüze kalmıştır.

Bu yılki kazılarımızda dikkati çeken bir başka nokta; kuzeyden taş döşeme, doğudan da bu yapılarımıza komşu olan ve aralarında kalan bir avlu parçasıdır (Res.) Şimdilik bu avlunun büyüklüğünü söylemek mümkün değildir. Ancak batı yönündeki çalışmalar bize burasının büyüklüğü hakkında bilgi verecektir. Avluyu Şapinuva'daki diğer avlu yapılarından ayırt eden bir özellik söz konusudur. Bu da avlunun kullanım maksadıdır. Hitit çivi yazılı tabletlerinden elde edilenler arasında birçok Hurrice, kurban terimi içeren ritüeller bulunmaktadır. Bu ritüellerde genellikle kuş ve daha az olarak da koyun ve kuzunun yakılarak ya da kanlarının akıtılarak kurban yapıldığı anlaşılmaktadır. Arınma amacı ile yapılan bu ritüellerde, kuşlar özellikle yer altı tanrılarına sunulmaktadır. Böylece hastalıkların, kötülüklerin temeli olan kirliliğin ortadan kalkması amaçlanmakta, yakma işleminde tamamen yok olan kuşlarla birlikte kuşlara yüklenen kirlenmenin de yok olduğu, geriye kalan artıkların da toprağa karışıp zararsız hâle geldiği düşünülmektedir.

Yine metinlerden, bu kurban törenlerinin bir kısım çukurlarda yapıldığı ve bu çukurların adlarına da 'api' denildiğini bilmekteyiz. Bizim avlumuzda da birbirine çok yakın irili ufaklı birçok çukur karşımıza çıkmıştır. Bu çukurların bazıları birkaç bölüm hâlinindedir; bir kısmı oldukça büyük bir kısmı da küçüktür. İlk tespitlerimiz sırasında bu çukurların arasında alçak duvarlarla bölmeler oluşturulduğu ve bir yerde de ahşap direkler üzerinde duran sundurma tarzı bir çatının bulunduğu direk çukurlarından anlaşılmaktadır. Bu keşfimiz, metinlerden tanıdığımız ve Hitit yaşamının önemli bir parçası olan temizlik törenlerinin arkeolojik olarak ispatlanmasıdır. Bu törenler ile ilgili çalışan bilim adamları bugüne kadar bu törenleri işlemişler, ama hemen söz birliği ile bu törenlerle ilgili maddî delillerin bulunmasının çok güç olacağından bahsetmişlerdir. Bu seneki çalışmalarımızda açığa çıkardığımız bu alan ve burada yer alan çukurlarda yanmış olarak bulunan kuşların gaga, tırnak, kemik kalıntıları bu ritüel metinlerin delilleri olmalıdır. Ayrıca burasının dışında, taş döşemin çeşitli yerlerinde döşemin doğusunda, alttaki Bina 3'ün güney duvarının dış kısmında içine koyulan malzemeye birlikte yakılmış, muhtemelen içindikilerin yeraltı tanrısına sunulması için oraya bırakılmış kap-kacak karşımıza çıkmıştır. Törenden sonra kap-kacağın yerinde bırakılması, kirliliğin sunudaki malzemeye ve sunu kaplarına bulaşmış olması ile ilgilidir. Hemen her yerde kol biçimli, matara biçimli, hayvan başı şekilli ağza sahip kapların

yanında yüzlerce küçük tabakçıkla karşılaşmamız ise bu bölgenin bütünüyle taşıdığı dinsel önemle ilgili olmalıdır.

Bir yıl önce karşımıza çıkan hayvan biçimli bir kısım malzemenin bu yıl da devam ettiğini görmekteyiz. Boğa, koyun, dağ keçisi gibi kısmı bulunan hayvan başları bu konudaki repertuarımızı zenginleştirmiştir.

Bu yılki çalışmalarda karşımıza çıkan bir başka buluş, bu hayvan başlarının üzerinde yer aldığı kapların formu ile ilgilidir. Parçaların birleştirilmesi ile bunların ağız kısmı hayvan başı şeklinde biten testiler olduğu anlaşılmaktadır. Bu avlu tabanında karşımıza çıkan bu kapların ritüel maksatla kullanılıp burada bırakılmış kap-kacak olduğu konusunda düşüncelerimiz bulunmaktadır. Bölgedeki çalışmalarımız devam ettiği sürece bütün bu sorunların ve yepyeni neticelerin daha kuvvetle irdeleneceğine inanmaktayız. Ama taş döşem ne maksatla kullanılmış olursa olsun, burası bütünüyle çok önemli bir ritüel merkez olan Şapinuva'da önemli bir tören alanı olmalıdır. Bu yıl burada bulunan bir tablet bu konudaki düşüncelerimizi destelemektedir. Çok kırıklı olarak bulunan bu tablette bir kurban beyinin yöneteceği bir temizlik töreninden söz edilmektedir. Şapinuva da gelişen kazıların Hitit dünyasını tanımamızda bize yepyeni önemli bilgiler sunacağı kesindir.

Bu ele geçirilen mektup, büyük kraldan üç görevliye (Kuvayaziti, Kunuva ve Palli) hitaben yazılmış bir mektuptur.

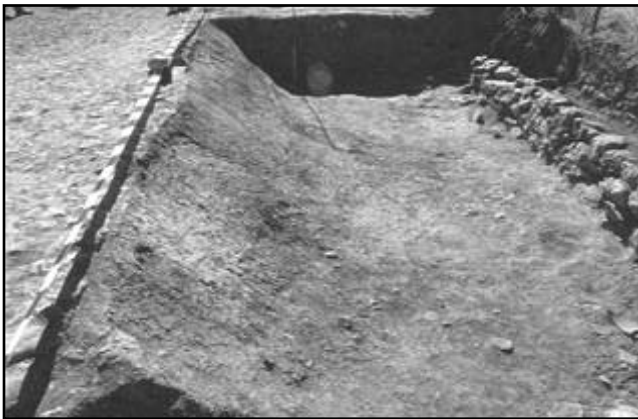
Bu mektupta söz konusu olan görevliler 'A' Binası'ndaki arşivlerden de tanıdığımız görevlilerdir. Kuvayaziti ve Kunuva'nın Hitit Büyük Kral'ına yazdıkları mektuplar ve ayrıca Büyük Kral'ın da bu görevlilere yazdığı mektuplar ele geçirilmiştir.

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

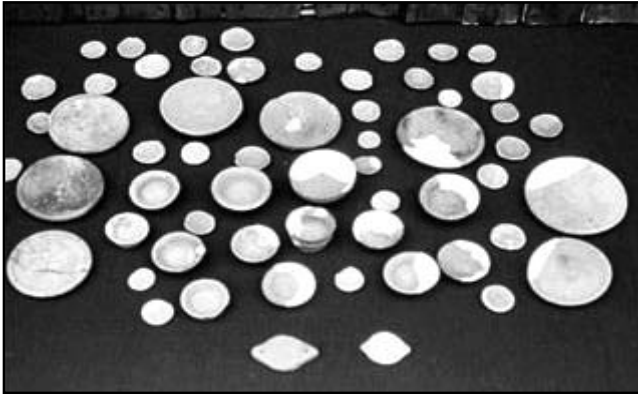
Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

ZEYVE HÖYÜK (PORSUK), 2006

Dominique BEYER*

This South Cappadocian site, at the foot of the Taurus Mountains, must have been an important strategic position as a cross road on the way to the Cilician Doors¹.

We are very grateful to the General Direction of Antiquities for the agreement and to the comprehensive help of our Temsilci, Uğur Terzioğlu, from Samsun museum.

Like the two precedent seasons, the largest part of the work done during a short time, in august 2006, was concentrated on the eastern part of the höyük, in the chantier IV, mostly on the Iron and Late Bronze Age levels (Fig. 1). The second main sector was in the Hittite fortifications area of the western part, the chantier II. Despite the lack of time we had some interesting results.

I- Eastern Part of the Höyük: Chantier IV

Two main areas:

1. The South-East slope of the höyük (Fig. 2), where the focus was to complete our knowledge of the remains of the Porsuk V period, Late Bronze Age-Hittite empire. The digging was difficult because of the narrowness of the space on the two slopes, south and east.

South Part

The main part of the jars magazine, of storage type, seems now to be limited to the north by a very small separation wall, much destroyed, made of stones, *kerpiç* and wooden beams. But to the north of this wall, some holes for jars in the earthen floor, sometimes filled by fallen stones, sometimes with wedging stones, show that

* Pr. Dr. Dominique BEYER, History and Archaeology of the Ancient Near East, University Marc Bloch Strasbourg/France : beyer@umb.u-strasbg.fr

1 Cf. « Zeyve Höyük (Porsuk), 2005 », 28. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, 2007: 629-638 ; « Zeyve höyük (Porsuk) : rapport sommaire sur la campagne de fouilles de 2005 », *Anatolia Antiqua* XIV, 2006 : 205-244 ; « Zeyve höyük (Porsuk) : rapport sommaire sur la campagne de fouilles de 2006 », *Anatolia Antiqua* XV, 2007 : 289-314.

part of the collection of ceramics were also stored in that area. In the destruction level or on the floor, between the remains of burned *kerpiç* or wooden beams, some pots of different types were found (Fig. 3-4) and some big fragments of iron. As we know from discoveries made before at Porsuk, the site was, from the Late Bronze age to the Roman period, related to metallurgy, especially because of the location of many mines in the *Bulgar dağları* just above the höyük.

East Part

On the north of the so called Hittite room, in the upper levels first, many remains of walls were found, but much destroyed in the slope context, from the Late and Middle Iron periods. But in that area, near some remains of jars, on a Middle Iron floor, we have found a very interesting group of iron objects, a chisel, but above all, many elements of scale-armour (Fig. 5). This type of military equipment is well known, but in bronze, in the Late Bronze Age, like for example those, numerous, from the site of Qamid-el-Loz in the Beqa'a plain of Libanon. We have also some pictures of scale-armours in the Egyptian iconography. But here, the pieces are of iron, not bronze, and this model, I believe, has not frequently been discovered till now, in the Anatolian Iron Age context. We have now to mention the recent scale-armour discovery of Timothy Matney at Ziyaret Tepe belonging to the Late Assyrian period². At Zeyve we can of course explain the discovery of a scale-armour by the nearness of the Iron Age fortifications of the east part of the town.

Below, unfortunately, we don't have, like anywhere else, any evidence of a really good preserved ancient Iron Age level. There will be a hiatus between the end of the Bronze Age and the reoccupation of the Iron Age.

For the Hittite imperial level (Porsuk V), to the North-West of the Hittite room (Fig. 6), we were awaiting a new room with same destruction layer including collapsed *kerpiç*, burned wooden beams, and material *in situ*. But there, to our great surprise, we found a space of about four meter a half square. Inside, a filling up to 2 meters high of yellow gravelly earth with many pebbles, fragments of broken pudding-stones, common at Zeyve: there is a new casemate of a fortification wall system, like the first one, quite near, to the east, and maybe a third one more destroyed on the slope. This system is not surprising, of course, but the position of the new box towards the inside of the town still have to be explained.

2 Cf. *Anatolica* XXXVIII, 2007 : 72 and fig. 21.

In the casemate 2, an alignment of stones, at the bottom of the wall 00029, seems to be part of a level VI wall, from Old Hittite time, and there, below the gravely yellow earth layer, was found a new layer of grey earth which could be a remain, but of which depth, of this Old Hittite Porsuk VI, from which the archaeological witnesses, *in situ*, are for the moment so scanty. The excavation of that layer is one of the most important objectives of the next season. We are much expecting of it.

2. *The North-East Chantier (H42)(Fig. 7)*

East part: Roman and Hellenistic levels: there, a layer with Hellenistic ceramics, including some *unguentaria*, was cleaned up. In this part of the area, there is only one level of Roman time.

In a wall was found a bronze coin from Cesarea (Eusebia) of Cappadocia with a monogram of king Archelaus³ : this coin, with Dyonisos' head (Fig. 8) and the Argeus Mons with the eagle, belongs to 24-23 BC.

More to the south, the plans of the late Hellenistic levels were completed, with some finds like oil lamps from the second and first centuries B.C.

Stratigraphic sounding in the west part of H42:

Last year work was completed in the Iron Age levels, with some floors with Middle Iron Age sherds, including a small painted zoomorphic vessel: a bird. At the bottom, in a space more confined, two walls with a strange mixed work, including gypsum stones, pebbles, but also of burned mud-bricks reused fragments. We have, next season, to complete our knowledge about the stratigraphy of that area with more work in the Iron and Late Bronze Age levels.

II- Western Part of the Höyük: Chantier II

In the fortifications area (Fig. 9), the excavations were concentrated in the square G06, to complete our knowledge of the transition between Late Bronze and Iron Age, and to extend the cleaning of the good preserved wooden flooring, which was partially excavated in 2005. These burned beams had fallen down from the upper storey on the earthen floor of the Late Bronze level.

3 Thanks to the help of our colleagues Maria-Teresa Rosada and Michele Asolatti.

First, a large part of the massif 16 has been removed. This massif, excavated many years ago, is a wall of different types of stones (gypsum, sandstones, pebbles) with timber framework of the Iron Age.

Below, we found immediately the Late Bronze Age destruction level with red earth, fragments of burned *kerpiç* from the collapse of the upper parts of walls (Fig. 10). These walls were partially excavated: the most important is, for the moment, the west wall of *kerpiç* (50 x 45 x 12 cm.) with traces of wooden framework and with a good preserved mud plaster on the west face. Same plaster appears also on the south face of the wall. Thus it must be in connexion with the remains of the wall 10, shown up some years before. It seems that this walls block can form a kind of tower. But we still have to solve a problem: the new walls whole with the collapsed material appears at a very high level and the altimetrical difference with the structures and the floor excavated before to the south, is important. But all the material found there belongs to the Late Bronze Age.

There, and everywhere at Zeyve, we still have many operations to complete!

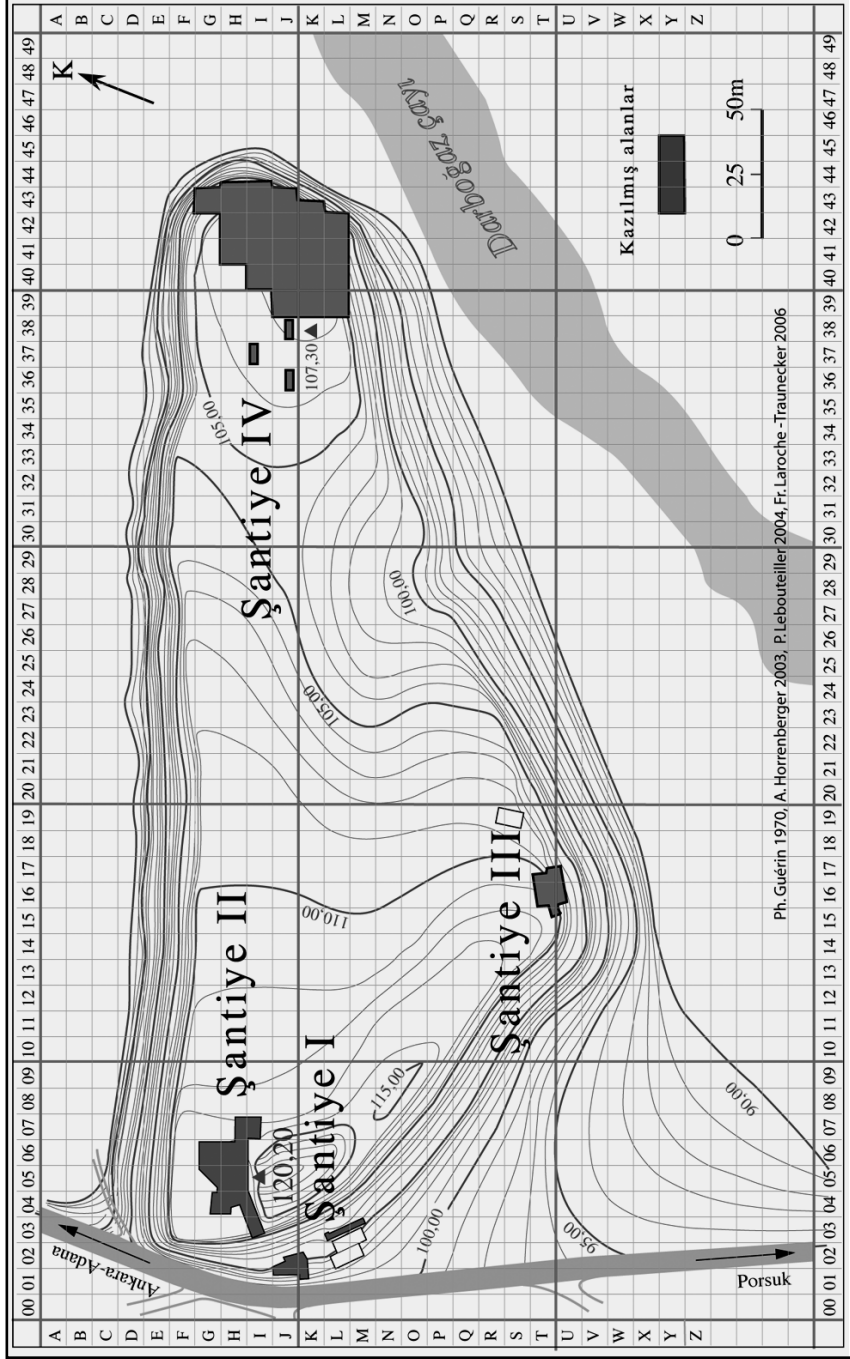

Fig. 1: Zeyve höyük. Topographic plan

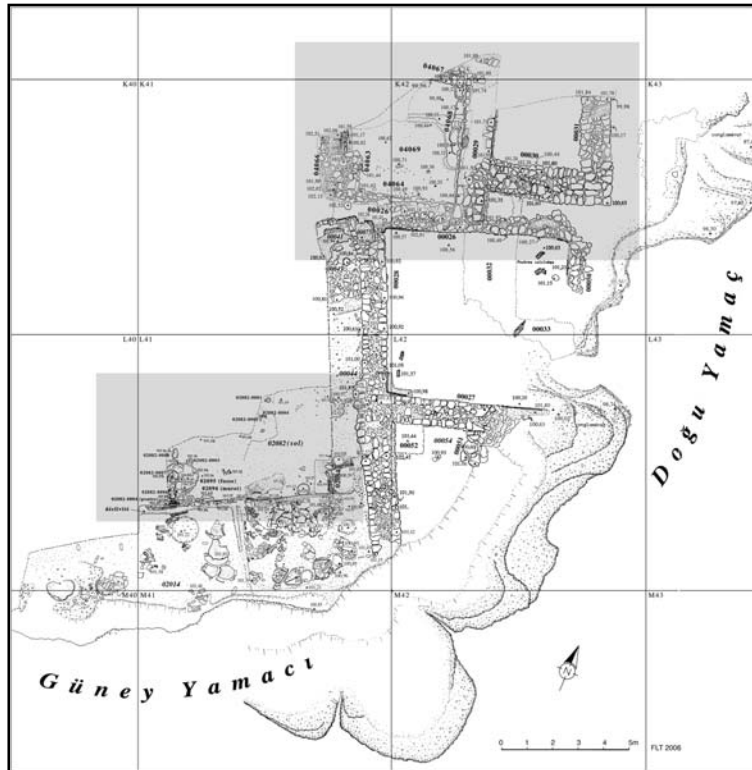

Fig. 2: Excavations on the SE slope of the hüyük

Fig. 3: Top of a Hittite jar from the south slope

Fig. 4: Hittite bottle from the south slope

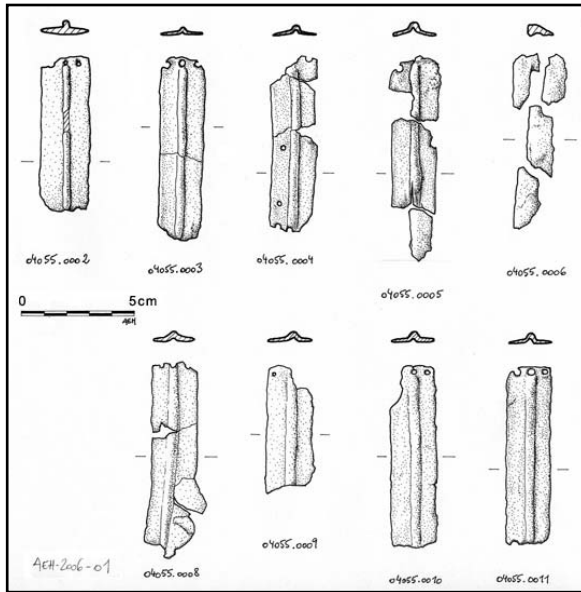

Fig. 5: Elements of iron scale-armor from Middle Iron Age level on the east slope

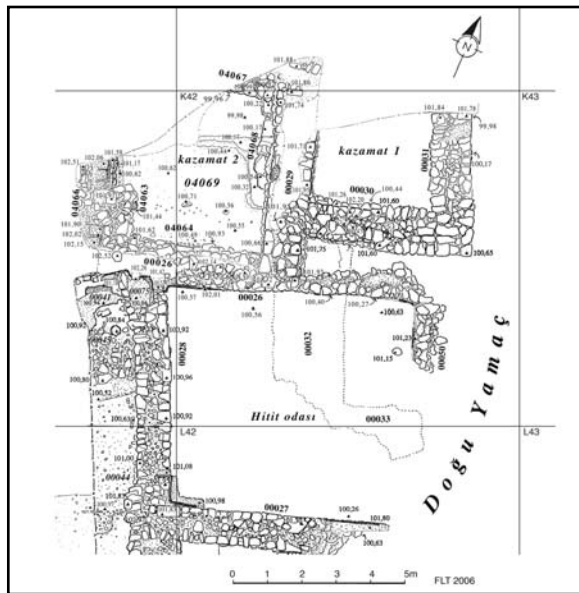

Fig. 6: Casemates on the NW of the "Hittite room"

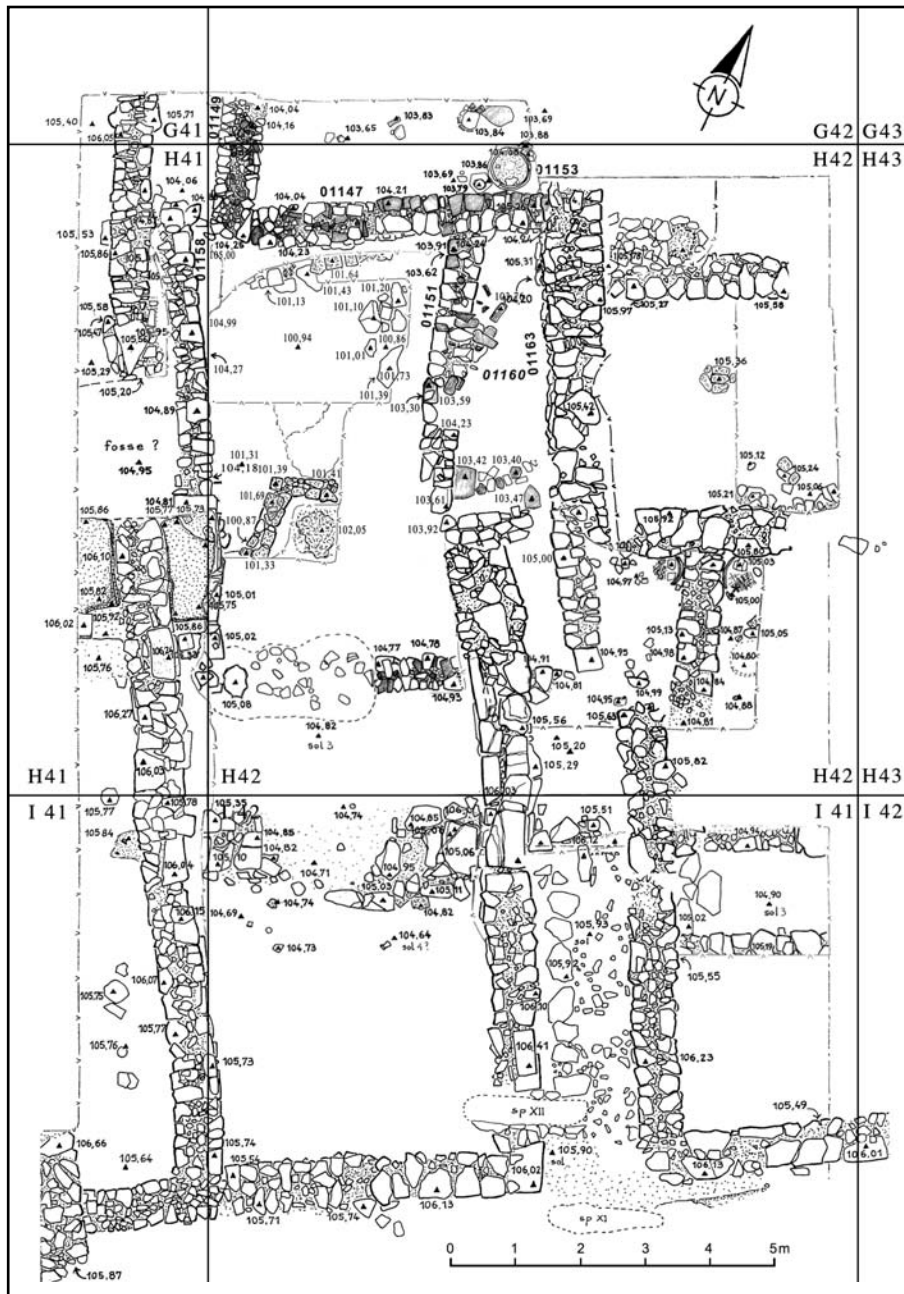

Fig. 7: Plan of the NE chantier

Fig. 8: Head of Dyonisos on a coin of Cesarea's king Archelaus

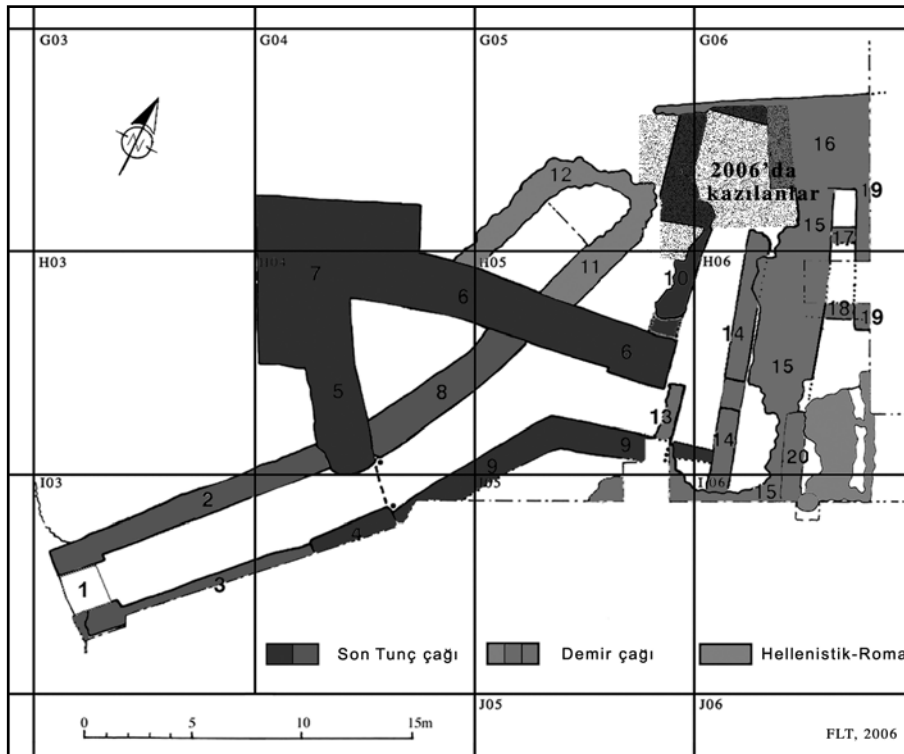

Fig. 9: Schematic plan of the chantier II

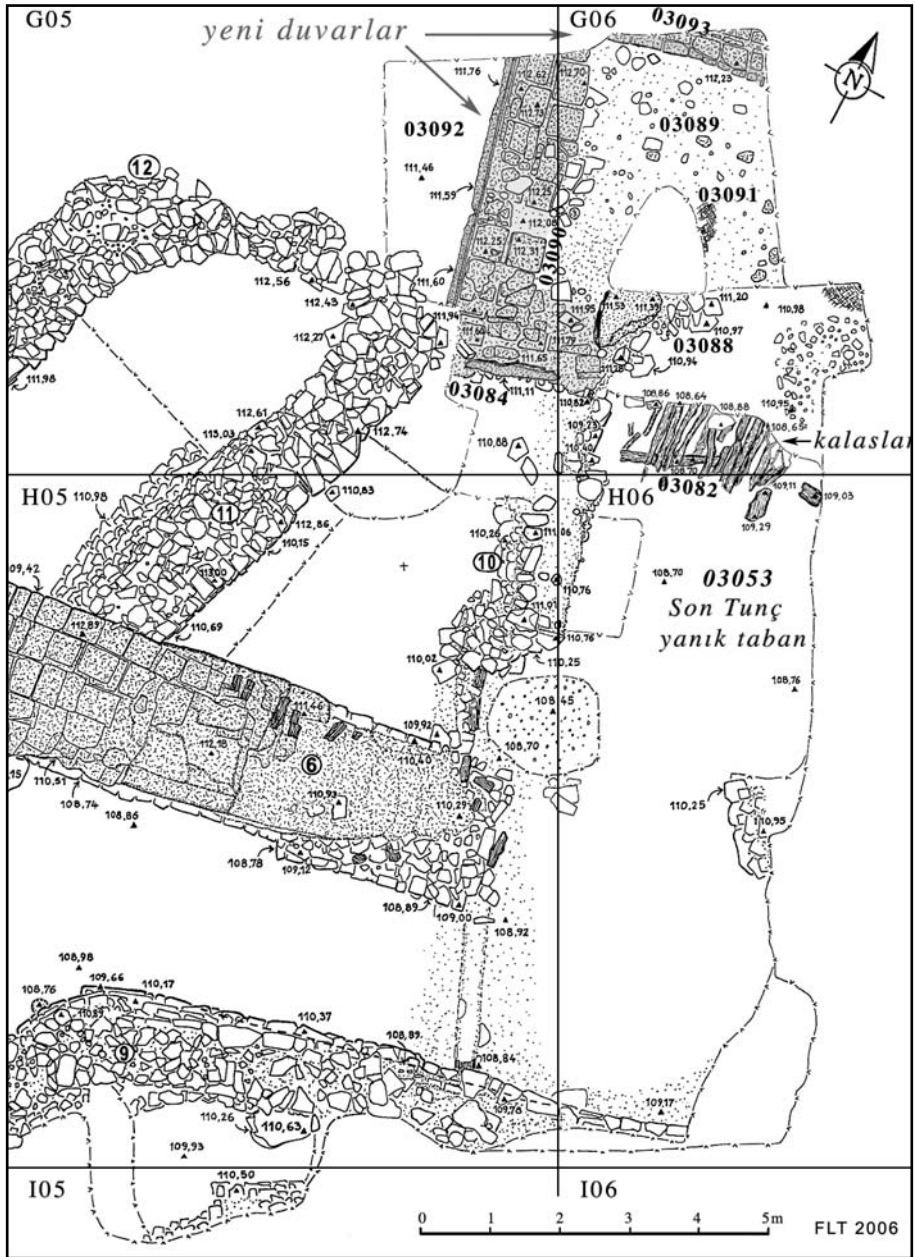

Fig. 10: Plan of the new excavations of the chantier II

2006 YILI KÖŞK HÖYÜK KAZILARI RAPORU

Aliye ÖZTAN*
Süleyman ÖZKAN
Fazlı AÇIKGÖZ
Benjamin S. ARBUCKLE

Köşk Höyük kazıları 26 Haziran – 24 Ağustos 2006 tarihlerinde Niğde Müzesi denetiminde sürdürülmüştür. Kazılara, yazarlardan başka Ankara, Hacettepe ve Mustafa Kemal, Doğu Akdeniz ve Köln Üniversitesi'nden öğretim üyeleri, arkeologlar, bu üniversitelerden doktora, yüksek lisans ve lisans öğrencileri katılmıştır¹. 2006 yılı kazıları esas olarak TÜBİTAK 104 K 088 No.lu proje desteği ile yürütülmüştür. Kazılara ayrıca Kültür ve Turizm Bakanlığı da destek sağlamıştır.

2006 yılı kazıları yerleşimin güney, doğu, kuzey kenarlarında ve merkezindeki beş ayrı alanda yapılarak I-IV. tabakalar incelenmiştir.

1. Höyüğün Güneyindeki Kazılar

Güneybatı ve güneyde olmak üzere iki ayrı alanda yürütülmüştür.

A. Güneybatıda G-H/ 12- 13 Plan Karelerdeki Kazılar (VIII. Ev)

I. tabaka döneminde yerleşimin kuzeybatısından güneybatısına doğru uzanan yolun kıyısındaki IX. ev 1995-96 yılında, güneybatı köşedeki VII. ev ise 2004 yılında kazılmıştır². Bunların arasında kalan dört plan karenin birleştiği kısımda aynı kata ait bir başka yapının varlığı kuzey ve güney duvarlarının bir bölümlerinin eski

* Prof. Dr. Aliye ÖZTAN, A.Ü., D.T.C.F., Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE.

Doç. Dr. Süleyman ÖZKAN, E.Ü., Edebiyat F., Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, İzmir/TÜRKİYE.

Fazlı AÇIKGÖZ, Niğde Müzesi Müdürü, Niğde/TÜRKİYE.

Ass. Prof. Dr. Benjamin S. ARBUCKLE, Baylor University, Department of Anthropology, Forensic Science and Archaeology, One Bear Place # 97173, Waco, TX 76798- 7173/USA (ABD).

1 Kazılara yazarlardan başka Niğde Müzesi eski müdürü Erol Faydalı, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölüm Başkanı Prof. Dr. Metin Özbek, M.K.Ü. Arkeoloji Bölümü'nden Merih C. Erek; D.T.C.F. Doktora ve yüksek lisans öğrencilerinden Hamza Ekmen, F. Gülden Özkalalı, Sevgi Güllalp, arkeologlar Engin Özer, Serkan Uslu, Nazime Turanlı, arkeoloji öğrencileri Nesrin Çiçek, Sinem Alkırın, Özgür Emir, Eylem Göktürk, Aynur Hocaoğlu, Figen Övek, Yusuf Tıkna, Zekeriya Kaya, Selami Acar katıldılar.

2 Öztan- Faydalı 2004: 13 v.d.

açma kenarlarında görünmesinden anlaşılakta idi. 'VIII. ev' olarak adlandırılan bu yapı da komşuları gibi dikdörtgen planlıdır. İki uzun duvarı komşuları ile ortaktır. Eve, yerleşimin güneye doğru yükselen batı kenarındaki yoldan bir basamakla girilmektedir. Bu ev de I. tabakanın bütün konutları gibi geçirdiği yangından sonra yenilemelerle tekrar kullanılmıştır. Yangın sonrasındaki geç evrede doğu duvarı 1.40 m. içeri çekilerek daraltılmış, girişim bulunduğu batı duvarı korunarak evin iç avlusuna dönüştürülmüştür (Resim: 1). Bu daraltma sırasında erken evre evinin büyükbölümünü içine alacak şekilde neredeyse yuvarlak bir mekân oluşturulmuştur. Odanın ortasında yer alan erken evrenin ısınma ocağı yenilenerek bu dönemde de kullanılmıştır. Bunun kuzeyine bu evrede bir ocak daha yapılmıştır. Kalınlığı 10 cm. ile 15 cm. arasında değişen bir çamur duvar bu evre evinin batı duvarını sınırlamıştır. Böylece ilk evre ile aynı yöndeki giriş yaklaşık 2 m. geriye çekilmiştir. İlk evreye ait duvarla arada kalan bu iç avluya biri girişin hemen kuzeyinde, diğeri ilk evre evinin kuzeybatı köşesine gelecek biçimde iki ocak yapılmıştır. Geç evre girişinin hemen güneyine, avlu içine açılan bir çukur ise çöplük olarak kullanılmıştır. Kemikten 11 adet bız, birer iğne, kirmen kanadı, sap ile taştan yassı balta, ok ucu, sağlam durumda çanak ve kapak ile kırılmış durumda çok sayıda kap, evin envanteridir.

B. Güneyde I- J/ 12 Plan Karedeki Kazılar

Bu alanlarda önceki yıllarda kazılan Ortaçağ ve Roma Çağına ait yapıların altında Kalkolitik Çağa ait I. tabakanın varlığı 2005 yılında belirlenmişti. Bu alanda mevcut olan yapılar, I. tabaka zamanında, kuzeybatı- güneydoğu yönünde uzanan yerleşimin ikinci büyük sokağının kenarındaki evlerin arkasındaki sıraya aittir. I, IV-V numaralı ön sıradaki evlerle sırt sırta gelecek şekilde yapılmış evler G(üney) 1-3 olarak adlandırılmıştır. Bunlardan en batıdaki G 2 evinin açma içinde kalan kuzeydoğu köşesi açılabilmiştir.

IV ve V. evlerin arkasına gelen kısımdaki G 1 evi, küçük bir geçitteki yüksek bir basamak ile V. evle de bağlantılıdır. Bu geçidin hemen içindeki dibek biçimli mil taşı burada bir kapının varlığını kanıtlar. Mekânın tamamı kesif bir yangın sonunda göçen düz damın kamışları ile kaplıdır. Bu dolgu altındaki evin donanımları, kuzeybatı köşesinde çeyrek daire biçimli kil bir silo, hemen önünde iki dikme yeri, güneybatı duvarına bitişik durumdaki 40 cm. yükseklikteki seki ve hemen önündeki bir fırındır. Güneye doğru daralan sekinin ucuna yakın bir kısımda aynı duvarda bir niş bulunmaktadır. Bu evin envanteri, şimdilik kemikten 2 bız, birer

kirmen kanadı, boynuzdan sap, taştan iki yassı balta, pişmiş topraktan bir tanrıça figürini, 5 ağırşak, birer maşrapa, çömlek, minyatür kap ile tümlenebilecek çok sayıda kaptır.

Bu evlerin şimdilik en doğuda olanının (G 2) kuzey ve kısmen batı duvarı saptanabilmiştir. Diğer duvarları Ortaçağ yapısının altında ve açma dışında kalmaktadır. Komşusu gibi aynı yangın kalıntısı altında, açılan kesimde, iki fırın ve ortasına yakın kısımda bir ısınma ocağı bulunmaktadır. Kemikten bir bız ve çömlek bu evin eşyalarıdır.

2. Höyüğün Kuzeyinde G- H/ 7-8 Plan Karelerdeki Kazılar

Yerleşimin kuzey yönünde Prof. Dr. U. Silistreli tarafından kazılan I-III. tabakalara ait yapılar bulunmaktadır. Bu kesimde zamanla bozulan açma kenarlarında Ortaçağa ait iki taş sanduka mezarın duvarları ortaya çıkmıştır. Bunları açarak açma kenarını düzeltmek için G-H/ 7-8 plan karelerinde kazılar yapılmıştır. Çocuklara ait olan bu iki taş sanduka mezar dışında aynı alanda Ortaçağın toprak mezarları da mevcuttur. Toprak mezarların yüzeye çok yakın olması erozyon yüzünden iskeletlerin büyük kısmının kaybolmasına neden olmuştur.

Bu kesimdeki bir başka toprak mezar Silistreli tarafından açılan XXI. evin duvarı dibindedir. I. tabakaya ait olan ve bugünkü yüzeyden ancak 10 cm. aşağıda olması nedeniyle çok yıpranmış bu mezara bir genç gömülmüştür. Antropolog Prof. Dr. Metin Özbek' in belirlemelerine göre 14-15 yaşlarındaki bu çocuk toprak mezara *hocker* olarak yatırılmıştır. Üstüne büyük ölçüde aşı boyası dökülmüştür. En az üç sıra hâlinde 2 mm. çapında boncuklardan olan kolyesi, iki bileğindeki aynı tarz boncuklardan yapılmış bilezikleri ile birlikte gömülmüştür. Yanına ayrıca *sileks* bir ilgi de bırakılmıştır. Taş ve pişmiş topraktan yapılaboyanmış bu boncuklar arasında az sayıda bakırdan yapılmış olanlar da vardır.

Bu mezarın ait olduğu evin kuzeyindeki eğimli alanda, büyük kısmı H/7 plan karesinde ona bitişik olan bir başka yapı 'XXII. ev' olarak adlandırılmıştır. Ortaçağ mezarları ve erozyon nedeniyle evin kuzey duvarı ve büyük odasının yarısı tamamen, doğu duvarı kısmen yok olmuştur. Genel hatları ile I. tabaka konutlarına benzeyen bu ev de bir büyük oda ve onun arkasındaki depodan oluşmaktadır. Büyük odada seki, iki kil kutu, bir küçük depo ve ortada ısınma ocağı bulunmaktadır. Tavanı taşıyan dört dikmeden üçünün yeri korunmuştur. Diğer evlerde giriş yanındaki duvara oyulmuş niş XXII. evde büyük odadaki küçük deponun içinde yer almaktadır. Odanın her tarafına dağılmış durumda yerinde

kırılmış kaplar arasında öğütme ve ezgi taşları, havaneleri vardır (Resim: 2). Boynuздan bir sap ile şimdilik tümlenebilen birer maşrapa, fincan ve çömlek bu evin diğer eşyalarıdır.

III. Tabaka Kazıları

2006 yılında G/7 plan karede yer alan III. tabaka yapılarından dört oda, tabanlarına kadar temizlenmiştir. Kuzey yönüne paralel inşa edilmiş, birbiriyle bağlantılı bu dört oda aynı eve aittir. Kuzeydeki ince uzun dikdörtgen planlı mekân evin dışa açılan asıl odasıdır. Kuzeybatı köşesinde bir seki, güneybatı köşesinde diğer odaya geçilen yüksek basamağın kıyısında çeyrek daire biçimli ikinci bir seki bulunmaktadır. Batıda birbiri ile bağlantılı iki küçük oda, güneyde ise ana oda uzunluğunda üçüncüsü bulunmaktadır. En dipteki dışında bütün odalarda çömlek, çanak, meyvelik biçimli kaplar tamamı kırılmış durumda tüm tabana dağılmıştır. İçlerinde az sayıda kabartmalı ve boya bezekli olanlar da mevcuttur. İki havaneli ve bir kemik bız evin diğer buluntularıdır.

3. Höyüğün Doğusundaki I-J/8 Alanı Kazıları

Höyüğün kuzeydoğusunda, önceki yıllarda kazılan J/9 karesinin kuzeyinde, yamaçtaki bu alanda Ortaçağa ait basit toprak ve taş sanduka mezarlar bulunmaktadır. Kazılardan önce yerleşimin doğu kıyısında sürdürülen tarımsal faaliyetler nedeni ile büyük ölçüde tahrip edilmiş mezarların çoğunda kafatası olmadığı gibi, kemikler de dağınık durumdadır.

I- J/8 III. Tabaka Evi

Önceki yıllarda kazılan I-J/9 plan karelerindeki evlerin kuzeyinde III. tabakaya ait yeni bir ev açığa çıkarılmıştır. Kuzey kenarı Ortaçağ mezarları nedeniyle tahrip edilmiş bu ev dört odalıdır. Diğer evlerin devamında olduğu için 28- 31. odalar olarak adlandırılmışlardır. Evin büyük odası (30 No.lu) seki, fırın, ocak yeri ve değirmen taşlarına sahiptir. Bu odadan geçilen kuzeydoğu köşedeki küçük oda(29.) boş olarak ele geçirilmiştir. Yine büyük oda ile bağlantılı olan batıda uzun dikdörtgen bir oda (31.) ile evin güneydoğusunda bir sekisi ve taban üstünde öğütme taşları olan (28.), dışarıdan girilen bir odası vardır. Üç odada da tabanına yayılmış çok sayıda kap parçası ve taş âletler, 30. odada ayrıca kemikten bir ustura sapı bulunmuştur.

4. Höyük Merkezindeki G-I/ 9-11 Plan Karelerdeki Kazılar

Yerleşimin merkezindeki bu alanlarda kazısı yapılmış binaların planlarını kontrol etmek ve uygun alanlarda derinleşerek stratigrafiyi belirlemek amacı ile kazılar yürütülmüştür. Bu alanın seçilmesindeki neden, bir yamaç yerleşmesi olan Köşk Höyük'te kültür dolgusu en fazla olan kısmın bu kesim olmasıdır.

H/ 11 II. Tabaka Kazıları

Köşk Höyük'te kazıların başlamasına neden olan D.S.İ. tarafından açılan sondaj borusunun çevresindeki beton destekler 1996 yılında kaldırılmış ve borunun çevresi incelenmiştir. 50 cm. çapındaki bu borunun kuzey bitişiğindeki alan 2000 yılında kazılmış ve II. tabakaya ait bir evin sekisi altında beş adet kil sıvalı kafatası bulunmuş (M.1.00), bu kısım korunduktan sonra hemen kuzeyindeki dar bir alanda (I/ 10 plan karesinde) III- V. tabakalar saptanmıştır. 2006 yılında öncelikle II. tabakaya ait olan sekiyi tamamen kaldırarak daha geniş bir alan elde edilmesine çalışılmıştır. Bu işlem sırasında II. tabaka yapısının temelleri hizasında öncekilerden yaklaşık 30 cm. aşağıda bir başka kil sıvalı kafatası grubunun gömülü olduğu anlaşılmıştır. Bu erken gömmeler, II. tabaka evi sekisinin kuzey kenarı boyunca uzanan duvarına kireç taşından 2 cm. kalınlığındaki ince levhalardan yapılmış 40 cm. lik kutu biçimli bir boşluk içine yerleştirilmiştir. Bunlardan batıdan itibaren üç tanesi birbirine yapışmış, batıdaki dördüncü birey ayrı olarak konmuştur. Kafataslarının doğrudan evin tabanı üstüne konduğu anlaşılmaktadır. Hemen yanlarına gelecek biçimde pişmiş topraktan aşı boyalı bir figürin parçası, üçü tam biri parça hâlinde iki çanak, birer fincan ve meyvelikten oluşan dört kap, bir kemik âlet hediye olarak bırakılmıştır (Resim: 3). Kafatasları konservatörümüzün de yardımı ile çevresindeki topraklarla birlikte yerinden kaldırılmıştır. Tek birey kazı sezonu içinde Genel Müdürlüğün onayı ile ekibe katılan İstanbul Merkez Laboratuvarı restoratör uzmanlarından Gülseren Dikilitaş tarafından dikkatle temizlenmiş ve sağlaştırılmıştır. Bu kafatasının yüzü kil siva üstüne dökülmüş aşıboyası ile kaplıdır (Resim: 4). Prof. Dr. Metin Özbek' in saptamalarına göre, kafatası 30- 35 yaşlarında bir erkek bireye aittir. Kazı sonunda restorasyonu tamamlanan kafatasının Niğde Devlet Hastanesi'nde MR'ı çekirilmiş, eski yakın doğudaki erken benzerlerinden farklı olarak kil sıvamanın dişleri çıkarıldıktan sonra yapıldığı anlaşılmıştır³.

3 Bu konuda yardımları için başta Niğde İl Sağlık Müdürü Sayın Dr. Mustafa Yılmaz olmak üzere Niğde Devlet Hastanesi Başhekim Yardımcısı Dr. Okyay Aslan ve Tomografi Bölümünden Adem Türker'e teşekkürlerimizi sunarız.

III. Tabaka Kazıları

Bu alanda I/ 11 plan karesinde III. tabakaya ait bir evin iki odası saptanmıştır. Bunlardan büyük odanın iki evreli olduğu anlaşılmaktadır. Büyük odada kuzeybatı köşede bir ocak, güneydoğu köşede bir kil kutu ve hemen yanında ufak bir ışık bulunmaktadır. Bu odanın güney duvarı kapı hizasından güneye doğru bir niş yapacak şekildedir. Güneydeki kapıdan 2. odaya geçilmektedir. Önceki yıllarda kazılmış olan bu 2. oda da nişin arkasındaki çıkıntı dışında dikdörtgen biçimlidir. İkinci evrede evin H/ 10 plan karesinin batısına giren kısmına küçük bir odacık daha eklenmiştir.

I/ 10 plan karesinde Prof. Dr. Silistreli tarafından kazılan evlerin I/ 10 plan karesi içinde kalan bir odası kazıldı. Bu odanın temizliği sırasında açığa çıkarılan yerinde kırılmış seramiklerden çoğunluğu tek renkli ve astarlıdır. Bunların yanında az sayıda parça kabartma ve ensize bezelidir. Bu odanın güney duvarı kaldırıldığında, aynı yönde daha içten örülmüş, ortasında doğudaki mekânlara açılan kapı olan bir başka duvarın varlığı anlaşıldı. IV. tabakaya ait olan bu yeni duvar, III. tabaka evlerinin yapımı sırasında IV. tabaka binalarının bazı duvarlarını temel olarak kullandıklarını göstermektedir.

Bu tabakanın buluntuları 11 adet kemik bız, obsidyenden birer kenar kazıyıcı, ön kazıyıcı, ok ucu ve üç mızrak ucu ile bu alanda âlet üretmek için kırılmış bir çekirdektir (Resim: 5).

IV. Tabaka Kazıları

H/ 10- 11 plan karelerinde IV. tabaka yapılarına ait kalıntıların çoğu bir plan vermeyen küçük duvar parçaları hâlinindedir. Yerleşimin çoğu yerinde rastlanan bu durumun nedeni, III. tabaka yapılarının birçok kez yenilenmesi sırasında altındaki katların tahrip edilmesidir. Tanımlanabilen tek ev H/11 plan karede yer alandır (Resim: 6). Dikdörtgen planlı ev ince bir duvarla ayrılmış iki odalıdır. Taban ve duvarlar beyaz renkli bir toprakla sıvalıdır. Evin güney odasının tabanı kuzeydekinden biraz daha yüksektir. Üst katın çöp çukurları her iki odada tabanları tahrip etmiştir.

Bu ev dışında açmanın büyük kısmındaki (yaklaşık 12x 4.5 m. lik bir alanda) düz zeminde doğuda küllü, batıda sarı toprak karışık küllü bir dolgu bulunmaktadır.

Bunlardan küllü alanda ele geçirilen buluntular, bu kesimin boncuk yapım işliği olarak kullanıldığını göstermiştir. Taş ve pişmiş topraktan yapılmış yüzlerce boncuk ortadan kırıktır. İçlerinde bir kenarları kırık ve çatlak olanlar da vardır. İlginç olan boncuklarla birlikte bir grup çok ince bir biçimde dilinmiş, bir uçları inceltilmiş kemik parçalarının bulunmuş olmasıdır. Boncukların çoğu silindir ve küre, az bir kısmı üçgen veya kenarları yuvarlatılmış dikdörtgen prizma biçimlidir (Resim: 7). İçlerinde yumuşakça kabuklarından yapılmış olanlar da vardır.

Bu alanda ayrıca sayıları onu aşan çöp çukurundan bazıları ana kayaya kadar inmektedir. Bu çukurlarda işlikte üretilirken kırılmış ya da yanlış delinmiş boncukların bulunması bunların işliklerle birlikte atıkların toplanması için açıldıklarını göstermektedir. Pişmiş toprak boncukların çoğu turkuvaz boyalıdır. Geçen yıllarda III ve II. tabakalarda bulunan pişmiş topraktan benzer boncukların molibdenyum tozu ile boyanarak renklendirildiği yapılan analizlerle belirlenmişti. Bu işlik Köşk Höyük'te bu tür boncuk işleme ve boyama âdetinin köklü bir geleneği yansıttığını kanıtlamaktadır.

IV. tabaka işlik alanında ayrıca kemikten 18 bız, bir iğne, bir yassı balta, obsidyenden altı ok ucu ve pişmiş topraktan bir figürin, grup halinde ele geçirildiği için, birlikte dizilen dört dizi hâlinde boncuklar; çöp çukurlarında bir kemik bız ile pişmiş topraktan bir figürin ele geçirilmiştir.

Bu kesimdeki önemli bir mimarî kalıntı, alanın batısında G/ 11 plan karede IV. tabakaya ait bir evin duvarlarından birine bir kenarından eklenmiş ovale yakın yuvarlak bir yapıdır. İnce çamur siva ile yapılmış bir duvarla ortasından ikiye ayrılmıştır. 1.80 m. yükseklikte korunmuş bu yapının herhangi bir girişı bulunmamaktadır. Köşk Höyük'te ilk kez karşılaşılan bir tipteki bu yapının işlevi tam olarak belirlenememiştir. İçinde kırılmış durumda farklı boyutlarda çoğu çanak olan çok sayıda kap, boynuzdan bir sap, yabanî at parmağı kemiğine işlenmiş bir idol, biri *sileks* diğerleri obsidyenden üç ok ucu ele geçirilmiştir. Bu kesimdeki çöp çukurlarında yabanî at ve eşeklerin kemiklerine ait kalıntıların çok fazla olması dikkat çekicidir.

Köşk Höyük kazılarında ele geçirilen hayvan kemikleri üzerindeki incelemeler sürdürölmektedir. Önceki yıllara ait buluntular hakkında kısa ön rapor aşağıda sunulmaktadır.

Introduction

Analysis of the large and important faunal assemblage from Köşk Höyük has been undertaken since 2004. This research has been organized in two stages. The first stage, completed in 2005, focused on identifying the basic character of animal exploitation at Köşk, and the detailed analysis of the remains of the sheep and goats, the most economically important taxa at the site. This research comprised a portion of the author's dissertation research and is described therein, and in papers currently in preparation (Arbuckle 2006). The goals of stage two analysis, currently underway, are to gain a detailed understanding of the economic and sociopolitical uses of animals at Köşk, including all taxa, both wild and domestic, to place these systems within their regional context, and to address questions of change over time.

The purpose of this report is to provide a basic description of the Köşk faunal assemblage and to highlight some of the key areas in which zooarchaeology at Köşk is contributing to our understanding of human cultural adaptations in Cappadocia, and central Anatolia in general, in the sixth millennium cal B.C.

Species Frequencies

More than a dozen mammalian taxa have been identified to the genus level at Köşk, including sheep and goats (*Ovis* and *Capra*, both wild and domestic); two, or possibly three, species of equids (*Equus* spp.); cattle (*Bos*, likely including both wild and domestic); fallow, roe and red deer (*Dama*, *Capreolus* and *Cervus*); hare (*Lepus*); pig (*Sus scrofa*, probably representing wild boar); hedgehog (*Erinaceus*); mole (*Talpa*); and carnivores including dog/wolf (*Canis*), fox (*Vulpes*), bear (*Ursus*), wild cat (*Felis*), and a medium mustelid. Remains of tortoise and birds have also been identified.

Overall, the remains of sheep and goats (the caprines) are the most abundant in the assemblage, indicating that these were the foundation of the animal economy. Caprines are followed in abundance by equids, cattle, hare, dog, deer, and pig, although there are significant changes in the composition of the assemblage over time (see Figs. 1 and 2). Although most of the animals in the assemblage represent

the remains of past meals, bear and fox remains were likely brought to the site as pelts, and the bones of hares and foxes as well as caprines were commonly used to make fine quality bone tools. In addition, there is no evidence, in the form of cutmarks on bones, to indicate that dogs were consumed at Köşk.

Excavations at Köşk have defined five occupational levels, or phases, V-I, for the Neolithic/Chalcolithic occupation of the site, with significant changes characterizing the transition between level II and level I, the uppermost Chalcolithic layer at the site (Öztañ 2003). For the purposes of this study, faunal remains from the lower levels II-V (c.6200-5200 cal B.C.) are lumped together while those from upper level I (c. 5200-4900 cal B.C.) are treated separately.

The relative frequencies of taxa change dramatically between lower levels II-V and upper level I at Köşk. In the lower levels sheep and goats comprise 60% of the animal remains identified to the genus level, while equids represent 23% and cattle 11% of the assemblage. Although equids were an important part of the economy at other Neolithic and Chalcolithic sites in the region including Çatalhöyük, Can Hasan III, and Tepecik-Çiftlik (Martin, et al. 2002, Payne 1991), the fact that they represent almost one quarter of the faunal assemblage in the lower levels, and in some context up to 50% of the animals remains, is a unique feature of the early occupation at Köşk.

In the upper levels at Köşk there is a dramatic decrease in the representation of equids (from 23% to 5%) and cattle (from 11% to 5%) and a corresponding increase in sheep and goats (from 60% to 83%).

In addition to interpreting the importance of taxa in the assemblage through comparison of the numbers of fragments identified to the genus level, measurements of abundance were also calculated based on bone weight, which provides a better estimate of the contribution of each species to the diet in terms of meat provided (Fig. 2) (Klein and Cruz-Urbe 1984, Reitz and Wing 1999, Uerpmann 1973). This shows that in the lower levels the remains of sheep and goats account for only 23% of the available meat by weight, while equids represent 45% and cattle 30%. The fact that equids represent almost half of the available meat indicates a surprisingly important role for hunted animals in the economy. In level I, however, sheep and goats increase to represent 60% of the available meat, while the importance of equids drops precipitously to only 12% and cattle exhibit a modest decline to 23%.

Equids

Preliminary analysis of the equid remains indicates the presence of two and possibly three species of equids at Köşk. Faunal remains indicate that both large and small-bodied equids were present at the site. Among the small-bodied equids, the majority of the remains appear to represent the so-called European wild ass, *Equus hydruntinus*, while onager, *Equus hemionus*, may also be present. It is thought that the large-bodied equid represents the wild horse, *Equus ferus*. Each of these three species has been tentatively identified at other Neolithic and Chalcolithic sites in central Anatolia, including Can Hasan III, Çatalhöyük, Pınarbaşı A and B, and Tepecik-Çiftlik (Martin, et al. 2002, Payne 1991). However, it should be emphasized that identification of equid species based on fragmentary remains can be very difficult and a detailed metrical and morphological analysis focused on identification of the Köşk equids is currently underway.

Although there is an unusually high frequency of equid remains in levels II-V, it would be inaccurate to describe Köşk as a specialized equid economy (e.g., Umm Dabaghiyah in Syria (Bökönyi 1973)). The high frequency of equids in the overall assemblage is somewhat misleading, as they are not evenly distributed throughout the site in all types of archaeological contexts. The majority of the equid remains at Köşk were recovered from a series of pit features located on the margin of the settlement in areas E-F/8-9 (Öztan, et al. 2005). Radiocarbon results indicate that these are some of the oldest dated deposits at Köşk dating to c. 6200-6000 cal B.C.

Within these pit features, more than 40% of the animal remains were identified as equids. Cattle are also well represented in these contexts, while sheep and goats are under-represented compared to the total assemblage and make up only c. 20% of the animal remains. These pits features, therefore, differ from other deposits at the site in their high concentrations of the remains of large mammals, particularly equids. However, samples from contemporaneous midden deposits and house fill within the settlement itself exhibit much higher frequencies of sheep and goat remains (c. 60-80%). This heterogeneity in the distribution of taxa suggests that the pit features represent areas on the margin of the site used specifically for the butchery of large mammals (this pattern is also evident in the KOPAL area of Çatalhöyük (Russell and Martin 2005)) and/or that they represent the remains of special consumption events, or feasts, which focused on wild equids. The dominance of the remains of sheep and goats from deposits within the site itself suggests that these animals were likely the focus of the everyday household economy, while cattle and equids were consumed on special occasions.

Faunal samples representing onsite, domestic contexts in the lower levels are similar in composition to comparable types of deposits (midden, house fill, etc.) from level I, where sheep and goats are represented in higher frequencies. As a result, one must be cautious in comparing the overall frequencies of taxa between levels II-V and level I since the differences appear to represent differences in the types of contexts being compared as much as changes in the organization of the overall animal economy. However, since no deposits comparable to the E-F/8-9 pits have been uncovered on the margins of the level I settlement, this suggests that the large scale hunting of wild equids ceased in the later settlement, while the household economy based on sheep, goats and cattle did not undergo great changes.

Sheep and Goats

The remains of sheep and goats are abundant in all levels of the Köşk assemblage, although caprines are clearly the focus of the animal economy in level I. The ratio of sheep to goat is approximately 3.4:1 for the total site and remains relatively stable in all levels. The preference for sheep over goats is a common feature of animal economies in Anatolia (Arbuckle 2006: 14).

Sheep and goat herds can be used for the production of multiple resources including primary products such as meat, horn, skin, blood, grease, etc, as well as secondary products such as milk and wool/hair. How herds were managed and for what products can be addressed through analysis of the ages at which caprines were chosen for slaughter. These data can be presented in the form of survivorship curves (Figs. 3 and 4), which represent an estimate of the percentage of animals from a theoretical herd that survive subsequently older age stages, starting with 100% at the earliest age stage. Survivorship curves for sheep indicate that in the lower levels most sheep were slaughtered very young, between the ages of six months and two years, with survivorship dropping from c. 94% at 6 months to 42% at one year, and c. 21% at two years (Fig. 3). This fits with models of herd management focused on intensive production of meat (Payne 1973).

In level I survivorship increases indicating that sheep were slaughtered at older ages. In this level, 94% survive past 6 months, but 56% survive one year, and 38% survive two years. An increase in the age of slaughter is often interpreted as representing an increase in the use of herds for secondary products, especially wool (Payne 1973), but it could also represent a continuation of primary products

production with changes in management representing adaptations to local environmental or social variables (Redding 1981). Although it is difficult to know exactly what the increase in age in level I represents, it is clear that it indicates a change in herd management with a greater focus on older subadults and a movement away from the intensive production of young animals for meat that characterized levels II-V. This change in herd management coincides with a major reorganization of the site in level I, which included changes in the organization of the settlement including architecture, pottery, and burial practices (Öztan 2002, 2003) as well as in the animal economy.

In contrast to the data for sheep, survivorship for goats indicates few changes in goat management between the upper and lower levels at Köşk. Goats were slaughtered at significantly older ages than sheep with close to 99% surviving past six months, 78% surviving one year, and more than half surviving past two years. The fact that the focus of goat exploitation seems to have been on adult animals rather than subadults and juveniles strongly suggests that goats were used for secondary products including hair and possibly also milk.

These results provide some of the earliest evidence for differences in the management of sheep and goats and further suggests that while the focus of sheep herding was on the production of primary products, goats may have been used on a small scale for the production of hair and milk.

Conclusions

The initial stage of analysis of the faunal assemblage at Köşk has shed light on the animal economy in a region and period for which there are very few data available. These new results indicate that the animal economy was focused on the exploitation of domestic sheep for primary products such as meat, and of goats for a combination of primary and secondary products. Survivorship data indicate a shift in the focus of sheep management strategies from the intensive production of yearlings for meat in the lower levels to one focused on older juveniles in level I, while goat management seems to have remained unchanged through the transition to level I.

The lower levels of Köşk are also characterized by a high frequency of equid remains, concentrated in a series of pit features on the margin of the settlement. These remains indicate that large scale hunting of wild equids (depicted on some ceramic vessels (see Öztan, et al. 2006: 396)) was an important, if occasional,

component of the economy, which seems to have been largely abandoned in the later level I settlement.

The presence of such a large sample of equid remains will provide a valuable source of data for describing the little known early Holocene populations of equids in central Anatolia and also for comparing them with populations from other regions of the Near East. Furthermore, although it is assumed that these animals represent wild, hunted populations, it is also possible that Anatolia should now be included in discussions of equid domestication.

Continuing work on the Köşk faunal assemblage is focused on gaining a detailed understanding of animal exploitation at this important site. This includes comparison with other sites in the region to gain better understanding of regional context as well as further examination of evidence for change over time.

A major focus of ongoing research is to undertake a detailed study of the equid remains to identify the taxa present as well as how, when, and in what context they were exploited. Among the domestic animals questions focus on how sheep, goats, and cattle were managed, particularly for secondary products such as milk and how this compares with evidence for their use at other sites in the region. Moreover, research is also focused on understanding the social context of the changes in the animal economy that took place between levels II-V and level I, particularly examining how hunting and herding were incorporated into the different sociocultural systems in the early and later settlements.

In addition, questions concerning how the landscape around Köşk was used for both hunting and herding, and how changes in the landscape over time could have affected both of these activities provide major foci for ongoing research. These include addressing questions of mobility both in the context of hunting forays as well as the possible seasonal movement of herds from lowlands to uplands.

Finally, as more detailed data are published from other sites in the region, including Tepecik-Çiftlik, Güvercinkayaşı, Çatalhöyük, Can Hasan III, Höyücek and Bademağacı, there is the opportunity to place animal exploitation at Köşk within its wider regional context. As this becomes possible in the coming years it will provide an unparalleled opportunity to understand the evolution of systems of animal exploitation in central Anatolia from the emergence of herding in the Neolithic to the development complex societies in the Late Chalcolithic and EBA.

Acknowledgements

Past, present and future faunal work at Köşk Höyük has been possible only through the dedicated support of Prof. Dr. A. Öztan, Doç. Dr. S. Özkan, Directors of the Niğdee Museum E. Faydalı and F. Açıkgöz, and a host of skilled students from Ankara, Ege, and Mustafa Kemal Universities. Faunal research at Köşk was supported by generous grants from the American Research Institute in Turkey, the State Department of the United States of America, NSF Grant BCS-0530699, and the American School of Prehistoric Research. Mr. A. L. Atıcı played an important role facilitating the current zooarchaeological research at Köşk and the author wishes to express his gratitude for this help.

KAYNAKLAR/ WORKS CITED

- ARBUCKLE, B. S. (2006) *The evolution of sheep and goat pastoralism and social complexity in Central Anatolia*. PhD Dissertation. Harvard University, Department of Anthropology, Ann Arbor: University Microfilms
- BOKONYI, S. (1973) The fauna of Umm Dabaghiyah: a Preliminary report, *Iraq* 35, 9-11.
- KLEIN, R. G. and CRUZ-URIBE, K. (1984) *The analysis of animal bones from archaeological sites*. Chicago.
- MARTIN, L., RUSSELL, N. and CARRUTHERS, D. (2002) Animal remains from the Central Anatolian Neolithic, in F. Gérard and L. Thissen (eds.), *The Neolithic of Central Anatolia: Internal developments and external relations during the 9th-6th millennia cal BC*, 193-216. Istanbul.
- ÖZTAN, A. (2002) Köşk Höyük: Anadolu arkeolojisine yeni katkılar, *TÜBA-AR* 5, 57-72.
- ÖZTAN, A. (2003) A Neolithic and Chalcolithic settlement in Anatolia: Köşk Höyük, *Colloquium Anatolicum* 2, 69-86.
- ÖZTAN, A. & E. FAYDALI; Köşk Höyük'den Erken Kalkolitik Çağa Ait Yapı, *Bellekten* XXIV (2004) 13-76.
- ÖZTAN, A., ÖZKAN, S., EREK, C. M. and FAYDALI, E. (2005) 2003 Yılı Köşk Höyük kazıları, *Kazı Sonuçları Toplantısı* 26, 103-114.
- ÖZTAN, A., ÖZKAN, S., EREK, C. M. and FAYDALI, E. (2006) 2004 Yılı Köşk Höyük kazıları, *Kazı Sonuçları Toplantısı* 27, 379-392.

- PAYNE, S. (1973) Kill-off patterns in sheep and goats: The Mandibles from Aşvan-kale, *Anatolian Studies* 23, 281- 303.
- PAYNE, S. (1991) Early Holocene equids from Tall-i-Mushki (Iran) and Can Hasan III (Turkey), in R. H. Meadow and H.-P. Uerpmann (eds.), *Equids in the ancient world. Volume 2.*, 132-177. Wiesbaden.
- REDDING, R. (1981) *Decision making in subsistence herding of sheep and goats in the Middle East*. PhD Dissertation, University of Michigan. Ann Arbor: University Microfilms International.
- REITZ, E. and WING, E. (1999) *Zooarchaeology*. Cambridge.
- RUSSELL, N. and MARTIN, L. (2005) The Çatalhöyük mammal remains, in I. Hodder (ed.), *Inhabiting Çatalhöyük: Reports from the 1995- 1999 seasons*, 33- 98. Cambridge.
- UERPMANN, H.-P. (1973) Animal bone finds and economic archaeology: A Critical study of 'Osteo-Archaeological' method, *World Archaeology* 4, 307- 322.

Resim 1: Erken Kalkolitik Çağa ait VIII. ev

Resim 2: Erken Kalkolitik Çağa ait XXII. evde ele geçirilen kaplar

Resim 3: II. tabakada seki altındaki mezarda kil sıvalı kafatasları ve mezar hediyeleri

Resim 4: Konservasyonu tamamlanmış kil sıvalı ve aşı boyalı kafatası, II. tabaka

Resim 5: Obsidyen çekirdek,
III. tabaka

Resim 6: İki odalı IV. tabaka
evi

Resim 7: İşlikte bulunan kemik
âletler ve boncuklar-
dan bir grup

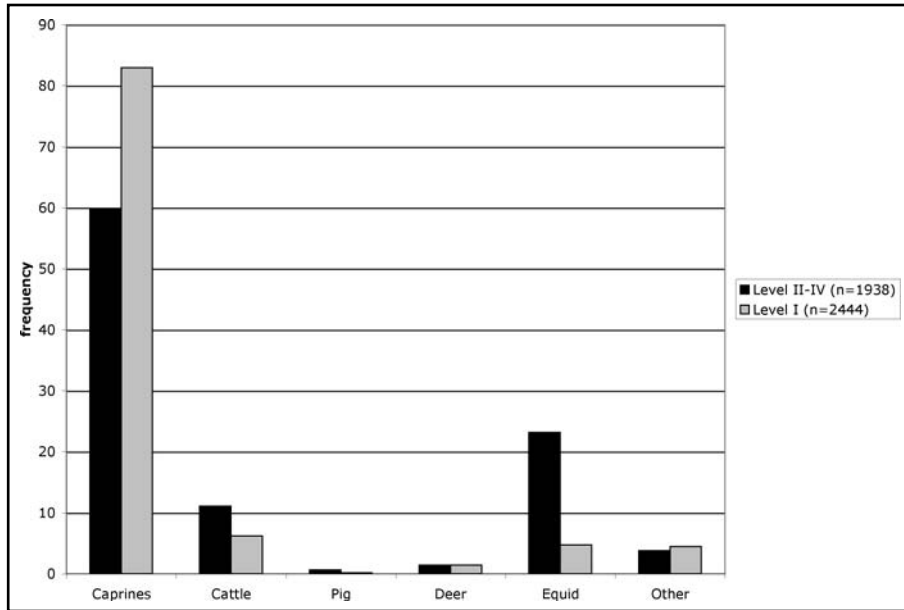

Fig. 1: Graph showing the frequency of the most common taxa from Köşk levels II-V and I based on specimen counts. The category “other” includes carnivores, hare, and rodents

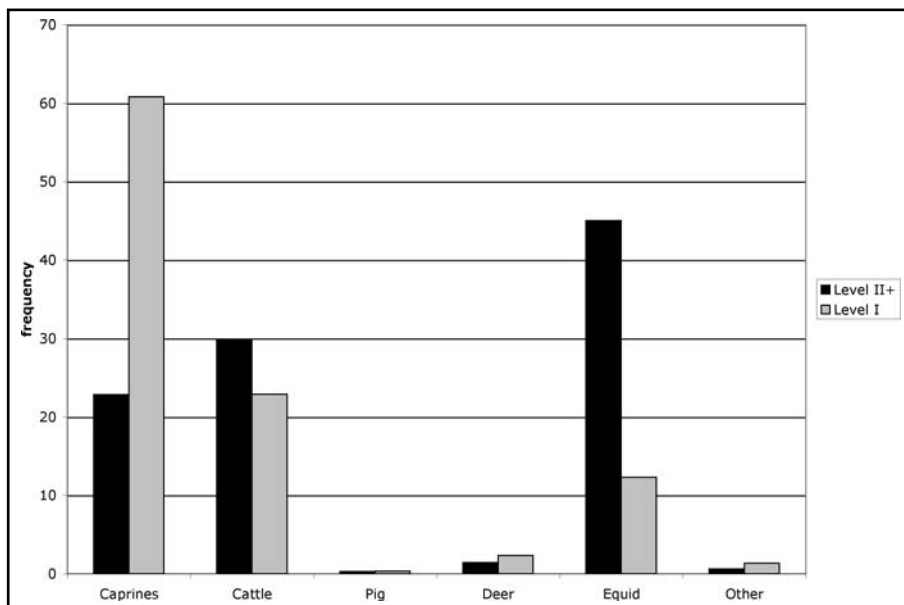

Fig. 2: Graph showing the frequency of the most common taxa from Köşk levels II-V and I based on specimens weights. The category “other” includes carnivores, hare, and rodents

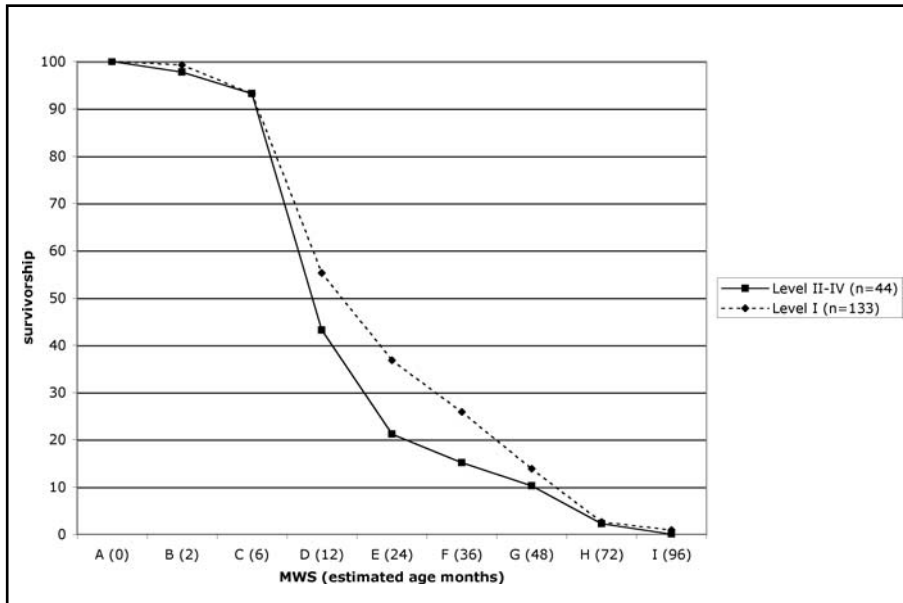

Fig. 3: Graph of survivorship for sheep from levels II-V and I calculated from dental wear (after Payne 1973)

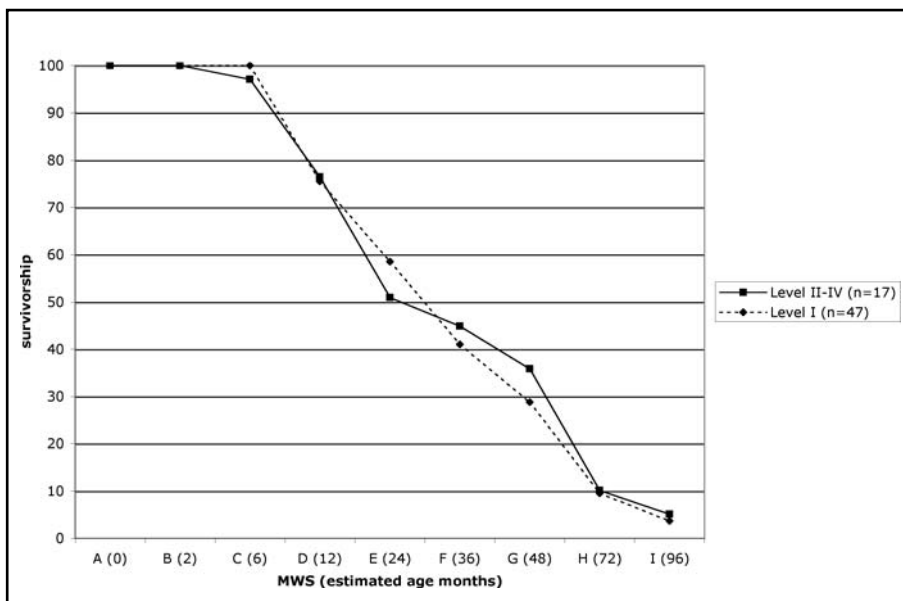

Fig. 4: Graph of survivorship for goats from levels II-V and I calculated from dental wear (after Payne 1973)

2006 YILI AZİZ NİKOLAOS KİLİSESİ KAZISI VE DUVAR RESİMLERİNİ KORUMA-ONARIM ÇALIŞMALARI

Semiha Yıldız ÖTÜKEN*

14 Ağustos–13 Eylül 2006 tarihlerinde Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Hacettepe Üniversitesi adına yürütülen Demre Aziz Nikolaos Kilisesi kazısı ve duvar resimlerini koruma-onarım çalışmaları gerçekleştirildi. Kazıya Bakanlık temsilcisi olarak Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nden Sanat Tarihçi Mehmet Sevim katıldı.

Kazı ekibi Türkiye'deki altı üniversitenin Sanat Tarihi Bölümleri'nden olmak üzere, Ankara Hacettepe, Kayseri Erciyes, İstanbul Marmara, İstanbul Üniversitesi, Çanakkale 18 Mart, Antakya Mustafa Kemal Üniversitesi öğretim üyeleri Yrd. Doç. Dr. Nilay Çorağan, Yrd. Doç. Dr. Ayşe Çaylak Türker, Dr. Vera Bulgurlu, Arş. Gör. Dr. Özgü Çömezoğlu ve Araş. Gör. Ebru Fındık, Antropolog Ali M. Büyükkarakaya; ayrıca Ankara Hacettepe ve Erciyes Üniversiteleri'nden yüksek lisans ve lisans öğrencileri, İlgül Kaya, Bilge Bahar, Ekin Arslan, Lefşa Erdem, Ozan Coşar, Begül Sevimli, Ayşe Akgün ve Reşit Bertan Tok katılmıştır. Duvar resimlerini koruma ve onarım çalışmaları Ark. Rest. Rıdvan İşler ve ekibi Akbil Bengül ve Ceren Odabaşoğlu tarafından yürütüldü.

Kazı iznini ve ödeneğini veren Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, maddî katkısı için Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü'ne, duvar resimlerini koruma ve onarım çalışmaları için verilen bağış niteliğindeki katkılar için Vehbi Koç Vakfı ve Onasis Vakfı'na, Antalya Valiliği İl Özel İdaresi'ne, Bakanlık temsilcimiz Mehmet Sevim'e, özverili çalışmaları yürüten kazı ve duvar resimlerini koruma-onarım ekiplerine ve Demreli işçilerimize teşekkür ederim. Ayrıca maddî ve manevî desteğini esirgemeyen Antalya Valisi Alâeddin Yüksel'e, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Orhan Düzgün'e ve çalışmalarımı destekleyen diğer kuruluşlara teşekkür ederim¹.

* Prof. Dr. S.Yıldız ÖTÜKEN, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Bşk., Beytepe 065322 Ankara/TÜRKİYE.

1 2006 yılı kazısına Kültür ve Turizm Bakanlığı Bütçesi 390 İşçi Ücretleri Harcama Kalemi'nden 11127,35 YTL. Döner Sermayeleri İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nden 870 Harcama Kalemi ve 390 İşçi Ücretleri Harcama Kalemi'nden 35000,35 YTL, Antalya İl Özel İdare Müdürlüğü'nden 20000,00 YTL tahsis edilmiştir.

2006 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

A- Kazıda Ortaya Çıkan Mimari Veriler

2006 yılında kilisenin kuzey avlusundaki dolgu alanda, D yapısı içi ve dışında, batıda F yapısı içi ve dışında ayrıca batı avluda E yapısı içinde çalışılmıştır (Çizim: 1).

I. Piskoposluk İkametgâhı Batısındaki Çalışmalar

1. Batıdaki Dolgu Alanda Yapılan Çalışmalar

2006 yılında batıdaki dolgu alanda altı açma planlandı; bunlardan üçü Piskoposluk İkametgâhı'nın batı cephesi yakınındadır. Üç açmada alüvyonun altında 1.55/1.40 m. kottan başlayan Ortaçağ Dönemi dolgu toprağı 10 cm. lik tabakalarla kaldırıldı. Alanda önceki kazılarda bulunan *in situ opus sectile* döşeme kotu dikkate alınarak genelinde 0.30/0.20 m. kota kadar inildi. Dolguda ortaya çıkan bir mermer sütunun zemini yükseltmek amacıyla kullanıldığı anlaşıldı. Bb-32j'de iki bronz sikke bulunmuştur; birincisi 1.00-0.90 m. kotta (M-6238), ikincisi 0.70-0.60 m. kottadır (M-6239). En yoğun buluntu 0.90-80 m. kottadır (197 adet).

Geç Roma Dönemine ait yapılardaki kazılarda boyalı, *red slip*, kandil ve *terra sigillata*lar dikkati çeker; buluntu sayısını yükselten 114 sırsız seramik parçasıdır. Eski yapılara ait üst kotu 0.60 ve 0.54 m. olan duvar kalıntıları ve Geç Roma Dönemi seramikler çıkarılmıştır.

2002 yılında batı dolgu alanda 5.20 m. kottaki yüzey topraktan başlayarak 4.55 m. kot'ta alüvyon kaldırılmış, 1.20 m. kotta dolgu toprağa oturan bir duvar tespit edilmiştir. 2005'te tümüyle açılan bu duvar uzunlamasına yamuk dikdörtgen planlıdır ve batıdaki anıtsal D yapısına paralel güneybatı-kuzeydoğu yönündedir; eni 1.80 m. boyu 5.70/6.0 m. dir. İşlevi sorunlu yapının üst kotu güneyde 3.50 m., kuzeyde 1.73 m. dir. Duvar yekpare örülmüştür; içte 0.60 m. genişliğinde bir oluk içerir; diğer bir özelliği güney cephedeki tuğlayla örülen yuvarlak niştir; bu iki veri kazıdaki diğer yapılarda tekrarlanmaz. 2006'da Demre'yi ziyaret eden Cevdet Bayburtluoğlu, duvarın kubur çukuru olduğunu ve paralel örneklerin var olduğunu belirtmiştir. Duvar batıdaki D yapısıyla aynı döneme, 11.-12.yy. a tarihlenir.

II. D Yapısı İçi ve Dışındaki Çalışmalar

2006 yılı açmalarından D yapısı güney ve kuzey bölümleri içindeki kazı çalışmalarımızı özetleyelim.

1. D Yapısı Güney Bölümü (D1) İçindeki Çalışmalar

D yapısı içinde doğuda yer alan tonozlu *arcosolium* içindeki iki sandık mezar M1-M2 2004 yılında açılmış, kuzeydeki mezar üzerinde arslan betimli taş levha, ayrıca *arcosolium* duvarında ortaya çıkan 'Theotokos Hodegetria' freskosu korunmaya alınmıştır².

2006 kazı çalışmalarında yapının içinde ve dışında Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü Araştırma Gör. Ali M.Büyükkarakaya 8 mezar tespit etmiştir; bunlardan birincisi (M3) D1 yapısı güney duvarına bitişiktir; üçü D1 yapısı güney cephesine bitişiktir (M4-M5-M6-M7-M8-M9). Bunların yanı sıra D1 yapısının batısında yer alan dikdörtgen planlı ek yapının güney cephesine bitişik bir mezar (M7) ve aynı ekin batı cephesine bitişik diğer bir mezar (M8) bulunmaktadır (Çizim: 2).

2006'de incelenen altı mezar (M3-M4-M5-M6-M7-M8) *arcosolium*daki sandık tipindeki mezarlardan farklıdır; gömüler toprak üstüne dizilmiş altı veya dört dikdörtgen düzgün taş blokla kapatılmıştır. Taşların üst kotları 1.60, 2.25, 2.25,1.38,1.47,1.00 m.dir; taşlar kaldırılınca alttan gömüyü sınırlayan yatay yerleştirilen tuğlalar ortaya çıkar (Resim: 1).

İncelenen altı mezar ve *arcosolium*daki 2004 yılında açılan iki sandık mezar D1 yapısının içi ve çevresinin manastır kuruluşuyla ilgili önemli bir gömü yeri olduğunu belgeler (Resim: 2).

2004 yılından itibaren D yapısının güney bölümünde yapılan çalışmalarda farklı tipteki mezarlar içindeki 19 iskelet tespit edilmiştir. Antropojik incelemeler tamamlandıktan sonra mezarlık alanı değerlendirilecektir. Açılan mezarlarda kadın ve erkek bireylerin bir arada bulunması buranın bir aile mezarlığı olduğunu göstermektedir.12.-13. yy. da feodal ailelerin Akdeniz Bölgesi'ndeki varlığı birçok örnekle belgelenmiştir³.

2. D Yapısı Güney Bölümü (D1) Dışındaki, Güneydeki Çalışmalar

D yapısında bizi izleyen zeminin varlığını anlamak amacıyla 0.30 m. kota kadar toprak kaldırılmış ve zemin levhaları ortaya çıkmıştır (Çizim: 3).

2 Kşl. Y.Ötüken KST 2004, a.y. S.Nicola di Bari.

3 Feodal aileler için bkz. TIB Teil 1, Wien 2004, s. 405-414.

D1 dışında, güneyindeki alanın da D1 yapısının içindeki gibi gömü yeri olduğu anlaşılmıştır. 2006'da burada dört mezar tespit edilmiştir (M3, M4, M5-M6, M-8).

3. D Yapısı Orta Bölümü (D2) İçindeki Çalışmalar

D2 yapısının orta bölümde 2004'te 1.90 m. kota kadar toprak kaldırılmıştır. 2006'da bu alandaki dört açmada 1.90 m. kottan 1.70 m. kota inilerek zemin eşitlenmiştir; bu çalışmanın devamı 2007'de orta bölümün kuzeyinde yapılacaktır. Bb-38 açmasında 1.90-1.70 kotunda 10. yy. a ait 1 bronz Lâtin sikke (M-6482) bulunmuştur.

4. D Yapısı Orta Bölümü (D2) Dışında, Batıdaki Çalışmalar

D yapısı orta bölümün dışında, batıdaki alanda 0.30 m. kotta zemin levhaları açılmıştır; bu açmada bir bronz sikke (M-6160) bulunmuştur.

5. D Yapısı Kuzey Bölümü (D3) İçindeki Açmalar

2005'ten itibaren D yapısı güney bölümü (D3) içinde, güney kısımda başlayan çalışmalarda toprak tamamen kaldırılmış ve 0.40/0.30 kotunda düzgün levhalarla kaplı zemine ulaşılmıştır. Zemin üzerinde 0.45-0.30 m. kotta 1 bronz sikke (M-6149) bulunmuştur.

2005'te 0.40 kotundaki zemin döşemesi üstünde, yapının kuzey duvarına bitişik inşa edilen kuruluşun işlevi ise sorunludur. Düzgün kesme taş bloklarla örülen d-b yönünde 1.60 m. ve k-g yönünde 0.80 boyutlarındaki kuruluş g-k yönünde 0.20 m. eninde bir oluk içerir; oluşun D3 yapısının kuzey cephesindeki ikiz kemeri taşıyan paye hizasındaki konumu dikkati çeker (Çizim: 4.). Bu nedenle 2006'da yapının batısında, bu kuruluşun ekseninde çalıştık.

D yapısı kuzey mekânında 2005 yılından itibaren sürdürülen çalışmalar sonucunda 0.45 m. kotta taş döşeli zemin tespit edilmiştir. Mekânın üç kapısı vardır; bunlardan batı ve güneydekiler moloz taş ile kapatılmıştır. Batı kapı eşik kotu 0.90 m. dir; doğudaki kapının eşik kotu ise 2.00 m. ve düzgün kesme taş kullanılarak örülmüştür. Ancak bu bölümdeki duvar tekniği yapının duvar tekniğinden farklılık gösterir. Mekânın kuzey duvarında 2.35 m. kotta giriş yuvaları bulunur. Bunlar yapının iki katlı olduğuna işaret eder. Mekândaki küçük buluntular arasında sırsız seramikler en yoğun buluntu grubunu oluşturur. Ortaya çıkarılan parçalar mekânın

alt katının olasılıkla depolama işlevi ile kullanılmış olduğuna işaret eder. Kuzey duvar önünde doğu tarafta sıralanmış olarak bulunduğu anlaşılan *pithos*lara ait parçalar ortaya çıkarılmıştır. Mekândaki diğer seramik buluntular arasında yine taşıma ve depolama işlevine işaret eden amphoralar yer alır.

6. D Yapısı Kuzey Bölümü (D3) Dışı, Kuzeydeki ve Batısındaki Açmalar

0.60-0.50 m. kotta 1 bronz sikke (M-6159) bulunmuştur.

Bb-47(kd) açmasında 0.30 m. ye ve Bb-47b açmasında 0.30 m. ye zemin döşemelerine inilmişti.

III. F Yapısındaki Çalışmalar

D1 bölümünün güneydoğusunda yer alan F yapısındaki 5.40 m. kottan 2.20 m. kota inilerek bırakıldı; çalışmalarda ortaya çıkarılan uzunlamasına dikdörtgen yapının duvar üstü kotu 3.50-3.60 m. arasında saptanmıştır. Yapının dışında güneyde yapılan F1a açmasında ise 5.40 m. kottan 3.10 m. kota inildi.

IV. E Yapısı İçindeki Çalışmalar

E yapısı içindeki çalışmalarda 0.75-0.60 m. kottan 0.40-0.30 kota inilerek mekân içindeki seviye farklılıkları giderilmiş; 0.50-0.40 m. kotta yaklaşık 5 cm. kalınlığında bir yangın tabakası tespit edilmiştir (Çizim: 5). E yapısı içinde Geç-Roma-Erken Hıristiyanlık ve Bizans Dönemine ait seramik ve cam buluntular yoğundur; aynı mekânda 0.75-0.50 kotları arasında üç sikke bulunmuştur. Bunlardan biri (M-6534) İmparator Heraclius ve Heraclius Constantin (610-641) Dönemine ait bir bronz sikkedir.

B. Küçük Buluntular

I. Mimari Plastik

2006 yılında bulunan 486 taş eserden 176'sı *opus tessellatum* yer döşemesine ait renkli taş tessera, 71'i kakma, 70'i mermer döşeme, 7 kırık blok ve 4'ü mermer *opus sectile*dir. Liturjik öğeler arasında 55 delik-işi levha, 13 levha, 1 tempon payesi, 4 trapez baluster, 1 küçük sütun, 2 pilaster başlık, 18 kabartmalı parça ve 25 sütun başlığı parçası, 1 sütun ve birer levha üstü, 1 küçük tempon başlığı; mimari öğeler arasında 6 sütun, 2 pilaster başlık, 3 lento, 5 söve bulunur.

Bu yıl ortaya çıkan mimarî plastik eserler arasında dikkati çeken ajour tekniğindeki iki eserdir; bunlardan birincisi İon başlığına ait bir volüttür. Kazımızda daha önce bulunan 26 örnekle birlikte ajour tekniği; 6. yüzyılda Likya'da Dereağzı, Andriake, Asarcık Doğu ve Muskar gibi yerleşmelerde çeşitli türdeki eserlerde görülür.

Kazıda bulunan delik-işi tekniğindeki geometrik motifli levhaların sayısı bu yıl 366'ya ulaşmıştır (Resim: 3). Erken Hıristiyan Dönemine ait bu levhalardan kenar kısmında kitabe içeren örnek önemlidir (Res-12158). D yapısından başlayarak kuzeye uzanan düzgün levha döşemeli alanda 4.-5. yüzyıla tarihlenebilen, kaliteli işçilikte eserler bulunmuştur. Bunlardan biri 5. yüzyıla tarihlendirdiğimiz ve üstte kıvrım dallarla dönüşümlü palmetler, yumurta-ok ucu motifli bir silmedir (Resim: 4.)⁴.

Geç Ortaçağ Dönemine ait mimarî plâstik parçalar arasında geometrik motiflerle bezenmiş iki eser dikkati çeker. Bunlardan biri üçlü geçmeli şeritlerle ön yüzü bezenmiş bir lento, diğeri ise dört yüzü ikili geçmeli şeritle bezeli ve arka yüzünde büyük bir olasılıkla bir levhaya oturtulacak bir dile sahip olan beşgen payedir; galeride aynı tipte olan ikinci örnek bunların işlevinin Kiborium kuruluşu ile ilişkili olduğunu düşündürür (Resim: 5).

II. Seramikler

A. Geç-Roma Kırmızı Astarlı ve Boyalı Seramikleri

Ebru FINDIK*

2006 yılı seramik buluntularını Geç Roma-Erken Hıristiyanlık ve Bizans Dönemine ait 2663 sırsız, Bizans Dönemine ait 171 sırlı ve Geç Roma-Erken Hıristiyanlık Dönemine ait 332 boyalı, 247 *red slip*, 5 *terra sigillata*, 58 kandil parçası oluşturur.

Kırmızı astarlı seramikler ağırlıklı Kuzey Afrika ve Kıbrıs kırmızı astarlı grubundadır⁵. Buluntular arasında 6-7 yy. a ait kâse, tabak, testi, mortaria, leğen gibi kaplara ait çok sayıda parça ele geçirilmiştir. Özellikle Kıbrıs kırmızı astarlı

4 Benzer türde parçalar özellikle levha balüsterlerinde karşımıza çıkar.

* Arş. Gör. Ebru F. FINDIK, Hacettepe Üniversitesi, Edeb. Fak. Sanat Tarihi Bölümü, Ankara/TÜRKİYE.

5 (ARS) ve (CRS) için bkz. S.Y. Ötügen, "2002 Yılı Demre-Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı ve Duvar Resimlerini Koruma-Onarım ve Belgeleme Çalışmaları", *Adalya* VIII, 2005, 263-285, (Findık, Geç Roma- Erken Hıristiyan Dönemi kırmızı astarlı ve boyalı seramikleri, 270-271).

grubundaki tabaklar yoğunluktadır. Aynı döneme ait boyalı örnekler içinde ise testi, kâse, tabak, kandil ya da kandillere yağ koymaya yarayan kaplar (lampfiller) görülür. 2005 yılı kazı sonuçlarında tanıttığımız tutamaklı kaplara ait parçalar bu yıl da bulunmuştur⁶.

Pişmiş toprak kandillere ait parçaların hemen hemen tümü önceki yıllarda olduğu gibi Anadolu tipi olarak bilinen ve 5-6. yüzyıllara tarihlendirilen örneklerdir⁷. Bu kandiller içinde kırmızı astarlı bir örnek diğerlerinden ayrılır. Demre de bulunan bazı kandil parçaları üzerindeki kırmızı astar boya, Anadolu tipi kandillerin bir grubunun boyalı olabileceğini düşündürür. Ancak Anadolu tipi kandillerin hamurlarının fazla yumuşak olması daha kullanım sırasında boyaların aşınmasına neden olduğundan boyalı örnek sayısı azdır. 2006 yılında ele geçirilen kırmızı astarlı kandil parçası, üzerindeki kompozisyon ve motifler ile Afrika; formu, hamuru ve kırmızı astarı ile Anadolu tipi kandillere benzemektedir. Bu benzerlikler Anadolu tipi kandiller içinde Afrika tipi kandillerin taklidi örnekler olabileceğini akla getirmektedir⁸. Demre de 2002 yılında kuzey Afrika tipi bir kandil parçası bulunmuş 5-6. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Ancak bu iki kandil birbirinden oldukça farklıdır⁹.

Yoğun olarak E mekânı içinde bulunan sırlı seramikler içinde sır altı boyalı ve kazıma tekniğindeki Ege kaplarına ait parçalar bulunur. Sırlı seramikler 11-13. yy. ın ilk yarısına kadar tarihlenir (Resim: 6).

B. Erken Hıristiyan ve Bizans Dönemi Sırsız Seramikleri

Ayşe Ç.TÜRKER*

2006 yılı sırsız seramikleri arasında taşıma depolama işlevine sahip amphora, küp ve *pithoslar*, servis işleviyle kullanılan kâse, tabak, testi ve küçük sıvı kaplarına ait parçalar yoğun buluntu grubunu oluşturur (Çizim: 6.). Amphoralar arasında

6 Lampfiller ve tutamaklı kaplar için bkz. S.Y.Ötüken, "2005 Yılı Demre-Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı ve Duvar Resimlerini Koruma-Onarım ve Belgeleme Çalışmaları" 28. KST, 29-Mayıs-2 Haziran 2006, Çanakkale, Ankara 2007, (Fındık, Geç-Roma Kırmızı Astarlı ve Boyalı Seramikleri, 164-165).

7 M. ACARA-B.Y. OLCAY, "Bizans Döneminde Aydınlatma Düzeni ve Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'nde Kullanılan Aydınlatma Gereçleri", *Adalya* II, 1998, 249-262.

8 E. FINDIK, 2005, 271.

9 E. FINDIK, 2005, 271, res. 11.

* Yrd. Doç. Dr.Ayşe ÇAYLAK-TÜRKER, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Çanakkale/TÜRKİYE.

Demre'nin yerel hamurundan üretilmiş 11. yy. a tarihlenen örnekler bulunur¹⁰. Yuvarlak kesitli kulpları ve krem astar tabakası ile karakteristik bu kapların form açısından benzerleri Kıbrıs'ta Keradithi Körfezi'nde sualtı yüzey araştırmasında ve İstanbul'daki Saraçhane kazılarında ortaya çıkarılmıştır¹¹. *Pithoslar* ise 2005 sezonunda D yapısı kuzey bölümünde ortaya çıkarılan kaplar ile aynı hamur grubundan üretilmiş parçalardır¹².

Testilere ait örnekler arasında *kick-up* kaidesi ile karakteristik kapların parçaları bulunur. Kaliteli bir hamur ve temiz bir işçilik gösteren bu kaplar 8.-9. yy. lara tarihlenir. Demre'nin yerel hamurundan üretilen küçük sıvı kapları ise 10.-11. yy. lara tarihlenir¹³. Kapların paralel örnekleri Balboura ve Ksanthos'ta bulunur. Sırsız formlarda bu sezonun diğer buluntuları arasında kapaklar ve 6.-7. yy. lara tarihlendirilebilecek *unguentarium*lara ait ağız, gövde ve kaide parçaları yer alır.

III. Cam Buluntular

Özgü ÇÖMEZOĞLU*

Demre Aziz Nikolaos Kilisesi 2006 yılı cam buluntuları arasında, önceki yıllardaki gibi aydınlatma işlevli eserler sayıca yoğun olmak üzere şişeler, kâseler, bardaklar, bilezikler ve üretim atıkları söz konusudur.

2006 buluntuları içinde, yenilik getiren önemli örneklerden biri, konik formdaki ağzın altında bir sıra aynı renkte cam ipliğine sahip şişe parçasıdır. 11. yy. ortasında yapılmış olup Roma Dönemi ile 11. yy. arasına tarihlenen buluntular içeren dolgu tabakasında bulunan bu parça, Demre'de bulunan Geç Roma-Erken Bizans

10 A. Ç. Türker, "Myra Seramik Hamur Gruplarının Kap Tipleri ile Değerlendirilmesi" *Adalya IX*, 2006, 125.

11 Keradithi için, C. E. Morris ve A. A. D. Peatfield, *Rapport of the Department of Antiques*, Cyprus 1987, 207, fig. 2.083, Saraçhane için bkz. J.W. Hayes, *Excavations at Saraçhane İstanbul 2, The Pottery*, Princeton 1992,72, fig. 24.14.

12 A.Ç.Türker, "Erken Hıristiyan ve Bizans Dönemi Sırsız Seramikleri", Y. Ötügen, "2005 Yılı Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı ve Duvar Resimlerini Koruma-Onarım Çalışmaları" 28. KST (baskıda).

13 P. Armstrong, "Nomadic Seljuks in "Byzantine" Lycia: New evidence", *Εθνικο Ιδρυμα Ερευνων Ινστιτουτο Βυζαντινων Ερευνων*, Atina 1998, 321-338; a.y. "Seljuqs before the Seljuqs: nomads and frontiers inside Byzantium", *Eastern Approaches to Byzantium*, ed. Antony Eastmond, Hampshire 2001, 277-286.

* Arş. Gör. Özgü ÇÖMEZOĞLU, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE.

şişeleri için yeni bir örnektir¹⁴. Bir haç merkezi olan bu yapı topluluğunun işlevi ile doğrudan ilişkili olan hacı şişeleri ise, sayıca en çok bulunan kap türlerindedir (Çizim: 7).

Bardaklar arasında noktalama tekniğinde yapılmış bardaklara (*pruned beakers*), bu yıl mavi renk ile bezenmiş bir örnek eklenmiştir. Renksiz gövde parçası üzerinde mavi renkte bezemeye sahip bu örnek, daha önce bulunan bu tipteki bardaklar gibi, yukarıda sözü geçen dolgu tabakasının üstünde bulunmuştur. Son yıllarda yapılan kazılarda bulunan sikkeler aracılığı ile 13.yy. ortasına kadar tarihlenebilen bu tabakada¹⁵ bulunan bardaklar, Korinth, Apulia, Saraçhane ve Quseir al-Qadim'de paralel yüzyıllara tarihlenen örneklerle de ortak özellikler taşımaktadırlar¹⁶. Bu veriler ışığında, Demre'de bulunan bu bardaklar, 11-13.yy. lar tarihlenebilmektedir.

Bilezikler arasında, dairesel kesitli bezemesiz ve burgu bilezikler yoğun olsa da, Demre'de nadiren görülen cam ipliği bezemeli bir bilezik de 2006 buluntuları içindedir. Yeşil renkli cam hamuruna kırmızı cam ipliği eklenerek burgu yapılmış spiral sarmal bilezik, Korinth, Sardis, Yumuktepe ve Tillehöyük'teki benzerleri ile karşılaştırılarak¹⁷, 10-13.yy. lara tarihlenebilmektedir (Resim: 7).

14 Cartagine'deki 3-7.yy. lara örnekler için bkz. M.Sternini, "I Vetri Provenienti Dagli Scavi Della Missione Italiana a Cartagine.(1973-1977)" *Journal of Glass Studies*, 41, 1999, 96; Suriye-Filistin civarında sürahi ve şişeler arasındaki 4.yy. örnekleri için, E.M.Stern, *Römisches, Byzantinisches und Frühmittelalterliches Glass: 10v.Chr.-700n.Chr.*, Stuttgart, 2001, no: 135-136; G.R.Weinberg, *Excavations at Jalame, Site of a Glass Factory in the Late Roman Palestine*. Columbia, Missouri, 1988, 65-67; Beyrut, Souks'taki 4-5.yy. örnekleri için, S.Jennings, "The Roman and Early Byzantine Glass from the Souks Excavations: An Intertim Statement.", *Berytus*, 43, 1997-98, fig.7/1-3.

15 Ötüken 27.KST, I 2006: 299.

16 Korinth örnekleri için bkz. G.D.Weinberg, "A Medieval Mystery: Byzantine Glass Production." *Journal of Glass Studies*, XXII, 1975, 135-137; G.R.Davidson, "A Medieval Glass Factory at Korinth." *American Journal of Archaeology*, XLIV, 1940, 308; Apulia için bkz. D.B.Harden, "Some Glass Fragments Mainly of the 12th-13th Century A.D., from Northern Apulia." *Journal of Glass Studies*, VIII, 1966, 74-75; Saraçhane için J. Hayes, *Excavations at Saraçhane in Istanbul II: The Pottery*, Princeton, 1992, fig.152/68; Quseir al-Qadim için, D.S.Whitcomb, "Islamic Glass from Al'Qadim, Egypt." *Journal of Glass Studies*, XXV, 1983, fig.2/h, fig.3/o-r.

17 Korinth için bkz. G.R.Davidson, *Korinth, Volume XII: The Minor Objects*, 1952, 264, no: 214-247; Sardis için, A. Von Saldern, *Ancient and Byzantine Glass from Sardis*, 1980, no: 750;Yumuktepe için, G.Köroğlu, "Yumuktepe Höyüğü'nden Bizans Dönemi Cam Bilezikleri." *Ortaçağ'da Anadolu: Prof.Dr. Aynur Durukan'a Armağan*, Ankara, 2002, 361, res.2; Tillehöyük için J. Moore, *Tillehöyük 1, The Medieval Period*, Oxford, 1993, tip.4,9.

IV. Madenler

Vera BULGURLU*

2006 yılı kazısında on ikisi bronz, biri gümüş 13 sikke bulunmuştur. Bunlardan ancak 4 adet okunabilmiştir: 2 adet İmparator Heraclius Döneminden ve iki adet anonim sikke, biri C sınıfı, IV. Mikhael'e ve diğeri, I sınıfı, Nikephoros III Botaniates'e atfedilir. Bu buluntular kazıda daha önceki sikke buluntularıyla uyumaktadır. 1992'den beri toplam 57 sikkeden 10 Heraclius sikkesi ve 16 anonim X.-XI. yüzyıl sikkesi, 2 en büyük grubu oluşturmaktadır. VII. yüzyılda nüfus yoğunluğunda bir artış ve ticarî hayatta bir hareketlilik söz konusudur. XII. yüzyılda ise kilisede tespit edilen inşa evresine paralel küçük buluntular çoğalmaktadır.

V. Duvar Resimleri

Nilay ÇORAĞAN**

2006 yılında kilisenin 3. güneydoğu şapelinin duvar resimlerinin koruma ve onarım çalışmaları tamamlanmıştır. Özellikle bu yıl şapelin batı haç kolunda çalışılmıştır. Haç kolunun kuzey duvarındaki mezar nişinde yer alan Deesis sahnesi, restorasyon sonrası üslûp özellikleri ile belirginleşmiştir¹⁸. Figürlerin yüzlerinde renk tonlamaları ile oluşturulan özenli ve zarif model; yanaklar, alın ve dudaklardaki hafif kızıl kahve tonlamalar, göz altları, burun ucu, çene ve alındaki beyaz fırça vuruşları ve paralel hatlarla oluşturulan ışık dikkat çekicidir¹⁹. Kaliteli bir işçilik gösteren bu üslûp özellikleri, Kıbrıs'taki 12. yüzyıl sonuna ait duvar resimleri ile İstanbul Kalenderhane Camii'nde bulunan, erken Paleologos Dönemine tarihlenen bazı örneklerde görülür²⁰. Dolayısıyla sahneyi 12. yüzyıl sonu, 13. yüzyıl başına tarihlemek mümkündür.

* Dr. Vera BULGURLU, Sanat Tarihçi, Marmara Üniv. Tıp Fakültesi, İstanbul/TÜRKİYE.

** Yrd. Doç Dr. N. ÇORAĞAN KARAKAYA, Kayseri Erciyes Üniv., Edb. Fak. Sanat Tarihi Bölümü, Kayseri/TÜRKİYE.

18 Restorasyon öncesi Deesis sahnesi için bk. N.Çorağan Karakaya "Antalya'nın Demre (Myra) İlçesi'ndeki H.Nikolaos Kilisesi'nde yer alan Deesis Sahnesi" Adalya VI, 2003, 281-291.

19 Çorağan Karakaya 285-286'da sahne, restorasyon öncesi durumuna göre; 12. yüzyıla ait başkent eserleri ile birlikte değerlendirilip 12. yüzyıla tarihlenmiştir.

20 Kalenderhane Camii için bk. C.L.Striker Y.D.Kuban Kalenderhane in İstanbul, The Buildings, Their History, Architecture and Decoration, Final Reports on the Archaeological Exploration and Restoration at Kalenderhane Camii 1966-1978, Mainz 1997, 125, 143, fig.150-151, fig. 179.; Kıbrıs için bk.A.-J.A.Stylianou, The Painted Churches of Cyprus, Athen 1985, fig. 284-287 (Kalogrea, Antiphonitis kilisesi); S.Sophocleus "Le peinture Theodoros Apseudis et son entourage Chypre 1183 et 1192" Byzantinische Malerei, Bildprogramme-Ikonographie-Stil, (Ed. G.Koch), Verlag 2000, fig.38a, fig.43; D.J.Winfield, The Church of the Panagia tou Arakos at Lagoudhera, Cyprus, The Paintings and their Painterly Significance, DOS XXXVII, Washington D.C., 2003, fig.32-33.

Şapelin batı haç kolunun güneyindeki mezar nişi duvarında iki farklı resim tabakası tespit edilmiştir. Üst tabakada kızıl kahve maphorionlu ve haleli kadın figürü çok az belirgindir. Meryem (?) olabilecek bu figürün solunda, altta bir yazıt dikkati çeker. Yazıtta; ΠΛΑCIN Χ(C) ΠΛΑCΜΑ Μ(ΟΥ) ΧC COY ΛΥΤΟCΙ ΠΛΑΑC(MA) (günahkarlık ya İsa, günahım ya İsa, günahımı başışla) yazmaktadır. Solda ise üstte bir başka figüre ait hale görülmektedir. Alt tabakada ise ortadaki pencerenin iki yanında birer tek kollu kandil tasvir edilmiştir. Mavi fon, yeşil zemin üzerindeki sarı kandillerin üst bölümü iki boğumlu olup inci bezemelidir. Aynı nişin kemer iç yüzeyi mermer taklidi bezemelere sahiptir. Kemerin doğu ve batı söve iç yüzeylerinde ayakta cepheden azizler tasvir edilmiştir. Özellikle doğudaki martir, omuzları hizasında koyu renk saç ve sakallıdır. Göğüs hizasındaki sağ elinde beyaz bir haç taşımakta, sol elini ise *orans* duruşunda tutmaktadır. Portre özellikleri dikkate alınırsa bu martirin H.Eugenios, H.Eustratios (13 Aralık) ya da H.Niketas (15 Eylül) olabileceği düşünülür²¹. Haç kolunun doğusundaki geçitin kuzey ve güney lentolarında ise portre özellikleri belirgin olmayan iki martir, karşılıklı tasvir edilmiştir.

Batı haç kolunun batı duvarında, kuzeydeki alt şeritte kızıl kahve *phelenion*lu, mavi haçlı *epitrakhelion*lu bir piskopos cepheden, ayakta resmedilmiştir. Muhtemelen sakallı olan figürün kimliği tespit edilememiştir. Aynı duvarın, batı haç kolu tonoz alınlığını içeren üst bölümünde, bir sahneye ait fragman görülebilmektedir. Sahnenin sağında kızıl kahve ve açık mavi tunikli iki figürün etekleri ve ayakları mevcuttur. Bu figürlerin sağında, sahnenin ortasında, üst ve alt kenarı kalın, sarı şeritli, kızıl kahve fon üzerinde stilize kıvrık dallı, sarı büyük dairelerle bezeli yatağın bir bölümü günümüze gelebilmiştir. Özellikle yatak tasviri, bu sahne için iki konuyu düşünmemizi sağlar: Aziz Nikolaos'un doğumu ya da ölümü. Azizin genellikle çok figürlü olan ölüm sahnelerinde din adamları; piskoposlar ve yatağın yanında kandiller bulunur. Oysaki sağda, yatağa doğru ilerleyen tunikli iki figürün, azizin doğum sahnelerinde görülen kadın figürleri olması muhtemeldir²². Sahnenin solunda, alt bölümdeki kızıl kahve boyamalar

21 Martirler için bk. M.Restle, The Wall painting of Asia Minor, Recklinghausen 1969, II, res. 30,44 (Göreme, Saklı), res.191 (Göreme, Elmalı), res.290 (Göreme Kılıçlar Kuşluk); D.Mouriki, The Mosaics of Nea Moni on Chios, Athens 1985, II, res.63,65,85 (Chios Nea Moni).

22 Azizin doğum sahneleri için bk. N.Sevcenko, The Life of Saint Nicholas in Byzantine Art, Torino 1983, 198, res.7.1 (Megale Kastania), 201, res. 8.1 (Episkope),213, res. 12.1 (Sopocani), 216, res. 14.1 (Kakopetria İkona), 227, res.16.1 (Klenia),236,res.19.1 (Arlje), 241, res. 20.1 (Prizren), 243, res.21.1 (Staro), 252, res. 22.1 (Gracanica), 290, res.30.1 (Pege), 311, res. 36.1 (Markov), 318, res. 37.1/3 (Skopje),, 336,res.41.1 (Patmos İkona).

ise azize ilk banyosunu yaptıran kadın figürlerinin giysilerine ait olabilir. Ayrıca “Nikolaos’un doğumu” olabilecek sahenin konumu, azizin siklusunun yer aldığı mezar mekânına girişte yer alması açısından uygun ve önemlidir.

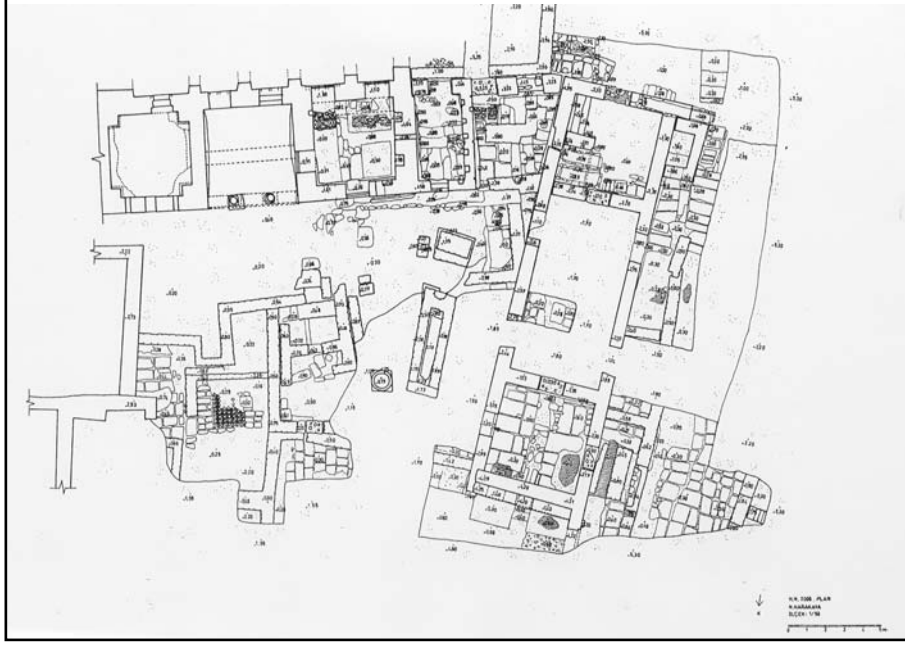
VI. Duvar Resimleri Koruma – Onarım Çalışması

T. Rıdvan İŞLER*

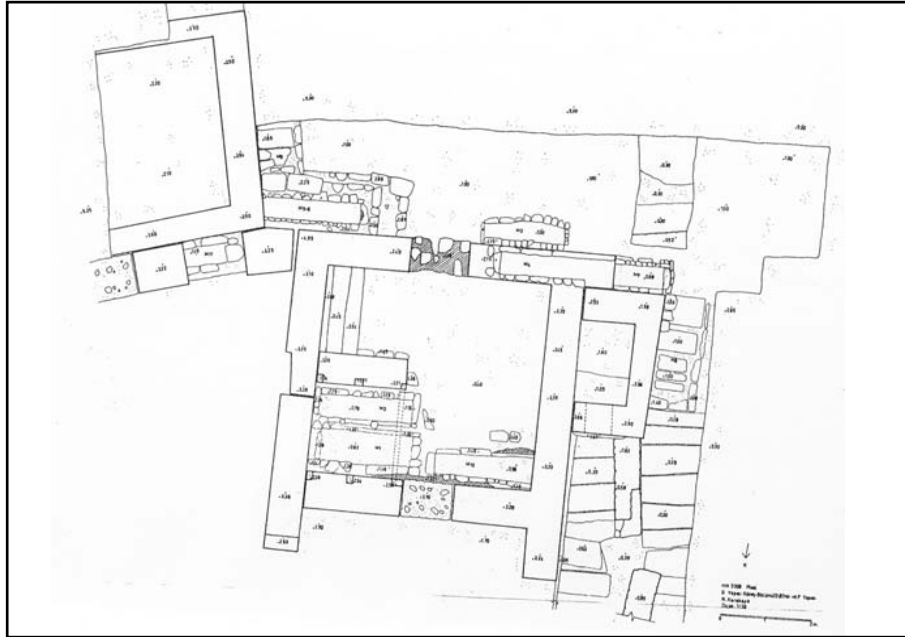
Aziz Nikolaos kilisesinin güneyindeki 3. güneydoğu şapelin batı haç kolu kuzey ve güneydeki mezar nişi ve yan duvarlarında çalışıldı. Duvar resimleri boyalı sıva, kireç saman karışımı olarak hazırlanmıştır; yüzeydeki figürler *secco* tekniğiyle hazırlanmıştır. Pigment bağlayıcı kazein ile karıştırılarak yüzeye uygulanmıştır. Deesis tasvirinde figürler kırmızı demir oksit ile boyanarak çerçeveselendirilmiştir. Figürlerin büyük bir kısmı kalker çamur ve yosun tabakası ile kaplanmıştır. Boyama zemini olan samanlı kirecin taşıyıcı duvardan ayrılması sonucunda dökülmüştür.

Konservasyon ve restorasyon uygulaması: Tozlaşarak dökülmekte olan harçlar temizlendikten sonra karakterine uygun hazırlanan harçlar aslına uygun seviyede dolduruldu. Duvardan taşıyıcıdan ayrılan sıva sağlamlaştırıldı. Kalker ve toprak tabakası su, fırça ve süngerle temizlenmiştir. Toprak kalıntıları bisturi ve sivri uçlu âletlerle temizlenmiştir. Kalker tabakaları lokal bölgeleri su ile ıslatılarak yumuşatılmış ve bisturi ile temizlenmiştir; ayrıca mekanik yolla değişik uygulamalar kullanılarak sıva üzerindeki boyalı yüzeyler temizlenmiştir. Rötüşlama işlemi temizleme tamamlandıktan sonra boya tabakasında dökülmeler olan bölgeler birkaç ton açık renkteki sulu boya ile kirli su hazırlanıp kapatıldı. Ayrıca yüzeye yer yer selülozik tiner içinde %3 B72 paroloid fırça ile uygulandı.

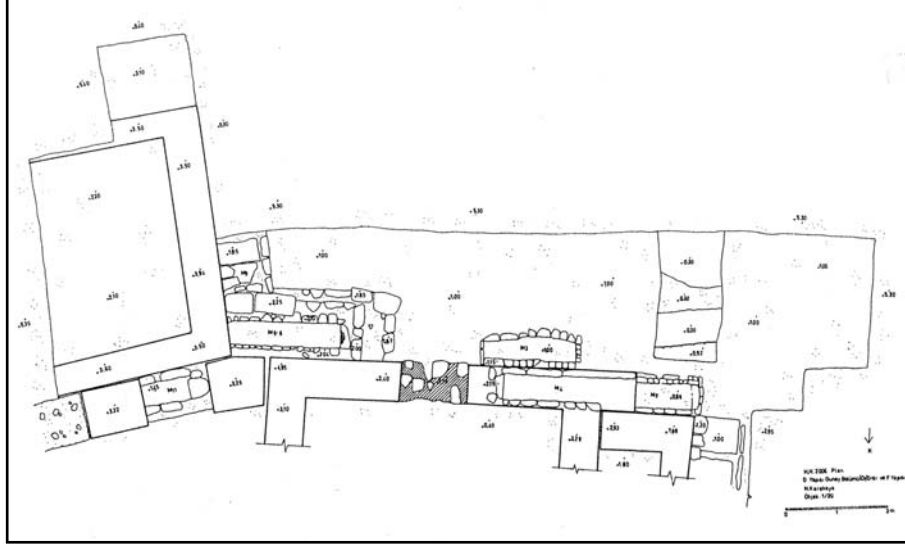
* T. Rıdvan İŞLER, Arkeolog ve Restoratör.

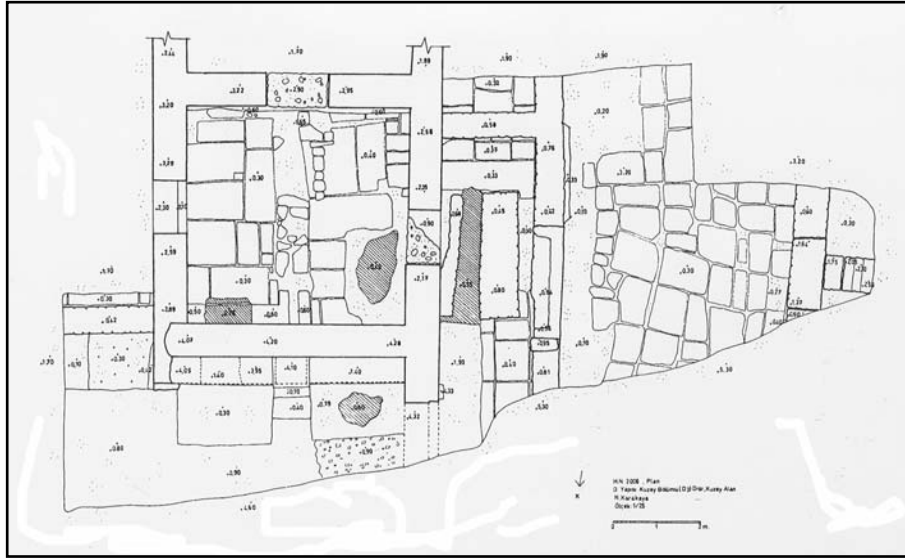
Çizim 1: 2006 batı alan ve D yapısı plan (N. Karakaya 2006)

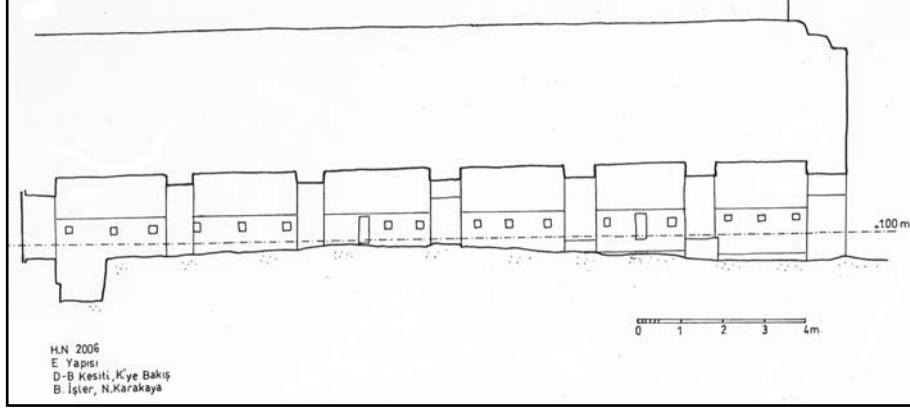
Çizim 2: D yapısı güney bölüm ve F yapısı (N. Karakaya 2006)

Çizim 3: D yapısı güney bölüm (D1) dışı ve F yapısı (N. Karakaya 2006)

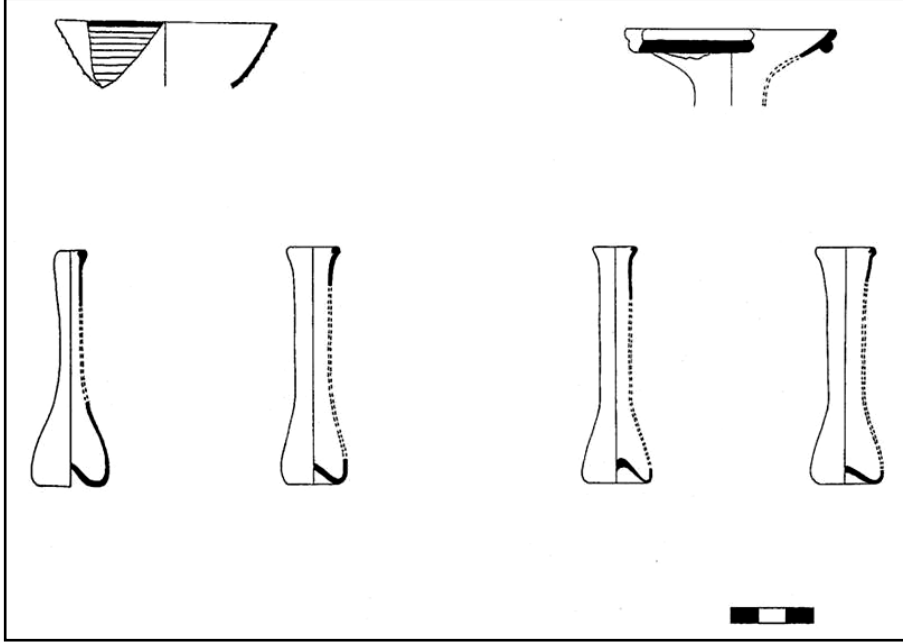
Çizim 4: D yapısı kuzey bölüm (D3) dışı, kuzey alan (N. Karakaya 2006)

Çizim 5: E yapısı D-B kesiti, kuzeye bakış (B. İşler-N.Karakaya 2006)

Çizim 6: Sırsız seramik çeşitli kap türleri

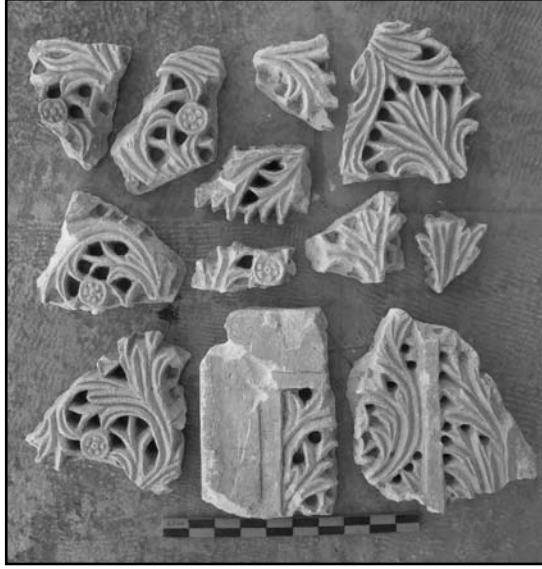
Çizim 7: Cam kaplar

Resim 1: M7

Resim 2: Mezarlar genel (M3, M5-6, M7)

Resim 3: Bitkisel motifli levha parçaları

Resim 4: Geç-Roma Erken Hıristiyanlık dnemi silme

Resim 5: Beşgen paye

Resim 6: Sır altı boyalı seramikler

Resim 7: Cam bilezikler

Resim 8: 3. güneydoğu şapel Deesis sahnesi

Resim 9: 3. güneydoğu şapel Deesis sahnesi
detay

APHRODISIAS, 2006

R. R. R. SMITH*

In 2006, New York University's research team carried out a program of archaeological excavation, documentation, and restoration at Aphrodisias, from 5 July to 20 August. Projects included: (1) new excavation and architectural recording, (2) site conservation, (3) sculpture study and documentation, (4) epigraphic recording, (5) architectural anastylosis, and (6) marble sculpture conservation. Anastylosis and conservation were focused on the Sebasteion and its reliefs. (A survey team led by Christopher Ratté continued work in the territory of Aphrodisias, reported separately.) The government representative was Naci Bakıcı (Konya).

1. Excavation and Architectural Recording (Figs. 2-8)

Major new excavation was carried out to the north of the Aphrodisias Museum in order to investigate the archaeological remains in this area, with a view to the siting of a new museum hall here that will be attached to the present museum and will display the Sebasteion reliefs.

The new museum hall and the archaeological work associated with it are being kindly sponsored by the Geyre Vakfi, which has engaged the architect Çengiz Bektaş for the project. The site chosen lies along the north side of the museum where earlier a long depot had been built (Stoa Depot II). A series of test trenches was dug at each end of the proposed site, as well as behind and in front of Stoa Depot II. The main remains encountered were the walls of Late Roman domestic structures. The Aydın Kurul gave assent for the project to continue, subject to further archaeological investigation of the site.

First, Stoa Depot II was emptied and its contents (some, 2,300 marble fragments) transferred to six containers. The Depot was then demolished and the outline of the planned museum hall laid out on the ground (70 m. in length east-west, and 12 m. in width north-south). A series of twelve 6-m. trenches running the full width of the planned building were laid out and excavated over its length. As agreed with the Aydın Kurul, parts of the site were excavated only to the level

* Prof. Dr. R.R.R. SMITH, Cast Gallery, Ashmolean Museum, Oxford University, Oxford OX1 2PH/ENGLAND.

required for the new building in order to preserve part of the site for the future, while other parts (chiefly the western part, trenches NES 39-41, and the southern parts of trenches NES 33 and NES 35) were fully excavated to their earliest levels. The ancient remains exposed in the western trenches will remain visible to the visitor – here, due to the slope of the terrain, the museum is supported some 2 m. above present ground level. The excavation (Figs. 2-5) was continued in an extended season into September, supervised by Peter de Staebler and Bahadır Yıldırım.

An important feature on the site was part of a drainage channel that carried runoff water from the hills to the northeast of the site around the back of the museum site (marked with dots on the plan, Fig. 2). On the surface, this channel was lined with concrete panels, and below these was a deep trench filled with rubble. This rubble-filled trench, about 2 m. wide and over 3 m. deep, cut through almost the entire excavation area from southeast to northwest; only the western 16 m was spared.

Beneath the extensive remains of modern houses of the old village of Geyre, the main features uncovered were further parts of a Roman and late Roman residential and artisanal quarter of relatively modest level. A Byzantine-period bread(?) oven and some fifth-sixth century painted faux-marble wallplaster, for example, were found in trench NES 35. The most interesting finding in the excavation area is perhaps the orientation of the primary Roman walls. The grid of the main part of the city plan, discovered in the 1990s, is now well known and was oriented slightly west of north. The nature of the city plan in the northeast quarter of the city, in the area from the Sebasteion to the new museum excavation, is however less well understood. The common orientation of the newly excavated walls, together with the related axis of the Sebasteion, may suggest that this part of Aphrodisias was organized on a different grid, oriented to the northeast. This interesting possibility requires further investigation.

Among the most important finds made in this excavation are three disparate marble sculptures, none of which however has a useful ancient context (Figs. 6-8). They are: (1) a small satyr head (inv. 06-24), (2) a miniature genre figure of a striding peasant with short tunic and seed bag at his side (inv. 06-25), and (3) a plinth of a small figure inscribed with a dedication made by a woman called Melitine to the local Zeus Nineudios (06-62).

Architectural study and recording. Further detailed study was made of the following complexes: the Atrium House (Ian Lockey), the Civil Basilica (Phil Stinson), the City Wall (Peter de Staebler), the Bishop's Palace (Michelle Berenfeld). Interesting findings included the discovery of a highly unusual form of opus sectile revetment decoration applied to the blind arches in the grand chamber at the south end of the Basilica: the revetment carried dark marble inlays to create a perspectival pattern of receding dentils.

2. *Site Conservation* (Fig. 9)

The Tetracylon (anastylosis completed in 1990) was scaffolded and carefully checked for cracks and water damage. Joints were re-sealed with lime mortar (Kent Severson, Thomas Kaefer). Major new conservation work was initiated on a large mosaic pavement (Fig. 9) in the Atrium House (excavated in 1982-3). The roots of a nearby tree had penetrated the buried mosaic in several places. The roots were cut out and the mosaic consolidated and re-covered. This work was carried out by Kent Severson and Alisa Eagleston.

3. *Sculpture Documentation and Research* (Figs. 10-14)

The aims of sculpture research at Aphrodisias remain: (1) to record the mass of material found in the excavations of 1961-1990 now stored in depots at the site, (2) to recover the archaeological find locations of that material from the old fieldbooks, inventory cards, and reports, (3) to study and publish the material in its ancient categories and in its ancient contexts. The program of sculpture documentation was pursued under the supervision of Julia Lenaghan, with a team of graduate students: Heather Awan, Ian Lockey, Sarah Madole, Esen Ögüş, and Rose Trentinella.

Stoa Depot II transfer. The first task of the sculpture team was the transfer of some 2,300 of carved marble fragments (principally fragments of architecture, sarcophagi, and inscriptions) from Stoa Depot II into six containers located beside the Aphrodisias Jandarma station, in preparation for the new museum project (above, section 1). The new locations of all the pieces on shelves in the containers were entered in the sculpture database. This process also functioned as a check on the database information.

Sarcophagi. Detailed work was pursued on the sarcophagi of the Roman period, refining, supplementing, correcting the database entries. The sarcophagus database now contains some 705 items. Fragments were joined, and new descriptions, photographs, and analyses were made (Sarah Madole, Rose Trentinella). The project to study the sarcophagi discovered since 1990 that have good find contexts was continued by Heather Awan.

Three new sarcophagi (Figs. 10-12) found in rescue excavation by the Aphrodisias Museum near a chamber tomb in the southeast necropolis area in September 2005 were recorded: (1) A low plain chest decorated with two flying erotes holding a tabula (S-549). (2) An inscribed sarcophagus decorated with a tabula, flying erotes (later erased), and corner figures of Pan and Dionysos (S-457). A few letters survive in the tabula which was erased in the later third century when the sarcophagus was bought by a woman called Aurelia Ammia and re-used (with an alien lid, which carries her text) for a relative of hers called Polydeukes (I-06-13). (3) An important inscribed garland sarcophagus of the early third century A.D. (with lid) decorated with Nikai, portrait busts, putti, and a tabula, made by M. Aurelius Epagathos for his son Menodotos, himself, and his wife Aurelia Attalis (S-548, I-06-12). It has several interesting and unusual features: (a) the portrait busts are fully finished – in the Severan period they are usually unfinished, (b) the female bust is on the right instead of the left, (c) the male is a boy with a side-lock, presumably the son Menodotos who is mentioned as dead and buried in the sarcophagus at the time the inscription was cut, and (d) one third, or 1000 denarii, of the fine for violation of the tomb will be payable to an otherwise unattested Roman military official active in the area, ‘the centurion in charge of the region’ (*ho kata to topon hekatontarchos*) – a new sign among others of the erosion of Aphrodisias’ status as a free city independent of the Roman provincial administration

Sebasteion sculptures. Study of the statues and reliefs from Sebasteion was pursued by Julia Lenaghan and R. Smith. Some important new joins were made. A large fragment of a male groin (T-215) was added to the beastly Cyclops, Polyphemos, in the relief that represents his amorous assault on the nymph Galatea (inv. 79-149). A large booted foot was found to join the relief of a Hero Sacrificing to Zeus (inv. 80-79), and a head of Aphrodite (inv. 85-115) was tested with a statue from the Propylon in the type of the ‘Lateran Agrippina’ (inv. 81-180).

A series of trials was also carried out on the *ethnos* reliefs from the North Building of the Sebasteion to test the various possible connections suggested

by study of their find positions (Gerhard Paul, R. Smith). The relief of a female personification with a bull (inv. 80-131) was found to sit perfectly on the base for the *ethnos* of the Dacians (inv. 80-145), and the relief of a personification wearing a headband (inv. 84-88) sits similarly on the base for the *ethnos* of the Bessi (Figs. 13-14). For a further relief of a draped personification (inv. 80-132) that was found close together with three bases at the east end of the North Building, an association with the base for *Kypros* (inv. 80-150) could be ruled out, while a connection with the base either for *Sikelia* (80-151) or for Krete (80-146) was very likely.

Other monuments. Publication projects were also pursued on the following: the mythological reliefs from the Civil Basilica (Bahadır Yıldırım), the statues from the Bouleuterion (Christopher Hallett), the frieze of the Portico of Tiberius (Nathalie de Chaisemartin), the mythological relief panels from the Agora Gate (Pascale Linant de Bellefonds).

Polychromy. The close study of the painting and gilding on the marble sculpture of Aphrodisias was pursued by Mark Abbe. A new portable X-ray fluorescence (XRF) spectrometer was used to identify the pigments and preparation layers of ancient polychromy. This instrument permits non-destructive analysis of inorganic elements. More than 200 readings were taken on some 35 carved marble items and brought good results. Traces were found of all three classes of ancient pigment: (1) natural minerals, such as lapis lazuli, (2) man-made mineral pigments, such as lead white, and (3) organic dye stuffs, such as red madder.

4. Epigraphic Research

New inscriptions from the site and the territory were recorded by Angelos Chaniotis with Andrej Petrovic, and the documenting of the graffiti in the Theatre was continued by Joannis Mylonopoulos. Joyce Reynolds (with Robert Pitt) also studied some earlier epigraphic finds and refined her readings of them.

In addition to texts inscribed on sarcophagi mentioned above (section 3), the most important new epigraphic finds included: (1) a fragment of Diocletian's Price Edict (inv. 06-38), found in front of the Basilica -- from Chapter 26 of the Edict, concerning the price of various kinds of cloth (I-06-11); (2) part of a text commemorating a list of gymnasium epebes, found between the Temple and the Tetracylon (I-06-3); (3) a grave epigram from Geyre that records the lament by a mother called Helenis for her dead son, Philadelphos (I-06-14); (4) a funerary

epigram for an athlete Adrastos from his tomb re-used in the north face of the south City Wall (I-06-20); and (5) a small but important fragment of the architrave dedication of the east end of the Sebasteion's South Building that (when restored) shows that this part of the complex was dedicated by Attalos son of Menander as well as by his wife Attalis Apphion (inv. 06-42; I-06-21).

5. Anastylis: Sebasteion (Figs. 15)

The physical anastylosis of the three-storeyed east end of the South Building of the Sebasteion, begun in 2005, was continued under the direction of Thomas Kaefer and Gerhard Paul, assisted by Onur Öztürk, Özgür Öztürk, and Zeynep Esengil.

Work focused on the following: (1) the Doric colonnade of the first storey, with the casting of some Doric half capitals and the setting of the blocks of the entablature for the full length of the first three chambers (nine intercolumniations); (2) the repair of the east facade wall to the level of the Doric cornice, with emphasis on filling holes and gaps in and between the blocks since this wall will be loadbearing; (3) the repair of the rough masonry back wall and the crosswalls of the rooms; and (4) theoretical and practical preparation of the blocks of the Ionic order of the second storey.

A static system for tying the anastylosis of the three-storeyed marble facade to the rough masonry crosswalls of the structure behind was studied and calculated. It simulates the ancient static system with modern materials (steel cased in concrete). Detailed documentation and study of all the elements of the superstructure was continued. Blocks were located, laid out, and drawn, and broken pieces were repaired. This work will continue in the extended season, from 21 August till 30 September.

6. Sculpture Conservation: Sebasteion Reliefs

Sculpture conservation was again focused primarily on the reliefs from the Sebasteion, in preparation for their eventual installation in the planned new museum hall. The work was carried out under the supervision of Nicholas Barnfield, Emma Kate Bertenshaw, and Trevor Proudfoot of Cliveden Conservation, UK.

A further series of 20 reliefs was conserved in 2006. The old restorations were removed, the reliefs dismantled, and the pieces re-assembled with new

stainless steel dowels and lime-mortar fills. The work is concentrated on reliefs from the east end of the building of which it will be necessary to make casts for the anastylosis. Trial moulds and casts were made of one relief from the second storey of the building, Anchises and Aphrodite (inv. 80-82), and of the base on which it stood (inv. 80-166). The moulding was carried out by Timothy Smare. Work on the conservation of the reliefs continued during the extended season (21 August - 30 September).

Sponsors

The Aphrodisias Excavations are sponsored by New York University and the Institute of Fine Arts with invaluable support from private individuals and the following groups of friends of the project: the Friends of Aphrodisias in New York (President, Nina Köprülü), the Aphrodisias Sevenler in Izmir (President, Nesrin Mavitan), the Friends of Aphrodisias Trust in London (President, Lady Patrica Daunt), the Association des Amis d'Aphrodisias in Paris (President, Christian Le Roy; Vice-Presidents, Nathalie de Chaisemartin and Pascale Linant de Bellefonds) and the Geyre Vakfı in İstanbul (President, Ömer Koç). We are extremely grateful to all these loyal supporters for their outstanding generosity.

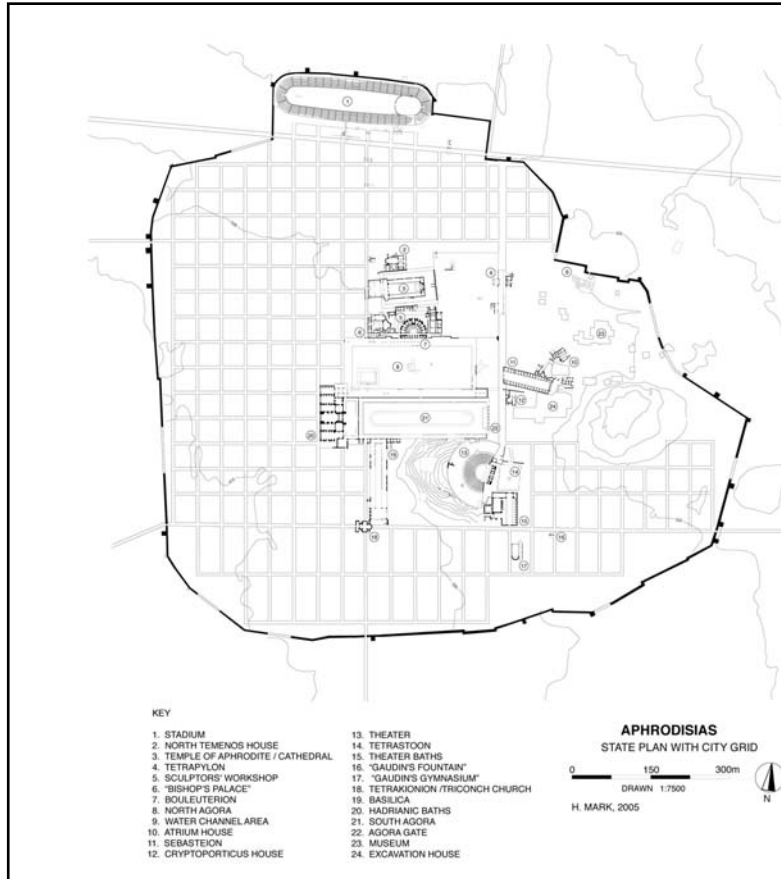

Fig. 1. Aphrodisias. City plan

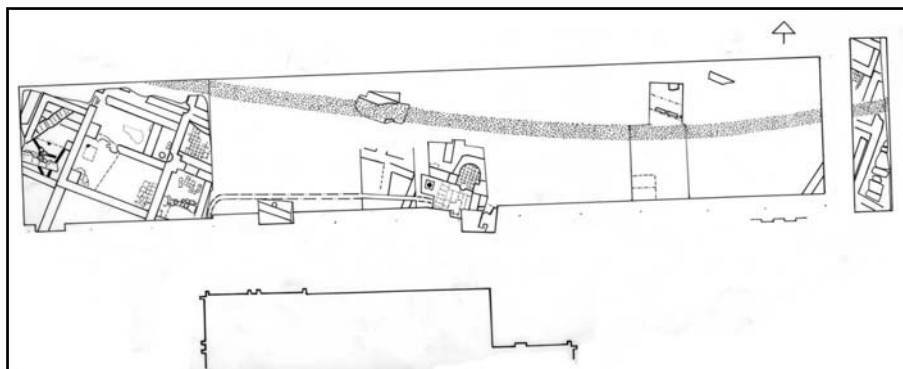

Fig. 2: Aphrodisias. Plan of excavation north of Museum (NES Trenches 24 to 41), 2006

Fig. 3: Aphrodisias. View of excavation north of Museum, looking east, 2006

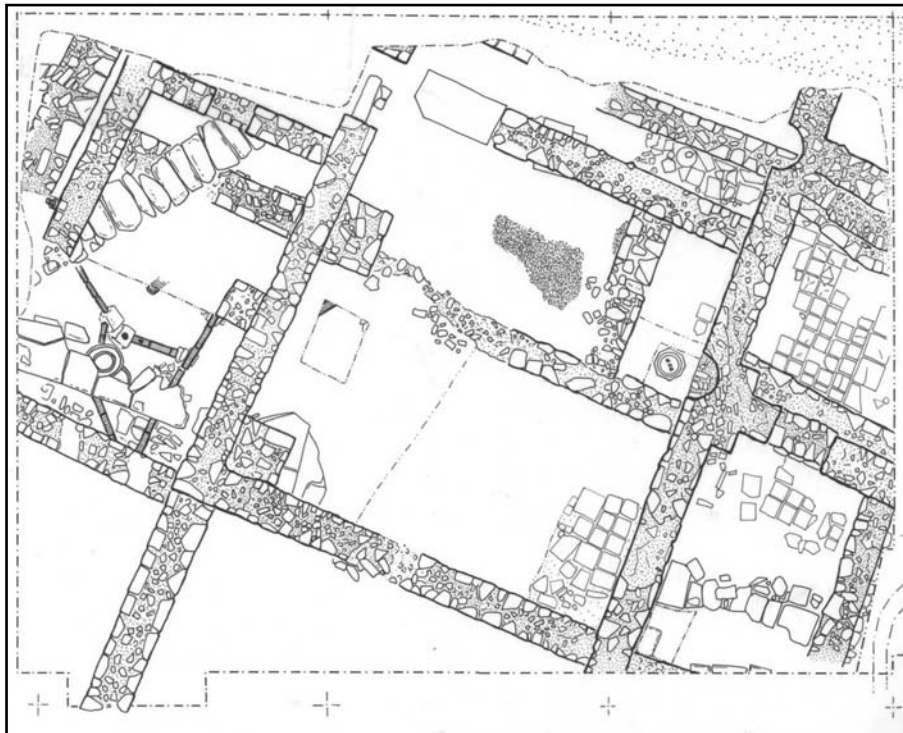

Fig. 4: Aphrodisias. Plan of excavation at west end of Museum site (NES Trenches 39 to 41), 2006

Fig. 5: Aphrodisias. View of excavation at west end of Museum trenches, looking west, 2006

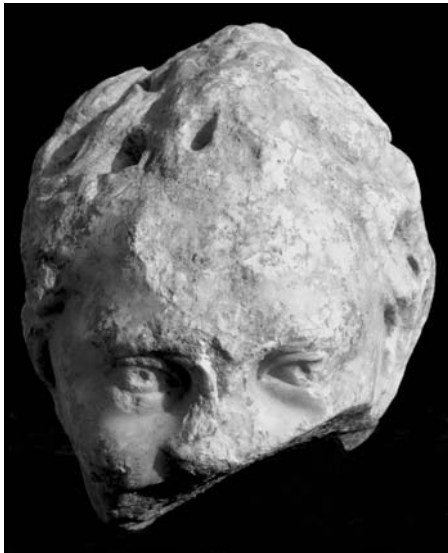

Fig. 6: Aphrodisias. Small marble head of Satyr (06-24), from excavation north of Museum, 2006

Fig. 7: Aphrodisias. Small marble figure of peasant sowing grain (06-25), from excavation north of Museum, 2006

Fig. 8: Aphrodisias. Inscribed marble plinth of statuette dedicated to Zeus Nineudios (06-62), from excavation north of Museum, 2006

Fig. 9: Aphrodisias. Late antique mosaic in Atrium House, restored 2006

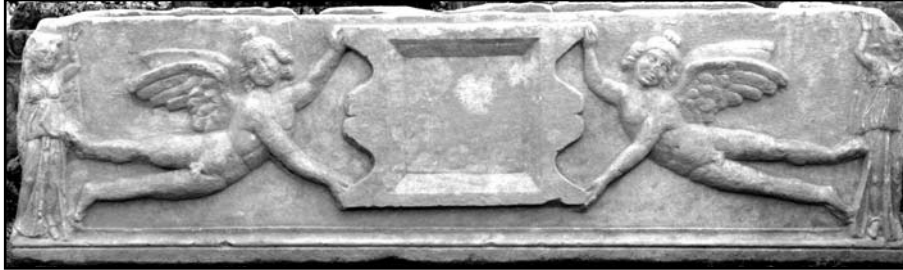

Fig. 10: Aphrodisias. Sarcophagus with two flying erotes holding tabula (S-549), from southeast necropolis, 2005

Fig. 11: Aphrodisias. Inscribed sarcophagus with tabula, Pan, and Dionysos (S-547), re-used by one Aurelia Ammia for a relative called Polydeukes, from southeast necropolis, 2005

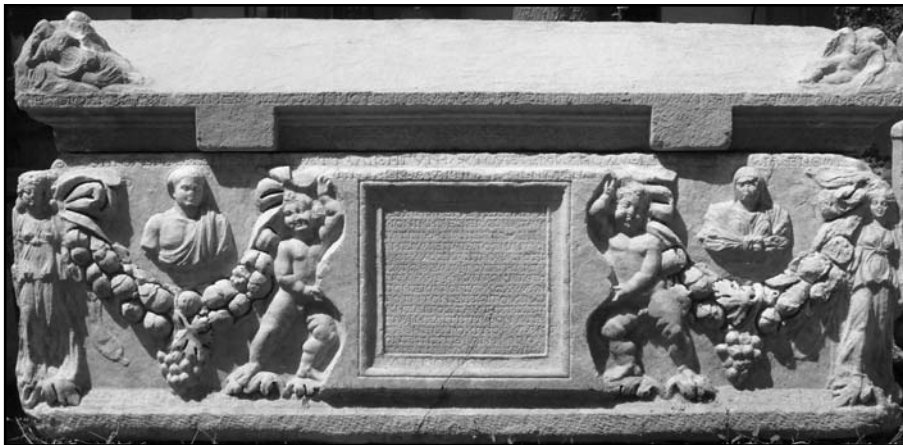

Fig. 12: Aphrodisias. Inscribed garland sarcophagus (S-548), made by M. Aurelius Epagathos for his son and his wife, from southeast necropolis, 2005

Fig. 13-14: Aphrodisias. Marble ethnos reliefs from Sebasteion, set on their bases, 2006: *ethnos* of the Dacians (Fig. 13), and *ethnos* of the Bessi (Fig. 14)

Fig. 15. Aphrodisias. Anastylosis of east end of South Building of Sebasteion, 2006

ALALAKH (AÇÇANA HÖYÜĞÜ) 2006 YILI ÇALIŞMALARI

K. Aslıhan YENER*

Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Antakya'da Mustafa Kemal Üniversitesi adına verilen izinle, K. Aslıhan Yener başkanlığı altında Aççana Höyüğü 2006 yılı çalışmaları 1 Ağustos-1 Ekim günlerinde gerçekleştirilmiştir. Hatay il sınırları içinde Reyhanlı yolu 20. km. sinde Asi (Orontes) Nehri'nin kenarında yer alan höyükte, 2000 yılından bu yana yapılan yüzey araştırmaları tamamlanmış, 2003 yılında da kazı programına başlanmıştır.

2006 yılında antik Alalakh şehrinin üçüncü sezon kazıları Saray (Alan: 1) ve Güney Bölge'de (Alan: 4) toplam 7 adet 10 x 10 m. açmada yapılmıştır (Resim: 1). Kazının en önemli amaçlarından biri, 1930'lu ve 1940'lı yıllarda İngiliz Arkeolog Sir Leonard Woolley tarafından çıkarılmış yapı katları ve kültür tabakalarının, yeni kazı metotları ve analizleri ile arkeolojinin en büyük sorunlarından biri olan tarihlendirme sorunlarına cevaplar aramasıdır. Bu doğrultuda Aççana Höyük Alan 1'de stratigrafik bir kesit almak maksadıyla grid kare sisteminde 32. alanda doğu-batı yönünde açılan 5 karede kültür katlarını ve stratigrafik evreleri tanımlarken, Woolley'nin tabakalarını da kontrol edebileceğimiz saray bölgesi çalışmaları başlatılmıştır (Resim: 2)

Çalışmaların ikinci kısmı höyüğün güneybatı tarafında yer alan yükseltili alanda sürdürülmüştür. 2000 yılı yüzey araştırmasında, yanmış kerpiç parçaları ve çok sayıda çanak çömleğin bulunduğu höyüğün tepe düzlüğünde yer alan bu yüksek kısım 2003 yılı kazı planı içine alınmıştı. Ancak höyüğün bu kısmının parsellenmiş olması ve arsa sahibinin yarattığı problemler nedeniyle bu alanda çalışma yapılamamıştı. 2006 kazı programı içine tekrar alınan bu bölgede, iki adet 10x10 m. lik açmada 2 ay boyunca çalışma yapılmıştır. Höyüğün saray bölgesi dışındaki alanın eski kazılar sırasında araştırılmamış olması, bu bölgeden gelen bilginin değerini arttırmaktadır.

* K. Aslıhan YENER, University of Chicago/ABD.

Anıtsal Yapısı 32.53/ 32.54/ 32.64 Açmaları

2003 yılında Açıana Höyüğü'nün son yaşam dönemlerini, özellikle Woolley'nin Kral Bölgesi'nde (Royal Precinct) I, II ve III. katlarını anlamak amacıyla toplamda 3 açmada çalışılmıştı. Hitit kale yapısı "fortress" olarak adlandırılan yapı kompleksinin kerpiç duvarlarının hatları belirlenmiş, odalar tespit edilmiş, ancak taban seviyelerine inilmemişti.

2006 çalışmaları ile bu açmalardan 32.54 (Resim 3a ve 3b), Woolley'in kazı alanının batı yamacına yerleştirilerek yamaç eğimiyle orantılı bir şekilde genişleterek 10 x 10 m. lik bir alana yayılmıştır. Diğer iki açma höyüğün tepesinde, Woolley eski kazı evinin doğusunda düz bir alanda 10x10 m. lik grid karelere oturtulmuştur.

Woolley yayınlarında bu yapı kompleksi hakkındaki bilgi oldukça azdır. Binanın anıtsal yapısı hakkında bilgiler verilirken, buluntu oranının azlığı vurgulanmış ve bunun nedeni taban seviyelerinin sonraki dönemlerde tahribata uğramış olması ile açıklanmıştır. Ortalama 80x 80 m. lik bir alanı kazılan bu anıtsal yapının neredeyse yok denecek sayıda az buluntu vermesi gerçekten şaşırtıcıdır ve Woolley'nin saptamalarını desteklemektedir.

Woolley, yaptığı çalışmalarda binanın muhtemel iki evresi olduğunu ancak bina üzerinde büyük bir değişiklik olmadığını vurgulamıştır. Hitit saray unsurlarını taşıyan ve imparatorluk dönemine tarihlendirebileceğimiz bu yapıta bulunan, Hitit dilinde yazılmış yanmış bir tablet parçası, yapının Hititler'le ilişkisi olabileceğine dair kanıt olarak sunulmuştur.

32.53 Açması

Sandık duvar (kazamat) tekniği ile inşa edilmiş, moloz ile doldurulmuş bu yapı bize Açıana Höyük mimarisi hakkında çok önemli bir bilgi vermektedir. Alalakh'ta daha erken dönem yapı katlarının mimarî teknikleri incelendiğinde, sandık duvar tekniğinin mimarî kültürde belirgin bir değişikliğe uğradığı söylenebilir.

Temel yapı malzemesi kerpiç olup taş kullanımı oldukça azdır. Ebadı 40x20x12 cm. olan kerpiç tuğlalar duvar hatlarını belirlerken, 40x 40x12 cm. lik tuğlalar ise duvar içlerine çok düzenli bir şekilde örülmüştür. Kazı esnasında kazamat çukurlarından çok sayıda yanmış kerpiç tuğla parçası çıkarılmıştır. Bu tuğlalar muhtemelen tahrip edilmiş IV. kat saray ve kale binasına ait yapı malzemesidir. Bu devşirme malzeme ile temel düzlenmiş ve bina bu yığın üstüne inşa edilmiştir.

Doğu-batı uzantılı ana duvarda üç tane kazamat alanı saptanmıştır. Derinlikleri 2 m. yi geçen bu alanlarda yapılan kazı çalışması aynı zamanda bir alt dönem katlarını incelemek maksadıyla sondaj görevi de görmüştür. Ortalama 4x 2 m. olan 24 ve 14 No.lu alanlarda herhangi bir yaşam katını simgeleyen taban ve kültür kontekstini belirliyecek buluntu gözlemlenmemiştir. Odalar arasında bir kapı sisteminin de ortaya çıkmaması, bu alanların aslında mimarînin bir parçası olduğunu vurgulamaktadır. Fakat, 12 No.lu odanın diğer iki alanın aksine yaşam katına dair bilgiler verdiğini söyleyebiliriz. Seramik ve kemik malzemenin fazlalığı nedeniyle bu tahminleri yürüttüğümüz bu alanda, yanık taban seviyesinde parçaları dağılmış bir biçimde bir saklama küpünün bulunması bu düşüncemizin doğruluğunu kanıtlamıştır.

32.54 Açması

32.54 açması 32.53 açmasının batısında 1 m. lik profil alanı bırakılarak 10x10. luk bir alanda açılmıştır. Eski kazıların yamacına yerleştirilen bu açmada erozyon toprağı temizlenerek yamacın kesiti alınmış ve alt katta IV. dönem saray binasının duvarları ve mimarî planına ait kalıntılar ortaya çıkarılmıştır.

Woolley yayınlarında, binanın temellerine konan taş malzemeyle “V” formu oluşturulduğundan bahsetmektedir. Bu temel yerleştirme şekli hakkında hiçbir görsel kanıt yayınlanmamış olması dolayısıyla bu tür bir mimarî tekniği anlamak çok zordu. 32.54 açmasının doğu kesitine bakıldığında, öncelikle III. kat binasının IV. kat yapılarının üstüne inşa edildiği ve kerpiç malzemenin en azından kuzey tarafta höyük formasyonunu muazzam bir şekilde yükselttiği anlaşılmıştır. Hem kesit planında hem de fotoğrafta görüldüğü gibi, “V” formu oluşturan ve temelinde taş malzemenin kullanıldığı büyük kesme çukuru muhtemelen kazamat sisteminin temeli olarak kullanılmıştır. Böylece evrelerimizi sıralarsak, en alt tabaka olan 3. evre, Woolley’nin yayınladığı V. ve IV kat saray kapısıdır. Bu kapı sisteminin bir sonraki dönemler tarafından tahrip edildiği ya da formu değiştiği gözlemlenmiştir. Saray kapısına eklenen kuzey-güney uzantılı taş temelli bir duvarın 2. evremize ait olduğunu söyleyebiliriz. Birinci evre ise anıtsal Hitit kale yapısıdır.

IV. Kat Saray Avlusu ve 32.57 Açması

1. Alanın doğu kanadında yer alan 32.57 açması IV. kat saray avlusuna dair yeni bilgiler ortaya çıkarmıştır. Öncelikle Woolley zamanında çizilmiş olan planlarda IV. kat avlusunu çevreleyen pişmiş tuğladan yapıma yer döşemesinin tamamının arşivlenmediği anlaşılmıştır. Batı kanadı eksik çizilen yer döşemesi yeni planlara işlenmiştir.

IV. kat saray yapısının evreleri hakkında bilgi almak amacıyla sarayın basamaklı girişinin doğu köşesinde bazalt orthostatların kenarında 1 m. x 50 cm. lik açılan test açmada, sarayın yapılışı esnasında bir yüzey tesviye çalışmasının yapıldığını gösteren bilgilere ulaştık. Yumuşak zemin üstüne inşa edilen yapının çökmemesi için bazalt blokların tabanlarına irili ufaklı taş malzemenin doldurulduğunu tesbit ettik.

32.57 Açması

2006 çalışmasıyla IV dönem saray avlu açmasından elde ettiğimiz sonuçları tabakalaşma sırasına göre en erkenden geçte doğru sıralayabiliriz.

2b. Evre (Phase 2b)

Bu açmada ortaya çıkarılan en erken yapı katı '2b. katı' olarak adlandırıldı. M.Ö 15. asır seramik örnekleri içeren bu katta masif kuzeybatı-güneydoğu orantılı kerpiç duvar ortaya çıkarıldı. Açmanın güneydoğu köşesinde kuzeydoğu-güneybatı uzantılı bir kerpiç duvarla birleşen bu ana duvarın açmayı iki alana böldüğünü söylebiliriz. Açmanın doğu kesitinden görülen ve ana duvara paralel bir kerpiç duvar ve ona bitişik yer döşemesi açmanın doğu kanadındaki mimarî öğelerdir. Açmanın batısında doğu-batı uzantılı iki duvar; biri ambar çukuru, diğeri ise kaçak kazı çukuru tarafından tahrip edilmiştir. Batı alandaki drenaj kanalı ve ocaklar buranın bir açık alan olduğunu vurgulamaktadır. Mitanni üslûplu silindirik mühür, *guilloche* bezemeli mühür baskıları ve ve ip izli *bullalar* bu tabakada bulunmuştur (Resim 5).

Kuzey profilden gelen kuzeydoğu güneybatı uzantılı duvarın açığa çıkarılmış yüzünde muhtemelen boya kullanıldığını söyleyebiliriz. Üzerinde üçgen motifini çağırıştıran bir şekiller bu alanın yanması nedeniyle de oluşmuş olabilir. Ancak IV. kat evlerde de fresk tekniği olmayan, kuru duvar üzerine yağlı siyah boya sürüldüğünü biliyoruz. Üçgen şekli gerçekten resimsel, paralelleri Alalakh'ın eski kazılarında yerel çanak çömlek üzerinde bulunan siyah-beyaz üçgen motiflerini de çağırıştırmaktadır. Ayrıca bu yapı katına çağdaş olan ve benzer üçgen siyah-beyaz motiflerle bezenmiş duvar resimleri Mitanniler'in Nuzi saraylarında mevcuttur. Konservatörümüz Franca Cole, konuyu incelemek üzere kerpiç duvarın boyalı kısmını tek parça hâlinde kaldırmıştır.

2a. Evre (Phase 2a)

Açmanın 2a evresinde kuzeybatı-güneydoğu uzantılı masif kerpiç duvarın kulanımı devam etmektedir (Resim: 6). Açmanın batı bölgesinde tespit edilen iki büyük silo, bu alanın saklama alanı olarak kullanıldığını göstermektedir.

Ana duvarın doğusunda açığa çıkardığımız yanmış bölgenin mutfak olarak kullanıldığını sanmaktayız. Çok sayıda formu belirlenemeyecek şekilde bozulmuş ocak izleri bulunmuştur ve kömürleşmiş zeytin çekirdekleri bunu kanıtlamaktadır.

Buluntu olarak zeytin çekirdeği formunda bir kil parçası üstüne mühür baskısı ve aynı alandan gelen çok sayıdaki pişmiş/ yanmış kil *bullalar* bulunmuş, bunların işlevselliğe yönelik araçlar olarak kullanıldığını söyleyebiliriz (Resim: 7).

Siloların yanı sıra duvarın batı tarafında yapılan kazı çalışmasında çok fazla oranda hayvan kemiği ve yanmış kerpiç parçaları bulunmuştur. Bu bölgenin muhtemel bir açık alan olarak kullanıldığını söyleyebiliriz.

Ana duvarın doğu ve batısı tarafında ele geçirilen iki ayrı mühür baskısı, aynı mühür kullanılarak yapılmıştır. Bu iki farklı parça üzerinden bir rekonstrüksiyon çalışması yapılmıştır. Tipik Mitanni motifleriyle bezenmiş bu mühür baskılarında, kanatlı kuş kafalı cinin üzerine yüreyen fırtına tanrısı tasvir edilmiştir (Resim: 8). Woolley'nin kazılarında, IV. kat saray kontekstinden çıkan bir mühür baskısı gene aynı mühür kullanılarak yapılmıştır. Mühür uzmanımız Dominique Collon, mühürün ilk sahibinin, Naidu'nun kocası, Irihalba olduğunu söylemektedir. Diğer metinlerden Irihalba'nın ve Naidu'nun babalarının adlarını da biliyoruz. Ayrıca oğulları Arikku adını da. Böylece, Irihalba'nın mührünün 4. dönem yapı katından önce, bizim 2b evresinde yaşamış olanlar tarafından kullanıldığını öğrenmiş oluyoruz.

1. Evre (Phase 1)

En üst evrede, yanma sonucu tahribata uğrayan mutfak alanının üstüne bir avlu yapıldığını görmekteyiz. Kül dolu ocak alanlarının üstü büyük bazalt taşlar ve pişmiş tuğlalarla kapatılmaya çalışılmış. Bunun en güzel örneği Wooley zamanında ortaya çıkarılmış ve *in situ* bırakılmış *trapezoid* biçimli bazalt bloktur. Bu tesviye çalışmasında gözlemediğimiz bir diğer unsur ise ahşap direk delikleridir. Bu deliklerin IV. kat mimarî yapının bir parçası olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu deliklere dair hiçbir izin Woolley fotoğraflarında görülmemesi, IV. kat avlusunun da V. kat gibi iki evresi olduğuna dair bir kanıt olarak düşünülebilir.

32.59-60 Açması

IV. kat sarayının doğu kanadının güney bitiminde Woolley kazılarında 'Avlu' olarak tanımlanan bölgede 10 x 6 m. lik bir alana yerleştirilen 32.59 açması kazılmıştır. Bu avluda IV. ve V. dönemler arası ilişki incelenmiştir. Kazılar sırasında IV. kat sarayı doğu kanadının bir platform üzerine inşa edildiğini ve bir drenaj sisteminin kullanıldığını görmekteyiz.

Bu açmada Woolley'nin tapınak çukuru olarak adlandırılmış kazı alanın kenarını tespit ettik. Aynı bir çalışmamız bu tapınak çukurunda gerçekleştirildi. Amacımız, Woolley'nin gerçekten ana toprağı bulup bulamadığı sorusunu cevaplandırmaktı. Toronto Üniversitesi'nden Steve Batiuk Woolley tapınak derin sondaj çukurunda ilk önce 2 x 1'lik bir erozyon temizliği yaptıktan sonra, karat alarak 5 m. sonra ana toprağa varıldığı bilgisini doğrulamıştır.

GÜNEY BÖLGESİ (ALAN 4) SQUARES 64.72 ve 64.82

3. Evre (Phase 3)

Höyüğün güneybatısında grid kare 64.72 ve 64.82 No.lu iki açmada höyüğün son üç yerleşim katına ait bilgiler edindik. En eski evreye ait 3. evre çok küçük bir alanda ortaya çıkarılmıştır.

2b. Evre (Phase 2b)

En eski evrenin hemen üstünde kerpiç malzeme ile inşa edilmiş sandık duvar üslûplu bir binanın temel seviyesinde korunmuş duvarlarını ve odalarını ortaya çıkardık. Aççana Höyük'te III. ve II. kat Hitit uslubundaki yapısı dışında kazamat sistemi ile inşa edilmiş bir örnek daha bulunmuştur. Bu yapı kompleksinin iki evresi (Phase 2a ve 2b) olduğunu tespit ettik (Resim: 9). Ufak bir değişikliklerle, binanın içinde bir kapı açılmış ve ocaklar kurulmuştur. Duvarların kalınlıkları (4.80 x 2 m.) ve yapının höyüğün batı yamacına olan yakınlığı buranın muhtemel bir kale yapısı olduğunu vurgulamaktadır.

Binanın kazamatlı ana duvarının hemen yanından geçen bir sokak yolu açığa çıkarılmıştır (Resim: 10). Çok sayıda seramik ve kemik parçalarının bulunduğu bu sokak alanın, binanın ilk evresinden Aççana Höyüğü'nün son evresine kadar kullanıldığı tespit edilmiştir. Sokağın öbür tarafında kerpiçten yapılmış ve höyüğün topoğrafyasına oturan kalın bir duvarın köşesi ve bu duvarın içinden tek parça hâlinde geçen uzun bir drenaj künkü *in situ* bulunmuştur (Resim: 11).

Sokak tabanından çok sayıda yerel yapım tabaklar ve vazolar ve bronz âletler çıkmıştır (Resim: 12, Resim: 13). Ayrıca çok sayıda Miken seramik parçası çıkarılmıştır. Doğu Akdeniz'de nadir bulunan *vaphio* kap parçası da bu karışık sokak kontekstinde bulunmuştur. Miken figüratif krater parçası üstüne işlenmiş boğadan atlama sahnesi de bu senenin en önemli buluntularından biridir. 14. asra ve Geç Hellas IIIb'ye tarihlenen Miken *chariot* kraterin üstünde böyle bir sahnenin tasvir edildiği örnekler çok azdır. Kırık parçaları konservatörümüz tarafından yapıştırıldıktan sonra, Miken seramik uzmanımız Robert Koehl ve çizimcimiz Özgecan Yarma tarafından hazırlanmış rekonstrüksiyon çalışması da bu sahnenin muhtemel kompozisyonunu vermektedir. Boğa atlama sahneleri 18. asırda Alalakh VII. katta mühür baskısı olarak bulunmuştu. Ayrıca, boğa oyunları 17.-16. asırda da Hüseyindede vazosunda Hititler tarafından da tasvir edilmiştir.

Güney bölgesindeki diğer seramikler de, Hititler'e ve Mısır'a karşı rakip olan Mitanni kültürünün örnekleridir. '*Nuzi*' veya '*Atchana Ware*' diye adlandırılan boyalı bir keramik grubuna ait örnekler bulunmuştur.

Höyüğün tamamının 1. derece sit alanı kategorisine girmeden önceki dönemde yoğun bir şekilde tarım yapıldığını bilmekteyiz. Tarıma kazandırma süreci içinde, derin sabanlı patlatma âletleri kullanıldığı için, son dönem yapı katı çok tahribat görmüş ve seramik döşeli taban parçaları ve bu tabanda yere gömülmüş bir saklama küpü dışında, arkeolojik konteksti belirleyecek materyal bulunamamıştır. Yine bu tarım toprağı içinde üslûp olarak Genç Tunç Çağı örneklerinden farklı bir hematit silindir mühür bulunmuştur. Tahribat görmüş birinci evrede, Gordion'da da bulunan torpido şeklinde çanak çömlekler bulunmuştur.

2005 yılında yayınladığımız radyokarbon sonuçları da ilginç bilgiler vermiştir. Alalakh şehri M.Ö 15. ve 14 yüzyıllarda bütün höyüğe yayılırken, son evrelerinde şehir küçülmüş ve doğu yamacı bir nekropol ve atölye alanı olarak kullanılmıştır. Bu atölyedeki fırınlar karbon tarihlemelerine göre muhtemelen 14.-13. yüzyıllara denk gelmektedir.

Onarım Çalışmaları

Aççana Höyüğü Antakya'ya yaklaşık 20 km. mesafededir. Bugün Hatay Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen klâsik öncesi buluntuların çoğu Alalakh'tan gelmektedir ve bölgenin zengin arkeolojik dokusunu yansıtmaktadır. Bu bağlamda arkeoloji veya millî park içersinde yapılan çevre düzenlemeleri ve turizm için bölgeyi cazip kılacak, kafe, müze, yaşamsal ihtiyaçlar için mekânlar (WC, lavabo), turist araçları için otoparklar ve ihtiyaçlara cevap verecek düzenlemeleri içeren yatırımların

yapılması gerekmektedir. Aççana Höyüğü' nn turizm potansiyelinin artırılması için birtakım önlemler alınması ve turizme yönelik yatırımların yapılması zorunlu hâle gelmektedir.

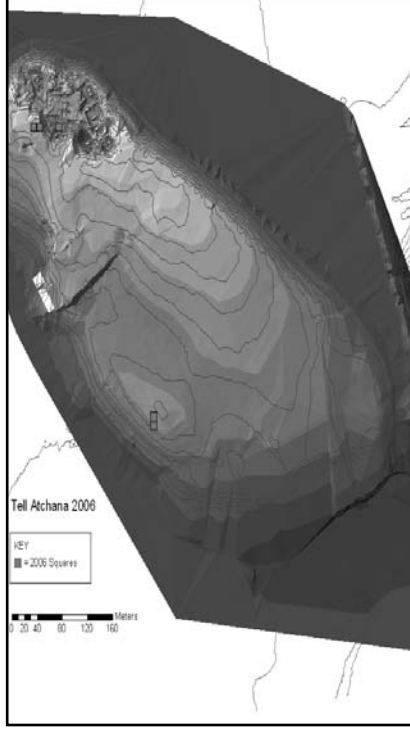
Höyüğü turizme kazandırmak açısından yapılanlara gelince: Aççana Höyüğü'nn üstündeki IV. kat saray çatı örtüsü tamir edilmiştir ve tüm yapı boyanmıştır. Turizme yönelik yeni levhalar hazırlanmaktadır. Kazı evimize Dean Aile Vakfı tarafından bağışlanan bir depo ve laboratuvar binasının inşaati bitmiştir.

Amik Ovası Arkeoloji Parkı ve Hyklerin Turizme Kazandırılması Projesi, Hatay Valiliği tarafından gündeme alınmıştır.

Teşekkürler

2006 yılı Tel Aççana/Alalakh analizleri ve çalışmaları aşağıda adı geçen kişilerce gerçekleştirilmiştir: K. Aslıhan Yener, kazı başkanı, G. Bike Yazıcıoğlu (*University of Chicago*); Murat Akar (Orta Doğu Teknik Üniversitesi); Hatice Pamir, Tülin Tümer, Cihat Topal, Burhan Can, Hülya Kardeş, Can Ercan, Sezgin Kutlu, Murat Yanar, Ali şahin ve Engin şahin (Mustafa Kemal Üniversitesi, Antakya), Alexis Boutin, (Pennsylvania Üniversitesi); Brenda Craddock, Franca Cole, Phil Andrews; Dominique Collon, Simon Timberlake (İngiltere), Robert Mullins (California); Robert Koehl, (*New York Hunter College*); Stephen Batiuk (*University of Toronto*); Lee Ullman (*Columbia University*); Nurettin Bataray (Akdeniz Üniversitesi) Ekin Demirci, Ferhat Can, zgecan Yarma, Yağmur Sarioğlu (Bilkent Üniversitesi); Meltem akmak (Çanakkale Üniversitesi); Bakanlık temsilcisi nal Demirer.

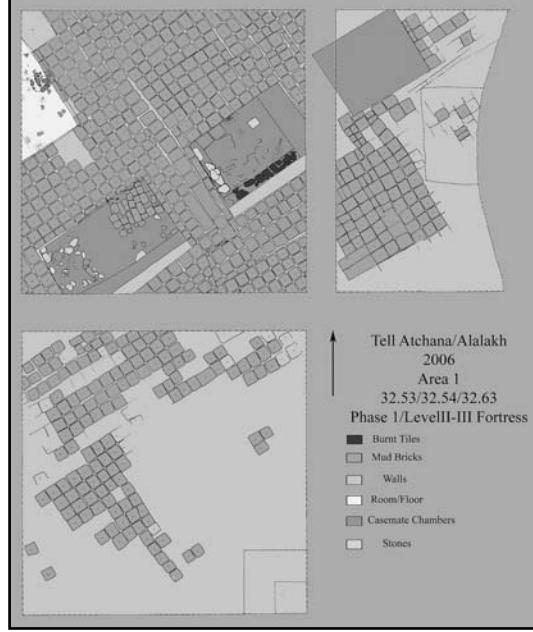
Araştırmalarımız, *Fund for Amuq Valley Excavations*, INSTAP (*The Institute for Aegean Prehistory*), Anthony ve Lawrie Dean ve birçok özel şahıs tarafından cmertce desteklenmiştir. Araştırmalar T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Mustafa Kemal niversitesi adına yürütülmüştür. Hatay Arkeoloji Müzesi Müdürü Faruk Kılınç ile uzman arkeologlar Aslı Tuncer, Demet Kara ve mer elik'e özel teşekkürlerimizi sunarız. Ayrıca yardım ve ilgilerini bizden esirgemeyen Mustafa Kemal niversitesi eski Rektörü Metin Grkanlar, Reyhanlı Kaymakamı, Mehmet Hamurcu, Hatay Vali Yardımcısı, şükrü akır ve Hatay Valisi Ahmet Kayan'a teşekkürü borç biliriz.

Resim 1: Alalakh (Tell Açaana Höyüğü) 2007 açmaları

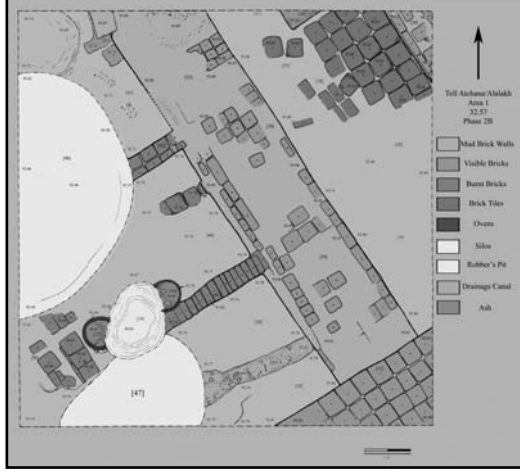
Resim 2: Alalakh Krallar Bölgesi (Royal Precinct) açmaları 2007-05-14

Resim 3a: Alalakh Grid Kare 32.53/32.54/32.63 Evre 1.
(Çizim: Özgecan Yarma)

Resim 3b: Alalakh Grid Kare 32.53/32.54/32.63 Evre 1. (Fotoğraf: Murat Akar)

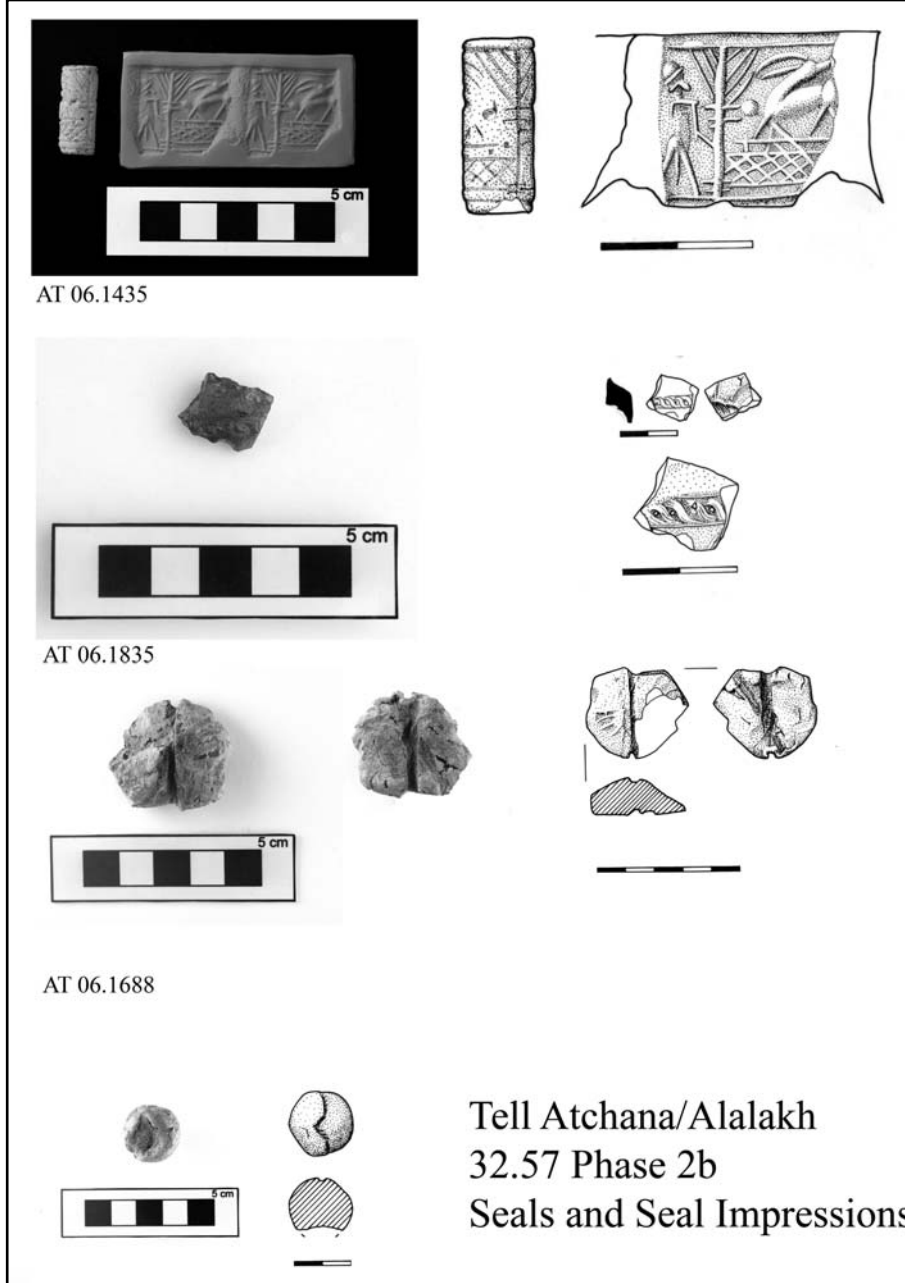

Resim 4a: Alalakh Grid Kare 32.57
Evre 1.
(Çizim: Özgecan Yarma)

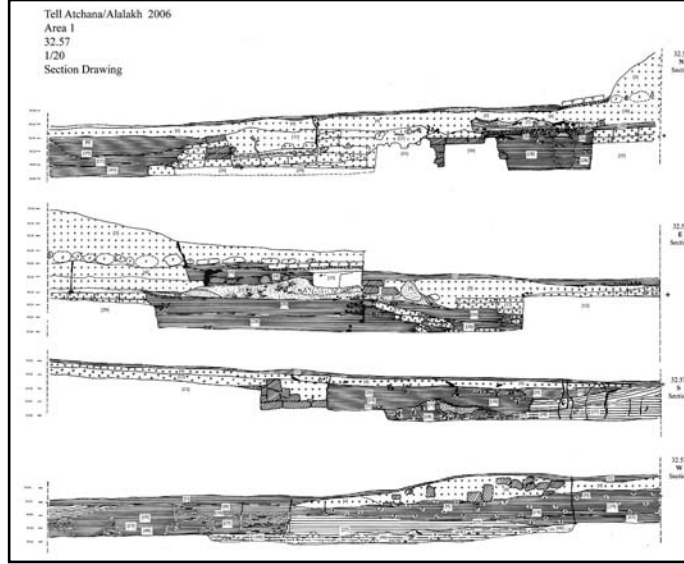

Resim 4b: Alalakh Grid Kare 32.57
yerel seramikler
(Çizim: Brenda Craddock)

Tell Atchana/ Alalakh 2006
32.57
Phase 2b
Floor Assemblage

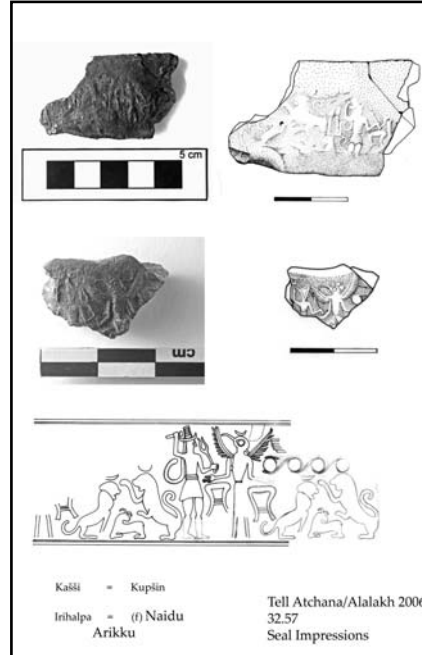
Resim 5: Alalakh Grid Kare 32.57 Evre 2b. Mühür ve bulla (Çizim: Brenda Craddock)

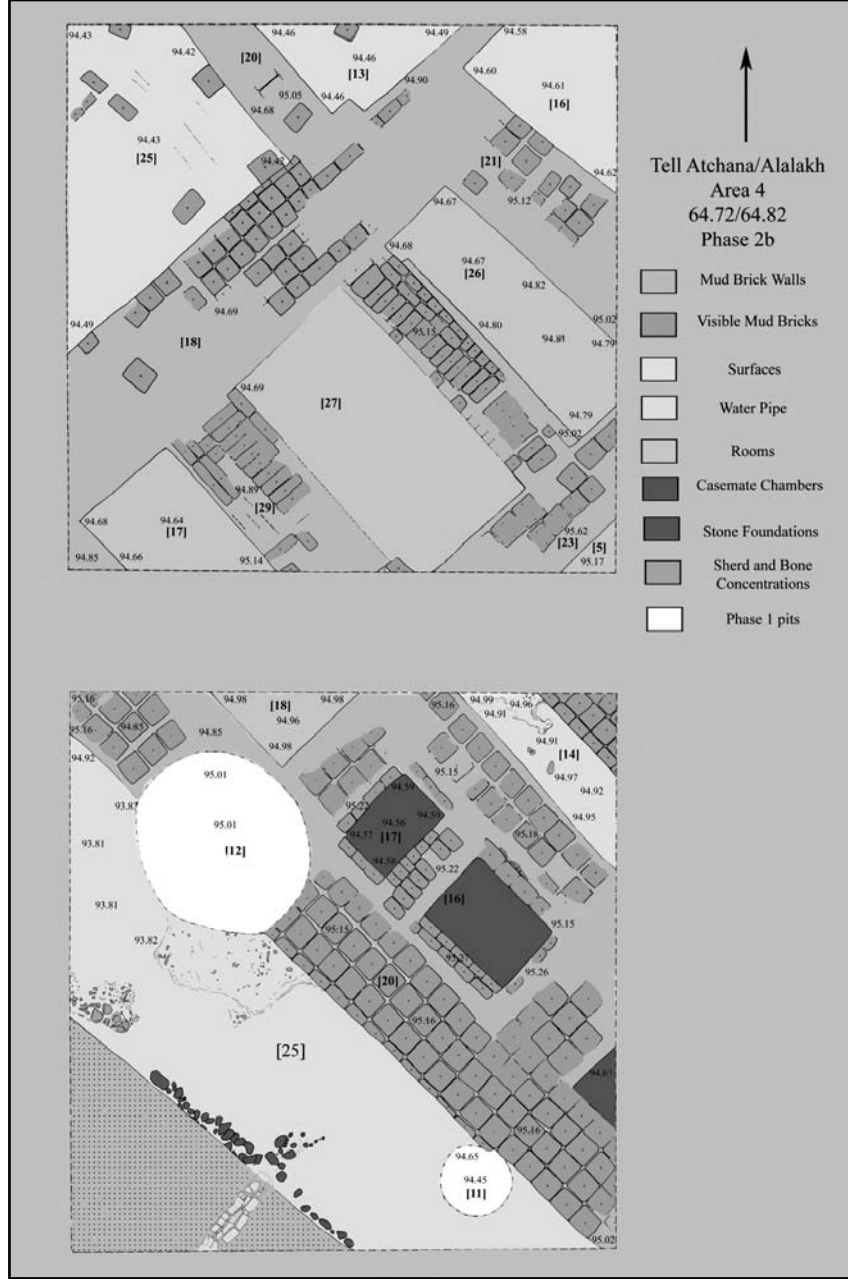
Resim 6: Alalakh Grid Kare 32.57 Profil (Çizim: Bike Yazıcıoğlu)

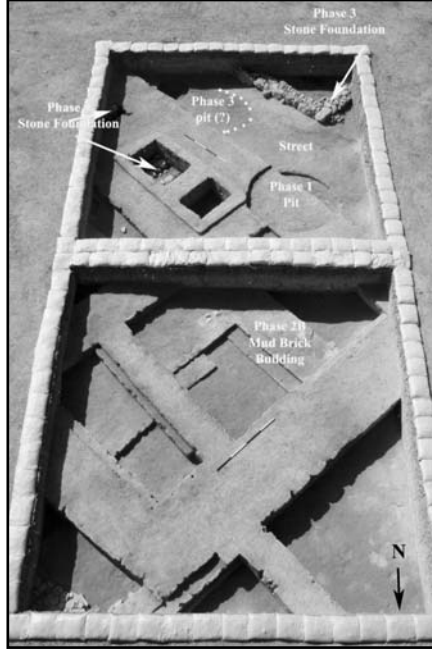
Resim 7: Alalakh Grid Kare 32.57 Evre 2a.
Mühür ve bulla
(Çizim: Brenda Craddock)

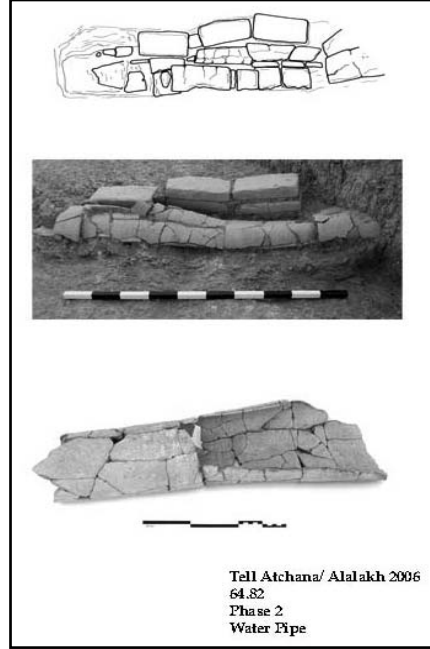
Resim 8: Alalakh Grid Kare 32.57 Evre 2.
Mühür baskısı
(Çizim: Dominique Collon)

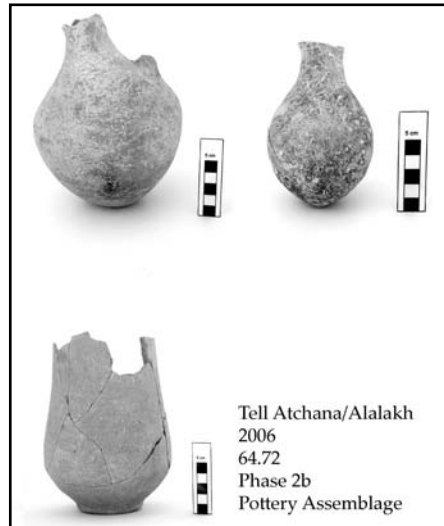
Resim 9: Alalakh Grid Kare 64.72/82 Evre 2b. (Çizim: Özgecan Yarma)

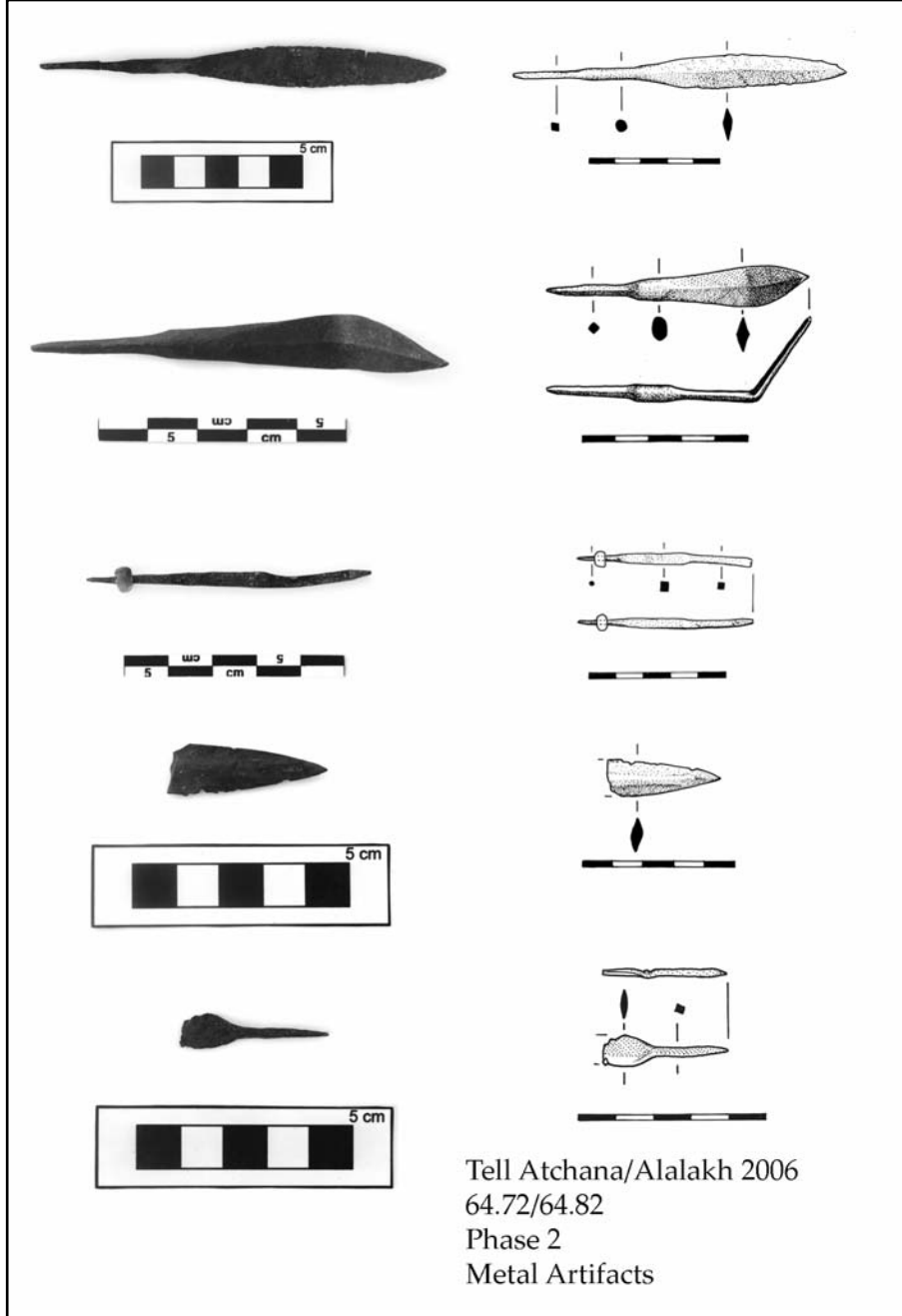
Resim 10: Alalakh Grid Kare 64.72/82 Evre 2a, 2b, 3. (Fotoğraf: Murat Akar)

Resim 11: Alalakh Grid Kare 64.72/82 Su Kanalı. (Fotoğraf: Murat Akar)

Resim 12: Alalakh Grid Kare 64.72 Evre 2b. (Fotoğraf: Murat Akar)

Resim 13: Alalakh Grid Kare 64.72/82 Evre 2. (Çizim: Brenda Craddock, Fotoğraf: Murat Akar)

BADEMAĞACI KAZILARI, 2006

Refik DURU*
Gülsün UMURTAK

Bademağacı Höyüğü kazılarının 14. dönem çalışmalarına 28 Temmuz - 14 Eylül 2006 tarihlerinde devam edildi (Topografik Plan)¹. 50 gün süren çalışmalar sonunda, daha önceki yıllarda saptanmış olan tabakalaşma durumunda değişiklik yapılmasını gerektirecek bazı gelişmeler olmakla birlikte, saptamaların kesinleşmesine kadar, şimdilik bu konuda yeni öneriler yapılmayacaktır².

NEOLİTİK ÇAĞ YERLEŞMELERİ

Mimarlık: 2001 yılında höyükteki en eski yerleşmelerin araştırılması amacıyla kazılmasına başlanan ikinci derinlik açmasında (DA 2), 2005 yılında -9 m. de ana toprağa erişilmişti. 2006'da bu alanda 50 cm. daha derinleşilmiş, ancak

- * Prof. Dr. Refik DURU, Yazanlar Sokak 2/6 Suadiye-İstanbul/TÜRKİYE.
(rfkduru@yahoo.com)
Prof. Dr. Gülsün UMURTAK, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE.
(gulsunumurtak@isnet.net.tr)
- 1 Bademağacı kazı kurulu başkanı Prof. Dr. Refik Duru ve Prof. Dr. Gülsün Umurtak'ın yönetiminde, Muğla Üniversitesi'nden Araştırma Görevlisi Esra Gülseven, arkeologlar Tuğba Güngör, Merve Kavalcı, Serap Bülbül, ve Gürdal Avyüzen ile öğrencilerimiz Sevda Öztürk, Berke Sertkol, Yusuf Kolcu, Bekir Aksoy, Gizem Dertürk, Mehmet Emin Çeber, Ezgi Avar ve Sinem Köstak'tan oluşuyordu. Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcileri kazının ilk 12 günü Alanya Müzesi'nden Kubilay YeğİN, daha sonra Karadeniz Ereğlisi Arkeoloji Müzesi araştırmacısı Ünver Göçer idi. Kazının harcamaları, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, DÖSİMM, İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Yürütücü Sekreterliği (Proje no.531/05052006) ve Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'nın sağladığı ödeneklerden yapıldı.
 - 2 Bademağacı kazılarının yayınlanmış yıllık önraporları şunlardır :
R.Duru, "Bademağacı Höyüğü (Kızılkaya) Kazıları. 1993 Yılı Çalışma Raporu", *Bellekten* LX (1997):783.
--, "Bademağacı Kazıları. 1994 Yılı Çalışma Raporu", *Bellekten* LXI (1997):149-159.
--, "Bademağacı Kazıları. 1995 ve 1996 Yılları Çalışma Raporu", *Bellekten* LXII (1998):709-730.
--, "Bademağacı Kazıları. 1997 ve 1998 Yılları Çalışma Raporu", *Bellekten* LXIV (2000):187-212.
--, "Bademağacı Kazıları. 1999 Yılı Çalışma Raporu", *Bellekten* LXIV (2001):583-598.
--, "Bademağacı Kazıları. 2000 ve 2001 Yılları Çalışma Raporu", *Bellekten* LXVI (2003):449-594.
--, "Bademağacı Kazıları. 2002 ve 2003 Yılları Çalışma Raporu", *Bellekten* LXVIII (2005):519-560.
R.Duru ve G.Umurtak: "Bademağacı Kazıları. 2004, 2005 ve 2006 Yılları Çalışma Raporu", *Bellekten* (Baskıda).

insan yaşamına ilişkin herhangi bir buluntu ele geçirilmediği için, höyüğün bu kesimindeki en en erken yerleşmenin höyük yüzeyinden 9 m. aşağıda olduğu kesinlik kazanmıştır (Plan: 1, Resim: 1).

2005 yılında höyüğün ortalarındaki A açmasının iki yerinde başlanan kazılar 2006 yılında geliştirildi ve özellikleri şimdiye kadar çok iyi bilinmeyen Erken Neolitik (EN) II/1 ve 2 yerleşmelerinin mimarlık kalıntılarının daha geniş alanlarda araştırılması için, açmanın batı kenarında biri 5 x 20 m., diğeri 10 x 10 m. genişliğinde iki ayrı açmada çalışıldı. Söz konusu çalışmalarda, üstteki 2 m. lik karışık birikimin altında, önce EN II / 1 tabakasının taş temelli yapılarına, daha altta da EN II / 2 yapı katının evleri ve yerleşmenin silo / ambar tesislerine rastlandı. Aynı alanda, şimdiye kadar en geniş alanlarda kazılmış olan EN II / 3 yapı katına ait 9 No.lu ev kısmen ortaya çıkarıldı (Plan: 2).

Bademağacı'nda EN II / 2 katının mimarlık kalıntıları bugüne kadar ayrıntılı şekilde bilinmediği için, bu alandaki araştırmalar söz konusu tabakaların daha iyi anlaşılması bakımından büyük önem taşımaktadır. 2006 kazıları ile, EN II / 2 yerleşmesinde saptanan mimarlık geleneğinin, malzeme ve planlama açısından EN II / 3 dönemi mimarlığının devamı niteliğinde olduğu anlaşılmıştır. Bu durum söz konusu alanda son olarak ortaya çıkarılmış olan 6 No.lu evde görece daha belirgindir. Aynı yerleşmenin henüz bir bölümü kazılmış durumdaki 3 No.lu yapısının dışında 6 gözlü depolama ünitesi ile yapıya bitişik durumda 12 gözlü bir ambar odası ve yanındaki işlik ile tüm bu mekânların bir bütün oluşturdukları düşünülmelidir. Mimarlık konusunda bu yılın ilginç bir sonucu, depolama tesislerinin (ambar), sadece evlerin dışındaki açık alanlarda olmayıp bazen evlerin hemen dışında, onlara bitişik, ancak kapalı mekânlarda da yapıldığının öğrenilmesi olmuştur (Plan: 2; Resim: 2).

Höyüğün doğu yamacında varlığı önceden beri bilinen, birbirine 50-60 cm. ara ile paralel yapılmış tek taş sıraları ('ızgara' temeller) ve bunlarla ilgili 'kazemat'a benzeyen temellerin bulunduğu alanda (Plan: 2) 2006 yılında da çalışmalar sürdürülmüş, ancak Neolitik yerleşme planında görülen dar uzun dikdörtgen planlı, taş temelli mekândan başka herhangi bir mimarlık kalıntısına rastlanmadığından, ızgara planlı temellerin işlevlerinin açıklanması konusunda yeni bilgiler edinilememiştir.

Çanak çömlek ve küçük buluntular: 2. DA'daki çalışmalar sırasında, EN I / 9 – 5 yapı katlarına ait çok fazla çanak çömlek (çç) bulunmadı. Ele geçirilenlerin hemen hepsi kapların karınlarına ait parçalar olduğundan, bu en erken katların çanak çömlek geleneği ve kap repertuarı konusunda tamamlayıcı bilgiler edinilmedi. Erken Neolitik'in daha geç evrelerine ait olan EN II / 3 yapı katına ait 9 No.lu

evde bir grup küçük boy çömlek; aynı şekilde EN II / 2 yapı katı evleri içinde ve ambarlarda da çok sayıda tüm veya tümlenebilir durumda kaplar ele geçirildi. Bunlar arasında bazı yeni formlar olmakla birlikte (Resim: 3), genellikle önceki dönemlerden bilinenlerin devam ettiği görülmektedir.

Küçük buluntular arasında, II / 3 yapı katına ait bu yıl ortaya çıkarılan 9 No.lu evin buluntuları arasındaki bir pişmiş toprak (pt.) buluntu, dört yapraklı yonca biçimli sunu kabıdır (Resim: 4). Altında kısa silindirik bir kaidesi olan eser İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Restorasyon Laboratuvarları'na getirilmiş ve tümlenmiştir³. EN II / 2 katında ele geçirilen, pişmiş topraktan (pt.) bir insan ayağının tam plastik tasviri olağanüstü ilgi çekici ve önemlidir. Günümüzdeki ayakkabı ölçüleriyle yaklaşık 36-37 numara büyüklüğündeki bu ayak tasvirinin bilekten itibaren alt tarafı eksiksiz ele geçirilmiştir.

Höyüğün güney kesiminde başlatılan çalışmalarda, kazılmasına başlanan üçüncü bir derinlik açmasının (DA 3) alt tabakalarında bulunan bir pt damga mühür, höyüğün güney yarısında da Neolitik yerleşmelerin varlığını göstermesi bakımından önemlidir.

İLK TUNÇ ÇAĞI YERLEŞMELERİ

Mimarlık: Bu yıl, höyüğün yeterince geniş alanlarda araştırılmamış olan güney yarısında çalışmalara devam edilmiş ve 2005 yılında 10 x 45 m. boyundaki bir açmada (E açması) başlatılan çalışmalar son kazı mevsiminde 30 x 50 m. yi aşan genişliğe ulaşmıştır (Plan: 2). E açmasından edinilen sonuçlar şöyle özetlenebilir:

1 - Açmanın en batısında, yerleşmenin dış halkasında -sınırında- ise, taş temelli *megaron* ve *megaronumsu* planlı yapılar ortaya çıkmaktadır. Genellikle tek odalı olan bu *megaron*lardan, batı etek boyunca 7 tanesi ortaya çıkmıştır. Bu yapıların daha batısında ise tarla düzlemine gelinmiştir ve bu kesimde genişliği 3-5 m. arasında değişen, taş döşeli bir alan (*glacis*) görülmektedir. (Resim: 5).

2 - Açmanın höyüğün dışına doğru olan batı kısmında ortaya çıkan bazı mimarlık kalıntıları, tek odalı, kalın duvarlı yapılara aittir. Bu yapıların dönemi henüz kesin olarak saptanmış değildir. Ancak eldeki bazı çanak çömlek bulguları, bu kalın taş temelli yapıların İTÇ II' nin son dönemlerine, hatta biraz daha sonrasına ait olabileceğine işaret etmektedir (Resim: 6).

3 Gerekli koruma önlemlerini alarak, söz konusu eseri tümleyen meslektaşımız Yüksel Dede'ye teşekkür ederiz.

3 - Açımanın höyüğün ortalarında yer alan kiliseye bakan kenarında, yüzeyden 2 m. aşağıya kadar olan birikimde çok yoğun bir taş dolgu ile karşılaşıldı. Varlığının açıklanması son derecede zor olan bu dolgunun altında, bu kesimdeki en son prehistorik yerleşme olan İlk Tunç Çağı II'nin (İTÇ II) en yeni evresinin, hatta İTÇ III'e geçiş aşaması döneminin taş temelli yapıları gelmektedir. İki masif taş kule / burç arasına alınmış bir kapısı olan bu yapının güney ve kuzeye doğru da uzadığı ve çok odalı olduğu anlaşılmaktadır. Sözü edilen yapının 50 / 70 cm. kadar altında, İTÇ II'ye ait olduğu çanak çömlek buluntularından anlaşılan yapılar başlamaktadır. Bu yapı da çok odalıdır; ancak plan özellikleri hakkında fazla bilgi yoktur (Resim: 7).

2006 yılının sonuçları göstermiştir ki, Bademağacı İTÇ II yerleşmeleri, *megaron*(umsu) yapıların çevrelediği, en dıştaki hafif eğimli yamaçlarda da taş döşeli bir kuşağın (*glacis*) çepeçevre dolaştığı bir kasabadır. Ortada kalan alanın özellikle güneye doğru olan kesiminde çok odalı yapıların bulunduğu anlaşılmaktadır. E açmasında son iki yılda bulunmuş olan "Kalın duvarlı, tek odalı yapıların bu süreç içindeki kronolojik konumları nedir?" sorusuna yanıt vermek, bugün için kolay değildir. Höyüğümüzde İTÇ II'den daha geç dönemlerde, oldukça uzun süre, değişik nitelikte yapılaşmanın söz konusu olduğundan kuşku yoktur.

İleriki yıllarda e açmasını, kuzeyde A açmasına ve güneyde kazılmamış kesime doğru genişletilmesi ile yanıtlanması şimdi olanaksız soruların bazılarının açıklanabileceğini, hatta höyükteki yerleşim planlamasının, yerleşim dokusunun; özellikle kalın duvarlı bağımsız yapıların konumlarının ve birbirleriyle ilişkilerinin anlaşılabilceğini sanıyoruz.

Çanak çömlek ve küçük buluntular: İTÇ II çömlekçiliğinin tipik örnekleri olan tek kulplu, gaga ağızlı küçük veya orta boy testilerle, çift kulplu testilerden bu sene de çok sayıda ele geçirildi. Ayrıca açmanın orta kesimindeki kalın duvarlı yapıların içinden çıkan, bu yapılaşmaya ait oldukları yeterince belli olmayan çanak çömlek arasında, hem İTÇ II, hem de daha geç dönemlere ait çanak çömlek vardı (Resim: 8) .

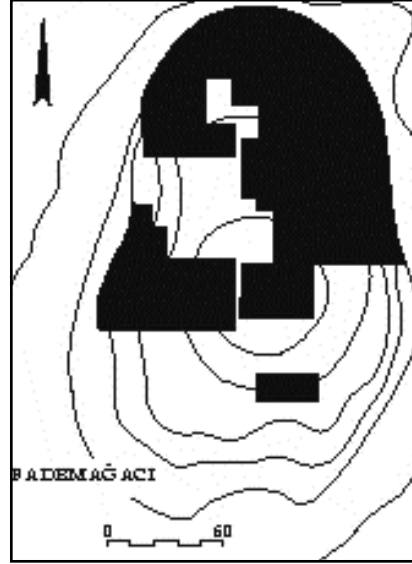
Pişmiş toprak eserlerin sayıları çok değildir. Kuşa benzeyen, tam plastik eser ile düz veya çizi bezemeli ağırşaklar bu yıl bulunanların bazılarıdır. Bademağacı İTÇ II Döneminin taştan ve pişmiş topraktan yapılmış damga mühürlerinin sayısı giderek artmaktadır. Bu yılki çalışmalarda, yuvarlak, dörtgen ve üçgen baskı alanlarında geometrik desenler olan mühürlerden 9 tane daha ele geçirildi (Resim: 9).

SONUÇLAR

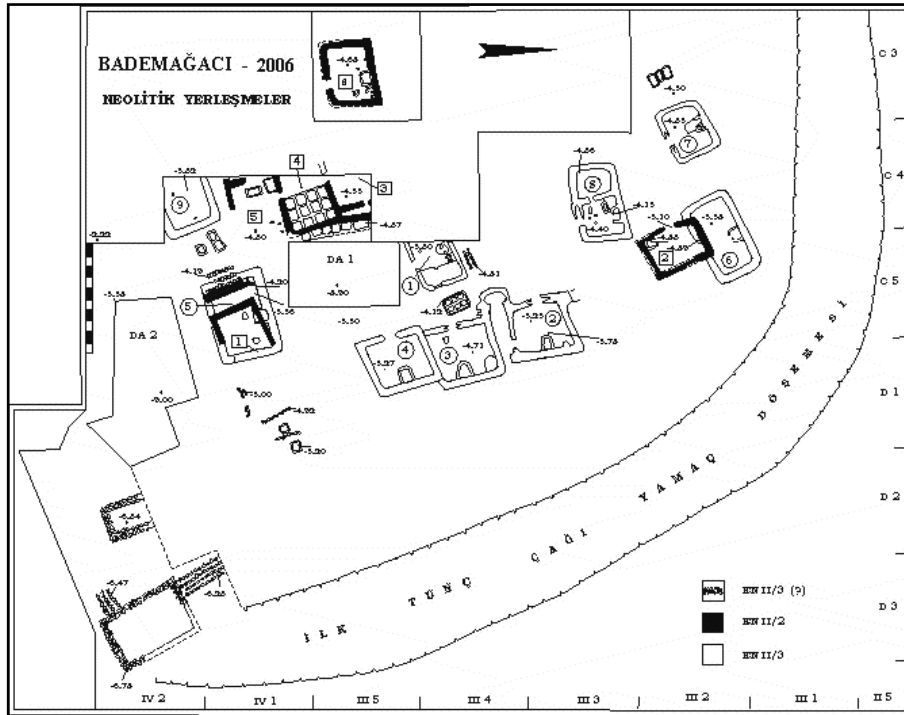
Yukarıda 2006 yılı kazıları hakkında özet bilgi verilmiştir. Bu kazı döneminin en önemli sonuçlarından biri, höyüğün güney yarısında, İTÇ II yerleşmelerinin altında EK, GN ve hatta EN yerleşmelerinin bulunduğu öğrenilmesidir. Şimdilik sadece -göreceli olarak- az sayıda çanak çömlek parçası ve bir damga mühürle, bu konuda ilk arkeolojik belgeler ele geçirilmiş olmakla birlikte, önümüzdeki yıllarda kanıtların artacağı ve daha geniş alanlarda çalışılması ile yeni bilgilerin edinilebileceği önemle not edilmelidir.

Bir diğer önemli nokta, Neolitik Çağ ve İlk Tunç Çağı çanak çömleğine benzemeyen parçaların sayısının güneyde çoğalıyor olmasıdır. Daha önceki yıllara ait raporlarımızda Geç Kalkolitik'e ait olabileceği vurgulanan bu malzemenin kullanıldığı yerleşmenin mimarlık kalıntılarının bulunması olasılığı da giderek artmaktadır.

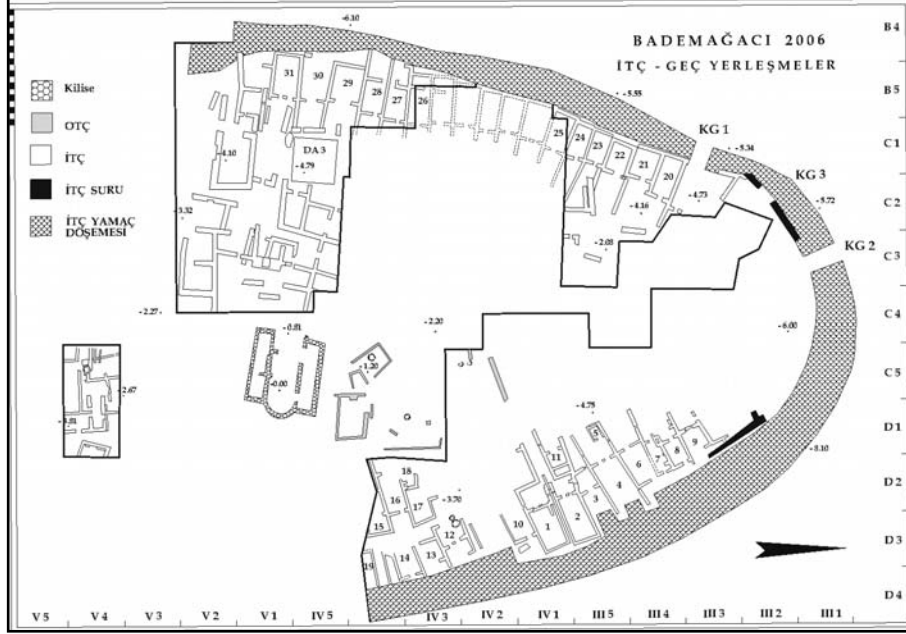
Bu yılın önemli sonuçlarından bir diğeri de, İTÇ yerleşmelerinin güneyde, kuzeydeki İTÇ yerleşmelerine paralel şekilde devam ettiğinin öğrenilmesidir. Bademağacı İTÇ yerleşmesinde saptanan gelişmeler, yerleşim planlamasını kesin olarak tanınır, anlaşılır hâle getirmiştir. "Bademağacı İTÇ kasabası, yerleşim dokusu ve yerleşme mantığı açısından tüm bölge için bir ölçü noktası durumuna gelmiştir" denebilir. İTÇ II yerleşmesinin niteliği konusunda yapılacak son yorum, kasabanın güçlü bir otorite tarafından yönetiliyor olmasıdır. Özellikle kasabanın planlanmasının kesin kurallara bağlı olması bu varsayımı çok kuvvetlendirmektedir.

Topografik plan

Plan: 1

Plan: 2

Resim 1: Bademağacı. Derinlik açması 2 (DA 2)

Resim 2: Bademağacı. EN II/2 yapılarında ambar

Resim 3: Bademağacı. 2006 yılında ele geçirilen ENÇ çanak çömleğinden bir grup

Resim 4: Bademağacı. EN II / 3 yonca biçimli sunu kabı, a: üst, b: alt

Resim 5: Bademağacı. İTÇ II. E açmasında ortaya çıkarılan megaronlar

Resim 6: Bademağacı. E açmasında ortaya çıkarılan kalın duvarlı yapılar

Resim 7: Bademağacı. E açmasında ortaya çıkarılan çok odalı yapılar

Resim 8: Bademağacı. 2006 yılında ele geçirilen İTÇ çanak çömleğinden bir grup

Resim 9: Bademağacı. 2006 yılında ele geçirilen İTÇ damga mühürleri

2006 YILI NYSA KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI

Vedat İDİL*
Musa KADIOĞLU

2006 yılı Nysa kazı ve restorasyon çalışmaları 18 Mayıs – 18 Ekim günlerinde arasında toplam 5 ay sürmüştür. Bu yılki kazı çalışmalarının ağırlık noktasını, antik kentin tiyatrosu, agorası, stadyumu ve cadde-sokak sisteminin araştırılması ve bu araştırma kapsamında tesadüf edilen tapınak yapısı oluşturmuştur (Plan: 1)¹. İlk kez bu yıl meclis binasında (*Gerontikon/Bouleuterion*) süreklilik gösterecek sistemli kazı çalışmalarına başlanmıştır. 2002 yılından itibaren Prof. Dr. V. M. Strocka yönetiminde sürdürülen kütüphane kazı çalışmalarına bu yıl da devam edilmiş ve bu yapıda gerekli görülen koruma ve onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Antik tiyatronun sahne binası cephesine ait mimarî blokların parça restorasyonu ve cepheye ait *anastylosis* oluşturulması 2006 yılı restorasyon çalışmalarının ağırlık noktasını oluşturmuştur. Bu çalışmalara sahne binasına ait duvarların restorasyonu da eklenmiştir. Ayrıca 2005 yılında restore edilmeye başlanan stadyumun kuzeybatısındaki orta köprüde de restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

150 gün süren kazı ve restorasyon çalışmalarına geçen yıl olduğu gibi yerli ve yabancı olmak üzere iki ekip katılmıştır². Bakanlık temsilcisi olarak Nysa kazısını Yalvaç Müzesi'nden Arkeolog Burcu Karakurt temsil etmiştir. 2006 yılı kazı çalışmalarına katılan tüm heyet üyelerine kazıdaki özverili çalışmaları ve katkıları nedeniyle teşekkür ediyoruz.

* Prof. Dr. Vedat İDİL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü 06100 Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE. e-mail: vedatidil@yahoo.com

Doç. Dr. Musa KADIOĞLU, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü 06100 Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE. e-mail: musakadioglu@gmail.com

- 1 Nysa'daki bu çalışmalar, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Bakanlık Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Nysa Ören Yeri Tanıtım ve Geliştirme Derneği'nin, Türk Henkel A.Ş.'nin, TÜRSAB, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve ayrıca Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı'nın finansal katkılarıyla gerçekleştirilmiştir. Adı geçen bu kurumlara Nysa kazısı adına teşekkürü bir borç biliriz.
- 2 Prof. Dr. V. İdil başkanlığında yürütülen bu çalışmalara, Epigraf Prof. Dr. W. Blümel, Arkeolog S. İdil, Doç. Dr. M. Kadioğlu, Mimar N. Doğmuş Kadioğlu, Taş Ustası-Restoratör İ. Çelimli, Arkeologlar C. Özbil, Ö. Yurtsevenler, G. Düzdağ, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Klâsik Arkeoloji Anabilim Dalı öğrencileri, S. Gündinç, M. Uğurlu, N. A. Baykan, F. Kaplan, N. Yavrular, F. Tümer, Nazan Demirci ve F. Yurtseven katılmışlardır. Yabancı ekip üyelerini Freiburg Albert-Ludwig Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü'nden Prof. Dr. V. M. Strocka, Prof. Dr. G. Hiesel, Dr. E. Raming, G. Sachs (M. A), öğrenciler S. Hoffmann ve N. Möller oluşturmuşlardır.

TİYATRO KAZI ÇALIŞMALARI

2006 yılı kazı çalışmaları, antik tiyatronun *caveas*ında, doğu *analemma*da, tiyatronun batı üst girişine ulaşan basamaklı yolda ve sahne binasında gerçekleştirilmiştir (Plan: 2).

Doğu Analemma Sondaj 1 (DAS1)

80'li yıllarda Aydın Müzesi ve Sultanhisar Belediyesi'nin yürüttüğü kazı çalışmalarında tiyatro doğu *analemma* duvarı önüne istiflenen mimarî blokların 2005 yılında başlanan tasnifine bu yıl da devam edilmiştir.

Önceki çalışmalarda konglomera ve kireçtaşı bloklar üst üste yığılmış ve zamanla bu bloklar yerlerinden kaymış ve geriye *analemma* duvarına yaslanmış gibi durmaktaydılar (Resim: 1). Doğu alt girişin (*parodos*) yaklaşık 3 m. doğusundaki bu bloklar, *analemma* duvarını tamamen kapatmakta idi. Bilindiği gibi bu blok yığınının yaklaşık 5 m. doğusunda *analemma* duvarının devamı olabilecek başka bir duvarın varlığı 2005 yılı çalışmalarında tespit edilmişti (bkz. 2005 yılı kazı raporu). Bu yığıntı blokların bulunduğu alanda *analemma* duvarının tespiti ve burada olası bir *parodosun* (giriş) varlığını araştırmak için çalışmalara 23 Haziran tarihinde başlanmıştır. Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği (TÜRSAB) tarafından kazımıza hibe edilen teleskobik mobil vinç kullanılarak söz konusu alandaki bloklar kaldırılmış ve tasnif edilmişlerdir.

Blokların tasnifinden sonra yapılan temizlik çalışmasında bu alanda *analemma* duvarının devam etmediği anlaşılmıştır. Ne orijinal *analemma* duvarı ne de daha doğusunda yer alan diğer duvar ile bir bağlantının olmadığı görülmüştür. İki duvar arasında kalan yaklaşık 5 m. lik boşluğun doğrudan doğruya konglomera benzeri ana kaya olduğu ve daha önce burada bir duvarın yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu durum, tiyatro yapısının tam olarak bitirilemediği ya da asimetrik bir yapı olarak tamamlanmış olabileceğini düşündürmektedir. Doğu alt *parodosun* atkılı *pseudo-izodomik* duvar yüzeyi ile kemer üzerinde yer alan arşivoltun faskiaları, batı girişindekilerle karşılaştırıldığında, daha kaba bir görünüm arz ederler³. Ayrıca arşivoltun faskialarının başlanıp tamamlanmamış oluşu, buradaki çalışmaların tam olarak bitirilmediğini göstermektedir. Bu alanda herhangi bir yapılaşmanın olmayışı ve bu alanın üst kısmında (DAS2) ortaya çıkarılan 2,80 m. genişliğindeki açıklık burada bir üst *parodosun* olabileceğine işaret etmektedir.

3 M. Kadioğlu, *Die Scaenae Frons des Theaters von Nysa am Mäander* (2006) Forschungen in Nysa am Mäander I, s. 12 vd. Lev. 2,2; 3,1; 8,1-4, 7.

Duvar örgü tekniği ile *analemma* duvarından farklı olmasına karşılık, açmanın doğusunda tespit edilen üç sıra bloktan oluşan *rektogonal* tarzdaki duvar, doğrudan doğruya konglomera ana kayaya oturmakta ve doğusundaki *analemma* duvarı ile aynı aks üzerinde yer almaktadır. Burada konglomera ana kaya, *analemma* duvar hattından öne doğru 3-4 m. kadar çıkıntı yapmaktadır. 2005 yılı kazılarında tespit edilen *analemma* duvarına kuzey-güney yönde dik uzanan 8,80 m. uzunluğundaki kireç harçlı taş ve tuğladan örülmüş duvar, büyük olasılıkla hem *analemma* duvarına destek hem de yeni tespit edilen üst girişe bir alt yapı oluşturmaktadır. 90°'lik açıyla doğruya devam eden söz konusu duvarın uzunluğu tespit edilememiştir. Burada ortaya çıkan karışık yapılaşma, tiyatronun simetrik bir planda inşa edilmediği konusunda ipuçları sunmaktadır. *Caveaya* giriş, batı *analemma* tarafından güneyden (alt *parodos*) ve batıdan (üst *parodos*) sağlanmışken, doğu *analemma* tarafında ise her iki giriş (*parodoi*) güneyden sağlanmıştır. Alt *parodosta* olduğu gibi üst *parodosta* da, *analemma* duvarı içerisine yerleştirilmiş birbirine dik iki tonoz ile inşa edilmiş olmalıdır.

Doğu Analemma Sondaj 2 (DAS2)

Üst *parodosun* bulunduğu alanda opus *incertumdan* oluşan oturma basamaklarının alt yapısı ve bu alandaki *caveanın* gövdesi oldukça tahribat görmüş durumda idi. Bu alanda yapılacak olan çalışma doğu *analemma* sondaj 2 (DAS2) olarak adlandırılmıştır. Toprak dolgunun temizlenmesiyle, *caveanın* opus *incertum* gövdesinden kopan harç ve taşlar ile oturma basamak bloklarının sondaj içerisini yoğun bir şekilde kapladığı görülmüştür (Resim: 1, Plan: 2). TÜRSAB'ın sağlamış olduğu vinç ile oturma basamak blokları giriş (*parodos*) içerisinden kaldırılmış ve molozlar temizlenmiştir. Bu çalışmalarla güney-kuzey yönde 6,5 m. uzanan çok düzgün kumtaşı temel blokları ortaya çıkarılmıştır. Harçsız taş duvar tekniğinin uygulandığı bu temel blokları diğer *parodoi* olduğu gibi demir kenetlerle birbirine bağlanmışlardır. Güney-kuzey yönde uzanan bu temel blok sırası 6,5 m. den sonra 90°'lik bir açıyla yaklaşık 2 m. kadar batıya devam etmektedir. Burada da aynı duvar tekniği uygulanmıştır. Kuzey-güney yönlü temel blok sırasının 2,80 m. doğusunda yine bu temel blok sırasına paralel uzanan bir duvar kalıntısının varlığı çalışmalarımızda tespit edilmiştir. Söz konusu bu her iki temel blok sırasının *in situ* oluşu ve alt *parodos* ölçüleriyle benzerlik göstermesi burada bir üst *parodosun* varlığına kesin olarak işaret etmektedir. Ortaya çıkarılan büyük dikdörtgen temel blokları, alt *parodosta* olduğu gibi birbirine dik uzanan iki tonozun temel bloklarını oluşturuyor olmalıdır. Büyük olasılıkla basamaklı bir alt

yapı ile büyük (gerçek) *diazomaya* açılacak olan üst *parodosun* kazısı ancak 2007 yılında tamamlanabilecektir. Bu alanda yoğun dolgunun olması ve yine bu alanda acil restore edilmesi gereken duvarların varlığı (bkz. restorasyon raporu) ADS2 açmasındaki kazı çalışmalarını 2007 yılına taşımıştır.

Kesme taş bloklarla inşa edildiği anlaşılan doğu üst *parodosa* girişin nasıl sağlandığı henüz kesin olarak tespit edilememiştir. Olasılıkla üst *parodosa* ahşap bir konstrüksiyon ile ulaşıyor olmalıydı. Önümüzdeki yıllarda yapılacak olan çalışmalar bu konuya açıklık getirecektir.

Doğu Giriş Sondaj I (DGS1)

2005 yılı kazı çalışmalarında, doğu *analemma* duvarına kuzey-güney yönde dik uzanan harçlı, tuğla-taş duvarın bir kısmı açığa çıkarılmıştır (Resim: 1, Plan: 2). 2006 yılı çalışmalarında öncelikli olarak bu duvarın işlevi ile *analemma* duvarının oturduğu taban seviyesi araştırılmıştır. Bu bağlamda alt *parodosun* doğu duvarı ile söz konusu harçlı duvar arasında kalan 4,5 x 12 m. lik alanda kazı çalışmalarına başlanmıştır (DGS1). Açma içerisinde yoğun bir şekilde oturma basamak bloğu ile *analemma* duvarına ait dikdörtgen kireç taşı bloğa rastlanmıştır. Çok tahribata uğradığı görülen bloklardan sadece *analemma* duvarına bitişik olanlar kaldırılmış ve bu alanda derinleşme çalışmalarına devam edilmiştir.

Analemma duvarı ile harçlı duvarın birleştiği köşede 2,5 x 1,5 m. ölçülerindeki alanda kazı çalışmaları devam ettirilmiştir. Bu çalışmayla hem *analemma* duvarının hem de harçlı duvarın temeli -1,48 m. kotunda tespit edilmiştir. Hem *analemma* duvarının hem de harçlı duvarın aynı kotta bir temel üzerine oturduğu gözlenmiştir. Harçlı duvarın büyük dikdörtgen kireçtaşı bloklar üzerine inşa edilmesi ve *analemma* duvarı ile birleşimindeki özenli işçilik, bu duvarın *cavea* ile işlevsel bir bütün oluşturduğunu göstermektedir. Olasılıkla bu duvar üst *parodos* için bir işlev görüyor olmalı idi.

Sondajın güneybatı köşesinde, tiyatronun ikinci kat alınlığına ait bir *konsollugeison* bloğu bulunmuştur. Bu bloğun burada bulunmuş olması, işlevini yitirmiş yapı malzemelerinin büyük olasılıkla Geç Antik Dönemde tiyatro dışarısına taşınmış olduğuna işaret etmektedir. Çünkü 1980'li yıllarda ve daha önceki kazı çalışmalarında günümüz taban seviyesi altına inilmemiştir. M.S. 7. yüzyıla kadar kullanıldığını tahmin ettiğimiz tiyatronun *scaenae fronsu*'na ait ilk kat ayakta olmalıydı. İkinci ve üçüncü katlara ait az sayıdaki mimarî bloğun günümüze kadar korunagelmesi, bu blokların Geç Antik Dönem ile Erken Bizans Döneminde işlevlerini yitirdikleri için (ikinci ve üçüncü kat yıkılmış olabilir) yapı içerisinde uzaklaştırılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Batı Üst Parodos Çalışmaları

2006 yılı tiyatro çalışmalarında üst *cavea*ya batı taraftan geçişi sağlayan merdivenli sokakta temizlik çalışmaları 15 Mayıs - 1 Haziran günlerinde sürdürülmüştür. Daha önce 1980'li yıllarda Aydın Müze Müdürlüğü tarafından kazısı tamamlanan bu alan, zamanla üstten akan toprakla kısmen kapanmıştı. Bu sokağın temizlenmesiyle kütüphane tarafından gelecek olan turistlerin bu merdivenli sokağı kullanarak tiyatroya geçmesi ve bu alanın tarihlendirilmesi amaçlanmıştır.

Üst *cavea*ya batı taraftan girişi sağlayan üst *parodos* ile yamaç evler olarak adlandırılan yapı topluluğu arasında kalan ve kuzey-güney yönlü 25 m. uzunluğunda ve 6,75 m. genişliğindeki bu merdivenli sokakta gerçekleştirilen temizlik çalışmalarından sonra, sokağın birçok devşirme bloğun kullanılmasıyla inşa edildiği anlaşılmıştır. Özellikle yazıtlı bloklar ile bir adet *konsollugeison* bloğunun döşeme taşı olarak kullanılmış olması, bu sokağın yamaç evlerle birlikte M.S. 2. yüzyıldan sonraki bir tarihte planlandığı ve yapıldığı söylenebilir. *Konsollugeison*un stilistik olarak incelenmesi ve tiyatrodan ele geçirilen Hadrianus Dönemi *konsollugeison*larına çok benziyor olması, bu bloğun Hadrianus Dönemine tarihlendirilebileceğini göstermektedir. Bu durum, bloğun işlevini yitirdikten sonra devşirme döşeme taşı olarak kullanıldığını göstermektedir. Diğer yazıtlı bloklar ise yine stilistik olarak M.S.1-2. yüzyıllara tarihlendirilebilirler.

Sahne Binası Sondaj Çalışmaları

Restore edilmesi planlanan sahne binası ve sahne binası cephesinin temel durumunun tespiti için 2006 yılı çalışmalarında üç farklı alanda sondaj çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 17 Temmuz 2006 tarihinde başlayan bu çalışmalar yaklaşık üç hafta sürmüştür. Öncelikle sahne binasının güneydoğu ve güneybatı köşelerinde birer sondaj (SBS1 ve SB S2) gerçekleştirilmiş, daha sonra ise SBS2 açması, sahne binasının dışından orkestraya geçişi sağlayan orta kapı arasındaki alanla birleştirilmiştir. SBS3 olarak adlandırılan söz konusu açmada öncelikli olarak sahne binasının güneyindeki Antik Dönem taban seviyesi ile sahne binası güney cephesinde yer alması gereken korniş bloklarına ait parçaların bulunabileceği düşünülmüştür.

Hyposkenion Çalışmaları

H 6 Açması

Proskenionun alt mekânlarını oluşturan 9 adet tonozlu oda ve tonozlar ile *scaenae frons* temelleri arasında kalan koridordaki kazı çalışmaları 1999 yılında başlamış ve aralıklarla sürdürülmüştür. Bu mekânlardan batıdaki son oda, H6 açması olarak adlandırılmış ve bu tonozlu mekândaki kazı çalışmaları 2003 yılında tamamlanmıştır. Ancak aynı mekâna ait koridor içerisindeki büyük konglomera blokların düştükleri yerden çıkarılamaması nedeniyle bu alanda kazılara ara verilmiştir. Bu yıl TÜRSAB'ın Nysa kazısına sağlamış olduğu vinç ile bu büyük blokların tiyatro dışarısına çıkarılması tamamlanmıştır. *Scaenae fronsu* kapatan çatının bir kısmı (5.ve 6. podyumlar arası) açılmış bloklar dışarı alındıktan sonra tekrar kapatılmıştır. Konglomera ve diğer blokların cephenin yıkılması sonucu düşmesiyle koridorun tuğlalardan oluşturulmuş düz tonozunun tamamen tahribat gördüğü daha önceki yıllarda tespit edilmişti. Konglomera blokların çıkarılmasıyla koridor kısmında kazı çalışmalarına devam edilmiş ve bu küçük alanda *scaenae fronsa* ait birçok mimarî blok açığa çıkarılmıştır. 5. podyum ile 6. podyum arasındaki boşluğu kapatan eşik taşı ne yazık ki ele geçirilmemiştir.

Ayrıca bu arada *Hyposkenion* tabanı üzerine döşenmiş doğu-batı yönlü geç dönem pişmiş toprak su boru hattının H6 koridorunda da devam ettiği ve K3 mekânına yöneldiği tespit edilmiştir.

TİYATRO RESTORASYON ÇALIŞMALARI

2005 yılında tiyatrodaki başlanan restorasyon çalışmaları 2006 yılında üç alanda gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar, 1- *Scaenae frons* ile ona ait *proskenion* cephesine ait mimarî blokların restorasyonunu ve *anastylosis* oluşturulması (Resim: 2-5, 7), 2- Sahne binası duvarlarının sağlamlaştırılması ve aslına uygun olarak tamamlanması (Resim: 8-9) ve 3- *Cavean*ın doğusundaki oturma basamaklarının restorasyona hazırlanması gibi ana başlıklar altında toplanabilir⁴.

1- Scaenae Frons ve Proskenion Cephesi Restorasyonu

2005 yılında sahne binası cephesinin restorasyonu için gerekli alt yapı sağlanmış ve birinci *aedikulaya* ait üst yapının *anastylosisi* tamamlanmıştır

4 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Aydın Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün 26.09.2006 tarih ve 383 sayılı kararı ile söz konusu restorasyon çalışmaları sürdürülmektedir.

(bkz. 2005 yılı raporu). 2006 yılı restorasyon çalışmalarına 18 Mayıs gününde sahne binasının ilk katına ait Attik-İon kaidelere ait parçaların yapıştırılması ve tamamlanması ile başlanmıştır (Resim: 2-4). SF 14, SF 200 ve SF 291 No.lu kaidelere ait küçük parçaların kaideden koptukları yerler bulunarak küçük çaplı restore işlemi gerçekleştirilmiştir⁵. Diğer yedi kaide ise (SF 72, SF 145, SF 146, SF 236, SF 265, SF 298 ve SF 598) hem kırık parçaların büyük oluşu hem de eksik kısımların eldeki parçalarla tamamlanamaması nedeniyle daha kapsamlı çalışma gerektirmiştir. Öncelikle birbirinden kopan büyük parçalar birbirleriyle paslanmaz krom-çelik ve araldite yardımıyla birleştirilmişlerdir. Daha sonra ise kaidede eksik kalan kısımlar, beyaz çimento ve 2 numara mermer pirinciyle hazırlanan beton ile tamamlanmışlardır. Belirli bir işleme payı ile tamamlanan söz konusu kaideler, bir aylık kuruma evresinden sonra taşçı-restoratörler tarafından orijinal kaide biçimine işlenerek dönüştürülmüşlerdir.

2006 yılı çalışmalarında *scaenae frons* cephesine ait birçok parçadan oluşan dört sütun daha restore edilerek toplam 8 sütunun restorasyonu tamamlanmıştır (Resim: 5). Bu çalışmalarda üç ya da dört parçaya bölünmüş olan SF 96, SF 97 SF 148 ve SF 242 envanter numaralı yekpare sütunların parçaları bulunmuştur. Her bir parçanın birleştirilmesinde 3 ya da 4 adet 18 mm. çapında ve 30–60 cm. arasında değişen uzunluklarda dübel ve yapıştırıcı olarak *Araldite MTU* kullanılmıştır. Kum havuzunda restore edilen sütunlar sabit caraskalın güneyinde yerleştirilmişlerdir. Bu alanda kırık birleşme yüzeylerinin derzleri tamamlanarak yapıdaki yerlerine yerleştirilmeye hazır hâle getirilmiştir. Ayrıca SF 96, SF 182, SF 246 ve SF 683 envanter numaralı sütunların parçası bulunamayan eksik kısımları, yine çelik donatı ve beyaz çimento-mermer pirinci karışımı ile tamamlanmıştır. Bu tamamlamalar 2007 yılı kazı sezonunda taşçı-restoratörler tarafından işlenecektir.

Bunların yanı sıra, podyum friz kornişleri, yan arşitravlar, yan arşitrav tacları, ranke frizleri ve *konsollugesion* gibi cepheye ait diğer mimarî bloklarda da benzer restorasyon çalışmaları uygulanmıştır⁶. Söz konusu mimarî blok restorasyonundan sonra ise 1., 3. ve 5. *aedikulaların anastylosis* çalışmasına geçilmiştir. 2005 yılında kısmen *anastylosisi* gerçekleştirilen 1. *aedikulanın* üst yapısına ait eksik parçalar tamamlanmıştır. Cephenin tamamında uygulanacak restorasyon prensibi olarak, eğer eksik blok cephede taşıyıcı görevi görüyor ise, söz konusu bloğun modern

5 Mermer blokların yapıştırılmasında *Araldite MTU*, *Araldite AY 103* ve *Araldite 2011* kullanılmaktadır.

6 *Scaenae fronsun* restorasyonuna ilişkin restorasyon raporu, restorasyon tamamlandıktan sonra ayrı bir çalışma olarak yayımlanacaktır.

mermer ile, eğer taşıyıcı görevi yok ve tamamlanamayacak kadar tahribat görmüş ise, beyaz çimento-mermer tozu karışımı beton ile tamamlanması benimsenmiştir. Modern mermer ya da betondan tamamlanan bloklarda sadece profiller işlenmiş olup bezemelerin işlenmesi prensip olarak benimsenmemiştir.

Podyum Frizleri Restorasyon Çalışmaları

2003 yılında başlanan podyum frizlerinin restorasyonuna bu yıl 1. ve 2. podyumda devam edilmiştir. Nysa tiyatrosu sahne binası cephesinin restorasyon çalışmaları çerçevesinde podyum frizleri ve kaidelerinin restorasyonuna 31.05.2006 tarihinde doğudaki ilk podyum olan 1. podyumdan başlanmıştır. Çalışmanın amacı kapsamında, toplam 6 mermer plâkadan oluşan tüm friz bloklarının kaldırılarak podyum kaidelerinde, friz bloklarında ve dolgu bloklarında gereken sağlamlaştırma ve tamamlama işlemlerinin yapılması planlanmıştır.

1. podyumun doğudaki başlangıç frizini oluşturan köşe bloğundan (1. friz plâkası) başlayarak batıya doğru tüm friz plâkaları yerlerinden kaldırılmış, bunların arkasındaki dolgu bloklar açığa çıkarılmıştır. Dikdörtgen formu podyumun doğruya doğru çıkıntı yapan kısmında yer alan 1. ve 2. friz plâkaları arkasında dolgu malzemesi olarak mermerden dış sıralı bir korniş bloğu, doğu ön tarafta yer alan 4. friz plâkası arkasında ise bir oturma basamak bloğu, batı yan tarafta yer alan 6. friz plâkasının arkasında kireç taşı dış sıralı korniş bloğunun devşirme olarak kullanıldığı görülmüştür. Dolgu bloklarının aralarındaki toprak ve taş dolgu temizlendikten sonra tüm derzler, kireç ve dişli kumla hazırlanan harçla doldurulmuştur.

Tüm friz bloklarının kaldırılmasından sonra podyum kaidesini oluşturan toplam 6 bloğun birbirine demir kenetlerle bağlanmış olduğu görülmüştür. Ayrıca doğu başlangıçta yer alan 1. kaide de sahne binası ön duvarına demir kenetle bağlanmıştır. Bu bulgular, kaide bloklarının orijinal pozisyonlarını koruduklarını göstermektedir. Bu bağlayıcı kenetlerden 4 tanesi korunmuştur, ancak cephede yer alan 3. kaide ile 4. kaide ve 4. kaide ile 5. kaide arasındakiler friz ve kaidede tahribat yapılarak çıkarılmış, sadece yuvalar kısmen korunmuştur.

1. podyumun kaidesinde yapılan restorasyon çalışması, kırık olan bu kaideler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Her iki bağlantı yerinde, kırık bloklar üzerinde matkapla açılan deliklere 8 mm. çapında U biçimli (7x25x7 cm.) paslanmaz krom-çelik çubuk üzeri çentiklenerek yerleştirilmiş ve aralditle sağlamlaştırılmıştır. Bu uygulamadan sonra kaidenin eksik kısımlarına döküm yapmak için ahşap kalıplar hazırlanmış, mermer mozaik ve beyaz çimento (1/4 oranında) karışımından elde edilen harç

dökülmüştür. Dökülen kaide yüzeyi işlendikten sonra, orijinal kenet yuvaları esas alınarak yeni yuvalar açılmış ve bu yuvalara 8 mm. lik krom-çelik çubuktan yapılan yeni kenetler yerleştirilmiş ve kurşunla kaplanmış. Son aşamada döküm yapılan kısım kaidenin profiline göre işlenmiştir.

1. podyumun doğu yan tarafındaki 3. friz olarak adlandırılan bloğun kısa kenarı cepheye bakmaktadır ve bu blok 1. podyumun doğu köşe bloğudur. Bloğun köşesi, yapıştırılan 2 bordür parçası hariç dikey olarak; cepheye bakan kısımdaki alt ve üst bordürler tamamen tahribata uğramıştır. Bu bloğun restorasyonu için köşeye dikey olarak (25x65x15 cm.), önde alta yatay olarak (15x20x10 cm.) 8 mm. lik krom-çelik çubuklar yerleştirilmiş ve aralditle sağlamlaştırılmıştır. Hazırlanan ahşap kalıplara mermer mozaik, beyaz çimento karışımı harçla döküm yapılmıştır.

4. ve 5. kaide üzerindeki bronz kenetleri çıkarmak için yapılan tahribat sonucunda 4. ve 5. frizin de bazı kısımları yok olmuştur.

Cephede yer alan 4. frizdeki nehir tanrısı Maeandros ve yanındaki Nymphe'nin ayak kısımları ile frizin alt bordüründeki kırık alan da 3. frizde anlatılan yöntemle tamamlanmış ve işlenmiştir.

5. frizin cepheye bakan tarafındaki Pluton ve Pan figürlerinin ayak kısımları ile alt bordürler de 8 mm. lik, U formu verilmiş ve bunun ortasına çelik telle bağlanarak eklenen düz krom-çelik çubuk yerleştirildikten sonra döküm yapılarak tamamlanmış ve işlenmiştir.

2. podyumun kaidesindeki eksik kısımlar 2005 yılın restorasyon çalışmalarında tamamlanmış ve profillerinin işlenmesi 2006 yılı çalışmalarına bırakılmıştı. Bu yılki restorasyon çalışmalarında öncelikli olarak söz konusu kaidenin profilleri işlenerek restorasyonu tamamlanmıştır.

Ayrıca bu yılki çalışmalarda 2. podyumun cephesinde yer alan friz plâkası ile doğu, batı köşesinde yer alan friz plâkalarının eksik kısımları tamamlanmıştır. Bu yapılan çalışmalarla 1., 2., ve 3. podyumların restorasyonu tamamlanmıştır.

2005 yılında podyum frizlerine ait figürlerin tahrip edilmesi ve önceki yıllarda da birçok kez tiyatrodaki hırsızlığın olması, 2006 yılı çalışmalarında podyum frizlerinin silikon kalıplarının alınmasını zorunlu hâle getirmiştir. 2006 yılı çalışmalarında öncelikle 2005 yılında tahrip edilen figürlere ait başlar ve köşe bordürleri önceki yıllarda çekilen fotoğraflar yardımıyla tamamlanmıştır. Bu tamamlama işleminden sonra 1 ve 2. podyum frizlerine ait toplam 11 m² silikon kalıp alınarak birer adet polyester kopyaları üretilmiştir (Resim: 6). Önümüzdeki yıllarda da 3 – 6. podyumlara ait friz plâkalarının silikon kalıplarının alınması ve kopyalarının üretilmesi planlanmaktadır.

Proskenion Cephesi Restorasyon Çalışmaları

Orkestranın doğusunda *proskenion* cephesine ait üç adet *in situ* Attik-İon kaide önceki çalışmalarımızda ortaya çıkarılmıştır. Bu kaideler ve *proskenion* cephesine ait diğer mimarî bloklar yardımı ile söz konusu cephenin restitüsyonu yapılmıştır⁷. Tiyatro restorasyon çalışmaları kapsamında, *proskenion* cephesinin bir kısmının restore edilmesi planlanmış ve bu konuda *anastylosis* çalışmalarına başlanmıştır (Resim: 7). Burada cepheye ait 4. kaide *in situ* olarak korunmasa da kaidenin oturacağı yuva sağlam bir şekilde günümüze kadar koruna gelmiştir. Söz konusu kaide, bu yuva içerisine Antik Dönemde olduğu gibi kireç harçlı bir dolgu ile yerleştirilmiştir. Böylece *proskenion* cephesine ait ilk parçanın restorasyonu tamamlanmıştır. Tam yüksekliği ile korunan iki sütun dışında iki sütun daha paslanmaz krom-çelik donatı ile desteklenerek eksik olan kısımları beyaz çimento ve mermer pirinci ile oluşturulan beton ile tamamlanmıştır. Her iki sütunun tamamlanan kısımları bir aylık kuruma evresinden sonra taşçı-restoratörler tarafından işlenmiştir. Aynı işlem bir cephe arşitravına da uygulanmıştır. Tiyatro içerisinde bulunan ve *proskenion* cephesine ait olabileceği düşünülen, ancak yükseklik farkından dolayı *proskenion* cephesi için önerilmeyen küçük İon başlıkları, *proskenion* sütunlarına denenmiş ve bu başlıkların cepheye ait olduklarına karar verilmiştir. Bu durumda orkestra tabanından podyumların oturduğu *stylobat* seviyesine kadar ölçülen 253 cm. yüksekliğin *proskenion* cephesi yüksekliğine eşit olamayacağını göstermiştir. Cephe restitüsyonunda yaklaşık 26 cm. yüksekliğindeki olası başlıklar yerine, 11 cm. yüksekliğindeki İon başlıkları kabul edildiğinde *proskenion* cephesinin 15 cm. daha kısa olduğu ve sahne döşemesinin podyum *stylobat*ından orkestraya doğru eğimli inşa edilmiş olduğu ortaya çıkmaktadır.

Cephenin doğu başlangıcında yer alan eksik İon köşe başlığı beyaz betondan ve bir adet normal İon başlığı polyesterden üretilmiştir. *Proskenion* cephesinin orkestra duvarıyla bağlantısını sağlayan iki yan arşitrav ise, Sultanhisar'daki Demirağlar mermer fabrikasından sağlanan Karacasu/Tepecik beyaz mermerinden üretilmiştir. 2006 yılı çalışmalarında dört sütundan oluşacak olan kısmı restorasyon için *anastylosis* çalışması tamamlanmış olup, blokların cephede sabitlenmesi 2007 kazı sezonunda gerçekleştirilecektir.

⁷ Kadioğlu 2006, s. 23 vd. Lev. 8,8, Ek Çiz. 2.

2- Sahne Binası Restorasyon Çalışmaları

2006 yılı sahne binası restorasyon çalışmaları, yapının doğu yarısındaki duvarların sağlamlaştırılmasında ve yükseltilmesinde yoğunlaşmıştır (Resim: 8-9). Öncelikle doğudaki 1 No.lu odanın (R1) korunan duvar derzlerinin sağlamlaştırılması yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda mekân içerisindeki tüm derzler temizlenmiş ve kireç harcı ile görünen derzler yenilenmiştir. Ayrıca 1 No.lu odadan ile 2 No.lu odaya geçişi sağlayan açıklığın tamamen yıkılmış olan tuğla kemeri aslına uygun olarak restore edilmiştir. 2006 yılında özel olarak yaptırılan 37 x 37 x 7 cm. ölçülerindeki el yapımı tuğlalar, bir yıl bekletildikten sonra (doğa şartlarına karşı test edilmişlerdir) bu yıl sahne binasının kemerlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Üst üste çift tuğla sırasından oluşan bu kemerin tamamlanmasıyla kemerin üstündeki duvar, korunan diğer duvarların yüksekliğine kadar örülmüştür. Böylece, sahne binasının ön ve arka duvarı arasındaki bağlantı yeniden kurulmuştur. Yine 1 No.lu odanın doğu duvarında (dış) yer alan kemerli girişin oldukça tahribat gören üst kısmı, aslına uygun olarak restore edilmiştir. Ayrıca sahne binasının doğu duvarı ile kuzey (ön) duvarının birleştiği köşeye büyük bir konglomera blok yerleştirilmiştir. Bu yerleştirilen bloktan itibaren kemerin her iki tarafındaki taş örgü duvar, yükseltilerek doğu duvarın bütünlüğü sağlanmıştır.

Sahne binası 1 No.lu odanın (R1) kemer restorasyonundan sonra sahne binası dış duvarına (güney) geçilmiştir. Epeyce tahribata uğradığı görülen bu dış duvarda, daha fazla tahribatı engellemek için Aydın İl Kültür Müdürlüğü tarafından çeşitli koruma önlemleri 80'li ve 90'lı yıllarda alınmıştır. Büyük konglomera blokların kullanılmasıyla doğu ve batı köşeler arasında kalan kireç harçlı duvarın önüne çimento harcıyla örülen diğer bir taş duvar, orijinal duvar karakterinden oldukça farklı bir görünüm sunmakta idi. Ayrıca sahne binası dış duvarında (güney duvarı) bulunan üç açıklığın (kapı) lentosu üzerinde, lentonun yükünü hafifletmek üzere inşa edilmiş olan yalancı kemerler, söz konusu koruma amaçlı çalışmada hiç dikkate alınmamıştır.

2006 yılı sahne binası restorasyon çalışmalarında öncelikle sahne binası dış duvarı kuru taş duvarlardan ve daha önce yapılmış olan çimentolu duvarlardan arındırılmıştır. Özellikle lentolar üzerindeki çimentolu duvar tamamen sökülerek orijinal duvara ulaşılmıştır. Lentolar arasında kalan ve gerekli görülen yerlerde duvarda dış oluşturmak amacıyla çimentolu duvar kaldırılmıştır.

Doğu ve orta kapılar üzerindeki temizlik çalışmasından sonra, yine 1 No.lu odada olduğu gibi çift tuğla sırasından oluşan orta ve doğu kapı üzerindeki

hafifletme kemerleri (kör kemerler) yeniden inşa edilmiş ve kemerler arasında kalan duvar ise korniş sırasına kadar restore edilmiştir. 2,40 m. derinliğindeki söz konusu yalancı kemerler aynı zamanda hem 1 No.lu hem de 3 No.lu odanın güney duvarını oluşturmakta olup bu mekânların restorasyonunu da sağlamıştır.

Sahne binası dış duvarının batı yarısında da çalışmalara devam edilmiş olup dış duvar batı kapı lento seviyesine kadar yükseltilmiştir. Orijinal duvar ile tarafımızdan restore edilen duvar, daha sonraki yıllarda da fark edilebilmesi için 1 cm. kalınlığında tuğla şeritle birbirinden ayrılmıştır.

3- Cavea Restorasyon Çalışmaları

2006 yılı tiyatro restorasyon çalışmaları kapsamında, alt cavea ikinci kerkidesin üst kısmındaki çok tahribat gören bölümde temizlik çalışması gerçekleştirilmiştir. Üstten kayıp bu alana düşmüş olan oturma basamaklarının bir kısmı oldukları yerde, bir kısmı ise doğu parodos önündeki alana taşınarak restore edilecek alan açılmıştır. Bu alanda basamakların oturacağı temel bölümleri taş ve topraktan arındırılarak oturma basamaklarının yerleştirilebilmesi için ön hazırlıklar tamamlanmıştır. Önümüzdeki kazı sezonu buradaki orijinal basamak yüksekliklerine eşit oturma basamakları seçilerek bu alana taşınacaklardır.

Üst caveada *diazomanın* hemen üzerindeki bazı oturma basamak bloklarının aşağıya kaymalarını önlemek için alt kısımları kireç harçlı taç duvarla desteklenmiştir. Ayrıca bu yılki çalışmalarla varlığı tespit edilen doğu analemma üst girişte yıkılmış olan duvarlar da sağlamlaştırılmıştır.

AGORA KAZI ÇALIŞMALARI

Kuzey Portiko 2 No.lu Sondaj

2006 yılı agora kazı çalışmaları kuzey *portikoda* doğu-batı yönde 10 m., kuzeygüney yönde 21 m. ölçülerindeki bir açma ile sürdürülmüştür (Resim: 10). 2004 yılında kazısı kısmen tamamlanan agora kuzey *portiko* 1 No.lu sondajın hemen kuzeyine birleşen alan AKP S2 olarak adlandırılmış ve bu alanda kazı çalışmalarına başlanmıştır. Önceki yıllarda araştırmaya başlanan agora kuzey *portiko* orta sütun aks mesafesi ile bu *portikonun* kuzeyine birleşen tonozlu dükkân sırasının tespitine bu yılki çalışmalarla devam edilmiştir.

Öncelikli olarak AKP S1'de yer alan ön sütun sırasının oturduğu *stylobat* ile orta sütun *stylobatı* arasında kalan alandaki (güney nef) yaklaşık 20-25 cm. lik

toprak dolgu, tesviye edilerek *stylobat* seviyesine ulaşılmıştır. Bu alanda tuğla tozlu sıkıştırılmış toprağın taban olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Orta sütunun oturduğu *stylobat*, doğu *portikoda* olduğu gibi sadece kaidenin oturacağı alanda oluşturulmuştur. Sütunlar arası bölüm, ön sütun sırası *stylobat*'ının aksine temellendirilmemiştir. Yine aynı açma içerisinde haç ayağının yaklaşık 0,5 m. kuzeyinde doğu-batı akslı pişmiş toprak künklerden oluşan bir su boru hattı, kuzey *portikodan* doğu *portikoya* geçişi sağlayan basamak bloklarının altında tespit edilmiştir. Bu su hattının taban seviyesinin altında oluşu ve *krepis* bloklarını tahrip etmeyişi (su boru hatları doğu *portikoda* *krepis* blokları kaldırılarak yerleştirilmiştir) yapı ile aynı zamanda yapılmış olabileceğini göstermektedir.

AKP S2'de sürdürülen kazı çalışmalarında, açmanın batı sınırında 0,5 m. kalınlığında çeşitli mimarî blokların içinde devşirme olarak kullanıldığı bir geç dönem duvarı ortaya çıkarılmıştır. Bu duvar, taban seviyesinin yaklaşık 0,5 m. üst kotundan başlamakta olup doğrudan doğruya toprak üzerine temelsiz olarak inşa edilmiştir. Kuzey *portikoya* ait mimarî blokların (yivli sütun ve dikdörtgen bloklar) belirsiz aralıklarla yerleştirilmesi ve aralarının küçük taşlarla harçsız bir şekilde doldurulması ile oluşturulmuştur.

İki büyük zeytin ağacının açma içerisinde bulunması ve zeytin ağaçlarının bu yıl verimli olması nedeniyle açmanın kuzeyindeki çalışmalar sonuçlandırılmamıştır. Ancak iki ağaç arasında kalan alanda yapılan kazı çalışmaları, kuzey *portikonun* dükkân sırası ile birleşen kuzey sınırını kısmen de olsa ortaya koymuştur. Bu alanda iki blok sırasından oluşan *krepis* ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu *krepis*, apsisli mekânın her iki yanında yer alan mekânların güney duvarı ile aynı eksendedir. 2007 yılı kazı sezonunda açma içerisindeki ağaçların kesilmesi ile kuzey *portiko* ile tonozlu dükkân sırası arasındaki bağlantı daha iyi araştırılacaktır.

Kuzey *portikoya* birleşen tonozlu mekânlarda sürdürülen kazılarda hem dükkânların kuzey duvarı hem de iki tonozlu mekânı birbirinden ayıran diğer bir duvar ortaya çıkarılmıştır.

Dükkân sırasına ait kuzey duvarının yaklaşık 0,65 m. kuzeyinde 0,75 m. kalınlığında başka bir paralel duvar daha ortaya çıkarılmıştır. Her iki duvarın da irili ufaklı taş ve tuğlalarla kireç harcı kullanılarak örüldüğü tespit edilmiştir. Açmanın doğusundaki ilk mekânın doğu duvarında, tonoz başlangıcı görülmekte olup bu duvarın arka duvar ile derz oluşturacak şekilde birleştiği görülmektedir. Dolayısıyla mekânın her iki duvarının aynı dönemde yapılmış olduğu söylenebilir. Ancak bu durumda mekânın kuzey duvarı apsisli mekân ve batısındaki mekânın (M 3) kuzey

duvarı ile aynı ekseninde bulunmamaktadır. 1 m. daha kuzeyde yer alan diğer duvarın apsisli mekân ve batısındaki mekânın (M 3) kuzey duvarı ile aynı ekseninde olması ve *opus sectile* ile mozaik tabanlı mekânlarla bağlantılı oluşu, bu alandaki yapılaşmanın yorumlanmasını güçleştirmektedir. Açmanın en kuzeyinde kalan 0,75 m. kalınlığındaki doğu-batı yönlü bu duvara, 0,6 m. kalınlığında başka bir kuzey-güney yönlü duvar dik olarak birleşmektedir. Böylelikle en kuzeyde açma içerisinde kalan mekân bölünerek iki farklı mekân oluşturulmuştur. Doğudaki ilk mekân geometrik desenli mozaik, ikinci mekân ise birbiri içerisinde geçen altıgen motifli *opus sectile* ile döşenmiştir.

Bu mekânların kuzey *portiko* taban seviyesine göre üst kotta yer almaları ve *opus sectile* taban döşemesinin stilistik açıdan Erken Bizans Dönemine tarihlenmesi, bu mekânların geç dönem eklentileri olduğunu düşündürmektedir. Açma içerisinde ağaçların kaldırılmasından sonra bu alanda yapılacak olan çalışmalarla daha kesin sonuçlara ulaşılabilecektir.

1,5 x 4 m. lik bölümü açığa çıkarılan taban mozağında yer yer dalgalanmalar görülmekte olup orta kısmında tahribat söz konusudur. Batıda yer alan *opus sectile* tabanlı mekân devşirme malzeme kullanılarak tamir edilmiş olmalıdır. Mozaik tabanında görülen dalgalanmalar burada da söz konusudur.

Agora'daki bu sondaj kazısında 2 No.lu mekân içerisindeki döküntü taşların arasında Dionysos heykelciğine ait bir *torso* ele geçirilmiştir. Sağ omuzdan sol kalçaya doğru vücudu kısmen kaptan keçi postu (Nebris) giyimli Dionysos'un, boyundan itibaren başı, kolları ve ayakları eksiktir. Yine açmanın güney kısmında bir kadın heykelciğine ait *torso*, bir konsol ile birlikte işlenmiş bir Eros başı ve küçük bir Korint başlığı bulunmuştur.

Çalışmalar sırasında Roma Dönemine tarihlenebilecek az sayıda *terra sigillata* seramik parçası ile Bizans Dönemi sırlı seramik parçaları ağırlıklı olarak ele geçirilmiştir. Bütün bu seramik parçaları karışık olarak ele geçirilmiş olup herhangi bir stratigrafi göstermemektedirler. Bizans Dönemi seramik parçalarında yeşil ve sarı sır görülmektedir. Bu parçalar arasında iç içe geçmiş dairelerden oluşan yatay bant bezemeli meyve tabağı ve üzerinde kuş motifi olduğu anlaşılan kap parçaları bulunmaktadır. 2006 agora kazı çalışmaları sırasında ele geçirilen seramik parçalarının çoğunluğunu kaba mutfak kapları oluşturmaktadır. Az sayıda *pithos* parçası ele geçirilmiştir. Bunların dışında kandil kulpları ve gövde parçaları da ele geçirilmiş olup kandil gövdeleri son derece küçük parçalar hâlinindedir. Yine de bunlardan birinin üzerinde yunusa tutunmuş Eros figürü seçilebilmektedir.

STADYUM KAZI ÇALIŞMALARI

2006 yılı stadyum kazı çalışmalarına yapının kuzeybatısında 3,5 m. x 2 m. ölçülerindeki bir açma ile (S6) 01 Eylül gününde devam edilmiştir. 2005 yılı stadyum kazı çalışmalarında, stadyumun kuzeyini sınırlayan orta köprü ayaklarında çalışılmış stadyum ile köprü arasındaki bağlantı araştırılmıştır. 2006 yılı çalışmaları ise stadyumun batı uzun kenarındaki oturma basamaklarında sürdürülmüştür. Sultanhisar – Kavaklı köy yolunun hemen doğu kenarında yer alan bu yapı, söz konusu yolun 1960'lı yıllarda açılması sırasında üst terastan oturma basamakları üzerine düşen birçok taş yığını ile kaplı durumda idi. Öncelikle bu taş yığınları stadyum içerisinden vinç ile dışarı taşınmıştır⁸.

Açma içerisinde derinlemesine yapılan çalışmalarda hiçbir *in situ* oturma basamağı ortaya çıkmamıştır. Bu alanda oturma bloklarının yerleri tespit edilerek açma içerisindeki çalışmalar tamamlanmıştır. Açmanın doğusunda çok sayıda oturma basamak bloğunun bir yığın oluşturması, büyük olasılıkla açma içerisinde olması gereken basamak bloklarının aşağıya (doğuya) kaymış olduğuna işaret etmektedir. 2007 yılı kazı çalışmalarında ise söz konusu blok yığınlarının olduğu alanda çalışmalar yoğunlaştırılacaktır.

STADYUM (ORTA) KÖPRÜSÜ RESTORASYON ÇALIŞMALARI

2005 yılında başlanan orta köprü restorasyon çalışmalarına 2006 yılında da devam edilmiştir (Resim: 11). 2005 yılında orta köprüye ait batı taraftaki ilk tonozun güneye bakan alni ile her iki yan cephesi restore edilebilmiştir. Bu yılki çalışmalarda ise köprünün ikinci tonozu ve ikinci ile üçüncü tonoz arasında kalan cephe duvarı restore edilmiştir. Böylece orta köprünün dayanıklılığı artırılmıştır. Önümüzdeki yıllarda köprü üzerinde yapılacak olan kazı çalışmaları ile hem köprü üzerinde hem de üçüncü tonozda restorasyon çalışmaları sürdürülecektir.

GERONTİKON (MECLİS BİNASI) KAZI ÇALIŞMALARI

Antik kentin *Gerontikon*'unda (Meclis Binası) kapsamlı kazı çalışmalarına ilk kez 2006 yılında başlanmıştır. Temizlik ve çevre düzenlemesine yönelik olarak 26 Haziran'da başlayan bu çalışmaları 17 Eylül'e kadar sürecek olan kazı çalışmaları

8 Laodikeia Kazı Başkanı Sayın Doç. Dr. Celal Şimşek'e ve Hierapolis Müzesi çalışanlarına, Nysa kazısında kullanılmak üzere taşların taşınmasında kullanılan kazanı ödünç vermelerinden dolayı çok teşekkür ederiz.

takip etmiştir (Plan: 3, Resim: 12-13). 1990 yılından itibaren başkanlığım altında sürdürülen Nysa kazı çalışmalarında 1997 yılında kısa süreli olarak *Gerontikon*'un orkestrasında⁹, 1998 ve 2002 yılında yapının kuzeyinde ve güneybatı köşesinde birer açma gerçekleştirilmiştir. Ancak yapının bulunduğu arazinin özel şahıslara ait oluşu burada yapılması planlanan çalışmaların kısıtlı düzeyde kalmasına neden olmuştur.

Gerontikon'da ilk kez 1907 ve 1909 yıllarında W. von Diest başkanlığında sürdürülen çalışmalar, yapı hakkında genel bilgilere ulaşmak için sondaj şeklinde gerçekleştirilmiştir¹⁰. Yapıda geniş kapsamlı kazı çalışmalarını 1921 ve 1922 yıllarında Yunanlı Arkeolog K. Kouriniotis gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalar Kurtuluş Savaşı sırasında çok hızlı bir şekilde sürdürülmüş, *koilon (cavea)* ile *scaenae frons* tamamen kazılarak ortaya çıkarılmıştır¹¹. Ancak yapı tam anlamıyla araştırılıp yayını yapılamamıştır. Bu çalışmalarda ortaya çıkan toprak ve moloz yapının güneydoğusundaki alanda biriktirilmiştir. 1960'lı yıllarda zamanla toprak dolan *Gerontikon*'da İzmir Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'nce tekrar kazılara başlanmıştır. Ancak bu çalışmaların sonuçları yayınlanmamıştır.

2006 yılı *Gerontikon* kazı çalışmaları yapının güneydoğusunda Kouriniotis'in biriktirmiş olduğu kazı toprağının bulunduğu alanda gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda öncelikle *Gerontikon* ile *Agora* bağlantısının nasıl olduğu ile her iki yapı arasında kalan alanda başka bir yapının (*prytaneion* gibi) varlığı araştırılmıştır. Bu alandaki toprağın tesviye edilmesiyle *Gerontikon*'un iki katlı *scaenae fronsuna* ait mimarî blokların tasnifi ve restorasyonu mümkün olacaktı. Söz konusu mimarî bloklar yukarıda anılan önceki kazılarda yapının güneyindeki dört tarafı stoalarla çevrili alana yığılmış bir durumda idi. *Scaenae fronsun* restitüsyonunun yapılabilmesi için bu mimarî blokların kırık parçalarının bulunarak tasnif edilmesi gerekiyordu. TÜRSAB'ın sağlamış olduğu vinç yardımı ile çok karışık bir durum arz eden yapıya ait bloklar kısmen tasnif edilebilmiştir. Öncelikle yapının *caveasına* ait oturma basamak blokları ile cepheye ait olmayan diğer bloklar yapının en güneyindeki boş alana taşınmışlardır. Cepheye ait mimarî bloklar tasnif edilerek

9 M. Kadioğlu, "Der Opus Sectile-Boden aus dem Gerontikon-Bouleuterion von Nysa ad Maeandrum", *Asia Minor Studien*, Band 34, 1999, 175-188. Taf. 34-35; Tükçesi "Menderes Nysası Bouleuterion-Gerontikon'u Opus Sectile Döşemesi", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 1, 2000, 9-16.

10 W. von Deist, Nysa ad Maeandrum. Nach Forschungen und Aufnahmen in den Jahren 1907 und 1909 (1913) 36 vd. Plan. 2 Lev. 4.

11 K. Kourouniotis, 'Ανασκαφαὶ ἐν Νύσῃ τῆ ἐπι Μαϊάνδρῳ, *ADelt* 1921–22 (1924) 42 vd; 227 vd. Res. 10.

kendi aralarında gruplanmış, kırık ve eksik parçaları bulunarak tamamlanmaya başlanmıştır. Yine cepheye ait eksiksiz blokların birçoğu 1/10 ölçeğinde çizilerek belgelenmiştir. Kazı çalışmaları öncelikle *Gerontikon*'un güneyini çevreleyen stoların tespitine yönelik gerçekleştirilmiştir. Kouriniotis tarafından sadece kuzey başlangıcı belgelenen doğu stoanın *stylobat* blokları güneye doğru takip edilmiş ve kuzey-güney yönde 12 m., doğu-batı yönde 5 m. ölçülerindeki (doğu stoa) açma açılmıştır. Doğu stoanın ilk 5 m. lik kısmında büyük bir zeytin ağacının bulunuşu ve arazinin kamulaştırılmamış olması nedeniyle bu alanın güneyinde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Güneye doğru yaklaşık 10 m. daha devam ettiği anlaşılan *stylobat* blok sırasının toplam 14,80 m. lik kısmının korunduğu anlaşılmıştır. Bu doğu stoaya ait *stylobat*'ın güney ucu, yani güney stoa ile birleştiği köşe, bu alanda bulunan bir zeytin ağacından dolayı tespit edilememiştir. Bu durumda doğu stoanın toplam uzunluğunun tespiti ancak 2007 yılındaki yapılacak olan kazılarla belirlenebilecektir. Kouriniotis'in biriktirmiş ve doğuya doğru yüksekliği artan bu toprak yığını üzerinde açma sınırı öncelikle doğuya doğru 5 m. genişletilmiştir. *Stylobat*'ın hemen doğusunda toprak dolgunun 10-15 cm oluşu, bu alanda çalışmayı kolaylaştırmış ve ilk gün stoanın tabanının mozaik döşeli olduğu tespit edilmiştir. *Stylobat*'ın ön kenarından 4,20 m. doğuda 70-75 cm. kalınlığında harçlı taş bir duvar, yani stoanın arka duvarı açığa çıkarılmıştır. Böylelikle stoa derinliğinin (stoanın doğu duvarı dâhil) yaklaşık 5 m. olduğu belgelenmiştir. *Stylobat*'a paralel uzanan ve *Gerontikon*'a ait *scaenae frons*unun güneydoğu köşesine birleşen stoanın bu arka duvarı, *Gerontikon*'a doğudan geçişi kapatarak kapalı bir yapı görünümü arz etmiştir. Güneye doğru 15,40 m. si takip edilen bu duvarın, 2,80 m. lik bir açıklıktan sonra yaklaşık 3 m. daha güneye devam ettiği anlaşılmıştır. Bu açıklığın kazılan her iki köşesinin muntazam oluşu ve doğu stoa tabanında görülen mozaik döşemenin bu açıklıkta da devam ediyor olması, *Gerontikon*'un doğu stoasına doğu yani, Agora taraftan bir girişin olduğunu göstermektedir. Hol olarak adlandırılan bu alanda kazı çalışmaları sürdürülmüş ve holün uzunluğunun 7,40 m. olduğu tespit edilmiştir. Bu alanın doğu başlangıcında çift kanatlı bir kapıya ait mermerden bir eşik taşının ortaya çıkarılması, tabanı mozaikli bu alanın doğu stoaya geçişi sağlayan bir hol oluşturduğu varsayımını güçlendirmiştir. Geçiş holünün güney duvarı ortaya çıkarılmış olsa da, holün hem güneyi hem de doğusundaki alan tam olarak araştırılmamıştır. Ancak eşik taşının doğusunda tespit edilen alanın, *Agora*'nın batısıyla birleşen caddeden *Gerontikon*'a geçişi sağlamak için bir ön oda görevi görmüş olması muhtemeldir. Burada 2007 yılında yapılacak olan kazı ve araştırmalar bu mekânın işlevi konusunda bize

daha kesin bilgiler verecektir. Doğu stoada yapılan kazı çalışmalarında açmanın yüzeyinde *Gerontikon*'un *scaenae fronsuna* ait olan birçok mimarî blok (dış sırası korniş, arşitrav, paye, yazıtlı paye, sütun parçaları, *konsollugeison*, sima ve Dor başlık parçası) ele geçirilmiştir. Ayrıca *Gerontikon*'un büyük olasılıkla ahşap çatı konstrüksiyonunda kullanılmış çeşitli ebatta demir çiviler de bulunmuştur.

2006 yılı *Gerontikon* kazı çalışmaları 19 x 12,5 m. ölçülerindeki B2 açması ile sürdürülmüştür. Doğu stoanın 15,40 m. uzunluğundaki doğu duvarı ile Agora'nın batısından geçen cadde arasında kalan alan B2 açması olarak adlandırılmıştır. Kourinotis'in 1921 ve 1922 yılında sürdürdüğü kazılardan çıkan toprağın biriktirildiği alan olan bu açmada taban seviyesinin + 50 cm üst kotuna kadar tesviye çalışmaları hızlı bir şekilde sürdürülmüştür. Doğu stoasında tespit edilen dolgu katmanları ve bu katmanlar içerisinde herhangi bir buluntunun tespit edilememiş olması B2 açmasındaki çalışmaları hızlandırmıştır. Yaklaşık 1,5 m. yüksekliğindeki dolgu toprak içerisinde herhangi bir esere rast gelinmemiştir. Ancak doğu stoanın doğusundaki moloz taş yığını içerisinde burundan üst kısmı kırık delikanlılık çağındaki bir gence ait portre baş parçası bulunmuştur. Bu baş büyük olasılıkla Kourinotis kazılarında gözden kaçmış ve taş yığını arasına karışmış olmalıdır. Dolgu toprağın atılmasından sonra +50 cm. kotundan 0 kotuna doğru inildikçe birbirine paralel ve birbirini kesen kalınlıkları 60 ile 80 cm. arasında değişen harçlı taş duvarlar ortaya çıkmıştır. Bu duvarların açığa çıkarılmasıyla birbirine paralel kuzey-güney yönde sıralanmış üç dükkânın varlığı tespit edilmiştir. D1, D2 ve D3 mekânlarının doğusunda tespit edilen eşik taşları bir ön ve bir arka odadan oluşan söz konusu dükkânlara girişin doğudan olduğunu göstermektedir. Caddenin hemen kenarındaki bu dikdörtgen mekânlar, yine dikdörtgen biçimli arka odalara (depo) sahiptir. Arka odaların sadece ön odalara açılması ve kuzey-güney yönde birbirleriyle bağlantısız oluşları bu mekânların dükkân olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca hem cadde kenarında oluşları hem de D1 ve D1d mekânlarında bulunan *mortarium* (havan) ve dibek benzeri eserlerin bulunuşu bu durumu desteklemektedir. Sadece 1 No.lu dükkâna ait deponun zemini (D1d) değişik ebatta (ortalama 33 x 33 cm. ölçülerinde) taban tuğlası ile döşenmiştir. 3 No.lu dükkân ile deposunun (D3 ve D3d) zemini daha geç bir dönemde parça mermer plâkalarla gelişi güzel kaplanmıştır.

Yukarıda belirtilen ön odayla birlikte geçiş holünün ve dükkân sırasının tespiti, en azından bu alanda *Prytaneion* yapısının olamayacağını göstermektedir. 2007 yılında bu alanda *Agora* ile *Gerontikon* bağlantısı daha ayrıntılı bir şekilde araştırılacaktır.

CADDE SOKAK SİSTEMİ VE IN ANTIS PLANLI TAPINAK

2005 yılında araştırılmaya başlanan antik kentin cadde-sokak sistemi, 2006 yılında üç alanda gerçekleştirilen kazılarla sürdürülmüştür (Plan: 1). Öncelikle antik kentin batısında uygulanan *insula* (ada) büyüklüğü tespit edilmeye çalışılmıştır. 2005 yılında kentin batısında *insula* kısa kenarının 58,80 m. (200 Roma ayağı) olduğu tespit edilmiş, uzun kenarının ise kısa kenarın iki katı olabileceği (400 Roma ayağı) 3 No.lu caddede yapılan kazılar sonucu önerilmiştir.

Böylece antik kentin batısında *insula*'nın 2 : 1 oranında uygulanmış olabileceği kabul edilmiştir (bkz. 2005 yılı kazı raporu). 2006 yılında ise 3 ve 1 No.lu caddenin (*decumanus maximus*) batısında ve yamaçev güney terasta bu önerinin doğruluğunu teyit için kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ancak *insulanın* uzun kenar ölçüsü ile kısa kenar ile arasındaki oran yapılan kazılarla tespit edilememiştir. Dolayısıyla 2005 yılı kazılarıyla öngörülen 2:1 oranlı *insulanın* en azından batı şehirde uygulanmadığı belirlenmiştir.

Yamaçev Güney Teras – 5 No.lu Cadde Uzantısı

2005 yılında kentin doğusunda tespit edilen 5 No.lu caddenin batıya doğru uzantısına bakıldığında, tiyatronun üst *caveası* ile doğu şehri birbirine bağlayan birinci köprüye (tiyatro köprüsü) denk geldiği tespit edilmiştir (Plan: 1, Resim: 14). Bu yıl 5 No.lu cadde aksı batıya doğru uzatıldığında, bu aksın tiyatronun batısıyla birleşen yamaç evlerin güneyinden geçtiği görülmüş ve burada olası cadde uzantısı araştırılmıştır. Bu alanın kazılarak düzenlenmesi kütüphaneden tiyatroya geçişi sağlayacak olması açısından da önem taşımakta idi. Doğu-batı yönde 21 m., kuzey-güney yönde 7 m., ölçülerinde olan çalışma alanı 80'li yıllarda Aydın Müze Müdürlüğü'nce yapılan tiyatro ve yamaçev kazıları sırasında kısmen doldurulmuş olduğundan, batıya doğru dik bir eğim göstermekteydi. Tiyatronun batı *analemma* duvarıyla güneyden birleşen geç dönem duvarının hemen güneyinde kazı çalışmalarına başlanmış ve bu alanı üstten gelen toprağın doldurduğu gözlemlenmiştir. Batıya doğru sürdürülen çalışmalarda 5 basamak sırasından oluşan merdivenli sokak ortaya çıkarılmıştır.

Tiyatro batı girişi ile kütüphane terası arasındaki kot farkının fazla oluşu, burada merdivenli bir sokağı (caddeyi?) anlamlı kılmaktadır. Kumtaşından kesilen merdiven sıralarının ancak çok az bir bölümü korunagelmiştir. Merdiven basamaklarının kuzeyindeki geç dönem duvarı içerisine girmesi ve 6. ile 8. merdiven sırasının olacağı yerde büyük harçlı bir kanalizasyon kanalının inşa

edilmiş olması, bu basamaklı caddenin kent planlanmasında en baştan itibaren var olduğuna işaret etmektedir. Yamaçevler, yamaçevler ile cavea arasında kalan merdivenli sokak ve bu merdivenli sokağa alt yapı oluşturan duvarın daha geç dönemde inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. 8. basamak hizasından itibaren dikdörtgen kumtaşından kesilerek oluşturulmuş ve batıya doğru 4 m. devam eden bir sahanlık açığa çıkarılmıştır. Bu sahanlığın batı bitiminde iki basamak sırasının daha açığa çıkarılmış olması basamaklı sokağın batıya doğru devam ettiğini göstermektedir. Ancak cavea batı üst *parodosa* ve yamaçevlere açılan merdivenli sokağın söz konusu cadde ile (5 No.lu cadde uzantısı) bağlantısı seviye farkından dolayı kopacağından, batıya doğru sürdürülen çalışmalara bu alanda ara verilmiştir. Basamak ve sahanlık üzerine gayrı muntazam inşa edilen kanalizasyon kanalının yamaçevler tarafından gelen ve sahanlığın altında yer alan, çok muntazam inşa edilmiş bir kanalizasyona bağlandığı görülmüştür. 1,10 m. genişliğinde ve 1,75 m. yüksekliğindeki bu kanalizasyon kanalının basamaklı sokak boyunca 23 m. batıya devam ettiği tespit edilmiştir. Batıya doğru kanal içerisindeki dolgu toprağın artması nedeniyle daha ileriye gidilememiştir. 2,90 m. x 1,60 m. ölçülerindeki su haznesi kanalizasyon kanalının doğu ucuna (korunan kumtaşı basamakların altında) birleşmektedir. Derinliğin 4 m. olarak ölçülen haznenin güney ucuna Tekkecik dere yatağına doğru devam eden başka bir kanalın birleştiği görülmüştür (bu kanalın tamamen taş ve toprak ile dolu olması ölçüm çalışmalarını imkânsız kılmıştır). Böylece hem kütüphane hem de yamaçev-tiyatro tarafından gelen atık su ya da yağmur suyunun söz konusu kanalizasyon sistemi ile Tekkecik dereye akıtıldığı anlaşılmaktadır.

Yamaçev Güney Teras – 5 No.lu Cadde Restorasyonu

5 No.lu caddenin batı kentteki uzantısı ve yamaçev güney terasa birleşen basamaklı sokağın tahribat gören alt yapısı sağlamlaştırılmıştır (Resim: 14). Özellikle kumtaşı basamak bloklarının tahribat gördüğü güney kesimde, bu basamakların oturduğu kireç harçlı taş örgü temelin çok tahribata uğramış olduğu görülmüştür. Öncelikle bu basamak alt yapıları aslına uygun olarak restore edilmiş ve yer yer yeni üretilen beton bloklar bu temel üzerine yerleştirilmiştir. Kütüphane tarafından tiyatroya geçişte kullanılacak olan bu basamaklar, kireç harçlı alt yapıları nedeniyle turist trafiğine pek dayanıklı değildi (en azından kireç harcı kuruyana kadar). Kireç harcı sertleşene kadar geçecek sürede basamak alt yapılarının tahribat görmemesi için alt yapıdan bağımsız üretilen yeni beton bloklar temel üzerine yerleştirilmiştir. İlerde kumtaşından üretilmesi planlanan

bloklar elde edilene kadar bu durum geçici çözüm olarak sunulmuştur. Ayrıca merdivenli sokağı güneyden sınırlayan duvarın çok tahrip edilmiş hâlde olması ve turist trafiği açısından tehlike oluşturması nedeniyle, söz konusu duvar kademeli olarak yükseltilmiştir.

3 No.lu Cadde Kazı Çalışmaları

3 No.lu caddede 2005 yılında yapılan kazı çalışmaları ile 3 No.lu caddenin toplam 101,1 m. si açılmıştır. Ancak doğu-batı yönlü bu caddeyi dik kesen ve 2 No.lu caddeye paralel bir caddenin varlığı tespit edilememiştir. 2006 yılı çalışmalarında 3 nolu caddedeki kazı çalışmaları 3 No.lu sondaj ile 9 m. daha batıya (toplam 110 m.) kaydırılmış olmasına rağmen, *insula*nın uzun kenarı tespit edilememiştir. 2 No.lu caddeden itibaren batıya doğru 104 metreye ulaşıldığında konglomera döşeme taşlarının olmadığı, ancak kireç harçlı taş duvarın açmanın güneyinde devam ettiği görülmüştür. Söz konusu harçlı duvarda yapı taşı olarak kullanılmış bir kadın figürüne ait kabartma baş ele geçirilmiştir.

8 Nolu Cadde ? – Sondaj 1 (In Antis Planlı Tapınak)

Insula uzun kenarını bulmaya yönelik çalışmalar kapsamında 1 No.lu caddenin (*decumanus maximus*) batısında, *insula* uzun kenarının 117 m. yani 400 Roma ayağı olarak tahmin edildiği yerde 2 No.lu caddeye paralel caddeyi bulmak amacı ile sondaj çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 1 No.lu caddeyi dik kesecek olan diğer bir cadde (geçici olarak 8 No.lu cadde olarak adlandırılmıştır), eğer *insula* uzun kenarı 400 Roma ayağı ise 1 No.lu caddenin kuzeyinde olmalıydı. Bu durumda 1 No.lu caddenin kuzeyinde doğu-batı doğrultusunda açılacak olan bir açmada 1 No.lu caddeyi dik kesecek olan kuzey-güney doğrultulu cadde ortaya çıkmalıydı. Bu amaçla 1 No.lu caddenin 14,5 m. kuzeyinde 4,5 x 1,5 m. ölçülerinde bir açma gerçekleştirilmiştir (Plan: 1). Günümüz seviyesinden 0,45 m. eksi kotta 1,05 m. kalınlığında kuzey-güney akslı harçlı bir duvara tesadüf edilmiştir. Önce bu duvarın olası kuzey-güney akslı caddeye teras oluşturduğu düşünülmüştür. Bu kalın duvarın işlevini anlamak için duvarın doğusuna bitişik 2,5 x 1,5 m. ölçülerinde bir sondaj daha açılmıştır. Günümüz toprak seviyesinden 2,70 m. eksi kotta inilmesine karşılık cadde döşemesine ait olabilecek herhangi bir buluntu ile karşılaşmamıştır. Ancak açma kesitinde kalın duvarın doğu yüzünün düzgün işçilikli büyük dikdörtgen bloklarla inşa edilmiş olduğu görülmüştür. Önemli bir yapıya ait olabilecek gibi görünen bu kalın duvarın işlevini anlamak için duvar

boyunca hem kuzeye hem de güneye doğru açma genişletilmiştir. Kuzeye doğru 1 m. genişletilen açma sınırında 0,75 m kalınlığında doğu-batı akslı başka bir duvar ile karşılaşmıştır. Bu harçlı duvarın kalın duvar ile organik olarak birleşmesi ve köşe yapması burada başka bir yapının olduğunu göstermiştir. Bu duruma göre 117 m. de (400 Roma ayağı) başka bir yapı ile karşılaşılması, kentin batısında *insula* uzun kenarının 400 Roma ayağı olamayacağını ve dolayısıyla 2 : 1 oranının kullanılmamış olduğunu göstermiştir. Bu alanda ilerleyen kazı çalışmaları, söz konusu yapının *in antis* planlı küçük bir tapınak olduğunu göstermiştir. Tapınak ile ilgili çalışmalar aşağıda ele alınmıştır.

1 No.lu Cadde (*Decumanus Maximus*) – Sondaj 3

2006 yılı çalışmalarında 1 No.lu caddenin batısında *in antis* planlı tapınağın güneyinde doğu-batı yönlü 11 m. ve kuzey-güney yönlü 8,5 m. ölçülerinde bir sondaj gerçekleştirilmiştir (cadde 1, sondaj 3). *Insula* uzun kenarının tespiti için gerçekleştirilen kazı çalışmaları ile *in antis* planlı tapınağa rast gelinmiş ve dolayısıyla tapınağın güneyinde 1 No.lu caddenin varlığını belirlemek amaçlanmıştır. Bu alanda toprak dolgunun yaklaşık 1 m. oluşu, 1 No.lu caddenin tapınağın podyumuna teğet bir şekilde batıya doğru uzandığını ortaya koymuştur. 2005 yılında ortaya çıkarılan 1 No.lu caddenin doğu ucunda olduğu gibi sondaj 3'te de cadde döşemesi olarak dikdörtgen biçimli konglomera bloklar kullanılmıştır.

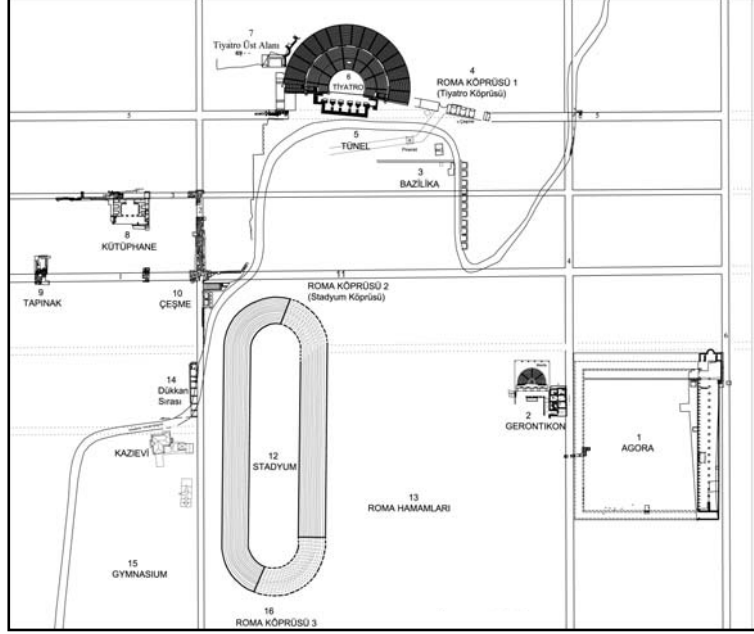
IN ANTIS PLANLI TAPINAK

Yukarıda belirtildiği gibi 8 No.lu cadde sondaj 1 olarak başlanan kazı çalışmaları bu alanda bir tapınağın varlığını ortaya koymuştur (Plan: 1). 1 No.lu sondajda ortaya çıkan tapınağın doğu *cella* duvarı güneye doğru takip edilmiştir. Bu çalışmalarda 1,05 m. kalınlığındaki *cella* duvarının 7 m. sonra *pronaos* duvarı ile birleştiği ve öne çıkan *anta* duvarının 60–65 cm. arasında değişen kalınlığa sahip olduğu görülmüştür. Aynı şekilde *pronaos* duvarının *anta* kalınlığına eşit olduğu belirlenmiştir. Kireç harçlı taş örgü ile inşa edilen *cella*, *pronaos* ve *anta* duvarları harçlı örgüden dolayı organik bir bağ oluşturmaktadır. Doğru duvar boyunca sürdürülen kazılar tapınağın güneyindeki mermer *stylobat* blok sırasını ortaya çıkarmıştır.

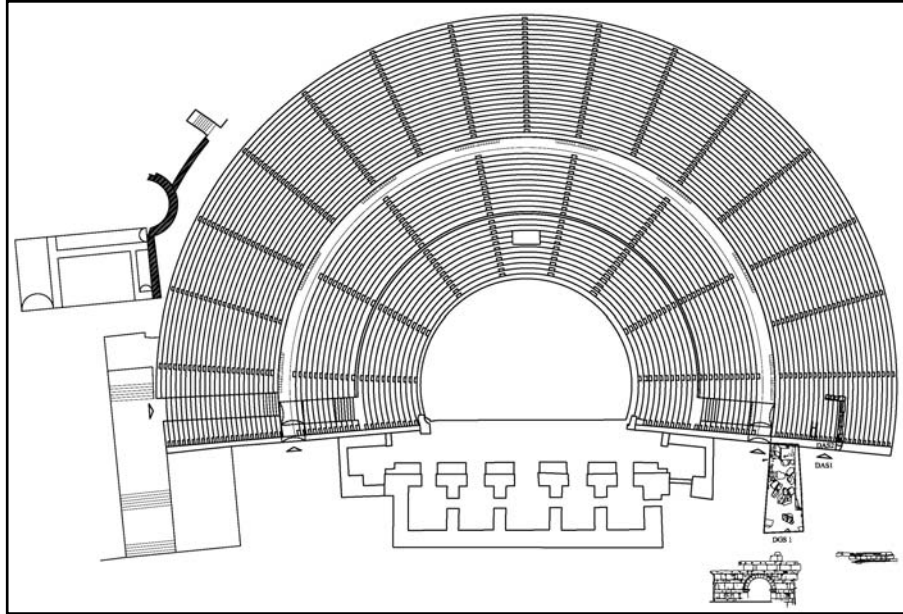
Böylece *pronaos* derinliğinin 3,60 m. (*stylobat* ön kenarından *pronaos* duvarına kadar), *naos* derinliğinin 5,50 m. olduğu ölçülmüştür.

Tapınağın güneyinde mermer *stylobat* bloklarına rastlanmasıyla tapınak girişinin daha iyi anlaşılabilmesi için bu alanda kazı çalışmaları genişletilmiştir. Tapınağın güneyinde 14 x 4 m. ölçülerinde yeni bir açma ile bu alanda çalışılmış ve *stylobat* bloğu önünde mermerden merdiven sıraları tespit edilmiştir. Tapınağın güneyinde tespit edilen 5 merdiven sırası, bu tapınağın bir podyum üzerine oturduğunu, podyumlu bir tapınak olduğunu göstermiştir. *Stylobat* blokları üzerinde akıtma kanallı dübel yuvaları ile Dor yivli sütun izlerinin tespit edilmesi anta'lar arasında iki adet Dor sütunun yer almış olduğunu göstermektedir. Tapınağın doğusunda yapılan kazı çalışmalarında çok sayıda dor sütununa ait yiv parçaları ile bir adet *triglyph-metop* friz parçasının ele geçirilmesi bu podyumlu tapınağın *in antis* planlı ve Dor düzeninde inşa edilmiş olduğunu göstermektedir. Yiv izlerinden sütun çapının yaklaşık 75 cm. olduğu tespit edilebilmiştir. Hem tapınağın genişliğini tespit etmek hem de tapınağı batıdan sınırlayacak olası bir caddeyi tespit etmek için tapınağın batısında da kazı ve temizlik çalışmaları sürdürülmüştür.

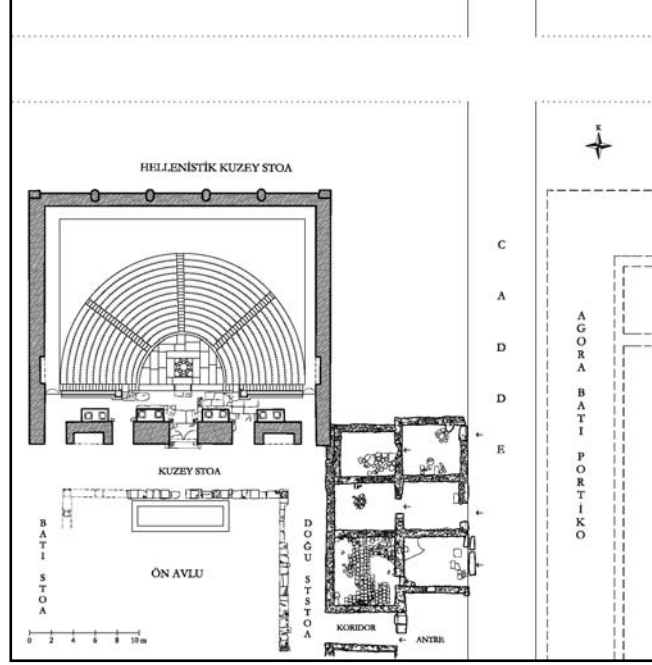
Tapınağın batı duvarının da doğu ve kuzey duvarı gibi kireç harçlı taş duvar olduğu ve büyük dikdörtgen konglomera blokların bu duvara bir alt yapı oluşturduğu görülmüştür. Tapınağın bulunduğu arazinin henüz kamulaştırılmamış oluşu ve *naos* üzerinde iki adet zeytin ağacının olması nedeniyle tapınağın *naosunda* kazı çalışmaları gerçekleştirilememiştir. Kamulaştırılması talep edilen bu parselin 2007 yılı içerisinde kamulaştırılması ile *in antis* planlı tapınak önümüzdeki yıllarda daha kapsamlı olarak araştırılacaktır. 13,90 x 7,70 m. ölçülerindeki bu küçük *in antis* planlı tapınak, Nysa antik kentinde bu zamana kadar tespit edilen ilk tapınak olması açısından büyük önem taşımaktadır.

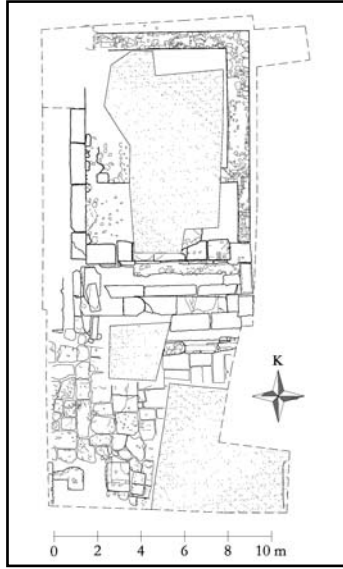
Plan 1: Nysa kent planı (2006)

Plan 2: Tiyatro 2006 yılı açma planları (DAS1, DAS2, DGS1), Doğu Analemma Cephesi 1/200

Plan 3: Gerontikon planı (2006)

Plan 4: In antis planlı ve podyumlu tapınak

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

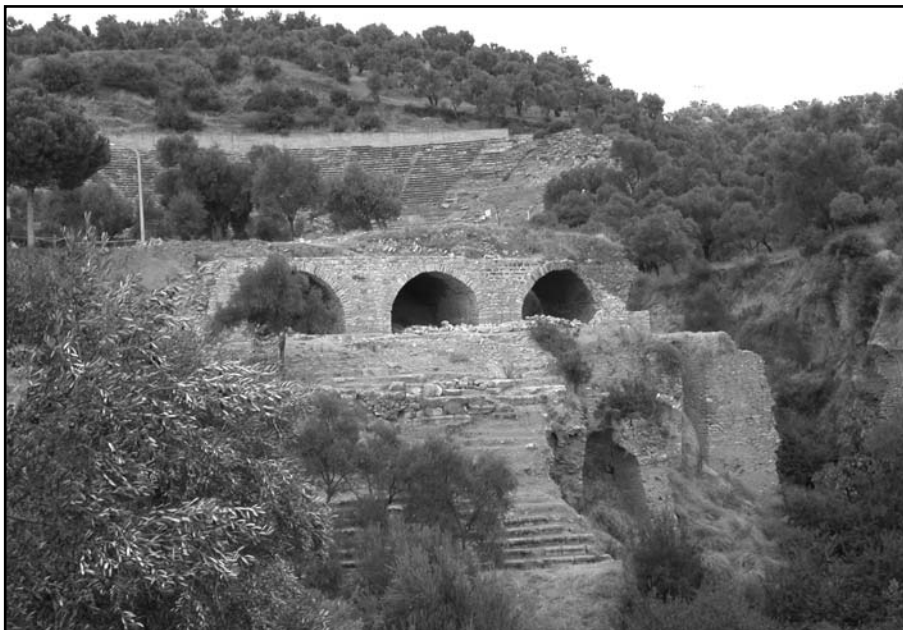
Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

AİZANOİ 2005 VE 2006 YILI ÇALIŞMALARI

Güler ATEŞ*
Klaus RHEIDT

2005 yılında Aizanoi'da 1 ile 13 Ağustos günleri arasında çalışılmıştır¹. 2005 yılı kampanyası depodaki buluntuların incelenmesine, Zeus Tapınağı'nda yapılan incelemelerin sonuçlandırılmasına ve yayın hazırlıklarına ayrılmıştır. Aizanoi kazı ve araştırmalarının şehrin prehistorik başlangıcından günümüze kadarki kentsel gelişimini konu alan araştırma projemiz bu çalışmalarla 2005 yılında tamamlanmıştır². Bugüne kadar varılan bilimsel sonuçların bir değerlendirmesini yapmak amacıyla 2006 yılında kazıya bir yıl ara verilmiş ve bir Aizanoi semineri düzenlenmiştir. Aizanoi kazı ve araştırmalarına katılanların davetli olduğu bu seminerde proje sahipleri araştırmalarının sonuçlarını sunmuş ve bunlar hakkında etraflıca tartışma imkânı doğmuştur. Tüm mimarî dokümantasyonun, yazıtlar, sikkeler, küçük buluntu ve keramik hakkındaki çalışmaların değerlendirilmesi zaman zaman Anadolu arkeolojisi için büyük önem taşıyan sonuçlar ortaya koymuştur.

ZEUS TAPINAĞI'NDAKİ 2005 YILI ÇALIŞMALARI

Zeus Tapınağı'nda çatı örtüsünün doğu, batı ve güney tarafına ait olanların yanı sıra, tapınak etrafını çevreleyen ve tapınağın altyapısına ait olan tüm yapı elemanlarının envanterlenmeleri ve tarifleri yapılmış, fotoğrafları çekilip katalog hâline getirilmişlerdir. İyi durumda korunagelen ve rekonstrüksiyon çizimi için elverişli olan, çatıda değişik pozisyonlarda yer alan toplam 42 adet mimarî parçanın 1:10 ile 1:5 ölçeğinde çizimleri yapılmıştır (Resim: 1). Bu belgeleme işlemi temelinde çatı örtüsünün normal kirişler üzerinden, köşelerden ve orta kirişten itibaren değişik yapısal detaylarla rekonstrüksiyonu yapılabildiği (Resim: 2).

* Güler ATEŞ, Seminar für Byzantinische Archäologie und Kunstgeschichte, Marstallhof 4, 69117 Heidelberg/ALMANYA.

Prof. Dr.-Ing. Klaus RHEIDT, Lehrstuhl für Baugeschichte, Brandenburgische Technische Universität Cottbus, Postfach 101344, 03013 Cottbus/ALMANYA.

1 2005 yılı kampanyasında görev alan ekip üyeleri şunlardır: K. Rheidt (kazı başkanı), Philip Brize, Güler Ateş, Deniz Ay, Gülşen Dikbaş (arkeolog), Thekla Schulz-Brize (mimar) İlona Katharina Dudzinski (mimarlık öğrencisi) ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nı temsilen Eskişehir Müzesi'nden M. Dursun Çağlar.

2 Bkz. Klaus Rheidt, *Aizanoi*, in: W. Radt, Stadtgrabungen und Stadtforschungen im westlichen Kleinasien, BYZAS 3, 2006, 5 – 9.

Tapınağın doğu tarafına ait, korunagelmiş arşitrav bloklarında yer alan bir yazıtta ait bronz harfleri yerleştirmeye yarayan mil deliklerinin detaylı çizimleri yapılmıştır. Yazıt üstteki tüm *fascia* boyunca ilerlemekte, orta *fasciada* ise her iki kenardan içeriye girmektedir. Anlaşılan orta *fasciadaki* satır sonndan hemen önce kesilmektedir. Yazıt sadece bir arşitrav bloğunda değil, daha başka iki arşitrav bloğunda da orta satırda sağ kenardan önce kesintiye uğramaktadır.

Pseudodipteros planlı tapınağın etrafını çeviren sütunlu holün rekonstrüksiyonu için, herşeyden önce taşıma payandalarının tamamıyla incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Tapınağın etrafında, geniş çifte giriş aralıklarından birini taşıyan köşe payandalarından birisi neredeyse tüm durumda korunagelmiştir ve tapınak podyumunda yatmaktadır. Bu blok, tapınağın kuzeydoğu köşesindeki genişletilmiş giriş aralığına aittir. Bloğun üst tarafında yer alan köşeler, çukurluklar ve delikler, genişletilmiş giriş aralığında ve bundan sonra gelen aralıktaki kasetlerin nasıl durduklarını göstermektedir. Doğu tarafın tavan girişlerindeki özel statistik problemlerin çözülmesi gerekmektedir. Girişler sağlam *cella* duvarının bir tarafında değil, tapınağın her iki tarafında, cephedeki ve *pronaostaki* sütunların üzerinde yer almaktaydılar. Yapının dayanıklılığını sağlamak için, taşıma girişlerinin sütunlar üzerinde bir araya geldikleri yüzeyler, diğer giriş aralıklarına göre oldukça küçük boyutlarda tutulmuştur.

Tapınağın dört köşesinde tavan girişleri ve üzerinde dişli friz bulunan bir blok üzerinde normal giriş aralıklarına göre ayrı çalışılmıştır. Korunagelen bu üç adet köşe blokları, kuzeybatı, güneybatı ve güneydoğu köşelerine aittirler. Bu blokların tümünün ve tavan kasetine ait parçalardan korunagelmiş olanların çizimleri yapılmıştır. Güney taraftan en fazla sima blokları korunagelmiştir. Dış yüzlerinde bulunan su oluklarının başlangıçları görülebilmektedir, aslan başlı su çörtlenleri ise kırılmıştır. Bunların nasıl durdukları, su oluklarının gidişi ve kırık yüzeyleri yardımıyla belirlenebilmiştir.

Son üç kampanyada gerçekleştirilen mimarî incelemeler - çatı örtüsünün ve gövdesinin tüm önemli detaylarla rekonstrüksiyonunun yapılması ve dokümantasyonu - bir yayında toplanarak ortaya konulacak ve böylece Aizanoi'daki Zeus Tapınağı diğer günümüze kadar korunagelen *pseudodipteros* planlı tapınaklarla karşılaştırılacaktır.

GRİ KERAMİK ÜZERİNDE YAPILAN İNCELEMELER

Aizanoi'daki gri keramikleri konu alan çalışma³ çerçevesinde sürdürülen malzeme alımı işlemi, şu sonuçlara ulaşarak tamamlamıştır: Gri Keramik

3 Aizanoi'daki gri keramik Gülşen Dikbaş tarafından Köln Üniversitesi'nde doktora tezi olarak hazırlanmaktadır.

Aizanoi'da Geç Demir Çağından Geç Antik Döneme kadar kesintisiz bir şekilde üretilmiştir. Demir Çağındaki üretim başlangıcı döneminde, malzemenin daha çok yerel özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Demir Çağındaki frig komşu şehirlerinde de karşımıza çıkan gümüş görünümlü astarıyla gri keramik bu dönemde Aizanoi'da en önemli keramik grubunu oluşturmaktadır. Bu malzeme Geç Demir Çağında daha çok orta Anadolu'da kendi başına bir grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Geç Demir Çağından Erken Hellenistik Döneme geçiş aşaması, gri keramik formlarının değişimiyle bu malzemede de kavranabilmektedir. M.Ö. 2. yüzyılın sonunda Aizanoi'da ilk import *sigillata*ların görülmesi ve bundan dolayı burada yerel *sigillata* taklitlerinin üretilmeye başlanmasıyla bu iki keramik grubu birbiriyle karşılıklı etkileşim hâline geçmişlerdir. *Sigillata* ve Gri keramikte hem formlarda hem de astarlanmada büyük benzerlikler görülmeye başlanmıştır.

Böylece Gri keramik zaman geçtikçe kendi yerel formlarından vazgeçmiş daha fazla *sigillata* formlarını taklit ederek M.S. 5. yüzyıla kadar Aizanoi'da varlığını sürdürmüştür. Frigya'daki diğer komşu şehirlerdeki gri keramikler de karşılaştırılmalı olarak incelendiğinde, onlarda da bu keramik grubunun aynı gelişim basamaklarını gösterdiği gözlenmiştir⁴.

İLİCİKÖREN'DEKİ KYBELE KUTSAL ALANI BULUNTULARININ İNCELENMESİ

Daha önceki yıllarda, Aizanoi çevre köylerinde bulunan yazıt ve mimarî parçaların varlığını tespite yönelik survey çalışması çerçevesinde⁵, Aizanoi'un yaklaşık 5 km. güneyinde yer alan İlicikören Köyü yakınındaki bir vadide, köylülerin kaçak kazılarla altüst ettikleri Kybele'ye ait doğal bir kutsal alanın varlığını tespit etmiştik (Resim: 3). 2004 yılında bu yerde daha detaylı inceleme yapmak üzere bir proje oluşturmuş ve bu yerin bulunduğu vadiyi inceleyip kaçak kazılarla kenara atılan moloz topraktan ve etrafa saçılmış olanlardan *terra cotta* parçaları toplayıp buluntu yerinde topografik incelemelerde bulunmuştuk⁶. 2005 yılında burada ve buradan çıkan buluntularda yaptığımız incelemeler, Aizanoi şehrinde Kybele

4 Gri Keramik araştırması kapsamında Aizanoi dışında ayrıca Gordion, Pessinus, Sardes ve Dorylaion'dan çıkan keramikler de karşılaştırma malzemesi olarak incelenmiştir.

5 Bkz. K. Rheidt, Aizanoi. Bericht über die Ausgrabungen, Restaurierungen und Sicherungsarbeiten 1994, 1995 und 1996, *Archäologischer Anzeiger* 1997, 433 f. – C. Lehmler, M. Wörrle, Neue Inschriftenfunde aus Aizanoi III: Aizanitica Minora I, *Chiron* 32, 2002, 571 ff.

6 Bkz. K. Rheidt – G. Ateş, "Aizanoi 2003 ve 2004 Yılı Çalışmaları" 27. *Kazı Sonuçları Toplantısı* I, s. 404, Ankara 2006.

kültünün Hellenistik, Roma ve hatta daha sonraki dönemlerde de nasıl yaşatıldığı hakkında bize çok önemli ipuçları vermiştir. İlicikören'den çıkan *terra cottalar* gerek hamur gerekse yapım kalitesi açısından farklılıklar gösterdiğinden, bunların birden fazla atölyede üretildikleri tespit edilebilmiştir. Bu da bunların yalnızca Aizanoi'da değil, en azından şehrin civarını, köylerini de kapsayan bir alanda üretilmiş olduklarını göstermektedir.

1990 VE 2005 YILLARI ARASINDA YÜRÜTÜLMÜŞ OLAN, AİZANOI ŞEHRİNİN TARİHÇESİ VE KENTSEL GELİŞİMİNİ KONU ALAN ARAŞTIRMALAR

Şehrin tarihçesinin ve kentsel gelişiminin araştırılmasına 1990 yılında başlanmıştır. Bu çerçevede ilk olarak, tüm yapı kalıntıları ölçülüp plana yerleştirilmiştir; çoğunlukla antik temeller üzerine oturdukları için köy evleri de bu çalışmaya dâhil edilmiştir. Buna paralel olarak dört antik köprünün de detaylı bir şekilde incelenmesi gerçekleştirilmiştir⁷. Birkaç açmanın ve jeofiziksel ölçümlerin yardımıyla Aizanoi'un antik ana caddelerinden biri saptanabilmiştir. Bu caddenin köşeli bir antik yol sisteminin omurgasını oluşturduğunu köy evlerinin dizilişi ele vermekte ve nehrin batı yakasında bulunan Hamam-*Gymnasion*'un da bu yol sistemiyle bağlantılı olduğu görülmektedir. Bu kentsel yapılanmaya ait tarihlenebilir binalar olan güneydeki anıtsal kapıya, Penkalas nehrinin üzerindeki köprülere ve nehrin batı yakasındaki Hamam-*Gymnasion*'a göre bu yeni kentleşme planı M.S. ikinci yüzyılın ikinci yarısına tarihlenebilmiştir⁸.

Araştırmalar ayrıca, ana caddenin görsel hedefinin Meter Steunene mağarası olduğunu ortaya koymuştur. Burası kentin 2 km. dışında yer alan ve yerel olmasına rağmen, hem bölgedeki hem de bölgeler arası dinî cemaat için büyük öneme taşıyan bir kült merkezidir. Caddenin bu kült mağarasına yöneltilmiş olmasıyla, olasılıkla Frig döneminden kalan bu kutsal yer, gösterişli bir şekilde yeni şehirleşme planına dâhil edilmiş olmaktadır. Aizanoi aslında Antik Dönemde bile Kybele'ye ait bu kült mağarasıyla ünlüydü⁹. Kybele'nin yerel ismi burada Meter Steunene'dir

7 Klaus Rheidt, *Archäologischer Anzeiger* 1993, 475 – 507.

8 Klaus Rheidt, *Ländlicher Kult und städtische Siedlung: Aizanoi in Phrygien*, in: E.-L. Schwandner, K. Rheidt, *Stadt und Umland, Diskussionen zur archäologischen Bauforschung* 7, 1999, 237 – 253.

9 1928 yılında kazılan Meter Steunene Kutsal Alanı'ndan çıkan buluntular daha sonra R. Naumann tarafından burada kendi yaptığı yeni araştırmalarla birlikte yayınlanmıştır: R. Naumann, *Das Heiligtum der Meter Steunene bei Aezani, Istanbuler Mitteilungen* 17, 1967, 218 ff.

ve bu mağara Pausanias tarafından antik dünyanın en ünlü mağarası olarak nitelendirilmiştir¹⁰. Gerek Meter Steunene Kutsal Alanı gerekse yeni tespit edilen İlicikören'deki kutsal alan Aizanoi territoryumunu sınırlayan dağların başladığı yerdeki vadilerde yer almaktadırlar (Resim: 3). Her ikisi de vadinin batı yamacında yer almakta, Frigya'daki tüm Kybele kaya anıtlarında olduğu gibi doğuya bakmaktadır. Ayrıca buldukları doğal çevre de büyük benzerlik göstermektedir.

İlicikören'de, *Terra cottaların* çıktığı alan vadinin yamacında serbest bir şekilde duran üç kayanın sınırladığı, korunaklı ve yalnızca 3-4 metrekare büyüklüğündeki bir alandır (Resim: 4-5). Burayı ilk ziyaretimizde yamaçta yukarıdan aşağıya dereye doğru yüzlerce *terra cotta* parçası yüzeyde görülmekteydi. Yukarıda tıpkı Meter Steunene kutsal alanında olduğu gibi bir plato, onun altında bugün yine çökmüş durumda olan mağaralar ve onların önünde uzanan doğal bir teras da yer almaktadır. Bu mağaralarda –mevcut durumları elverdiğince – ve *terra cottaların* bulunduğu alanı çevreleyen kayalarda yapılan incelemelerde herhangi bir nişe ya da daha başka bir ize rastlanmamıştır. Toplanan *terra cotta* parçaları şaşırtıcı bir şekilde fazla miktardadır. Kaçak kazıların moloz toprağından ve etrafa saçılanlardan topladığımız buluntu miktarına bakıldığında ve burasının yıllardır talan edildiği bu nedenle de daha çok sayıda parçanın aşağıya, ırmağa aktığı göz önünde bulundurulduğunda, bu 3-4 metrelik alan fazla mütevazı kalmaktadır. *Terra cottalar* burada üst üste atılmış olmalıydılar, çünkü bir şekilde bunların buraya düzgünce yerleştirildiklerine dair herhangi bir ize rastlanmamıştır. *Terra cottaların* yanı sıra ele geçirilen keramik ve kandil parçalarının yardımıyla buluntuların M.Ö. 2. yüzyıl ile geç Antik Dönemi kapsayan geniş bir zaman dilimine ait oldukları tespit edilebilmiştir. Büyük bir olasılıkla burası bir çeşit adak çukuru görevi görmekteydi ve yukarıda bugün çökmüş durumda olan mağaralardan birisi vadideki asıl kült yeri işlevini görmekteydi.

Ele geçirilen *terra cottalardan* 200 tanesi Kybele başına aittir (Resim: 6). Onun yanı sıra çok sayıda hayvan figürini de ele geçirilmiştir. Bunlar boğalar dışında, ayrıca Frigya halkının çiftçi yapısını ve halkın temel ihtiyaçlarını yansıtan inek, öküz, koyun gibi hayvanlardır (Resim: 7). İlicikören'de tüm durumda ele geçirilen tek bir *terra cotta*nın (Resim: 8) yardımıyla, toplanan çok sayıda aslan ve erkek çocuğu betimlerine ait parçaların aslında bir grup oluşturduğunu görmek mümkün olmuştur. Bulunan tüm Kybele başları da aslında hep aynı tipe işaret etmektedir. Kybele burada ayakta, başında yüksek bir *polosla* ve sağ elinde bir *phiale* ile

10 Paus. VIII 4,3.

betimlenmiştir. İki yanında iki oğlan çocuğu bulunmakta, soldaki çocuk bir aslanın üzerinde yer almaktadır. Betim genel olarak bir rölyefi çağrıştırmakta, rölyefin arka planı ise betime bir idol karakteri vermektedir. Alışılmadık bir dizi ikonografik öğenin bir arada bulunması nedeniyle, bu tip genel olarak bugüne kadar bilinen Kybele ikonografisinin dışına çıkmakta, dolayısıyla burada yeni bir Kybele tipiyle karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Kybele ikonografisi araştırmalarında¹¹ genel olarak tanrıçanın tahtta oturması Hellen etkisi olarak kabul edilmektedir. Frig Döneminde ayakta duran tanrıça Klasik Dönemden itibaren oturarak, daha sonra da en çok tanındığı tipiyle kucağında ya da tahtının iki yanında aslanlarla betimlenmeye başlanmıştır. İlicikören'de ise tanrıça, geç dönemlerde kendi yurdu Frigya'da bile çok ender bir şekilde görüldüğü biçimiyle, yani ayakta karşımıza çıkmaktadır. Meter Steunene'de eski kazılarda ele geçirilmiş olan diğer *terra cotta* buluntularıyla¹² İlicikören'de ele geçirilenler karşılaştırıldığında görülmektedir ki tüm *terra cotta*lar hep aynı tipi tekrarlamakta ve bu tip yalnızca Aizanoi civarında karşımıza çıkmaktadır. Bu sonuçlardan yola çıkarak bu tipin Meter Steunene'nin kült heykeline işaret ettiği düşünülmektedir.

1996 yılından beri sürdürülen araştırmaların ağırlık noktasını yine kentin Zeus Tapınağı ve Tiyatro-Stadion binası gibi büyük anıtları oluşturmaktadır¹³. Tapınağın güney köşesinde sürdürdüğümüz kazılar yardımıyla tapınak platosunun oluşma sürecini aydınlatılabildik: Tapınağın altında bulunan geniş bodrum mekânının ve temellerinin prehistorik tabakaların içine inşa edildiği ortaya çıktı. Tapınak temelinin hemen yanında gün ışığına çıkarılan yapı kalıntıları Erken Bronz II Dönemine, yani 3. binyılın ilk yarısına tarihlenmektedir; hatta derin bir açmada Erken Bronz I ve Kalkolitik Döneme ait buluntular da ortaya çıkarılmıştır. Bugün artık bunların Aizanoi kentinin merkezini oluşturan höyüğün kalıntıları olduğunu bilmekteyiz¹⁴. Peki bu prehistorik höyük ne zaman ve nasıl antik bir kente dönüştü? Bu sorunun cevabı tapınak platosunun güney köşesinde, yani yerleşme katlarının üst üste yoğun bir şekilde birbirine geçtiği bu yerdeki kazılarla açıklanabildi. Gülşen Dikbaş'ın yürüttüğü bu dönem keramik çalışması sonuçlarına göre, Aizanoi'da M.Ö. 3. yüzyıldan itibaren bilinen Hellenistik formların görülmeye başlandığı tespit

11 Örneğin bkz. Friederike Naumann, *Die Ikonographie der Kybele in der phrygischen und der griechischen Kunst*, Istanbul Mitteilungen Beiheft 28, 1978.

12 Bkz. yukarıda dipnot 9 Levha 29-31, 33.3.

13 Klaus Rheidt, *Archäologischer Anzeiger* 1997, 431 – 473.

14 Ina Lochner, Deniz Ş. M. Ay, *Die frühbronzezeitlichen Siedlungsbefunde in Aizanoi*, *Archäologischer Anzeiger* 2001, 269 – 294.

edilmiştir. Erken Hellenistik formlarda yapılmış olmalarına rağmen, yerel Demir Çağı mallarına özgü astarın bu dönem kaplarında hâlâ kullanılmaya devam edildiği görülmüştür.

Aizanoi, M.Ö. 2. yüzyılın başından itibaren, boyalı - plâstik bir şekilde bezenmiş duvar sıvaları ve zengin envanter buluntusuyla olgun Hellenistik Döneme tarihlenen bir ev kalıntısının da işaret ettiği gibi, artık Hellenistik kültürün uzağında düşünülemez hâle gelmiştir. En geç M.Ö. 1. yüzyılın ortasında, şehir artık tam anlamıyla bir Hellenistik polise dönüşmüştü. M.Ö. 49/48 yılına tarihlenen ve Menogenes Meniskos adında bir kişiye ait mezar taşıdaki yazıt, Boule, Demos, bir Agora, Epheb'ler ve Neoi'lerden söz etmektedir¹⁵. Buna göre, bir polisi oluşturan kurumların tümü mevcuttu. Buna rağmen, en geç M.Ö. 25/24 yılından itibaren kendi sikkelerini basmaya başlayan, bu M.Ö. birinci yüzyıldaki Hellenistik Aizanoi şehrini bir plan üzerinde göstermeye çalıştığımızda, ortaya tamamen hayali ve hipotetik bir plan çıkmaktadır. *Polise* ait yapıların var olduğunu bilmekteyiz, hatta bazı yapı elemanlarının daha eski bir tiyatroya ait olduklarını da bilmekteyiz, ama bu yapıların tam nerede durduklarını tespit edemediğimiz gibi rekonstrüksiyonlarını da yapamamaktayız¹⁶. Bu nedenle, Anadolu'nun Hellenleşme sürecini kapsayan ve gerçekten çok ilginç olan bu zaman diliminin araştırılması bu yaz kampanyasından itibaren Aizanoi kazısının yeni çalışma programını oluşturmaktadır.

Öyle görünüyor ki, Hellenistik Aizanoi *polisine* ait olan ve prehistorik höyüğün üzerinde bulunan tüm binalar, Zeus Tapınağı'nın inşasıyla birlikte tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bu Zeus Tapınağı Hadrianus-Antoninuslar Dönemi yapıları arasında, bugüne kadar tarihlenmesinde kuşku duyulmayacak bir yapı olarak tanınmaktaydı ve Anadolu'daki birçok yapının tarihlenmesinde anahtar rolü oynamaktaydı. Ancak yapının mimari süslemelerinin incelenmesiyle daha erken dönemlere işaret eden birtakım ipuçlarının görülmesi, yapının bugüne kadarki tarihlenmesinde bir takım kuşku uyandırmaya başlamıştı.

Tapınağın cephesindeki aşitavlar üzerinde bulunan vakıf yazıtı, yazıtı ait harflerin monte edildiği tüm delikler korunagelmiş olmasına rağmen, bugüne kadar çözülememişti. Geçen yıl bu yazıtın deşifre edilmesi mümkün oldu. Arkeolog Richard Posamentir ve Epigraf Michael Wörrle ortak bir şekilde çalışarak, yazıtın üzerindeki bu giz perdesini kaldırmayı ve böylece elde ettikleri sonuçlarla bundan böyle Anadolu'daki Roma Dönemi yapılarının tarihlenmesinde önemli yeni bir çıkış

15 W. Günther, *IstMitt* 25, 1975, 351 ff.

16 Klaus Rheidt, *Archäologischer Anzeiger* 2001, 258.

noktası oluşturmayı başardılar. Diğer birçok büyük yapıda olduğu gibi, burada da yazıt, altın suyuna batırılmış bronz harflerin arşitrav yüzeyindeki deliklere kısa millerle yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Harflerin kendisi Antik Dönem sonrasında sökülmüştür, bu nedenle bugün sadece mil delikleri görülmektedir. Sadece bu deliklerin yardımıyla yazıtı çözebilmek çok zordur, bu nedenle de bugüne kadarki denemeler başarısız olmuştur. Ancak bugüne kadar bir detay gözden kaçmıştı: her delik, harfin üstünü kapatmayacağı bir yerde küçük bir döküm kanalına sahiptir. Döküm kanalının yönüne göre bir harfin nerede başlayıp nerede bittiği tespit edilebilmiştir. Bir sonraki adım ise deliklere ve döküm kanallarına uygun anlamlı harflerin aranması olmuştur. Gerçi Aizanoi'da bazen tek bir harf için farklı düzende sabitleme delikleri kullanılmıştır, ancak burada şans eseri yazıtın tamamen çözülmesi ve bugüne kadar korunagelmemiş bölümlerinde bile rekonstrüksiyonun yapılması mümkün olmuştur¹⁷.

Aizanoi'daki Zeus Tapınağı'nın vakıf yazıtı (Resim: 9), bugüne kadar tartışılan birçok soruya cevap niteliğindedir: 1. Tapınak sadece Aizanoi'lu Zeus'a adanmıştı – tapınağın altında bulunan ve mağaraya benzetilen bodrum mekânı nedeniyle, hep düşünüldüğü gibi, tanrıça Kybele ile ortak bir külte adandığından söz edilmemektedir. 2. Tapınak Domitianus zamanında vakfedilmiştir, tam olarak söylenmesi gerekirse, M.S. 92 yılı Ağustos sonu Eylül başında bu olay gerçekleştirilmiştir. 3. Domitianus Dönemi Aizanoi sikkelerinde resmedilen tapınak şimdiye kadar düşünüldüğü gibi daha eski bir tapınak değil, bu tapınağın ta kendisidir. Bu yeni buluşun Anadolu arkeoloji ve tarihçesini ilgilendiren sayısız sorunlara nasıl yeni bir ışık tutacağı, henüz şu anda tahmin edilemeyecek düzeydedir.

Ancak yazıtta, *polis* kelimesinden önce gelen ve hiç bir zaman doldurulamayan bir boşluk dikkat çekmektedir. Aizanoi'lular kentleri için kullanmalarına izin verilmeyen o unvanı bir gün burada kullanabilmeyi ümit etmişlerdir: Bu unvan "Metropolis" unvanıdır ve böylece kentin daha sonra Ephesos ve Pergamon gibi ancak Hadrianus Döneminde ulaştığı bu mertebeye ta Domitianus zamanında ulaşma iddiası içinde olduğunu göstermektedir. Bu son keşiflerle Aizanoi'daki Zeus Tapınağı yepyeni bir anlam kazanmaktadır. Ephesos'taki Domitianus Tapınağı'nı boyut bakımından büyük bir mesafe ile geride bırakmaktadır.

17 Richard Posamentir, Michael Wörle, *Der Zeustempel von Aizanoi – ein Großbau flavischer Zeit*, *Istanbulur Mitteilungen* 56, 2006.

Ayrıca Thekla Schulz'un tapınaktaki yeni araştırmalarına göre, etrafındaki sütunla çevrili mekânın üstünün mermer kirişlerle kaplı olması nedeniyle de Aizanoi'daki Zeus Tapınağı *pseudodipteros* plandaki tek örnektir. Bu plandaki diğer tüm tapınaklar ahşap bir çatı örtüsüne sahiptirler. Böyle bir şeyi teknik açıdan başarmanın Aizanoi halkı için nasıl bir icraat olduğunu bugün tahmin bile etmek mümkün değildir; çünkü böyle karmaşık bir tarzın ve mermer kirişlerin bağlantısı için örnek alacakları herhangi bir yapı mevcut değildi. Domitianus Dönemi Zeus Tapınağı'yla Aizanoi'lular, batı Anadolu'daki en yüksek derecedeki Metropollerini bile gölgede bırakmak için neredeyse imkânsız ve sonuçta da nitekim başarısızlıkla sonuçlanacak bir işe kalkışmışlardır.

Kent aristokratlarının yüz yıldan fazla bir süre boyunca Aizanoi'yu bayındır bir hâle getirme çabalarını en iyi Tiyatro-*Sadion* binasında görmekteyiz, ki bu yapının araştırılması da 2006 yılında tamamlanmıştır. Corinna Rohn'un yaptığı bu araştırmalar binanın inşasına erken Roma Döneminde başladığını ortaya koymuştur. Tahminen bu yapı da, büyük boyutlarda düşünülen kenti bayındırlaştırma planının, Domitianus Döneminde kısmen tamamlanan bir parçasıydı. Tapınağın açılışı esnasında Tiyatro-Stadion'un da ilk evresi bitirilmişti ve oyuna açık hâle getirilmişti. Aizanoi'daki Stadion, Anadolu'daki çağdaş stadyonlardan alçak yer tribünleriyle ayrılmakta ve bilinçli bir şekilde, eski köklü bir gelenekle yapılmış Olympia'daki Stadyonu hatırlatmaktadır.

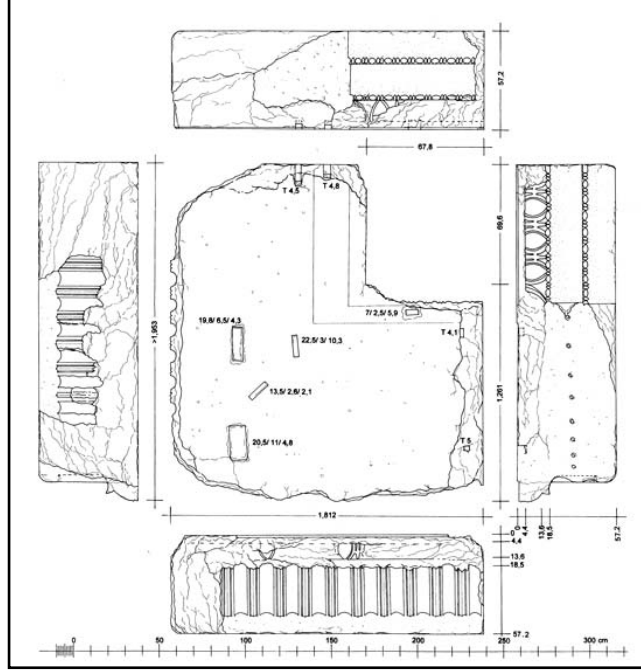
Domitianus Dönemindeki başarısız girişimlerden sonra Aizanoi, birkaç on yıl sonra, Küçük Asya şehirleri arasında en ön sıralara ulaşma çabasını tekrarlamıştır. Şehir İmparator Hadrianus'un kurduğu Panhellenion birliğinin kurucu üyelerindendi. Aizanoi'lu önemli bir şahsiyet olan Marcus Ulpius Appuleius Eurykles 154 ile 157 yılları arasında bu birliğin Atina'daki oturumlarına şehri temsil etmiştir. Aizanoi'ya görkemli bir şekilde geri dönüşüyle memleketinde yeni bir yapılaşma hareketine önyak olmuştur. Böylece *Stadion* mermer oturma basamaklarına, Tiyatro üst katlara ve yan ek yapılara kavuşarak, örneğin bu tarihten kısa bir süre önce Herodes Atticus'un mermer oturma basamaklarıyla donattığı Atina'daki Stadyon gibi, dönemin modern Roma yapıları görüntüsüne bürünmüşlerdir¹⁸.

Resim 10, levha şeklinde Aizanoi'un, prehistorik dönemlerdeki bir höyük oluşundan itibaren günümüzdeki köye kadar gösterdiği gelişimi yapıların ışığında göstermektedir. Hellenistik *polis*in Erken Roma Döneminde nasıl şartırtıcı bir

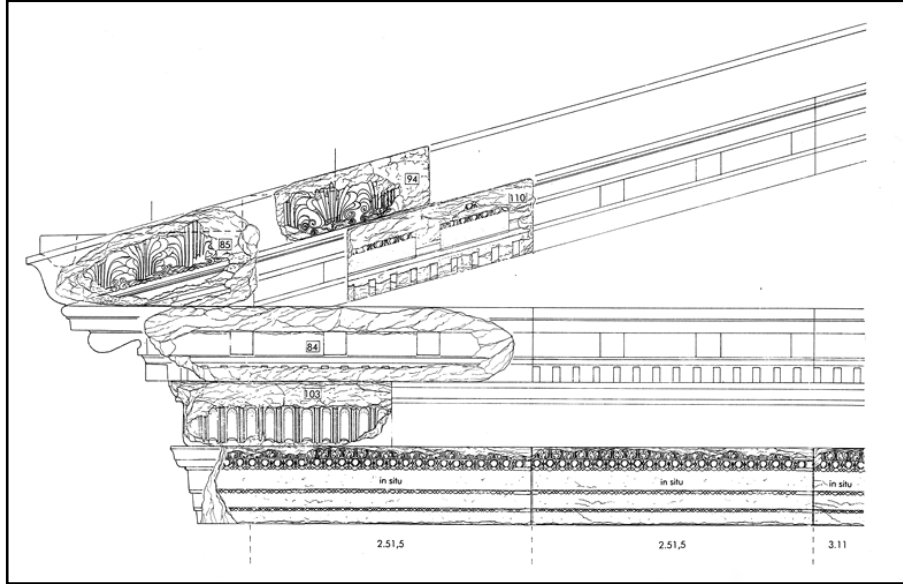
18 Corinna Rohn, *Die Macht der Stifter: Der Theater-Stadion-Komplex von Aizanoi als Familienmonument*, in: E.-L. Schwandner, K. Rheidt, *Macht der Architektur – Architektur der Macht, Diskussionen zur archäologischen Bauforschung* 8, 2004, 211 – 220.

dinamizmle bayındırlaştığı hemen göze çarpmaktadır. Levha ayrıca Eurykles'in Atina'dan memleketine geri dönmesinden sonra şehirde öngörülen tadilatlar ve yeni yapılaşmaları, onun önyak oluşuyla bu düzensiz yerleşmenin nasıl modern bir Roma kentine dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Son olarak şehirleşmede önemli değişiklikler Geç Antik Dönemde görülmektedir. Geç Antik Döneme tarihlenen ve Aizanoi'daki Artemision'a ait parçaların yanı sıra diğer başka çok sayıda antik yapıya ait devşirme malzemenin de kullanıldığı Sütunlu Cadde ve daha başka Spolio binalarda bu değişim ve yapılaşma görülmektedir. Philipp Niewöhner'in araştırmalarından çıkan sonuçlara göre sadece kent içinde değil, aynı zamanda kent civarındaki küçük yerleşmelerde de geniş yapı faaliyetleri, meselâ zengin bezemeli ambonlarıyla büyük kiliselerin ortaya çıkışı, görülmektedir.

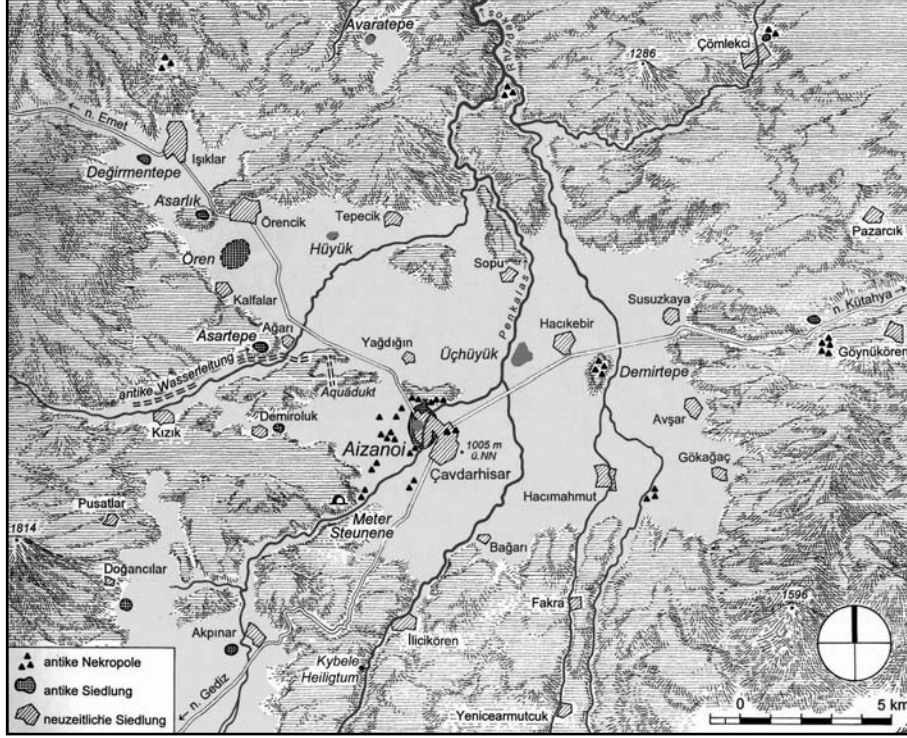
Aizanoi şehir gelişimi hakkındaki tüm bu araştırmaların güncel sonuçlarının bir özeti şu anda değişik makaleleri içeren renkli bir band hâlinde yayına hazırlanmaktadır. Aizanoi çalışmalarını oluşturan bilimsel alt projeler ise çok sayıda bandlar halinde Aizanoi'ya ait bir seri altında, Alman Arkeoloji Enstitüsü yayınlarından olan "*Archäologische Forschungen*" serisinde yayınlanacaktır. Bu serinin "*Aizanoi, Dokimion und Anatolien. Stadt und Land, Siedlungs- und Steinmetzwesen vom späteren 4. bis ins 6. Jh. n. Chr.*" isimli ilk bandı her an piyasaya çıkmak üzeredir. İkinci bandı oluşturan manuskript ise Tiyatro-*Stadion* yapısını konu almaktadır ve şu anda baskıya verilmiştir. Diğer bandlar ise, tüm kentin topografik yapısı ve şehir gelişimi, mimarî süsleme, *sigillata*, gri keramik, prehistorik keramik ve Zeus Tapınağı'nın yapı konstrüksiyonu hakkındadır ve yayına hazırlanmaktadır. Bu geniş çaptaki yayın programıyla, Aizanoi kazısına katılan tüm araştırmacılar, Anadolu'daki şehir gelişimi araştırmalarına ve Aizanoi araştırmalarına önemli sonuçlar getirmek amacıyla, sorumluluklarının bilinciyle çalışmalarını geniş bilimsel kitlelere sunmayı amaçlamaktadırlar.

Resim 1: Zeus Tapınağı. Friz parçası

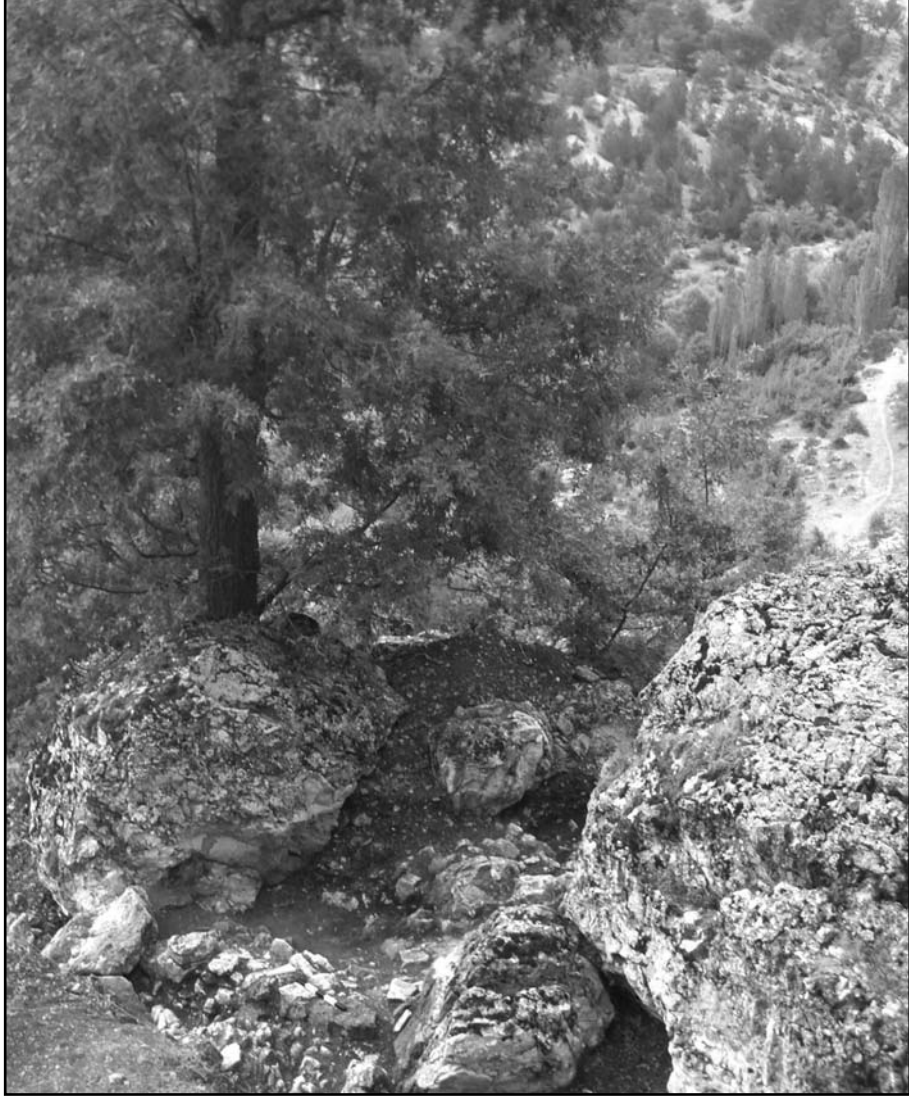
Resim 2: Zeus tapınağı. Kuzeybatı köşesi. Rekonstrüksiyon çizimi (Th. Schulz)

Resim 3: Meter Steunene ve İlicikören kutsal alanlarının Aizanoi civarındaki konumu

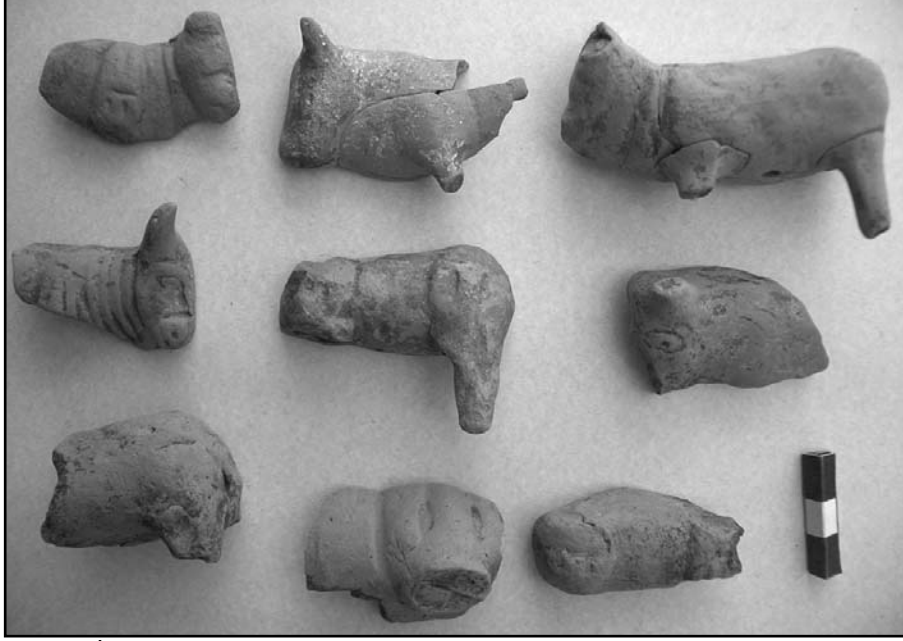
Resim 4: İlicikören'deki kutsal alanın doğudan görünümü

Resim 5: İlicikören'de *terra cottalar*ın çıktığı üç kaya arasındaki kutsal alan

Resim 6: İlicikören'deki kutsal alandan çıkan Kybele'ye ait başlar

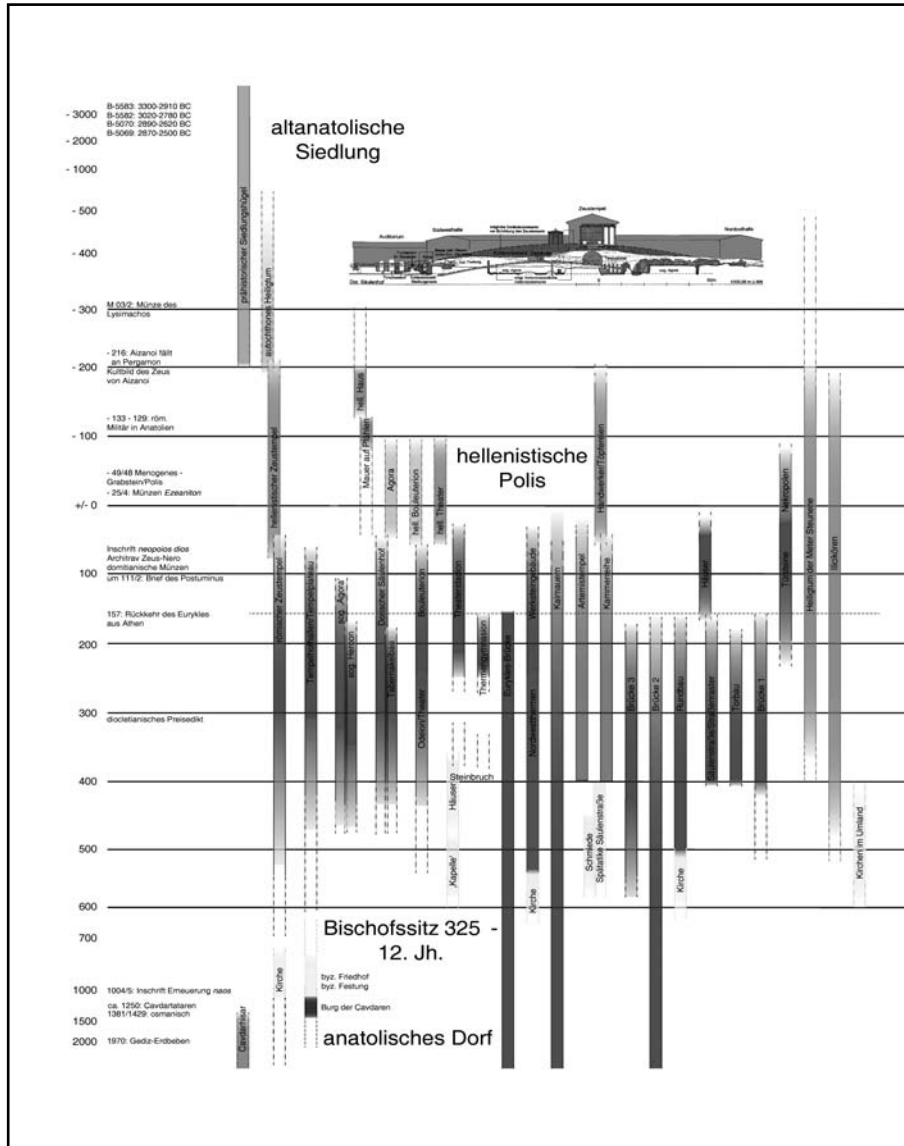

Resim 7: İlicikören'deki kutsal alandan çıkan boğa figürinleri

Resim 8: İlicikören'deki kutsal alanda ele geçirilen tüm durumdaki tek terra cotta

Resim 9: Zeus Tapınağı'nın vakıf yazıtı (M. Wörrle, R. Posamentir 2006)

Resim 10: Aizanoi'un gelişimi ve yapıları (K. Rheid 2006)

POMPEİPOLİS (PAFLAGONYA) 2006 YILI ÇALIŞMALARI

Lâtife SUMMERER*

2006 yılı Zımbıllı Tepe/Pompeipolis çalışmaları, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle 03 Ağustos'ta başlayıp 11 Eylül'de sona ermiştir. Kazı çalışmalarına Doç. Dr. Lâtife Summerer başkanlığı altında Arkeolog Doç. Dr. Susanne Muth, Mimarlar Dr. Alexander von Kienlin, Georg Herdt, Epigraf Prof. Dr. Christian Marek ve Münih Üniversitesi Klâsik Arkeoloji öğrencilerinden Christoph Klose und Georg Gerleigner katıldı. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden Nimet Bal temsil etti. Çalışmalar Münih Üniversitesi, Gerda-Henkel-Vakfı ve Taşköprü Belediyesi'nin parasal desteğiyle gerçekleştirildi. Yapılan çalışmaların amacı Zımbıllıtepe'deki Pompeiopolis antik kentinin ilk olarak, bir topografik plânını çıkarmak ve sondajlarla stratigrafik yapılaşmasını anlamaktır.

TOPOGRAFYA VE YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Alexander von KIENLIN

Topografik çalışmaların amacı şehir mimarîsinin yüzeyde görülen yapılarını gözden geçirmek, Zımbıllıtepe'nin bir arazi modelini çıkarmak ve antik şehrin genişliği hakkında bir fikre sahip olmaktır (Resim: 1).

Geç Hellenistik ve İmparatorluk Devri kenti muhtemelen bugünkü Taşköprü'nün kuzeybatısında, Amnias (Göksu) nehrinin batsında kalan Zımbıllı Tepe'nin düz sırtlarında yer alıyordu. Geç Roma Devrine ait sur kalıntıları yaklaşık 28 hektarlık bir alanı içine alıyor. Antik kentin kapladığı alan güneyde ve doğuda sarp yamaçlar ve kayalarla sınırlı, diğer yönlerde tepe daha az eğimli bir şekilde iniyor. Muhtemelen Erken İmparatorluk Devrinde kent bugün surların içinde kalan alandan muhtemelen çok daha fazla büyüktü. Daha ziyade kuzey ve kuzeybatı yönlerinde devam eden, bugün hâlen tarım yapılan arazilerde yüzlerce metre uzunlukta duvar yıkıntıları ve kiremit parçaları tespit edildi. Bu sur duvarları dışında bulunan yoğun yapı izleri platonun güneydoğusunda da görülüyor. Kastamonu-Boyabot asfalt yolu yapımı

* Doç. Dr. Lâtife SUMMERER, Ludwig-Maximilians-Universität, Institut für klassische Archäologie, Meiserstr. 10, D-80333 München/ALMANYA.

sırasında tepenin güneydoğu yamacında 300 m. den fazla uzunlukta bir alan âdeta bir bıçak gibi kesildi ve burada birçok yapı ve teras duvarları büyük tahribat altında açığa çıkarıldı. Bu binalar yapı tekniğine göre İmparatorluk Devrine tarihlenebilir. Bu da antik kentin nehir kıyılarına kadar uzandığına işaret ediyor. Taşköprü’de bulunan çok sayıda mimarî parça da bu yorumu doğruluyor¹.

Kentin İmparatorluk Devrinde yayıldığı alan şu anda tam olarak bilinmese bile, Geç Antik Devirde surla çevrili alanın çok ötesine kadar uzandığı söylenebilir.

Surla çevrilmiş kısımda topografik özellikler ve yüzeyde görülen kalıntılardan antik kentin merkezi yapılaşması hakkında bir fikir yürütülebilir: Platonun orta kısımlarında aşağı yukarı 100 x100 m. büyüklüğünde düz bir alanda *Agora* (*Forum*) bulunduğu muhtemeldir. Arazi tepenin güneydoğu eteklerinden bu düz alana biraz eğimli bir şekilde çıkıyor. Muhtemelen buraya bir yol çıkıyordu. Bu yolun gidişi geçmiş yıllarda kurtarma kazılarında ortaya çıkarılmış yapıların ekseninde olarak düşünülebilir². Buna göre “yukarı kentin” yol sistemi yaklaşık 45° doğu-batı doğrultusuna çevrilmiş olmalı.

Sur Duvarları

Yukarıda sözü geçen sur duvarlarının kalıntıları şehir alanının içinde birçok yerde görülüyor. Bu duvarlar ortalama 2.60 – 3.00 m. kalınlıkta ve *opus incertum* tekniğiyle oluşturulmuş. Dış duvar kabukları genelde büyük taşlarla örülmüş. Taşların büyüklükleri 40 ve 70 cm. arasında değişiyor. Duvar yapımında kullanılan sıva içinde iri katkılar, rekli çakıl taşları, taş ve kiremit kırıntıları bulunuyor. Duvar eklerinde bazen kiremit parçaları kullanılmış. Duvar kalıntıları ve Jeodetik arazi modeli yoluyla şehir surlarının muhtemel gidişini tespit etmek mümkün. Sur duvarları daha ziyade arazinin doğal iniş çıkışından yararlanmış. Bunun yanında bazen stratejik açıdan elverişli olmayan bir gidişi de var. Bunun nedeni belki dışarıda kalan önemli binaların korunmak istenmiş olması olabilir. Daha ziyade batı taraftaki sur duvarları tepenin eteklerindeki araziye kadar indirilmiş. Buna karşın, surlar doğuda yüksek sarp kaya yamaçlar üzerinde elverişli bir konuma sahip.

- 1 T. M. Yaman, *Kastamonu Tarihi* (1935) 57: “Bugünkü Taşköprü kasabasının da üç, dört metre derinliğinden pek çok eski eserler, kemerler ve mermer sütunlar çıkmaktadır”. Karş. K. Baran, Paphlagonia’daki Pompeiopolis Antik Kenti, *Belleter* 66/227, 2003, 838.
- 2 Z.Yaman, Kastamonu ili Taşköprü İlçesi Pompeiopolis (Zımbıllı Tepesi Höyüğü) 1984 Yılı Kurtarma Kazısı. In: 1. *Müze Kurtarma Kazısı Sonuçları*. Ankara (1991) 65-75.

Sur duvarları çeşitli yerlerde kulerle kuvvetlendirilmiş: Güney yamaçta bir kayanın üzerinde 3.60 m. genişliğinde bir kule kalıntısı yaklaşık 1.60 m. yüksekliğinde korunagelmıştır. 1993 yılında Kastamonu Müzesinin tepenin en yüksek noktasında, kuzeydoğu kısmında yaptığı kurtarma kazısında ortaya çıkan dikdörtgen duvar kalıntısının da bir sur kapısı olduğu düşünülebilir³. Fakat bu kısa süreli kazı sırasında yapının ana hatları ortaya çıkarılmadığı için, bu konuda şu anda kesin bir şey söylenemez. Her hâlükârda iç tarafa doğru uzanan birçok mekânın bağlı bulunduğu bu kalın duvarın şehir surlarına ait olması muhtemeldir. Sözü geçen mekânlar sur kapısını temsil eden yapılar veya orada bulunan başka bir ev yapısı olabilir. Böyle sur kapısı yapıları örneğin Eski İstanbul/Konstantinopolis'te Blachernen Sarayı'nda veya Priene'de görülebilir⁴.

Topografik özellikler nedeniyle bir başka bir sur kapısının da duvarla çevrili alanın güneydoğusunda (yani bugünkü mezarlığın güneyinde) olduğu tahmin ediliyor. Burada boğaz gibi kesilmiş bir alandan platoya arabayla çıkılabilecek bir yol gidiyor. Fakat etrafta daha hiçbir yapı kalıntısına rastlanmadı.

Mevcut Yapılar

Zımbıllı Tepe'nin yüzyıllarca taş ocağı olarak kullanılmış ve bazı kısımların erozyonla toprak altına gömülmüş olmasından dolayı yüzeyde görülen yapılar yalnız etrafa yayılmış duvar kalıntılarından ve mermer mimarî parçalardan ibarettir⁵. 1950'lerde ve 1984'te tepenin güneydoğu eteklerinde yapılan kurtarma kazılarında birkaç mozaikli yapı kalıntısı ortaya çıkarıldı⁶. En büyük mozaik 1984 yılında yapılan kurtama kazısında kısmen açıldı (parsel 23). Ana hatları tamamıyla ortaya çıkarılmayan yapıda birbirine bağlı ve bir orta alan, muhtemelen bir avlu, etrafına sıralanmış birkaç küçük mekân görülüyor. Kuzey tarafının eriyip yok olduğu orta alanın uzunluğu 11,5 m. dir. Yapının duvarları genelde çift kabuklu olup moloz ve çakıl taşlarıyla duvar içi *opus caementitium* ile oluşturulmuş. Taşları tutturana harcın çok sert olmaması nedeniyle, bugün duvarların büyük bir kısmı eriyip kaybolmuş durumdadır.

3 N. Çakır, Kastamonu ili Taşköprü ilçesi Pompeiopolis (Zımbıllı Tepesi Höyüğü) 1993 Yılı Kurtarma Kazısı. In: *Müze Kurtarma Kazısı Sonuçları* 25.-28 Nisan 1994 Didim (1995) 42-43 Res. 11-14.

4 T. Wiegand – H. Schrader, Priene. Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen in den Jahren 1895-1898 (1904) Tafel III.

5 Zımbıllı Tepe'nin taşocağı olarak kullanılması konusunda bkz: M. Behçet, Kastamonu Aşari Kadimesi (1925) 43-44; T. M. Yaman, Kastamonu Tarihi (1935) 57.

6 Z. Yaman, Kastamonu İli Taşköprü İlçesi Pompeiopolis (Zımbıllı Tepesi Höyüğü) 1984 Yılı Kurtarma Kazısı. In: 1. *Müze Kurtarma Kazısı Sonuçları*. Ankara (1991) 65-75.

Yapının merkezi alanı tamamıyla mozaik ile döşenmiş⁷, duvarlar beyaz mermer levhalarla kaplıymış, fakat bunlardan yalnız tabana yakın kısımlardakiler korunabilmiş. Buraya yapının kuzeybatısında bulunan 1.20 cm. genişliğinde bir kapıdan giriliyor. Bu giriş *tabula ansata* şeklindeki bir mozaik yazıtı ile belirlenmiş. Yazıt Yunanca bir epigram “ΕΙΣΕΛΘΕ ΕΠΑΓΑΘΩ” ve (İyilik için iyilikle gir) anlamına geliyor⁸. Kapı eşiği daha kazı zamanında yok olmuş durumdaymış, ama giriş genişliği temeli oluşturan yoğun düz tuğla oluşumu ile kolayca anlaşılıyor. Bu kapının oldukça dar olması, binanın ana girişinin başka bir yerde olması gerektiğini gösteriyor. Bu orta alanın batısına 3 x 4.90 m. büyüklüğünde bir mekân var. Duvarların hemen hemen tamamıyla yok olduğu için, burada bir giriş kapısı bulunamamış. Bu mekânın güney duvarı orta alanın güney duvarının aksı ile uyuyor. Böylece bunu mimarî tasarımda “düzenleyen bir eksen” olarak görmek mümkündür. Bu merkezî kısım duvarın güneyinde bir sıra küçük mekâna ve koridora bağlı. Bunlardan biri mozaikle döşeli, diğerleri diyagonal olarak yerleştirilmiş kare biçimli (25 cm. x 25 cm.) *terra cotta* levhaları ile döşenmiş. Doğuda bir küçük alan daha sonraki devirde yapılmış moloz taşı duvarı ile bölünmüş. Burada bir merdiven yer almaktaydı. Orta koridorun tabanının altından bir kanalizasyon kanalı geçiyor. Bu kanal güneye doğru üç kola ayrılıyor⁹. Kanalin yanında temiz su künkleri kalıntıları da bulunmuş. Bunlar her hâlde binanın batı kenarında bulunan bir kuyudan su getiriyorlardı. Binanın kuzey kısımları erozyon nedeniyle yıkılmış durumdadır. Güney kısımda yapılacak kazılar bina tasarımının ana hatlarıyla orta çıkmasını sağlayabilir.

Bu binin 50 metre güneyinde küçük bir hamamın kalıntıları da ortaya çıkarılmıştır¹⁰. Bu hamam büyük bir ihtimalle bir özel eve aitti. Bu binanın da duvarları kısmen ortaya çıkarılmış olduğu için, mimarî tasarımının ana hatlarını ve bina kontekstini tam olarak saptamak şu anda mümkün değildir. Binanın

7 Mozaik daha sonra Kastamonu müzesine taşınmıştır: Z. Yaman, Kastamonu ili Taşköprü İlçesi Pompeiopolis (Zimbılı Tepesi Höyüğü) 1984 Yılı Kurtarma Kazısı. In: 1. *Müze Kurtarma Kazısı Sonuçları* Ankara (1991) 65-75. N. Çakır, Kastamonu ili Taşköprü İlçesi Pompeiopolis (Zimbılı Tepesi Höyüğü) 1993 Yılı Kurtarma Kazısı. In: *Müze Kurtarma Kazısı sonuçları* 25.-28 Nisan 1994 Didim (1995) 39-45.

8 Bu gibi kapı eşiği epigramları Roma Devri mimarîsinde sık sık görülür. Geç Antik Devir için Suriye Apameia’da “maison du Cerf in Apameia”, güneydeki apsidli mekândaki yazıt örnek olarak gösterilebilir: bkz. S. J. Balty, *Mosaïque et Architecture domestique dans Apamée des Ve et Vie siècles*, in: P. Pedersen, *Patron and Pavements in Late Antiquity* (Odense 1997) 100-107, Lev. I V.2.

9 Yaman 1991, 74 Res. 37-41.

10 Kazı raporunda bu bina yanlışlıkla bir mabet olarak yorumlanmıştır: Z.Yaman, Kastamonu İli Taşköprü İlçesi Pompeiopolis (Zimbılı Tepesi Höyüğü) 1984 Yılı Kurtarma Kazısı. In: 1. *Müze Kurtarma Kazısı Sonuçları*. Ankara (1991) 70-72.

merkezinde dikdörtgen biçiminde 5,50 ve 6,50 m. büyüklüğünde mozaikli bir ana mekân bulunmaktaymış. Bugün tamamen tahribata uğramış olan mozaik, çeşitli geometrik motiflerin merkezinde deniz dalgaları arasında bir Triton ve Nereid sahnesi gösteriyordu¹¹.

Mozaikli ana mekânın güneyinde 3,30 m. genişliğinde yarım daire şeklinde bir apsis yer alır. Apsise karşı 70 cm. derinlikteki alan tamamıyla içi kırmızı ile sıvanmış bir havuz kaplıdır¹². Havuzun kenarlarındaki mermer kaplamalardan yalnız profilli taban kaidelerinin parçaları kalmıştır. Apsisin her iki tarafında yaklaşık 1,30 m. genişliğinde yarım daire şeklinde, gene kırmızı sıva ile sıvanmış birer havuz bulunuyor. Bu havuzlar kısmen orta mekânın uzun duvarlarına geçiyorlar, ama onların duvarları mekân duvarlarının oldukça önüne çıkıyorlar. Havuz duvarları düz hidrolik bir harç ile sıvanmıştır. Bunların tabanının derinliği büyük havuzunki ile aynıdır. Batıdaki havuzun önünde kare biçimde çukur var, bu büyük bir ihtimalle bir su kuyusudur. Buraya gelen su künkleri hemen tabanın altında bulunuyor. Çıkan su batıdaki havuzun altında gidiyor. Yarım daire şeklindeki üç havuzun fazla suları akıtmak için tabanda suyu akıtacak bir deliği yok. Buna göre temizlik için suların bir kapla arıtılması gerekiyordu. Su künkleri ve *praefurnium* bulunmadığından dolayı, suların havuza yüzeyden gelmiş olması lâzım. Mekânın duvarlarında hiç *tubuli* bulunmadığından da, buranın hamamın *frigidariumu* olması lâzım. Bunun kuzeyinde herhalde *tepidarium* ve *caldarium* vardı¹³. Ana mekân bir mozaik ile döşeli, duvarlar her hâlde sıvalı idi. Bir taş duvar kaplamasına ait hiçbir parça bulunmamaktadır. Duvar kalınlığı göze alınırsa yapı bir tonozlu tavan ile örtülmüş olmalıdır¹⁴. Nitekim bir tonoz kalıntısına hiçbir yerde rastlanmamıştır.

Doğuda yalnız yarısı ortaya çıkarılmış bir mekân var, bu herhalde *tepidarium*dur. Bu mekâna çapı 3,20 m. olan bir havuz hâkimdir. Havuzun iç duvarları tuğla kabuktan ibarettir. Sıva veya taş duvar kaplamalarına ilişkin hiçbir buluntu yok. Batıya doğru dar bir kapı daha yarım metresi kazılmış, muhtemelen avlu olan bir alana açılıyor. Burada herhalde *in situ* olmayan bir sütun kaidesi bulunuyor.

11 Yaman 1993, Res. 20.

12 Z. Yaman, Kastamonu İli Taşköprü İlçesi Pompeiopolis (Zımbıllı Tepesi Höyüğü) 1984 Yılı Kurtarma Kazısı. In: 1. *Müze Kurtarma Kazısı Sonuçları*. Ankara (1991) 70 Res. 8 havuzun kırmızı renkli sıvasından bahseder.

13 Karşılaştırınız: W. Heinz, *Römische Thermen. Badewesen und Badeluxus im Römischen Reich* (1983) 176-179, res. 187. Ocak tekniği için: aynı, 187-189 – Apsisli mekanlar genelde *caldarium* olarak yorumlanır, fakat bunlar *frigidariumlarda* da görülür, karşı. G. Gazzetti, Il Complesso Termale della Mansio di Ad Vacanas, in: *Les Thermes Romains. Actes de la table ronde organisée par l'École française de Rome* (1991) 175-183, res.. 10.

14 Küçük Roma hamamlarının tonozlu tavanları için bkz.: W. Heinz a.O. 182-184.

Kuzeye doğru dikdörtgen şeklinde, yaklaşık 5 m. genişliğinde bir mekân var. Bu mekânın batı tarafı açığa çıkarılmamış. Bu kısımda su tesisatlarına işaret eden hiçbir şey bulunmamakla beraber, binanın hamam mekânlarıyla bağlantılı ve büyük bir ihtimalle *apodyterium* olduğu tahmin ediliyor. Bu binada da yapılacak kazılar hamamın mimarî tasarımını ve kontekstini tamamıyla ortaya çıkaracaktır. Bundan başka 1970'lerde buraya birkaç metre uzaklığında gene mozaik buluntularına rastlanmıştır¹⁵. Fakat bunlar bugün tamamıyla yok olmuş durumdadır.

Antik kent platosunun batı tarafında muhtemelen İmparatorluk Devrine ait yer yer kalın hidrolik harç ve tuğla ile oluşturulmuş duvar kalıntılarına rastlanmıştır. Etrafta çok sayıda bulunan ince ve arka tarafları sıvalı mermer parçaları bu binanın duvarlarının mermer kaplı olduğunu gösterir. Bunların birkaç metre ötesinde *in situ* olarak bulunmuş bir mermer blok büyük bir ihtimalle aynı binaya aittir. Tuğla duvarlar açık kırmızı rekte pişirilmiş 26 x 26 x 3,1 cm. büyüklüğünde tuğlalarla ve 2 cm. kalınlığındaki harç ile örülmüştür. Büyük bir ihtimalle burada bir başka hamam binası bulunmaktadır.

Arazi modelinde tiyatro *koilonu* içine alabilecek iki alan görülmektedir. Yukarıda bahsedilen tuğlalı binanın hemen kuzeydoğusunda yarım daire şeklinde, çapı 60 metre olan bir kuytuluk bulunmaktadır. Bu alan fazla meyilli olmadığı için tiyatro *koilonu* için pek uygun görülmemektedir. Arazinin satih meyili bakımından tiyatro *koilonu* için uygun olan yarım daire şeklinde bir yamaç kuytulugu da antik kent platosunun kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Fakat burası Geç Antik Devir surlarının dışında kalmakta ve yamaçta yer yer hiç bir işlenme izi bulunmayan ham kayalıklar çıkmaktadır. Bunun da tiyatro oturma yerlerinin (eğer bunlar tamamıyla kayıp bozulmamışsa) geometrisini bozmuş olması lazımdır. Sözü geçen yerlerde yapılacak sondajlarla tiyatronun konumu sorusuna açıklık getirilecektir.

Yüzeyde Bulunan Mimarî Parçalar

Geçen yıllarda antik kentin bulunduğu Zımbıllı Tepe'nin güney eteklerinde, eskiden soğuk hava deposu olarak kullanılan binanın arkasındaki düz alanda, çok sayıda mimarî mermer parça ve mezar steli toplanmıştı. Bunların bir kısmı

¹⁵ Kastamonu İl Yıllığı 1973. K. Baran, Paphlagonia'daki Pompeiopolis Antik Kenti, *Belleter* 66/227, 2003, 835 Res. 10.11.

Taşköprü'nün içinden bir kısmı da tepeden getirilmişti. Bunların arasında çok kaliteli olarak işlenmiş İmparatorluk Çağına ve Erken Bizans Devrine ait olan parçalar vardır. Bazı parçalar Osmanlı Devrinde devşirme olarak kullanılmıştır. Sözü geçen eserlerden toplam 146 parçanın Kastamonu Müzesi tarafından geçtiğimiz yıllarda envanteri çıkarılmıştır. Bundan başka yaklaşık 30 parça da müze bahçesinde bulunmaktadır. 2006 yılı çalışmalarımız sırasında da tepenin çeşitli yerlerinde mimarî parça bulunmuştur. Bu parçalardan onların çıktıkları bina tiplerini saptamak henüz mümkün değildir, ama genelde değişik mimarî düzen özellikleri gösterdikleri için, bunların değişik yapılardan geldikleri sanılıyor. Buna rağmen bunlardan Pompeiopolis'in mimarîsi hakkında genel bir fikir edinilebilir: Çok sayıda ve değişik çaplarda sütun silindirleri, Korint veya Korintisiyen sütun başlıkları, bunların arasında 2. yüzyıla ait çok kaliteli üç çanak yaprak şeklindeki sütun başlıkları. Bu yılki kazıda bulunmuş Geç Antik Devre ait Korintisiyen bir sütun başlığı da bu mimarî geleneğinin devamı olarak görülebilir.

Bunun yayında birbiriyle bağlantısı olmayan Erken ve Orta İmparatorluk Devrine ait *konsole-geison* blokları ve bir alınlığın kenarı bulundu. Birden fazla hepsi aynı binaya ait kemerli konsollar dikkati çeken mimarî buluntular arasındadır. Bunların dört metreyi geçen kemerli bir yapıya, muhtemelen bir onur takına ait olduğu tespit edilmiştir. Bu kemerli konsol parçalarının tarihlenmesi oldukça zordur: Konsol üzerine işlenen *acanthus*lar, yüzeyi parlatıldığı hâlde, sanki bitirilmemiş izlenimi uyandırıyor. *Acanthus* yapraklarının işleniş stili, şema ve form detayları Roma'da daha ziyade Severler dönemindeki sütun başlıklarına benziyor¹⁶; böyle bir tarih Pompeiopolis'teki örnekler için de önerilebilir.

Şimdiye kadar bilinen mimarî malzemeye göre Pompeiopolis'ten Erken ve Orta İmparatorluk zamanında canlı bir yapılaşma olduğu anlaşılıyor. En kaliteli mimarî parçaların arasında M.S. 2. yüzyıl çanak yaprak sütun başlıkları geliyor. Geç Antik Çağa kadar mermer görkemli büyük binalarda ve özel evlerin mozaiklerinde ve duvar kaplamalarında kalitenin yüksek olduğu görülüyor. Birçok mimarî parça, daha ziyade sütun başlıkları ve kaideleri, Erken Bizans Devrine kadar kesintisiz bir yapı geleneğini kanıtıyor.

16 K. Freyberger, *Stadtrömische Kapitelle aus der Zeit von Domitian bis Alexander Severus. Zur Arbeitsweise und Organisation stadtrömischer Werkstätten der Kaiserzeit* (1990) 126-129, Lev. 45 ve 46.

Tepe yamaçlarının güneybatısında, bugünkü itfaiye binasına yakın bir yerde yol çalışmaları sırasında ve Zımbıllı Tepe’de önceden bulunmuş yazıtlar, mimarî parçalar gibi, soğuk hava deposunun yanındaki düzlük alanda bulunuyor¹⁷. Bunların arasında yeni sekiz yazıt bulunuyor.

İki çok tahribat görmüş taş bloğun, harf karakteri ve içerik bakımından birbirinin parçası olduğu anlaşılıyor. Bu iki parça dört tarafı yazıtlı direk gibi uzun bir anıtın çıkması. Toplam 62 satır yazıt yer yer korunabilmiştir. Harf şekilleri ve ligatürler göz önüne alınırsa bu belge yazıt İ.S. 2. yüzyıl veya 3. yüzyıla tarihlenebilir. Ön yüzde okunduğu gibi, bu yazıt *Paphlagoniarches*, yani Paflagonya eyalet meclisinin en yüksek rahibi için yaptırılmış bir onur anıtına aitmiş (Resim: 3). Böyle bir unvanın bugüne kadar hiç kanıtı yoktu. Mermer bloğun diğer tarafındaki yazıtın çoğu 3 drahmiden 500 drahmiye varan para sarfiyatından bahsediyor. Yazıtın bu tarafının çok tahribat görmüş olmasına rağmen, bir festivaldeki kurban ve banket yemekleri ve çeşitli nesnelere masraflarını okumak mümkündür. Yazıtta *Banket* ve *Agon* yanında *Agonothetes* (yani yarışma ve yarışma başkanı) gibi sözcükler de yer alıyor. Demek ki bu masraflar *Banket* ve kurban şöleni bir *Agon* ile bağlantılıydı. Büyük bir ihtimalle bu vilâyet meclisinin bir *Agonu* idi. Böyle bir vilâyet yarışmasının da bugüne kadar bir kanıtı yoktu¹⁸. Bu yazıt, kuzey Anadolu Roma Devri kentleri ve vilâyet yönetimi kurumları bakımından büyük önem taşıyor.

Tarihî önem bakımından sağlam bir şekilde korunmuş bir mezar yazıtı da bundan geri kalmıyor. Bu yazıt yassı, alınlıklı ve profilli bir stel üzerinde bulunuyor. Kastaboklar Savaşı’nda ölmüş bir Pompeiopolis’linin erkek kardeşi bu steli onun ve gene onun aynı şavaştta ölmüş arkadaşı için diktirmiş. Böylece bu yazıt Marcus Aurelius (M.S. 169-171) Devrindeki Kosastaboklar Savaşı için önemli bir belge oluşturuyor¹⁹.

Bundan başka üç mezar yazıtı epigrafide sık görülen deyimleri içerir. Bunlardan birisi ‘evlatlı’ manasına gelen *threptos* veya dişi şekli ile *threpte*’den bahseden bir

17 Önceden yayınlanmış olan Pompeiopolis yazıtları için bkz: Ch. Marek, *Stadt, Ära und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia* (1993) 135-155.

18 Aynı 63-82; Ch. Marek, *Pontus et Bithynia*, Mainz 2003, 63; cf. J. Deininger, *Die Provinziallandtage der römischen Kaiserzeit* (1965) 69.

19 Kostoboken: A. v. Premerstein, *Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Marcus II*, Klio 12, 1912, 139-178; ders. RE XI, 1509; W. Scheidel, *Historia* 39, 1990, 493-498; A. Humbel, *Alios Aristeides, Klage über Eleusis*, Wien 1994, 38-45.

taştır. Yalnız birkaç harfin kaldığı bir yazıt parçası ve *tetrarkhlar* devrinden kalmış bir mil taşı Pompeiopolis 2006 epigrafik buluntularını tamamlar. Yazıtların bir araya toplanması ve değerlendirilmeleri Roma Devri Anadolu'sunun sosyal tarihi için önemli bir kaynak olacaktır.

YÜZEYDE BULUNAN SİKKELER

Kay EHLING

2006 Pompeiopolis çalışmasında yüzeyde 3 sikke bulundu. Tarihlenebilen en eski sikke (Nr. 1) Orta imparatorluk devrine, en geç sikke ise erken Bizans Devrine aittir (Nr. 5.).

Nr. 1) Bakır, Faustina II. (M.S. 147-176)²⁰ Buluntu yeri: A2/II; GPS-Koordinatları: 152; EO 743. Ön yüzde İmparatoriçe Faustina'nın portresi, arka yüzeyde ayakta duran Dionysos elinde asa ve kantharos tutuyor. Yazıt: ΜΗΤΡΟ ΠΟΜΠ Η ΙΟΠΡΛΙC (Resim: 2) Nr. 2) Bizans İmparatoru II. Konstans'ın (MS641668) follisi²¹.

Uzun sakallı imparator ayakta, elinde uzun haç tutuyor. Buluntu yeri Zımbıllı Tepe'nin güney yamacıdır.

KAZI ÇALIŞMALARI

Lâtife SUMMERER

Kazi çalışmaları Zımbıllı Tepe'nin *akropolis* denen üst zirve kısmında (Parsel 8), aralarında 1 metre mesafe bırakılmak suretiyle, 5x5 metre ebadında doğu-batı eksenine üzerine 2 adet açma yapıldı. Amaç sondaj yapmak olduğu için bu açmalar hiç genişletilmeden ortalama 2.5 m. derinliğe kadar inildi. Bundan başka tepenin doğu yamacındaki "Roma villasında" bir açma daha yapıldı. Bunun amacı, 1984 yılında tam olarak ortaya çıkarılamayan bina kompleksine açıklık getirmektir.

Kazi Alanı Akropolis, Açma A 1- 1 A

Alanın batısındaki A1-1A açmasında yüzeyin 10 cm. altında yoğun bir kiremit ve kerpiç tabakası ile karşılaşıldı; 20-25 cm. derinlikte kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda bir monolit tuf taşından yapılmış 5, 25 m. uzunluğunda bir duvar sırtı

²⁰ Benzerleri: BMC Pontus S. 94 Nr. 1.

²¹ Benzeleri: DOC II 2, S. 459 Nr. 88 Lev. XXVII (MS 666/668).

belli oldu. Bunun yanında 55 cm. kalınlığında batıya doğru giden ve orta duvara duvara dik olarak bağı bir duvar daha meydana çıktı. Bu duvarın kuzeybatısında bir çukurluk içinde kül, kömür ve kireç toprakları burada mermer eritilmiş olduğunu gösterdi.

Daha fazla aşağıya inildikçe, bu ikinci duvarın orta duvarla iyice birleşmediği ve sonradan ilâve edildiği anlaşıldı. Orta duvarın kuzey kısmında görülen 85 cm. enindeki bir boşluk burada büyük bir ihtimalle bir pencere olduğuna işaret eder. Burada yaklaşık bir metre derinlikte mavi pencere camı parçaları bulundu. Uzun duvarın güneydoğusunda, duvardan yalnız 8 cm. uzaklıkta olan, çapı 27 ve yüksekliği 78 cm. olan bir renki mermer sütun ortaya çıktı. Bu sütunun hemen kuzeyinde düzenli olarak yatay ve dikey yerleştirilmiş kayrak pembe taşlar (37.28x2.5 cm.) ve *terra cotta* levhalar (50x27x3 cm./ 29,5x19x2,5 cm.) burada bir mezar olabileceğini tahmin ettirdi. Fakat üstü açıldığı zaman, bunun yalnız toprakla dolu olduğu ve içinde yalnız tek bir kemik parçası bulunduğu görüldü. Bunun doğusunda kömürleşmiş ahşap parçaları ve metal çiviler ortaya çıktı. Bu ahşap kalaslar duvarın batı tarafında da yer yer takip edilebiliyordu. Burada yangın geçirmiş kerpiçlerin yoğunlaştığı görüldü ve bunların arasında metal bir nesne, büyük bir ihtimalle bir kapı kilidi, ortaya çıktı .

Uzun duvara bitişik olan ve sonradan ilâve edildiği sanılan batıdaki duvar bir kayrak taş döşemenin bulunduğu seviyede (yüzeyden 1.80 m. derinlikte) sona erdi. Fakat orta duvar aşağıya doğru 1.90 m. derinliğe kadar devam ediyordu.

Açmanın güneybatı köşesinde çok yoğun bir kiremit tabakasına rastlandı. Bazıları sağlam durumda olan bu kiremitler kerpiçlerin altında ve kömürleşmiş ahşap kalasların üzerinde bulunuyordu. Duvarın hem batısında hem doğusunda çeşitli büyüklüklerde çiviler bulundu. Kayrak taşlı döşemenin altındaki kat çok az buluntu verdi: birkaç seramik ve kiremit parçası ile daha tarihlenemeyen bir sikke (Nr. 8, M.S. 1. yy.?). Fakat buradan çıkan kiremit parçaları hem tip bakımından hem de büyüklük bakımından üst katlardaki kiremitlerden farklı idiler. Genelde bunlar daha küçük boyut ve daha basit bir yapım tekniğini gösteriyorlardı.

Açmanın ortasından geçen diyagonal duvar 2.10 m. derinlikte sora erdi. Bu buluntu durumunun ön yorumu şöyledir: Açmanın ortasından geçen diyagonal duvar muhtemelen bir büyük binaya aittir. Duvarın alt kısmı moloz taş ve harç ile örülmüş, üst kısımlarda nadiren tuğla da kullanılmış. Örgü duvarın üzerine bir monolit tuf taşı yatırılmış ve onun üzerine 30 cm. uzunluğunda, 15, 5 cm. ve 9,5 cm. kalığında kerpiçlerle bir duvar örülmüş. Bina muhtemelen bir yangın

sonucu yıkılırken ilk önce binanın çatısı çökmüş, daha sonra bunların üzerine kerpiç duvarlar yıkılmış. Tarihlenebilecek nitelikte bir buluntu olmamasına rağmen, güney-kuzey doğrunusunda uzanan duvarın en azından üst kısmının Geç Antik Devirde yapıldığı tahmin ediliyor. Taş döşeme üzerindeki katlarda bulunan seramik parçaları da Geç Roma Devrine aittir. Taş tabanın altındaki katın, oradaki sikkeler buluntusu tarihlenemediği için hangi devire ait olduğu şu anda belli değildir.

Açmanın küçüklüğü nedeniyle mimarî durumun anlaşılması güç olsa bile, duvarın doğu tarafının binanın iç kısmı, batı kısmı taş döşemeli taban ise yol veya avlu olabileceği sanılıyor.

Açmanın kuzey kesimine bakıldığı zaman şu durum görülüyor : Üstten ortalama 50 cm. derinliğe kadar dolgu toprak; içinde çok sayıda kiremit ve kaba gündelik seramikler görülüyor. Bunun altında ortalama 30 cm. kalınlığında siyah ve sıkı bir tabaka bulunuyor. Bu tabakanın arasında yer yer beyaz kireç izleri var. Geç Roma Devri ince *sigillata* seramikleri ve cam parçaları daha ziyade burada ele geçirildi. Siyah tabakanın altında açık kahverengi renginde bir toprak tabakası fazla buluntu içermiyor. Bu tabakayı bir çakıl dolgu tabakası izliyor ve onun altından hiçbir buluntu bulunmayan saf bir tabaka ortaya çıkıyor.

A 1- 1 B Açması

Hemen yüzeyin altında, bilhassa güney ve kuzey kısımlarda yoğun bir kiremit tabakasına rastlandı. Kuzeydoğuda bunların arasında birçok mermer parçası da çıktı. Kiremit tabakasının güney kısmında kömürleşmiş ahşap parçalarıyla karışık kerpiç parçaları vardı. Kuzeybatıda ince bir metal disk, *terra sigillata*, cam parçaları ve *tetrarchlar* zamanına ait bir sikkeler (bkz. Nr. 3) buluntular arasındaydı. Kiremitlerin çoğu beyaz badanalı idi ve bunların altında kömürleşmiş ahşap parçaları vardı. Açmanın kuzeybatısında yaklaşık 50 cm. derinlikte üst üste sıralanmış 25x25 cm. büyüklüğünde ve 3 cm. kalınlığında bazıları sağlam olan *terra cotta* döşemeler ve kayrak taşlar bulundu. Bunların düzensiz bulunuş durumu *in situ* olmayıp devşirme olarak kullanıldığını gösteriyor. Açmanın ortasında güney-kuzey ekseninde moloz taş ve harçla örülmüş bir duvar belirdi. Bu katın temizlik çalışmaları sırasında masif bir sıra metal obje, bir masif parça, iki çivi, iki kapı menteşesi ve başka bir büyük obje, muhtemelen kapı tokmağı bulundu.

Açmanın kuzeydoğusu köşesinde bir 26.5 cm. yüksekliğinde ve 12.7 cm. çapında küçük Korintiyen sütun başlığı ortaya çıktı. İkisi de burada devşirme olarak kullanılmış.

Açmanın kuzeybatısında seramik parçalarının yoğunluğu gözlemlendi. Bunların aralarında desenli olarak boyalı olanlar da var. Bunlarla beraber bir konteks içinde olamayan ya siyah, yeşil ve kırmızı taşlardan ya da beyaz alçıdan yapılmış aplik duvar süsleri bulundu. Böyle duvar aplikleri zengin döşeli Roma Devri evlerinde sık sık görülüyor²². Yaklaşık 1 m. derinlikte güney kesite paralel olarak uzanan kayrak taş, *terra cotta* ve devşirme mermer mimarî parçalar ile döşenmiş bir kısma rastlandı. Bunlar kaldırılınca, altta üç tarafı *terra cotta* veya taş ile döşemiş bir kanal ortaya çıktı (Resim: 4) (mevcut uzunluk: 1.90 m.; genişlik: 18-14 cm.). Bu kanalda bir sikke ve çok sayıda hayvan kemiği bulundu. Nitekim bu Erken Bizans Devrine ait Erken sikke (bkz. sikke buluntular Nr. 4) kanalının Erken Bizans tarihlenmesi için bir ipucu veriyor. Böyle bir kanal 1984 kazısında tepenin doğu yamacında yapılan kurtarma kazısında da bulunmuştu²³.

A 1 – B 1 açmasının içinde 2.20 m. derinlikten sonra hiçbir buluntusu olmayan ana toprağa inildi.

Kazı Alanı Villa 1 / Açma V 1-1

Susanne MUTH

Yukarıda da belirtildiği gibi Kastamonu Müzesi 1984 yılında Zımbıllıtepe'nin güneydoğu eteğinde (parsel 23) bir kurtarma kazısı yürütmüş ve bir bina kompleksini kısmen açığa çıkarmıştır (Res. 5)²⁴. Bu çok mekânlı olan bu bina mozaik döşemeleri nedeniyle "Roma villası" olarak yorumlanmıştır. 12 x 6 m. büyüklüğünde ve uzunca bir mekânda ortaya çıkan (A). Renkli geometrik motifli mozaikler, giriştedeki mozaik yazıt bu mekânın binanın gösterişli bir yerini bir temsil ettiğine işaret ediyor. Bu mekânın doğusunda daha küçük, işlevi belli olmayan bir mekân (B: 3 x 5 m); güneydoğusunda ise büyükçe bir avlu kompleksi (C) bulunuyor. Bu avlunun içine sonradan duvarlar yapılmış. A mekânın güneybatısındaki bulunan D mekânına yalnız A'dan giriliyor. D'nin güneyinde başka bir mekânın yalnız (E) 1,7 x 2,4 m. boyutlarında küçük bir kısmı açılmış. Açılan alanda iki renkli kalkan motifli bir mozaik ortaya çıkmış. O zaman bu odanın ne büyüklüğü, ne girişi ne de işlevi açığa çıkarılabilmiş.

22 Örneğin Apameia'da: J. Balty, "Mosaïque et architecture domestique dans l'Apamée" S. Isager/ B. Poulsen (ed.) *Patron and Pavements in Late Antiquity* (1997) 98 Res. 17.

23 Z. Yaman, Kastamonu İli Taşköprü İlçesi Pompeiopolis (Zımbıllı Tepesi Höyüğü) 1984 Yılı Kurtarma Kazısı. In: 1. *Müze Kurtarma Kazısı Sonuçları* Ankara (1991) Res. 8, 11).

24 Yaman 1991, 70-75; K. Baran, Paphlagonia'daki Pompeiopolis Antik Kenti, *Belleten* 66/227, 2003, 835.

Burada yapılan açmanın amacı, bu bina kompleksini, mekân tasarımını, işlevini ve hangi tarihte yapıldığını ortaya çıkarmaktır. Bunun için, 1984 kazı alanının güney kesitinden başlayarak burada (V 1- 1) yeni bir açma açtık. (Açmanın büyüklüğü ilk önce 4.5 x 4.5 m. idi, sonradan 4.5 x 6 m. kadar genişletildi). Bina kompleksinin üzerindeki katlar buluntu bakımından çok fakirdi. Burada hiçbir yapı katına rastlanmadı. Yüzeyden aşağı yukarı 60 cm. derinlikte E mekânının tabanında buluntular çıkmaya başladı ve aşağı indikçe, bu buluntular çoğaldı: Örneğin kiremit parçaları, harç sıvası, tahribata uğramış mozaik üzerinde çok sayıda *tesserae* denilen mozaik taşçıkları, Geç Roma devine ait kaba seramik parçaları, *sigillata*, cam, duvar kaplamalarından çıkan mermer parçalar ve havyan kemikleri.

Mekân E'ye yüzeyden 75 cm. derinlikte ulaşıldı. Bina büyük ölçüde tahribat gördüğünden taş duvarların gidiş yönü güneye ve batıya doğru yalnızca 3 m. boyunca takip edilebildi. Mekânın giriş kapısı ve güneye doğru olan bağlantısı gelecek yılki kazı sezonunda açığa çıkarılacak. Duvar sıvası izleri hem doğu duvarında hem de güney duvarında gözlenebiliyordu. Tabanı çok renkli, geometrik dekorlu bir mozaik süslüyor. Bu mozaik tabanın ancak 4/1'i açığa çıkarılabildi. Mozaik bilhassa açmanın batı tarafında yere düşen kiremitler yüzünden oldukça zedelenmiş.

Mozaiğin üzeri açılan kısmı dekor kompozisyonunun tamamını ve mekân tasarımını çıkarmak için yeterlidir (Resim: 6). Mozaik merkezî bir kompozisyon gösteriyor. Birkaç bordür ile çevrilmiş olan merkezde *emblemata* gibi bir mozaik resmi bulunuyor. Bunu dışarıya doğru iki renkli rapor dekoru sınırlıyor. Böyle bir rapor alanı 1984 yılı kurtarma kazısında biraz ortaya çıkarılmıştır. Mozaiğin kompozisyonu şöyledir (Resim: 6-7): Mozaik kompozisyonun tamamı en azından 7 x 5,5 m. olarak hesaplanabilir. Burada tabii ki simetrik bir tasarım varsayımından hareket ediliyor; mekânın batı kısmında da bir mozaik bordürü bulunması olasılığı göze alınır, verilen uzunluk daha da artabilir, bkz. aşağıda). Beyaz *tesserae*dan oluşturulmuş 0,55 m. kalınlığında monokrom bir band (A; *tesserae* büyüklüğü: yaklaşık 15-21 mm.) mozaiğin çevresini sarıyor. Doğudaki kısa tarafta 1,2 m. kalınlığındaki mozaik alanı iki renkli bir kalkan raporu motifi (B: kırmızı ve beyaz *tesserae*, yaklaşık 11-15 mm.; Resim: 4); güneydeki uzun tarafta gene aynı şekilde yapılmış 0,64 m. eninde bir alan iki renkle çiçek raporu motifi ile süslenmiş (C: kırmızı ve beyaz *tesserae*, ca. 11-15 mm.). Bu alanların her biri kırmızı *tesserae*dan yapılmış ince bantlarla ayrılmıştır. Orta kompozisyon bu iki alanla çevrelenmiş; Mozaik resmin de etrafını üç bordür çevreliyor. *Tesserae*ın büyüklüğü buradan başlayarak artıyor; mozaik daha fazla renkleniyor. En

dıştadaki bordür 0,3 m. eninde bir sarmaşık yaprak frizinden ibarettir (D: yeşil ve beyaz *tesserae*, yaklaşık. 11-14 mm.). Bundan ayrı 3 monokrom bir kırmızı bir beyaz ayırıcı çizgiden sonra 0,25 m. eninde bir polikrom dalga bordürü geliyor (E: siyah, kırmızı, sarı ve yeşil *tesserae*, yaklaşık 10-14 mm.). Bu içeriye doğru 2 yeşil ve siyah tek renkli çizgi ile ayrılıyor. Bunun yanındaki 0,37 m. enindeki bordür büyük üçgen raporu motifinden oluşmuştur (F: beyaz, siyah, sarı, kırmızı, yeşil *tesserae*, yaklaşık 5-13 mm.). Orta kısımdaki üçgenlerin içini yuvarlak renkli 4 elipsten oluşan motifler dolduruyor. Üçgenlerin birinde köşelerde kuş resimlerinin çok az izleri görülüyor. Bundan sonra gene birbirine takip eden 6 tek renkli (siyah, sarı, yeşil, kırmızı) ayırıcı çizgi geliyor. Bu gibi çerçeveler ortadaki mozaik resminin değerini belirliyor (G). Mozaik resim oldukça küçük (0,7 x 0,68 m.). Resim batıdan gelen birine yönelik bir kadın büstünü tasvir ediyor (Resim: 8-9). Büyük bir ihtimalle bu soyut bir kavramın simgesi, yani personifikasyondur. Kadının başı bir *nimbus* ile çevrili, saçlarında bir diadem taşıyor; yüz ve vücut cepheden gösterilmiş. Kadın figür bir uzun kollu önünde sarı bir bordürü olan beyaz tunika giymiştir.

Omuzlarının üzerine kırmızı bir manto atılmış. Sol eli ile göğüsündeki bir madalyayı gösteriyor. Sağ koluna bir ucu çiçeklerle süslü bir asa dayanmıştır. Bunun anlamının ne olduğu daha açığa kavuşmadı. Figür çok küçük ve ince *tesserae*la işlenmiş (yaklaşık 4-11 mm.). Renkler beyaz, siyah, açık yeşil, koyu yeşil, mavi, kahverengi, kırmızı, pembe, sarı, turuncu, beyaz, gri) arasında değişiyor. Tasvir *tesserae*n yerleştirilmesinde ve renk değişikliklerinde göze batar bir incelik gösteriyor.

Bu mozaik resmi ile mekânın orta noktası bulunmuş oluyor. Böylece mozaik kompozisyonu şu şekilde tamamlanabilir: Eğer mozaik simetrik bir şekilde tasarlanmışsa, ele geçirilen motifler aynı şekilde mekânın daha açılmamış kısımlarında da görülmesi gerekir (Resim: 1) Eğer mozaik kompozisyonu ikiye ayrılmışsa, ortadada göze çarpan bir *emblema*, giriş ve kenarlarda başka motifler vardıysa, gene de simetrik bir kompozisyon var sayılabilir. Fakat bu hâlde batı tarafın dekoru hakkında bir şey söylenemez.

Mozaik dekorunun genel tasarımı ve mozaik resim stili M.S. 4. yüzyıl sonuna veya 5. yüzyıl başına işaret ediyor. Geç Antik Çağda mozaiklerde kenar bordürlerinin sayısı daha sıklaşır. Bunun yanında sarmaşık yapraklarının yassılığı ve kadın figürün kontrastlarla işlenmiş giysisi aynı devrin mozaik sanatı

özellikleridir. Cepheden gösterilmiş kadın büstü personifikasyonu 4. yüzyıl sonlarında ve 5. yüzyıl sıkça görülür²⁵. Diğer yerlerde bulunan mozaik buluntuları ile karşılaştırıldığı zaman Pompeiopolis mozağinin çok kaliteli olduğu farkediliyor. O kalite bakımından Antiochia'nın mozaikleri ile kıyaslanabilir. Tam bir tarihlendirme ve bu mozağinin Kuzey Anadolu mozaik sanatındaki yerini belirlemek için daha detaylı bir araştırmaya ihtiyaç vardır²⁶. Mozağinin hemen üzerindeki katta bulunan seramik parçaları da genel olarak 5. yüzyıl gösteriyor, ama kesin bir şey söylemeden burada da araştırmaların sonuçlarını beklemek gerekmektedir.

Stil bakımından mekân E'deki mozaik 1984 yılında açılan mekân A'daki mozaik ile karşılaştırılabilir. (Daha önce de bahsedildiği gibi, bu mozaik o zaman kaldırılma sırasında tahribata uğramış; paraları şu anda Kastamonu Müzesi'nde saklanıyor.) Bu mozaikte Geç Antik Devrin özelliklerini gösteriyor. Bu iki mozağinin aynı binaya ait olup olmadığını ortaya çıkarmak için A mekânının mozaikleri ve bina kompleksinin mekân tasarımı üzerine daha detaylı çalışmalar yapmak gerekir.

Eğer bu iki mozaik aynı binaya ait ise, bu mekân hiyerarşisi bakımından önemli ip uçları verir. A mekânının yalnız geometrik dekorlu mozağıne karşın, E mekânı bitkisel ve figürel dekorlarıyla daha bir zenginlik gösteriyor. Aynı binanın içindeki mozaik döşemesinde motif zenginliğindeki artış da bu mekânın diğerlerine göre önemini belirler.

KAZI BULUNTULARI

Sikke Buluntular

Kay EHLING

2006 Pompeiopolis kazı çalışmalında 5 sikke bulundu. Nr. 6 sikke değil, bir kurşun disk olarak belirlendi.

25 Krş. Antiochia'da 'House of Ktisis', 'Bath of Apolausis', 'Mosaic of Ananeonsis', 'Mosaic of Megalopsychia', 'House of Ge and the Seasons', 'House of the Worcester Hunt' sowie', 'Mosaic of Epicosmesis', M.S. 5. yüzyıla tarihleniyor: D. Levi, *Antioch Mosaic Pavements* (1947) 304 v.d. Lev. LXVIIIa-b, 320 v.d. Lev. LXXIII, 326 v.d. Lev. LXXVIb, 346 f. Lev. LXXXII, 357 v.d. Lev. LXXXVa, 365 Lev. XCc-d; S.A. Campbell, *Antioch Mosaics* (1988) 5 v.d. Lev. 2-3, 25 f. Lev. 81-82; F. Cimok, *Antioch Mosaics* (1995) 26 v.d. 28 v.d. 57. 72 v.d. 77.

26 Örneğinin Karabük Hadrianopolis'te yeni bulunan mozaikler stil ve teknik bakımından Pompeiopolis'te bulunanlarla karşılaştırılabilirler. Bunun yanında Sinop'ta [E. Akurgal/ L. Budde, *Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Sinope* (Ankara, 1956) Lev. 22-23] ve Amisos'ta [D. Şahin, *Amisos Mozağı* (2004)] Orta İmparatorluk Devrine ait mozaikler de bulunmuştur.

Sikke Listesi

1.) AE 3, Constantius II. (M.S.355/361), RIC 149 ff. Areal A 1-1 B; Planum: 3 a; Plan kare: K 5 ve B 3; Env.-Nr. PO6-112.

2.) Follis, Tetrarklar Devri (M.S. 300 sıraları). Areal A 1-1 B; Planum: 3; Plan kare: K 1 /B 5.

3.) Follis, Heraclius (M.S. 610-641), DOC II 1, S. 305 v. d. Nr. 125 Lev. XIV (M.S. 639/40). Açma A 1-1 B; Kat 5-6; Plan kare: GB 2/1 (kanalın içinde).

4) Lokal küçük bakır sikke (MS 1.yy.?. Kesin tarihlendirme henüz yapılmadı.) (Ön: sağa dönük büst). Areal A1-1 A; Planum 5-6 (taş döşemenin altında); Plan kare: GB1/2.

5.) Geç Antik Devir küçük bakır sikkesi? Darp izi. Areal: V 1-1; Planum. Plan kare d 1: Kurtama kazısı enkazı içinde.

6.) Kurşun disk?, Areal A 1-1 A; Planum 5-6; Plan kare: K'den 5 ve B'den 2. Env. Nr.: Inv.-Nr.: PO6-109.

Bu sikkelerden, yukarıda belirtilen yüzey buluntuları ile birlikte, iki önemli sonuç çıkıyor: Birincisi Pompeiopolis'in kuruluş devri olan M.Ö. 1. yüzyıl veya daha eski devre ait hiçbir sikke buluntusu olmamasıdır. İkincisi, Erken Bizans *follis*lerinin en geç sikke buluntularını oluşturmalarıdır. Bu da antik kentin M.S. 7. yüzyılda terk edildiği varsayımını destekliyor.

Seramik Buluntular

Patrick SCHOLLMAYER

Anadolu seramik imalatı üzerine yapılan çalışmalar son yıllarda, daha ziyade batı ve güney kıyılardaki antik kentlerde gittikçe arttı²⁷. Fakat bu gibi çalışmalar Karadeniz Bölgesi için bugüne kadar hiç yapılmamıştır²⁸. Pompeiopolis kazısı seramik buluntularıyla arkeolojik yönden uzun süre ihmal edilmiş olan bu bölgede

27 Bugüne kadar yapılan çalışmalar için bkz: G. Lüdorf, *Römische und frühbyzantinische Gebrauchskeramik im westlichen Kleinasien. Typologie und Chronologie*, Internationale Archäologie 96 (2006) 1 v.d.

28 A. Geyer ve A. Plontke-Lüning (Jena) Karadeniz'in güneydoğusunda akkültürasyon fenomenleri hakkında yürüttükleri proje kapsamında İmparatorluk Devri kalesi Apsaros'ta bulunan seramikleri (bugünkü Gonio/Gürcistan) araştırmışlardır: A. Geyer – Sh. Mamuladze (Hrsg.), *Gonio-Apsaros : georgische-deutsche archäologische Expedition Gonio-Apsaros*, 3. Erster vorläufiger Bericht : Arbeiten im Jahre 2000 (2002).

önemli bir rol oynayacaktır. Seramik kab kacak buluntularının lokal seramik pazarları hakkında temsili bir bilgi vermesini umuyoruz. Amaç Pompeiopolis'in bütün seramik malzemesini çizim ve fotoğraflarla belgeleyerek bilim âlemine sunmaktır. Bundan başka seramik analizleriyle bunların geldikleri yerleri tespit etmek. Yalnız bir seramik kataloğu ve kronoloji yapılmayıp Roma Devri Küçük Asyası'nın seramik pazarlarının organizasyonları hakkındaki sorulara cevaplar aranacaktır.

2006 kazı sezonunda Zımbıllı Tepenin *akropolis* denen en yüksek noktasında ve tepenin daha önce kurtarma kazısı yapılmış güneydoğu eteklerinde yapılan açmalarda (A 1 ve V 1) büyük miktarda seramik ortaya çıkarılmıştır. *Akropolis* kazı alanında hem kaba gündelik seramik hem de çeşitli *sigillata*lar bulunmuştur²⁹. Bu malzemenin ilk gözden geçirilişinden sonra iki sonuç ortaya çıkar: 1. Akropolis açmasının (A 1-1 A-B) en alt katlarında bile (A 6-7) ortaya çıkan seramikler Geç İmparatorluk Devrine tarihlenir³⁰. 2. Buna karşın Bizans seramiklerinin hiç bulunmaması göze çarpar. Bu da daha önce müze tarafından yapılan kazılarda çıkarılan malzemeye uygundur ve antik kentin Erken Bizans zamanında terk edildiği varsayımını destekler. Gerçekten kentin Bizans Devrinde tamamıyla terk edilmiş olması kesin gözüküyor, aksi takdirde burada cilâlı Bizans seramiklerine rastlanması gerekirdi.

V, 1 açmasının seramik buluntuları az sayıdadır. Burada ortaya çıkan figürlü mozaikğin hemen üzerinde birkaç *terra sigillata* parçası ve kaba seramik bulundu, fakat bunların tipolojisini şu anda saptamak mümkün değildir. Tarihlenebilecek tek seramik, profil vermeyen bir kap duvar parçasıdır. Başka yerlerden çıkmış paralellere göre bu parça M.S. 5. veya 6. yüzyıla tarihlenebilir. Fakat gene göz önünde tutulmalıdır ki böyle kaba seramik tipi M.S. 3. yüzyıldan 7. yüzyıla kadar uzun bir süre kullanılmıştır³¹.

29 Bu kısa zaman süresi içinde yapılan çalışmalar çerçevesinde kazı malzemesindeki çok sayıda seramiğin tipoloji ve kronolojisini çıkartmak tabii ki mümkün değil.

30 Geç İmparatorluk Devrinde seramik tiplerinin kullanım süresi genelde uzun olduğu için, binaların seramik üzerinden tarihlenmesi hemen hemen imkânsız. Örneğin *Late Roman D Ware* denen ve M.S. 4. yüzyılda başlayan seramik tipi MsS. 700 yüzyıla kadar kullanılıyor.: J. W. Hayes, *Late Roman Pottery* (1972) 371 ff. Bazı örnekler Perge'den çıkanlarla karşılaştırılabilirler: N. Atik, *Die Keramik aus den Südthermen von Perge*, *IstMitt Beih.* 40 (1995) 166 Nr. 364. 365 Lev. 15.

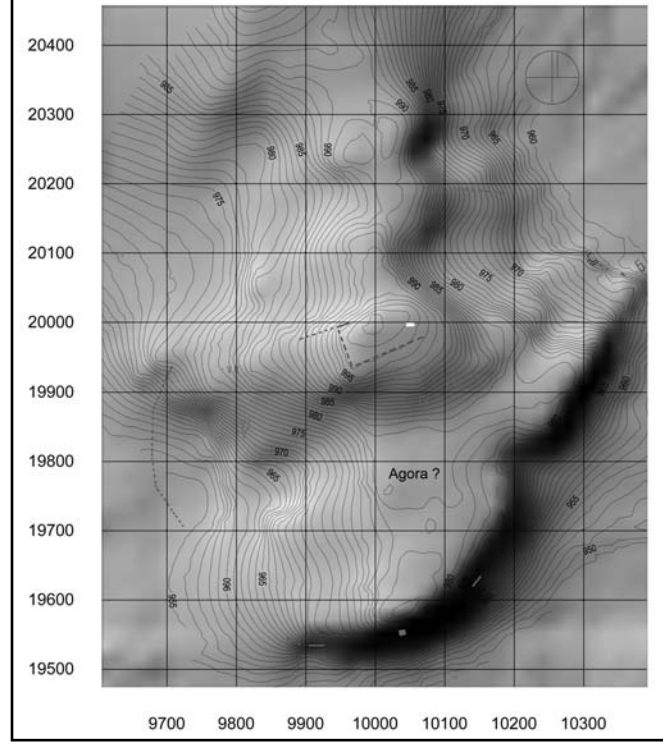
31 Karş. a) Yemek kabı tipi: M. Berndt, *Funde aus dem Survey auf der Halbinsel von Milet* (1992-1999). *Kaiserzeitliche und frühbyzantinische Keramik*, *Internationale Archäologie* 79 (2003) 268 Nr. KG 121 Taf. 53. 271 Nr. KG 158 Taf. 56 (orada tarihlleme M.S. 5.yy. Benghazi ve Anemurium'da bulunan seramiklerle karşılaştırılarak). b) Amfora tipi: N. Atik a. O. 194 f. Nr. 459 Abb. 85. 199 f. (orada tarihlleme M.S. 6.yy.) Lev. 16. Bu amfora tipinin tarihllemesindeki problemler için: S. J. Keay, 'Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean', *BAR* 196 (1984) 278 v.d.

Yukarıda da belirtildiği gibi, 2006 seramik buluntuları kentin son zamanlarına ait ve kentin Erken Bizans Devrinde terk edildiğini gösteriyor. Çıkan seramiklerin değişik tipleri şimdiden Pompeiopolis'in Anadolu'daki diğer Roma şehirlerinden farkını gösteriyor. Bu bölgedeki seramik imalatı ve seramik pazarlarının organizasyonu konusundaki sorulara cevaplar bulmak için daha fazla araştırmaya gerek vardır.

Çevre Düzenlemesi Çalışmaları

Taşköprü Belediyesi'nin desteği ile 1971 yılından 1991 yılına kadar pancar deposu olarak kullanılan bina kazı deposu hâline getirilmiştir. Pancar kantarının iki idarî binası özel bir tadilatla kazı evine çevrilmiştir.

Taşköprü'nün sokak aralarında, evlerin önünde ve içinde bulunan yirminin üzerinde mimarî eser, mermer sütun, sütun kaideleri ve başlıkları, steller, yazıtlar kazı deposuna getirilerek koruma altına alındılar. Ayrıca soğuk hava deposunun arkasında bulunan bazı mimarî, heykel parçaları ve yazıtlı taşlar da toplandı ve depoya getirildi.

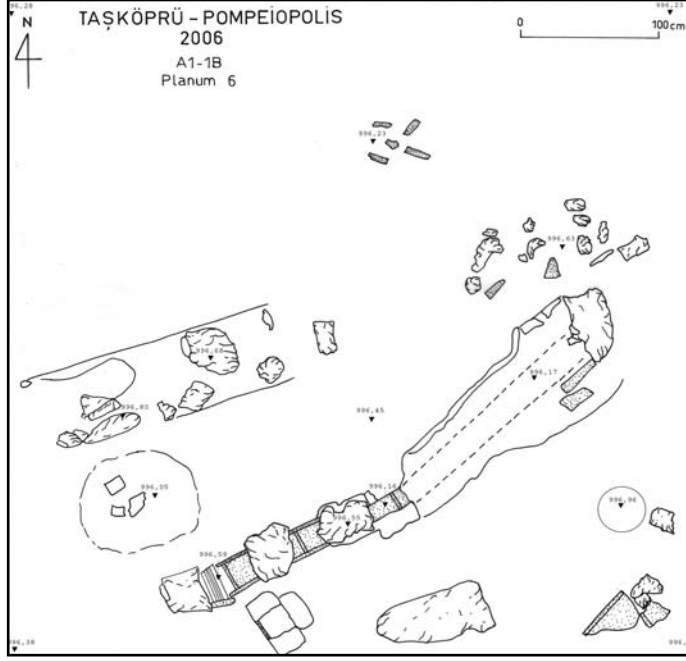
Resim 1: Pompeiopolis- Zımbıllı Tepe topografik planı
(A. v. Kienlin/ G. Herdt)

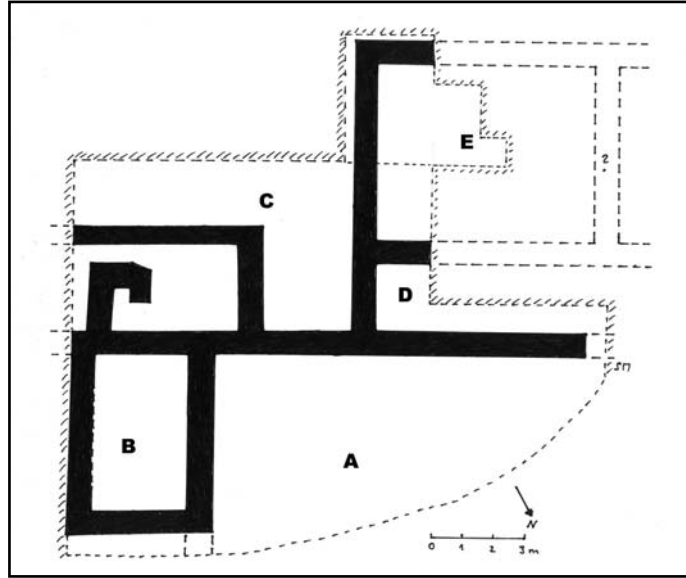
Resim 2: Pompeiopolis'te basılmış
Faustina sikkesi (Pompeiopolis
kazısı arşivi)

Resim 3: Bir onur anıtından çıkmış yazıt
(Pompeiopolis kazısı arşivi)

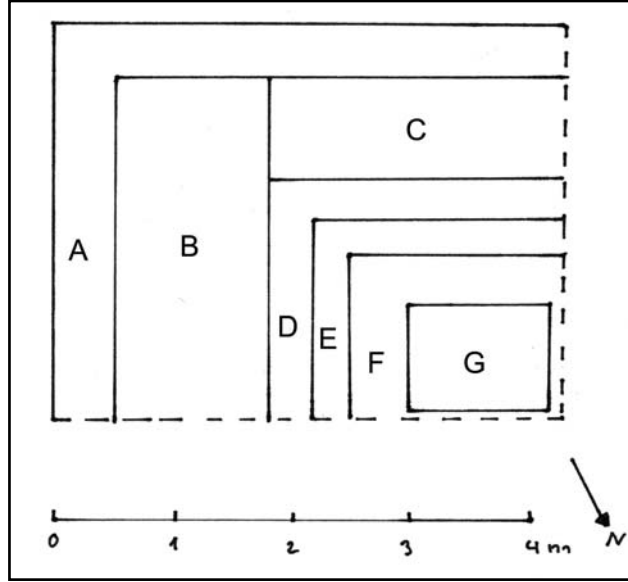
Resim 4: A 1, 1 B açması (Pompeiopolis kazısı arşivi)

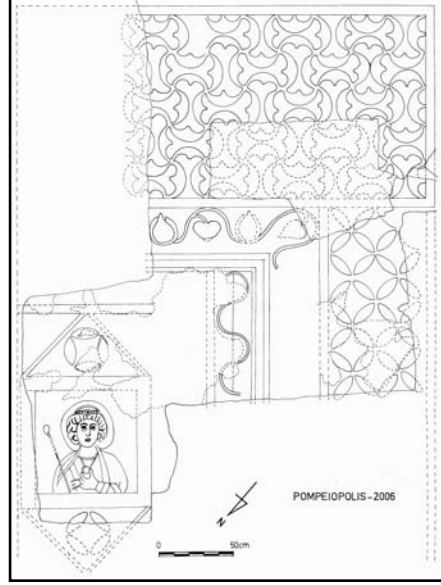
Resim 5: V 1 açması ve mozaik (Pompeiopolis kazısı arşivi)

Resim 6: V 1 açması ve mozaik (Pompeiopolis kazısı arşivi)

Resim 7: Mozaik krokisi (Pompeiopolis kazısı arşivi)

Resim 8: Mozaik (Çizim: Burhan Gülkan)

Resim 9: Mozaik detay (Pompeiiopolis kazısı arşivi)

RESCUE EXCAVATION OF THE ARCHAIC PANIONION IN THE MYCALE (DİLEK DAĞLARI): 2nd CAMPAIGN

Hans LOHMANN*

North of the Milesian and Latmian gulf mount Mycale, the present Dilek Dağları in the province of Aydın, rises up to 1200 meters above sea level, in this way forming a natural boundary between northern and southern territories of Ionia. Between the modern town of Söke and cape Dip Burun (ancient Trogilion) the Mycale extends for more than 30 kilometers from east to west. Its ridge, 'Mycale's airy summit' in the words of Homer (*Iliad* 2,268), is slightly nearer to its southern foot making the slopes less steep in the north whereas those in the south are often extremely precipitous.

In 2001 with the kind permission of the General Directorate of Antiquities and Museums of Turkey a survey of ancient Mycale was started in the western half of the mountain range and in 2004 this work was continued in the eastern section which might be roughly described as situated between the town of Söke to the east and the villages of Güzelçamlı and Tuzburgazı to the northwest and southwest respectively¹. During the survey campaign of 2004 2 kilometers east of the Byzantine fortification of Fındıklı Kale we found a site which despite its enormous extension and its marvellous state of preservation has been completely unknown to archaeologists until now. It does not only fulfill all requirements of a Carian site called Melia but also fits exactly the wording of Herodotus (1,148) concerning the situation of the archaic Panionion.

Between Çatallar Tepe and Belenkuyu Tepe at 780 meters above sea level some walls up to 3 m. wide form a huge triangle, its tip pointing to the north and its base in the south, altogether covering a space of more than 5 hectares. The southern wall has almost completely collapsed. There were neither towers or bastions. The main gate is difficult to make out among the huge mass of collapsed

* Prof. Dr. Hans LOHMANN, Institut für Archäologische Wissenschaften, Ruhr-Universität Bochum/ALMANYA. E-Mail: Hans.Lohmann@rub.de. — Sincere thanks go to Yalçın SOYSAL (Ankara) and Prof. em. Helga SCHWENK (Güzelçamlı) for their precious help. Funds were provided by the Fritz Thyssen Stiftung Köln.

1 Lohmann 2003, 247-260; Lohmann 2004, 251-264; Lohmann 2006, 241-252; Lohmann 2007.

stones, but two wall-ends can be seen to overlap for a couple of meters. These walls form a primitive tangential gate characteristic of fortifications of the 7th and 6th cent. B.C. The southern wall connects to separately walled enclosures on marked elevations in the southwest and the northeast. The walls have been built in the usual manner with two outer surfaces and a filling of rubble and mud in between, but the stones are unworked as is the underlying rock; the stones are more thoroughly worked only in special places, like the small gate in the northeast circuit. The entire manner of construction suggests Carian rather than Greek workmanship. We are obviously dealing with a Carian fortification which however remained unfinished. The discovery of this Carian site nicely fits with the lines in Homer (*Iliad* 2,867 ss.), where, in enumerating the allies of the Trojans, he mentions the Carians holding Mount Grium, the Maiandros, Miletus and 'Mycale's lofty heights'.

In 2005 an intensive survey of the area within the fortification produced numerous traces of poorly preserved houses as well as thousands of fragments of early archaic pottery of the second half of 7th cent. B.C., the datable of which, however, were Greek. This clearly indicates that the area was densely occupied during that period. The situation there, therefore, differs strongly from that on Kale Tepe where no traces of a settlement were ever observed. The former identification of the site by Wiegand and Wilamowitz as '*Karion phrourion*' attested in the inscription Priene no. 37² proves right, while its identification with the archaic town of Melia by Kleiner and Hommel has to be rejected³.

Also remains of an archaic temple were discovered on the south-western slope of Mount Çatallar within the fortification⁴. Unfortunately illicit digging, thereby making partly use of a bulldozer had already done extensive damage to the temple site by the time of our arrival. In 2005 during the first phase of a rescue excavation carried out under the auspices of the Museum of Aydın and with funds provided by the Fritz Thyssen Foundation we managed to uncover more than 50 per cent of the temple ruin. Due to the impressive results of the first campaign, the General Directorate of Antiquities and Museums could be convinced of the necessity of a second campaign of rescue excavation of the archaic temple. The second campaign was once more carried out under the auspices of the Museum of Aydın

2 Hiller von Gaertringen 1906, 37ss. no. 37; Curty 1989, 21-35

3 Kleiner, Hommel & Müller-Wiener 1967, 78-124.

4 Lohmann 2005a, 57-91 pl. 3-8; Lohmann 2006, 241-252 fig. 1-10.

and with funds provided by the Fritz Thyssen Foundation between 30th July and September 16th 2006. Despite the considerable pressure of time, thanks to our skilled Turkish workers and the very clear stratigraphical situation, we succeeded in excavating the other 50 per cent of the temple, i.e. its southern half (Fig. 1; 2).

Participants were Prof. Dr. H. Büsing (Bochum), Dipl. ing. K. Größchen (University of Applied Sciences, Wiesbaden), Dr. G. Kalaitzoglou (Essen), Dr. H. Marg (Mainz) and stud. phil. Ö. Özgül. The handling of the finds was done by Dr. G. Lüdorf, who was supported by the students A. Busching, K. Burgemeister, L. Kolla and J. Meyer. My colleagues Prof. Ing. H-S. Haase und Prof. Ing. A. Mischke, expert engineers of the University of Applied Sciences at Bochum, made a three dimensional scan of the temple and its predecessor by means of a RIEGL laser scanner. The assignment of this most innovative geodetical technique to the documentation of an excavation does not only represent an important innovation in field archaeology but was mainly enacted because the mode of construction of the temple walls forced us to fill in the temple completely after the excavation was finished. Failure to do the latter would have meant that the preservation of its original remains could not have been guaranteed. I am deeply indebted to D. Gansera (Cologne) for the marvellous aerial photos he took before, during and after the excavation of the temple by means of a kite. I wish to express my sincere thanks to all my German colleagues and collaborators and especially to Emin Yener, Director of the Museum of Aydın for all the magnificent help he gave us during both campaigns, and to Handan Özkan, representative of the museum of Aydın, whose enormous help in all concerns should be acknowledged here.

The orientation of the temple is due east (Fig. 2). Its length — measured on the northern wall between the northwest corner and the anta in the northeast — was 28.9 m. which is close to 100 feet. The temple, therefore, is a true *hekatompedos*. It has three sections: the pronaos of 8.65 m. with eight columns in two rows of four, an almost square naos or cella of 8.05 m. to 7.57 m. with two columns in the transverse axis of the room and a Westroom measuring 10.4 m. in length with three columns in the longitudinal axis. In this way the temple, therefore, had 13 interior columns, but neither a prostyle front nor a peristasis, not even a continuous step in front of the pronaos. The span of the column axes in the pronaos was only 2.16 m., the alignment of the columns, therefore, extremely narrow. All parts of the marble architectural elements are heavily touched by fire.

The temple walls were made of mudbricks over stone foundations of approximately 1.5 m. height. In relation to the height of the entire building of 6 m. they seem rather weak, their width measuring no more than ca. 0.6 m.

During the campaigns of 2005 and 2006 altogether 560 architectural fragments have been catalogued, drawn and photographed. The evaluation of the architecture lies with the responsibility of my colleague H. Büsing (Bochum). Especially in 2006 the identification of the different architectural parts of the temple made ample progress.

The walls of the pronaos ended with huge marble slabs, which resemble more a pilaster strip than a true anta, since they lack the typical characteristics of the fully developed anta, such as a capital above the anta and an anta foot.

The few fragments of the columns which are preserved are all unfinished⁵. The fragments of the columns display three different stages of treatment starting from completely smoothed drums over such with a rather rough surface to those, which are still bossed. Fragments of the latter were usually found in the western part of the temple. In 2005, several tools for working the marble were found there. Obviously finishing of the architectural elements started in the east and proceeded to the west, but was not completed before the temple was destroyed by fire.

The lower edges of the drums are smoothed not fluted. This indicates that no fluting was intended. The lower diameter of the drums is approximately 0.54 m., the upper 0.48 m. It seems, therefore, that the columns became slightly taller with increasing height. The height of the entire columns may have reached up to 6 m. No dowels fixed the column drums to each other or to the marble slabs of the stylobates which all differ in size and shape.

No complete capital could be reconstructed so far – not even in drawing. But from the few fragments preserved we realised, that the capitals were of the so called torus type, well known from two archaic capitals from Didyma⁶. These too belonged to an architecture and to a votive columns, since they are equally not dowelled to the column drums. Anyway the Ionic capitals of the temple on Mount Çatallar differed from them in one major aspect: The *volutae* had not been worked out plastically but were simply incised⁷. There were no bases but the columns were erected directly over the stylobates.

From the exact mapping of the finding spots of the fragments it became obvious, that fragments of Ionic capitals were exclusively found in the eastern sector of the excavation (Fig. 3). By measuring the fragments of *tori* and columns

5 Lohmann 2006, 251 fig. 8.

6 Tuchelt 1991, fig. 58, 1-2.

7 Lohmann 2006, 251 fig. 6.

H. Büsing found out, that the lower diameter of the columns is, as already stated, 0.54 m, while the bearing of the *tori* measures 0.48 m. With respect to the fact, that the upper diameter of the columns was also 0.48 m., it seems therefore, that the *tori* (Fig. 4) served as capitals in the cella and the Westroom, while the use of Ionic capitals was limited to the eight columns of the pronaos.

For the time being no remains of architraves have been identified among the debris. They presumably consisted of wood, like the architraves of the third Heraion at Samos, the so-called Rhoikos temple⁸.

The top layer of the mudbrick wall was formed by marble slabs, which protruded 0.3 m. from the wall⁹. Almost identical elements were found on the site of the archaic temple of Dionysos of Yria at Naxos, where, however, the walls were seemingly made entirely of stone¹⁰. These simple slabs are forerunners of the later geison and were fitted to each other by iron clamps, embedded in lead. Pairs of cylindrical holes every 0.6 m. served to fix the spars.

The temple had a wooden roof-truss, forming a ridged roof covered with roof tiles of the Corinthian type C2 according to the typology established by Wikander¹¹. The stroteres were 0.6 m. large, which fits nicely with the distance of the spars. The length of the calypteres is unknown, since no complete stroter was found, but it is unlikely that it differed from the length of the kalypteres which is also 0.6 m. The eaves were decorated with an interlace and the kalypteres at the edge of the roof with lionhead antefixes¹². The indentation of the antefixes with the eaves are identical to archaic roofs at Miletus¹³. However, grinded mussels of the type *cerastoderma edule* which live in the Menderes delta are added to the clay of the roof tiles; this points strongly to a making of the roof in the archaic town of Priene, which nowadays lies unaccessable under meters of alluvium in the Menderes plain south of the village of Akçakonak. An inscription which might be restored as 'Prieneon' lends further support to this assumption¹⁴.

Unfortunately, some looted artifacts from the site have already found their way into the antiquities market. Three terracotta antefixes were donated in 1992 to the

8 Furtwängler 1984, 97-103, made convincingly clear, that Rhoikos was instead the architect of the fourth Heraion, built by the tyrant Polykrates.

9 Lohmann 2007, fig. 3.

10 Gruben 2001, 375-380 fig. 283; Ohnesorg 2005a, 135-152 (with bibl. in note 1).

11 Wikander 1988, 210s. fig. 4 ('C2').

12 Lohmann 2006, 252 fig. 9; Lohmann 2007, fig. 4.

13 von Gerkan 1925, 23s. fig. 16.

14 Lohmann 2007, fig. 5.

Metropolitan Museum of Art in New York by the widow of a swiss dealer. The curator of the Metropolitan, Dr. Carlos Picón, is of the opinion that these pieces are of a mass produced eastern Greek type and in support of this abstruse assertion points to antefixes from Kalabaktepe and from Didyma¹⁵. However, as everybody will be immediately aware, these pieces are similar to but not identical with the antefixes in the Metropolitan Museum. It is indeed the case that the *antefixae* found at the Panionion are identical with those in the Metropolitan Museum and are made from the same moulds. A particular antefix design was always produced exclusively for a specific temple. To my knowledge there do not exist to different archaic buildings being decorated with identical antefixae. Therefore, in accordance with the UNESCO-Convention of 14 November 1970¹⁶, which has also been signed by the US government, the *antefixae* in the Metropolitan Museum have evidently to be regarded as illegally exported cultural property of the *Türkiye Cumhuriyeti*.

By fitting a marble fragment to the alleged threshold of the cella door it became evident, that the threshold did not consist of a huge monolithic marble slab of about 3.8 m. length. But in fact the parastades of the cella door stood on separate marble blocks, between which the threshold lied. This type of construction differs considerably from the huge marble door frames which are typical for the archaic architecture of the Cyclades.

Parts of the parastades, the door lintel or the threshold have not yet been identified among the architectural fragments. It seems that they have been robbed already long time ago. The span of the cella door therefore can only be calculated from the measurements available and should have been about 1.94 m. Within the cella no traces of the original floor are left. The stylobates of the two interior columns have been equally robbed, only their large foundations are still *in situ*, reaching down to the building level of the temple.

The Westroom of the temple with its eccentric door and a row of columns in the longitudinal axis of the room represents a type of building which is well known as *lesche*. The combination of a temple with a *lesche* within the same building is rare but not unique. The closest parallel is the late geometric temple of Apollo at Halieis in the Peloponnese¹⁷. The Westroom of the building was entered from the

15 *Athena Review* 4 no. 2, 2005, 10s. fig. 13-14. - Milet, Kalabaktepe: Gerkan 1925, 23ss. fig. 17 pl. IIA; Åkerström 1966, 103 pl. 53,1. – Didyma: Knackfuss 1941, pl. 223.

16 Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property (URL: <http://www.unesco.org>).

17 Mazarakis Ainian 1997, 162-164 fig. 243-245.

south through a huge marble doorframe. Not until the second campaign in 2006 was it evident that the door consisted of two elements: a lavishly marble doorframe integrated into the south wall of the Westroom and an inner threshold made from two marble blocks joined by two visible iron cramps (Fig. 6). Visible cramps are but rarely used in archaic architecture¹⁸. The outer threshold, which was reassembled from six fragments, lying scattered around on the surface, shows no signs of door hinges. The parts of this doorframe are the most nicely worked architectural elements of the temple. With a length of 1.94 m., width of 0.6 m. and height of 0.34 m. was the largest monolithic block found. Only the (not completely preserved) door lintel, which shows traces of intensive burning, equals it in size.

The door span measures 1.41 m. between the parastades. It's height however, could not be ascertained. The centre distance between the two pans for the wooden wings of the inner threshold measures 2.21 m. instead. The wooden wings, therefore, when opened, displayed the full outer doorframe. This is not unusual in the archaic architecture of the Cyclades.

It seems remarkable, however, also with respect of the life span of the temple, that also the interior threshold of the Westroom on the one hand was not completely finished, but on the other the surface of the threshold displays different traces of use: The eastern block is more worn than the western. This points to the fact, that most of the time the eastern wing of the door was open, while the western was closed.

The find of one of the two upper door hinges is of special interest for everybody interested in Greek architecture. It consists of a thick cylindrical tube with an inner diameter of 12.5 cm. and a long iron mandrel protruding from the cylinder (Fig. 7). The existence of such door hinges as always been postulated by architectural specialists, but this one is the first ever found in the excavation of a Greek temple.

Within the Westroom the excavation produced clear evidence of the destruction of the building through fire (Fig. 8). The entire roof is now laying on the earthen floor, covered by the mud bricks of the temple walls, now partly burnt red by the fire. At an unknown interval after the fire a severe earthquake shook the temple, which by that time, was a mere heap of rubble. None of the columns were found laying on the temple floor which seems to indicate (combined with their damaged state) that they were exposed to the fire while still standing. This testifies to the fact, that the earthquake was not causal for the fire.

18 Cf. Ohnesorg 2005b, 49 note 250.

Many utensils for a symposium like a sieve for the wine, drinking cups and ivory applications of precious beds testify to the intended use of the Westroom as a *lesche*. Its walls were decorated with weapons. We found no less than seven spearheads, a sauroter and part of a bronze cuirass with little holes to fix it on a leather coat. It strongly resembles the cuirass worn by the archaic statue of a warrior from Samos¹⁹.

If the temple is, as I have argued elsewhere²⁰, the archaic Panionion mentioned by Herodotus (1,148), we have here the assembly hall of the Ionian league.

The most recent item found on the floor of the Westroom is a *kylix*, a drinking cup made by the well-known Tleson painter dating to the middle of the 6th cent. B.C.²¹. It dates the destruction of the temple.

Shortly before its destruction the temple was finished, with the entire roof, and the Westroom had evidently already been in use as a dining room and assembly hall. But the final finish of the columns as well as a floor made of stone slabs was still missing. The building of the temple was started in approximately 570/560 B.C., the temple, therefore, existed no longer than about 20 years or a generation at most.

If, as I uphold, the temple on Çatallar Tepe is indeed the archaic Panionion, we should be able to find traces of an older cult, later the main god of the Ionian League and the Panionion, has already been mentioned by Homer (Iliad 20,403-404), but without any regard to the Ionian league and to the Panionion, which did not exist at that time. After the Greeks had attacked the Carian population of Melia and had defeated them in the Meliakos Polemos they continued the cult of Poseidon Helikonios in the Panionion, the central sanctuary of the twelve Ionian cities united in the Ionian League²².

It was, therefore, not completely unexpected that we found the well preserved remains of an older *naiskos* of the 7th cent. B.C. underneath the cella of the archaic temple, which — obviously for reasons of piety — had not been completely removed but were preserved while the younger temple was being built in 570/560 B.C. (Fig. 9). Blocks of yellow tuffo which evidently belong to the older *naiskos* have been reused to some extent in the construction of the *hekatompedos*.

19 Boardman 1981, fig. 176 (with to late a date at 520 B.C.).

20 Lohmann 2005a, 80ss.

21 Lohmann 2007, fig. 7. — For the Tleson painter in general see Beazley 1956, 178ss. 688; Mommsen 2000, 777.

22 For ample details see Lohmann 2005a, 65ss.

A filling below the floor of the cella consisted of red clay mixed with small stone chips produced when cutting the stones for the walls of the younger temple; it also contained many precious objects belonging to the older phase of the sanctuary. Some beautiful silver earrings are of a type which is also testified to in a late 7th cent. grave in the southeast necropolis on Samos, already excavated at the end of the nineteenth cent. and on the island of Chios²³.

The statuette of a lion, carved from limestone, is also part of the votive offerings belonging to the *naiskos*²⁴. It was already damaged when it was buried beneath the threshold of the cella. A very similar lion was found at Salamis on Cyprus²⁵ but was not necessarily made there. It should however, be pointed out that neither the offerings found in the *naiskos* nor in the younger *hekatompedos*, show any relation to the strange sacrificial ritual mentioned in Homer's *Iliad* in which a bull was dragged with brutal force to the altar by young men. However, votives found in archaic sanctuaries rarely show any connection with the deities venerated in that particular sanctuary.

To sum up the rich findings of precious metalobjects as well as the pottery from the filling of the younger temple allows a precise dating of the older *naiskos* to the period 670/600 B.C. This fits exactly with the results from the intensive survey, which points to exactly the same time. The *hekatompedos* therefore, was erected within an older settlement which at the time was already lying in ruins.

Unfortunately, by looting and illegal excavation, the temple has seriously been damaged. The altar and the southern wall of the *pronaos* have completely been bulldozed away. On the other hand, to my knowledge, there is no other temple of this period in the whole of Anatolia in a comparable state of preservation. In the strata untouched before excavation a number of precious objects have been found giving us a precise date for the construction both of the *naiskos* and of the later *hekatompedos* and for the destruction of the latter. This is of equally great relevance with regard to the history of early Ionian architecture. The exact dating of the temple gives us an important point of reference within the development of Ionian monumental architecture. This is especially so since the temple combines monumental and pre-monumental elements in a highly unusual manner. Its walls

23 Samos: Boehlau 1898, 46 pl. XV no. 13 (grave no. 45); Gercke, Fabricius & Boehlau 1996, 62 no. 45,8-12. – Chios: Boardman 1967, 221s. no. 350 fig. 144 (from period IV of the harbour sanctuary, ca. 630–600 B.C.).

24 Lohmann 2007, fig. 9.

25 Fourrier 2001, 43 pl. 3 no. 2 (inv. no. Sal. 1788).

of sun dried mud brick which are erected over a solid base with two frontal faces made of stone, relate the edifice to older, pre-monumental buildings while its size and representative appearance as well as the use of large marble elements link it with the monumental architecture of Ionia. Only the columns and the torus-capitals are fully developed architectural elements while the *antae* are simple large stone slabs without any capitals or bases (Fig. 5). The marble slabs on top of the walls are the precursors of the geison of later temples; the architraves and the roof-trusses were made of wood, a fact which amply explains the serious damage done by the fire to the marble elements of the temple.

With respect to the fact that the sanctuary at Emecik near Datça on the Knidian peninsula had erroneously been claimed for the Triopion by D. Berges²⁶, the central sanctuary of the Doric Pentapolis, the site at Çatallar tepe is the first archaic sanctuary of an amphictyonia which has ever been excavated. The importance of the discovery of Melia and the archaic Panionion as the central sanctuary of the Ionian League on Mount Çatallar for our understanding of history in general and especially for the history of early Ionia and the Ionian League can, therefore, hardly be overestimated. In spite of the somewhat vague ancient traditions about the Meliakos Polemos it now seems clear that this war and the foundation of the Ionian League did not take place before the end of the 7th cent. B.C. It is also evident at this time that both the famous German graecist U. von Wilamowitz-Moellendorf and the Austrian historian K. Tausend were right when the former wrote that Melia and the Panionion could have occupied the same topographical location and the latter convincingly suggested that the Meliakos Polemos ought to be seen as a conflict between Greek colonists and the indigenous Carian population²⁷. The Carians, who according to the passage in Homer (Il. 2,868 ss.) already quoted were in the possession of Mount Mycale since the second millenium B.C. were swept out than by that war. This might also explain why so far no typical Carian tombs and oval buildings have been found during the survey: they mostly belong to the 6th cent. B.C. when the Carian presence in that region had already come to an end.

26 Bankel 2004, 100-113 esp. 109ss.

27 Wilamowitz-Moellendorff 1906, 46 note 1: 'Ein weiterer Schluss ist, dass das Panionion in oder bei Melia gelegen haben wird'. – Tausend 1992, 72.

BIBLIOGRAPHY

- ÅKERSTRÖM, Å., 1966. *Die Architektonischen Terrakotten Kleinasiens (Acta Instituti Atheniensis Regni Sueciae 11)* Lund: Gleerup.
- ATHENA REVIEW. *Quaterly Journal of Archaeology, History and Exploration*, 2005. Recent finds in Archaeology, 4 (2) 10s.
- BANKEL, H., 2004. Knidos. Das Triopion, in *Macht der Architektur – Architektur der Macht*, eds. E. -L. Schwandner & K. Rheidt (Bauforschungskolloquium in Berlin vom 30. Oktober bis 2. November 2002, Deutsches Archäologisches Institut. Architektur Referat. Diskussionen zur Archäologischen Bauforschung 8) Mainz am Rhein: von Zabern, 100-13.
- BEAZLEY, J. D., 1956. *Attic black-figure vase-painters*. Oxford: Clarendon Press.
- BOARDMAN, J., 1967. *Excavations in Chios 1952-1955: Greek Emporio*. Oxford: British School of Archaeology at Athens.
- BOARDMAN, J., 1981. *Griechische Plastik. Die archaische Zeit. Mainz am Rhein: von Zabern*.
- BOEHLAU, J., 1898. *Aus ionischen und italischen Nekropolen*. Leipzig: Teubner.
- BOEHLAU, J., J FABRICIUS & P. GERCKE, 1996. *Samos - die Kasseler Grabung 1894 in der Nekropole der archaischen Stadt von Johannes Boehlau und Edward Habich*. Kassel: Staatliche Museen Kassel.
- CURTY, O., 1989. L'historiographie hellénistique et l'inscription n. 37 des Inschriften von Priene, in *Historia Testis. Mélanges d'épigraphie, d'histoire ancienne et philologie offerts à T. Zawadski*, ed. M. Piérat (Seges 1). Fribourg, Suisse: Ed. Universitaires, 21-35.
- FOURRIER, S., 2001. Naukratis, Chypre et la Grèce de l'Est: le commerce des sculptures 'chypro-ioniennes', in *Naukratis. Die Beziehungen zu Ostgriechenland, Ägypten und Zypern in archaischer Zeit*, eds. U. Höckmann & D. Kreikenboom (Akten der Table ronde in Mainz, 25.-27. November 1999) Mönnesee: Bibliopolis, 39-54.
- FURTWÄNGLER, A. 1984. 'Wer entwarf den grössten Tempel Griechenlands? Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts.' *Athenische Abteilung* 99, 97-103.
- VON GERKAN, A., 1925. *Kalabaktepe, Athenatempel und Umgebung*. Milet 1(8). Berlin: Verlag von Schoetz und Parrhysius.

- GRUBEN, G., 2001. *Griechische Tempel und Heiligtümer*. München: Hirmer.
- HILLER VON GAERTRINGEN, F., 1906. *Inschriften von Priene*. Berlin: Reimer.
- KLEINER, G., Hommel, P. & W. Müller-Wiener, 1967. Panionion und Melie. Berlin: Walter de Gruyter.
- KNACKFUSS, H., 1941. *Didyma I: Die Baubeschreibung*. Berlin: Mann.
- LOHMANN, H., 2003. 'Survey in Theben an der Mykale', 1. Kampagne 2001, in 20. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 27 - 31 Mayıs 2002 Ankara (2) Ankara: Ayrıbasım, 247-60.
- LOHMANN, H., 2004. 'Survey in der Mykale', 2. Kampagne 2002, in 21. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 26 - 31 Mayıs 2003 Ankara (1), Ankara: Ayrıbasım, 251-64.
- LOHMANN, H. 2005a. 'Melia, das Panionion und der Kult des Poseidon Helikonios, in Neue Forschungen zu Ionien', eds. E. Schwertheim & E. Winter (*Asia Minor Studien* 54) Bonn: Habelt, 57-91.
- LOHMANN, H. 2005b. 'Zur historischen Topographie des südlichen Ionien', *Orbis Terrarum* 8, 2002, 163-272.
- LOHMANN, H., 2006. 'Survey in the Mycale', 3rd Campaign: The Discovery of the Archaic Panionion, in 23. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 30 Mayıs - 4 Haziran 2005 Antalya (1), Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü (Series), yayın no. 114, 241-52.
- LOHMANN, H., 2007. 'The Discovery and Excavation of the Archaic Panionion in the Mycale (Dilek Dağları)', in *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 29 Mayıs – 3 Haziran 2006 Çanakkale, Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü (Series), yayın no. ###, ###-###.
- MAZARAKIS AINIAN, A., 1997. From rulers' dwellings to temples. Architecture, religion and society in early iron age Greece (1100 - 700 B.C.) (Studies in Mediterranean Archaeology 121) Jonsered: Åström.
- MOMMSEN, H., 2000. s.v. Nearchos no. 1. *Der Neue Pauly* 8, 777.
- OHNESORG, A. 2005a. Naxian and Parian Architecture. General features and new discoveries, in: Architecture and Archaeology in the Cyclades: Essays in honour of J. J. Coulton, eds. M. Yeroulanou & M. Stamatopoulou (British archaeological reports. International series 1455) Oxford: Archaeopress, 135-52.

- OHNESORG, A. 2005b. 'Ionische Altäre: Formen und Varianten einer Architekturgattung aus Insel- und Ostionien' (*Archäologische Forschungen* 21) Berlin: Mann.
- TAUSEND, K., 1992. 'Amphiktyonie und Symmachie. Formen zwischenstaatlicher Beziehungen im archaischen Griechenland' (*Historia Einzelschriften* 73) Stuttgart: Steiner.
- TUCHELT, K. 1991. 'Branchidai – Didyma. Geschichte, Ausgrabung und Wiederentdeckung eines antiken Heiligtums', 1765 bis 1990, *Antike Welt* 22, 1-54.
- WIKANDER, Ö., 1988. 'Ancient roof-tiles. Use and function'. *Opuscula Athenensia* 17, 203-16.
- WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, U. v., 1906. Panionion, Sitzungsberichte der Königlich-Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin in *Kleine Schriften* 5 (1) Geschichte, Epigraphik, Archäologie [1937, reprint 1972] Berlin: Verlag der königlichen Akademie der Wissenschaften, 38-57 [1-20].

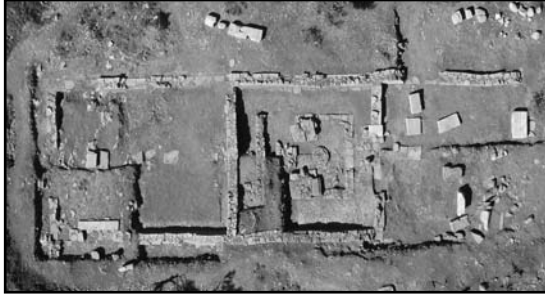

Fig. 1: Archaic Panionion: Airphoto taken at the end of the 2nd campaign, September 2006 (Photo: D. Gansera, Cologne)

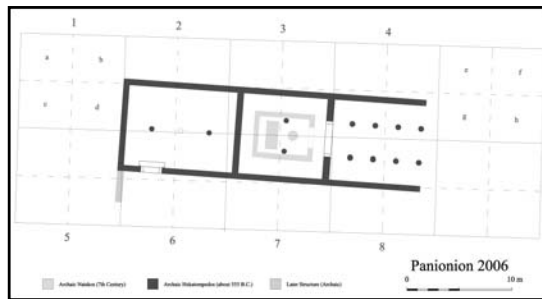

Fig. 2: Archaic Panionion: reconstructed plan of the temple (CAD: Dr. G. Kalaitzoglou)

Fig. 3: Archaic Panionion: fragment of a Ionic capital (no. PA-S002). Photo H. Büsing

Fig. 4: Archaic Panionion:
fragment of torus (no.
PA-S017).
Foto H. Büsing

Fig. 5: Archaic Panionion:
northern ante of the
temple (no. PA-S252).
Photo H. Marg

Fig. 6: Archaic Panionion:
westroom, interior
door lintel with two
visible cramps (no.
PA-S520; PA-S521).
Foto H. Lohmann

Fig. 7: Archaic Panionion: upper door hinge made form iron, inner diameter 10,5 cm (no. PA 6c48-01). Foto: K. Burgemeister

Fig. 8: Archaic Panionion: westroom, destruction level, quadrant PA 6b. Foto: H. Lohmann

Fig. 9: Archaic Panionion: naiskos (7th cent. B.C.) seen from North. Foto: H. Lohmann

2006 SEASON AT KINET HÖYÜK (YEŞİL-DÖRTYOL, HATAY)

Marie-Henriette GATES*

A brief 15th field season (5 July – 2 August) was conducted by the Bilkent University project at Kinet Höyük, an ancient port on the Bay of İskenderun, with a small team and three weeks of digging limited to the on-going Early and Late Bronze trenches on the mound. Time however proved sufficient to begin soundings north of the mound, at a medieval site that spans the occupational gap at Kinet proper between its abandonment in the mid-first century B.C. and resettlement during the Crusader period. Specialists also continued their work on various aspects of ancient Kinet: its ancient coastline, and its Iron Age and Hellenistic pottery¹.

Aims and Results of the 2006 Excavations (Figs. 1-2)

Although 2006 was intended to be the last season of excavation, circumstances deferred concluding fieldwork by one year to 2007. This season therefore concentrated on making interim progress where it would be most effective. Bronze Age trenches on the mound's west slope descended at a deliberate pace: the EB operations M and M3 from EB III into EB II deposits; and the long-lasting operation E/H into an earlier stage of LB II. Preparing these three areas for the final efforts of the 2007 campaign produced significant and challenging results.

* Doç. Dr. Marie-Henriette GATES, Bilkent Üniversitesi, İBEF (Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü). 06800 Bilkent. Ankara/TÜRKİYE.

1 The 2006 Kinet staff, affiliated with Bilkent University unless specified otherwise: M.-H. Gates, director; Charles Gates: site supervisor, OP. E/H, with Yağmur Sarioğlu and N. İlgi Evrim (Michigan); Christine Eslick (Sydney): site supervisor, OP. M, with Ekin Demirci; Murat Akar (ODTÜ): site supervisor, OP. M3; Tüpraş Field soundings: Asa Eger (Chicago) and Andrea De Giorgi (Bryn Mawr), with Mert Çatalbaş, Radovan Kabatiarova, Ahmet Çağan (ODTÜ). Geomorphology: F. Sancar Ozaner (TÜBİTAK). Faunal analysis: Radovan Kabatiarova. Sherdyard and flotation supervisors: Roseann Schneider, Eric Schneider (Santa Clara). Conservation: Franca Cole (Cambridge); architectural planning, illustration: Benni Claasz Coockson, Özgecan Yarma, Sezen Kayhan; photography: Tuğrul Çakar, M.-H. Gates. Site guard: Mustafa Kaya.

The following institutions, foundations and individuals gave their gracious support: the Turkish Ministry of Culture and Tourism's General Directorate of Cultural Heritage and Museums, and representative Burhan Balcioğlu (Gaziantep Museum); provincial and local officials, especially the Dört Yol municipality; Kinet's neighbors: the Delta Petroleum Company and BP Gas Dört Yol terminal manager M. Burgucu. The season was generously funded by the Tarbell Family Foundation, Bilkent University, and private donors.

The new project at a medieval site north of Kinet was carried out in the line of recent efforts to document the settlement history of Kinet's neighborhood during periods not represented on the mound. Previous seasons (2004-2005) concentrated on a Late Roman bridge at Kırıkköprü, spanning a late (now defunct) bed of the Deliçay ca. 1 km. south of Kinet, where finds attest to Roman and medieval settlement on both banks of the bridge (Fig. 13)². Work in 2006 shifted to the low-lying Early Islamic Site 5 or "Tüpraş Field Site" to gauge its personality and occupational sequence.

*Early Bronze Age/Kinet Phase VI, Lower West Slope*³

Kinet's Early Bronze harbor town has been investigated since 2003 near the current base of the mound's west slope, where an accessible third millennium sequence was identified in the excavation's initial seasons by step sounding OP. C. Its lowest reaches, '94 OP. C, had uncovered a small portion of two massive superposed walls built of slab-sized mudbricks with occasional stone reinforcements, and arranged in what resembled a casemate layout. These walls were oriented N-S at the mound's edge, and invited identification as enclosures for an EB fortress or fortified settlement. The eventual discovery of EB deposits deeply buried under the modern surface in fields stretching from the foot of the mound to its northwest and north (soundings '01 V-A, '02 Z4) showed that '94 C's massive walls were elevated above its contemporary surroundings, and protected an EB citadel. These interpretations were based on very small samples, however, and required more exposure to verify whether they were indeed correct. It was also necessary to place them within the firmer chronological context of a deeper and wider excavation area; and in general to identify with detail and precision the span of Kinet's Early Bronze cultural history.

For these reasons, OPs. M and M3 were placed end-to-end to open up a 20-m.-long N-S strip at the mound's east edge, inside (east of) '94 C's walls (Fig. 2). They started in 2003 at much higher levels, dated EB III (M) and MB II (M3) respectively. By 2006, their combined 200 m² were enough to display adequately the nature and function of their architectural elements. It is also fortuitous that

2 See Gates 2007: 694.

3 The Early Bronze excavations are coordinated by Kinet research associate C. Eslick, who supervised OP. M with E. Demirci. Supervisor for OP. M3: M. Akar. Both Eslick and Akar have overseen these trenches since 2003. The summaries provided here reflect their considerable skill at mastering these two trenches' excavation challenges.

findings in OPs. M and M3 have repeatedly differed rather than duplicated each other, although their diverse results make it difficult to synchronize levels across the two trenches. At the same time, each trench's characteristic features stayed consistent from level to level, and after four seasons acquired a familiarity that has helped in their accurate appraisal. What remains unexplained is how these two trenches, only a few meters apart, housed residential districts of radically different status: modest irregular structures in M; and ambitious, large-scale buildings in M3, in both sectors rebuilt along similar lines over many generations and centuries. Differing rates of erosion and slope modification schemes may have played a role here. Changes in the location of the EB citadel's enclosure walls must also have affected construction in the district, as indicated especially by the results in 2006.

OP. M, at the end of 2005, was entirely filled by the last version of an EB II fortification system (232), oriented N-S and ca. 4.3 m. wide. It included traces of two rebuilding or repair phases, both of them shallow in preservation, piecemeal in their construction, and damaged by erosion and pits. The repairs reinforced a square tower (room 195/218), confirmed this season by clearing its initial plan and by the discovery of a doorway on its north side (Fig. 3, left). It now appears that an opening (gateway) through the fortress wall was located just beyond it, in the space excavated in 1993 at the top of sounding OP. C's lowest step (step 7). Repairs and eventual blocking of the gateway were carried out in a mixed brick and stone technique reminiscent of the '94 C casemates. None of this walling was built on stone foundations, in contrast to the structural tradition that appeared in EB III Kinet and would persist until its final (medieval) occupation.

Removal of the tower and associated features showed that they were erected on a solid brick base (245), its width of ca. 5 m. suggesting it to be a platform or terrace rather than walling (Figs. 3, right; 4). Because it rose only three courses high (0.30 m.), and a burnt deposit sealed its entire upper surface, it was constructed independently of the tower, and involved an earlier effort for defense or leveling. The southeast end of the platform was strengthened by a narrow buttress (240), perhaps the jamb for a doorway. The platform bricks, like those of the tower phase, were irregular in size, the largest of them shaped like long slabs. They were packed with sherds, bones and other trash, as though the material to make them was supplied by (or cut out from) nearby middens and settlement debris. The toughness of the platform material may also indicate that the bricks were laid down before they dried, to bind and consolidate into a more resistant mass. A similar bricklaying technique was noted for the lower casemates in '94 C.

M's platform is at least one stratigraphic level above the casemates and separated from them by an erosional episode. But it should be possible in 2007 to achieve our objective of linking the casemates into the long EB occupational sequence determined by OP. M.

In summary, this west side of the mound preserves, as the earlier of its two last enclosures, a broad brick platform that eventually fell out of use and was razed or worn down to an even height. After an interval marked by a burnt surface and an accumulation of burnt debris, a new enclosure was built. It included a tower protecting this citadel's seaside gate, and lasted through two further stages before it was abandoned. Both constructions can be assigned to EB II by ceramic finds from deposits lying against their inner (eastern) faces, and from pit fills cut into both versions and underneath the platform. Pottery generally conforms with Amuq H (Plain Simple Ware cups and Brittle Orange wares), but includes burnished red-slipped bowls of western Anatolian type that are missing from this period at Tarsus⁴. In EB III, the enclosures were replaced by a roadway and housing when the settlement shifted towards the west or expanded overall. If the EB III Kinet citadel was also fortified, as one might reasonably suppose, its enclosure walls lay farther west and have now disappeared off the mound edge.

That the fortification extended south into OP. M3 was demonstrated this season by cleaning out more of the deep MB I pit (82) in that trench's northeast corner. Otherwise, finds in M3 involved earlier versions for its long sequence of large-scale buildings, their walls rebuilt directly above their predecessors. Two more were excavated in 2006, bringing the total number of separate but identical building levels to five. The latest in the series, excavated in 2004 and 2005, was preserved only as plastered floors with sunken jars, its wall foundations robbed out by subsequent builders; but the layout of its rooms was the same as in the four earlier versions, whose foundations were still visible⁵.

OP. M3's buildings in 2006 again consisted of four rectangular rooms or areas, without trace of doorways between them (Fig. 5). The northern room of version 2 was furnished with a large hearth lined with cobbles; fire installations in all later versions of this room show that it always housed a kitchen area, perhaps unroofed. There is little to identify the other rooms, and whether they were covered or open-air, but fine plaster was applied to all wall faces. Preservation remained shallow, but

4 This summary of excavations and ceramic analysis relies heavily on C. Eslick's end-of-season report, to which I am much indebted.

5 See Gates 2007: 686-687.

sufficient to announce a change in masonry technique at this early stage. Version 2's walls (123) included sunken foundations consisting of a single layer of river stones; brickwork began at floor level. All subsequent versions had two or three standing stone courses to support their mudbrick superstructures. Version 3 (85) provides a useful illustration of how interstices and irregularities in the stonework were plugged with mud to create a smooth wall face, and then thickly plastered to conceal the foundation courses entirely. Version 1, the earliest reached in 2006, has yet to be excavated to foundation level; it may be missing stone foundations altogether, as is the case for the late EB II level above the ruined brick platform in M. Terracing on this east slope was again suggested by stonework against the south end of M3's east balk (63 and earlier 124).

These two early buildings in M3 may correspond in M to the intermediary phase between the demise of the fortifications and the modest residential district declaring the start of Kinet's EB III. It began in M with pits, stone-lined features and brick walling, cut into and built on top of the last enclosure wall's ruins. M3's Level 1 building would be contemporary. The second stage of M's intermediary phase introduced the practice of setting walls onto stone foundations. This corresponds to M3's Level 2, with its sunken stone foundation course. Ceramic finds from its thin deposits and mixed fills also suggest a late EB II date. How M's constructions related to their contemporaries in M3 remains unexplained, however.

*Late Bronze Age/Kinet Phase IV:1, West Slope*⁶

The 2005 season in OP. E/H, a 160 m² exposure on the mound's west slope, had revealed a previously unattested Period 13.2, the closing stage of Late Bronze occupation at Kinet (Fig. 6). Its small-scale structures suffered dramatic collapse, and its ground surface covered with rubble slumped steeply to the southeast. Earthquake destruction was indicated by the uniform direction of building scatter and floor surfaces interrupted by shear and uplift. Occupational debris pointed to a Hittite cultural tradition degenerated into a local version⁷.

It was hoped that clearing the considerable stone collapse obscuring this level's wall lines and surfaces would clarify its architectural layout, and -- in some cases -- identify a source for these stones. The many boulders lining E/H's sloping

6 Supervisor for OP. E/H: C. Gates, with İ. Evrim and Y. Sarıoğlu.

7 Gates 2006: 302-307; 2007: 690-691.

southeast quadrant 520-522, for instance, could not be associated in 2005 with any visible walling, although they must have fallen from a substantial construction; and the west end's room 544 and courtyard walls presented a confusing picture of irregular and toppled walls. This season therefore undertook the removal of Period 13.2's rubble with attentive caution, but the results were not conclusive. The stones covering the southeast slope may have toppled from a nearby foundation 565 oriented E-W, preserved as a short stretch and single course only but with stones of similar large caliber (Fig. 6). If this wall's foundation was originally -- like the smaller structure 480 to its west -- five courses high, it might account for the accumulation of stones beside it. Not answered, however, is the form and purpose of building to which this heavy masonry belonged. Dismantling the outer wall of room 544 at the west end of E/H also showed that it had been reworked on several occasions, like unit 507-528 in the northeast; and that the wall was already reused from the previous period 13.1. This final Late Bronze phase was thus subject to a series of small modifications that, together with the considerable damage it underwent, blurred its overall plan beyond recognition.

Another puzzle was a group of three cut limestone blocks beside a stone-lined cavity at the east edge of E/H, in the midst of the slope rubble near the trench balk (Fig. 6). These blocks were evidently not in their original position, and anomalous because of their shape, material and size (ca. 0.50 x 0.60 m., and 0.30 m. thick). Their source was discovered this season: the three blocks were pried out, in antiquity and most likely at the start of 13.2, from the end and roof of a tunnel-like feature 534 that is mostly inside E/H's east balk. This feature was investigated in 2006 by cutting a sounding through the cavity to its base (Fig. 7). The sounding exposed, in section, a narrow tunnel, 0.30 - 0.40 m. wide and ca. 0.60 m. high, running east and downwards at a steep incline. Its sides were built of, or lined with, two courses of large yellow mudbricks; a single brick lined its floor. Above these rested a pitched ceiling of rubble, packed in earth and capped by limestone blocks -- like the three found in 2005 -- counterbalanced by boulders in corbelling technique. Once the west end was opened up, it became possible to penetrate into the tunnel for a length of five limestone ceiling blocks before safety concerns stopped our investigations. Three more ceiling blocks could be seen behind them; a stick inserted deeper into the tunnel showed that it continued at the same width for another 5.5 m., or an overall length of 7.5 m. without reaching an end.

Every aspect of this tunnel remains unresolved except for its superficial description. Its narrow and low proportions make it suitable for drainage but not as

a passageway for people. The “cavity” at the west end was originally sealed off, however, by the three blocks that had been dislodged in antiquity, and there would have been no access into the tunnel at its elevated west end. There is also no evidence at present to determine when this feature was built: surely before Period 13.2, but neither stratigraphy nor context could associate it this season to the preceding Period 13.1 and the tunnel itself was entirely clean of infiltrated soil or any cultural material. Although most of this tunnel and its roofing lie inaccessible underneath a high balk, it is hoped that the 2007 season will clarify some of these issues by further excavation to its west, within the trench. In the meantime, the entrance of the tunnel and the sounding in front of it were refilled at the end of this season to discourage accidents and curiosity.

The removal of Period 13.2 walling and surfaces exposed its predecessor, Period 13.1, immediately underneath (Fig. 8). It was separated by a thin accumulation of cultural deposit only in the western sector of the trench; in the eastern sector, 13.2 wall foundations and pavements lay directly, without intervening soil, on those of Period 13.1. This LB II architectural phase had been easily defined to the southwest of E/H in '97-'98 OP. J/L, where a portion of a house and courtyard with hearths and ovens was found to be well preserved. However, the extension of this housing northeast into E/H suffered from the stone-robbing pits and building activities of the following (13.2) residents: wall foundations were shallow and interrupted, and none remained complete for its entire original length. Some features proved to have been renewed or maintained into the next phase: the cobbled area in the center of E/H originated in 13.1 (570) and was repaved in 13.2 (480), in both cases serving as a courtyard for the structures around it. The cobbles included many salvaged grinding stones. In the northwest, walling 482, again bordered by paved areas, had also originated in 13.1, and was reinforced by several more stone courses for reuse in 13.2. It was also apparent that 13.1's walls and structures had undergone several modifications during their own lifetimes, but the thinness and disruption of associated surfaces and floors obscured the fine points of their sequence. Unique to this level were nine large and deep postholes, most of them lined from base to rim with stones. They averaged 0.25-0.30 m. in diameter and 0.30-0.50 m. in depth, enough to hold stout posts; they contained only soft, clean soil without any impression of organic material. These postholes were situated in two areas, to the west and south, framed by fragments of wall foundations. They suggest an architectural layout consisting of two courtyards enclosed by rooms to the west and east. The housing unit on the east may involve a doorway with a

flat stone post support in its center (between walls 571 and 572) if the preserved foundations indeed reflect the ancient design. Finally, despite the poor definition of this level, several aspects distinguished it from the next (later) architectural phase: house walls followed a different orientation, aligned with the earlier LB II layout known in J/L for Period 14; and wall foundations were neatly constructed, with facing stones and an inside fill of smaller ones -- also typical of Period 14. Thus a continuity in building tradition from Period 14 to 13.1, as noted in J/L, was confirmed by the larger exposure of housing in E/H even in the absence of a coherent plan.

Most of this level's cultural material had been stripped from its surfaces, but the small amount of pottery that could be assigned to it was instructive. Sherds included the expected LB II fineware Cypriot imports. More exceptional were two Canaanite jar handles stamped before firing with seals of a type used by Hittite officials; one of the handles was also incised with a potmark (Figs. 9-10)⁸. One of the central roundels contains traces of Hieroglyphic Luwian script, now much abraded (Fig. 9, right). These seals confirm Hittite participation in the affairs of Late Bronze Kinet with a precision so far unprecedented at this site. Otherwise, this level produced only copper alloy needles, bits of wire and a fish hook, and a few bone tools, all from the central court and appropriate for household tasks. Faunal remains included heavy concentrations of fish and shells, an exploitation of marine resources familiar from this phase in J/L.

The season concluded with soundings into the burnt, pottery-rich deposit that characterized Period 14 in adjacent '94-98 J/L, where a domestic compound was destroyed with its household furnishings in situ. This level will be excavated in OP. E/H in the coming season.

Middle Iron Age/Kinet Phase III:2, West Slope

In the course of trimming OP. E/H's east balk on the first day of the season, two cylinder seals were discovered together in the thick leveling fill of Middle Iron Age Period 8. One of the seals, made of "Egyptian blue," represents a pair of

8 KT 23784 [06 E/H 555 L. 1433], seal diam = 2.1 cm. This lot was associated with a pebbled surface outside a Period 13.1 room against the south balk of the trench. Other pottery included a juglet with a pinched-in girth, and a vessel of Syrian red-polished coarse ware. The second example, KT 24011 [06 E/H 597 L. 1470] with a seal diameter of 2.6 cm., came from the top of a burnt deposit in the northeast corner of E/H, behind walls 571-532 and may date to Period 14. The two stamps are similar in type, however.

large birds running with wings outstretched and heads turned back; astral symbols are in the upper field (Fig. 11). It is in the Neo-Assyrian style of the ninth/eighth century B.C., contemporary with the context in which it was found⁹. This is the fourth Neo-Assyrian cylinder seal found at Kinet, and reinforces previous evidence for an official Assyrian presence at the site. The second, haematite seal is older by six centuries and illustrates two presentation scenes in which an interceding deity escorts a kingly figure who approaches a god (Fig. 12). One of the gods, drawn in profile, wears archaizing clothing and places his foot on a stool. The other, perhaps a goddess, is taller than the others and depicted in frontal view. Material, composition and drillwork identify it with the class of Mitanni Elaborate Style seals that evolved from Old Babylonian glyptic¹⁰. Since it was lying beside the Neo-Assyrian seal, it may have been an heirloom belonging to its Iron Age owner, and need not have reached Kinet at the time it was manufactured, in Late Bronze I.

Medieval Site, Tüpraş Field

A survey carried out in 2005 to locate settlement distributions in Kinet's immediate area after the port's late Hellenistic abandonment discovered, ca. 800 m. north of the Kinet mound, an early medieval site ('05 Kırıkköprü Survey Site 5) announced by an extensive sherd scatter, limestone blocks, fragments of marble architectural ornamentation and column shafts beside pits dug illicitly in the previous months¹¹. Asa Eger (University of Chicago) and Andrea De Giorgi (Bryn Mawr College), who had conducted the survey, began soundings here this year to supplement the region's cultural history during periods not documented by Kinet itself¹². Site 5, named by us the "Tüpraş Field Site" after its landowner, is unbuilt like the fields surrounding it and under cultivation for commercial produce. Illicit antiquities' digging has disturbed the area on a small but destructive scale.

9 KNH-1570 [KT 22743, '06 E/H 560 L. 1365]. H = 5.4 cm.; diam = 2.5 cm. Frit, carved with shallow but sharp incisions. Complete; discoloration at the two ends show it was originally fitted with metal caps, now lost. Cf. Porada 1948: 73 and no. 634, "Neo-Assyrian Linear Style."

10 KNH-1571 [KT 22744, '06 E/H 560 L. 1365]. H = 4.1 cm.; diam = 2.2 cm. Haematite, carved with a fine drill. Complete; some wear on surface and edges. Cf. Porada 1948: 140 and no. 1012, "Mitannian Elaborate Style with Old Babylonian Elements."

11 Gates 2007: 694.

12 Tüpraş Field supervisors A. Eger and A. De Giorgi, with A. Çağan and M. Çatalbaş. Topographic and architectural planning: B. Claasz Coockson with R. Kabatiarova. Geomorphological survey: F. S. Ozaner.

The topography separating the Tüpraş Field site from Kinet is today shallow and open: a wetland extending without natural or artificial interruption to the sea. Both sites sit at the same distance from the modern shore and were situated to benefit from similar topographic circumstances. In antiquity, the coastline here formed an 800-m.-long bay, with the Tüpraş site at its northern limit and Kinet at its southern one (Fig. 13). A branch of the Tümeçay in its earliest stage flowed into this bay, but it had long been replaced by aquifers when the Tüpraş Site was founded in the Early Islamic eighth century A.D. to exploit a coastal rather than estuary harbor¹³. Nonetheless, gravels encountered in soundings at the northeast and southern extent of the fields showed that riverine flow recurred periodically. The threat of flooding would explain why the medieval site chose to occupy a slight rise in the landscape, ca. 7.75 masl, an otherwise insignificant elevation. Unlike Kinet, this early medieval settlement did not construct a citadel high above the surrounding plain, but placed it on level ground.

Excavations were planned to determine the Tüpraş Field site's spatial extent and chronological span. The first aim was answered by four soundings. One was opened on the topographic rise, where pit-digging had exposed limestone blocks and wall foundations (T.F. 1, 3 x 3 m.). Another three (T.F. 2, 3 and 5) to its northeast, east and southeast, were long and narrow trenches testing the site's limits suggested by surface sherds and configurations visible on CORONA satellite imagery¹⁴. These three contained natural layers of soil and gravel down to depths of two meters. They showed that the sherds on their surfaces had been displaced by fieldwork and erosion, and did not reflect underlying cultural deposits. T.F. 1, in contrast, produced stratified cultural material from its modern surface down to sterile soil at a depth of nearly two meters. Another three soundings, T.F. 4, 6 and 7, then sought to locate the site's probable southern and eastern boundaries. It must also extend north beyond the limit of the Tüpraş Field and into the enclosed property of the Botaş Dörtüol terminal.

The program's second goal, to establish the chronological and cultural range of the Tüpraş Field Site, was admirably served by T.F. 1 and confirmed by the three adjacent soundings T.F. 4, 6 and 7. Their stratigraphy provided a vivid and well-defined sequence of four architectural levels with several subphases (Fig. 14). Pottery associated with them ranged from the late Umayyad/early Abbasid eighth century A.D. for the earliest level to the 12th-14th century A.D. for the latest

13 A geomorphological study of this wetland and the bay that it replaced was carried out in 2006 by F. Sancar Ozaner, whose conclusions are briefly cited here.

14 The distance from T.F. 1 to T.F. 2, to the northeast, was 347 m.; from T.F. 1 to T.F. 3, to the east, 239 m.; and from T.F. 1 to T.F. 5, to the southeast, 239 m.. The area enclosed by these four soundings is ca. 6.5 ha.

one. The last phase overlaps with the medieval resettlement of Kinet Höyük (Kinet Phase I), and like Kinet ended in a devastating fire which concluded the occupation at both sites. Architectural remains of two types occurred in alternation: massive walling suitable for a site enclosure or fortifications, and domestic structures. The earliest level Phase 1, established on sterile soil, was found in T.F. 1 and especially T.F. 7 to its east, where a 1.6-m.-wide wall (14) running N-S, preserved two courses of limestone ashlar above a double course of river stones (Figs. 14-15). This monumental construction would have offered good protection to housing built inside it (to its west), and may mark the eastern limit of the eighth-century site. After two levels (Phase 2) of domestic architecture, a second massive project was undertaken (Phase 3), this one certainly involving defense. It consisted of walling comparable in width to the earlier one, oriented E-W and traced from T.F. 4 and 1 west to T.F. 6 for a length of 22 m. without encountering its western limit (Fig. 15). It turned a corner north inside T.F. 7, where the solid foundations of a square tower, 1.9 x 1.9 m., were sunk directly on top of the earlier wall 14. This later enclosure's foundations involved a sunken rubble-and-mortar socle that included some ceramics and tile, and was nearly one meter deep. Its superstructure consisted of limestone blocks of larger dimensions than for the earlier wall¹⁵, most of them robbed out but their impressions still clear on the surface of the foundations. The blocks that were lying on the surface before excavations began belonged to this wall too, but most of the superstructure must have been removed long ago. The stratigraphic sequence in these soundings was compressed and presented more walling than it did cultural deposit; the enclosure's sunken foundations also interfered with the sequence by cutting through walls and floors, and illicit digging interrupted surfaces at several crucial spots. Nevertheless, this enclosure can be assigned a tentative date in the tenth or eleventh century. It certainly formed the southeast corner of a large square fortress. With its eighth-century predecessor, it confers good evidence for identifying the Tüpraş Field Site with Hisn at-Tinat ("Fortress of the Fig[s]"), referred to by ninth and tenth century geographers as located in this region¹⁶.

The last occupation consisted of house remains: a court in which was placed an upright marble column drum for reuse as a table or stand, and portions of herringbone walls. This level (Phase 4, with two subphases) produced a good selection of complete or near-complete vessels, left behind when the settlement burned. Pits from this and earlier levels contained a variety of plain, glazed and molded ceramics, and storage jars. Glassware included a ninth-century, molded and cut perfume bottle manufactured in an Iraqi center such as Samarra. In

15 Blocks are ca. 0.5 x 0.9 m., in contrast with the narrower ashlar of wall 14.

16 Redford et al. 2001.

general, this unbroken sequence of six centuries beginning with the Early Islamic period is holding its promise to supplement the gaps at Kinet. Investigations are expected to continue here in future years. In the meantime, the soundings were refilled at season's end in the hope of preserving their remains intact until archaeological research resumes.

Geomorphology, Finds' Analysis and Conservation

A brief study to determine the contour of the ancient coastline between Kinet and the Tüpraş Field site, separated in antiquity by a large natural bay, was carried out by F. Sancar Ozaner, responsible for the Kinet project's initial geomorphological research¹⁷. This bay's ample area would have provided exceptional anchorage together with space for boats and shipments, and a valuable complement to Kinet's estuary harbor along the mound's south flank.

Ceramic and clay analyses continued on two fronts: Hellenistic ceramics (J. Poblome), and sampling Iron Age imported wares (P. Grave, L. Kealhofer, B. Marsh). From the objects in a variety of materials conserved by F. Cole, eight were selected for inventory in the Hatay Museum, Antakya.

REFERENCES CITED

- GATES, M.-H. 2006, "Dating the Hittite Levels at Kinet Höyük: a Revised Chronology." Pp. 293-309 in *Structuring and Dating in Hittite Archaeology [BYZAS 4]*, ed. by D.P. Mielke, U.-D. Schoop and J. Seeher. Istanbul: Ege Yayınları.
- GATES, M.-H. 2007, "2005 Season at Kinet Höyük (Yeşil-Dört Yol, Hatay)." *Kazi Sonuçları Toplantısı* 28: 2, 685-700.
- GOLDMAN, H. 1956, *Excavations at Göz lü Kule, Tarsus II. From the Neolithic through the Bronze Age*. Princeton: Princeton University Press.
- OZANER, F.S. 1995, "Dört yol-Payas (Issos) Ovası'nda (Antakya) Tarihi Çağlardan Günümüze Süregelen Jeomorfolojik Değişikliklerin Kinet Höyük Üzerindeki Etkileri." *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 12: 513-27.
- PORADA, E. 1948, *Corpus of Ancient Near Eastern Seals in North American Collections I: The Collection of the Pierpont Morgan Library*. Washington, D.C.: Pantheon.
- REDFORD, S.N., IKRAM, S., PARR, E.M. and BEACH, T. 2001 "Excavations at Medieval Kinet, Turkey: A Preliminary Report." *Ancient Near Eastern Studies* 38: 58-138.

¹⁷ Ozaner 1995.

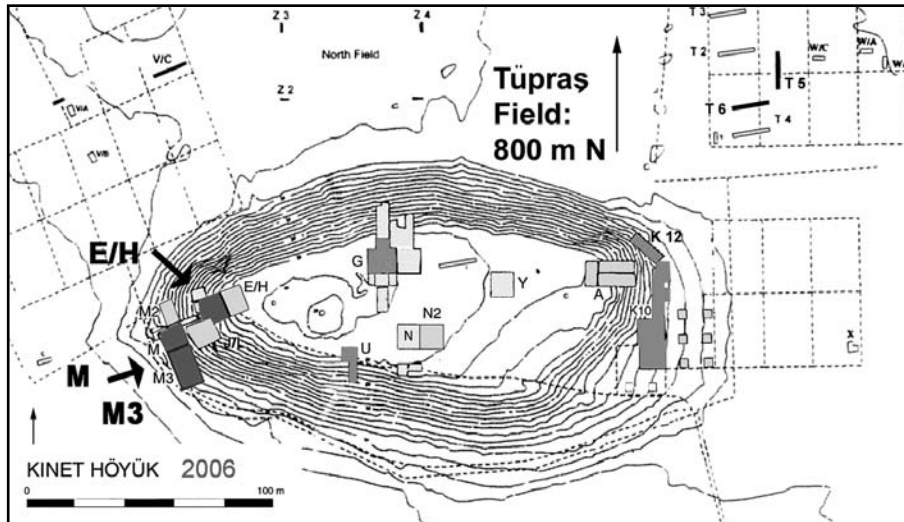

Fig. 1: Topographic plan of Kinet Höyük, with 2006 operations shaded

Fig. 2: Kinet West Slope from South, with 2006 operations marked

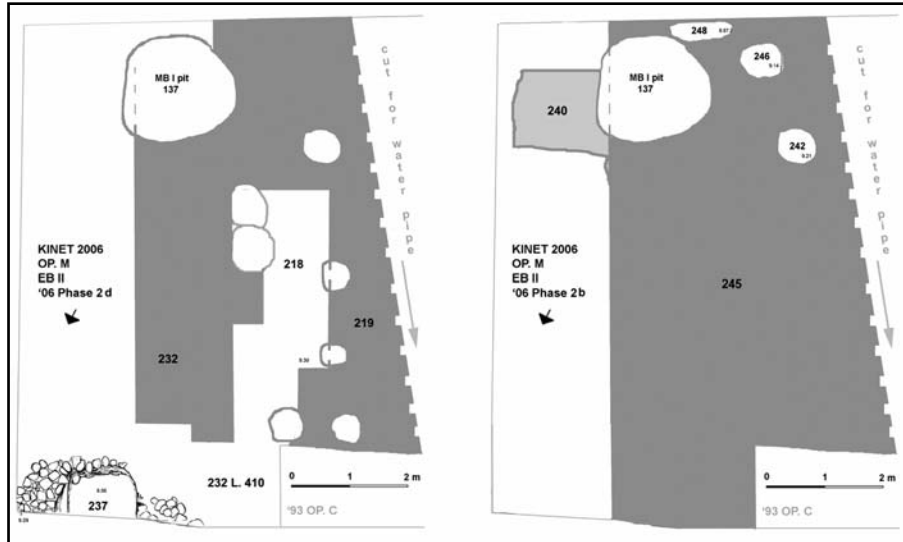

Fig. 3: OP. M, EB II tower (left); earlier platform (right)

Fig. 4: OP. M, EB II platform 245 from North

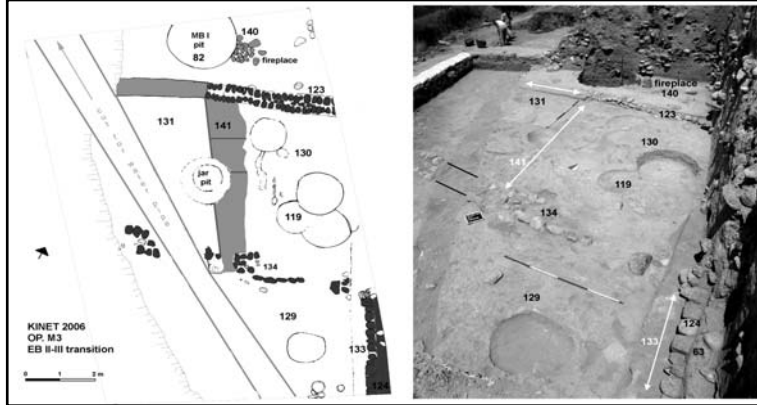

Fig. 5: OP. M3, EB II-III transitional phases; earlier brick walling labelled in white (right)

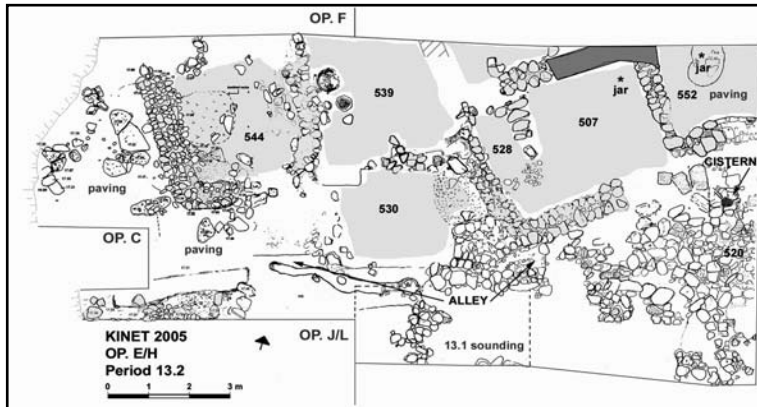

Fig. 6: OP. E/H, plan of Period 13.2 (LB II final, "Sub-Hittite")

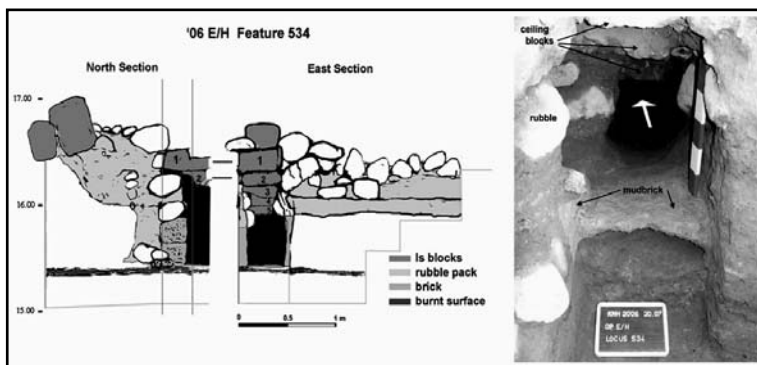

Fig. 7: OP. E/H feature 534, N and E sections in plan (left) and interior (right)

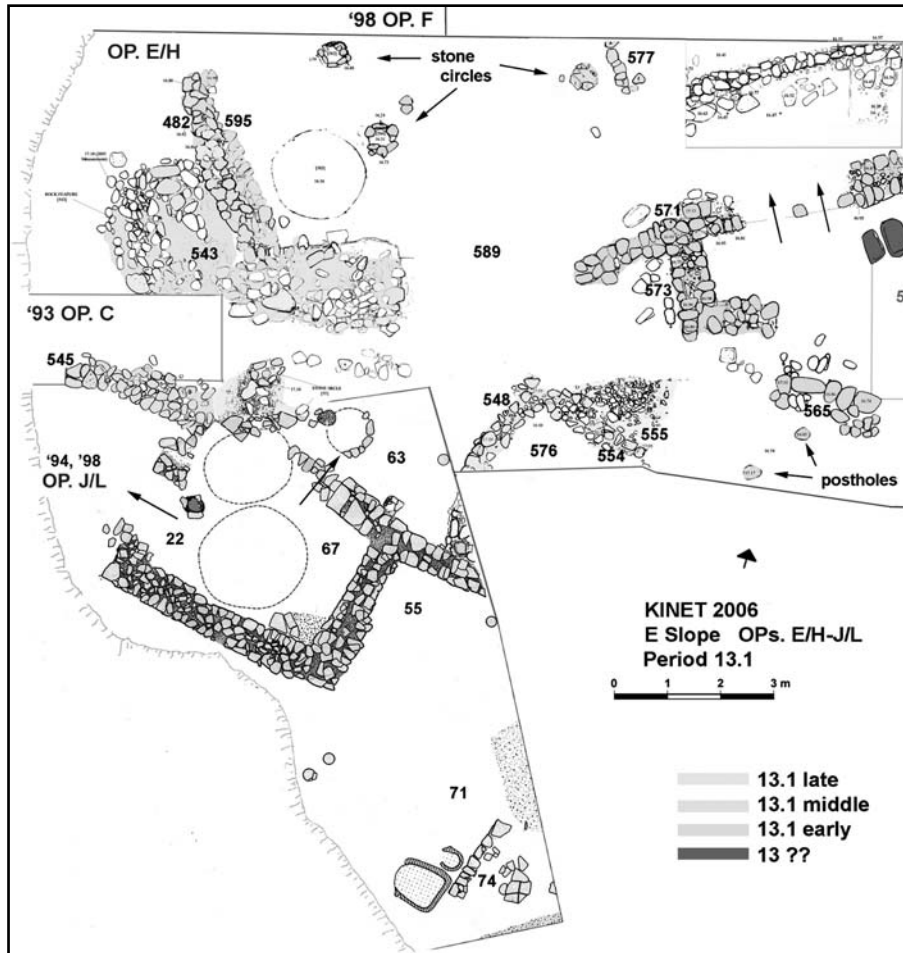

Fig. 8: '06 OP. E/H + '94-'98 OP. J/L, Period 13.1 (LB II)

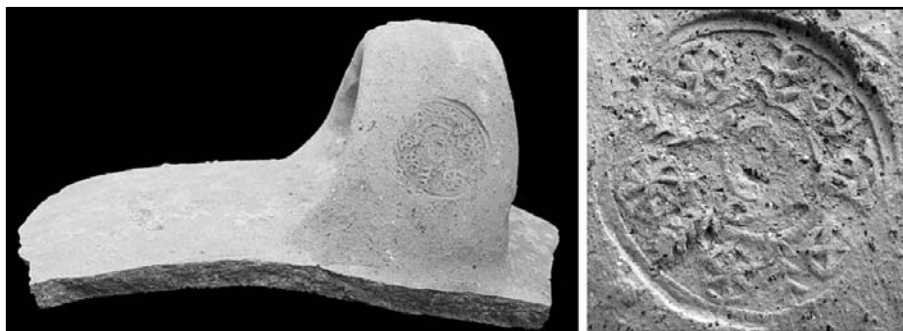

Fig. 9: OP. E/H, stamped handle KT 24011 (Photo T. Çakar)

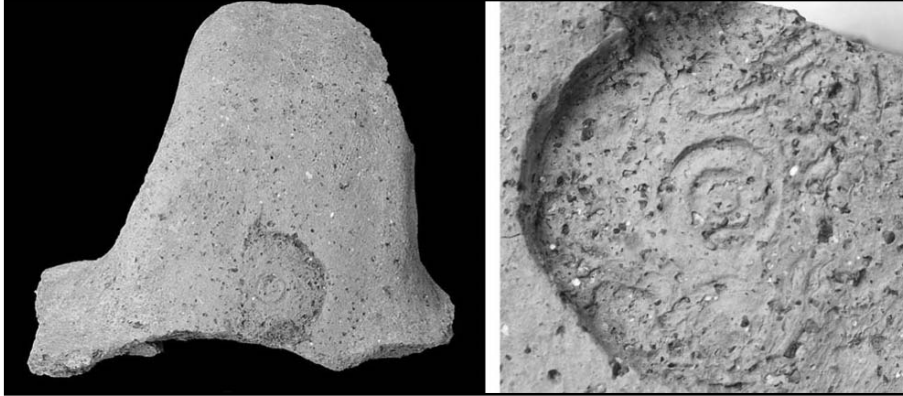

Fig. 10: OP. E/H, stamped handle KT 23784 (Photo T. Çakar)

Fig. 11: OP. E/H, Neo-Assyrian cylinder seal KNH-1570

Fig. 12: OP. E/H, Mitanni Elaborate Style cylinder seal KNH-1571

Fig. 13: 2005 Kinet survey area in CORONA satellite imagery (A. Eger)

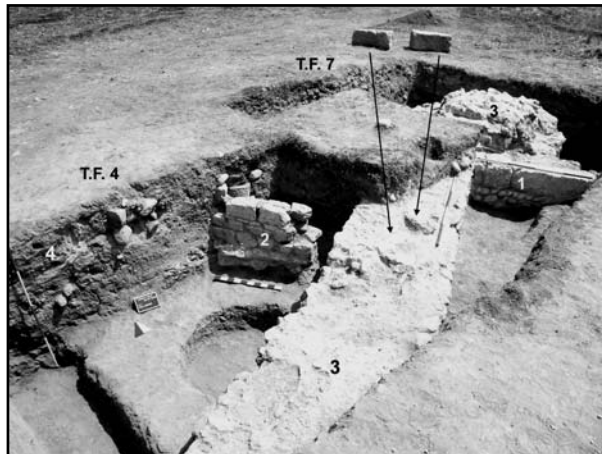

Fig. 14: Tüpraş Field Soundings 4 and 7 from SW, with occupational phases labelled

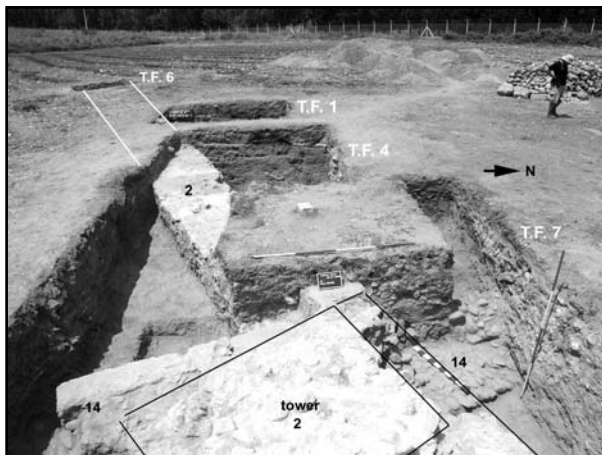

Fig. 15: Tüpraş Field Soundings 6, 1, 4 and 7 from E

ELAIUSSA SEBASTE - REPORT OF 2006 EXCAVATION SEASON

Eugenia EQUINI SCHNEIDER*

During the 2006 campaign of excavations and conservation at Elaiussa Sebaste, our activities concerned in particular (Fig. 1):

1. The area of the Byzantine palatial complex.
2. The south-eastern side of the promontory where a sector of the domestic quarters and industrial activities were located.
3. The south-western necropolis.
4. The theatre complex.

AREA OF THE BYZANTINE PALATIAL COMPLEX

In the area of the Byzantine palatial complex, investigations have been pursued along the southern-western and south-eastern side of the circular portico.

In the south-western sector, the removing of modern filling-in and of the enormous collapse of fragments of vaults and ceilings allowed us to bring to light almost completely a complex system of vaulted, adjoining rooms, with rectangular plan, divided by arches (Fig. 2).

The very poor material found in the collapse can be dated to the second half/end of the VI century A.D., but with numerous traces of later presence. Only in one room (A9), which still preserves its vaulted ceiling, it has been possible to identify the level of the floor preparation (Fig.3).

Once the cleaning of the area was completed, a great collapsed arch (1.40 m. wide) was isolated in correspondance to room A 17, constructed with two rows of voussoirs with an *opus caementicium* nucleus, which most probably pertained to the upper floor of this wing of the complex.

* Prof. Dr. Eugenia EQUINI SCHNEIDER- Dipartimento di Scienze Storiche, Archeologiche e Antropologiche dell'Antichità- Università di Roma "La Sapienza" – Piazzale A.Moro 5- 00185 Roma /ITALYA.

In the south-eastern area the new investigations allowed us to identify a large hall (A3) with an apse on the eastern side (Fig. 4). As the circular portico, also the hall has been partly carved out of the rock and partly built with small blocks of limestone. The apse presents at a much higher level than that of the room's pavement a sort of balcony (perhaps linked to an upper gallery) built by smoothing out the surface rock bank and accessible through a ramp which extends on the northern side of the room. Some white marble slabs pertaining to the floor and to the perimetral wall have been found among the collapsed material and in fire marked strata together with *numerous* tesserae of a white mosaic completed by a coloured frame.

Only very few fragments of the decoration elements are presently preserved (small marble columns and capitals), because of the collapse of the most part of the perimetral walls and because all the complex was systematically stripped in antiquity; In fact many marble slabs were found piled together with a row of roof tiles; all this material had been wilfully accumulated for its removal and transport and had remained buried by the fire touched strata of the building.

The ceramic findings can be dated within the mid-VIth century A.D., a chronology corresponding to the period of the destruction and abandonment of at least some parts of the palatial complex, confirming the data testified in the previous campaigns. Although related studies are still in progress, the main lines of such remarkable building are fully evident, as it is readable on the preliminary plan (Fig. 5). It was situated in a magnificent strategic and highly visible position between the northern and the southern harbour basins.

The architectural scheme is quite unique in its use of the ground's morphology to create rooms at different levels. The two apsis reception halls, respectively at the western and eastern sides, the living and service rooms (but, as mentioned previously, the precise functions of the various rooms must be still cleared) were organized around the circular porticoed court on two floors as testified by the surviving structures, creating a truly imposing structure.

SOUTH-EASTERN SIDE OF THE PROMONTORY

The investigations of this quarter of the ancient city, with structures pertaining to domestic and manufacturing facilities, (situated some 150 m. from the Byzantine palace) along the shore of the ancient southern harbour, started in 2005. As already mentioned in last year's report, the earliest occupation of the area goes back to

the end of the II century B.C., but the presently preserved arrangement belongs to a great extent to the later and last phase of use. In fact, in the V and VI centuries A.D. the quarter underwent a radical reorganization that mostly destroyed the structures of Roman period.

The preliminary plan of the quarter seems rather complex (Fig. 6). The rooms are located on different levels, leading one into the other, with a little colonnaded portico, stairs, water canalization systems and cisterns; in some parts limestone slabs pavement is still preserved (Figs. 7,8).

During the excavation of room IVf, paved with square bricks and probably to be identified as a workshop or depot for some kind of foods, grain etc. some vases set into the pavement have been brought to light (Fig. 9). Among the findings of room IVc can be mentioned a bronze chandelier and a ring with a Greek inscription on the collet: "*Christ protect or help*" and very probably a female name.

During the last week of excavations, removing collapse materials from a cistern located in the lower terrace near by the 2 kilns for pottery brought to light in the 2005 campaign, 79 well preserved amphorae (overall LR 1) and quantities of big fragments all datable within the first half of VII century A.D. were discovered (Fig. 10). The fact that the amphorae are for the most part intact leads us to believe that they were thrown purposefully into the cistern when it was still at least partially filled with liquid.

This newly excavated sector has revealed until now various chronological phases of use, from the end of the IV century, beginning of the V until the middle or second half of the VII century A.D. This last date is further confirmed by the discovery of a hoard of 47 coins near by the northern perimetral wall of room IIc, inside a thin stratum of plaster (Fig. 11).

The most part of the coins pertains to the period of the emperor Heraclius (610-641 A.D.), some of them to his predecessor Phocas (602-610) and the latest one to Costans II whose reign ended in 668 A.D. Therefore it is very probable that the coins' hoard could have been hidden, as well as the amphorae, in connection with the Arabic invasion of this part of the Cilician coast datable around the 672 A.D., date which corresponds to the abandonment of the most part of the city.

SOUTH WESTERN NECROPOLIS

During the 2006 campaign, excavations finalized to the conservation and safeguarding of the tombs had been carried out also in the first sector of the

southwestern necropolis of the city which extends in the area between the agora complex and the temple's terrace (Fig. 12).

This area is located on natural terraces with different levels and was, before starting our work, filled in by piles of stones and spontaneous vegetation.

The five rock tombs and one sarcophagus visible in this first part of the cemetery, violated and reused for different purposes in antiquity, didn't preserve inside any funerary object; only two funerary inscriptions, one pertaining to a female funerary bust, the second inscribed on a cippus have been found; the fragments of glass, pottery, lamps, a gold earring found outside the tombs in the filling in of the pavements' preparation of a later chronological phase of the area's use, allows us to hypothesize that the tombs went out of use within the end of the II, beginning of the III Century A.D.

After this date a part of the funerary complex had been reused for agricultural processing facilities. In fact the tombs show on their top structures built with small blocks, which are pertinent to the transformation of the area's use which took place from the III century on in this sector of the necropolis. The structure set onto tomb 5, with walls constructed with small blocks which integrate the rock bed, has a hydraulic mortar floor: it seems therefore evident that it functioned as a cistern which is further confirmed by the presence of a channel dug into the rock bed and covered with the same type of coating.

Furthermore an ample quadrangular terrace entirely cut into the flattened out rock-bed and limited to the E and NE sides by small block walls, was occupied by an installation for oil production with presses for the crushing of the olives and the squeezing of the paste, counter weights, collection basin cut out of the rock, a fire hearth etc (Fig. 13).

The entrance must have been near the SE corner. The facility must have been covered by a roof, as proven by the presence of several holes for wooden beams found on the walls cut into the rock and by the finding of many tiles.

Concerning the chronological data of this installation's use, a *terminus post quem* can be constituted by the ceramic findings originating from the preparation and levelling of the rocky bank, which suggest the first decade of the III century A.D. Its late phase of use is datable between the second half of the IV and the beginning of the V century A.D., as testified first by the collapsing of the walls and then by the presence of ceramic scraps, especially LR1 amphora probably to be linked to kiln waste. Indeed a pottery kiln in brick has been discovered in the

southern sector of the area: the structure, which was installed on an earlier kiln, is badly preserved and it seems to have been installed when the olive oil facility went out of use and this testifies the various activities to which this area was dedicated over different periods.

RESTORATION AND CONSERVATION ACTIVITIES

Concerning the restoration and conservation activities, we carried out in particular our program of implementing the safeguarding of the theatre and the systems to facilitate and encourage tourist enjoyment of the complex. For this purpose we completed the restoration of some parts of the building and created an itinerary marked by steel posts and fencing, indispensable for the visitor's physical safety, and equipped with explanatory panels (Figs.14, 15).

The project has been realized by a team of architects of the Politecnico of Torino, directed by Prof. E. Romeo. Our purpose for the next 2007 campaign will be to complete the restoration of the *opus sectile* floors of the basilica in the agora complex; the restoration work will be followed by the team of Selçuk Şener of the Başkent University. Upon its completion we will also realize for this area a visitor's route, that will explain the various chronological phases of the complex.

GEO-RADAR PROSPECTING

During the 2006 campaign, geo-radar investigations were carried out in the ancient port areas. The geo-radar surveys (GPR –*ground-penetrating radar*) were executed with the scope of identifying targets within the port areas. Ninety-nine GPR sections were carried out for an overall of 4,400 linear meters within the archaeological area and all the sections were geo-referenced by applying GPS differential system. On several identified target sites test drillings were carried out which allowed to make an hypothesis concerning the location of the 5th-6th century coast-line. These test drillings will be pursued during next year's campaign in view of tracing surviving port structures and to define the transformation of the port basins during the various chronological phases of the city.

Finally I wish to present the cover of the forthcoming III volume of the Elaiussa Sebaste excavations concerning the agora complex and the Christian basilica and to thank all the members of my team, both Turkish and Italian, for their full and dedicated collaboration, last but not least Dr. Nilgün Sinan of Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğü for her precious help.

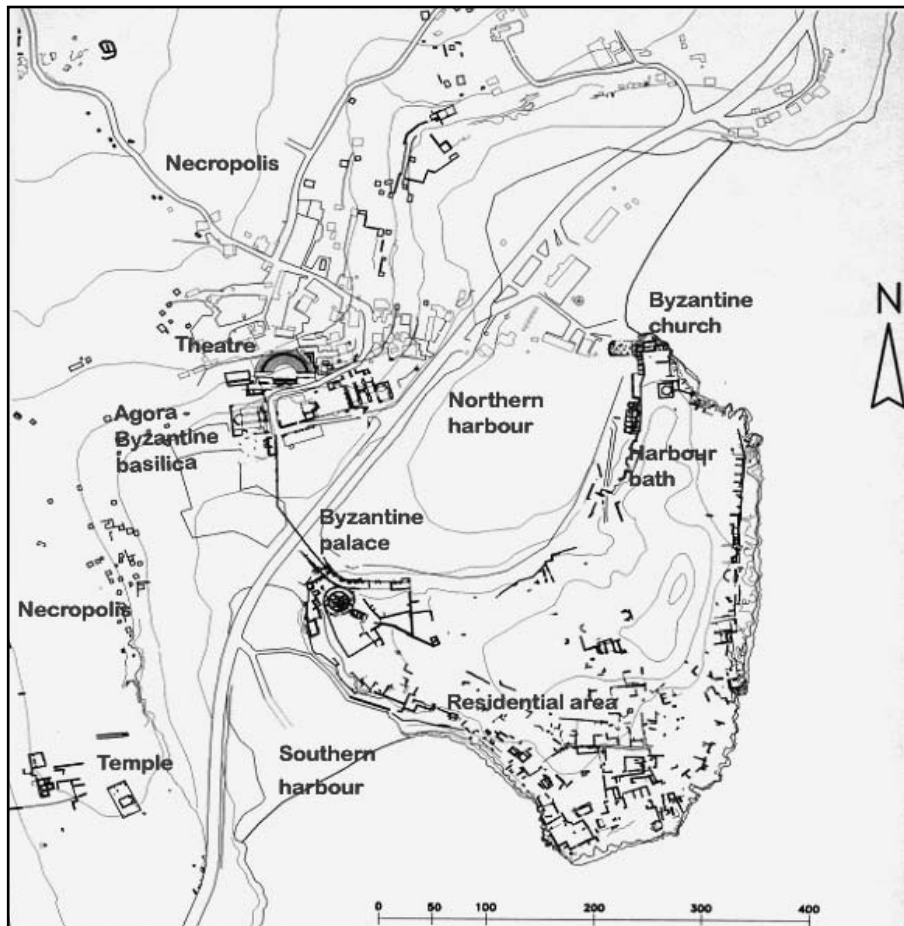

Fig. 1: Elaiussa Sebaste, 2006 general plan

Fig. 2: Byzantine palatial complex, southwestern area

Fig.3 : Southwestern area, vaulted room A9

Fig. 4: Byzantine palatial complex, south eastern area: apse hall A3

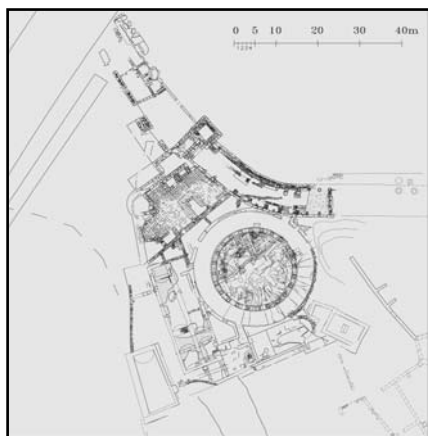

Fig. 5: Plan of Byzantine palatial complex after 2006 excavations

Fig. 6: Plan of a sector of the domestic and commercial quarter on the ancient southern harbour

Fig. 7: Domestic and commercial quarter, rooms IIb and II c

Fig. 8 : Area of the room IVd, with a little central porticoed court

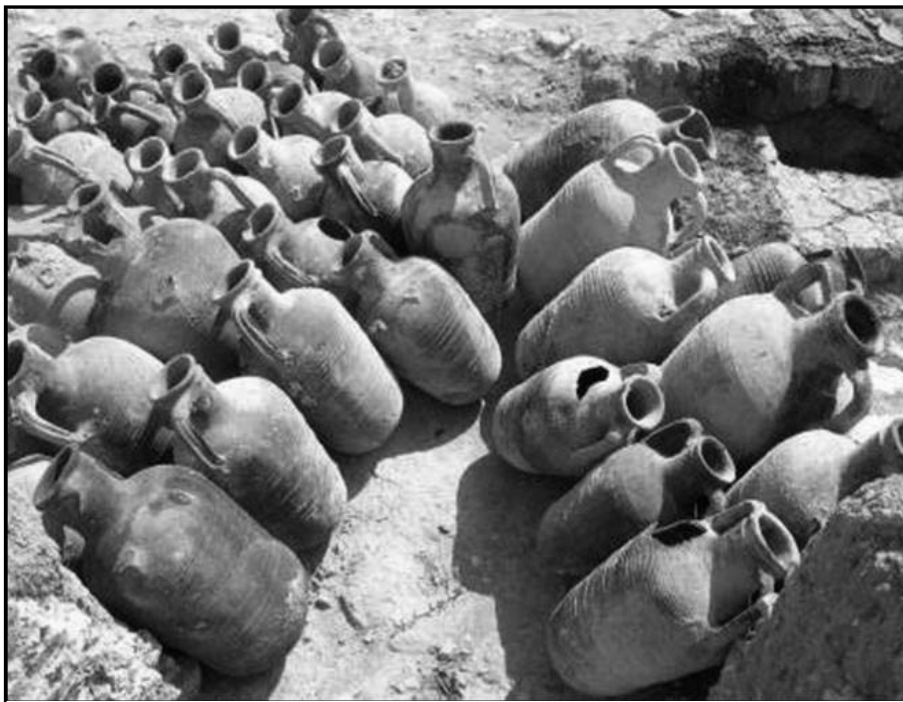

Fig. 9: Room IVf with vases set into the pavement

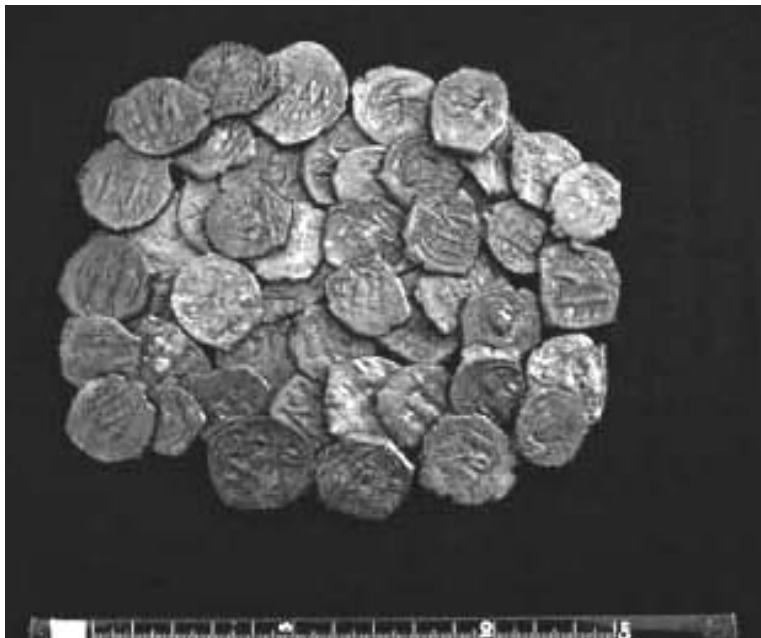

Fig. 10: Late Roman 1 amphorae found in a cistern of the lower terrace

Fig. 11: Coins hoard of VII Century A.D. discovered in the room IIc

Fig. 12: Rock tomb and sarcophagus of the southwestern necropolis

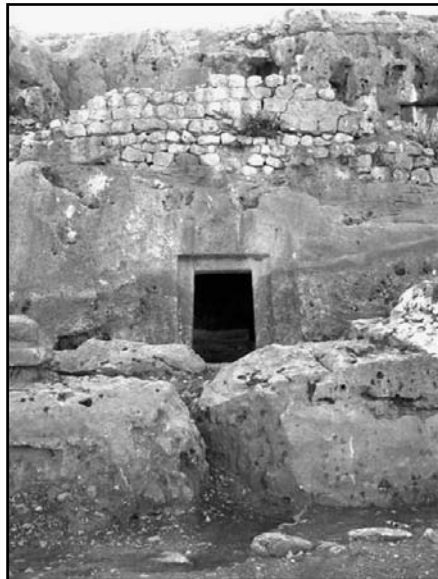

Fig. 13: Southwestern necropolis, installation for oil production

Fig. 14: Theatre, steel posts and fencing along the seats

Fig. 15: Theatre, detail of the visitors route with explanatory panel

2006 YILI TROIA KAZI SONUÇLARI

Ernst PERNICKA*
Peter JABLONKA
Rüstem ASLAN

Abstract

Work at Troia continued from July 6th to September 3rd under the directorship of Prof. Dr. Ernst Pernicka.

Before a new excavation permit had been issued the Troia Project could not do any maintenance work. At the beginning of the season the site was therefore overgrown with plants and grass that had to be removed. Damaged or collapsed restored walls had to be rebuilt. Wooden bridges and stairs along the tourist pathway, as well as a storage shed for architectural parts and other large stones were repaired. Preliminary studies on a masterplan for the maintenance, conservation, and presentation of the site were conducted. The project of a museum at Troia was discussed with interested parties.

Continuing excavation in front of the Northeast Bastion of the Late Bronze Age Citadel (quadrats L4, L5 and KL4) revealed a Hellenistic gate building. The earliest deposits on bedrock underneath still yielded Archaic pottery. If any Bronze Age layers existed here, they have been removed during the construction of later buildings. Prof. Korfmann's hypothesis of a Late Bronze Age city wall joining the citadel here as it did much later during the Hellenistic period remains to be tested by further excavation in 2007.

The course of a Late Bronze Age defensive ditch or moat has been traced by magnetic prospection and subsequent excavation along the western and

* Prof. Dr. Ernst PERNICKA. Troia Projekt. Institut für Ur- und Frühgeschichte und Archäologie des Mittelalters /Eberhard Karls Universität Tübingen -Schloss Hohentübingen - D-72070 Tübingen/ALMANYA.

Dr. Peter JABLONKA. Troia Projekt. Institut für Ur- und Frühgeschichte und Archäologie des Mittelalters /Eberhard Karls Universität Tübingen -Schloss Hohentübingen - D-72070 Tübingen/ALMANYA.

Yrd. Doç. Dr. Rüstem ASLAN. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Terzioğlu Kampüsü –17100 Çanakkale/TÜRKİYE.

southern edge of the Lower City. Evidence was missing that it also surrounded the settlement to the east, where it is no longer visible in the magnetogram. An attempt was therefore made to find the ditch with an excavation of a trial trench in the south-eastern corner of the Lower City (quadrat G27). Under the ruins of a Roman house and streets the four-meter-wide rock-cut ditch with its Late Bronze Age fill could be found. Its course is clearly bending and seems to continue in a northward direction from here.

In the Troad, more sediment cores were drilled for pollen analysis. Several archaeological sites in the vicinity of Troia were visited. Ethnoarchaeological studies continued in villages around Troia. Specialists catalogued, studied and analysed finds and materials for final publication.

At the University of Tübingen, more than 50 scientists and scholars involved in our work met for a workshop "The multidisciplinary Troia Project: Achievements and future prospects".

The late Prof. Korfmann bequeathed his extensive library to the Troia Foundation. Owing to the generosity of the mayor and citizens of Çanakkale as well as other sponsors this library could be opened to the public in February 2007 in a renovated town house in Çanakkale.

1988 yılında Prof. Manfred Osman Korfmann başkanlığında başlatılan yeni dönem kazılarının 19. kampanyası 16 Temmuz 3 Eylül tarihleri arasında, yeni kazı başkanı Prof. Dr. Ernst Pernicka (Tübingen Üniversitesi - Troia Projesi) ve Dr. Peter Jablonka (Tübingen Üniversitesi – Troia Projesi) tarafından gerçekleştirildi. 2006 yılı kazı sezonu, Heinrich Schliemann'nın 1871'de başlattığı ilk resmî kazılardan itibaren 35. kazı kampanyası oldu. Bu seneki çalışmalar genel anlamda Prof. Osman Korfmann'nın önceki yıllarda başlattığı çalışmaları tamamlamaya yönelikti.

Toplam olarak dört yerde 96 metrekareyi kapsayan bir alanda kazılar yapıldı. Bunun yanı sıra Troia'nın yakın çevresinde paleocoğrafya ve ethnoarkeolojik araştırmalar da gerçekleştirildi. Son iki yılda olduğu gibi bu yılda buluntular üzerinde doktora araştırmaları kapsamında, son yayınlara yönelik çalışmalara ağırlık verildi.

2006 yılı Troia kazı kampanyasına 6 farklı ülkeden 34 bilim adamı ve uzmanın yanı sıra çevre köylerden gelen 20'ye yakın işçi katıldı¹.

Bakanlık temsilcisi olarak Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nden katılan Arkeolog İzzet Esen, yardımlarıyla, çalışmaların sorunsuz bir şekilde tamamlanmasında büyük katkıda bulunmuşlardır.

Örenyerinin Restorasyonu, Korunması ve Sunumu

Rüstem ASLAN

Peter JABLONKA

Geçen kış sezonunda Troia projesi tarafından kazı sonrasında gerçekleştirilen koruma ve temizlik çalışmaları, kazı başkanı Prof. Korfmann'nın anî vefatı ve bazı bütçesel değişiklikler nedeniyle planlandığı gibi gerçekleştirilemedi. Ama bu durum ören yerindeki bu tür çalışmaların ne kadar gerekli ve kaçınılmaz olduğunu bize bir kez daha göstermiştir. Bu nedenle bu yaz gerçekleştirilen çalışmaların başlangıcında ören yerinde büyük çaplı bir ot temizliği gerçekleştirildi. Orijinal kalıntıları tahrip eden ya da tahrip etme tehlikesi gösteren çalı çırpı, ağaç ve kökler temizlendi.

1 2006 yılı çalışmalarında yer alan kişiler: Dr. Rüstem Aslan, Prehistorya (Çanakkale), Dr. Ralf Becks, Prehistorya (Tübingen), Dr. Gebhard Bieg, Klâsik Arkeoloji- Fotograf çekimleri (Tübingen), Stephan W. E. Blum, M.A., Prehistorya (Tübingen) Dr. Peter Jablonka, Prehistorya (Tübingen), Prof. Dr. Ernst Pernicka, Kazı ve Proje Başkanı (Tübingen), Bilge Ayça Polat, M.A., Klasik Arkeoloji (Tübingen), Wendy Rigter, M.A., Prehistorya (Tübingen), Kübra Şahin, Klasik Arkeoloji (Ankara), Cornelia Schubert, Arkeolog (Freiberg), Mariana Thater, M.A., Prehistorya (Tübingen), Diane Thumm-Doğrayan, M.A., Prehistorya., Çanak Çömlek Belgeleme, Kazı Evi Çalışmaları (Tübingen), Faika Evrim Uysal, Prehistorya (İzmir)

Çalışmalarda kısa süre yer alanlar: Dr. Şeniz Atık, Klasik Arkeolog (İstanbul), Prof. Dr. William Aylward, Klasik Arkeoloji (Madison), Mehmet Doğan, Paleocoğrafya (İzmir), Prof. Dr. Ivan Gatsov, Prehistorya (Sofia), Dr. Sebastian Heath, Klasik Arkeolog (New York), Aylin Kapsız, Paleocoğrafya (İzmir), Prof. Dr. İlhan Kayan, Paleocoğrafya (İzmir), Prof. Dipl.-Ing. Dietrich Koppenhöfer, Studia Troica Redaksiyon (Weinstadt), Erdmute Koppenhöfer, Studia Troica Redaksiyon (Weinstadt), Simone Korolnik-Jablonka, Restorasyon (Tübingen), Dr. Elena Marinova-Wolff, Arkeobotanik (Sofia), Monika Möck-Aksoy, Çizim (Tübingen), Dr. Penelope Mountjoy, Prehistorya (Athen), Petranka Nedelcheva-Kantardjieva, M.A. (Sofia), Dr. Peter Pavúk, Prehistorya (Bratislava), Ivan Pečina, Topograf (Karlsruhe), Prof. Dr. Charles Brian Rose, Klasik Arkeoloji (Philadelphia), Prof. Elizabeth Riorden, Restorasyon (Cincinnati), Prof. Virginia Russell, Restorasyon (Cincinnati), Dr. Billur Tekkök, Klasik Arkeoloji (Cincinnati), Doğukan Doğu Yavaşlı, Paleocoğrafya (İzmir)

2006 Bakanlık temsilcisi

İzzet Esen, Anadolu Mediyenetleri Müzesi, Ankara.

Haziran ayının sonunda *odeionun* (küçük tiyatro) hemen arkasındaki kurumuş otların bulunduğu tepede çıkan yangın, kazı ve ören yeri bekçilerinin müdahalesiyle ören yerine zarar vermeden söndürüldü.

Troia II Dönemi FL girişine ait çöken bir duvar ile E8 açmasında birkaç yıl önce yapılan, ancak geçen kış yıkılan VIIb koruma duvarı yeniden örüldü. Böylece orijinal duvarların daha fazla zarar görmesi önlenmiş oldu.

Ahşap turist yürüme yolunun tahribata uğramış olan yerleri yenilendi ve eskiyen bazı noktalardaki ahşaplar ise yenileriyle değiştirildi. Böylelikle turistlerin ören yerini gezileri sırasında karşılaşabilecekleri tehlikeler ortadan kaldırılmış oldu.

Troia kazı evindeki taş teposu tümüyle yenilendi.

Kış aylarında çevre köylerden gelen çobanlar tarafından yer yer tahrip edilen, ören yerini çevreleyen tel örgü onarıldı.

Çanakkale Belediyesi tarafından düzenlenen Troia Festivali dolayısıyla ören yeri içindeki elektrik sistemi yenilendi.

Tüm ören yerinin, eski açma yerleri dâhil son hâlinin topografik anlamda bütünüyle tamamlanması çalışmaları Ivan Pecina ve Kübra Şahin tarafından gerçekleştirildi.

Şimdiye kadar Troia ören yeri için yapılmayan ören yeri gelişim ve yönetim master planı için ilk hazırlık çalışmaları başlatıldı. Bu master planında, ören yerindeki kale ve aşağı kente ait tüm kalıntıları belgeleme, koruma ve sunma bir bütün olarak düşünülmektedir. Üç yıl sonra tamamlanması düşünülen söz konusu master planı T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne sunulacaktır. Bu sene başlatılan ön hazırlık çalışmaları Cincinnati Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden Prof. Elizabeth Riorden ve Prof. Virginia Russel tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmaların finansmanı için 2006-2007 kışında *Getty Foundation* (USA) tarafından bir proje sunulacaktır.

Ören yerinin geleceğe yönelik gelişim planı, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın uzun yıllardır buraya kurmayı planladığı Troia Müzesi ile birlikte düşünülmektedir. Müze projesi konusunda, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve özel girişimciler arasında görüşmeler sürdürülmektedir. Çanakkale-Tübingen Troia Vakfı ise, Müze projesi konusunda her iki tarafa görüş ve bilgileriyle yardımcı olmaktadır.

Kazılar

Bu seneki kazılar dört farklı yerde, 96 metrekairelik bir alanda, Troia VI-VII Dönemi kuzeydoğu bastiyonu ile aşağı kentin güneybatısında gerçekleştirildi.

Kuzeydoğu Bastiyonu, L5 ve L4 kareleri (Ayça Polat, M.A.), KL4 karesi

Ralf BECKS

Bu alandaki kazıların ön önemli amacı, Tunç Çağı tabakaları ile buluntularının açığa çıkarılmasına yöneliktir. Prof. Korfmann burada önceki yıllarda yaptığı kazılarda, Troia VIIa Dönemi bastiyonunun hemen önünde bulunan taş platformu ve onun üstünde yükselen kerpiç bir yükseltiyi, Son Tunç Çağı aşağı kent girişinin bir kanadı olarak yorumlamıştı². Bu görüş, söz konusu bu olası kent kapısının diğer kanadının bulunmasıyla kontrol edilebilecekti. L5 karesinde, 2006 yılında yürütülen çalışmalarda, Schliemann ve Dörpfeld tarafından yığılan toprağın kaldırılmasıyla oluşan alanda ya da diğer bir deyişle, Helenistik ve Roma Dönemine ait şehir kapısının hemen güneyinde önceki senelerde başlatılan kazılara devam edilmiştir. Geçen sene Geç Roma Döneminde gerçekleşen iki adet deprem sonucu oluşan ve metrelerce yüksekliğe erişen yıkıntı tabakaları kaldırılmıştı.

Bu seneki çalışmalarda ise üç farklı yerde kazılar gerçekleştirilmiştir: Hellenistik kapı girişinin olduğu yer (L5), buranın hemen kuzeyindeki derinleştirilen alan (L4) ve Troia VIIb dönemi küçük mekânlarının batısı (KL4).

Kazı alanı, batıda, Athena Tapınağı'na ait *temenos* (çevre) duvarı tarafından sınırlandırılmıştır. Burada önceki senelerde yürütülen çalışmalarda, duvarın oldukça yumuşak kum taşlarından oluşan iç kısmı açığa çıkarılmıştır. İç içe geçen bu duvarın iki kısmının aynı zaman dilimi içerisinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. *Temenos* duvarının genişliği doğuda yaklaşık 2,15 metredir. *Temenos* duvarının dış yüzü, açmanın güneybatı köşesinde, yaklaşık 1 m. kadar kuzeye çıkacak şekilde yerleştirilmiştir. Bu çıkıntının batıda bulunan kapı duvarına olan uzaklığı ise 6 metreyi bulmaktadır. Bu çıkıntının işlevi, kazı alanı sınırlarının tam üzerinden geçmesi nedeniyle, ne yazık ki tam olarak anlaşılamamıştır. Burada söz konusu olan, oda şeklinde bir kapının iç duvarı ya da *temenos* (çevre) teras duvarına destek amacıyla yapılmış kolonlar olabilir.

2 Jablonka 2006, 12-14; Korfmann 1996, 40-44; 2004, 16-19; 2005, 12.

L5 açmasında, önceki senelerde açığa çıkarılan Athena Tapınağı avlusunun çevre duvarına ait iki payesinin hemen karşısında ortaya çıkartılan duvar, burada Helenistik Döneme ait bir giriş odası yorumunu güçlendirmektedir. Söz konusu bu mimarî kalıntının pek çok evresinin olduğu tespit edilmiştir. Tapınak avlusunun dış duvarları yumuşak kumtaşı bloklarından yapılmış olup sert kireç taşlarıyla üstü kapatılmıştır. Bu kaplama ana kayanın üstüne kadar inen duvarın en altına kadar devam etmektedir. Öne doğru çıkan payelerin batıdaki giriş kanadına eklenmemiş, aksine avlu duvarına dayandırılmıştır. İşte bu nedenle de bunun eskiye ait bir plan olduğu düşünülmektedir. Batıdaki giriş kanadı ise farklı ve düzensiz yapılmış bloklardan oluşmaktadır. Kuzeydoğudaki giriş kanadının temeli, avlu duvarına ait payenin en alt sırasına kadar ulaşmaktadır. Giriş odasına giden cadde yüksekliğinin bu derinliğe kadar indiği anlaşılmaktadır. Girişe ait eşik taşı ise bulunmamıştır. Giriş odasında avlu duvarının en alt derinliğine kadar inen daha sonraki dönemlere ait mimarî öğeler göze çarpmaktadır. Avlu duvarında, giriş kanadına ait öne çıkan payeler arasında, daha sonraki dönemlerde yapıldığı anlaşılan yaklaşık 2 m. yüksekliğinde hatıl delikleri açılmıştır. Kuzeydeki giriş düzensiz bazı sütun parçalarının da kullanıldığı bir duvarla kapatılmıştır. Hemen bu yapıların altında ise mimari parçalara ait buluntular tespit edilmiştir. Bunların, Geç Antik Dönem sonrasında gerçekleşen bir deprem sonucunda, girişin içine düşen tapınak terasında kullanılan bazı parçalar oldukları düşünülmektedir³. Bu dolgu içinde, kadesiyle birlikte mermer bir heykelin sağ ayağına ait parça ve İlion kenti ile Troas'ta yer alan Kokkylion kenti arasındaki ilişkilere değinen, M.Ö. 3. yüzyıla ait bir yazıt bulunmuştur. L4 açmasındaki girişin kuzeyindeki dar ve derin açma genişletildi. Burada da geç dönemde avlu duvarına yapılmış mimarî eklemeleri tespit etmiş bulunmaktayız.

Doğudaki derin açmada ise yine aynı yükseklikte farklı evreleri olan bir yola ait taş döşeme tespit edildi. 2005 yılı kazılarında burada yapılan derin sondajda pek çok Tunç Çağı çanak çömleği elde edilmişti. Ancak Tunç Çağı atık toprağının altında batıya doğru yatay olarak, doğu da ise derin bir şekilde aşağıya inen işlenmiş ve ana kayanın üstüne kadar inen dolgu tabakaları tespit edilmiştir. Ana kayanın hemen üstünde Helenistik Döneme ait bir sikke bulunmuştur.

Athena Tapınağı çevre duvarının dışında Tunç Çağı tabakalarına rastlamak mümkün olmamıştır. *Temenos* duvarı, Tunç Çağı höyüğünün dikey olarak bir köşeye kadar kaldırılması sonrasında, doğrudan ana kayanın üstüne yerleştirilmiştir. Duvarın batısında daha eski tabakalar korunagelmıştır. Bu nedenle kazının son

3 Aylward – Wallrodt 2003, 96-97; Rose 1998, 97-99; 2003, 64.

günlerinde KL4 karesindeki Troia VIIb evleri altındaki eski tabakalar kazılmaya başlandı. Burası Son Tunç Çağı aşağı kent girişi kanadı olduğu tahmin edilen kerpiç platformun doğusunda yer almaktadır. Yeni kazı sonuçları sonrasında, ana kayanın daha derine inmesi nedeniyle, kerpiç platformun doğusunda bir yol ve onun hemen güneyinde bir giriş olasıdır. Bu alandaki 2007 yılı kazıları bu olasılığın doğru olup olmadığını ortaya çıkarmak için yapılacaktır.

Aşağı Kentin Güneybatı Sınırı, G27

Ralf BECKS

Troia VI Dönemi savunma hendeğinin devamı sadece batı ve güneydeki jeofiziksel ölçüm ve arkeolojik kazılar sonrasında tespit edilebilmişti⁴.

Yerleşmenin doğal bir korumaya sahip olmadığı bu işlevin dik eğimli yamaçlarla sağlanabildiği doğudaki alanda aşağı kent ile ilgili veriler şimdiye kadar elde edilememiştir. G27 açmasında gerçekleştirilen, sadece 1,5 metre genişliğinde ve 12 metre uzunluğundaki bir alanı kaplayan kazılar, önceki yıllarda ortaya çıkarılmış olan savunma hendeğinin devamını tespit etmeye yöneliktir.

Jeomanyetik ölçüm sonuçlarının da gösterdiği gibi söz konusu bu alanın batısında Helenistik-Roma caddesi ortaya çıkmıştır. Caddenin en alttaki evresinde Helenistik Dönem çanak çömleği ve sikke bulunmuştur. Son Roma Döneminde caddenin alt seviyesinde su ve atık su için künkler döşenmiştir. Bu kanal altından ve yanlarından devam eden çok sayıda kiremit ile örülmüş kanal ve tabanlar, künkten yapılmış su yolları ve cadde içindeki çok sayıda çanak çömlek, manyetik prospeksiyon ölçümlerinde pozitif bir anomali (iz) ortaya koymuştur. Bu nedenle de bu alanda yer alan savunma hendeği manyetik ölçüm sonuçlarında gözükmemiştir.

Açmanın doğusunda cadde sistemine paralel yapılmış Roma Dönemi evleri yer almaktadır. Bu evin duvarlarının büyük bir kısmında hâlen sıva ve bitki motifleri bulunmaktadır. Ev temelleri ise ana kayaya kadar inmektedir. Evin bir mekânında ise sıvalı bir taban tespit edilmiştir.

⁴ Becker et al. 1993; Becker – Jansen 1994; Blindow et al. 2000; Jablonka 1995; 1996; Jablonka et al. 1994; Jansen 2006a; Jansen et al. 1998; Jansen – Blindow 2003; Korfmann 2001, 27-29.

Batıda ise, evlerin alt tabakasında ince bir Helenistik tabaka yer almaktadır. Hemen bu tabakanın altında ise Tunç Çağına ait savunma hendeği tespit edilmiştir. Hendek güneybatı –kuzeydoğu yönünde ilerlemektedir. Hendeğin batı yüzü tümüyle ortaya çıkarılabilmektedir, doğu yüzü ise Roma ev temeli tarafından kapatılmış olmasına rağmen, görülebilmektedir. Hendek dolgusu, taş ve yanık kerpiçten, hayvan kemiği, yanık ahşap ve yumuşak, ince kumlu topraktan oluşmaktadır. Sadece üst kesimde, hendek kenarının batısında az sayıda büyük taş parçaları bulunmaktadır. Bunun dışında atık toprak ve çöp izlenimi veren dolgu da yeniden kullanılabilir bazı taşlar bile atılmışlardır. Dolgu içinde önemli bir küçük buluntu ele geçirilmemiştir. Sadece en alttaki 10-20 cm. kalınlığındaki dolgu, açık renkli, ince bir sedimentten oluşmaktadır. Hendeğin ortasında ise bir çukur dolgusu derinleştirilmiştir.

Hendek dolgusundaki en eski çanak çömlek Troia II-V ile Troia VI erken-orta Dönemine tarihlenmektedir. Çanak çömleklerin büyük çoğunluğu Troia VI geç dönemine aittir. Ancak bunun yanı sıra, Troia VIIIb ve bazen daha sonra da ortaya çıkan Anadolu gri malı olarak tanımlanan çanak çömlek de ele geçirilmiştir. Ancak Troia VIIIb2 için tipik olan Buckel çanak çömleğine rastlanmamıştır. *Tan Ware* malı olarak tanımlanan ve “Pilgerflasche” formuna ait büyük bir parça da ele geçirilmiştir. Fakat dolgu içinde *Tan Ware* çok seyrek görülmektedir. Çukurdan çıkan Miken bir parça ise Geç Hellas IIIA ve IIIB dönemlerine tarihlenmektedir. Daha sonraki boyalı ince mal ise tespit edilememiştir. Sonuç olarak, Troia VI- orta ve VIIa Dönemine denk düşen Miken çanak çömleği söz konusudur. *Tan Ware* malının çok az olması dolguda VIIa Dönemi çanak çömleğinin olmadığı sonucunu ortaya çıkarılabilir.

Sonuç olarak hendeğin Troia VI orta-geç Döneminde yapıldığı ya da Troia VI- geç Dönemi sonlarında yerleşme dolgusuyla doldurulduğunu akıllara getirebiliriz⁵.

G27 karesinde ortaya çıkarılan buluntular ile aşağı kente ait savunma hendeğinin yerleşmenin güney doğusunda da devam ettiği, yani yerleşmeyi doğuda kestiği anlaşılmıştır. Önümüzdeki yılda söz konusu bu hendeğin kuzeye doğru devamı aranacaktır.

5 Zur Datierung des Grabens: Jablonka 1995, 71-76 (Keramik); Jablonka 1996, 73 (C-14-Daten).

Troia'nın Yakın Çevresindeki Araştırmalar
Paleocoğrafya

İlhan KAYAN

Prof. Dr. İlhan Kayan ve ekibi, Troia'nın hemen kuzeyinde yer alan Dümrek Vadisi'nde burgular yaparak polen analizi için gerekli sediment örneği almışlardır. Bunun yanı sıra ise aşağı kentün güney batısında, bu alandaki dolgu derinliğini anlamak için burgular yapmışlardır.

Troia Yakınındaki Arkeolojik Yerlerin Kontrol Amaçlı Ziyareti

Rüstem ASLAN

Gebhard BIEG

Önceki yıllarda olduğu gibi 2006 yılında da tahribat ya da kaçak kazı yapıp yapılmadığını anlamak amacıyla Troia'nın yakın çevresindeki arkeolojik yerleşmeler (Ballıdağ, Çobantepe, Çıplak, Rhoiteion ve Sigeion) ziyaret edilmiştir. Özellikle Ballıdağ'ın nekropolünde 20'den fazla kaçak kazı gözlemlenmiştir.

Etnoarkeolojik Çalışmalar

Stefan BLUM

Rüstem ASLAN

Önceki yıllarda başlatılan Troia'nın yakın çevresinde bulunan köy yerleşmelerinde etnoarkeolojik çalışmalara bu sene de devam edilmiştir. Bu bağlamda Armutalan, Çömlekler, Karapınar, Muratlar und Salavat köy evleri ile Çanakkale il merkezindeki eski yerleşme dokusu fotoğraflanarak belgelenmiştir.

Kazı Evindeki Çalışmalar

Buluntular Üzerindeki Belgeleme ve Değerlendirme Çalışmaları

Diane THUMM-DOĞRAYAN

Bu seneki kazılardan çıkan çanak çömlek ile 2005 yılı kazılarından çıkmış, ama zaman darlığı nedeniyle değerlendirmeleri yapılamamış buluntuları belgeleme ve tarihlendirme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Çanak çömlekleri Dr. Peter Pavuk, Wendy Rigter, M.A., Cornelia Schubert, küçük buluntuları ise Mariana Thater,

M.A., çalışmışlardır. Dr. Gebhard Bieg kazı ve buluntuların fotoğraflanmasından sorumlu olmuş, restorasyon çalışmaları Simone Korlink-Jablonka, çizimler ise Moni Möck-Aksoy tarafından gerçekleştirilmiştir.

Cornelia Schubert, arkeometrik analizler için Son Tunç Çağı çanak çömlek örnekleri almıştır. Bu çalışmanın sediment analizleri ile desteklenmesi de denenecektir.

Wendy Rigter, M.A., doktora çalışması kapsamında Troia VI Spät und Troia VIIa Dönemi çanak çömleğini çalışmıştır. Dr. Peter Pavuk ise Troia VI Erken ve Orta Dönemi çanak çömleğini kataloglayarak belgelemiştir. Diane Thumm-Doğrayan, M.A., depolama konulu doktora çalışması kapsamında *pithos*ları belgelemeye devam etmiştir.

Stephan Blum, M. A., önceki yıllara ait Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı Dönemine ait yüzey araştırması buluntularını değerlendirmiştir.

Prof. Dr. Ivan Gatsov ve Petranka Nedelcheva-Kantardjieva, M.A., önceki yıllarda çıkmış olan taş buluntularını kataloglamaya devam etmişlerdir.

Dr. Penelope Mountjoy, Miken çanak çömleği üzerindeki belgeleme çalışmalarına devam etmişlerdir.

Prof. Dr. Brian Rose ve Dr. Billur Tekkök Klâsik Dönem çanak çömleği ve küçük buluntularını son yayın öncesi yeniden değerlendirmişlerdir. Doç. Dr. William Aylward, Troia'daki Klâsik Dönem mimarî parçalarını çalışmaya devam etmiştir. Dr. Sebastian Heath Roma Dönemi çanak çömleğini son yayın için yeniden değerlendirmiştir. Dr. Şeniz Atik ise geçen yıl olduğu gibi bu yıl da cam buluntuları üzerindeki çalışmalarına devam etmiştir.

Değerlendirme ve Yayın Çalışmaları

2006 yılı kazı kampanyası sonrasında, buluntuların değerlendirilmesi çalışmaları ve bunların yayına hazırlanması için çok sayıda uzmanın katıldığı çalışma grupları toplantıları düzenlenmiştir.

Geçici kazı sonuçlarının düzenli olarak yayınlandığı Troia projesi yıllığının 15. ve 16. ciltleri yayınlanmıştır. Bunun dışında, Prof. Dr. M. Osman Korfmann'ın vefatı öncesinde hazırlık çalışmalarını başlattığı, içerisinde 40'a yakın makâlenin yer aldığı "*Troia - Archäologie eines Siedlungshügels und seiner Landschaft*"⁶ adlı kitap yayınlanmıştır.

6 Korfmann 2006.

Prof. Dr. M. Osman Korfmann'nın anısına hazırlanan "Der letzte Ring" adlı kitapçık ise Hans-Günter Jansen tarafından yayınlandı⁷.

Kamuoyu Çalışmaları

Eski kazı başkanı Prof. Dr. M. Osman Korfmann'nın 1. ölüm yıldönümü olan 11 Ağustos tarihinde, Troia'daki Odeion'da sade bir anma töreni düzenlendi ve ismi Troia Vakfı anı taşına yerleştirildi.

Uluslararası medyanın Troia'daki çalışmalara olan ilgisi 2006 yılında da devam etti: Almanya'dan *Spiegel TV* (ZDF kanalı adına) ve SAT 1, İngiltere'den *BBC Channel 4* çekim ve röportaj gerçekleştirdiler. Bunun dışında çok sayıdaki gazeteci ile "Troia Dostları" bizleri ziyaret ederek çalışmalar hakkında bilgi aldılar.

10 Ağustos tarihinde ise, Çanakkale Belediyesi'nin düzenlediği uluslararası Troia Festivali gerçekleştirildi.

28 Ekim gününde ise, her yıl olduğu gibi Tübingen'de Troia buluşması gerçekleştirildi. Buluşmaya Türkiye ve pekçok ülkeden Troia dostu katıldı. Daha sonra ise, Avrupa Birliği tarafından finanse edilen (COST) ve Troia'da 1988 yılından itibaren gerçekleştirilen kazı çalışmalarının son yayınları ile gelecekteki Troia çalışmalarını konu alan, "*The Multidisciplinary Troia Project. Achievement and Future Prospects*" isimli çalıştay düzenlendi. 24 konferansın sunulduğu bu çalıştayda, Troia çalışmaları ile ilgili soru ve sorunlar ele alınarak son yayınlar konusunda görüş alış verişinde bulunuldu.

24 Şubat 2007 tarihinde ise, Prof. Dr. M. Osman Korfmann'nın başısladığı kütüphanesinden oluşan, Çanakkale –Tübingen Troia Vakfı M. Osman Korfmann Kütüphanesi'nin açılışı gerçekleştirildi. Böylelikle Troia Vakfı Kütüphanesi, Çanakkale'deki uzman ve ilgili kişilere hizmet vermeye başladı.

KAYNAKÇA

- AYLWARD, WILLIAM – JOHN WALLRODT. 2003. The Other Walls of Troia: a Revised Trace for Ilion's Hellenistic Fortifications, *Studia Troica* 13: 89-112.
- BECKER, HELMUT – JÖRG FAßBINDER – HANS GÜNTER JANSEN. 1993. Magnetische Prospektion in der Untersiedlung von Troia 1992, *Studia Troica* 3: 117-134.

⁷ Jansen 2006b.

- BECKER, HELMUT – HANS GÜNTER JANSEN. 1994. Magnetische Prospektion 1993 der Unterstadt von Troia und Ilion, *Studia Troica* 4: 105-114.
- BLINDOW, NORBERT – HANS GÜNTER JANSEN – KATHRIN SCHRÖER. 2000. Geophysikalische Prospektion 1998/1999 in der Unterstadt von Troia. *Studia Troica* 10: 123-134.
- JABLONKA, PETER. 1995. Ausgrabungen im Süden der Unterstadt von Troia im Bereich des Troia VI-Verteidigungsgrabens. Grabungsbericht 1994, *Studia Troica* 5: 39-80.
- JABLONKA, PETER. 1996. Ausgrabungen im Süden der Unterstadt von Troia. Grabungsbericht 1995, *Studia Troica* 6: 65-96.
- JABLONKA, PETER. 2006. Vorbericht zu den Arbeiten in Troia 2005/Preliminary report on work at Troia 2005, *Studia Troica* 16: 3-26.
- JABLONKA, PETER – HEIKE KÖNIG – SIMONE RIEHL. 1994. Ein Verteidigungsgraben in der Unterstadt von Troia VI. Grabungsbericht 1993, *Studia Troica* 4: 51-74.
- JANSEN, HANS GÜNTER. 2006a. Das unsichtbare Troia sichtbar gemacht - Chancen und Ergebnisse der Anwendung neuer Prospektionsmethoden, in: KORFMANN, MANFRED O. (HG.). 2006. *Troia. Archäologie eines Siedlungshügels und seiner Landschaft*. 309-316. Mainz.
- JANSEN, HANS GÜNTER (HG.). 2006b. Der letzte Ring. Epilog zur "Mauerschau". In Erinnerung an Manfred Osman Korfmann. Remshalden.
- JANSEN, HANS GÜNTER – NORBERT BLINDOW. 2003. The Geophysical Mapping of the Lower City of Troia/Ilion, in: WAGNER, GÜNTHERA. – ERNST PERNICKA – HANS-PETER UERPMANN (HG.). 2003. *Troia and the Troad. Scientific Approaches. Natural Science in Archaeology*. Berlin - Heidelberg - New York. 325-340.
- JANSEN, HANS GÜNTER – TOBIAS L. KIENLIN – ARNO E. PATZELT – MARTIN WALDHÖR – JÖRG WILHELM. 1998. Geophysikalische Prospektion 1996/97 in der Unterstadt von Troia, *Studia Troica* 8: 275-286.
- KORFMANN, MANFRED. 1996. Troia - Ausgrabungen 1995, *Studia Troica* 6: 1-65.
- KORFMANN, MANFRED. 2001. Troia/Wilusa – Ausgrabungen 2000, *Studia Troica* 11: 1-50.
- KORFMANN, MANFRED. 2004. Die Arbeiten in Troia/Wilusa 2003 - Work in Troia/Wilusa in 2003, *Studia Troica* 14: 3-31.

- KORFMANN, MANFRED. 2005. Die Arbeiten in Troia/Wilusa 2004 – Work at Troia/Wilusa in 2004, *Studia Troica* 15: 3-25.
- KORFMANN, MANFRED O. (HG.). 2006. *Troia. Archäologie eines Siedlungshügels und seiner Landschaft*. Mainz.
- ROSE, CHARLES BRIAN. 1998. The 1997 Post-Bronze Age Excavations at Troia, *Studia Troica* 8: 71-114.
- ROSE, CHARLES BRIAN. 2003. The Temple of Athena at Ilion, *Studia Troica* 13: 27-88.

Teşekkür

Tübingen Üniversitesi, Troia projesi aşağıda ismi geçen kişi, kurum ve kuruluşlara teşekkürü bir borç bilmektedir. Onların destek ve yardımları olmasaydı, Troia çalışmalarını devam ettirmek mümkün olmazdı.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanı Sayın Atilla Koç

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Sayın Orhan Düzgün

Bakanlık temsilcisi İzzet Esen (Anadolu Medeniyetleri Müzesi)

Çanakkale-Tübingen Troia Vakfı

Çanakkale Valisi Sayın Orhan Kırılı

Çanakkale Belediye Başkanı Sayın Ülgür Gökhan

Çanakkale Troia Dostları

Çanakkale Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Ramazan Aydın

Dr. Süleyman Bodur

Siemens Türk A.Ş.

Dr. James H. Ottaway

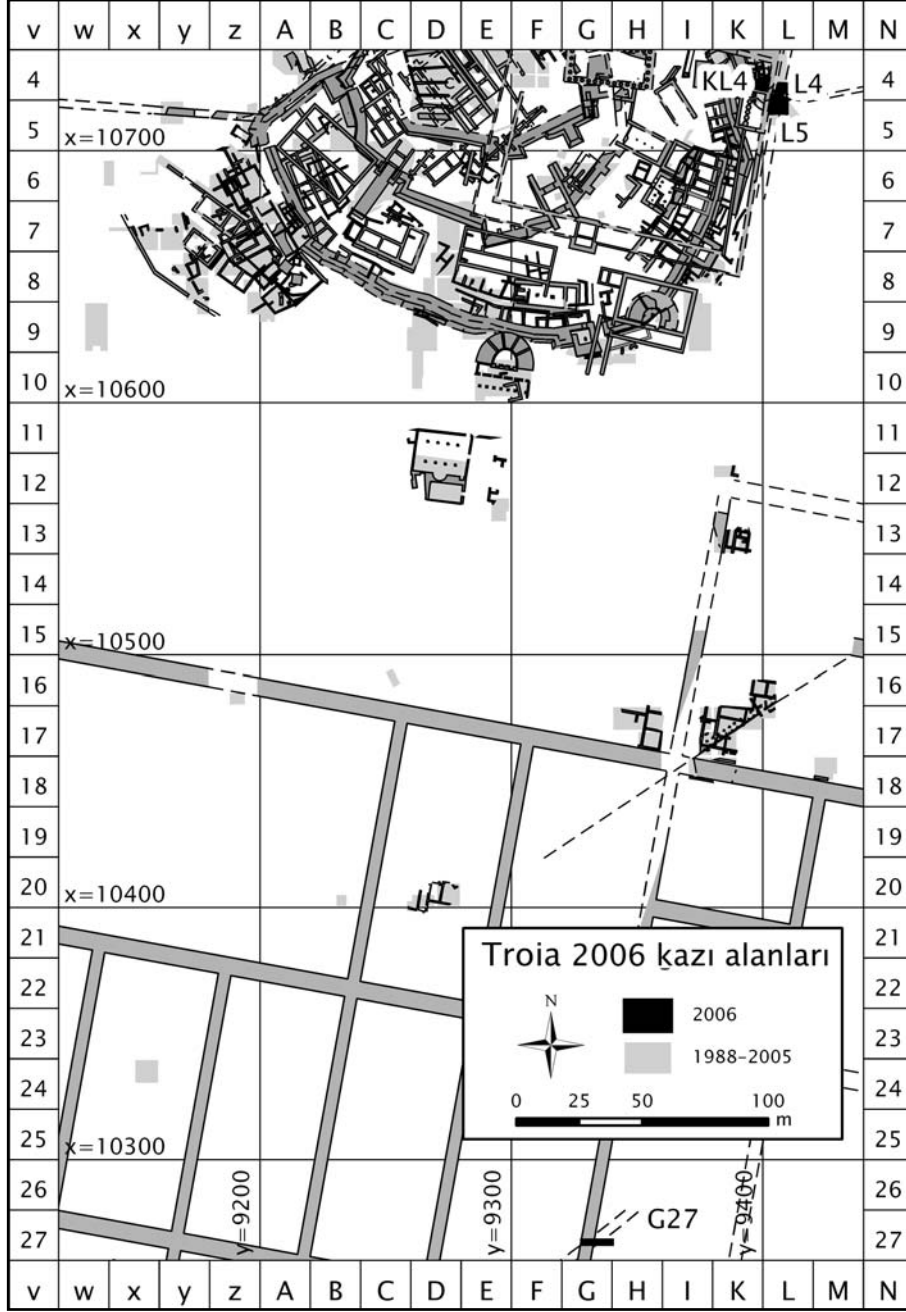
Prof. Dr. Getzel Cohen

Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG)

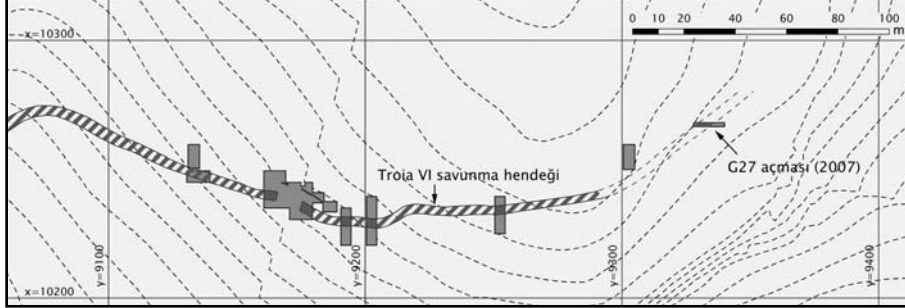
INSTAP (*Institute of Aegean Prehistory*)

Almanya Ankara Büyük Elçiliği'nden Sayın Bay Jörg Metger ve Bayan Marlis Hey-Dincer

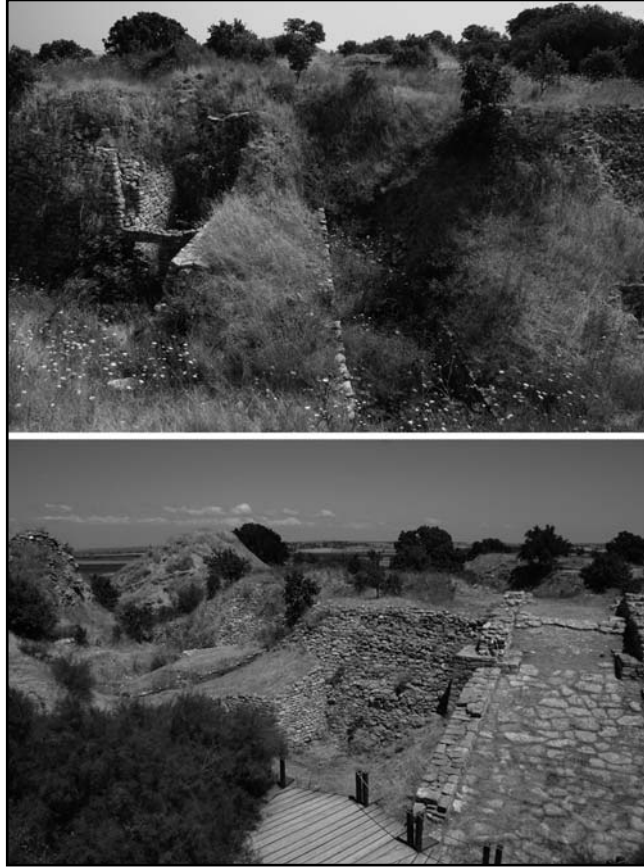
Spiegel TV'den Sayın Jens Nicolai

Plan 1: 2006 yılı kazı alanları

Plan 2: Aşağı şehir ve Troia VI Dönemi savunma hendeği

Resim 1: FM ve FL girişi arasındaki alanın (Troia II, B5/6 kareleri) temizlik öncesi hâli ile (yukarıdaki resim), 2006 çalışmaları başındaki temizlik sonrası yapılan koruma çalışmaları görülmekte (aşağıdaki resim) (Dig. 32294, 32544)

Resim 2: Hellenistik Dönem girişindeki geç dönem yapıları. Arka planda Athena Tapınağının termenos duvarı ve giriş payeleri ile hatlı deliklerinin doğudan görünüşü L5 karesi (Dig. 34/187)

Resim 3: Hellenistik Döneme ait bir mermer yazıt parçası, L5 karesi (L5.285; Dig. 35131)

Resim 4: Troia VI savunma hendeğinin batıdan (solda) ve doğudan (sağda) görünümü, G27 karesi (Dig. 34314, 34970)

Resim 5: Savunma hendeğinde ele geçirilen çanak çömlek, Troia II-V, Troia VI, Troia VII (ve daha geç dönem?), G27 karesi (Dig. 35349, 35340, 35362)

GORDION, 2006

G. Keneth SAMS*
R. Brendan BURKE

For work at Gordion in 2006, we would like to extend warm thanks to the General Directorate for Cultural Properties and Museums, especially Mr. Orhan Düzgün and Mr. Melih Ayaz. We continue to be grateful for the support and excellent cooperation received from the Museum of Anatolian Civilizations, especially its Director, Mr. Hikmet Denizli.

We were pleased to have with us as representatives of the Ministry of Culture and Tourism Mr. Halil Demirdelen and Mr. Tolga Çelik. Mr. Demirdelen oversaw research and conservation activities at the local Gordion Museum. Mr. Çelik oversaw excavations and architectural conservation. We are most grateful to both these outstanding individuals for their unswerving assistance and cooperation.

As in past years, all activities were conducted under the general auspices of the University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology. Cooperating institutions included the University of North Carolina at Chapel Hill, the College of William and Mary, Gonzaga University, the University of Victoria, and the Middle East Technical University. Principal funding for last season's work came from the University of Pennsylvania Museum, the Joukowsky Family Foundation, the Loeb Foundation of Harvard University, the 1984 Foundation, the Social Sciences and Humanities Research Council of Canada, and the Samuel H. Kress Foundation.

The season began on June 8 and continued until August 9. Reported on herein are excavation, architectural conservation, and research.

I. Excavation

Under the supervision of Mary M. Voigt, Brendan Burke resumed his excavations at the SE side of the main settlement mound, in Operation 46, where Phrygian and

* Prof. Dr. G. Kenneth SAMS, Department of Classics University of North Carolina Chapel Hill
NC 27599-3145 USA gksams@imap.unc.edu
Dr. R. Brendan BURKE, Department of Greek and Roman Studies University of Victoria
Victoria, British Columbia, V8W 3P4 CANADA bburke@uvic.ca

Hellenistic levels were investigated (Fig. 1). He provides the following report on his work.

In June, 2006, excavations resumed in the southeast sector of the Gordion mound, building on three previous seasons (2001, 2002, 2005) in an area approximately 12 by 15 m. (Figs. 1, 2). The area under investigation is adjacent to the Achaemenid Mosaic Building trench and the large Southeast Trench [SET] opened during the first year of Rodney S. Young's work at Gordion in 1950. In relation to major monuments excavated in this area of Gordion, Operation 46 is located to the southeast of the Hellenistic Level 2 House, and it is along the western side of the monumental Middle Phrygian Building A and to the northeast of the Achaemenid Mosaic Building. To the east is the massive Middle Phrygian gate complex, which is built upon the remains of the Early Phrygian one, creating a dramatic and impressive entry point. A stepped glacis supports a rubble core and is faced with multi-colored worked blocks.

At the start of excavations in 2006, the primary features thus far uncovered included domestic structures with associated workshop facilities of the Hellenistic period (Yassihöyük Stratigraphic Sequence [YHSS] 3A and 3B). We have identified four major units, Rooms A, B, C, and D (Fig. 3). The units probably do not all belong to the same structure, but they share a similar north to south orientation, and they were found with well-preserved architectural features including pyrotechnic installations, storage bins, plastered walls, and plastered/packed floors. We know that these rooms were used and reused during the Hellenistic period based on ceramics and other small finds, but the material culture is different from assemblages found elsewhere on the Gordion mound. The preliminary analysis of the ceramics from Op 46 suggests that this material has close ties to Greek mainland types, with a general range of dates from the fourth through the second centuries B.C. Many layers of trash have built up against the architectural features as well as over them, in a continuous occupation and remodeling of these structures. There is solid evidence for rebuilding, room expansion and contraction, and the robbing out of walls by successive occupants, yet there is little evidence for abandonments or Galatian practices as we find elsewhere at Gordion.

Most of the work during 2006 took place along the eastern edge of Op 46 and extended into the large Mosaic Building trench. The slope and years of exposure in this area created difficult working conditions but we were finally able to reach a stratigraphic layer contemporary with a massive Middle Phrygian wall, locus 150

(1.5 m. wide, preserved for approximately 7 m.). This is the cross-wall that divided the anteroom from the main room of one unit of a very large Middle Phrygian Building, known as Building A (Fig. 4). This building seems to have been used for several centuries. It is one of the largest buildings at the site, and the best preserved example of Middle Phrygian monumental architecture. Constructed during the Middle Phrygian rebuilding, ca. 8th century B.C., Building A is made up of six units, each over 10 m. in width and, as now known from the 2006 season, nearly 12 m. in depth. The remains of the first two units were excavated very early on in Rodney Young's work at the site in 1951. Since the building lay at the very edge of the mound, its well-cut blocks had fallen prey to stone robbers.

We excavated the fill on either side of the cross-wall to reach a consistent surface for the fourth unit of Building A; there were several layers, primarily of white gypsum flecks in clay, but also a great deal of disturbance and pitting. To the south, the white gypsum fill was clearly cut by a massive robber trench, which measured 2.5 m. in width (Fig. 5). A few cut blocks remained at the lowest levels, having escaped the wall robbing. Since the porch walls preserved in Units 1 and 2 of Building A were also 2.5 m. wide, we can safely assume that this robber trench is all that is left of the anteroom wall between units 4 and 5. It originally would have made a corner with the Middle Phrygian cross wall, locus 150, and continued to the back wall of Building A.

One of our main objectives was to reveal floor levels associated with the main room of unit 4 to see how this building was used in the Middle Phrygian period, and then reused in the Late Phrygian/Achaemenid period. We found that the previous excavators dug an exploratory trench along the wall presumably in search of a floor deposit, so some of our work excavated old fill from the 1950s. The excavation notebooks report that the floor is occasionally cut by pits, possibly for *pithoi* or other storage vessels.

While excavating floor surfaces associated with the interior (east) side of the large Middle Phrygian wall (locus 150), we dug a small east-west test trench running perpendicular to the wall (Fig. 6). While following a clear lower surface that rose up and was then cut by a pit, we uncovered the fragmentary remains of an ivory palmette plaque, North Syrian in style and probably dating to the mid-8th century B.C. (Fig. 7). This was the earliest floor observed for unit 4, providing a good date for the primary use of Building A.

In the early 5th century, a major rebuilding project took place around Building A, perhaps coinciding with the incorporation of Gordion into the expanding Achaemenid Empire. The two southernmost units of Building A go out of use and an elaborately decorated Mosaic Building complex is constructed (Fig. 8). Much of this building was uncovered in the early 1950s, and today it is difficult to grasp how truly splendid this building was. This multi-room structure had a paved court with large, cut andesite blocks leading to rooms decorated with colorful river-pebble mosaics in meander patterns (Fig. 9). One red-painted column base still stood, which probably had a matching base on the other side of the entrance, leading the visitor in an axial procession from a paved exterior court to a mosaic anteroom and then to a central throne or cult room also with a mosaic. The exact function of this complex or its chronology is not known at this time

We have also uncovered some well-preserved roof tiles that were typical for Gordion, especially from this area, but the dense concentration of tiles and the associated pieces of well-preserved wood suggest that those found in Op 46 were from a roof collapse, not deposited as part of a clean-up operation as has been speculated for some deposits found in association with the Achaemenid Mosaic Building. Decorated buildings indicate monumental public architecture meant to impress. The roof tiles are painted in red, black, and white, and are well-preserved. The typical tile was a raking sima of three panels, with two floral spirals flanking a double spiral. An antefix with rampant lions in relief was also found.

A major accomplishment of the field season in 2006 was the discovery of a foundation course containing well-preserved wooden beams for a back wall of Building A (Figs. 6, 10). This was found in limited excavations in a smaller test trench, Operation 56, which uncovered the robber trench for the side wall between units 4 and 5 of Building A, making a corner with the back wall. All that remained of the back wall was a lower layer of rubble fill above parallel beams of juniper laid perpendicular to the course of the wall. This technology demonstrates Phrygian construction methods known from elsewhere at Gordion, where juniper timbers are used in a foundation course of monumental stone walls. The timber elements presumably absorbed any shocks and gave the wall some flexibility after seismic tremors in this earthquake-prone region. In some cases, such as the back wall of Building A, much of the stone was robbed away and all that was left was the course of timbers laid perpendicular to the course of the wall, placed within a rubble matrix.

Locating the back wall itself is significant since it provides exact dimensions of Building A which hitherto were only estimated. But the well-preserved timbers are of key importance since they provide tree rings which can be dated by dendrochronology. Three large timber samples from this back wall have been sent to the Wiener Laboratory for Aegean and Near Eastern Dendrochronology at Cornell University. Initial reports from Sturt Manning indicate that only two samples (so far) provide secure dendro dates. One sample - GOR-204 - has been securely placed into the Gordion chronology; the last ring of this sample dated to 1513 in the relative Gordion site chronology, giving the sample's final ring an absolute date of ca. 993 BCE. There was no bark preserved so this must be viewed as a *terminus post quem*. One possibility is that the timbers were from an Early Phrygian structure that was damaged in the great fire and that they were reused as a foundation course of the Middle Phrygian back wall.

Work in 2006 in the Southeast sector of the Gordion Citadel Mound focused on the rebuilt citadel that immediately followed the Early Phrygian destruction level of the late 9th century B.C. Our research yielded architecture and finds of a range of dates, from the Middle Phrygian through the Hellenistic periods, ca. 8th through 3rd centuries B.C. During this time the site of Gordion reaches its greatest physical extent with monumental decorated public structures enclosed by an extensive fortification system, in many cases built directly above the Early Phrygian remains. The overall focus of the 2006 field season was on the design and use of the Gordion citadel during the 8th - 3rd centuries B.C., including the periods when the site was ruled by King Midas and the succeeding age when Gordion was incorporated into the Achaemenid (Persian) Empire, and then subsumed into the Hellenistic world after the conquests of Alexander. The goals of the project address specific research questions: What are the chronology and function of two of the largest buildings at Gordion, the Middle Phrygian Building A and the nearby Achaemenid Mosaic Building? Research continues and the results will improve our overall understanding of the organization of the Phrygian citadel and inform us about political control during and after the period of King Midas.

II. Architectural Conservation

Under the direction of Frank Matero, the consolidation by injection (grouting) of the monumental Early Phrygian Citadel Gateway continued in 2006, after a hiatus of one year. Mr. Matero and his team carried out a most successful six-

week campaign of consolidation (Figs. 11-12). A new aspect of the consolidation was “micro-grouting,” that is to say, the use of syringes to inject small quantities of grout into cracked and spalling wall blocks (Fig. 13). At the end of the season, it was decided to discontinue the grouting project until a seismic engineer can assess the general condition of the monument and advise on the future course of action.

A second conservation project involved modification to the system of sandbag buttressing that had been devised by the late Mark Goodman for the Early Phrygian Terrace Building. Although effective in supporting the walls, the sandbag system requires annual maintenance because both the burlap bags and their geotextile covering are subject to deterioration (Fig. 14). In 2006, Ms. Evin Erder conducted an experiment in two units of the Terrace Building. The sandbags were removed. Their contents, pure sand, were mixed with earth and piled back against the faces of the walls at the angle of repose. One of the resultant slopes was planted with seeds prepared by Naomi Miller, while on the top of the wall between the two units a variety of wall cappings were experimented with (Fig. 15). Data-loggers were placed at selected points in the wall to register temperature and humidity over the year. These new methods for preserving and presenting walls were to be assessed in 2007.

III. Research

The following research projects and investigations of materials were undertaken during the 2006 season:

- Dr. Gareth Darbyshire: iron objects
- Ms. Gülsen Dikbaş: gray pottery
- Dr. Andrew Goldman: Gordion in the Roman period
- Dr. Robert Henrickson: ceramic studies
- Professors Lisa Kealhofer and Peter Grave: ceramic trace-analysis
- Dr. Kathleen Lynch: pre-Hellenistic Greek pottery
- Mr. John Marston: palaeoethnobotany
- Dr. Naomi Miller: palaeoethnobotany
- Professor Elizabeth Simpson: wooden objects
- Ms. Shannan Stewart: Hellenistic pottery
- Ms. Galya Toteva: Late Phrygian pottery
- Mr. Martin Wells: Hellenistic architecture and stratigraphy

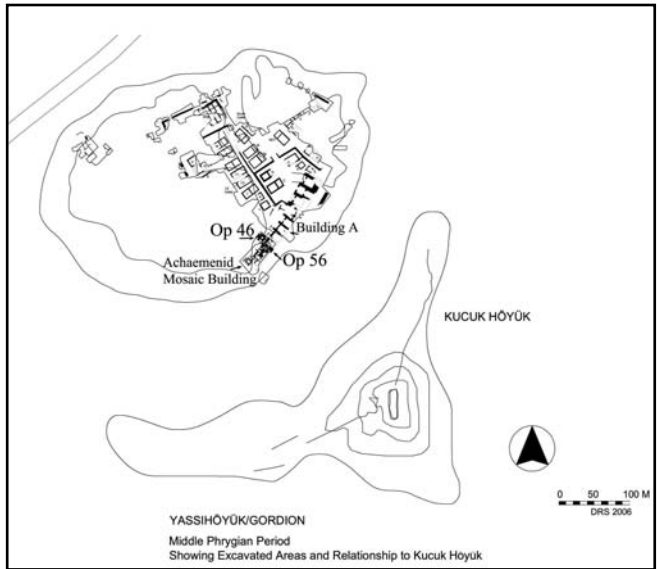

Fig. 1: Middle Phrygian settlement mound with relation to Küçük Höyük

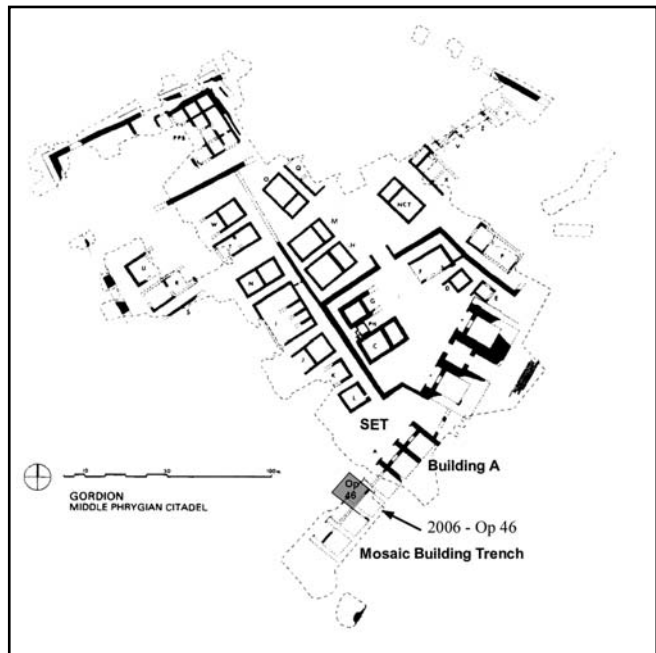

Fig. 2: Middle Phrygian citadel

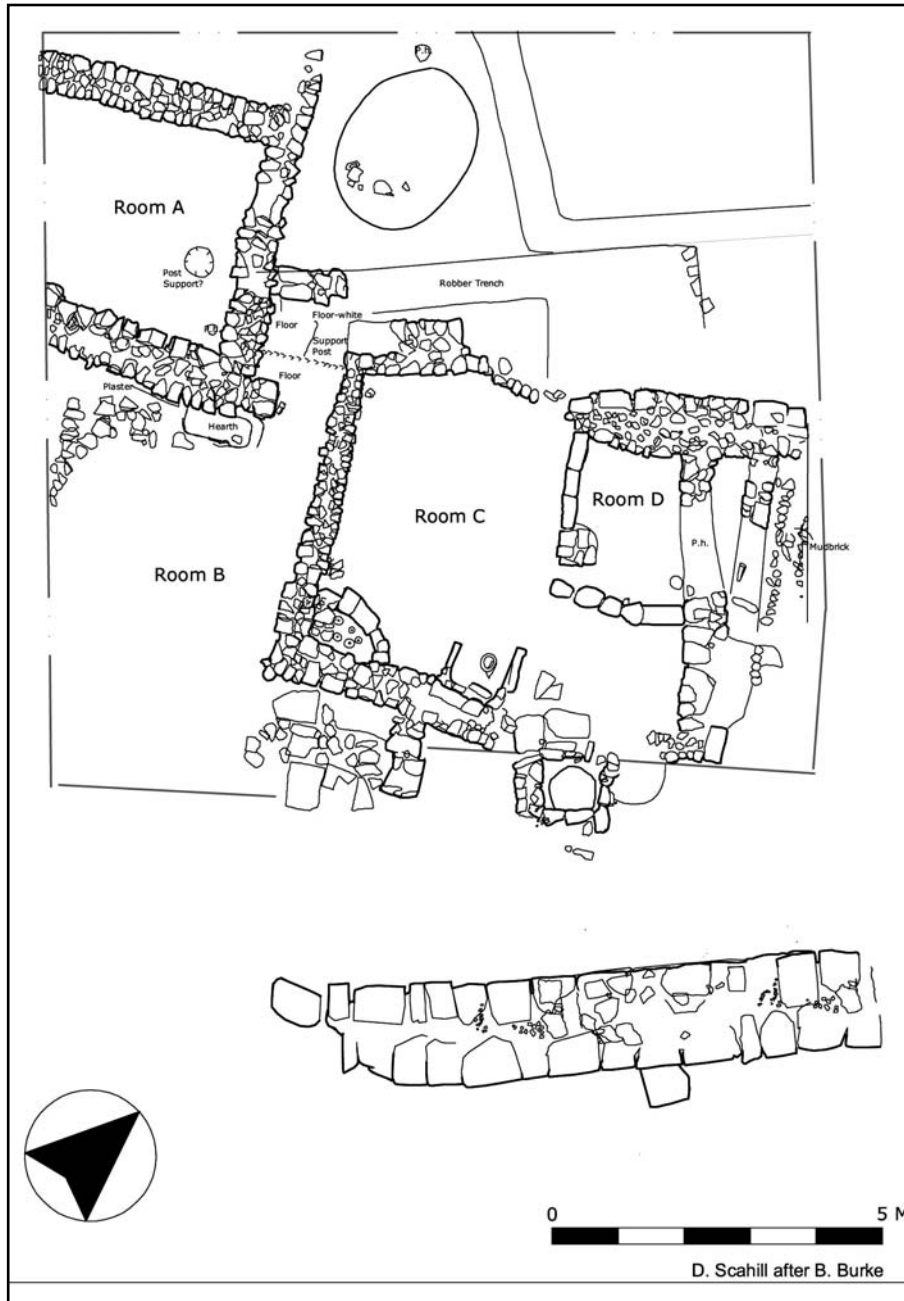

Fig. 3: Operation 46. Hellenistic walls and Middle Phrygian wall of Building A (below)

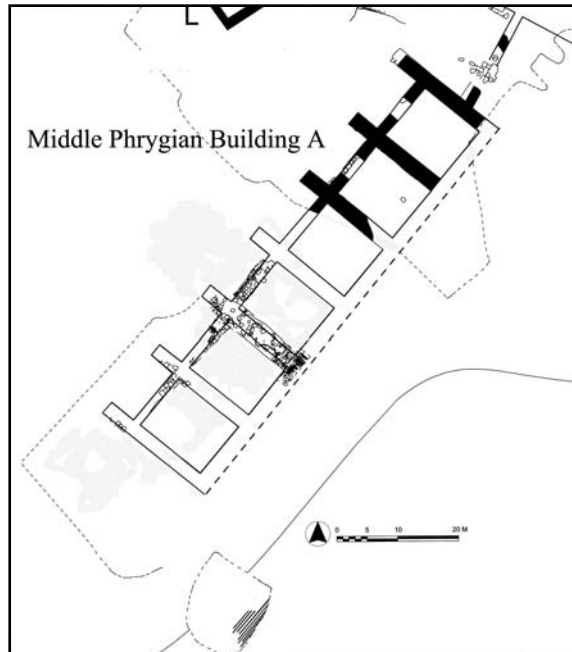

Fig. 4: Middle Phrygian Building A

Fig. 5: Operation 46 Wall robbers' trench in Building A

Fig. 6: Operation 46. Cross-wall of unit 4 of Building A (foreground), robbed-out wall between units 4 and 5 (at right), and test trench within main room (at left, behind wall)

Fig. 7: Operation 46, ivory plaque from a floor of unit 4 of Building A

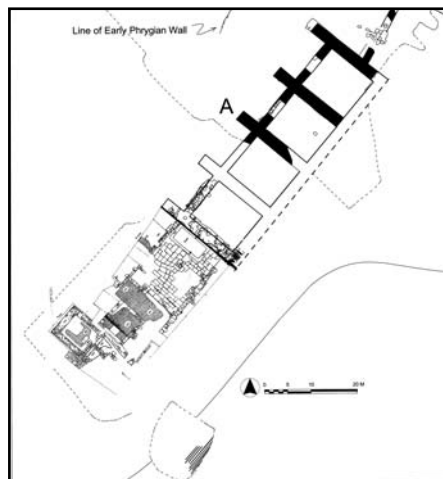

Fig. 8: Line of Early Phrygian wall

Fig. 9: Building A with overlying Mosaic Building at southwest

Fig. 10: View of Mosaic Building at time of discovery (from southwest)

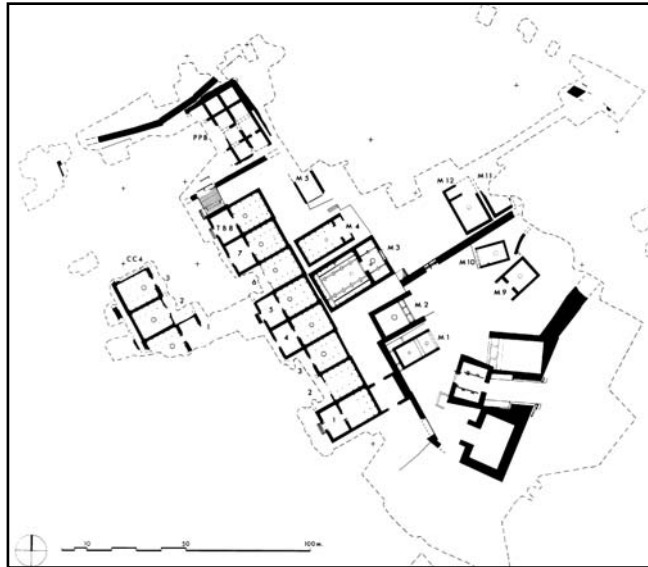

Fig. 11: Operations 46 and 56. Timbers set in rear wall of unit 4 of Building A

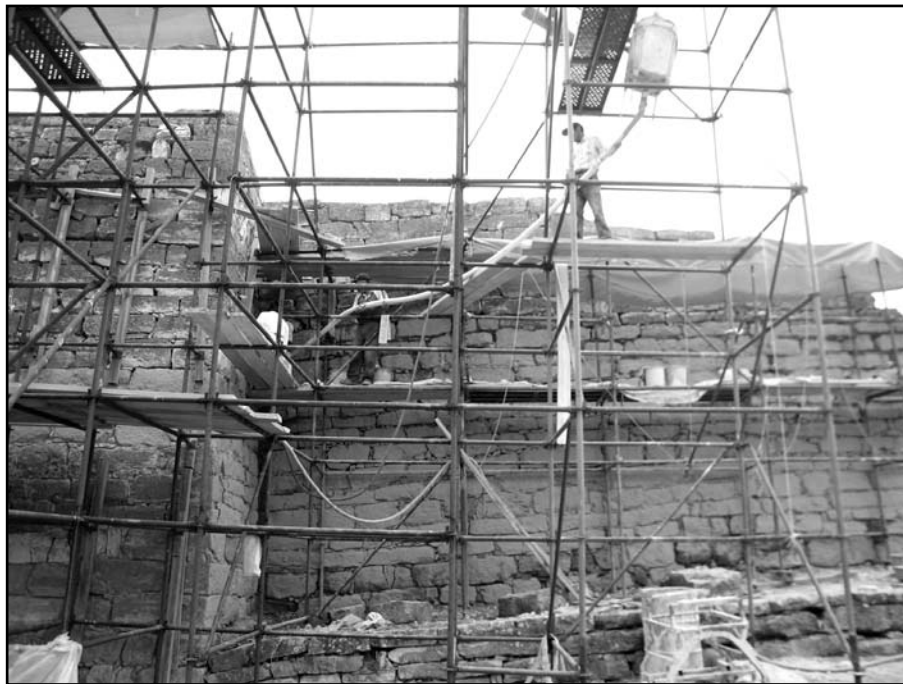

Fig. 12: Early Phrygian citadel, showing Citadel Gateway and Terrace Building

Fig. 13: Micro-grouting in the Citadel Gateway

Fig. 14: Fate of sandbag buttresses in the Terrace Building

Fig. 15: Sand-earthen slopes at angle of repose in Terrace Building and variety of wall cappings

2006 YILI ÇANKIRI ÇORAKYERLER KAZISI

Ayla SEVİM*
Ayhan YİĞİT

GİRİŞ

Çorakyerler 2006 yılı kazı çalışmaları, Çankırı Müzesi'nden Emriye Yurt'un temsilciliğinde 31 Temmuz–4 Eylül günlerinde arasında yapılmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni, DÖSİMM, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Tarih Kurumu'nun maddî desteği ve Çankırı Valiliği, Çankırı İl Kültür Müdürlüğü, Çankırı Müze Müdürlüğü, Çankırı Meslek Yüksek Okulu Müdürlüğü, Çankırı Belediye Başkanlığı'nın ekipman desteği ile yapılmıştır.

Çankırı İli Yapraklı yolu üzerinde yaklaşık 5 km. uzaklıkta yer alan lokalitenin denizden yüksekliği 738–746 m. dir. Daha önceki yayınlarda belirtildiği gibi lokalite ilk kez 1969–1970 yıllarında MTA Genel Müdürlüğü ile Alman Linyit Araştırmaları ekibinin birlikte gerçekleştirdikleri çalışmalar sırasında keşfedilmiştir. 1997 yılında Ankara Üniversitesi ve Çankırı Müzesi Müdürlüğü'nce ortaklaşa gerçekleştirilen kurtarma kazıları, paleontolojik önemi nedeniyle 2001 yılında Bakanlar Kurulu kararlı kazıya dönüştürülmüştür.

LOKALİTENİN ÖNEMİ

Bu lokalitedeki Geç Miyosen çökelleri, Çankırı-Çorum havzasının genişleme sonrası görülen sıkışma rejimi altında oluşmuş, genel olarak akarsu-göl ortamlarında çökelmişlerdir (Kaymakçı, N., Langeries, C., de Bruijn, H., Ünay, E., 2004). Burada ele geçirilen fosiller, hem morfolojik özellikleri hem de o dönemdeki yayılımları ile bilimsel açıdan çok büyük önem taşımaktadır (Sevim ve ark. 2005).

Çorakyerler hominoid fosil yatağı, geniş yüzlekler veren, yanal ve düşey olarak çok farklı fasiyesler içeren tulu formasyonu içerisinde yer alır. Formasyon, ilk olarak Kaymakçı (2004) tarafından çökelme ortamı yorumlanarak Miyosen Döneme

* Prof.Dr. Ayla SEVİM, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, 06100, Sıhhiye, Ankara / TÜRKİYE.
Öğr. Gör. Ayhan YİĞİT, Cumhuriyet Üniversitesi, Fen Fakültesi, Antropoloji Bölümü, 58140, Sivas / TÜRKİYE.

tarihlendirilmiştir. Fosil yatağı civarında, tabanda kırmızımsı pembemsi nodüllü kireçtaşları ile başlayıp yukarıya doğru silttaşı, marn alterasyonu ile devam eden, yukarıya doğru yaklaşık olarak 6 m. kalınlığında beyazımsı, pembemsi kireç ara katkıları bir çökeldir. Omurgalı fosil tabakası üste doğru koyu kahve-bordo renkli oldukça makaslanmış çamur taşı, kum taşı ve silt taşları şeklinde oluşmaktadır. Fosilli seviyelerde, yer yer 10-15 cm. aralıklarla tekrar eden ve birbirini kesen küçük fay setleri gözlenmektedir (Kaymakçı, N., Langeries, C., de Bruijn, H., Ünay, E., 2004).

Kaymakçı tarafından yapılan magnetostratigrafik çalışmalarda, lokalitede 3 farklı magnetik seviye tespit edilmiştir. Bu seviyeler aşağıdan yukarıya doğru düz-ters-düz şeklinde olup düz olan seviyeler bugünkü kutup polarizasyonu ile aynı yöne (kuzey kuzeyde, güney güneyde) ve ters polarizasyon ise kutupların terslendiği (kuzey güneyde, güney kuzeyde) döneme işaret etmektedir. Kesitin MN12 (M: Memeli; N: Neojen) yaş aralığında olduğu dikkate alındığında (Cande ve Kent 1995) MN 12 zonunun 5 farklı polarizasyona sahip olduğu anlaşılmaktadır. Elde edilen verilerden 7.50–6.93 milyon yıl zaman aralığını işaret eden iki farklı paleomagnetik polarite dilimi ile uyumlu olduğu sonucuna varılmıştır. Böylece Çorakyerler fosil yatağının bu iki zaman diliminden birine karşılık geldiği sonucuna varılmıştır (Tablo: 1) (Kaymakçı, N., Langeries, C., de Bruijn, H., Ünay, E., 2004).

2006 kazı çalışmaları: 2006 yılı kazı çalışmaları, önceki yıllarda açılan karelerin devamına 2x2 m boyutlarında 30 yeni açmada yapıldı. Yapılan titiz çalışmalar sonucunda açmalardan 188 adet numaralı etütlük fosil gün ışığına çıkarıldı.

Çalışmalar sırasında açığa çıkan fosillerin önce in-situ resimleri çekilerek çizimleri yapıp, yükselti, yönelim ve eğim gibi lokasyon değerleri belirlenmiştir. Fosillerin dağılıp bozulmalarını önlemek amacıyla buldukları tabaka içerisinden, özel güçlendirici ve sertleştirici solüsyonlar kullanılarak sağlamlaştırıldıktan sonra çıkarılmıştır. Büyük boyutlu fosillerin zarar görmeden çıkarılması amacıyla üzerlerine alçı ceket uygulanarak kaldırılmıştır.

2006 yılı Çorakyerler fosil buluntuları: Çorakyerler omurgalı fosil alanından 1997 yılından bugüne elde edilen fosil buluntularına bakıldığında, farklı takımlara ait çok sayıda örnek bulunduğu görülmektedir. Ele geçirilen takımlar: *Perissodactyla*, *Artiodactyla*, *Proboscidae*, *Rodentia*, *Primates*, *Carnivora* ve *Chelonia* şeklinde sıralanabilir. 2006 yılı buluntuları takım dağılımı açısından değerlendirildiğinde, en çok sayıda çıkanlara göre sıralandığında *Perissodactyla*, *Artiodactyla*, *Proboscidae* ve *Carnivora* takımları şeklinde sıralanabilir (Grafik: 1).

Çorakyerler 2006 yılı buluntuları aile dağılımında dağılımı açısından değerlendirilecek olduğunda, *Bovidae*'ya ait buluntuların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Grafik 2 incelendiğinde Bovidlerden sonra sırasıyla *Rhinocerotidae*, *Equidae*, *Giraffidae* ve *Suidae* aileleri gelmektedir. Her yıl olduğu gibi 2006 yılı buluntuları arasında da *Perissodactyla* ve *Artiodactyla* takımlarına ait fosiller çoğunluğu oluşturmuştur.

Buluntular iskeletin bölümlerine göre değerlendirildiğinde ise 2006 yılında genellikle kafatası dışındaki kemiklerin çoğunluğu oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan en fazla sayıda olanlar kol ve bacak kemikleridir. İkinci sırada alt çene kemikleri, daha sonra sırasıyla bilek kemikleri, boynuz ve parmak kemikleri gelmektedir. İzole diş, kafatası ile birlikte boynuz, diz kapağı ve diğer kemiklerde bu dönemde bulunan buluntular arasında yer almaktadır. (Grafik: 3)

ÇORAKYERLER FAUNASI BULGU VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Çorakyerler fosil alanındaki fauna dağılımında önemli bir yere sahip *Perissodactyla* takımı *Rhinocerotidae* ve *Equidae* aileleri ile temsil edilmektedir.

Rhinocerotidae ailesi *Ceratotherium*, *Ceratotherium neumayri*, *Acerorhinus sp* türlerinden oluşmaktadır. Gergedangiller ailesine mensup türler Pehlevan (2006) tarafından değerlendirilmiştir. *Rhinocerotidae* ailesi içerisinde yer alan *Ceratotherium* türü Türkiye'de Geç Miyosen lokaliteleri içinde en yoğun bulunan ortak bir gruptur. Erken Valleziyende ortaya çıkmış ve en yaşlı buluntu MN 9 ile tarihlendirilen Eşme Akçaköy'dür. *Ceratotherium* Geç Miyosen boyunca yaşamış ve Turoliyen sonunda ortadan kalkmıştır. En son görüldüğü lokalite ise Geç Valleziyenin en üst tabakasına tarihlendirilen (MN13) Dytiko'dur (Pehlevan, 2006). Bu grubun büyük boyutlu olanı *Ceratotherium neumayri*, orta büyüklükteki *Chilotherium kowalevskii* ve *Acerorhinus sp.* türleridir. Bunlar görece hipsodont diş yapısına sahiptir ve doğrudan Çorakyerler'in paleoekolojik ortamını yansıtmaktadırlar.

Perisodactyla takımı içerisinde yer alan diğer bir aile *Equidae* ailesidir. Çorakyerler Üst Miyosen (MN12,) buluntu yerinde ele geçirilen ve *Equidae* ailesi içerisinde bulunan *Hipparion sp. A*, *Hipparion sp. B*, *Hipparion sp. C* türlerinin, henüz çok kesin olmamakla birlikte, en az 3 tür ile temsil edildiği düşünülmektedir. Bulunan iki *Hipparion* türü orta büyüklükte (M) (bu türler A, B olarak ayrılmıştır) iken, diğeri oldukça küçük bir yapıya sahiptir. Vücut yapısının küçüklüğü *Hipparion matthewiye* (GRUP 4 - MN12) (Mahmutgazi (Denizli), Eski Bakırköy, Bakırköy,

Salihpaşalar, Şerefköy, Akkavak (Muğla), Kemiklitepe (Uşak), Karain, Taşkınpaşa, (Nevşehir), Ebiç (Kayseri), Evciköy (Ankara) ve Orta-Üst Turolian fosil buluntu yeri Kemiklitepe (MN12–13)'de bulunurken, kısa burun ve üst çene morfolojisi ile *Hipparion* keçi gibi'ye (MN9) benzerlik gösterir.

Çorakyerler *Artiodactyla* takımı; bir türle *Suidae* ailesi, bir türle *Cervidae* ailesi, iki türle *Giraffidae* ailesi, dokuz türle de *Bovidae* ailesini içermektedir. Bu türlerle ilgili çalışmalar henüz tamamlanmamış olduğu için, sonuç değerlendirmeleri yapılmasından kaçınılmaktadır.

Proboscidae takımı; *Gomphotheriidae* ailesine dâhil edilen bir türle temsil edilir. Şahin (2005)'in yapmış olduğu çalışmalar doğrultusunda *Choerolophodon pentelici* türüne dâhil edilen Çorakyerler probosidleri taşıdığı türemiş karakterlerle Bulgaristan ve Yunanistan'da bulunan *Choerolophodon*larla paralellik göstermektedir. Yassiören (Ozansoy, 1965), Sinap (Sanders, 2003) ve Yulaflı'da (Geraads ve ark. 2005) bulunan ve Anadolu'ya özgü bir tür olarak isimlendirilen *Choerolophodon analiticus*, *Choerolophodon pentelici*ye göre primitif karakterler taşıırken, Kemiklitepe (Tassy, 1994)'de bulunan *Choerolophodon pentelici* sp. ise ilkin ve gelişkin karakterleri bir arada taşıyarak diğer türlerden ayrılır. Çorakyerler'de bulunan *Choerolophodon pentelici*, Afrika'dan çıkarak Avrupa ve Asya'ya göç eden *Choerolophodon*ların tipik bir temsilcisidir ve Sivalik'te (Tassy, 1983) bulunan *Choerolophodon corrugatusa* doğru giden *Choerolophodon* genusuna ata olabilecek özellikler taşımaktadır (Şahin, 2005). Çorakyerler proboscidlerine ait dişlerin morfolojik ve biyometrik değerlendirmeleri sonucu homojen bir yapıya sahip olduğu anlaşılmıştır. Asya ve Afrika türlerinin özellikleri Çorakyerler'le yakınlık göstermezken, Avrupa ve Anadolu türleri oldukça benzer özelliklere sahiptir. Bunların dişlerinde genel olarak türemiş bir morfolojik karakter olan tüberküller artmış, gelişkin *choerodonty* ve *ptychodonty* yapısı mevcuttur. Dişler güçlü bir sement yapısına sahip ve mine tabakası dalgalı bir yapı sergilemektedir (Şahin, 2005).

Carnivora takımına ilişkin buluntulara ilk kez 2003 yılında rastlanmaya başlanmıştır. İlk yıllar et yiyicilerin küçük türleri olan *Mustelidae*ye ait kalıntılar bulunurken, bu yıl daha önce çok ender olarak ele geçirilen, günümüzden önce 7–8 milyon yıla tarihlendirilen kılıç dişli kaplanların atası olduğu düşünülen bir fosil ele geçirilmiştir. Bu fosilin Amerika'da Pleistosen Dönemde yaşamış olan kılıç dişli kaplanlardan *Felidae* ailesinden *Machairodontinae* alt ailesi içerisindeki fosillerle benzer özellikler göstermektedir.

Buluntular arasında gergedan ve at gibi yüksek diş tacına sahip hayvan fosillerinin fazla oluşu bölgenin açık alan ortamı olduğuna işaret eder iken, çeşitli gastropodların varlığı ve fosilli tabakanın sedimentolojik yapısı da bölgede sulak bir ortamın varlığına işaret eder. Bunun yanında çeşitli keçi benzeri boynuzlu türlerinin, zürafaların, fillerin ve özellikle de primatların varlığı bu açık alan çevresinde ağaçlık ve çalılık alanların da bulunduğunu düşündürmektedir. Fauna içerisinde büyük, orta ve küçük boyutlu otçulların, yine büyük boyutlu omnivorların oluşu lokalitenin su yatağı merkezli, çevresi ağaçlık, açık bir alanı karakterize etmektedir. Kemirici ailelerinden bazılarının yaşam alanları göl ya da ırmak gibi bir su yatağının çevresi, bazılarının da suya daha uzak alanlarda yaşıyor olması Çorakyerler lokalitesinin paleoekolojik yorumunun yapılmasına yardımcı olmaktadır.

Primates-Hominoidea: Çorakyerler lokalitesinin dünya literatüründeki önemini artıran *Primates* takımına ait Hominoid buluntuları, henüz tanımlanmamakla birlikte şimdilik bir türle temsil edildiği söylenebilir. Bu takım içerisinde yer alan Akdeniz hominoidleri, *Griphopithecus* cinsi ile temsil edilen Paşalar (MN5–6) ile Çandır (MN6) (Anadolu) ve diğer bazı hominoid cinslerinin bulunduğu Vallesiyen yaşlı Yunanistan lokaliteleri olmak üzere birkaç farklı lokaliteden bilinmektedir. En iyi bilinenleri Geç Miyosen boyunca Doğu Akdeniz’de, 9,8 milyon yıla tarihlendirilen Sinap 8A ve Lokalite 12’de bulunan *Ankarapithecus meteai* (Kappelman *et. al.* 2003), Geç Vallesiyene tarihlendirilen Xirochori 1, Ravin de la Pluie ve Nikiti 1 (Yunanistan) lokalitelerinden bulunmuş olan *Ouranopithecus* (Koufos 2000b, Bonis & Koufos 1999); dönemi ve morfolojisi tartışmalı olan diğer bir hominoid, Atina yakınlarındaki Pyrgos Vassilissis lokalitesinden bilinen *Graecopithecus* (Koufos, 2003). Bunların yanı sıra diğer bir Doğu Akdeniz buluntusu Gürcistan’da Alt Turoliyende (MN11) yaklaşık olarak 8,5 milyon yıla tarihlendirilen *Udabnopithecus garedjiensis* (Burtschak-Abramovitsch, Gabachvili, 1945). Sadece aşınmış P4 ve M1’i içeren bu hominoid buluntusu bir sağ maksilla parçasıdır, *Dryopithecus* ile benzerlik gösterdiği belirtilmiştir (Brain, 1999). Begun’a göre Avrupa *Dryopithecus*leri *Hominidae* ailesinin en erken üyeleridir (Begun, 1992a).

Griphopithecus Anadolu’nun Orta Miyosene tarihlendirilen en eski hominoid cinsidir. *Griphopithecus darwinii* holotipi Slovakya, Devinska Nova Ves’te ele geçirilen bir alt molardır (Abel, 1902). Çandır’da (Anadolu) bulunan primat alt çenesi ise *Griphopithecus alpanii* holotipidir (Tekkaya, 1974). *Griphopithecus* geniş ve kalın mine tabakası, yuvarlak tüberkülleri, sığ çiğneme yüzeyleri, keskin olmayan çiğneme crestleri ve mine-dentin birleşme noktasında sığ bir topoğrafi ile karakterizedir (Begun, Güleç, & Geraads, 2003). Çandır ve Paşalar

hominoidlerinin dental karakterleri, onların sert yapılı besinler ile beslendiğini gösterir ve bu Asya'nın güneyinden bilinen *Sivapithecus* ve Yunanistan'dan bilinen *Ouranopithecus* gibi Orta ve Geç Miyosen hominoidleri, Doğu ve Güney Afrika'dan bilinen (*Australopithecus* ve erken *Homo*) Pliyosen hominidleri ile büyük benzerlikler gösterirler. Bu muhtemelen hominoidlerin symplesiomorfik karakterleridir. Fakat *Griphopithecus* bir Erken Miyosen hominoidi olan *Proconsule* göre türemiş iken, Orta ve Geç Miyosen hominoidlerine ve yaşayan büyük apelere göre ilkindir (Andrews *et al.* 1996; Güleç & Begun, 2002). Anadolu'dan bilinen diğer bir hominoid ise yaklaşık 10 milyon yıl ile tarihlendirilen *Ankarapithecus*dur. Bu cinsin dental karakterleri de *Griphopithecus* gibi kalın mine tabakası ile alçak ve yuvarlak tüberkülleri, körleşmiş crestleri ve sıg çiğneme yüzeyleri ile bilinir. Fakat dişleri *Griphopithecus*tan daha büyüktür. Ayrıca alt çene daha uzun ve *Griphopithecus alpaniye* göre daha az masif ve çok farklı bir symphysial morfolojiye sahiptir (Begun & Güleç 1998). *Ankarapithecus* MN7/8 ve MN10 arasında Avrasya'da ortaya çıkan; Avrupa'da *Dryopithecus*, *Oreopithecus*, *Ouranopithecus* ve Asya'da *Sivapithecus*, *Lufengpithecus*, *Gigantopithecus* (ya da *Indopithecus*) gibi birçok hominoidden biridir.

Ünay tarafından değerlendirilen Çorakyerler *Rodentia* buluntularının karakteristik cinslerinden biri ve Doğu Akdeniz buluntuları içerisinde ortak olan bir fosil *Byzantinia*'dır. Bu cinsin ilk görüldüğü lokalite Üst Astraciana tarihlendirilen Yunanistan'da Chyrsavgi, Anadolu'da Bayraktepe 1 ve Yeni Eskihsar lokaliteleridir. Çorakyerler'de bulunan *Byzantinia pikermiensis* ve *Pseudomeriones latidens* ise Anadolu Memeli Neojen Zonları içerisinde, Avrupa Memeli Neojen Zonları arasında MN 12'ye denk gelen Zone J içerisinde yer alır (Ünay, de Bruijn, Saraç 2003). *Byzantinia*, Doğu Akdeniz'de Vallesiyen ve Turoliyen boyunca yaşamıştır ve en son görüldüğü lokalite ise Turoliyen sonuna tarihlendirilen Amasya'dır. Çorakyerler 2005 yılı rodent buluntuları arasında iki yeni türün varlığı da Ünay tarafından belirtilmiştir.

Sonuç

Şimdiye kadar ele geçirilen fosil buluntular üzerinde yapılan değerlendirmeler sonucunda; bu alandaki spiral boynuzlu antiloplar, *Hipparion*lar ile *Ceratotherium* ve *Chilotherium*un varlığı, buranın açık-ağaçlık bir florayı ve tipik Greko-İranean

Turoliyen coğrafyasını yansıtmaktadır. Bunun yanı sıra ele geçirilen domuz, geyik ve atların morfolojisi, Çorakyerler faunasının Kemiklitepe (1994)'den daha açık alanda yaşamış olduklarına işaret etmektedir. Faunal değerlendirmeler burada daha kuru-serin iklimin yaşandığını gösterirken, gastropodaların varlığı bölgede tatlı su birikintileri olduğuna işaret etmektedir.

Geç Miyosen Dönemi boyunca Doğu Akdeniz'de birçok memeli taksonun varlığından söz edilir. Bunların bazıları ilk kez bu bölgede ortaya çıkmış, dışardan gelen türlerin çoğu da evrimleşerek farklılaşmıştır. Doğu Akdeniz'deki Geç Miyosen lokaliteleri içerisinde, Çorakyerler memeli fosil yatağı, faunal çeşitliliği ile önemli bir konuma sahip olmuştur. Ancak, başta hominoid olmak üzere faunanın diğer bazı üyelerine ait yeterli düzeyde fosil buluntunun olmaması ve alanın faunal çeşitliliğinin sınırlarının henüz tam olarak belli olmaması, kesin açıklamaların yapılmasını engellemektedir.

Çorakyerler lokalitesinin magnetostratigrafik analizlere (Kaymakçı, N., Langeries, C., de Bruijn, H., Ünay, E., 2004) ve küçük memelilere (Ünay, 2004) göre jeolojik yaşı MN10-MN12 biyozonunu önermektedir. *Perissodactyla*, *Artiodactyla*, *Proboscidae* ve *Rodentia* takımlarına ait buluntular, Doğu Akdeniz'in diğer Geç Miyosen lokaliteleri ile karşılaştırıldığında, biyostratigrafik bir uyum göstermektedir. Anadolu büyük apelerin evrimsel geçmişleri hakkında önemli bir yere sahip olması, Çorakyerleri dünya paleontolojisinde önemli bir yere koymaktadır. Avrasya ve Afrika'da hominoidlerin kökenlerine ve evrimlerine açıklık getirmesi açısından, *Griphopithecus* ve *Ankarapithecus*'ta olduğu gibi Çorakyerler'de ele geçirilen *hominoid* buluntusu da Anadolu'yu daha da önemli kılmıştır.

Çorakyerler lokalitesinde, MN12 biyozonunda yani yaklaşık 7,5-7 milyon yıl önce hominoidin ortaya çıkması, Afrika'daki apeler ile benzerlikler taşıması ve coğrafi koşulların göçlere uygun oluşu, Afrikalı apeler ile Avrasyalı hominoidlerin arasında yakın bir evrimsel ilişkinin olduğunu akla getirmektedir (Begun, Güleç&Geraads, 2003). Bu hipoteze göre Çorakyerler hominoidi, Afrikalı apelerin ve insanların atası olan ve Avrasya'dan Afrika'ya göç ile geri dönen hominoidlerin bir akrabası olabileceği, ancak, Çorakyerler hominoid buluntusu hakkında daha bütünsel ve doğruya yakın açıklamalar yapabilmek için daha fazla buluntunun incelenmesine ihtiyaç vardır.

Teşekkürler

2006 Yılı kazı çalışmaları Kazı temsilcisi Emriye Yurt ile birlikte, Öğr.Gör. Ayhan Yiğit, Yrd. Doç. Dr. Pınar Gözlük Kırmızıoğlu, Araş. Gör. Cem Erkman, Dt. Füsun Yaşar ve Arş. Gör. Ebru Albayrak'dan oluşan bir ekip ile yapılmıştır. Bu çalışmalara yüksek lisans öğrencilerinden Serpil Özdemir, Alper Yener Yavuz, Özlem Durgunlu, İsmail Hızlıol; lisans öğrencilerinden Mete Can Göksaran, , Burcu Kesikçiler, Fatoş Sevgi Aktaş, Çilem Sönmez, Tuğçe Şener, Çiğdem Tezcan, Gülçin Coşkun, Burcu Yıldız, Gizem Didem Akçay, Fettah Tüfekçi, Hasan Topdemir, Kübra Kurs katılmıştır. Başta uyumlu ve özverili çalışmalarından dolayı Kazı temsilcimiz Emriye Yurt olmak üzere emeği geçen herkese ayrı ayrı teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

- AGUSTI, J., KÖHLER, M., MOYA SOLA, S., CARERA, L., GARCES, M. & PARES, M.J., 1996, Can Llobateres: "The pattern and timing of the Vallesian hominoid radiation reconsidered", *Journal of Human Evolution* 31: 143-155.
- AGUSTI, J., CARERA, L., GARCES, M. & PARES, M.J., 1997, "The Vallesian mammal succesion in the Vallés-Penedés basin (northeast Spain): Palaeomagnetic calibration with global events" *Palaeogeography Palaeoclimatology Palaeoecology* 133: 149-180.
- BARRY, J.C., JOHNSON, N.M., RAZA, S.M. & JACOBS, L.L., 1985, "Neogene mammalian faunal change in southern Asia: Correlations with climatic, tectonic and eustatic events", *Geology* 13: 637-640.
- BEGUN, D., 2003, "Planet of the Apes", *Scientific American*, pp. 74-83, August.
- BEGUN, D., GÜLEÇ, E. & GERAADS, D., 2003, "Dispersal patterns of Eurasian homioids: implications from Turkey, in: Reumer, J.W.F. & Wessels, W. (eds.), *Distribution and Migration of Tertiary Mammals in Eurasia. A Volume in Honour of Hans de Bruijn – DEINSEA 10: 23-39* Published 1 December 2003
- BEGUN, D.R., 2001, African and Eurasian Miocene Homioids and origins of the Hominidae, in: Andrews, P., Koufos, G.D. & De Bonis L. (eds.), *Hominoid Evolution and Environmental Change in the Neogene of Europe*, pp. 231-253, Cambridge University Pres, Cambridge.

- BEGUN, D.R., WARD, C.V., ROSE, M.D., 1997, "*Function, phylogeny, and fossils: miocene hominoid evolution and adaptations.*", New York: Plenum Press.
- BEGUN, D., 1996, "Events in European hominoid evolution, *EUROPAL*, 10: 16-20; Strasbourg.
- BERNOR, R.L., KOVAR-EDER, J., LIPSCOMB, D., RÖGL, F., SEN, S. & TOBIEN, H., 1988, "Systematic, stratigraphic and palaeoenvironmental contexts of first-appearing *Hipparion* in the Vienna basin, Austria", *Journal of Vertebrate Palaeontology* 8 (4): 427-452.
- BONIS, L., BOUVRAIN G., GERAADS D., KOUFOS G.D., 1990, "New hominoid skull material from the late Miocene of Macedonia in Northern Greece", *Nature* 345:712-724.
- BONIS, L. & KOUFOS, G.D., 1999, "The Miocene large mammal succession in Greece" in: Agusti, J., Rook, L. & Andrews, P. (eds.), *Hominoid Evolution and climatic change in Europe, vol. 1, The Evolution of the Neogene Terrestrial Ecosystems in Europe*, pp. 205-237, Cambridge University Press, New York.
- BONIS, L. & KOUFOS, G.D. & ŞEN, Ş., 1997, "A graffid skull and mandible from Middle Miocene of the island of Chios (Aegean sea, Greece), *Palaeontology* 40: 121-133.
- BONIS, L. & KOUFOS, G.D. & ŞEN, Ş., 1998, Ruminants (Bovidae and Tragulidae) from the Middle Miocene (MN5) of the island of Chios, Aegean sea (Greece), *Neues Jahrbuch für Geologie und Palaeontologie Abhandlungen* 210: 399-420.
- BRAIN, G.R., 1999, "Eurasian Hominoid Evolution", *Evolutionary Anthropology News*, pp. 194:196.
- De BRUIJN, H., SONDAAR, P.Y. & ZACHARIASSE, W.J., 1972, Mammalia and foraminifera from the Neogene of Kastellios Hill (Crete), a correlation of continental and marine biozones, *Proceedings Nederlandse Akademie van Wetenschappen B* 74: 1-22.
- De BRUIJN, H., DAAMS, R., DAXNER-HÖCK, G., FAHLBUSCH, V., GINSBURG, L., MEIN, P. & MORALES, J., 1992, Report of the RCMNS working group on fossil mammals, Reisenburg 1990, *Newsletters on Stratigraphy* 26 (2/3): 65-117.

- GARCES, M., CABRERA, L., AGUSTI, J. & PARES, M.J., 1997, "Old World Appearance datum of Hipparion horses: Late Miocene large mammal dispersal and global events", *Geology* 25: 19-22
- HAQ, B.U., HARDENBOL, J. & VAIL, P.R., 1988, "Mesozoic and Cainozoic chronostratigraphy and cycles of sea-levels changes", in: Wilgus, C.K., *et al.* (eds.), *Sea-level changes, an integrated approach*, *SEMP special publication* 42: 71-108.
- KAPPELMAN, J., DUNCAM, A., FESHEA, M., LUNKKA, J.-P., EKART, D., MCDOWELL, F., RYAN, T. & SWISHER III, C.C., 2003, "Chronology of the Sinap Formation", in: Bernor, R., Kappelman, J., Şen, Ş. & Fortelius, M. (eds.), *Monograph on the Sinap Formation, Anatolia, Turkey*, Columbia University Press.
- KAYMAKÇI, N., LANGERIES, C., DE BRUIJN, H., ÜNAY, E., 2004. "Basılmamış Analiz Raporları" Kostopoulos, D.S., 1998, "*Parastrepsiceros koufosi* n. Sp. (Mammalia, Bovidae): note on the possible presence of a *Prostrepsiceros* descendant in the latest Pliocene of northern Greece", *Acta Zoologica Cracoviensia* 41 (1): 101-109.
- KOUFOS, G.D., 2003, Late Miocene Mammal Events and Biostratigraphy in the Eastern Mediterranean – in: Reumer, J.W.F., & Wessels, W. (eds.)- *Distribution and Migration of Tertiary Mammals in Eurasia. A Volume in Honour of Hans de Bruijn – DEINSEA 10: 343-371* Published 1 December 2003.
- KOUFOS, G.D., ZOUROS, N., & MOUROUZIDOU, O., 2003, "*Prodeinotherium bavaricum* (Proboscidea, Mammalia) from Lesvos Island, Greece". The appearance of deinotheres in the Eastern Mediterranean- *Geobios* 36: 305-315.
- KOUFOS, G.D., 2000b, "Revision of the Late Miocene carnivores from the lower Axios valley", *Münchner Geowissenschaftliche Abhandlungen* (A) 39: 51-92.
- KOUFOS, G.D., 2000c, "The Hipparions of the Late Miocene Locality "Nikiti 1", Chalkidiki, Macedonia, Greece- *Revue de Paléobiologie* 19 (1): 47-77.
- LUNKKA, P.J., FORTELIUS, M., KAPPELMAN, J. & ŞEN, Ş., 1999, "Chronology and mammal faunas of the Miocene Sinap Formation, Turkey", in: Agusti, J., Rook, L. & Andrews, P. (eds.), *Hominoid Evolution and climatic change in Europe, vol. 1, The evolution of the Neogene terrestrial ecosystems in Europe*, pp. 238-264, Cambridge University Press, New York.

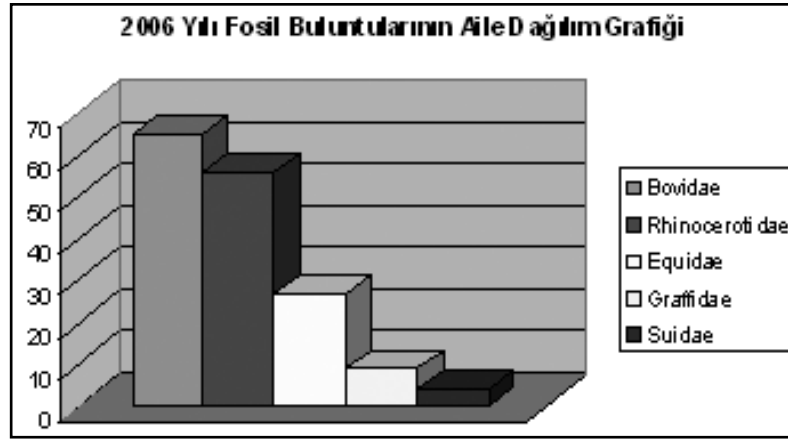
- MEIN, P., 1990, "Updating MN zones", in: Lindsay, E.H., Fahlbusch, V. & Mein, P. (eds.), *European Neogene Mammal Chronology*, pp. 73-90, Plenum Press.
- MORALES, NIETO, J., KÖHLER, M. & MOYA-SOLA, S., 1999, "Large mammals from the Vallesian of Spain", in: Agusti, J., Rook, L. & Andrews, P. (eds.), *Hominoid evolution and climatic change in Europe, Vol. 1, The evolution of the Neogene terrestrial ecosystems in Europe*, pp. 113-126, Cambridge University Press, New York.
- PEHLEVAN, C., 2005, *Çorakyerler (Çankırı) Rhinocerotidae (Mammalia) Buluntularının Değerlendirilmesi* (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- PICKFORD, M., 1988, "Revision of the Miocene Suidae of the Indian subcontinent", *Münchner Geowissenschaftliche Abhandlungen* 12: 1-92.
- PILBEAM, J., MORGAN, M., BARRY, J.C. & FLYNN, L., 1996, "European MN Units and the Siwalik Faunal Sequence of Pakistan", in: Bernor, R.L., Fahlbusch, V. & Mittman, H.-W. (eds.) *The evolution of Western Eurasian Neogene mammal faunas*, pp. 96-105, Columbia University Press, New York.
- RÖGL, F., 1999, "Circum-Mediterranean Miocene Palaeogeography" in: Rössner, G. & Heissig, K. (eds.), *The Miocene land mammals of Europe*, pp. 39-48, Verlag Dr. F. Pfeil, München.
- RIFFAUT, S. (1994), Reconstitution de la fauna et de l'environnement de Kemiklitepe, Turquie, Bulletin Du Museum National D'histoire Naturelle 4e ser., 16, section c Sciences de la Terre, Paleontologie, Mineralogie, Geologie), N0 1.
- SCHMIDT-KITTLER, N., DE BRUIJN, H. & DOUKAS, C., 1995, "The Vertebrate locality Maramena (Macedonia, Greece) at the Turolian-Ruscian boundary", *Münchner Geowissenschaftliche Abhandlungen* A 28: 9-18.
- ŞAHİN, S. 2005, Ankara-2005, *Geç Miyosen Çorakyerler (Çankırı, Anadolu) Proboscidea Faunası* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- ŞEN, Ş., VALET, J.-P. & IOAKIM, Ch., 1986, "Magnetostratigraphy and biostratigraphy of the Neogene deposits of Kastellios hill (Central Crete, Greece)", *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology* 53: 321-334.
- ŞEN, Ş., 1990, "Hipparion-datum and its chronologic evidence in the Mediterranean area", in: Lidsay, E.H., Fahlbusch, V. & Mein, P. (eds.), *European Neogene Mammal Chronology*, pp. 73-90, Plenum Press.
- ŞEN, Ş. & LEDUC, P., 1996, "Diversity and dynamics of late Neogene and Quaternary mammalian communities in the Aegean area", *Acta Zoologica Cracoviensia* 39: 491-506.
- ŞEN, Ş., 1997, "Magnetostratigraphic calibration of the European Neogene mammal chronology", *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology* 133: 181-204
- ŞEN, Ş., KOUFOS, G.D., KONDOPOULOU, D. & DE BONIS, L. De, 2000, "Magnetostratigraphy of the late Miocene continental deposits of the lower Axios valley, Macedonia, Greece", in: Koufos, G.D. & Ioakim, Ch. (eds.), *Mediterranean Neogene cyclostratigraphy in marine-continental deposits*, pp. 197-206, *Bulletin Geological Society of Greece, special publication 9*.
- SEVİM, A., C. PEHLEVAN, A. YİĞİT, P. GÖZLÜK, 2005, 2004 Yılı Çorakyerler Kazısı, 27. Kazı Sonuçları Sempozyumu, Kültür Bakanlığı DÖSİM Basımevi, ss.
- SEVİM, A., BEGUN, D.R., GÜLEÇ, E., GERAADS, D. & PEHLEVAN, C., 2001, "A new late Miocene hominoid from Turkey", *American Journal of Physical Anthropology Supplement* 32: 134-135.
- STEININGER, F.F., BERGGREN, W.A., KENT, D.V., BERNOR, R.L., ŞEN, Ş. & AGUSTI, J., 1996, "Circum-Mediterranean Neogene (Miocene and Pliocene) marine-continental chronologic correlations of European Mammals units", in: Bernor, R.L., Fahlbusch, V. & Mittmann, H.-W. (eds.), *The evolution of Western Eurasian Neogene mammal faunas*, pp. 307-338, Columbia University Press, New York.
- SWISHER III, C.C., 1996, "New $^{40}\text{Ar}/^{39}\text{Ar}$ dates and their contribution towards a revised chronology for the late Miocene of Europe and West Asia" in: Bernor, R.L., Fahlbusch, V. & Mittmann, H.-W. (eds.), *The evolution of Western Eurasian Neogene mammal faunas*, pp. 64-77, Columbia University Press, New York.

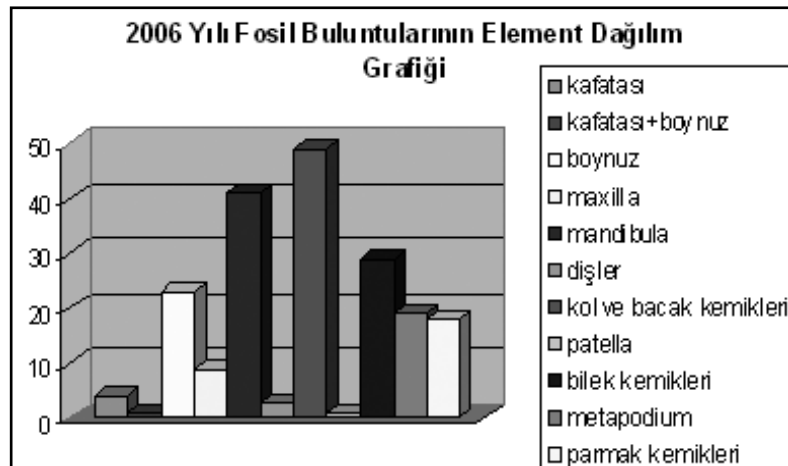
- TASSY, P., 1990, "The Proboscidean datum event: How many proboscideans and how many events", in: Lindsay, E.H., Fahlbusch, V. & Mein, P. (eds.), *European Neogene Mammal Chronology*, pp. 237-252, Plenum Pres.
- ÜNAY, E., DE BRUIJN, H. & SRAÇ, G., 2003, "A preliminary zonation of the continental Neogene of Anatolia based on Rodents", in: Reumer, J.W.F. & Wessels, W. (eds.), *Distribution and Migration of Tertiary Mammals in Eurasia. A Volume in Honour of Hans de Bruijn – DEINSEA 10: 539-548* Published 1 December 2003.
- ÜNAY, E., 2004. "Basılmamış Analiz Raporları".
- ÜNAY, E., BRUIJIN, H. DE & SUATA-ALPASLAN, F., 2006, "Rodents from the Upper Miocene Hominoid Locality Çorakyerler (Anatolia), Beitr Palaönt, 30 : 453 – 467, Wien.
- VAN DER MADE, J., 1990, "Palaeobiogeography of Hippopotamodon and Microstonyx in relation to climate", *IXth RCMNS Congress, Barcelona, Abstracts: 223-224.*
- VAN DER MADE, J., MONTOYA, P. & ALCALA, L., 1992, "Microstonyx (Suidae, Mammalia) from the Upper Miocene of Spain", *Geobios* 25 (3): 395-413.
- VEKUA, A., 1970, "New representatives of Tragelaphini from the Pliocene of Georgia", in: Metsnierba Tbilisi (eds.), *The Mesozoic and Cenozoic fauna of Georgia and its geohistoric significance* pp. 120-136 (in Russian).
- WELCOMME, J.-L., BENAMMI, M., CROCHET, J.-Y., MARIVAUX, L., METAIS, G., ANTOINE, P.-O. & BALOCH, I., 2001, "Himalayan forelands: palaeontological evidence for Oligocene detrital deposits in the Bugti Hills (Balochistan, Pakistan), *Geological Magazine* 138 (4): 397-405.

Grafik: 1

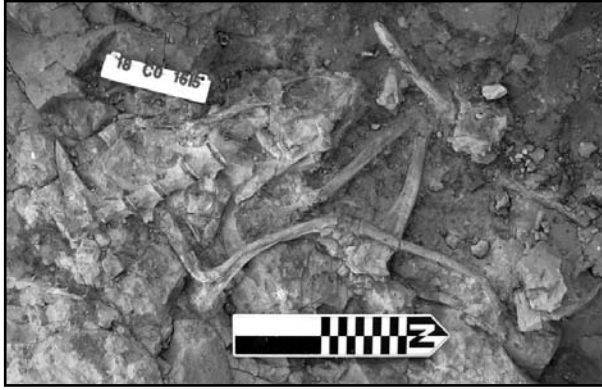

Grafik: 2

Grafik: 3

Resim 1: Çorakyerler
lokalitesi

Resim 2: 18 ÇO 1615
numaralı, *Bovidae*
ailesine ait fosilin *in situ*
görünümü

Resim 3: 18 ÇO 1475
numaralı, *Bovidae*
ailesine ait boynuz
fosilinin *in situ*
görünümü

Resim 4: 18 ÇO 1575 numaralı, *Giraffidae* ailesine ait *mandibula* fosilinin *in situ* görünümü

Resim 5: 10 ÇO 1487 numaralı, *Rhinocerotidae* ailesine ait kafatası fosilinin *in situ* görünümü

Resim 6: 18 ÇO 1521 numaralı, *carnivora* grubuna ait fosil

2006 YILI HARRAN KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI

Nurettin YARDIMCI*

2006 yılı Harran Kazı çalışmaları 21.09.2006 tarihinde başlamış başkanlığım altında Arkeolog Sabri Kiziltan, Araştırma Görevlisi Arkeolog Muharrem Oral, Araştırma Görevlisi Arkeolog Seçil Çokoğullu, Arkeolog Burak Köroğlu, Arkeoloji öğrencisi Bekir Çetin, Arkeolog Mert Bertan Avcı, Arkeolog Kemal Mehmet Karauçak, Restoratör İlkey Kaplan'dan oluşan kazı ekibimize Bakanlık temsilcisi olarak İstanbul Yıldız Sarayı Müzesi Müdürlüğü'nden Dr. Handan Tüzemen katılmıştır.

Kazı çalışmaları höyükte ve Ulu Cami'deki kazılar; kazı çalışmaları başlatılmadan önce her yıl olduğu gibi, Harran Höyük'te ve Ulu Cami'de kazı alanlarında geniş çaplı bir temizlik çalışması yapılmıştır. Höyük ve camideki kazı alanlarında temizlik çalışması tamamlandıktan sonra kazı çalışmaları başlatılmıştır. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne verdiğimiz program gereği kazılarımız bu yıl da Harran Höyük'te, Ulu Cami'de ve Tell İdris'te gerçekleştirilmiş, ayrıca höyükte I. tabakada bulunan İslâm Dönemine tarihlenen çok önemli mimarî kalıntıların restorasyonu yapılmış, ayrıca kazı sırasında bulunan eserlerden tümlenmesi mümkün olanlar kazı restoratörümüz İlkey Kaplan Oral tarafından restore edilmiştir.

Harran Höyük Kazıları

35 DD-35 EE ve 36 DD-36 EE plan karelerine rastlayan (Resim: 1a,b - Plan: 1a,b) ve bir önceki yıl A,B,C,D açmaları olarak adlandırılan ve daha sonra aralarındaki açma duvarları kaldırılarak birleştirildikten sonra A, B ve E açması olarak adlandırılan açmalarda aşağı tabakalara inmek üzere derinleşme çalışmalarıyla başlamıştır. Çalışmalar başlamadan önce ölçüm âletleri kullanılarak açmaların ölçümleri yapılmış ve kotları alınmıştır. Öncelikle E açmasında derinleşme çalışmaları başlatılarak E açmasındaki seviyenin B açmasındaki seviyeye inmesi amaçlanmıştır. Derinleşme çalışmaları ilerledikçe, plan çalışmalarına esas olmak

* Dr. Nurettin YARDIMCI, Harran Kazıları ve Araştırma Projesi Başkanı, Başbakanlık Müşaviri, Cemal Nadir Sok.No: 24/4Çankaya-Ankara/TÜRKİYE.
E-mail: yardimci_n@hotmail.com

üzere zaman zaman ölçümler yapılmış ve buluntuların çıktığı kotlar alınmıştır. E açmasında yoğun bir kül tabakasına rastlanmış, bu tabakanın altından yoğun bir şekilde İslâm seramikleri çıkarılmıştır. Yoğun bir moloz tabakasının tespit edildiği bu açmada derinleştikçe toprağın atılması zorlaştığından E açmasının doğu duvarını oluşturan kısımda açılan bir yerden toprağın kolay atılımı sağlanmıştır. Geçtiğimiz yıl açılan, B açması olarak anılan açmadaki seviyeye inince B açması ile E açması arasında kalan açma duvarının kaldırılması planlanıp sistemli bir şekilde kazılarak kaldırılmıştır. Böylece burada da iki açmanın birleştirilmesiyle daha geniş bir alanda titiz ve daha kolay bir şekilde derinleşme çalışmaları yapılması imkânı sağlanmıştır. B açmasındaki daha önceki yıllarda açığa çıkarılan ve I. binyıl kültürüne ait bir kalıntı olarak tarihlediğimiz çöp çukurunun zeminden itibaren kaldırılmasına karar verilmiş ve bu çukur kaldırıldıktan sonra çukurun daha derine gittiği görülmüştür (Resim: 2c). Çukurda yapılan kazı çalışmalarında tamamen I. binyıla ait seramik buluntular gelmeye başlamıştır. A açmasında aynı seviyede yapılan derinleşme çalışmalarında önceki yıllarda olduğu gibi hâlen İslâm seramikleriyle birlikte çiklet ambalaj parçalarının da geldiği görülmüştür. Bu da Cumhuriyet Döneminde höyüğün üstünde yapılan jandarma karakol binasının temellerinin bu seviyeye kadar indiğini ve bu bölgenin karışık olduğunu göstermiştir. Höyükte A açmasında derinleştikçe toprağın atılması zorlaşmış olduğundan A ve B açmalarının arasındaki aynı zamanda araba yolu olarak da kullanılan kalın toprak duvarın kaldırılması planlanmış ve kaldırma çalışmaları başlatılmıştır (Resim: 2b). Bu çalışmalar birkaç günde bitirilmiş ve buranın kazılması sırasında da yoğun İslâm seramiklerine rastlanmış ve zemine gelindiğinde I. binyıl seramik parçaları gelmeye başlamıştır. Duvar kaldırıldıktan sonra iki açmanın da tabanı aynı seviyede temizlenerek dikkatli bir şekilde derinleşmeye devam edilmiş ve genişleyen bu açmanın tabanında kerpiç duvar izlerine rastlanmıştır. I. binyıl kültürüne ait bir tabaka olduğu tahmin edilen bu tabakada rastlanan duvar izleri ince bir çalışmayla kabartılarak B açmasında kaldırılan çöp çukurunun en fazla 1 m. kadar doğusundan başlayarak açmanın kuzey duvarına doğru ilerleyen bir kerpiç duvar açığa çıkarılmıştır (Resim 3a). Duvarın çevresinde de bazı kerpiç mimarî öğelerin yer yer tabana yayıldığı görülmüştür. Açma duvarlarının kaldırılmasıyla yeni oluşan 35 DD – 35 EE ve 36 DD – 36 EE plan karelerine rastlayan bu açma tümüyle A açması olarak anılmaya başlanmıştır (Plan: 1, Resim: 2a - 3a,b). Sadece A açması ile E açması arasındaki duvar kazının sonlarına gelindiğinden gelecek yıl kaldırılmak üzere bırakılmıştır. Geniş bir alanı kaplayan bu açmada sürdürülen derinleşme çalışmaları sırasında, I. binyıl tabakasına ait mimarî kalıntı

ve Tunç Çağına ait bir *bulla*, pişmiş toprak kadın figürini, pişmiş toprak hayvan figürin parçası, pişmiş toprak *phallos* gibi küçük buluntular ve I. binyıla, Yeni Babil Devrinde Kral Nabonid Dönemine tarihlediğimiz Sin Mabedi'ne ait, üzerinde Kral Nabonid'in ağzından Sin Mabedi'ni Tanrı Ningal, Nusku ve Sin için yaptırdığını belirten çivi yazılı pişmiş tuğla adak kitabesi parçaları ile I. binyıl ağırlıklı olmak üzere çanak çömlek parçaları ve çok az miktarda Roma Devri seramik parçaları bulunmuştur (Resim: 5b). Höyükteki çalışmalar sırasında daha önce I. tabakada ortaya çıkarılan İslâm Dönemine tarihlediğimiz mimarî kalıntılarda temizlik çalışması yapılırken Eyyubî Dönemine tarihlediğimiz tuğla künklerden oluşan kanalizasyon sisteminin devamı burada da açığa çıkarılmıştır. Evlerdeki fosseptik çukurlarına bağlanan bu yeraltı kanalizasyon şebekesi o dönemin düzenli olan kent planlamasının yanı sıra sağlıklı bir kanalizasyon sistemine sahip olduğunu göstermektedir (Resim: 6a). I. binyıl tabakasında derinleşme çalışmaları devam eden kazı çalışmaları kazı bitiminde ölçümleri yapıp planları çizildikten sonra fotoğrafları çekilerek bu yıl höyükte yapılan çalışmalar 03.11.2006 tarihinde sona ermiştir.

Harran Ulu Camide Yapılan Çalışmalar

Harran'ın Emevîler Döneminde başkent olduğu sırada son Halife II. Mervan tarafından M.S.744-750 yıllarında yaptırılan 104x107 m. ebadındaki cami daha sonraki dönemlerde restore edilmiştir. 33.30 m. yüksekliğindeki minaresinin zeminden itibaren 22 metresi taş, 7.30 m.lik üst kısmı ise tamamen tuğla örülerek yapılmıştır. Yüksek derecede fırınlanmış tuğlaların taştan daha hafif olması nedeniyle minarenin statîği bakımından böyle inşa edildiği düşünülmektedir. Minarenin ahşap merdivenleri tamamen yok olmuş olduğundan, 1986 yılında 105 basamaktan oluşan merdiven aslına uygun olarak yapılmıştır. Ulu Cami'nin ayakta kalmış olan doğu duvarında restorasyon çalışmaları yapılmış ve sağlamlaştırılmıştır. Yapılan kazılar sonucunda cami tamamıyla açığa çıkarılmış ve güneybatı köşesinde merdivenlerle aşağıya inen yeni bir kapı açığa çıkarılmıştı. Daha sonra caminin kuzey ve batı girişlerinde yapılan kazılar sonucu kuzey kapısının dışında arasta olduğu düşünülen mimarî kalıntılar açığa çıkarılmış bu yıl yapılan kazılarda da kuzey ve batı kapılarının dışında ve avlunun kuzeybatı köşesinde çalışılmıştır.

Kazı çalışmalarının başlangıcında yaklaşık 10.000 m² lik bir alana sahip olan Ulu Cami'nin içinde ve dışında yapılan geniş çaplı temizlik çalışmaları

tamamlandıktan sonra topografik planda 47 EE – 47 FF, 49 İİ ve 48 GG plan karelerinde derinleşme çalışmaları (Resim: 1b-6b-7a, b) ve 49 JJ plan karesinde de bir sondaj çalışması yapılmıştır.

47 EE–FF plan karelerine rastlayan, bir önceki yılda açılmaya başlanan açma genişletilerek bu kısımda da derinleşme çalışmaları yapılarak İslâmî Döneme ait mimari kalıntılar elde edilmiş ve güzel bir plan veren, caminin batı kapısının dışında ve yakınındaki bu açmada İslâmî Döneme ait küçük sırlı pişmiş toprak çanak çömlek ve renkli cam parçaları elde edilmiştir. Batı kapısının çıkışında uzanan ve döşemeli yol olarak adlandırılan ve geçtiğimiz yıl açığa çıkarılan döşemeli yol bu yıl yapılan kazılarla 47 EE-FF plan karelerine rastlayan açmaların en batıdaki açma duvarına kadar tamamen açığa çıkarılmıştır.

49 İİ plan karesine rastlayan ve Ulu Cami'nin minarenin yanındaki kuzey girişinin dışında daha önceki yıl başlatılan çalışmalar bu yıl da devam etmiş ve burada da açığa çıkarılan zaman zaman bazalt taşların yer aldığı görülen döşemeli yol açmanın kuzey duvarına kadar tamamen açığa çıkarılmış ve bu yolun sağında ve solunda yer alan mekânlar da kazılarak mimarî kalıntılar açığa çıkarılmıştır.

48 GG plan karesinde geçtiğimiz yıl başlanan çalışmalar devam etmiş ve caminin toprak taşımak için tek giriş çıkış yolu olan ve toprakla kaplı olan bu yer yolu daha dar olarak muhafaza etmek için plan verecek şekilde kısmen kazılmıştır (Resim: 7b).

Caminin avlusunda 49 JJ plan karesine rastlayan yerde küçük bir sondaj çukuru açılmış, yaklaşık 2,5 m. kadar derinleşmesine rağmen herhangi bir mimarî kalıntıya ve küçük buluntuya rastlanmayınca kapatılmıştır.

Tell İdris Kazıları (Plan: 2a, b)

Harran Höyüğü'nün güneydoğusunda bulunan Tell İdris'te geçtiğimiz yıl açılan ve A açması adı verilen açma bu yıl 6x10 m. ebadında genişletilmiş ve derinleşme çalışmalarına başlanmıştır. Harran Höyüğü'yle irtibatlı olan bu yerde ikinci bir bina kompleksine ait bir mekân daha açığa çıkarılmıştır (Plan: 2b). Bu mekânlardan birisinin ortasında yuvarlak plan veren bir ocağa rastlanmıştır. Bu açmada Eski Tunç, Ubeyd, Halaf ve Halaf'tan daha eski Geç Neolitik Döneme ait çanak çömlek parçaları, bir çakmak taşı, kesici âlet ile Ubeyd Dönemine tarihlenen pembe renkli yarım bir damga mühür bulunmuştur.

Daha sonra bu açmanın güneybatı köşesinde açılan 2x2 m. boyutlarında G açması adı verilen açmada yüzey toprağı atılarak sondaj çalışmasına başlandı. Kazı çalışması sırasında malzeme karışık olarak gelmeye başladı. Gelen malzemeler arasında Ubeyd, Halaf ve Halaf'tan eski Geç Neolitik Devre ait çanak çömlek parçalarına rastlandı. Herhangi bir mimarî unsura rastlanmadı. 360,80 m. seviyesinde ana toprağa ulaşıldı. Ana toprağın kırmızı renkli ve orta sertlikte olduğu görülmüştür. Yaklaşık 2 m. inildikten sonra buradaki çalışmaya son verildi. Burada yüzeyde ve sondajda Halaf ve daha eski döneme ait az miktarda pişmiş toprak çanak çömlek parçalarına rastlandı .

Kazının son günlerine doğru açmanın A açmasının güneydoğu köşesinde 1,5x1,5 m. boyutlarında bir sondaj çalışması yapıldı. Sondajda yaklaşık 2,5 m. derinleştikten sonra ana toprağa ulaşılmeden çalışma sona erdi. Sondaj içerisinde elde edilen çanak çömlek parçalarının dışında herhangi bir mimarî birime rastlanmadı.

Buranın büyük bir ihtimalle Harran'ın ilk sakinlerinin oturduğu bir yer olduğu daha geç devirlerde buradaki kültürün sona ererek Harran Höyük'te yaşamın devam ettiği biçiminde yorumlanmıştır. Kazılarımıza ait detaylı rapor, plan ve fotoğraflarla birlikte bilâhare sunulacaktır.

Restorasyon Çalışmaları

Harran Höyük'te önceki yıl başlatılan restorasyon çalışmaları bu yıl da devam etmiş ve önümüzdeki yıllarda da kazı alanının kuzeyine doğru kazılarda I. tabakada açığa çıkarılmış olan 600 yıldan fazla iskân gören İslâmî Döneme ait mimarî kalıntıların restorasyonları planlanmıştır. Bu yıl da restorasyon programımız kapsamında höyüğün tepesinden kuzey istikametine doğru, kazılarla açığa çıkarılan evleri ve sokakları oluşturan mimarî kalıntıların restorasyonu yapılmıştır. Höyükteki kazılarda elde edilen küçük buluntulardan tümlenebilir durumda olanlar restore edilmiştir.

Sonuç

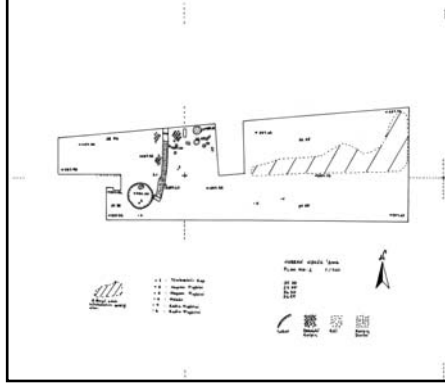
Sonuç olarak, daha önceleri M.Ö. III. binyıl olarak bilinen Harran'ın kuruluş tarihi höyükte bulunan Halaf kültürüne ait buluntularla M.Ö. VI. binyıla inmiş, geçtiğimiz yıl ve bu yıl Tell İdris'te yapılan kazılarda da Halaf Dönemine ait buluntuların bulunması ve Halaf'tan eskiye tarihlenen çanak çömlek parçalarının çıkarılması,

Harran'ın ilk sakinlerinin Harran'a çok yakın olan Tell İdris'te oturduğu, daha sonra belli bir dönem Harran'la birlikte yaşadıktan sonra burada duran yaşamın daha sonra Harran'da devam ettiği ihtimalini ortaya koymuştur. Tell İdris'in yerleşim tarihi de Halaf'tan eski buluntularla Geç Neolitiğe kadar inmiştir. Böylece yapılan kazılar sonucunda elde edilen bilgilere göre Harran'ın bilinen kuruluş tarihi de değişmiştir.

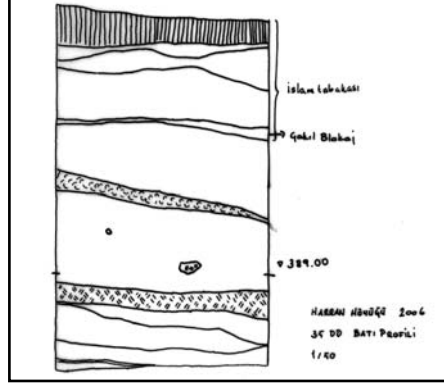
03.11.2006 tarihinde kazı çalışmalarımız sona ermiş ve kazılardan elde edilen buluntular envanterlenmiş olarak Urfa Müzesi Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir.

Özverili çalışmalarından dolayı kazı ekibimizin tüm üyelerine teşekkür ederim.

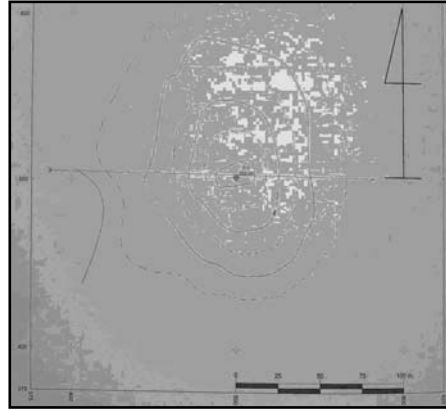
Kazılarımızda bize her zaman destek olan Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü'ne, Şanlıurfa Valiliği'ne, Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne, Müze Müdürlüğü'ne, Harran Kaymakamlığı ile Harran Belediye Başkanlığı'na teşekkür ederiz.

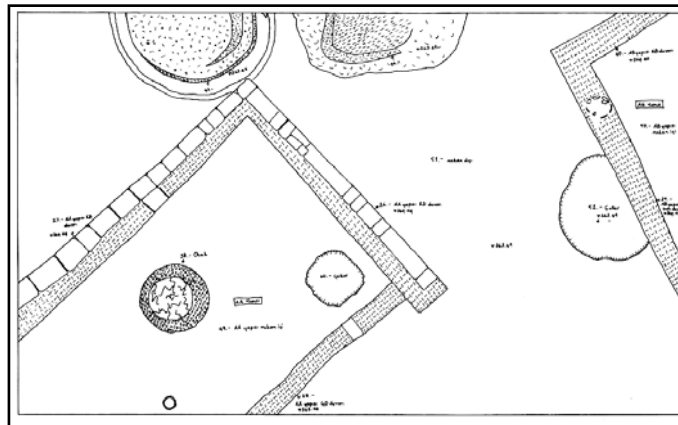
Plan 1a: Harran Höyük A açmasının planı

Plan 1b: A açmasının kesiti

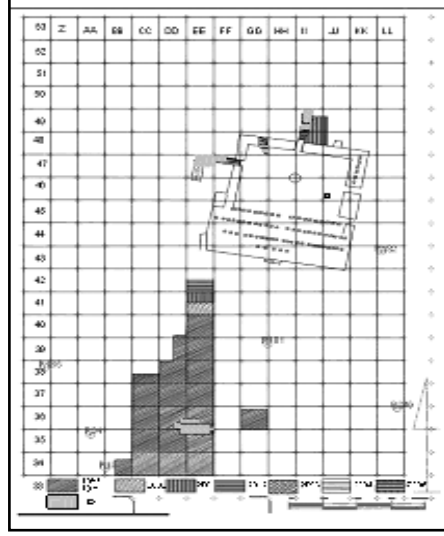
Plan 2a: Tell-İdris topografik planı

Plan 2b: Harran Tell-İdris A açması planı

Resim 1a: Höyüğün havadan görünümü

Resim 1b: Höyüğün topografik planı

Resim 2a: Harran Höyük 35 DD-35 EE ve 36 DD - 36 EE plan karelerinde yer alan A açması

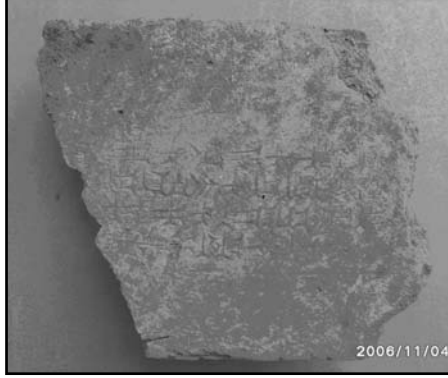
Resim 2b: Harran Höyük A açmasının önceki görünümü

Resm 3a: Harran Höyük A açmasından, çöp çukuru ve kerpiç duvardan bir görünüm (M.Ö. I. binyıl)

Resim 3b: Harran Höyük A açmasındaki kerpiç duvardan bir görünüm

Resim 5b: Harran Höyük'ten I. binyıl tabakasından, Yeni Babil Devrine, Kral Nabonit Dönemine tarihlenen Sin Mabeti'ne ait üstü çivi yazılı tuğla adak kitabe parçası

Not: Yayın ilkelerimize göre, basılacak plan, fotoğraf ve çizimlerin sayısı 15 ile sınırlıdır (Editör).

Resim 6a: Harran Höyük 36 CC plan karesindeki kanalizasyon sisteminde fosseptik ve fosseptiğe bağlanan boru görevini gören tuğla künkten bir görünüm

Resim 6b: Harran Ulu Camii 46 EE - 47 EE/ EF plan karelerindeki açmadan bir görünüm

Resim 7a: Harran Ulu Camii, 49 İI plan karesindeki açmadan bir görünüm

Resim 7b: Harran Ulu Camii 48 GG plan karesinde açığa çıkarılan mimari kalıntı

METROPOLİS 2006 YILI KAZILARI

Recep MERİÇ*
Serdar AYBEK
Ali Kâzım ÖZ
Aygün Ekin MERİÇ
Eda GÜNGÖR
Sarp ALATEPELİ

2006 yılı çalışmaları 11.07.2006 ve 09.10.2006 tarihleri arasında Akropol ve Bademgediği Tepesi'nde yürütülmüştür. Kazı çalışmaları dışında konservasyon, restorasyon, kazı evi ve araştırmalar olmak üzere farklı alanlarda çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

AKROPOL

2006 yılı kazı çalışmaları Akropol'ün doğu kapısı ve batı kapısı arasındaki mimarî yapılaşmayı ortaya çıkarabilmek için I 10, I 9, I 8, I 7, J 9, J 8, J 7, H 8, H 7, H 6 ve G 5, G 4, G 3, G 2 plan kareleri içerisinde yürütülmüştür (Çizim: 1).

Akropol'ün ana girişini oluşturan doğu kapısı ile geçmiş yıllarda çalışılmış alanlar arasında kalan I 9, ve I 8 plan kareleri içerisinde (Resim: 1) üst seviyelerde geç dönem mimarî kalıntılara ulaşılmıştır. Mimarî kalıntıların niteliğinden Bizans Döneminde yapıldığı anlaşılan bu mekân 2006-1 mekânı olarak adlandırılmıştır.

* Prof. Dr. Recep MERİÇ, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tınaztepe Kampüsü, 35160 Buca-İzmir/TÜRKİYE. rmeric@mynet.com
Yrd. Doç. Dr. Serdar AYBEK, Trakya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü 22030-Edirne/TÜRKİYE. saybek@gmail.com
Öğr. Gör. Dr. Ali K. ÖZ, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tınaztepe Kampüsü, 35160 Buca, İzmir/TÜRKİYE. akoz@hotmail.com
Öğr. Gör. Aygün Ekin MERİÇ, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tınaztepe Kampüsü, 35160 Buca, İzmir/TÜRKİYE. aygunek@mynet.com
Araş.Gör. Eda GÜNGÖR, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tınaztepe Kampüsü, 35160 Buca, İzmir/TÜRKİYE. eda.gungor@deu.edu.tr
Arkeolog Sarp ALATEPELİ, sarpalatepeli@gmail.com.
Metropolis Kazıları 2006 yılında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının izni ile Kültür ve Turizm Bakanlığı (DÖSİMM), Philip Morris-Sabancı Topluluğu ve Torbalı Belediyesi'nin katkılarıyla yapılmıştır. Bakanlık temsilcisi olarak İzmir Arkeoloji Müzesi'nden Arkeolog Selehattin Sert görev yapmıştır.

Kazı çalışmaları bu mekânın batısındaki I 8, I 7, H 7 ve H-6 plan karelerinde devam etmiştir. Çalışmalar sırasında çıkan mimarî yapıların 2006-2, 2006-3, 2006-4 mekânları olarak adlandırılmıştır. Bu mimarî yapılar ilkel biçimde, kuru duvar tekniği ile örüldüğü (Resim: 2, Çizim: 2), mekânları oluşturan mimarî yapılarda devşirme malzemenin kullanıldığı tespit edilmiştir. Ares tapınağına ait yazıtlı sütun tamburları bulunmuştur. Ortaya çıkarılan mekânların hemen güneyinden başlayarak, H 8, H 7, H 6 ve G 3, G 4, G 5, G 6 plan karelerinin sınırları içerisinde bulunan açmalar doğudan batıya doğru, ayrıca bu plan kareler içinde bulunan ve 2004 yılı açmalarının devamı olan güney sınırı genişletilmiştir.

Böylece Akropol'ün doğu kapısı ile batı kapısı arası açılarak bunun daha kolay anlaşılmasına çalışılmıştır. Mimarî yapıların duvarlarında daha önceki dönemlere ait (Hellenistik-Roma) çeşitli mimarî devşirme malzeme ve moloz taşlar kullanıldığı tespit edilmiştir.

Akropol alanının batı kapısındaki G 3, G 2, F 3, G 4 plan karelerinde yapılan çalışmalar sonucunda batı kapısı içinde geç dönemde (Geç Roma, Erken Bizans ?) yapılan bir mermer eşik tespit edilmiştir. Bu kapının batısında, kapıya paralel uzanan G 3 plan karesi içine de giren, düzgün olmayan taşlarla örülmüş kuru basit bir duvara ulaşılmış ve bu duvarla ilişkili olabilecek su kanalları ortaya çıkarılmıştır. G 4 plan karesinde, 2004 yılında ortaya çıkarılan 2004-7 mekânının batısında, geç dönem duvarının altında düzgün taşlarla örülmüş, Hellenistik Döneme tarihlenebilecek bir duvar daha tespit edilmiştir.

Doğu kapısının kuzeyinde ve güneyinde, doğu kapısına paralel uzanan sur duvarları önünde seviye inme çalışmaları ile batı kapısı önünde ise Hellenistik Dönem öncesine ait veriler elde etmek için tabaka kazısı yapılmıştır. 'Batı Kapısı Önü Sondajı I, II, III' olarak adlandırılan çalışmalarda Hellenistik Dönem öncesine ait seramik buluntular ele geçirilmiştir (Resim: 3). Diğer yandan erken döneme tarihlenen 97-M duvarının doğusunda seviye inme çalışmaları yapılmış ve az sayıda Erken Tunç, Orta Tunç ve Geç Tunç Dönemine ait bazı boyalı seramik parçalar (Geç Hellas III C) (Resim: 5) ile "*Handmade Burnished Ware*" parçaları bulunmuştur. Geometrik ve Arkaik Dönem seramik parçaları da dağınık biçimde ele geçirilmiştir. Ayrıca bu çalışmalar sırasında Bizans Dönemine ait olduğu saptanan seramik ve metal çöplüğüne rastlanmıştır. Seramik çöplüğünden çıkarılan AKR 06-202 kasa No.lu seramiklerin içerisinde yoğun olarak yeşil ve sarı sırlı Bizans seramiği parçaları ve aynı döneme ait sırsız günlük kullanım kapları (Resim: 6) ele geçirilmiştir. Metal çöplüğünde yapılan çalışmada ise çok sayıda metal parçası ve bunların yanı sıra kürek pulluk gibi tarım âletleri bulunmuştur. Geç

Dönem yapıları arasında ele geçirilen sütun tamburlarının büyük çoğunluğunda, yapılan temizlik sonrası yüzeylerinde yazıtlar olduğu tespit edilmiştir (Resim: 4). Yazıtlarda, Metropolis'teki Ares kültüne ait bilgiler bulunmaktadır. Yazıtlara göre tapınak personeli bir rahip, bir rahibe ve tapınak görevlilerinden oluşmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla, her personel grubu değişiminde, yeni görev alan kişilerin isimleri tapınaktaki sütunlar üzerine kazınmaktaydı. Böylece, Antik Dönemde Metropolis'te yer alan Ares Kültü'ne ait önemli bilgiler elde edilmiştir.

Bu çalışmaların yanı sıra, Akropol alanını çevreleyen sur duvarlarının planını ayrıntılı bir biçimde tespit etmek ve Akropol'ün daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla sur duvarlarının etrafında temizlik çalışmaları yapılmıştır.

BADEMGEDİĞİ TEPESİ

2006 yılı Bademgediği Tepesi çalışmaları surun iç kısmında (Çizim: 3, Resim: 7), kuzey sur duvarı yönünde sürdürülmüştür. Bu yılki çalışmalar S28, S27, T27 plan karelerinde başlamış, çalışmanın kapsamı T26, S26, S27, R28, P27 ve P30'daki sur duvarı dış cephe sondajıyla genişletilmiştir.

2004 yılında kazısına başlanan U26 plan karesiyle ilişkilendirebilecek herhangi bir mimarî oluşumun tespiti ve geç dönem sur duvarının dış yüzündeki sur temelini ortaya çıkarmaya yönelik çalışmalarda I. ve II. tabaka kazılarında sonra daha fazla derinleşilmemiştir. Ancak sur duvarının güneyindeki S28 ve hemen onun güneyinde yer alan S27'de tabaka II'nin bitimine kadar çalışmalar sürdürülmüştür.

S28 plan karesinin I. yapı katında kuzey-güney yönlü 2.60x60 boyutlarında kuru bir duvar dizisi tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda yine bu duvara paralel biçimde uzun bir başka taş yığına ulaşılmıştır. Etrafında çok sayıda kaba seramiğin olduğu taşların duvarın üstünden düştüğü anlaşılmaktadır. Geç Hellas III C Dönemine tarihlenen Myken seramikleri ilk olarak II. yapı katında tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra çok sayıda yerli Anadolu seramiği (kırmızı, turuncu, krem, gri renkli) ele geçirilmiştir. Küçük buluntu olarak sınıflandırılan pişmiş toprak ağırşaklar, taş balta, mermer silindirik obje (Resim: 10) ve ok ucu buluntular arasındadır.

S27 plan karesindeki kazı çalışmaları sırasında II. yapı katında doğu-batı doğrultulu bir teras duvarı tespit edilmiştir (Resim: 8). Bununla birlikte açmanın doğu ve batı kenarında yine teras blokajı olarak tanımlanan bir taş dizisi

saptanmıştır (Resim: 9). Tabaka II'nin ardından rastlanan 40 cm. lik bir depozit alanın temizliğinden sonra, açmanın güneybatı köşesinde rastlanan şist ana kaya alandan ve daha fazla derinleşmesini engellemiş olmasına rağmen, ana kayanın teras duvarıyla ilişkilendirebilecek organik bir bağından söz edilebilir. Tabaka III ile (Geç Hellas III A2) tabaka II (Geç Hellas III C) arasındaki depozit alanın kazılmasıyla çalışmalar sonlandırılmıştır.

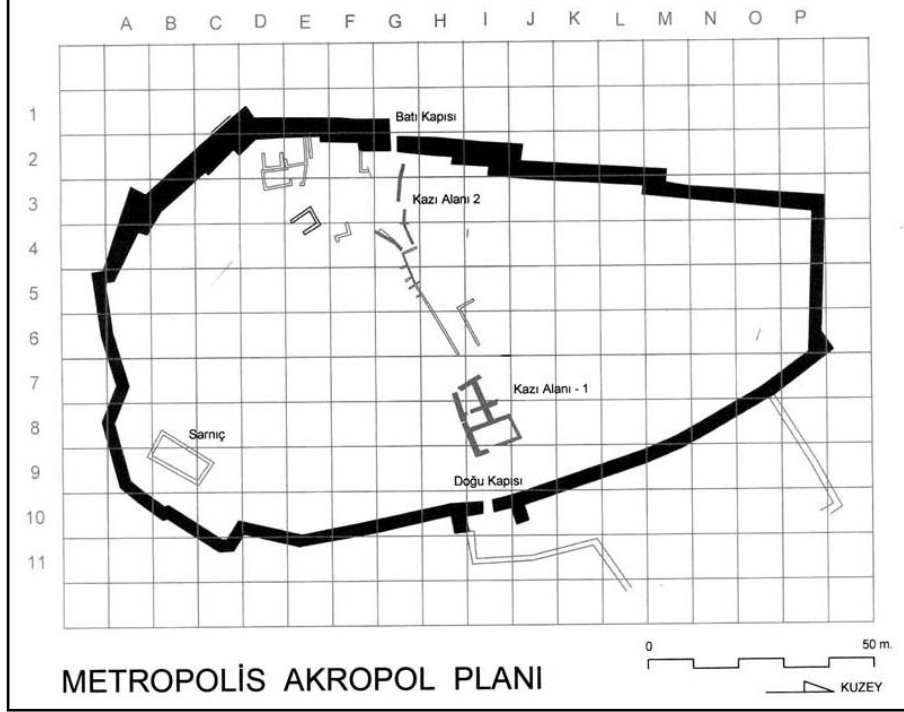
Bu yılki çalışmalar sonucunda ortaya çıkarılan diğer bir mimarî unsur ise T27 plan karesinde tabaka II'de bulunan 241x71 cm boyutlarındaki kuzey-güney doğrultulu "A" duvarıdır. Duvarın nasıl bir mimarî bağla birleştiği netlik kazanmamakla birlikte, çevresinden çok sayıda depolama ve pişirme kap parçalarının yanı sıra çok sayıda hayvan kemiklerinin de çıkarılması, belirli bir mekânın birimi olduğunu göstermektedir. Kazı alanında yapılan son çalışma, sur duvarı dış cephesini anlamaya yönelik olmuştur. P30 plan karesinde gerçekleştirilen sur duvarı sondaj çalışması 2.20x2.56 m.lik bir alanda gerçekleştirilmiştir.

Kazı sezonu süresince çalışılan tüm açmalarda I. ve II. tabaka kazıları tamamlanmış ve açmalarda seviye daha aşağıya çekilmemiştir.

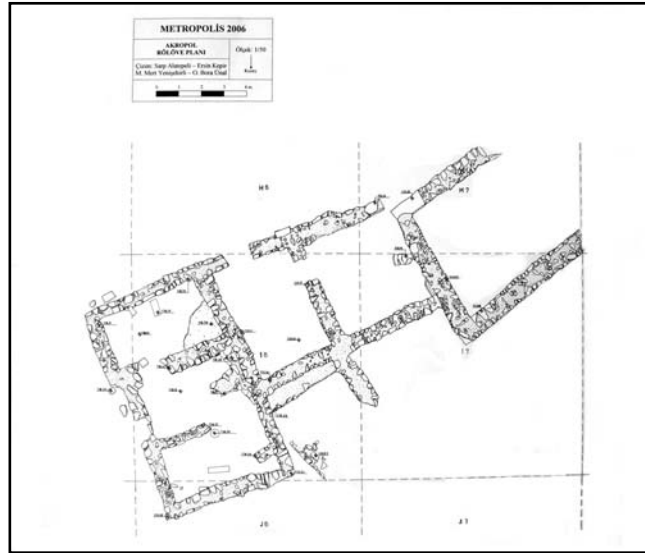
SONUÇ

Metropolis'te 2006 yılı kazı çalışmaları kapsamında yapılan Akropol kazısı sonuçlarına göre Metropolis'teki yerleşimin Geç Kalkolitik Erken Tunç Döneminde başladığı, Orta Tunç Çağında sürdüğü, Geç Tunç Çağının büyük bir bölümünde yerleşimin kesildiği, ancak deniz göçleri sonrası (M.Ö. 1200) Bademgediği Tepesi gibi yeniden iskân gördüğü, yukarıda da bahsedildiği gibi, el geçirilen Geç Hellas III C ve "Handmade Burnished Ware" seramik parçalarından anlaşılmıştır. Akropolde Protogeometrik Dönem dışında yerleşiminin Beylikler Dönemine kadar uzandığı görülmektedir.

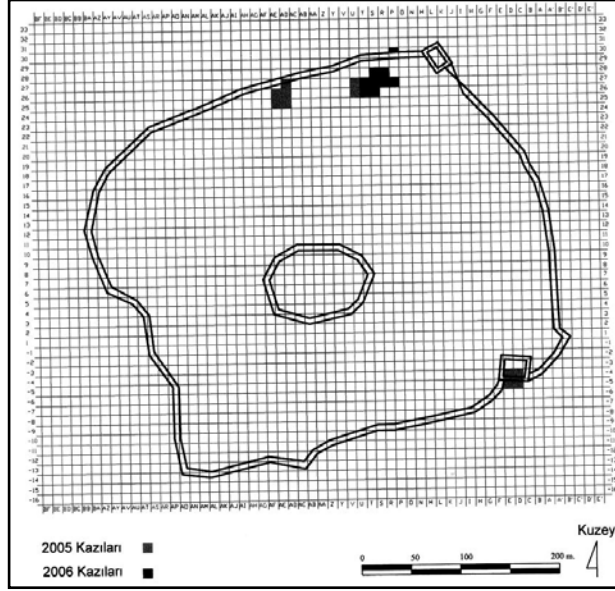
Bademgediği Tepesi'ndeki çalışmalar sonucunda ise bu yerleşimin Hitit Puranda'sı olabileceği yönündeki görüşümüz artarak devam etmiş, Hitit sonrası Deniz Kavimleri göçünün Tabaka II'deki Geç Hellas III C seramiğinin gösterdiği gibi, Bademgediği Tepesi'nde güçlü bir şekilde temsil edildiği anlaşılmıştır. Erken Demir Çağdaki Karanlık Dönemden sonra Bademgediği kısa süreli bir iskânın ardından Geç Geometrik Dönemde terk edilmiş ve şimdiki Metropolis'in Akropolü'ne taşınmıştır.

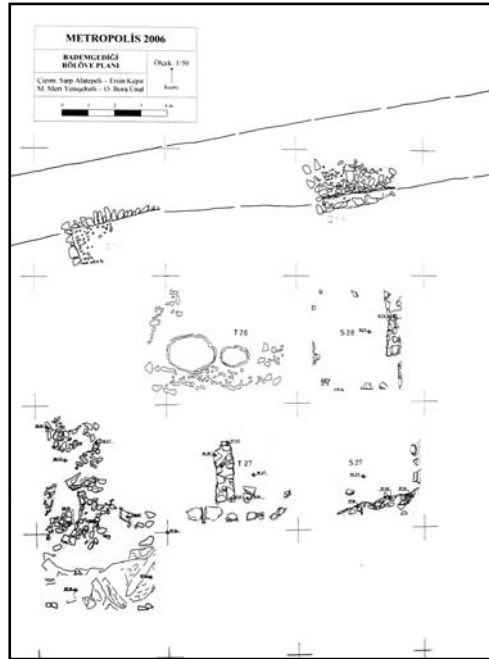
Çizim 1: Metropolis 2006 yılı kazı alanları

Çizim 2: Akropol kazı alanı

Çizim 3: Bademgediği Tepesi 2006 yılı kazı alanı

Çizim 4: Bademgediği Tepesi kazı alanı

Resim 1: Metropolis Akropolü 2006 yılı kazı alanı genel görünümü

Resim 2: 2006-1, 2006-2, 2006-3 ve 2006-4 adlı Bizans mekânlarının genel görünümü

Resim 3: Batı kapısı sondajları ana kayaya ulaşılan taban

Resim 4: Ares tapınağına ait yazıtlı sütun tamburu

Resim 5: 97 M duvarının doğusunda yapılan çalışmalarda ele geçirilen Geç Hellas III C seramiği

Resim 6: Akropol Bizans Dönemi seramik çöplüğünden çıkarılan seramik parçaları

Resim 7: Bademgediği Tepesi 2006 yılı kazı alanları

Resim 8: S 27 plan karesinde bulunan teras duvarı

Resim 9: S 27 plan karesi genel görünüşü

Resim 10: BGK 06-53 numaralı mermer delikli obje

EXCAVATIONS AT MERSİN YUMUKTEPE HÖYÜĞÜ IN 2006

Isabella CANEVA*
Gülğün KÖROĞLU

Excavations at the Yumuktepe Höyüğü, located in the Demirtaş quarter of Mersin town centre, were conducted from the 12th of August to the 7th of October with the permission granted by the Ministry of Culture and Tourism. The scientific head of the excavations was Prof. I. Caneva and the state representative was Azize Karabağlı. Financial support was given by the University of Lecce and the Italian Ministry for Culture, with contributions from the Mimar Sinan Fine Arts University.

Operations were conducted on several chronological contexts, from the prehistoric, through to the Hittite, Iron and Medieval ages, and involved five different units: two in the north-western area, one in the southern trench and two on the top of the mound.

MEDIEVAL TRENCHES

Trenches for exploring the medieval strata cover an area of 30x26 m. overall on top of the mound. The 2006 work covered the grid-squares L 11-12-13-14-15, 18 – M 11-12-13 and the newly opened P 12-13-14-15 and 18, covering a triangular area to incorporate into the grid system of 2002 and thereafter.

In the grid-square P 18 (5.10x3.60 m.) located in the southeast corner of the peak of the mound, the excavations revealed that the east and southern parts of the area were destroyed by a cutting ca. 2 m. deep in an L-shape and the pit thus formed was filled with debris and rubble. In the area between the pits a hearth was identified but no architectural traces were found. Small finds from here include roof tiles and potshards of incised ware and splash ware (Port Saint Symeon).

* Prof. Isabella CANEVA, Università degli Studi di Lecce, Dipartimento di Beni Culturali, Lecce/ITALY.

Assoc. Prof. Dr. G. KÖROĞLU, Mimar Sinan Fine Arts University, Faculty of Science and Letters, Department of Art History, Beşiktaş-İstanbul/TURKEY.

In grid-square L 18, to the left of the church apse, a room was identified in 2005 as a storeroom and kitchen and dated to the mid-12th century from the small finds. The room had a pressed earth floor and only one row of stones of the eastern wall as well as the remains of the earth floor were identified. Our work here brought to light nothing other than the burnt earth of the hearth and an extensive pile of deposit with lime mortar, surrounded with excavations pits.

The grid-squares L 11-12-13 and the adjoining M 11-12-13, altogether forming a rectangular area, were excavated for the first time in this campaign. The south and east profiles showed that the Iron Age levels are very close to the surface here. These six grid-squares were dug as a single trench without any walk-ways in between and they were understood to have undergone heavy damage due to the French military camp established here during World War I and then the cafeteria construction of the 1980s. Right under the surface soil of L 11 and L 12, the remains of two parallel walls extending 5 m. in length and 1.5 m. apart were exposed (Fig. 1). In the masonry of these walls, spolia architectural fragments such as columns, colonettes, and column bases were reemployed between the rubble and cut stone blocks. In L 13, the area used as a hearth by placing two rectangular blocks side by side with a third one on their top was identified from the ash and coal remains. Pottery remains and a monochrome glazed shard with irregular incised lines were also found here *in situ*. Detailed exploration did not reveal any regular floor remains in this wide area. Fragments of pressed earth floor with lime mortar or pebble flooring were identified in very small areas. Hexagonal stone fragments, mainly of cream coloured limestone and only one of black stone, with one of their sides polished and belonging to an *opus sectile* flooring were found scattered all over the trench. Similar examples had been found in the narthex of the church, to the east of this area, in 1997-98.

In the grid-squares P 14 and 15, pits for placing storage jars cut into earth and lime mortar floor were uncovered in the storage area identified as such in 2005. During the course of the 2006 campaign in this area, agate beads (biconic and flat round), a bone spindle whorl with incised decoration and coins of the 11th-12th centuries were uncovered beneath the floor.

The work in the trenches P 12-13-14 and 15 (from west to east) were excavated as a triangular area widening towards west, in order to arrange the south profile, which yielded important results. In the grid-square P 12, a hearth was found directly beneath the surface. This hearth is composed of roughly cut simple rubble stones placed side by side forming a semicircle and extensive ash and burnt earth along with a residue of mud-brick were found inside and around this hearth. It faces north and three pots, two of which can be completed, have been uncovered in fragments within it (Fig. 2).

Adjoining the hearth is a wall extending eastward. This 5.50 m. long wall extends to the northeast and then becomes a pile of debris. To the east of this area, a floor of creek stones with lime mortar at 21.80 m. level is 3.00 m. wide and extends in a northeast-southwest direction. Only a portion of ca. 7.50 m. in length has been preserved. In the middle of this flooring was a triangular brown earth area where we continued to excavate further. At a depth of 0.50 m., walls that seem to be the continuation of the architecture in the east-west direction in the P 14-15 trench were found and rooms belonging to the earliest medieval phase of Yumuktepe (11th century) were identified to the south of these walls (Fig. 3). This result was obtained at the end of the campaign and it is intended, that work in this area will continue in 2007.

Reconstructable fragments belonging to two separate lustre wares from the 11th century imported possibly from the Turkish-Islamic states of Syria or Egypt were discovered (Fig. 4). Another important find is a rectangular ivory applique decorated with incised birds, tree-of-life motif and scrolls on both sides (Fig. 5). Its high quality workmanship shows that it was part of a valuable item, a piece of furniture or a chest. Other small finds from the medieval strata include bronze Byzantine, Cilician Armenian and Crusader period coins dated to the 11th- 12th-13th centuries, bronze reliquary cross fragments, agate beads and bone spindle whorls.

IRON AGE TRENCHES

In 2004 and 2005, grid-squares M 20-21 and 22 on the east slope were excavated in order to explore the building layers of the Iron Age. The work had brought to light architecture of the Bronze and Iron ages formed from round creek stones. Work continued in trench M 20, which measured 4.00x5.00 m. and was excavated in steps from 22.86 m. on the peak downwards. This year's campaign started at 21.28 m. and continued only 30 cm. down. Although no flooring from the Iron Age could be identified here, a mixed assemblage of this period was found (Fig. 6). In this area, vessels of daily life, especially kitchen wares, were uncovered. Among these are vessels with horizontal grooves on their exterior and whose rims are thickened out as a band. Pottery finds mainly include shards of red figure wares from the Late Iron Age and the Classical period. Among other pottery finds are Cypriote wares with concentric circles, first fragments of a black-burnished carinated vessel with an everted rim imitating metal ware and fragments of painted band wares and black burnished wares dated to the 6th and 5th centuries B.C.

BRONZE AGE TRENCHES

In the step trench dug on the southern slope of the tell, in an ca. 8.00x8.00 m. sounding below the ruins of the Hittite filling, a Late Bronze Age dwelling quarter was brought to light, with a sequence of two almost contemporary buildings, bordered by a gravel road. The first building included two adjoining rooms, connected by a door (Fig. 7). The mud brick walls were lightly plastered and had thick stone foundations. The second building lay right next to the first, had the same orientation, and partially shared its walls. It was destroyed by a serious fire. Both buildings contained undecorated, light-coloured, wheel-made pottery, mainly consisting of open bowls and plates. A relief decoration consisting of a stylized animal, perhaps a deer, was found on one fragment (Fig. 8). Among the findings were many bronze objects, including a bracelet, two spear heads, a peculiar knife with a curved blade, and fragments of celts and pins (Fig. 9).

PREHISTORIC TRENCHES

The top of the Early Neolithic deposits in the north-western marginal areas of the mound had been heavily damaged by terraces and storage pits cut in various periods, starting from as early as the Middle Neolithic. All the Early Neolithic levels appeared to have been destroyed by fire, remains of wattle and daub structures being accumulated in alternating layers of ashes and reddish soil with crumbled wall plaster bearing imprints of reeds, chaff and cereal grains. Stone foundations were never used in these structures, which might have been partially sunken into the soil. It was, however, impossible to identify the complete plan of the dwellings. The internal furniture was likely to have been made with the same materials as the walls: besides traces of a destroyed fireplace, fragments of large, chaff-clay unbaked containers with straight walls made with the coil technique were found in the debris of one such structure, dated to about 6200 B.C.

Botanical analyses revealed that the most intensively used domestic cereal was *triticum monococcum* (80%). Different kinds of legumes (lentils, peas and bitter vetch) and fruits, such as olives, figs and pistachios, were also used. Except for a few fish bones, hunting activities were, as previous campaigns had revealed, almost absent in these early phases, in which animal food was entirely provided by domestic animals, cattle, caprovines and pig. Goat was much more abundant than sheep, suggesting that wool was not yet considered a valuable item. The high frequency of pigs at Yumuktepe, compared with other Neolithic settlements in the Near East, suggests that the environment around the site was damp, a hypothesis supported by the presence of water mouse.

The lithic industry almost exclusively comprised obsidian artefacts, mainly on bladelets obtained by means of pressure technique. Lithic cores and waste were rare, and never belonged to the bladelet reduction sequence. This, combined with the standard size of the blades, suggests that the material was imported into Yumuktepe in the form of semi-worked products, and then shaped into tools *in situ*. Plant and wood working was the most frequent use wear identified by the microscopic analysis.

In the following, Middle Neolithic phase, the settlement started to include terraced areas on the edges of the main dwelling areas. No real architecture was found in this marginal area, except for containing walls flanked by storage and garbage pits.

In the second excavation unit, Later Neolithic phases in the same north-western area were also damaged. The Late Neolithic area contained an impressive concentration of stone-paved silo structures, in the spaces between the apsidal houses. Most of these structures were constructed with a *pisé* wall supported by an outer stone lining; all were paved with river pebbles. This kind of storage structure was never found in the earlier levels.

As for the Final Neolithic phase, above the apsidal houses, excavations focused on the area east of the pebble-paved road which climbed up the slope, where post holes indicated the presence of light structures. The deposits consisted of thin layers of alternating ashes and clayey soil, with no solid structures (Fig. 10). This peculiar stratigraphy, coupled with the concentration of potsherds and bone fragments, as well as of antler and stone artefacts, such as shafts, beads and bracelets, suggests that this was a dumping area used for specialised workshops. The wear trace analysis on the obsidian implements from this area seem to confirm this interpretation, revealing traces of intensive stone and bone working. Child graves were found scattered between the structures (Fig. 11). The child grave found this year was accompanied only by a necklace made with different types of disk stone beads. A small dog burial was also found in this level.

Finally, besides the routine botanical and archaeozoological analyses, a program of compositional analyses on obsidian artefacts started this year in collaboration with the CEDAD of the University of Lecce. 50 obsidian samples from the Early, Middle and Late Neolithic phases were analysed using new methods. The results still have to be interpreted, but separate groups, all related to central Anatolian sources, are already evident.

Fig. 1: The remains of two parallel walls in the grid-square L 11 -12

Fig. 2: The hearth and a pot

Fig. 3: Architectural remains in the grid-squares P 13-14-15

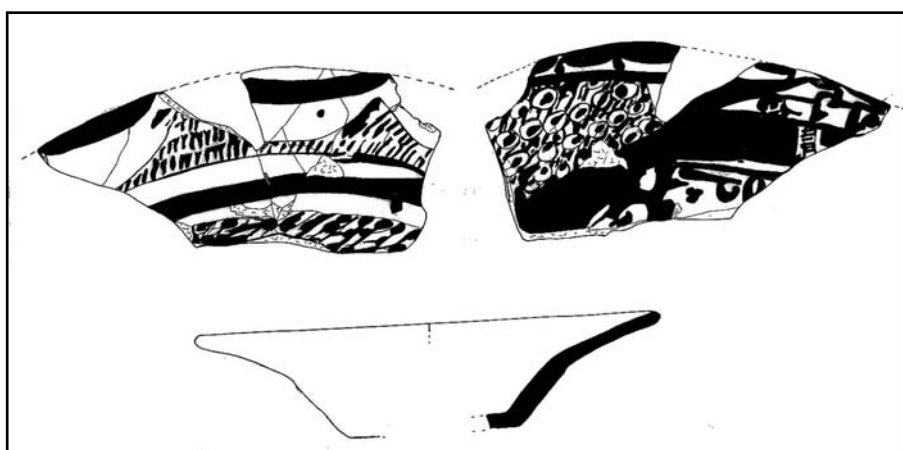

Fig. 4: Fragments belonging to lustre ware

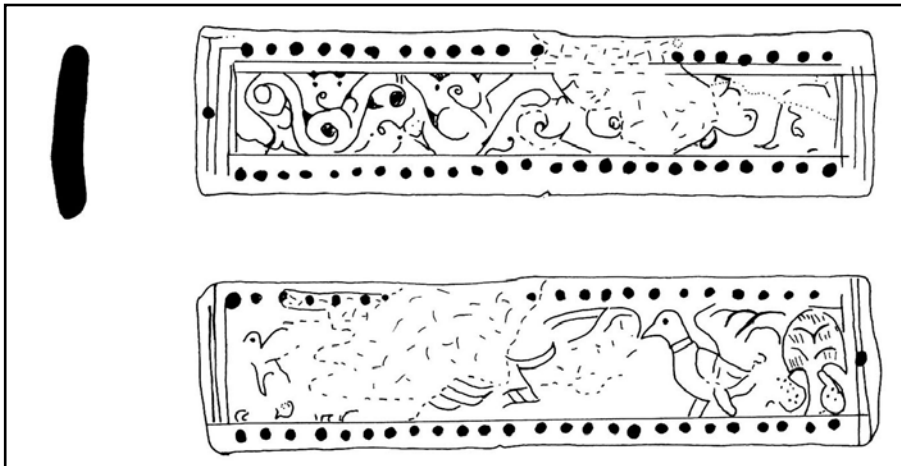

Fig. 5: Ivory item (grid-square P 15)

Fig. 6: Iron Age pottery (grid-square M 20)

Fig. 7: Two rooms from Late Bronze Age

Fig. 8: Stylized a deer figure on the pottery fragment

Fig. 9: Bronze objects from South Step Trench

Fig. 10: The thick ash layers

Fig. 11: The child grave found in 2006

THE 2006 JOINT TURKISH-ITALIAN EXCAVATIONS AT TILMEN HÖYÜK

Nicolò MARCHETTI*

The fourth campaign of excavations and restorations at Tilmen Höyük took place in August-October 2006¹. The expedition applied an integrated approach to the excavations, restorations, environmental and landscape researches, site management and presentation activities which were carried out (Fig. 1). The principal objectives of the campaign were to enlarge the exploration of the southern part of the acropolis (areas A, E, G, H and K-5) and to continue the investigation of the western casemates (P) and of their relationship with the lower town, as well as of the main city gate area (K1-K6)².

After the detailed investigations of the Monumental Complex in 2003 and 2004 dating from MB II along the southern side of the acropolis, some operations were

* Nicolò MARCHETTI, Dipartimento di Archeologia, Alma Mater Studiorum – Università di Bologna, Piazza S. Giovanni in Monte 2, 40124 Bologna/ITALY. nicolo.marchetti@unibo.it. This paper is dedicated to the memory of Giovanni B. Graziani, an MA candidate in Near Eastern Archaeology at the University of Bologna and a Socrates student for one year at İstanbul University, who passed away in July 2007.

- 1 For the results of the old Turkish excavations see Alkım 1969; Duru 2003; id. 2004. For the results of the renewed Turkish-Italian excavations, see Marchetti 2005; id. 2006a; id. 2006b; id. 2007a; id. 2007b; id. in press a; id. in press b.
- 2 The project is directed by the author on behalf of the Dipartimento di Archeologia of the *Alma Mater Studiorum* – University of Bologna, in cooperation with İstanbul University and Gaziantep Museum. Thanks are due, for their financial support, to the University of Bologna and to the Italian Ministries of Universities and Research (FIRB 2003 and PRIN 2005 projects) and for Foreign Affairs (DGPC directorate – 5th Office). To my colleagues Refik Duru, Gülsün Umurtak, Mehmet Önal and to the colleagues of the Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü in Ankara, especially Orhan Düzgün, Abdullah Kocapınar, Ömer Çakır, Melik Ayaz, I express my warmest gratitude for their unfailing advice and support. I am also deeply grateful to the Representative from Gaziantep Museum, Taner Atalay. The Governor of Gaziantep (Süleyman Kamçı) and the Kaymakam of İslahiye (Bekir Yılmaz) have constantly helped the Expedition during its stay. The Italian Ambassador in Turkey, Carlo Marsili, and the director of the Italian Cultural Institute in Ankara, Angela Tangianu, have always fully supported us. The participants to the 2006 season were archaeologists Nihal Akıllı, Esra Alp, Işık Aycin, Antonio Bonomo, Alessandro Colantoni, Luciano Cuccui, Luisa Guerri, Anna Rita Lisella, Valentina Orsi, Benedetta Panciroli, Ginevra Zoni, restorers Laura Benucci, Deniz Hepding and Suzan Okumuş, draftsmen Kevin Ferrari and Sara De Angelis, topographers Giampaolo Luglio and Massimo Zanfini (who is responsible also for the photoorthorectifications of figs. 2 and 5). For additional scientific participants, see n. 11 below.

conducted in 2006 for clarifying some minor archaeological aspects³. It was, however, to the northwest at the opposite side of the MB II stone paved square (L.88), that a larger operation was conducted by extending to the east and west the area (G) initiated in 2005 (Fig. 2). Below the sequence of later levels (early Medieval, Roman and Hellenistic), an LB I layer was excavated, sealed by a burnt fill: from the remains of the buildings exposed comes a coherent horizon of material culture (Fig. 3)⁴. The underlying late MB II deposit, destroyed by a fire, is shallow although preserved almost everywhere, giving new insights for studying the urbanism of the site (Fig. 4). Two streets, paved with pebbles and sherds, were in fact identified, one going north (L.1244) and one northeast (L.1652) towards Building L1. Parts of various buildings were excavated: one large room (L.940), in particular, gave abundant pottery *in situ* dating from MB II. Several samples of carbonized wooden beams from the destruction layer sealing it (F.938) were measured through dendrochronological and High Precision ¹⁴C techniques⁵.

The monumental MB II residency identified in 2005 in area K-5, which was destroyed by a fire, was further explored (Fig. 5). In the eastern wing (in fact the

- 3 In Royal Palace A, a sounding below the throne room (L.38) revealed an interesting sequence: in addition to the remains of two Hellenistic siloses cutting from the surface, below the palace floor there were a MB II fill and below still a stone paved floor (L.1305), sealing in its turn a homogeneous MB I pottery assemblage, which proves that the palace was built after this period. In Building E a small sounding in L.94 (originally a stairway, in all probability) revealed that there too the burnt red-black fill was present, as was observed in 2003 and 2004 in other rooms of the building. The original floors of Building E, thus, seem lost everywhere. Fortress H was further explored with the excavation of the stone wall, adjoining the building to the north and representing the eastern boundary fortification wall of the acropolis (W.1325). The latter is made with a mixed technique: squared stones near the Fortress, more irregular boulders to the north.
- 4 The previous expedition uncovered part of a building belonging to this phase (Duru 2003: 67, fig. 11, pl. 33: 2). Along the western limit of the new excavations, a street (L.1288; see fig. 3, right background) is dated to this phase, although it was probably established in the preceding phase. The LB I reconstruction follows in fact closely the earlier layout to the west. For the choroplastic "transitional" assemblage, in fact dating from LB IA, see Marchetti 2001: 135-138.
- 5 The analyses are carried out within the framework of the "SCIEM2000" project of the Austrian Academy of Sciences, coordinated by M. Bietak. Twelve samples from area G have been measured through ¹⁴C thus far (thanks are due to E. M. Wild and P. Steier of the VERA Lab, Wien): the greater probability after calibration points towards a destruction in the course of the 17th century B.C. (the two samples from Residency K-5 and the one from Fortress P are c. in agreement), which is very significant evidence in light of the Old Hittite destructions marking the end of the MB II period in Syria (with reference to the proposed identification of Tilmen, for which see n. 14 below, one can here add that Khattušili I gives a detailed account of his destruction of Khaššum: Imparati – Saporetti 1965; de Martino 2003: 52-61, 76-77).

central portion of the building, since its easternmost sector is lost by erosion on the slope) the probable reception suite was excavated (Fig. 6)⁶. To the south of a stone paved courtyard (L.891), two rooms with concrete-like floors and gypsum plaster on the walls were identified: in one of them (L.953) a stone stairway (L.896) is present, while in the following one (L.1423) a circular basalt basin (Fig. 7) and a large pottery vat were found *in situ* (Fig. 8); both rooms have doorways with basalt orthostat jambs and monolithic sills. The westernmost sector is made by an entrance room (L.952) – opening onto a street (L.878) going west towards the square in front of Royal Palace A – behind which opens a stone paved courtyard (L.958), which had among other features an oven and two pottery vats (Fig. 9). The southern doorway of this courtyard – subsequently blocked (W.1436) – leads towards another paved courtyard (L.1447). The southern part of the residency, towards Royal Palace A, is more damaged.

Other important results were collected in area K-5: just below the surface, an extensive settlement of Roman date was evidenced. The walls of this settlement were founded directly upon Bronze Age structures (the stones of which were in part reused for the later settlement). A detailed stratigraphy for the latter period was obtained in this area, with MB I layers on the slope (Figs. 10-11)⁷ and an LB I reconstruction upon the MB II residency⁸.

In order to improve our understanding of urban structure, chronology and functions of the different sectors in the western lower town, a systematic program was initiated in 2004. A sacred area (M) was excavated on a ridge to the south, as well as the inner urban space next to a postern (K-3)⁹. In 2006, an area (P) at the northernmost end of the western casemate fortification system was selected,

6 See Marchetti 2006 for a review and discussion of the structure of MB II royal buildings in the Levant. A new residency which can be compared, for some aspects, with the one in K-5 at Tilmen has been recently excavated at Ebla (the MB II “Southern Palace” in area FF, see Matthiae 2004: 326-344, figs. 27, 30-31): cf., among other features, the stairway in room L.8583 with that in L.953 at Tilmen.

7 The earliest layers, dating from MB IB, were identified to the south-east (L.1680) and at the northern end of the excavations, in a small room (L.1490), overbuilt in MB II, from which come some whole pottery shapes (figs. 10-11).

8 The LB I complex is not well preserved. The discovery, along the west side of the area, of a narrow street sloping towards the south (L.1377) is important for studying ancient urbanism at the site (fig. 5); it was covered by a destruction layer yielding pottery which is to be dated probably early in LB I. It seems likely that this reconstruction is contemporary with Building C to the south-west.

9 See Marchetti 2006b: 201-202, figs. 10-15, id. 2007a: 357-358, figs. 10-11 and id. 2007b for area M; id. 2007b: 358, fig. 12 for area K-3.

around the north-western corner of the fortification system. A rectangular fortress (P2) with two rooms was completely excavated to the south: it is composed of an entrance (L.1617) with a two-flight stairway (L.1623+L.1624), from which one enters a square room (L.1627). A larger fortress (P) protected the corner of the fortifications farther north: the layout of the building has all been traced, but only parts of it have been excavated (Fig. 12). The main doorway (L.1629) gives access to a corridor (F.1633) on which open a two-flight stairway (L.1646-L.1645) and a two-room suite (L.1641 and L.1640). The outer walls are 2.7 m. thick (like those of Fortress H on the acropolis, which has a similar plan although it lacks a corridor).

All the buildings excavated in the western lower town appear to have been abandoned at the end of MB II: they all yielded pottery from that period and no destruction layers were observed. Scanty LBA reconstructions were only observed in area M, while the fortifications were only built upon in the period after the 15th century A.D., when pens made by irregular dry stone walls were scattered all through the site and the surrounding area (a pen is dated by a green glazed jarlet found below its foundations built against Fortress P2).

In the area between the main city gate (K-1) and the lion gate along the Kara Su river (K-6), a trench was dug in 2006 for connecting them: a stone paved floor (L.1328 and L.1006) could only be exposed near the gates, while all the central sector was damaged by a Roman wall (W.1330) and its associated layers¹⁰.

Selected restorations of stone and mudbrick walls were carried out by a team of architects, who also planned the devices necessary for implementing an archaeological park at the site. Some probes for controlling the site remotely via GSM and the web were applied on the ground and on some high stone walls, measuring soil conditions and structural stability respectively¹¹.

10 For an aerial orthorectified photograph of the area taken in 2005, see Marchetti 2007a: fig. 5 lower right.

11 The scientific personnel from the *Alma Mater Studiorum*, who joined the Expedition in view of the project for the Tilmen archaeological park, consisted also of: Paola Rossi and Maria Speranza (Faculty of Agriculture), in cooperation with Halil Çakan (Çukurova University, Adana), who was also responsible for the vegetational map of Tilmen. The team for planning the touristic devices and carrying out the restorations is from the University of Genova, Faculty of Architecture (M. Benedetta Spadolini, Stefano F. Musso, Giovanna Franco, Niccolò Casiddu, Elena Rosa, Chiara Davite), in cooperation with Marmara University, İstanbul (Meltem Eti). The remote control of the site was implemented by the specialists of Ecosearch (Vincenzo Fortunati, Luca Berichillo and Diego Zornotti). We are glad to record the support, as technical sponsors of the archaeological park, of Mapei for restorations of monuments, of Uniservice for documentation activities, of Ansaldo Energia for the fixed devices and of Abet Laminati for the info panels around the site.

The historical geography of southeastern Anatolia and northern Syria during the MBA is a heatedly debated topic: new textual data, which have only become available in the last decade, and closer analyses of new evidence allow us to pinpoint the location of the main cities of the period with a greater degree of precision¹². Considerable evidence suggests that Khakhkhum was located at Samsat or Lidar Höyük on the Euphrates, Zalb/war perhaps farther to the west, Uršum between Gaziantep and the Euphrates, Ma'ama to be identified with Maraş¹³ and the city of Khaššum can (hypothetically) be placed at Tilmen Höyük¹⁴. If this reconstruction is correct in its general outline, then we have a clear picture of the extension reached by the Kingdom of Anumkhirbi¹⁵.

-
- 12 It has been the Mari epigraphic research group, coordinated by J.-M. Durand, which fostered the greatest advances in recent years (see e.g. Durand 2000; Charpin – Ziegler 2003). Other important data have come from the ongoing publication of the Kaneš *kārum* archives (see, in general, Michel 2001). For a reconstruction of some archaeological aspects of the early MB II trading network, see Marchetti 2003. The present discussion benefited from the discussions with Gianni Marchesi, epigrapher of the Tilmen Expedition.
- 13 For an identification of Khakhkhum with Lidar Höyük see Liverani 1988 (followed by Charpin 2006), although the opposite site of Samsat Höyük seems to have been a more important settlement (Özgüç 1992: 419 writes in fact that a MB II palace was discovered in level XIV; Liverani 1988: 167 also discusses earlier literature favoring an identification of Khakhkhum with Samsat). For Zalb/war and Uršum, see most recently Charpin 2006. Note, however, that a location of Uršum near Birecik on the Euphrates, as assumed by Charpin, creates some difficulties, because of its proximity to Karkemiš. It seems possible that Zalb/war and Uršum were rather located in the western Adıyaman and Gaziantep regions respectively. An identification of Ma'ama with Maraş is suggested by J. D. Hawkins (p.c.). An identification of the Purana river with the Ceyhan, the Pyramos of the classical sources (Gurney 1992: 217 *apud* Forlanini; see also de Martino 2003: 53, n. 162 for a survey of the relevant literature) and of the Atalur mountain with the Taurus range northwest of Maraş (notwithstanding a more southerly location according to current consensus) seem likely working hypotheses according to the present author.
- 14 It was Astour who first proposed, although within a different general framework, to identify Khaššum with Tilmen Höyük, in 1971 (see his most recent and detailed work on the subject, Astour 1997). Forlanini (1985: 54-56) identified the latter with Zalb/war, but Charpin (2006) has now convincingly argued for a location of Zalb/war more to the northeast. However, Charpin hesitates in equating Khaššum with Tilmen Höyük, since he places the former a little to the east. From the archaeological point of view, Tilmen must have been certainly a capital during MB II, as attested by Royal Palace A and the other monumental architecture exposed in the excavations.
- 15 This king presumably ruled first over Ma'ama, then added Zalb/war and later also Khaššum to his kingdom (a change documented in the Mari letters): see Guichard 1993; Astour 1997: 15; Miller 2001: 99. Two spearheads inscribed with his name have been found at Hasancık, northwest of Maraş (Donbaz 1998: 178-181, 185). For his famous letter to Waršama, king of Kaneš, see most recently Michel 2001: 125-126, no. 62.

BIBLIOGRAPHY

- ALKIM, U. B.
1969 The Amanus Region in Turkey: *Archaeology* 22, pp. 280-289.
- ASTOUR, M. C.
1997 Khaššu and Khasuwan. A Contribution to North Syrian History and Geography: *UF* 29, pp. 1-66.
- CHARPIN, D.
2006 Note sur la localisation de Zalba(r): G. del Olmo Lete, L. Feliu, A. Millet Albà (eds.), Šapal tibnim mû illakū. *Studies Presented to Joaquín Sanmartín on the Occasion of His 65th Birthday* (Aula Orientalis – Supplementa 22), Sabadell, pp. 225-227.
- CHARPIN, D. – ZIEGLER, N.
2003 *Mari et le Proche-Orient à l'époque amorrite: essai d'histoire politique* (Florilegium marianum V), Paris.
- DONBAZ, V.
1998 Inscribed Spear Heads and Some Tablets at the Gaziantep Archaeological Museum: *AoF* 25, pp. 173-185.
- DURAND, J.-M.
2000 *Les documents épistolaires du palais de Mari I-III* (LAPO 16-18), Paris.
2006 La lettre de Labarna au roi de Tigonânum, un réexamen: G. del Olmo Lete, L. Feliu, A. Millet Albà (eds.), Šapal tibnim mû illakū. *Studies Presented to Joaquín Sanmartín on the Occasion of His 65th Birthday* (Aula Orientalis – Supplementa 22), Sabadell, pp. 219-224.
- DURU, R.
2003 *Unutulmuş bir başkent. Tilmen. A Forgotten Capital City*, İstanbul.
2004 "Tilmen Höyük kazı, onarım ve çevre düzenlemesi projesi" 2002 yılı çalışma raporu: 25. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1.cilt, 26-31 Mayıs 2003 Ankara*, Ankara, pp. 289-296.
- FORLANINI, M.
1985 Remarques géographiques sur les textes cappadociens: *Hethitica* 6, pp. 45-66.
- GUICHARD, M.
1993 La conquête de Haššum par le roi de Zarwar: *NABU* 1993/54.

GURNEY, O. R.

1992 Hittite Geography: Thirty Years on: H. Otten, E. Akurgal, H. Ertem, A. Süel (eds.), *Sedat Alp'a armağan. Festschrift für Sedat Alp. Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp*, Ankara, pp. 213-221.

IMPARATI, F. – SAPORETTI, C.

1965 L'autobiografia di Khattušili I: *Studi classici e orientali* 14, pp. 40-85.

LIVERANI, M.

1988 The Fire of Khakhhum: *OA* 27, pp. 165-172.

MARCHETTI, N.

2001 *La coroplastica eblaita e siriana nel Bronzo Medio. Campagne 1964-1980* (Materiali e Studi Archeologici di Ebla V), Roma.

2003 Workshops, Trading Routes and Divine Figures. On the Early Middle Bronze II Syro-Anatolian Lead Figurines: *Orientalia* NS 72/4: 390-420.

2005 The 2003 Joint Turkish-Italian Excavations at Tilmen Höyük: 26. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 24-28 Mayıs 2004, Konya. 2. cilt*, Ankara, pp. 129-136.

2006a Middle Bronze Age Public Architecture at Tilmen Höyük and the Architectural Tradition of Old Syrian Palaces: F. Baffi, R. Dolce, S. Mazzoni, F. Pinnock (eds.), *ina kibrāt erbetti. Studi di Archeologia orientale dedicati a Paolo Matthiae*, Roma, pp. 275-308.

2006b New Results on Middle Bronze Age Urbanism in South-Eastern Anatolia: The 2004 Campaign at Tilmen Höyük: *Colloquium Anatolicum* 5 (2006), pp. 199-211.

2007a The 2005 Joint Turkish-Italian Excavations at Tilmen Höyük: 28. *kazı sonuçları toplantısı, 29 mayıs-2 haziran 2006, Çanakkale. 2. cilt*, Ankara, pp. 355-364.

2007b A Late Old Syrian Stela from Temple M at Tilmen Höyük: O. Belli, Ö. Bilgi, G. Umurtak, Ş. Dönmez (eds.), *Refik Duru'e Armağan*, Istanbul, in press.

in press a A Preliminary Report on the 2003 and 2004 Excavations at Tilmen Höyük: H. Kühne, R. Czichon, J. Kreppner (eds.), *Proceedings of the 4th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East (Berlin, 29th March to April 3rd, 2004)*, Wiesbaden.

- in press b A Preliminary Report on the 2005 and 2006 Excavations at Tilmen Höyük: J. M. Córdoba, M. Molist, M. C. Pérez, I. Rubio, S. Martínez (eds.), *Proceedings of the 5th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East, Madrid*, Madrid.
- de MARTINO, S.
 2003 *Annali e Res Gestae antico ittiti* (Studia Mediterranea 12 – Series hethaea 2), Pavia.
- MATTHIAE, P.
 2004 Le palais méridional dans la ville basse d'Ebla paléosyrienne: fouilles à Tell Mardikh (2002-2003): *CRAIBL* 2004, pp. 301-346.
- MICHEL, C.
 2001 *Correspondance des marchands de Kanish au début du IIe millénaire avant J.-C.* (LAPO 19), Paris.
- MILLER, J. L.
 2001 Anum-Khirbi and His Kingdom: *AoF* 28, pp. 65-101.
- ÖZGÜÇ, N.
 1992 A Lute Player from Samsat: H. Otten, E. Akurgal, H. Ertem, A. Süel (eds.), *Sedat Alp'a armağan. Festschrift für Sedat Alp. Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp*, Ankara, pp. 419-421.

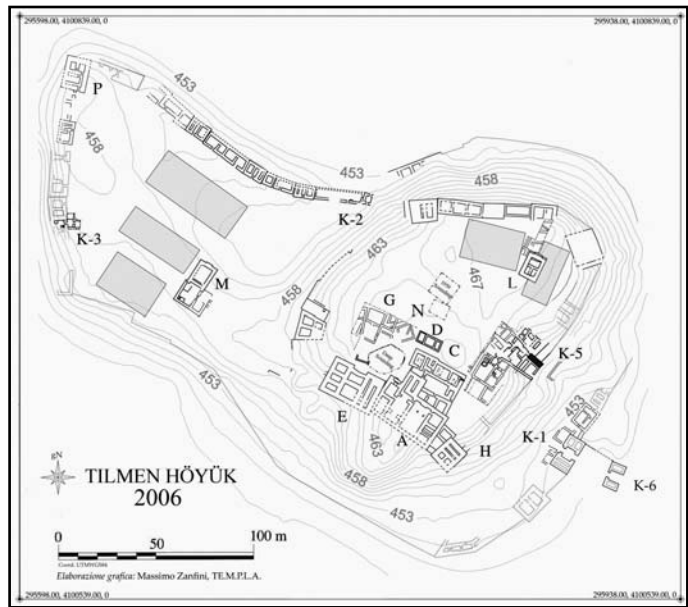

Fig. 1: Topographic map of Tilmen Höyük (lighter grey means surveyed only by Alkım's expedition; the areas shaded in grey are those where the geophysics survey was carried out in 2005)

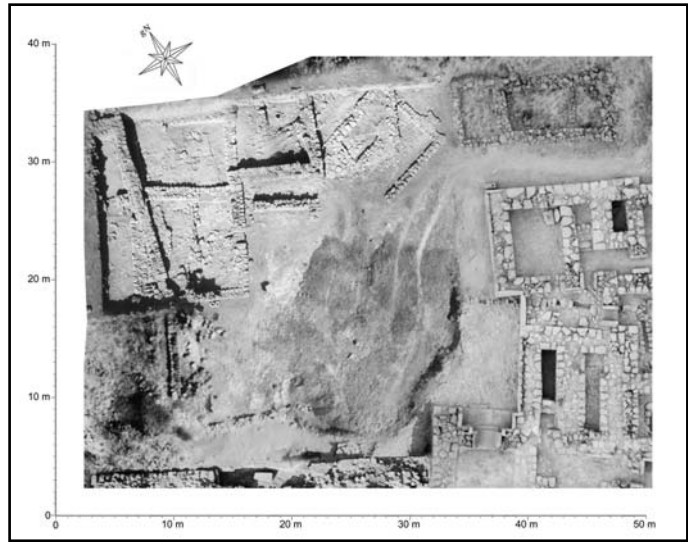

Fig. 2: Photorectified aerial view of area G after the 2006 season, MB II – LB I; Palace A and Buildings C (right) and E (bottom) are also visible

Fig. 3: Early LB I female clay figurine TH.06.G.146 (from room L.1287, h. 3.5 cm.)

Fig. 4: Area G from north-west, MB II – LB I; note in left foreground MB II room L.940, to the south-west LB I street L.1288 and in far background Royal Palace A

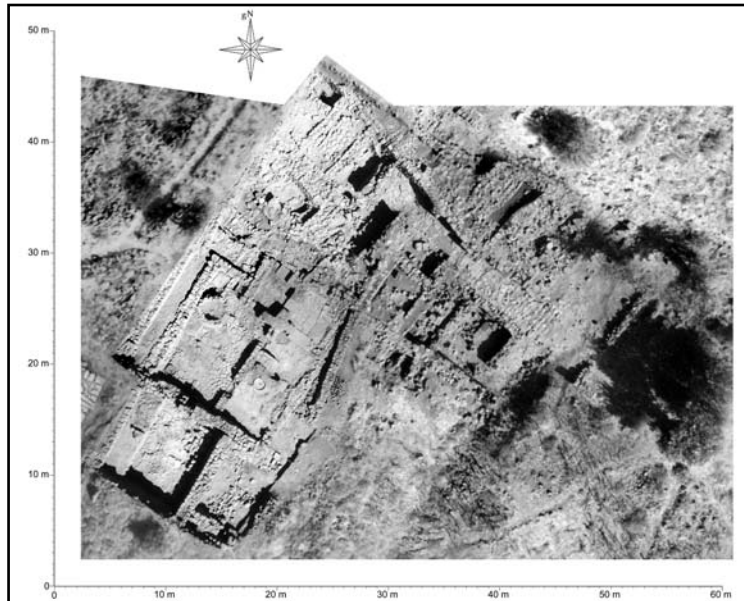

Fig. 5: Photothorectified aerial view of area K-5 after the 2006 season, MB II – LB I

Fig. 6: The residency in area K-5 from northeast, MB II; in foreground stone-paved courtyard L.891, behind which rooms L.953 and L.1423 are visible; in right background wall W.1433 with its blocked doorway

Fig. 7: Room L.1423 with its rounded basalt basin (L.1427), Residency K-5, from south-east, MB II

Fig. 8: Pottery vat TH.06.K5.196/1 *in situ* in room L.1423, Residency K-5, from south, MB II

Fig. 9: Courtyard L.958, Residency K-5, from north, MB II; in centre background blocked doorway W.1436, to the right a circular oven

Fig. 10: MB IB Syro-Cilician jug TH.06.K5.131/8 (left) and kitchen ware pot TH.06.K5.131/16 (right) from room L.1490

Fig. 11: MB IB preservation ware jar
TH.06.K5.131/20 from room
L.1490

Fig. 12: The northern fortress in area P from southwest, MB II; in right foreground the southern main entrance L.1629, behind which opens corridor L.1633, while to the left the eastern corner of stairway L.1646 is visible

AFYONKARAHİSAR/BAYAT İLÇESİ DEDE MEZARI ORTA TUNÇ ÇAĞI NEKROPOLÜ 2006 YILI KAZILARI

Mevlüt ÜYÜMEZ*
Özdemir KOÇAK
Ahmet İLASLI

Afyonkarahisar İli Bayat İlçesi Yukarı Çaybelen Köyü'nde yer alan Dede Mezarı Nekropolü'nde 2005 yılında başlatılan kurtarma kazısı çalışmaları 2006 yılında da sürdürülmüştür (Harita)**.

Yukarı Çaybelen Köyü'nün (Yukarı Maçaklı) 500 m. batısında Köy Kalesi yerleşmesi bulunmaktadır (Resim: 2)¹. Köy Kalesi yerleşmesi Dede Mezarı Nekropolü'nün 400 m. kuzeybatısında yer almaktadır. Burası, konumundan ve Orta Tunç Çağını (O.T.Ç.) temsil eden buluntularından anlaşıldığı kadarıyla, mezarlığı kullanan topluluğun yerleşmesi olmalıdır².

Yukarı Çaybelen Köyü'nün 600 m. batısında ve Köy Kalesi yerleşmesinin 200 m. güneyindeki bir yamaçta Gavur İni Önü Nekropolü yer almaktadır. Burası, olasılıkla İlk Tunç Çağı (İ.T.Ç.) ve Roma Döneminde kullanılmış bir mezarlıktır³.

Yukarı Çaybelen'in 400 m. batısında, Havuzun Başı Deresi'ne yaslanan sırtın üzerinde, Köy Kalesi yerleşmesinin 400 m. güneydoğusunda Dede Mezarı Nekropolü bulunmaktadır (Çizim: 1, Resim: 1). Burası da, büyük oranda O.T.Ç. de kullanılmıştır⁴.

* Mevlüt ÜYÜMEZ, Afyonkarahisar Müze Müdürü, Afyonkarahisar/TÜRKİYE.
Doç. Dr. Özdemir KOÇAK, Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Kampüs-Konya/
TÜRKİYE.
Ahmet İLASLI, Afyonkarahisar Müzesi, Afyonkarahisar/TÜRKİYE.

** Bu proje Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenmektedir "*Erken Dönemlerde Orta-Batı Anadolu'nun Batı Bağlantısı*" (Proje No.: 05401012). Bundan dolayı koordinatörlük yetkililerine teşekkürü borç bilmekteyiz. Ayrıca arkeolojik kazı çalışmalarını sorunsuz bir şekilde sürdürmemizi sağlayan Yukarı Çaybelen Köyü Muhtarı Ethem Çamlı'ya teşekkür ederiz.

1 Koçak 2004, 48; Üyümez vd. 2008.

2 Bu durum, Dede Mezarı Nekropolü'nün kültürel olarak önemli benzerlikler gösterdiği Yanarlar ve Çavlum nekropollerine ile farklı bir noktasını temsil etmektedir. Çünkü hem Yanarlar ve hem de Çavlum nekropollerinin yerleşim yerleri bilinmemektedir. Bkz. Emre 1978, 65; Koçak 2004, 48 vd. Çavlum Nekropolü için bkz. Bilgen 2002, 60; Bilgen 2004, 142; Bilgen 2005, 44.

3 Koçak 2004, 48.

4 Koçak 2004, 48.

Köy Kalesi yerleşmesini İ.T.Ç. ve Roma Döneminde iskân edenler, bu dönemlerde mezarlıklarını 200 m. güneydeki Gavur İni Önü Mevkii'ne; O.T.Ç. de kullananlar ise Dede Mezarı Mevkii'ne yapmışlardır⁵. Bu durum, Köy Kalesi İ.T.Ç., O.T.Ç. ve Roma yerleşimcilerinin mezarlıklarını farklı dönemlerde birbiriyle hemen hemen bitişik iki sirta yaptıklarını göstermektedir⁶.

JEODEZİ VE JEOFİZİK ÇALIŞMALARI

Dede Mezarı nekropol alanında öncelikle jeodezi çalışmaları yapılmış ve arkeolojik kazı yapılacak alanla ilgili kareyaj çalışmaları bitirilmiştir.

Yukarı Çaybelen Köyü'nde kadastro çalışmaları yeni başlamış olup henüz mülkiyet haritaları oluşturulmamıştır. Arazide topografik alım ve grid uygulaması çalışmaları P.30, P.31 ve P.39 noktaları kullanılmıştır. Dede Mezarı'nı kapsayacak şekilde proje sahasının tamamı gridlenmiştir. Ayrıca Dede Mezarı'nda kazı çalışmalarının belirli bir plan dâhilinde yürütülebilmesi için 200 m. x 200 m. lik alanın 10 m. x 10 m. plan karelerinin uygulaması yapılmıştır.

Jeodezi çalışmalarından sonra öncelikle arkeolojik kazı yapılması düşünülen alan üzerinde yaklaşık 4500 m² lik bir bölgede jeofizik çalışmaları yapılmıştır. Bu jeofizik çalışmalarının sonuçlarına göre kazı yapılacak alanla ilgili son değerlendirmeler yapılmıştır.

ARKEOLOJİK KAZILAR

Dede Mezarı Nekropolü'nde 2006 yılında 10x10 m. boyutlarında iki alanda kazı çalışmalarının yapılması planlanmış ve buralarda çalışılmıştır (Çizim: 1).

Bu alanlardan ilki 307-308/ 323-324 plan karesinde yer almaktadır ve 'E Açması' olarak isimlendirilmiştir.

Diğeri ise 197-198/ 223-224 plan karesinde yer almaktadır ve 'F Açması' olarak isimlendirilmiştir.

E Açması (Resim: 3)

E Açması'nın kuzeybatı köşesindeki E1 küp mezarı yer almaktadır (Resim: 4). Bu mezar kaçak kazılarla tahrip edilmiştir. Bu mezarın dip kısmında kemik

5 Koçak 2004, 48, 56.

6 Daha ileride, çalışmalarımızın genişlemesi ile İ.T.Ç., O.T.Ç. ve Roma Dönemi mezarlarının karışık bir şekilde ortaya çıkma ihtimali de vardır. Ancak, bu nekropol alanlarında yaptığımız yüzey araştırmaları, bize şimdilik bu iki alanın farklı dönemlerde (İ.T.Ç.-O.T.Ç.'de) kullanıldığı düşüncesini vermektedir. Bkz. Koçak 2004, 48, 56; Üyümez vd. 2008.

parçaları arasında pişmiş topraktan bir çaydanlık vardır (Resim: 5). Aynı yerde 3 adet tunç yüzük bulunmuştur.

E Açması'nın batı-güneybatı köşesinde büyük bir taş-sandık mezar ortaya çıkarılmıştır (E2 taş-sandık mezarı) (Resim: 6). Bu mezarın üzeri iki adet iri ve düz taş ile kapatılmıştır. Ayrıca, jeolojik dolgu oval bir şekilde kırılmıştır ve bu mezarın tabanı düzleştirilmiş kist tabakası üzerine oturtulmuştur. Bu mezarın dört kenarında blok iri ve düz taşlar kullanılmıştır. Mezarın batı köşesinde *hocker* (?) bir gömüye işaret eden kemik parçaları bulunmuştur. E2 mezarının güneydoğu kesimine doğru iri taşlardan bir blokaj yer almaktadır. Bu blokajın altında da dağınık kemik parçalarına rastlanmaktadır.

E Açması'nın ortasında kısmen tahribat görmüş bir küp mezara rastlandı. Bu kısımda yer alan E3 mezar küpünün içinde sadece kemik parçalarına rastlanmıştır. Bu mezarın ağız kısmı sıkı bir şekilde taşlarla kaplanmıştır.

E Açması'nın güney-ortasında tahribat görmüş diğer bir küp mezara rastlanmıştır. E4 küp mezarının üst kısmında iri taşlar yer almaktadır. E4 mezarı, açılan oval bir mezar çukuru içine yerleştirilmiştir. Mezar, kaçak kazılar sonucu tahribata uğramıştır. Mezar çukurunda hamuru tamamen okside olmuş bir küpe ait parçalar bulunmuştur.

E Açması'nın kuzeydoğu köşesindeki yer alan E5 basit mezarında taş ve kemik bulguları ele geçirildi. Ele geçirilen kemiklerden, bu mezarda çift gömü olduğu anlaşılmaktadır.

F Açması (Resim: 7)

F Açması'nın güneydoğu köşesinde F1 küp mezarı yer almaktadır. Bu mezar küpünün ağız kısmı taş örgü ile örülmüştür. Bu küpün gövdesinin kist tabakasının altına doğru uzandığı görülmektedir. Bu mezarda kemik parçaları ve bir adet metal buluntu ele geçirildi.

F Açması'nın doğu-ortasında, jeolojik dolgunun oyulması suretiyle açılan dikdörtgen şeklindeki bir çukura F2 gömüsü yapılmış ve bu gömünün üzeri 3 adet düz taşla kapatılmıştır (Resim: 8). Bu kaya-oygu mezarın üzerinde bir çömlek parçası bulunmuştur. Bu mezar içerisinde bir kişiye ait iskelete rastlanmıştır⁷.

⁷ Bu mezarın tarihlenmesi konusunda problemler bulunmaktadır. Buradan aldığımız kemik örneklerinin tarihlenmesi sonucu, mezarın hangi döneme ait olduğu konusu açıklık kazanacaktır.

F Açması'nın kuzeydoğu köşesinde muhtemelen kaçak kazılarla tahrip edilmiş olan F3 küp mezarı yer almaktadır. Tahribata uğramış bu mezarda çanak-çömlek kırıkları ve kemik parçaları bulunmaktadır.

F Açması'nın güneybatı köşesinde ise F4 küp mezarı yer almaktadır. Küçük bir küpe ait olan bu mezarın ağız kısmı ve çevresi taşlarla desteklenmiştir.

F Açması'nın orta-kuzeybatısında F5 küp mezarında çalışıldı (Çizim: 2; Resim: 9). Bu küpte üzeri desenli metal (?) süs eşyası, iğne (?) parçası ve boncuk tanelerine rastlandı. İğne parçaları ve boncuk tanelerinin büyük kısmı kemikten yapılmıştı. F5 küp mezarının ağız kesiminin batısında ve doğusunda 3 adet çömlek ele geçirildi (Resim: 10).

F Açması'nın kuzeybatı köşesinde F6 basit mezarında çalışıldı (Çizim: 2). Bu mezar kist tabakasının ovala yakın bir şekilde oyulması ile elde edilen alana yerleştirilmiş ve üzeri taşlarla kapatılmıştır. Burada yarı *hocker* bir gömüye rastlanmıştır.

F5 mezar küpünün yanında F8 çömlek mezarı yer almaktadır (Çizim: 2; Resim: 9, 11). Bu çömlek, kist tabakasının, küpün şekline göre kazılması sonucu elde edilen alana yerleştirilmiştir. Bu küpün içine daha küçük ikinci bir küpün yerleştirildiği görüldü. Bunun içinde yanmış kemik parçalarına rastlandı (kremasyon). Bu kemiklerin yanında da boncuk tanelerine rastlandı.

F Açması'nda güneybatı-kuzeydoğu yönüne doğru, birbirine paralel uzanan 3 adet kanal bulunmaktadır. Bu kanallar O.T.Ç. mezarlarına zarar vermemektedir. Bunlar, mezarları âdeta birbirine bağlamaktadır (Çizim: 2; Resim: 7). Bu kanalların işlevi açıklık kazanmamıştır. Ancak önümüzdeki yıl yapılacak kazılar sonrası bu konuda daha açık bilgilere sahip olmayı ummaktayız.

Bu çalışma döneminde ortaya çıkarılan insan kemiklerine ait parçalar Ankara Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nden bir ekip tarafından incelenmektedir.

SONUÇ

Çalışma yaptığımız bölgenin coğrafi dokusu, O.T.Ç. nekropol alanları ve buralardaki malzemelerin benzerlikleri en azından bu kesim ve çevresinde birbirine çok benzeyen bir kültür grubunu açıkça ortaya koymaktadır. Kazı çalışmalarında elde ettiğimiz bulgular bu durumu desteklemektedir.

Yaptığımız ilk çalışmalar, Dede Mezarı Nekropolü'nde küp, taş-sandık (kaya-oygu) ve basit mezarların karışık bir şekilde yerleştirildiğini düşündürmektedir. Bu durum E ve F açmalarındaki örneklerle desteklenmektedir. Aynı durum gömü şekilleri (*hocker*, yarı *hocker*, kremasyon) için de geçerli olmalıdır.

Bu dönem yaptığımız çalışmalar da, Dede Mezarı Nekropolü'ndeki küp gömülerden önemli bir kısmının jeolojik dolgu tabakasının kesilmesi sonrası elde edilen alana yapıldığını göstermektedir. F1 örneğinde de açıkça görüldüğü gibi, bu jeolojik alanlar, aşağı doğru düz bir şekilde kesilmekle kalmamış, belli bir noktadan sonra jeolojik dolgunun altına inilmiş ve küpler bu alana âdeta gizlenmiştir. Bu küp mezarların ağız kısımları kapak taşlarıyla, kendileri ise destek taşlarıyla korunmuştur.

Buluntulardan yola çıkarak biz, Dede Mezarı Nekropolü'ne en yakın örneklerin, şimdilik Yanarlar, Çavlum, Ağızören ve Sariket nekropollerinde olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim Dede Mezarı küp mezarlarından küçük buluntulara kadar, bütün malzemelerin hemen hemen benzerlerini Yanarlar Nekropolü'nde görmek mümkündür.

K. Emre, Yanarlar Nekropolü'nün Asur Ticaret Kolonilerinin Geç Evresi ve Eski Hitit Krallığı Çağı (Beycesultan V'in sonu ve IV) arasında kullanıldığını belirtmektedir⁸. Dede Mezarı buluntuları ve kemik bulgular üzerinde yapılan ilk değerlendirmeler ise, bu alanın M. Ö. XX. yüzyıl sonları ve XVI. yüzyılın son çeyreği arasında (Karum II- Beycesultan IVa) kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir⁹. Ancak, diğer değerlendirmelerimizde olduğu gibi, bu konudaki en genel sonuçların da, gelecek yıllarda yapılacak çalışmalarla ortaya konacağı bilinmelidir.

Dede Mezarı yakınlarında Asarcık, Bozyer, Dura Yeri, Çalışlar ve Yanarlar Nekropolü gibi O.T.Ç. nekropelleri bulunmaktadır. Ayrıca bu kesimde bir kısmı bu nekropollere ait olan Söğütlüpinar, Asarcık Höyük, Köy Kalesi, Çalışlar, İnerönü, Çayır Mevkii 1, Bolvadin Höyük-Üçhöyük, Tez Höyük ve Bademli Akçaşar Höyük (Ceritler Mahallesi) gibi yerleşmeler vardır. Bu durum Afyonkarahisar çevresinde O.T.Ç. kültürlerinin güçlü bir şekilde varlığını kanıtlamaktadır.

Yukarıda söz ettiğimiz gibi, Afyonkarahisar'ın doğusunda, içinde Yanarlar ve Dede Mezarı nekropollerinin bulunduğu Paşadağ silsilesi ve çevresinde başka birçok O.T.Ç. nekropolü ve yerleşmesi bulunmaktadır. Bunun dışında, Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi'ne bu çevreden ve bu dönemlere ait çok sayıda buluntu geldiği de bilinmektedir. Bu durum, bölgenin O.T.Ç. de sanıldığı kadar aksine, belli bir yerleşim yoğunluğuna sahip olduğunu ve bu kesimin O.T.Ç. ile

⁸ Emre 1978, 65.

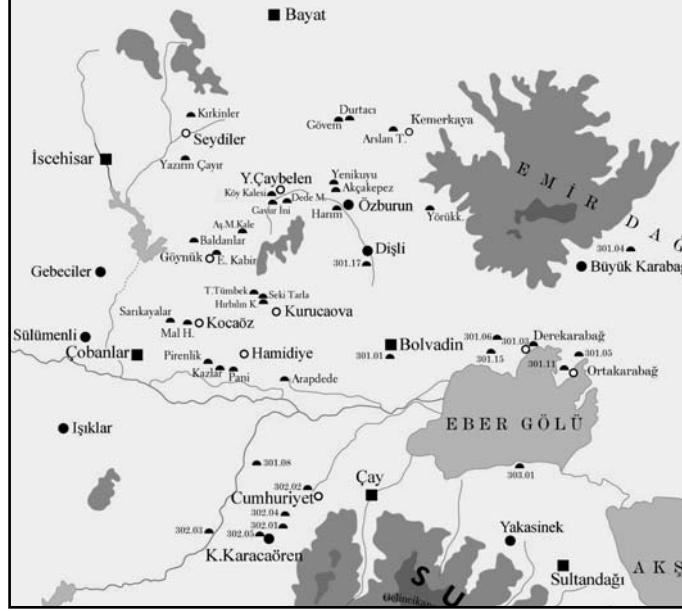
⁹ Lamb 1937, 2vdd, Lamb 1938, 217 vdd; Özgüç 1974, 149 vdd.; Emre 1978, 65 vd; Seeher 2000, 230.

ilgili bilgilerimizin sınırlı olmasının araştırmaların yetersizliğinden kaynaklandığını ortaya koymaktadır.

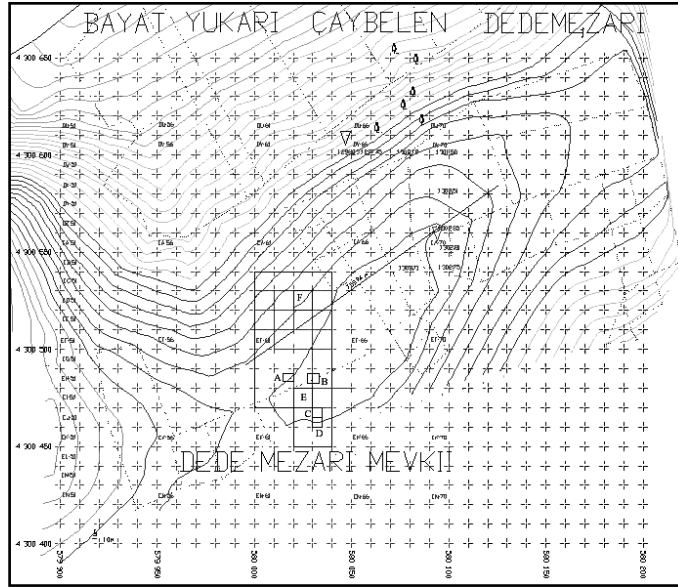
Bütün bu değerlendirmelerin sonucunda, bu kesimdeki O.T.Ç. kùltürlerinin açık bir şekilde anlaşılması için, belli bir yerleşmede arkeolojik bir kazı yapılmasının gerekli olduğunu söyleyebiliriz. Biz, bölgede Çayır Mevkii 1, Bolvadin/Üçhöyük, Tez Höyük, Bademli Akçaşar Höyük (Ceritler Mahallesi) veya Dede Mezarı Nekropolü'nün yerleşmesi olduğunu düşündüğümüz Köy Kalesi yerleşmelerinden birisinde yapılacak arkeolojik bir kazının bu problemleri açıklığa kavuşturabileceğini ummaktayız.

BİBLİYOGRAFYA

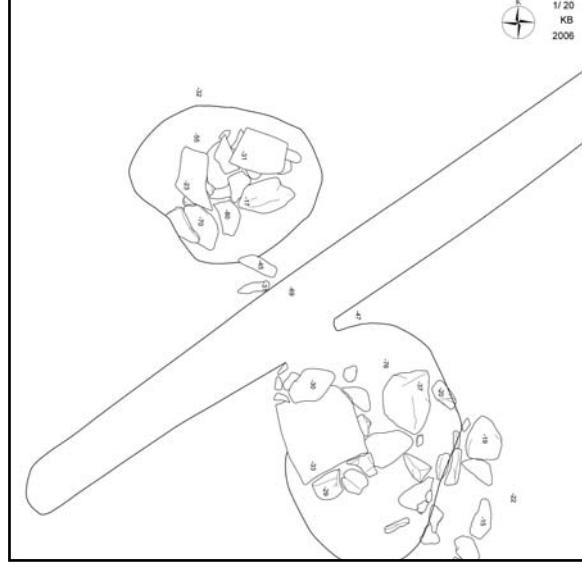
- BİLGİN, A. N. 2002, "Çavlum Köyü Mezarlığı Eskişehir Alpu Ovası'nda Yeni Bir Orta Tunç Çağı Mezarlığı", *Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1-3, 39-102.
- BİLGİN, A. N. 2004, "2002 Yılı Çavlum Köyü Mezarlık Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XXVI/1, 139-146.
- BİLGİN, A. N. 2005, *Çavlum, Eskişehir Alpu Ovası'nda Bir Orta Tunç Çağı Mezarlığı*, Eskişehir.
- EMRE, K. 1978, *Yanarlar, Afyon Yöresinde Bir Hitit Mezarlığı, A Hittite Cemetery Near Afyon*, Ankara.
- KOÇAK, Ö. 2004, *Erken Dönemlerde Afyonkarahisar Yerleşmeleri*, Kömen Yayınevi, Konya.
- LAMB, W. 1937, "Excavations at Kusura near Afyon Karahisar", *Archaeologia*, LXXXVI, 1-64, pl. 1-8.
- LAMB, W. 1938, "Excavations at Kusura near Afyon Karahisar", *Archaeologia*, LXXXVII, 217-273, pl. 78-84.
- ÖZGÜÇ, T. 1974, "Five Vessels Belonging to the Late Assyrian Trading Colony Period", *BaM (Baghdader Mitteilungen)*, 7, 149-153.
- SEEHER, J. 2000, *Die Bronzezeitliche Nekropole von Demircihöyük-Sarıket: Ausgrabungen des Deutschen Archäologischen Instituts in Zusammenarbeit mit dem Museum Bursa 1990-1991*, Tübingen.
- ÜYÜMEZ, M.- Ö. KOÇAK- A. İLASLI- T. ÇAY- F. İŞCAN, "Afyonkarahisar'ın Doğusunda Önemli Bir Orta Tunç Çağı Nekropolü: Dede Mezarı", *Bellekten*, 2008 (baskıda).

Harita: 1

Çizim 1: Dede Mezarı

Çizim 2: F aşması kuzeybatısı

Resim 1: Dede Mezarı Nekropolü

Resim 2: Maçaklı Kalesi (Köy Kalesi)

Resim 3: E açması

Resim 4: E1 küp mezarı

Resim 5: E1 mezar hediyesi

Resim 5

- Envanter No : DM06-E1-1
Buluntu Merkezi : Afyon-Bayat Dede Mezarı Nekropolü
Buluntu Adı : Çaydanlık
Buluntu Durumu : Tam
Ağız Çapı : 5.19 Yükseklik: 14.9 Gövde Çapı: 91.3 Dip/Kaide Çapı: 4.41 Kalınlık:
Ağız: 0.45 Gövde: 0.6
Hamur Rengi : Açık kahverengi
Hamur Katkısı : İnce kumlu, az mika ve az saman katkılı
Astar Rengi : İç yüzey : -
Dış yüzey : Açık kırmızımsı kahverengi
Bezeme : Ağız altından dip kısmına kadar paralel oluk ve yiv bezemeli. Boyun ve omurga arasında, akıtacağıın yanında iki adet memecikli.
Pişme Durumu : İyi
Yapım Tekniği : Çark
Form : Kaideli, keskin omurgalı, dar boyunlu, tek kulplu, akıtacaklı, çift memecikli çaydanlık.

Resim 6: E2 taş-sandık mezar

Resim 7: F açması

Resim 8: F2 kaya-oygu mezarı

Resim 9: F5 ve F8 küp mezarları

Resim 10: F5 mezar hediyesi

- Resim 10
Envanter No : DM06-F5-3
Buluntu Merkezi : Afyon-Bayat Dede Mezarı Nekropolü
Buluntu Adı : Geniş ağızlı çömlek
Buluntu Durumu : Ağız kısmı kırık
Ağız Çapı : 11.58 Yükseklik: 18.2 Gövde Çapı: 12.18 Dip/Kaide Çapı: 6.96
Kalınlık: Ağız: 0.64 Gövde: 0.52
Hamur Rengi : Kırmızımsı devetüyü
Hamur Katkısı : İnce kumlu, bol mika, az kireç, az taşçık ve az saman katkılı
Astar Rengi : İç yüzey : -
Dış yüzey: Devetüyü
Bezeme : -
Pişme Durumu : İyi
Yapım Tekniği : Çark
Form : Kaideli, keskin omurgalı, uzun ve geniş boyunlu, dışa açık ağızlı çömlek.

Resim 11: F8 küp mezarı

Resim 11

Envanter No	: DM06-F8-1
Buluntu Merkezi	: Afyon-Bayat Dede Mezarı Nekropolü
Buluntu Adı	: Çift kulplu çömlek
Buluntu Durumu	: Gövde kısmen kırık
Ağız Çapı	: 22 Yükseklik: 22.5 Gövde Çapı: 23 Dip/Kaide Çapı : 8.8 Kalınlık: Ağız: 0.75 Gövde: 0.71
Hamur Rengi	: Kırmızımsı kahverengi
Hamur Katkısı	:
Astar Rengi	: İç yüzey : Kırmızı Dış yüzey : Kırmızı-açık kahverengi
Bezeme	: Kaidede çarpı motifli
Pişme Durumu	: Kötü
Yapım Tekniği	: Çark
Form	: Kaideli, omurgalı, dışa çekik dudaklı çömlek.

GÖBEKLİ TEPE 2006 YILI KAZISI

Klaus SCHMIDT*

Şanlıurfa İli, merkez ilçesi sınırları içinde yer alan Göbekli Tepe ören yerinde Şanlıurfa Müze Müdürlüğü denetiminde ve Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün katılımıyla yapılan kazı çalışmaları, 26.08.2006 ile 5.10.2006 tarihleri arasında gerçekleştirildi. Kazı çalışmalarına, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden Nil Koçak Bakanlık temsilcisi olarak katıldı.

1995 yılından beri devam eden kazılar ve yüzey gözlemleri sonucunda edinilen, Göbekli Tepe'nin dairesel ve oval yapılardan oluşan bir kült merkezi olduğu görüşü 2003 yılında jeomanyetik yöntemlerle yapılan çalışmalar sonucunda kesinlik kazanmış ve kazısı yapılan dört dairesel yapının (A-D) ve tepenin batı yamacında yer alan 1995 yılında kazısı yapılan ve kaya tapınağı olarak adlandırılan, bugün E yapısı adını verdiğimiz alanların dışında, en az 12 diğer yapının varlığı (F-Q) saptanmıştır (Resim: 1).

2004 ve 2005 yılı kazıları ile A, B, C ve D yapılarının ortaya çıkarılmasına yönelik çalışmalara devam edilmiştir. C ve D yapısının çapı yaklaşık 30 m., B yapısının çapı ise 15 m.dir. A yapısı ovalimsi bir plan gösterir, yaklaşık 15 x 10 m. boyutlarındadır. Yapılar birbirini çevreleyen dairesel taş duvarlarla oluşturulmuştur. Yapıların ortasında iki tane, uzunluğu 4 ile 5 m. yi bulan ve kabartmalarla bezemeli, kireç taşından yapılmış T-biçimli dikilitaş bulunur. Aynı tarzda şekillendirilmiş, ama daha küçük boyutlu, 3-4 m. uzunluğunda dikilitaşlar yapıların iç ve dış çeper duvarlarına, hepsi merkezdeki iki büyük dikilitaşa bakacak şekilde yerleştirilmişlerdir. Yapılar henüz Neolitik Dönem içinde, bilinçli olarak doldurulmuş, kapatılmıştır. Bu doldurulma süreci geçtiğimiz yıllarda yaptığımız sediment analizleri, humus ve kireç taşı tortusu üzerinde yaptığımız tarihleme ve analizlerle belgelenmiştir. Bu 5 m. ye varan, yumruk büyüklüğünde taşlardan oluşan neolitik dolgu, Göbekli Tepe'yi karakterize eden kabartma bezemeli T-biçimli dikilitaşları iyi durumda, tahribat görmemiş ya da sonraki dönemlerde müdahale edilmemiş şekliyle bize ulaştırır, ama bunun yanında bu neolitik dolguyla oluşan alışılmadık tabakalanma, kazı tekniğiyle ilgili sorunları da beraberinde getirir. Sorunların başında kireç taşlarından oluşan dolgunun sıkı ve sağlam bir yapıya sahip olmaması, bu yüzden kazılar sonunda 4 m. yüksekliğe ulaşan 1 m. genişliğindeki açma arası yolların

* Prof. Dr. Klaus SCHMIDT, Deutsches Archäologisches Institut Podbielskialle 69-71 14195 Berlin/ALMANYA.

alandaki kazı çalışmalarının devamına olanak vermemesi gelir. Bu durum özellikle yüksek profillerle kaplı C ve D yapılarında belirgindir.

Bu nedenlerle 2003 ve 2004 yılı kazıları için öngörülen en önemli hedef C ve D yapılarının kazılmasına devam edebilmek için açma arası yollarının kaldırılması olmuştur. 2005 yılında aynı amaç doğrultusunda, dairesel yapıların doğu ve batı sınırlarında yeni açmalarla, A, B, C, D yapılarının dış çeper duvarlarına ulaşılmaya çalışılmıştır.

2006 yılında 12. kazı kampanyası sırasında çalışma programı olarak önceki iki kazı sezonunda olduğu gibi, dört büyük dairesel planlı yapının (A, B, C, D) tamamen ortaya çıkarılması hedef olarak belirlenmiştir. Bu hedefe ulaşabilmek için C yapısının doğusunda ve D yapısının batısında kalan iki farklı alanda 10 x 10 m. ebadındaki yeni arkeolojik açmalarda kazı yapılması ve arkeolojik verilere ulaşılabilmesi için dolguda birkaç metre derinliğe ulaşılması gerekmiş ve çalışmalar bu yönde yapılmıştır.

2006 yılında ilk defa çalışılmaya başlanan L9-57 açmasında, beklendiği üzere, yüzey toprağının hemen altında tüm açmaya yayılan ilk mimarî bulgulara rastlandı. Alanın güneybatı bölümünde dörtgen planlı bir oda bulundu. Doğu-batı yönünde inşa edilen mekânın yön seçimi ve yaklaşık 4 m. uzunluğundaki hatları, Göbekli Tepe eski evre mimarî eserlerine nispetle daha küçük boyutlarda yapılmış olması, L9-55 ve L9-56 açmalarından bildiğimiz üst evre mimarîsinin karakteristik özelliklerine uyan özelliklerdir. Mekân duvarlarının dış sırası kesin olarak belirlenemedi. Bu gözlem, mekânın mevcut olan neolitik dolgu içinde derinleşerek yapıldığı olasılığının öngörülmesine neden oldu.

Oda içinde yüzey toprağına çok yakın bir seviyede T- biçimli bir dikilitaş rastlandı. Dikilitaşın boyutları Göbekli Tepe ikinci evresine ait örneklere benzemektedir; dolayısıyla henüz T-biçiminin belirlediği seviyeye kadar kazılan dikilitaşın, 1,5 m. yükseklikte olması beklenmektedir. Aynı mekânda beklenen ve bulunan dikilitaş ile karşılıklı bir konumda olması gereken ikinci dikilitaşın, kazı alanı sınırında açma arası geçiş yolunda olduğu saptanmıştır (Resim: 2).

Açmanın kuzeybatısında çan şeklindeki hatlarıyla alışılmadık yapı formu gösteren bir mekâna rastlandı. Benzer ender yapılar, L9-89 ve L9-99 açmalarında önceki yıllarda yapılan kazılar sırasında da görülmüştü. Bu mekânlarda da duvar dış sıraları belirgin değildir.

Açmanın doğu yarısında ovalimsi bir plan veren mekânın duvarları üzerine yerleştirilmiş, bir dizi yatay, büyük boyutlu taş plâka bulundu (Resim: 3). Ortada yer alan iki plâka üzerinde kabartmalara rastlandı. Daha küçük boyutlu olan plâka

üzerindeki kabartma olasılıkla büyük bir yılan motifini göstermekte, diğer plâka üzerinde ki kabartma ise yorumlanabilecek belirgin hatlar sunmamaktadır.

Büyük taş plâkaların yerleştiriliş şekli mezar odası olması olasılığını ortaya çıkardığı için alanda çalışmalar yoğunlaştırıldı ve buluntu durumunun kesinliğe kavuşturulmasına çalışıldı.

Öncelikle güney yönünde yer alan iki plâka kaldırılarak mekân içi dolgusunda kazıya devam edildi. Dolguyu oluşturan gevşek, kahverengi toprağın, birkaç küçük boyutlu taş dışında, buluntu ve herhangi bir yapı düzeni göstermediği görüldü. Dolguda 2 m. derinliğe kadar hiçbir değişiklik gözlemlenmedi. Daha sonra diğer taş plâkaların bulunduğu alanda incelemelere devam edildi ve aynı özellikleri gösteren sediment kazıldı.

Alanda derinleştikçe duvar taşlarının boyutlarının büyüdüğü gözlemlendi. Elde edilen buluntu durumuna göre mezar odası olmadığı kesinlikle anlaşılan, ancak fonksiyonu tam olarak belirlenemeyen yapıda, gelecek kazı kampanyasında detay çalışmalarına devam edilmesi planlanmaktadır.

L9-57 açmasının kuzeyinde yer alan ve 2006 yılında ilk kez çalışılan L9-58 açmasında, L9-57 açmasında olduğu gibi yüzey toprağı seviyesinin hemen altında mimarî yapılara ulaşılması beklenmekteydi, ancak bunun aksine alanda kuzeydoğu köşesinde bulunan *terrazzo* taban parçası dışında, mimarî bulguya rastlanmadı. Alanın doğusunda 2x10 m. ebadında bir alanda yoğunlaşarak, D yapısı batı sınırını oluşturan toprak kesitte derinleştildi. Kazı tekniği açısından gerekli olan bu çalışmayla gelecek kazı sezonlarında D yapısı mekân içi kazısına devam edilebilmesi sağlanmıştır.

2005 yılında önhazırlık çalışmaları yapılan ve kazısına başlanan L9-59 açmasında, ikinci evreye tarihlenen dörtgen planlı mekân izlerine ve duvar sıralarına rastlandı. Bu alanda oda dogularında yapılan detay çalışmalarıyla kazılar ve belgeleme çalışmaları devam etmektedir.

Hazırlık ve başlangıç çalışmaları 2004 ve 2005 yıllarında yapılan L9-60 açmasında, 2006 yılında çalışmalara devam edildi. Bu alanda ikinci evreye özgün mimarî özellikler gösteren dörtgen planlı mekânlar bulundu. Önemli bir bulgu olarak, alanın batı yarısında bulunan mekânlardan birinde, T-biçimli bir dikilitaşın varlığı saptandı. Bu dikilitaş, aslanlı yapı ve L9-80 açmasındaki dört dikilitaşlı yapıdan sonra, Göbekli Tepe güneydoğu tepesinin batı sınırında görülen ilk dikilitaş olarak belirlendi. Bu bulguyla birlikte bir kez daha Göbekli Tepe'nin kült yapılarından oluşan özel bir buluşma merkezi olduğu tezini destekleyen verilere ulaşıldı, Göbekli Tepe güneydoğu tepesinin batısında dikilitaşlı mekânlardan

oluşan bir mimarînin beklenebileceği görüldü, jeomanyetik ölçümler ile elde edilen veriler böylece arkeolojik buluntularla doğrulandı (Resim: 4).

D yapısının batı kısmının yer aldığı L9-68 açmasında önceki kazı kampanyalarında başlayan ve yoğunlukla sürdürülen çalışmalara devam edildi. Alanın kuzeyinde yer alan L9-69 açmasında da çalışmalar 2004 ve 2005 yıllarında sürdürülmüştü. 2006 yılı kampanyasında iki açma arasında yer alan, kazı teknik ve koordinat sistemi nedeniyle oluşturulan, sınırlayıcı alanda kazıya devam edildi. Bu durumda L9-68 açmasının kuzey yolu ve L9-69 açmasının güney yolu 2x10 m. ebadında bir bant hâlinde kazıldı. Bu alanda Göbekli Tepe' nin eski evre mimarî buluntularını çevreleyen, ikinci evreye ait teras duvarının devamı bulundu.

2005 yılı kazı çalışmaları sırasında D yapısına ait P41, P42 ve P43 numaralı üç yeni dikilitaş bulunmuştu. P43 numaralı dikilitaşın sadece üçte biri görülebilmekte, eserin geri kalan kısmı açmanın kuzey profilini oluşturan, 4 m. yüksekliğindeki dolgu içinde yer almaktaydı. Ancak P43 numaralı dikilitaşın görünen küçük kısmı dahi üzerindeki kabartmaların enderliği ile özel bir buluntuyla karşı karşıya olduğumuzu göstermekteydi.

Bu bulguların eşliğinde, P43 numaralı dikilitaşın bulunduğu alana denk gelen, teras duvarının batısında yer alan 2x2 m. ebadında bir alanda kazıya devam edildi. Çalışmalar sonucunda Göbekli Tepe'de şimdiye kadar rasladığımız en önemli, zengin, iyi korunmuş, yetkin bir tarzda yapılmış, yeni sembolik öğeler taşıyan kabartma kompozisyonu açığa çıkarıldı.

Dikilitaş üzerinde görülen kabartma tekniğiyle yapılmış kompozisyonda, çeşitli motifler geniş yüzeye yayılarak, kaplayıcı bir tarzda işlenmiştir (Resim: 9). Kompozisyona hâkim olan, D yapısı merkezî istikamete doğru yönelmiş olarak işlenmiş bir akbaba motifidir. Motifin kompozisyona hâkimiyeti sadece boyutuyla değil, ayrıca kanatların açık ve hâkim duruşu ile, karşıdan bakıldığında sağ tarafta yer alan kanatla yuvarlak bir formda gösterilen motifi işaret etmesiyle de öne çıkar.

Akbaba motifinin sağında uzun, öne doğru uzatılmış bacaklarıyla tasvir edilen başka bir kuş motifi görülür. Bunun yanı sıra yılan figürü ve H- biçimli bir sembol görülür. Uzun bacaklı kuş motifinin altında, değişik tarzıyla yavru bir kuş tasviri olabileceği intibayı yaratan başka bir kanatlı hayvan motifi yer almaktadır.

Akbaba motifi üzerinde bir dizi üçgen ve küçük karelerden oluşan geometrik bir motif dizisi bulunmaktadır. Bu motif bandının üzerinde üç tane köşeli obje ve bunların üzerinde kavis yapan kabartma bir bant görülür. Her dörtgen objenin üzerinde küçük bir hayvan motifi yer almaktadır.

Dikilitaşın T- biçimini oluşturan baş kısmının altında ise büyük boyutlu diğer motifler bulunmaktadır. Bunlardan ilki gerçekçi bir üslûpla, eksiksiz tasvir edilen büyük bir akrep figürüdür. Akrep motifinin solunda, dikilitaşın D yapısını çevreleyen dairesel duvara yaslanan bölümünde, bir kısmı söz konusu duvar taşları ardında kalan, yılan ve tilki motifleri görülür. Akrep motifinin altında, başı ve uzun boynu görülen diğer bir büyük boyutlu kuş motifi yer almaktadır.

Bu bahsedilen kuş motifinin sağ tarafında, önem taşıyan, ancak dikilitaşın tahribat görmüş kenarı nedeniyle tam ve bütün olarak görülemeyen başka bir motif bulunmuştur. Bu motifle başsız, kollarını havaya kaldırmış bir insan figürü tasvir edilmektedir. Bu motif Göbekli Tepe' de dikilitaşlar üzerinde bulunan ilk insan figürüdür.

İnsan figürünün bitiminde dikilitaş, taş bankla desteklenmiştir. Taş bankın ardında bulunan D yapısına ait duvarda, yatay yerleştirilmiş bir dikilitaş parçası bulunur. Üzerindeki kuş kanatlarına benzer kabartma nedeniyle, bunun P43 numaralı dikilitaşa ait olabileceği düşünülmektedir.

L9-60 açmasında olduğu gibi hazırlık ve başlangıç çalışmaları önceki kazı kampanyalarında yapılan L9-70 açmasında, dörtgen planlı mekân içi dolgularında detay çalışmalarına devam edildi. Alanın güneybatısında yer alan dörgen planlı oda içinde taban içine yerleştirilmiş bir kireç taşı kap bulundu. Kap içinde bulunan toprak dolgu incelendiğinde, humuslu toprak dışında özel bir bulguya rastlanmadı (Resim: 5).

L9-75 ve L9-76 açmalarının doğu ve kuzeyinde yer alan 2 m. genişliğindeki ara yollarla oluşan profil bantları kazıldı. Ara yolların kaldırılmasından sonra açmalarda detay çalışmalarına devam edildi. L9-77 açmasında C yapısına ait dairesel duvarın kuzeybatı bölümü açıklığa kavuşturuldu (Resim: 6). Ara yolların kazılmasıyla L9-76 açmasında bulunan P11 numaralı dikilitaşın doğu yüzü tamamen ortaya çıkarılabildi (Resim: 7).

L9-77 açmasında yer alan P25 numaralı dikilitaşın üzerinde küçük bir yaban domuzu kabartması bulundu. Dikilitaşın dar yan yüzeyinde bulunan kabartma motifi, dikey olarak yerleştirilmiş, yüzü aşağıya doğru bakan bir yaban domuzu tasviridir.

P27 numaralı, 2001 yılından beri bildiğimiz dikilitaş üzerinde ise, bu alanda devam eden kazılarla yeni ve şaşırtıcı bir bulguya rastlandı. Dikilitaşın dar yan yüzeyinde bir hayvan yontusu bulundu (Resim: 8). Söz konusu eser dikilitaşla birlikte yekpare olarak işlenmiştir. Kabartma ya da yüksek kabartma kavramlarının kapsayamayacağı bir üç boyutluluk ve derinlik gösteren, yetkin bir teknikle

işlenmiş olan figürde ayrıntılar gerçekçi bir tarzla tasvir edilmiştir. Bu suretle yırtıcı bir hayvanın güçlü çenesi, keskin dişleri, pençeleri belirgindir. Dikilitaş- bileşik yontuda hayvan figürü başı aşağıya doğru bakacak şekilde yapılmıştır.

Önceki yıllarda olduğu gibi 2006 kazı kampanyası sırasında da Göbekli Tepe bitki kalıntıları, Dr. Reinder Neef tarafından paleobotanik analizlerle araştırıldı. Toprak yüzdürme yöntemiyle özellikle L9-68 açmasının kuzeybatı bölümünde kalan alanda P43 numaralı, T- biçimli dikilitaşın üst seviyesinde bulunan dolguda yoğun karbonlaşmış organik kalıntılara raslandı. İlk ön makro tür tespit gözlemleri sonucunda beklendiği gibi yabanî buğday türü olan *Einkorn* belirlendi. Tahılın evcilleştirilmiş formuna yönelik bir bulguya rastlanmadı.

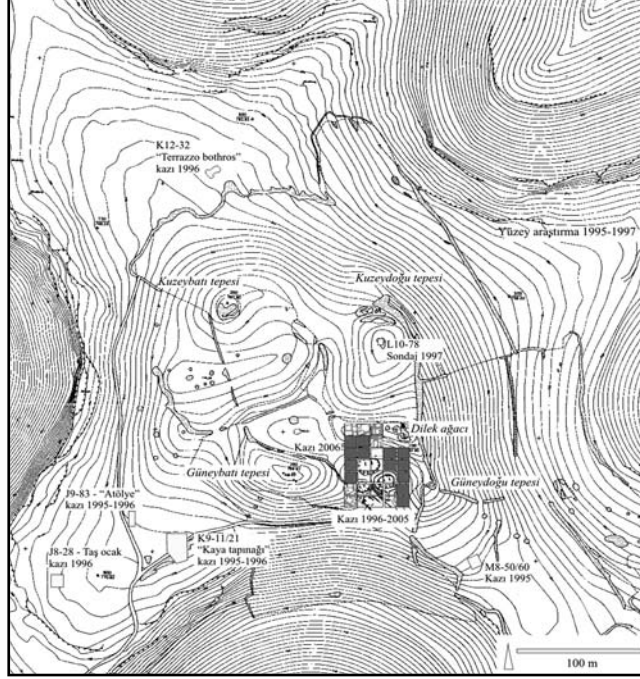
Prof. Dr. Joris Peters ve Prof. Dr. Angela von den Driesch tarafından Göbekli Tepe' de bulunan hayvan kemikleri üzerinde yapılan paleozoolojik araştırmalara devam edildi. 1995 yılından beri sürdürülen hayvan kemiklerinin tür tespit analizleri sonucunda Göbekli Tepe' de 11000 yıl öncesine ait geniş bir yabanî hayvan türü yelpazesi belirlenebildi. Evcilleştirilmiş türlere rastlanmadı. Çok sık tespit edilebilen hayvan türleri arasında ceylan, sığır, onaga, toy kuşu gibi Dicle - Fırat bölgesi faunasını oluşturan hayvanlar bulunmaktadır.

2006 yılına kadar sürdürülen istatistik çalışmaları sonucunda, gözden geçirilen hayvan kemiği sayısının yoğunluğu ve bu yoğunluğa oranla standart bir çeşitlilik göstermesi, Göbekli Tepe hayvan kemikleri arasında gelecek yıllarda yapılacak çalışmalar sırasında yeni türlere rastlanmayacağı öngörüsünü geliştirebilmemize olanak verdi.

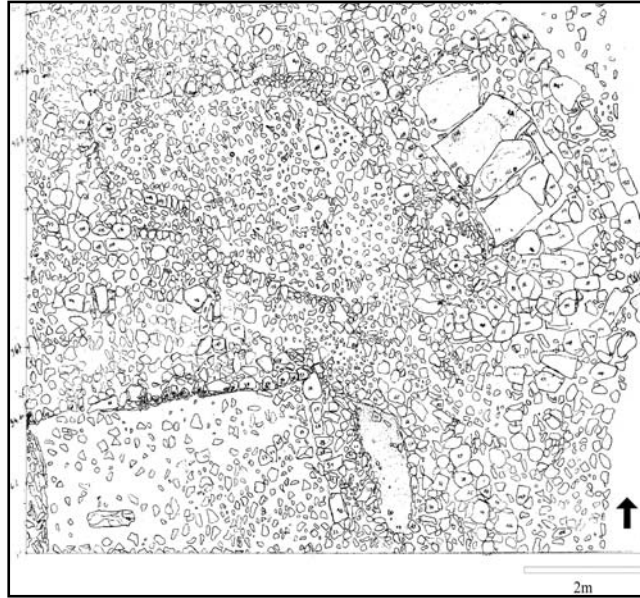
Gelecek kazı kampanyaları sırasında hayvan kemikleri üzerinde istatistik amaçlı tür tespit çalışmalarına hayvanların yaşadıkları ortam hakkında verilere ulaşmamızı sağlayacak olan DNA ve isotop analizleri ile desteklenerek devam edilmesi planlanmaktadır.

2003 yılında Göbekli Tepe'de yapılan jeofizik ölçümlerin devamı niteliğindeki georadar ölçümleri Christian Hübner tarafından gerçekleştirildi (Resim: 10). Ön hazırlıklar ve çalışmalar sırasında gerekli olan topografik ölçümler Focke Jarecki tarafından planlandı ve uygulandı. Toprakaltı mimarî bulguların yüzey ölçümleri yoluyla üç boyutlu belgelenmesi olanağını veren georadar yöntemiyle, seçilen belirli alanlarda çalışmalar yapıldı. Gelecek yıllardaki kazı çalışma programının belirlenmesinde, yeni başlanacak arkeolojik açmaların bilinçli bir şekilde seçilebilmesine yardımcı olan bu yöntemle, ayrıca kazı yapılmadan geniş bir alanda detaylı belgeleme çalışmaları yapılabilmektedir.

Günümüzden yaklaşık 11000 yıl öncesine tarihlenen, avcı toplayıcı insanların yarattığı bir kült merkezi olan Göbekli Tepe' de 2006 yılı kazıları sonucunda, özellikle P43 numaralı dikilitaş üzerinde bulunan kabartma kompozisyonu ile dönem insanların sembolik dünyası hakkında yeni bilgilere ve verilere ulaşılmıştır. Üretime geçiş aşamasına yakın olan son avcı grupların anıtsal mimarîlerini, bu dönem için beklenmedik bir düzeye ulaşmış bir kültürü bize ileten Göbekli Tepe'nin, arkeolojik bulgularla desteklenen jeomanyetik ve georadar ölçümlerin de yardımıyla, 11000 yıl öncesinin büyük bir buluşma merkezi olduğu, törensel amaçlı inşa edilmiş, anıtsal yapılarla kaplı olduğu görüşünü savunabiliyoruz. Göbekli Tepe'nin karakteristik buluntu gruplarından, T-biçimli dikilitaşların üzerlerinde kabartma tekniğiyle yapılan hayvan motifleri ve çeşitli soyut semboller bir tür haberleşme sisteminin kalıntılarını, 11000 yıl öncesinin sembolik dünyasını, hafızasını, mesajlarını bugüne ulaştıran bulgulardır. Bu özel ve ender buluntularıyla önemini, eşsizliğini her kazı kampanyasında yenileyen Göbekli Tepe'de uzun vadeli çalışma programı ile önümüzdeki kazı kampanyalarında da yeni bulgu ve verilere ulaşılması beklenmektedir.

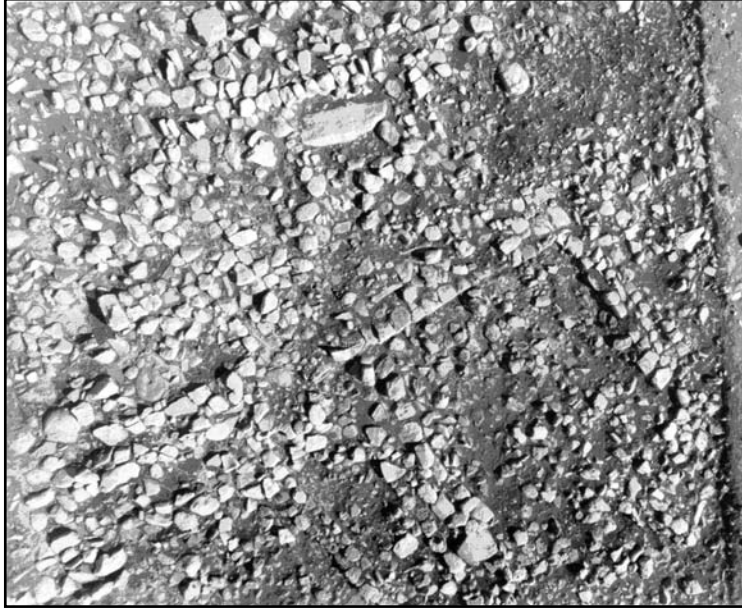
Resim 1: Göbekli Tepe, topografik plan

Resim 2: Göbekli Tepe, L9-57 açması

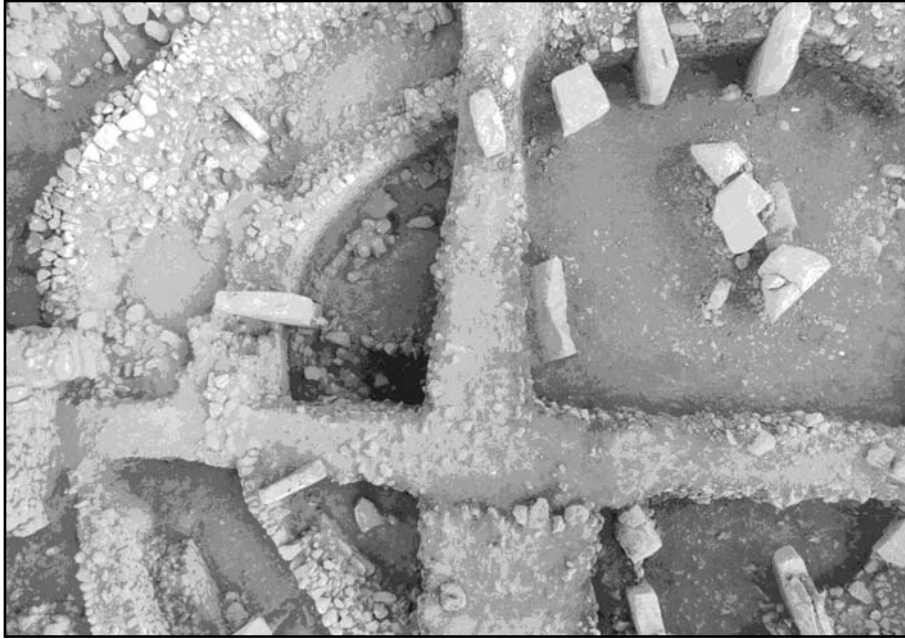
Resim 3: Göbekli Tepe, L9-57 açması, büyük taş plâkalı oda, kuzeyden görünüm

Resim 4: Göbekli Tepe, L9-60 açması (kuzeye yönlendirilmiştir)

Resim 5: Göbekli Tepe, L9-70 açması (kuzeye yönlendirilmiştir)

Resim 6: Göbekli Tepe, 2006, C yapısı (kuzeye yönlendirilmiştir)

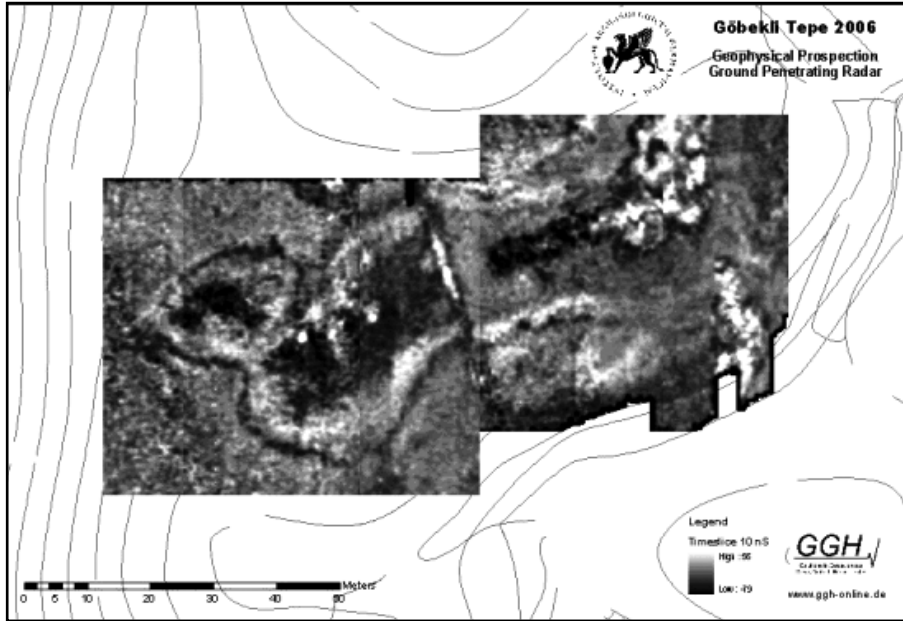
Resim 7: Göbekli Tepe, L9-76 açması, P11 numaralı dikilitaş

Resim 8: Göbekli Tepe, L9-77 açması, P27 numaralı dikilitaş

Resim 9: Göbekli Tepe, L9-68/69 açması, P43 numaralı dikilitaş

Resim 10: Göbekli Tepe, Georadar haritası 2006

DAS INTERNATIONALE TAVIUM/TAWINIJA-PROJEKT

BERICHT ÜBER DIE KAMPAGNE 2006

Karl STROBEL*
Christoph GERBER

Die zehnte Kampagne der Feldforschungen im Rahmen des Tavium/Tawinija-Projektes erfolgte vom 1.-31. August 2006. Wir danken der Generaldirektion für Kulturgüter und Museen des türkischen Ministeriums für Kultur und Tourismus in Ankara für die Erteilung der Genehmigung der Forschungsarbeiten und Oya Arslan vom Museum Adana, die als Vertreterin des Ministeriums an der Kampagne teilgenommen hat und durch deren Einsatz wichtige Zielsetzungen erreicht werden konnten. Wir danken auch Herrn Lütfü Ibis vom der Kulturdirektion in Yozgat, dem kommissarischen Leiter des Museums Yozgat, auf dessen Initiative bedeutende Neuerungen zurückzuführen sind.

Das Projekt stand wieder unter der Gesamtleitung von Prof. Karl Strobel (Universität Klagenfurt) und der örtlichen Leitung von Dr. Christoph Gerber (Heidelberg). Die Kampagne wurde von österreichischer Seite durch den *FWF. Der Wissenschaftsfonds* unterstützt, von italienischer Seite durch die Universitäten Verona, Udine und Trieste. Im Rahmen des Kooperationsabkommens des *Tavium/Tawinija International Research Project* nahm von Seiten der Universitäten Udine, Trieste und Verona ein italienisches Team unter der Leitung von Prof. Mario Fales teil. Es war vom 14.-31.8. vor Ort und konzentrierte sich auf die Aufarbeitung der Survey-Keramik vom Yassihöyük aus den Vorjahren. Auf dem Yassihöyük selbst wurde 2006 nicht gearbeitet, aber in der kommenden Kampagne sollen die Begehung und die geophysikalische Prospektion abgeschlossen werden.

Archäologische Geländebegehungen

Im Rahmen der archäologischen Erkundung der Region wurden in der Kampagne 2006 vor allem die Gebiete ganz im Westen und im Nordosten des Untersuchungsgebietes besucht, sodass nun ein Überblick über die gesamte Region

* Prof. Dr. Karl STROBEL, Universität Klagenfurt/ALMANYA.
Dr. Christoph GERBER.

gewonnen werden konnte. Während das Teilprojekt Inschriften/Spolienaufnahme somit abgeschlossen ist, kann dies für die archäologische Erkundung noch nicht gelten: einige Fundplätze sind noch nicht genauer untersucht, andere noch gar nicht besucht worden; außerdem ist noch mit einer Reihe von bisher unentdeckt gebliebenen Fundstellen im Gelände zu rechnen.

Im Laufe der Kampagne wurden insgesamt 36 Plätze besucht, von denen sich 24 als archäologische Fundplätze erwiesen (Abb. 1). Weitere 8 sind Dörfer bzw. Friedhöfe, in denen Spolien bzw. Inschriften angetroffen wurden. Bei den 4 restlichen sind keinerlei archäologische Funde gemacht worden.

7 Fundplätze waren bereits aus den Vorjahren bekannt; das Ziel erneuter Besuche war vornehmlich, sie mit Hilfe eines GPS-Gerätes genauer zu erfassen sowie deren nähere Umgebung weiter zu untersuchen.

Der Agirek Tepe bei Kiziltepe wurde bereits 2004 von der Italienischen Mission erkundet; beim erneuten Besuch wurde die vermutete Einphasigkeit der Siedlung bestätigt – sie kann vorläufig ins Mittelchalkolithikum datiert werden. Ferner wurde eine das Plateau der Siedlungsfläche umgebende Maueranlage festgestellt. Im NW des Gipfel-Plateaus wurde in späterer Zeit ein wohl hellenistischer Tumulus aus Steinen errichtet, für den ein Teil der Mauersteine verwendet wurden (Abb.2). Die Feststellung der Ummauerung einer chalkolithischen Siedlung war eine der Überraschungen der Kampagne; sie bildet eine noch deutlich erkennbare Geländekante am Plateaurand (Abb.3). Die Keramik ist zum größten Teil bichrom schwarz(außen)-braun(innen) gebrannt. Als Beifunde sind eine Sichelklinge aus Silex und zahlreiche Fragmente von Hüttenlehm zu nennen.

Tayıp *Beşiktepe* ist aufgrund der Keramik zeitgleich mit Agirek Tepe zu datieren. Die exponierte Lage ist ebenfalls vergleichbar mit der vom Agirek Tepe; daher wurde am Plateaurand gezielt nach Resten einer Umwallung gesucht, jedoch ohne positives Ergebnis. Inzwischen steht auch ein hochauflösendes Satellitenbild auf *google-earth* zur Verfügung; auf halber Höhe des Südosthanges ist hier deutlich eine Struktur zu erkennen, die im Gelände bisher nicht ausgemacht wurde (Abb.4).

Ein Kurzbesuch wurde dem ebenfalls bereits bekannten spätchalkolithischen Fundplatz *Seki Yurt* in Karacaağaç gewidmet (s. *IstMitt* 53, 2003, 150-153). In jüngster Zeit wurde auf der Kuppe dieses flachen Siedlungshügels ein Haus errichtet, so dass dessen Substanz z.T. erheblich zerstört worden ist (Abb.5).

Südlich von Biçikler konnte auf dem *Akçaağıl Burnu* eine weitere prähistorische Siedlung in exponierter Lage festgestellt werden. Eine genauere Datierung des spärlichen und stark verwitterten Scherbenmaterials steht noch aus (Abb.6).

Eine der wenigen länger besiedelten Fundstellen unseres Gebietes konnte nördlich des Dorfes Haydarbeyli im Bereich der *Çatma Özü Çeşmesi* dokumentiert werden. Die Besiedlung umfasst den Abschnitt CH-FBZ-aHeth sowie röm/byz. Er liegt sehr günstig an einer Anhöhe am Zusammenfluss zweier Bäche.

Im *Alaca Mevkii* südlich von Susuz konnte der Verlauf der römischen Straßentrasse weiter nach Westen verfolgt werden. Die Trasse zeichnet sich deutlich im Gelände ab; auf einer kurzen Strecke ist die Pflasterung der Strasse noch sehr gut erhalten. Etwas weiter südlich wurde im Dorf Süleymanlı die Basis eines Meilensteines gefunden (Abb.7)

Auch die Siedlungen von Gökpınarı und *Örenin Pınarı Mevkii* bei Sarifatma wurden erneut aufgesucht. Die von S. Omura 1989 gefundene frühbronzezeitliche Siedlungsstelle östlich des Dorfes bei *Gökpınarı*¹ wurde nicht wiedergefunden; dafür konnten die Siedlungsbereiche aus römischer und aus byzantinischer Zeit deutlich getrennt werden. Die Wüstung *Örenin Pınarı* nördlich des Dorfes erbrachte nur wenig und nicht datierbare Keramik, ist aber eine eindrucksvolle Wüstung mit vielen Ruinen.

Überraschend war der äußerst spärliche Keramikfund in der Wüstung der Vorgängersiedlung von Biçikler, *Eski Köy*. Das Dorf musste nach dem großen Erdbeben von Erzincan (1939) verlassen werden, da die Wasserversorgung zerstört worden war. Bei einer so zeitnah verlassenen Siedlung mit einer Dauer von ca. 100 Jahren wäre mit auffällig mehr Scherben zu rechnen gewesen. Dies ist eine wichtige Erkenntnis für die Einschätzung des Umfangs von Survey-Keramik. Im Erdaushub eines frisch angelegten Grabens zur Einfassung einer Wasserleitung konnten Tonrohrfragmente und Mörtel aus römisch-byzantinischer Zeit festgestellt werden, was auf eine noch intakte antike Wasserleitung für das Dorf bis zum Erdbeben schließen lässt.

Das Gebiet westlich von Salmanlı wurde erstmals besucht. Es konnten hier jedoch keine archäologischen Fundplätze festgestellt werden. Das verwundert auch nicht sehr, da hier die Landschaft nicht nur sehr stark durch Erosion geprägt

1 S. Omura in AraST 8, 1991, fig. 1 no.8. Die Scherbenkollektion ist nicht publiziert, aber S. Omura hat sie mir freundlicherweise während eines Besuches im Jahr 2004 gezeigt.

ist, sondern das Erdreich für eine Besiedlung wenig geeignet erscheint - dieser Landstrich ist von Natur aus vegetationslos. Die ungünstige Siedlungslage zeigt sich auch in der heutigen Besiedlung: in diesen Dörfern gibt es eine sehr starke Landflucht der jüngeren Bevölkerung, und auch die Lebensgrundlage für die noch dort Wohnenden versiegt: die Wasserversorgung wird immer prekärer, und durch den Monokulturanbau von Melonen konnten sich Pflanzenkrankheiten ausbreiten, die die Erträge sehr stark schmälern. Lediglich im Tal von Derebağ, das jedoch noch nicht näher untersucht werden konnte, herrschen günstige Bedingungen. Im Dorf findet sich neben dem neu errichteten Kulturzentrum mit einer kleinen ethnographischen Ausstellung eine große oktagonale Pfeilerbasis, die auf einen größeren Kirchenbau mit überkuppeltem Zentralraum im Ort, gegebenenfalls auch in der näheren Umgebung hinweist (Abb.8).

Von Westen her kommend ist das Tal von Salmanlı das nächste, das günstige Bedingungen bietet. Somit verwundert es nicht, nördlich des Dorfes in der Gemarkung *Bazlamaç* eine überraschend große antike Siedlung angetroffen zu haben. Auf die Bedeutung derselben weisen nicht nur die ausgedehnten Nekropolen und lokal gefertigte Sarkophage hin, sondern auch die zahlreichen Raubgrabungen mit den z.T. erstaunlichen Befunden. Besonders zu nennen ist eine große Raubgrube, in der ein Raum mit sehr sorgfältig ausgeführter Ziegelmauer und einem mehrfachen, ebenfalls sehr sorgfältig durchgeführten Estrichboden freigelegt wurde (Abb.9). Fragmente von Wasserrohren deuten auf eine Nutzung als Badeanlage hin. Unter dem freigelegten Teil dieses Gebäudes befindet sich ein Hohlraum, der zu einem älteren Gebäude gehört hat und dessen Mauern aus Bruchstein errichtet sind.

Im Norden des Untersuchungsgebietes sind die charakteristischen Siedlungen auf Felsspornen entlang von Bachläufen mehrfach belegt. Zu nennen sind hier die *Büyükkale* von Kırım und der *Kaleciktepe* im Fırın-Deresi von Derbent. Auf dieser Felskuppe, deren südlichster Teil zur Kalkgewinnung abgetragen worden ist, und den umgebenden Feldern ist reichlich Keramik anzutreffen. Diese deutet auf eine Besiedlung in der FBZ, Heth, hellenistisch und röm/byz. Zeit hin. Weitere Beispiele sind *Asilik Mevkii* bei Türkmensarilar und der Kale bei Güllük. Hier wurde neben der frühen Besiedlung auf der *Kale* selbst (CH, FBZ, althethitisch, EZ?, hellenistisch) auch ein Siedlungsbereich nördlich davon festgestellt - genannt *Kale Mevkii* -, der in römisch/byzantinische Zeit datiert. Kleine Siedlungen dieser Zeitstufe sind oft in flachen Talbereichen anzutreffen: So auch unmittelbar westlich des Dorfes

Derbent auf dem *Örenli Tarla*. Ein weiterer römisch-byzantinischer Fundplatz ist *Hanyeri* bei Karacalar. Hier wurde jedoch nur ein Hangbereich, der vermutlich als Nekropole genutzt worden war, besucht.

Der bedeutendste Fundort, der im Laufe der sechsjährigen Feldforschungen in der Region von Tavium entdeckt werden konnte, ist der *Kaletepe* östlich von Cihanpaşa (Abb. 10). Diese bisher völlig unbekannte Anlage auf einer felsigen Bergkuppe in einer Höhe von 1385 m. liegt auf einem alten Höhenweg zwischen Derbent im Westen und Yassihöyük im Osten. Von hier aus besteht Sichtkontrolle über die Ebene von Alaca im Norden, weite Sicht nach Osten, und nach Süden Blickkontakt zur *Çeşka Kalesi* unmittelbar nördlich von Yozgat. Der Platz weist eine offenbar sehr starke (mittel)chalkolithische Besiedlung mit Keramik wie die von *Beşiktepe* und *Agirek Tepe* auf, aber sie hat in späterer Zeit eine starke Überbauung erfahren. Diese zeigt sich in monumentalen Mauern, die in charakteristischer hethitischer Technik ausgeführt sind (Abb.11). Der zentrale Komplex auf dem Gipfel ist durch eine Mauerstruktur etwa 90 x 120 m. (N-S bzw. W-O) eingenommen. Ein eindrucksvoller Mauersockel bildet auf der Ostseite eine Art Schaufassade oder monumentale Terrasse. Entlang des Nordrades des Felsstocks ist durch Felsabarbeitungen und erhaltene Partien des Mauersockels eine mächtige Umfassungsmauer festzustellen. Auf dem Sporn, der nach Osten hin abfällt, sind im Fels zahlreiche Abarbeitungen zu erkennen, die auf ausgedehnte Mauerzüge einer Unterburg hinweisen. Diese Anlage kann als eine hethitische Höhenfestung mit einem zentralen Baukomplex angesprochen werden. Die Lesekeramik auf dem Plateau weist darüber hinaus auf eine intensive Nutzung in der Eisenzeit hin. Jüngere Funde sind nicht vorhanden.

Zuletzt wurde versucht, den Fundplatz der (hethitischen) *Pithoi* in *Çalatlı* zu lokalisieren, die in den 1970er Jahren ins Museum verbracht worden waren. Sie wurden bei der Ausbeutung einer Lehm-Lagerstätte für die Ziegelherstellung freigelegt. Der Fundplatz existiert inzwischen nicht mehr, da er vollkommen abgetragen wurde; jedoch wurden wir auf einen Hügel aufmerksam gemacht, von dem auch *Pithoi* stammen sollen. Der natürliche Hügel dürfte jedoch nicht die tatsächliche Fundstelle zu sein, zumal keinerlei Gruben zu erkennen sind. Einige wenige Scherben konnten dennoch geborgen werden, und diese weisen wiederum auf eine chalkolithische Nutzung des am *Eğriözü* gelegenen Hügels hin.

Inschriften- und Spoliensurvey

Im Rahmen des Spolien- und Inschriftensurveys wurden bereits in vorangegangenen Kampagnen dokumentierte Inschriften, soweit erforderlich, kontrolliert und nach zwischenzeitlichen Neufunden geforscht. Dabei konnten einige Neufunde festgestellt und dokumentiert werden. Insbesondere im Nordosten und Norden des Untersuchungsgebietes konnte zahlreiche byzantinischer Grabsteine aufgenommen werden, die Aufschluss über die späte Besiedlungsgeschichte der Region geben. Ein spätbyzantinischer Grabstein konnte im Museum von Yozgat im Rahmen der Museumsarbeit dokumentiert werden. Späte Grabsteine wurden in jeweils mehreren Exemplaren in Güllük, in Karacalar und in Derbent festgestellt. Sie alle weisen lokale Besonderheiten in Stil der Gestaltung und Ornamentik auf. Das Ende der byzantinischen Besiedlung fällt nach den neuesten Erkenntnissen in die erste Hälfte des 12. Jhs. Als ein entscheidender Bruch in der Stadtgeschichte von Tavium erweist sich zunehmend die arabische Eroberung im Jahre 727. Sie hatte einen Rückzug der Bevölkerung ins Gebirge als Folge der Bedrohung im 8. Jh. zur Folge. Diese Rückzugssiedlungen aus spätbyzantinischer Zeit sind im Norden des Untersuchungsgebietes festzustellen. Die spätesten Dorfsiedlungen sind nördlich des Gebirgskammes zu finden, wo der Siedlung nahe der Kale von Güllük offenbar eine besondere Rolle als kirchliches Zentrum zu, wie die großen, reich dekorierten Klerikergrabsteine zeigen (Abb. 12).

Weitere Tätigkeiten

In Anbetracht der Bedeutung der Fundplätze Cihanpaşa-Kaletepe und Salmanlı-Bazlamaç erschien es uns notwendig, beide unmittelbar als *sit alanı* auszeichnen lassen zu müssen. Mit Hilfe der Komissarin Oya Arslan wurden die entsprechenden Anträge erstellt. Ferner wurde für weitere wichtige Fundplätze der *sit alanı*-Status beantragt. Es sind dies neben Karacaağaç-*Seki Yurt* auch Susuz-Sögütçük *Pınarı*, Tayıp-*Beşiktepe* und Zencir-*Erikli Yurt*.

Eine weitere Tätigkeit gegen Ende der Kampagne wurde gemeinsam von Museum und Kulturdirektion durchgeführt. Es war eine Sammelaktion mehrerer Architektur- und Inschriftensteine, die mit Hilfe einer Kettenraupe in den nicht genutzten Bereich des Gartens des Sağlık Ocağı verbracht wurden. Es soll der Beginn eines "Freilichtmuseums" in Büyüknefes werden. Somit wurden die Steine aus der Rettungsgrabung von 1997-z.T. mit Grabinschriften-, die seitdem im Hof des Hauses des damaligen und jetzigen Muhtars gelagert waren, an einen Ort

verbracht, in dem sie besser geschützt sind. Die anderen Steine wurden von den Gassen genommen und befinden sich nun ebenfalls unter Aufsicht.

Auf Initiative des Kulturdirektors und des Museums wurde in der Schule von Büyüknefes ein Seminar für die Dorfbewohner durchgeführt, in dem diese über Archäologie und Raubgrabungen aufgeklärt wurde. Anlaß hierzu gab die Raubgrabung westlich von Büyüknefes in der Gemarkung *Kuzayın Ardi*, die vor unserer Ankunft erfolgte, und bei der ein Mosaikboden zerstört worden ist. Der Platz stand die gesamte Dauer der Kampagne unter Bewachung durch die Jandarma. Bei dem festgestellten Gebäude dürfte es sich um einen einzelstehenden römischen Grabbau aus zwei Räumen handeln, der zu einer etwas weiter unten gelegenen Villa gehört haben dürfte (diese wurde bereits 2001 erfaßt). Der Bau mit Mosaikböden wurde später – vermutlich in byzantinischer Zeit – mit Steinen verfüllt, eine Maßnahme, bei der das offenbar bereits aufgelassene Gebäude zu einem Aussichtsturm(?) umfunktioniert wurde.

Als wichtigste Ergebnisse sind festzuhalten

Die Entdeckung einer vermutlich hethitischen Höhenfestung auf dem *Kaletepe* von Cihanpaşa ist die Krönung der nun sechsjährigen archäologischen Regionalbegehung. Die große antike Siedlung bei *Salmanlı-Bazlamaç* ist die zweite große Überraschung der Kampagne gewesen - es dürfte die zweitwichtigste antike Siedlung nach Tavium im Untersuchungsgebiet sein.

Mit der Erkundung der Bereiche im extremen Westen und in extremen Norden des Untersuchungsgebietes ist nun erstmals ein umfassender Überblick über die Region und ihre Teilbereiche möglich. Die landschaftlich sehr unterschiedlichen Teilbereiche weisen auch jeweils eigene Besiedlungsstrukturen auf, die noch herausgearbeitet werden müssen.

Auffällig ist die hohe Anzahl an chalkolithischen Siedlungen. Überraschend auch, dass gleich mehrere mittelchalkolithische Höhengründungen in stark exponierten Lagen festgestellt wurden. Eine von ihnen war zudem umwallt (*Kızıltepe-Agirek Tepe*), bei dem *Kaletepe* von Cihanpaşa muss die Situation noch geklärt werden, aber sie wird durch die hethitische Überbauung vermutlich stark gestört sein. Fundplätze der Frühen Bronzezeit sind weiterhin durch ihre geringe Anzahl und die geringe Keramikmengen auffällig. Die intensive Besiedlung der Region scheint sich erst in der Eisenzeit durchgesetzt zu haben und dauerte dann bis zum Beginn der arabischen Plünderungszüge im 7. Jh. n. Chr. an.

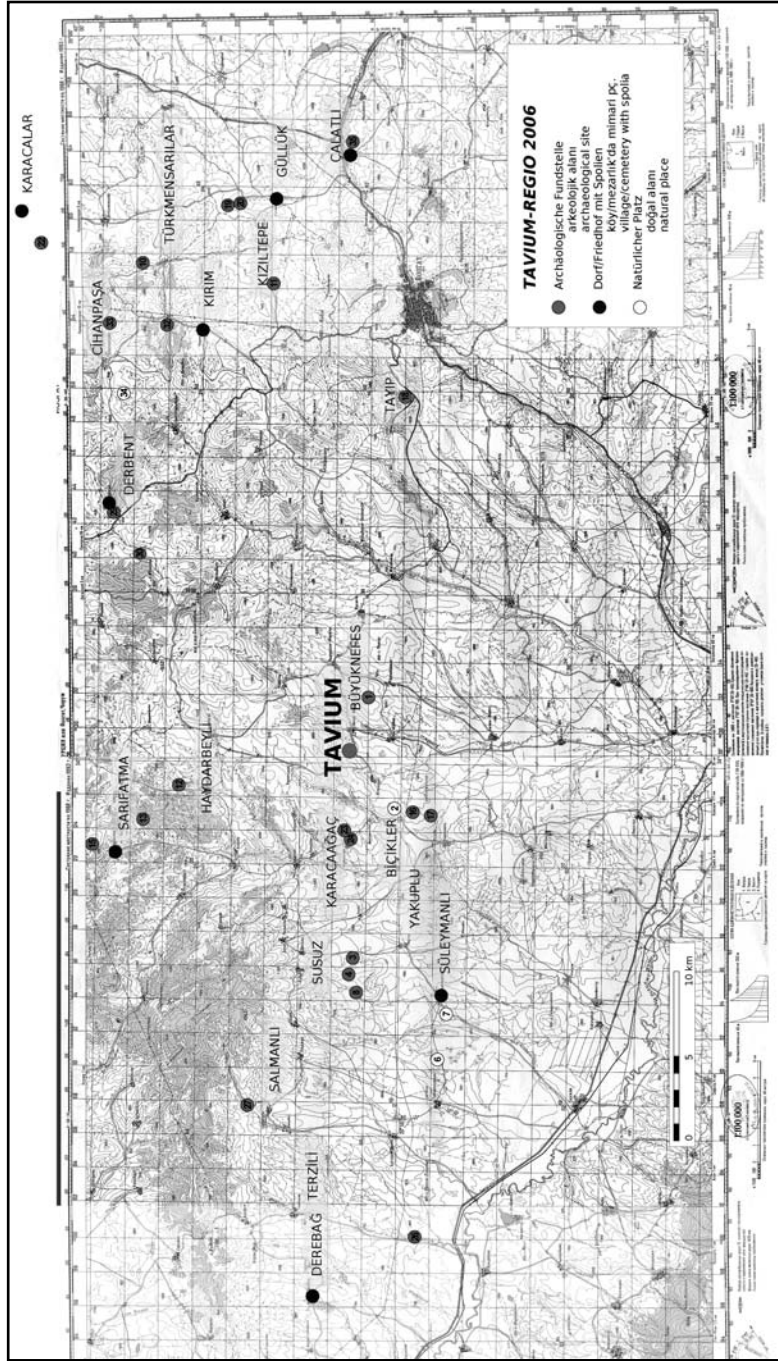

Abb. 1: Karte mit den 2006 besuchten Fundorten

Abb. 2: Agirek Tepe: Ansicht von Süden

Abb. 3: Agirek Tepe: Reste der Umfassungsmauer

Abb. 4: Tayıp – Beşiktepe: Satelliten-Ansicht von Google-earth

Abb. 5: Karacaağaç – Seki Yurt: Zustand im Jahr 2006

Abb. 6: Biçikler - Akçaağıl Burnu: Ansicht von NO

Abb. 7: Süleymanlı: Basis eines Meilensteines

Abb. 8: Derebağ: oktagonale Säulenbasis

Abb. 9: Salmanlı – Bazlamaç: Befunde in Raubgrube

Abb. 10: Cihanpaşa – Kaletepe

Abb. 11: Cihanpaşa – Kaletepe: hethitisches Mauerwerk

Abb. 12: Grabstein aus Güllük

2006 YILI RESULOĞLU ESKİ TUNÇ ÇAĞI MEZARLIK KAZISI

Tayfun YILDIRIM*
İsmet EDİZ

Resuloğlu Erken Tunç Çağı mezarlık alanında, üniversite – müze işbirliğiyle sürdürülen dördüncü dönem kazılar, Çorum Müze Müdürü İsmet Ediz'in başkanlığındaki bir heyetin¹ katılımı ile Ağustos ve Ekim ayları arasında gerçekleştirilmiştir. 2003 yılından bu yana bize çalışma olanağı sağlayan Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, maddî destekleri ve katkıları için Çorum Valiliği'ne, Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSiMM'e, A.Ü.D.T.C. Fakültesi Dekanlığı'na, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'na ve Yörekli Belediyesi'ne teşekkür ederiz.

2006 yılı mevsiminde, bir önceki sezonun bulgularına göre, B açmasının batı, kuzeybatı ve güneybatı yönüne doğru genişlediği anlaşılan mezarlık alanının araştırılması hedeflenmiş ve B açmasının sözü edilen kesimlerinde toplam 135 metre karelik bir alanda çalışılmıştır (Resim: 1). Bu yıl, B açmasının batı bölümünde açığa çıkarılan 39 mezarla birlikte, 2003 yılından bu yana Resuloğlu'nda tespit edilen mezar sayısı 157'ye ulaşmıştır. Batı kesimindeki mezarların bir kısmının, Resuloğlu kazıları başlamadan önce tahrip edildiği anlaşılmaktadır. Mezarların 30 cm. kadar üzerinde bulunan ve küplerin yerini belli eden taş çevriklerinin yüzeye yakın olması, özellikle Eski Tunç Çağının geç evresine tarihlenen mezarların tahribatını artırmıştır. Bu sene açığa çıkarılan küp mezarların bir kısmının da kendi dönemlerinde soyuldukları anlaşılmaktadır. Dönemlerinde soyulan mezarlara ait çoğu pişmiş toprak ya da bronz ölü hediyesini mezarların içersindeki karışık toprakta veya çevresinde bulmak mümkündür.

* Doç.Dr.Tayfun YILDIRIM, A.Ü.D.T.C.F. Arkeoloji Bölümü, Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE.
İsmet EDİZ, Çorum Arkeoloji Müzesi Müdürü, Çorum/TÜRKİYE.

1 2006 yılı Resuloğlu Kazı Heyeti, Çorum Müze Müdürü İsmet Ediz (Başkan), aynı müzeden Dr. Önder İpek, Banu Çilingir, Metin Çakar, Doç.Dr. Tayfun Yıldırım (Ankara Üniversitesi), Prof. Dr. İzzet Duyar (Ankara Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü) ve D.T.C.F. Önasya Arkeolojisi lisans öğrencileri Elçin Erbudak, Şehriban Menekşe ve Ayfer Öztürk'ten oluşmuştur. Katkılarından ötürü tüm ekip üyelerine ve Dr. Thomas Zimmermann'a teşekkür ederiz.

2006 yılında açığa çıkarılan mezarların tümü küp mezar şeklindedir (Resim: 2). Özellikle batıya doğru genişledikçe küp mezarların sayısı artmaya devam etmektedir. Kazı alanının batı bölümünde taş sandık ya da toprak mezar tipine şimdilik rastlanmamıştır. Burada ilginç bir husus, daha önce 2003 ve 2004 yılında açığa çıkarılan ve iki örneği standart ölçülerin dışında yaklaşık 2 metreyi bulan taş sandık tipinde mezarların höyüğe bakan yamacın hemen yakınında doğu ve güneydoğuda yer almış olmasıdır. Bize göre, varlıklı kesim, daha itinalı yapılmış ve büyük boyutta taş sandık mezarlara ve höyüğe yakın bir alana gömülmüştür. Ne yazık ki bir bölümü günümüzde yağmalanmış olan itinalı sandık mezarlarda birkaç metal taklidi kap parçası ve bir iki altın kaplama parçası dışında ölü hediyesi ele geçirilmemiştir.

2006 yılında açığa çıkarılan küp mezarların çoğu kuzeydoğu-güneybatı ya da doğu- batı istikametindedir. Çok az örnek kuzey-güney aksına yerleştirilmiştir. Daha önceki yıllarda olduğu gibi küplerin ağızları yassı taşlarla ya da çömleklerle kapatılmıştır. Bazı mezarların ağızı açıktır. Bize göre bu mezarların kapak taşları, daha sonraki gömülerde tekrar kullanılmak üzere sökülmüş olmalıdır. Mezarlar arasındaki mesafe fazla değildir. Zaman zaman üst üste gömülere de rastlanmıştır. İri boy küplerin bazılarının dip kısmı kırılarak, aynı doğrultuda ikinci bir *pithos* yerleştirilmiştir (Resim: 3). İki ayrı iskeletin ele geçirildiği bu gömme tarzı, aynı aileye mensup bireylerin öteki dünyada da birlikte olma düşüncesiyle açıklanabilir. Yetişkinlere ait mezar küplerinin boyları 60 ile 130 cm. arasında değişmektedir. Küplerin çoğunluğu kaba hamurlu ve az pişmiş olmakla birlikte, bu yıl daha itinalı, iyi fırınlanmış kırmızı ya da kirli krem astarlı örneklerle de rastlanmıştır (Resim: 4). Küplerin çoğunun omuzlarında karşılıklı olarak yerleştirilmiş düğme ya da silindirik kabartma biçimli bezeme mevcuttur. Bölgede omuzları bu tarzda süslenmiş *pithos*ların örnekleri son derece azdır. Küplerin ağızları çoğunlukla yassı taşlarla kapatılmakla birlikte, ağızları iri çömleklerle kapatılan küplerin sayısında artış vardır. Bebek ve çocuklara ait çömlek mezar tiplerine bu yıl yenileri eklenmiştir. Kırmızı astarlı ve son derece geniş karınlı mezar çömlekleri, Çorum yöresinde bol miktarda kullanılan çömlek tipinin (Paralelleri Alaca M.C. ve D mezarlarında da mevcuttur²) en iri örneklerini oluşturmaktadır. Mezarlara bırakılan bireylere ait iskeletler çoğunlukla *hocker* pozisyonundadır. Ayaklar genelde sola doğru yatırılmakla

2 H.Z.Koşay, T.T.K. Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı, 1936 Daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor, Ankara 1938. Lev. CIV/ M.C.37-39. ; H.Z.Koşay, T.T.K. Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı, 1937- 1939 Daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor, Ankara 1951. Lev. CL / Res.2.

birlikte bir iki mezarda, sırt üstü bırakılan iskeletin ayaklarının, doğruca karına doğru çekildiği gözlenmiştir. Kollar çoğunlukla bükülmüş ve eller çene hizasında bırakılmıştır. İskeletlerin başları küplerin hem dibine, hem de ağzına bakmaktadır. Yüzler, sola ya da güneye dönüktür. Küplerin boylarının yetmediği durumda iskeletin başının dışarı doğru uzatıldığı ve üzerinin ikinci bir çömlekle kapatıldığı görülmektedir (Resim: 5). Özellikle Çocuklara ve genç bireylere ait mezarların sayısı artmaktadır. 2005 yılındaki çalışmalarda, B açmasının kuzeydoğusunda, mezarlık alanının hemen yanında Eski Tunç Çağının ikinci yarısına tarihlenen iki evreli bir yerleşim tespit etmiş ve bazı mezarların bu yerleşimin içerisinde kaldığını ve mezarların üzerini ya da ağızlarını örten taşların bu mimarlık kalıntılarından sökülerek kullanıldığını belirtmiştik. Bu yılki çalışmalarda benzer durumun batı açmalarında da mevcut olduğunu gördük. Sertleştirilmiş toprak tabanı kısmen korunmuş ve tabanının altı seramik döşenmiş, oval bir fırın, geç evreye ait mezarlar tarafından kısmen tahrip edilmiştir. Fırının tabanına serilen el yapımı, saman katkılı ve üzeri ensize bezemeli kaba parçaların paralellerini, geçen yıl kuzeydeki iki evreli bir yapının, erken evresinde, taban üzerinde ele geçirmiştik. Fırının ait olduğu binaya ait taşların çok az bir bölümü korunmuştur. Sonuçta B açmasının kuzey ve kuzeybatı bölümünde, Eski Tunç Çağının ikinci yarısında kullanılan yapıların bir süre sonra terk edildiği ve alanın, özellikle dönemin son evresinde mezarlık olarak tekrar kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bize göre geç evreye ait mezarların sahipleri, güneydoğu höyüğünde yaşamış ve bu alanı mezarlık olarak kullanmış olmalıdır. Şüphesiz, bu konudaki en sağlıklı verilere, güneydoğu höyüğünde yapılacak sondajlarla ulaşmak mümkündür.

2006 sezonunda elde ettiğimiz ilginç verilerden biri de, ölü yemeği ile ilgili uygulamalardır. Daha önceki yıllarda gerek taş sandık gerekse küp mezarların yanına az sayıda sığır kemiğinin bırakıldığını ifade etmiştik. Bu yıl küp mezarların üzerine ya da yanına bırakılmış sağlam sığır başları ve ön ayaklara ait kemikler (Resim: 6), Alaca Höyük prens ve prenses mezarlarında karşımıza çıkan bir adet, halk mezarlarında da yaygın bir şekilde uygulandığını göstermiştir. Bilindiği gibi kurban töreni ve ölü yemeğini belgelendiren bu adette, sığırların baş ve ayakları kesildikten sonra pişirilmeden ölüye sunuluyor, geri kalan kısımlar ise ölü yemeğinde kullanılıyordu. Böylelikle, hem ölü hem de geride kalanlar ölü yemeğine iştirak ettirilmiş oluyordu. Bazı mezarlardaki sığır kemiklerinin diziliş şekilleri de, Alaca Höyük'teki örneklerin³ tam paralelidir. Resuloğlu bireylerinin öteki dünya

3 Koşay 1951, Lev.CLXXXIX / L mezarı ; Lev. CLXVIII/ F mezarı, Lev.CLVII / E mezarı, Lev. CXVIII / H mezarı; Koşay 1938, Lev. LXIII/ M.A mezarı.

inançlarını yansıtan ölü hediyeleri pişmiş toprak, taş ve madenden yapılmıştır. Pişmiş toprak kap kacak, Kızılırmak ile Yeşilirmak arasındaki sahada, Eski Tunç Çağının son evresinde kullanılan örneklerden farksızdır. Seramiğin bir bölümü, küplerin hemen yanına, çoğunlukla ağız kenarlarına yakın bir yere, bir kısmı da mezarların içine bırakılmıştır. Mezarların yanına bırakılan S profilli çömleklerin zaman zaman içinde de daha küçük fincan ya da maşrapa formunda kaplara rastlamak mümkündür. S profilli çömleklerin dışında, omuzlarında tutamakları bulunan, iç ve dış astarları farklı renkte çömlekçikler bölgenin sevilen kaplarını oluşturmaktadır. *Pithos*ların içine bırakılan çömleklerin bir kısmı, siyah astarlı ve nokta, çizgi bezemelidir. Bezemeli çömleklerde siyah astarlıların yanında kırmızı ya da kahverengi astarlı örnekler de bulunmaktadır. Siyah astarlı, parlak perdahlı çömleklerin bezeme teknikleri, Maşat Höyük⁴ ve Horoztepe'de⁵ Eski Tuncun sonuna tarihlenen örneklerden farksızdır (Resim: 7). Daha küçük boylu mezar kapları arasında, Alaca Höyük kazısından tanıdığımız kapaklar⁶ bulunmaktadır. Resuloğlu mezarlarına bırakılan madenî süs eşyalarının başında bronz iğneler gelmektedir. İğnelerin bir kısmı mahsus surette bükülmüş, bir kısmı ise oldukları gibi mezarlara bırakılmıştır. Tam bir kural olmamakla birlikte, bükülmüş iğneler çoğunlukla göğüs hizasında ve çene altlarında, sağlam örnekler ise kol ya da bacak kemikleri üzerinde ele geçirilmektedir. İğne tipleri, önceki yıllarda açığa çıkarılan örneklerdendir. Bu yıl ele geçirilen iğneler arasında vazo başlı, çift topuz ve ortası delikli, küre başlı iğneler dikkat çekmektedir. Bir yetişkinin dizleri üzerine bırakılmış, Konik başlı ve üzeri bezemeli iğneye (Resim: 8) Eski Tunç Çağında ilk defa rastlanmaktadır.

Resuloğlu mezarlarının en fazla dikkat çeken ölü hediyelerini, çoğunlukla kadınlara ait çeşitli tipte takılar oluşturmaktadır. Takılar, yarı kıymetli taşlar, deniz kabukları, frit, renkli taş ve madenî örneklerle temsil edilmektedir. 2006 yılında ele geçirilen takılar içersinde küpelerin sayısı artmıştır. Damga mühür formlu küpeler (Resim: 9) taş üzerine altın kaplama, gümüş ya da altın örneklerle temsil edilmektedir. İskeletlerin başlarının iki yanında ele geçirilen Resuloğlu küpelerinin bir bölümü, Alaca Höyük mezarlarında açığa çıkarılan ve düğme olarak tanımlanmış örneklerin⁷ tam paralelidir. Bezemesiz tiplerin yanında, kurs kaideleri geometrik bezemeli ya da çiçek biçimli küpeler, altın ya da gümüşten

4 K.Emre, "The Early Bronze Age at Maşat Höyük. Seasons 1980-1984, *Essays on Ancient Anatolia and Syria in the Second and Third Millennium B.C.* Wiesbaden 1996, Pl. X/1.

5 T. Özgüç, *Horoztepe Eski Tunç Devri Mezarlığı ve İskan Yeri.* Ankara 1958, s.33, Res. 57.

6 Koşay 1938, Lev. LXXX/159.

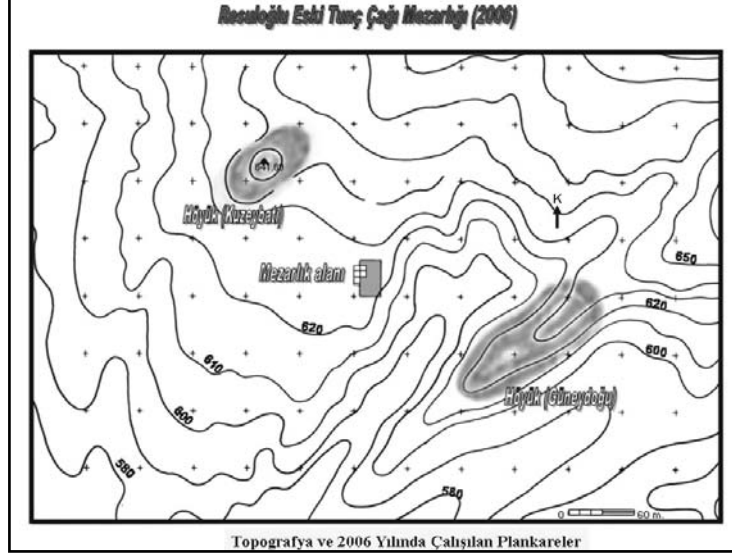
7 Koşay 1951, Lev.CLXXXVII/AI.D.K.16.

yapılmıştır. Kaidesi haç görünümlü küpe, şimdilik Resuloğlu'na has bir örnektir (Resim: 10). Mezarlara bırakılan süs eşyaları içerisinde kolyeler, her yıl olduğu gibi bu yıl da özgün örneklerle temsil edilmektedir. Sade tasarımlı frit, siyah taş ya da bronz boncukların yanında, kurs biçimli bronz pandantifler Resuloğlu mezarlarında hayli yaygındır. Bu yıl da, çeşitli formlarda akik pandantiflerin kullanıldığı kolyelerden seçkin örnekler ele geçirilmiştir. Kimi örneklerde, akiklerin arasına deniz kabuğu, uzonit ve bronzdan kolye taneleri yerleştirilip daha canlı bir tasarım elde edilmiştir. Resuloğlu sakinlerince bol miktarda işlenen akikin kaynağı Ankara / Çubuk'ta aranmalıdır⁸. Mezarların çoğunda yerinde korunmuş kolyeler, orijinal dizilimlerini kolaylaştırmaktadır. İskeletlerin boynunda korunmuş pandantifli kolyelerin bazıları, teşhir için, bırakıldıkları şekilde müzeye teslim edilmiştir. Bu senenin kolyeleri arasında bulunan, fayans ve altın boncuklardan oluşmuş ve ortasında levha biçimli iki sivastikanın kullanıldığı örnek, bölge sanatı için yeniliktir (Resim: 11). Alaca Höyük mezarlarına bırakılan ince levha biçimli benzer tipte sivastikaların⁹ birer kumaş süsü olduğu düşünülmektedir. Çoğu mezarda ayak bilekleri üzerinde yerinde korunmuş masif bronz halhalların sayısı artmaktadır. Mezarlara bırakılan bronz kapların bir kısmı sağlam olmakla birlikte, bir bölümünün parçalanarak mezarların içine ya da kapak taşları arasına atıldıkları gözlenmiştir. Parçalanmadan bırakılanların da elde büküldükten sonra iskeletin göğüs hizasına ya da kolların yanına kondukları tespit edilmiştir. Sağlam örneklerinin sayısı bir hayli azdır. Metal kaplar, bu bölgede Alaca Höyük, Oymaağaç, Eskiyapar, ve Yenihayat örneklerini hatırlatmaktadır. Şimdiye kadar görmediğimiz bir uygulama ise, bronz bir fincanın, iskeletin serçe parmağına takılı olarak bırakılmış olmasıdır (Resim: 12). Bu yılın analiz sonuçları, süs eşyalarının yanında bronz kaplarda kullanılan kalay oranlarının da hayli yüksek olduğunu göstermektedir. 2006 sezonunda ele geçirilen ölü hediyeleri arasında az sayıda madenî silâh bulunmaktadır. Küp mezarlara bırakılmış bronzdan bir asa / topuz başı ile bir sap delikli bir baltaya (Resim: 13). Resuloğlu'nda ilk kez rastlanmıştır. Baltanın şekli, Orta Anadolu'da, daha sonra Hitit Döneminde karşımıza çıkacak sap delikli baltaların bir prototipidir. Bu yıl bir küp mezarda rastladığımız alabaster idol (Resim: 14), Resuloğlu'nda şimdilik tek örnektir. İdolün elbise askısı ve boynundaki süs eşyaları çizgilerle belirtilmiştir.

Sonuç olarak, Resuloğlu mezarlığındaki çalışmalar, M.Ö. III. binyılın sonlarında, bölgede teknik ve sanat seviyesi yüksek bir toplumun öbür dünya inançları ve âdetleriyle ilgili bilgilerimizi artırmayı sürdürmektedir.

8 Çubuk'taki akik kaynakları hakkında bizi bilgilendiren Hocamız Prof.Dr.Aliye Öztan'a teşekkür ederiz.

9 Koşay 1951, Lev. CLXXXVI/Al.D.K.17.

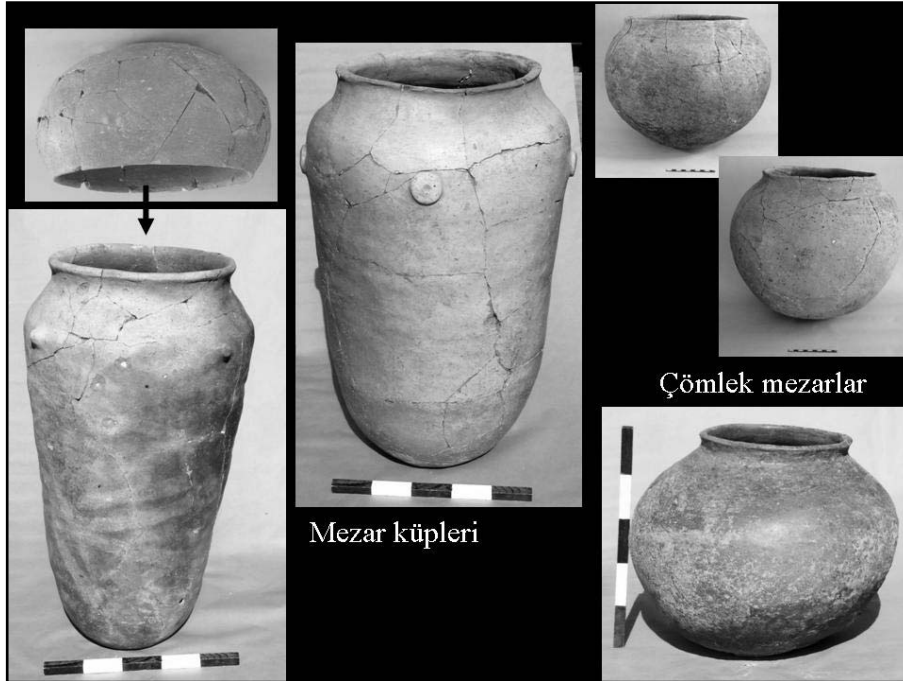
Resim 1: Resuloğlu 2006 yılı açmaları

Resim 2: B açmasının batı ve kuzeybatısındaki küp mezarlar

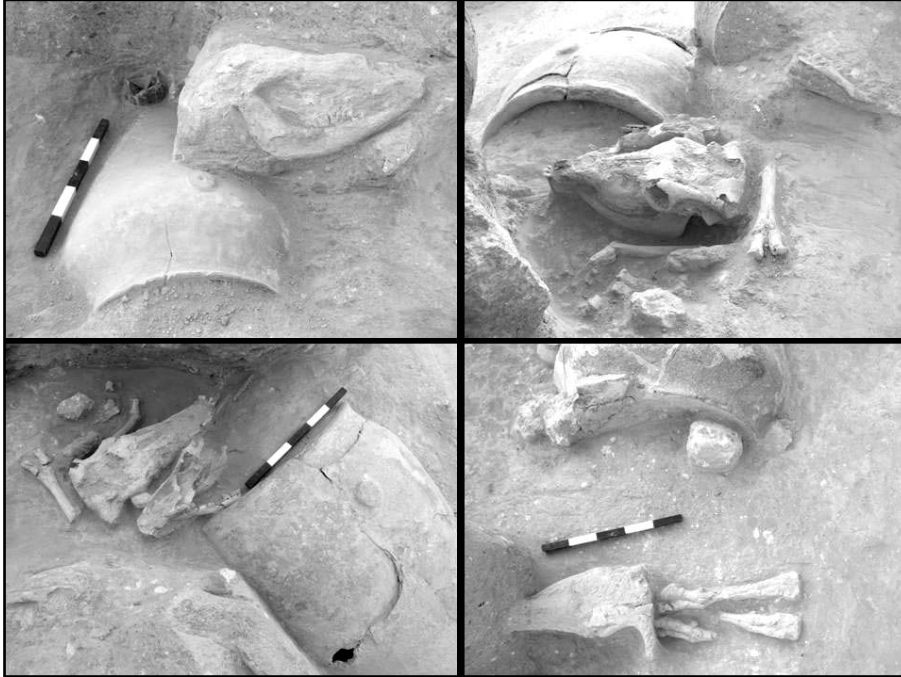
Resim 3: M154 ve M148 No.lu küp mezar

Resim 4: 2006 yılı mezar küpleri ve çömleklerinden örnekler

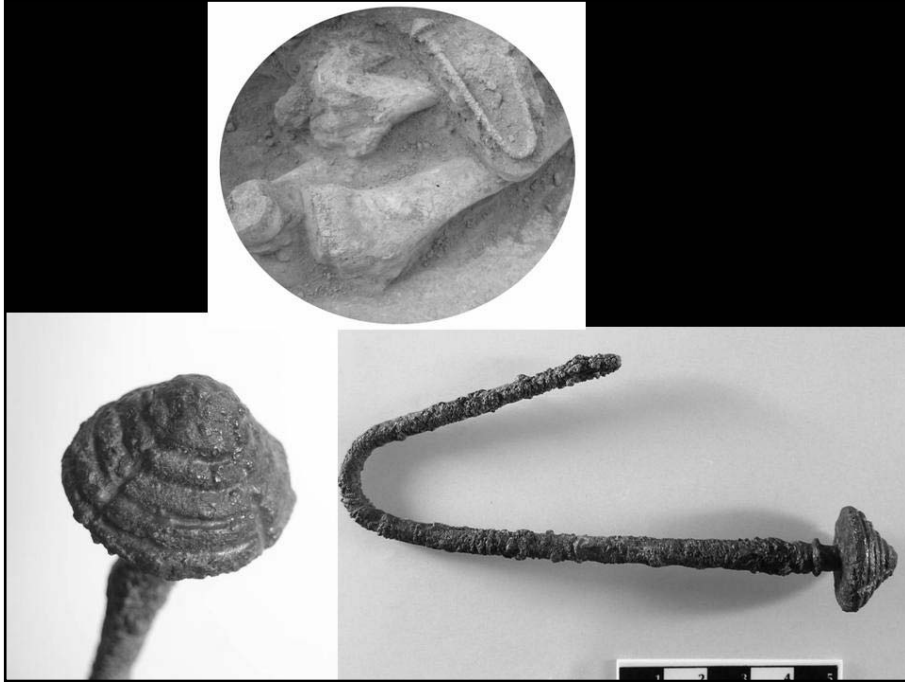
Resim 5: M123 No.lu mezar

Resim 6: Mezarların üzerine ya da önlerine bırakılmış sığır başları

Resim 7: Siyah astarlı, bezemeli kaplar

Resim 8: Konik başlı ve bezemeli bronz mezar iğnesi

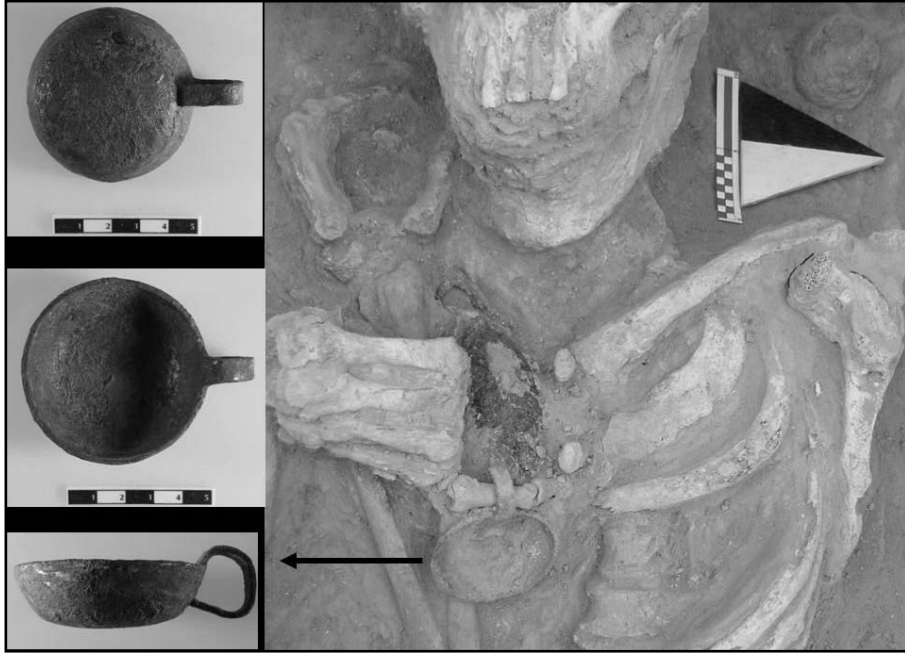
Resim 9: Damga mühür ya da düğme biçimli küpeler

Resim 10: Gümüş küpe

Resim 11: Sivastikalarla süslenmiş kolye

Resim 12: Yetişkin bir bireye ait mezara bırakılan bronz fincan

Resim 13: Bronz silâhlar

Resim 14: Alabaster idol

ANTANDROS 2006 YILI KAZILARI

Gürcan POLAT*
Yasemin POLAT
Kahraman YAĞIZ
Tuncay KÜÇÜK
Onur ZUNAL

Balıkesir Kuva-yi Milliye Müzesi denetiminde, Doç.Dr. Gürcan Polat'ın bilimsel sorumluluğunda yürütülmekte olan Antandros kazılarının 2006 yılı çalışmaları, 7 Temmuz – 15 Eylül günlerinde gerçekleştirilmiştir¹. 2001 yılından beri çalışmaları sürdürülen Yamaç Ev ve Nekropol sektörlerinin yanı sıra 2006 yılında Dereboyu 1 ve Dereboyu 2 açmaları adı verilen iki sondajda da çalışmalara devam edilmiştir.

YAMAÇ EV SEKTÖRÜ

Kazı Çalışmaları (Plan: 1)

2001 yılından bu yana kazı ve restorasyon çalışmaları yürütülen Yamaç Ev sektöründe 2006 yılında kazılar, çalışma programı dâhilinde, Roma villasının doğu sınırını anlamaya yönelik olarak, doğu ve kuzeydoğuda yoğunlaştırılmıştır.

- * Doç.Dr. Gürcan POLAT, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Bornova-İzmir/TÜRKİYE.
E-Mail: gurcan.polat@ege.edu.tr
- Yrd.Doç.Dr. Yasemin POLAT, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Bornova-İzmir/TÜRKİYE.
E-Mail: yaseminpolat2002@yahoo.com
- Kahraman YAĞIZ, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bornova-İzmir/TÜRKİYE.
E-Mail: kahramanyagiz@hotmail.com
- Tuncay KÜÇÜK, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bornova-İzmir/TÜRKİYE.
E-Mail: tuncay_kck@hotmail.com
- Onur ZUNAL, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bornova-İzmir/TÜRKİYE.
E-Mail: onur_zunal@yahoo.com

- 1 Kazı sezonu boyunca özverili çalışmalarından dolayı tüm kazı ekibine, Antandros kazılarını maddî ve manevî açıdan destekleyen Tarihî Antandros Şehrini Kurtarma, Koruma ve Yaşatma Derneği Başkanı Sayın Remzi Erkürem ve dernek üyelerine, Altınoluk Belediye Başkanı Sayın İsmail Aynur'a ve belediye çalışanlarına, Balıkesir İl Genel Meclisi'ne, fotoğraf uzmanı Firdevs Sayılan'a ve ana sponsorumuz HEDEF ALLIANCE HOLDİNG'e teşekkür ederiz.

2005 kazı sezonunda *apodyterium*un kuzey duvarında yer alan ancak, geç dönemde örülerek kapatıldığı anlaşılan kapıyla geçiş sağlanan 15 No.lu mekânda çalışmalar sürdürülmüş, ancak mekânın tamamı açığa çıkarılamamıştır. 2006 yılında mekânın tamamının açılabilmesi için, mekânın kuzey kısmındaki dolgunun kaldırılmasına başlanmıştır. 2005 yılı çalışmalarında bu mekânın orta bölümünde yer alan bir kemer ile desteklenen bir çatı örtüsünün bulunduğu, ancak bu kemerin zaman içerisinde çatlamış olmasından olsa gerek, destek amacıyla bunun altına devşirme bir sütun dikildiği belirlenmiştir. Mekânın tamamının boşaltılması sonrasında, bu mekânı kuzeyden sınırlayan duvarın apsisli olduğu ortaya çıkarılmıştır. Ancak, yapılan incelemeler sonrasında bu apsisli duvarın evin ilk evresine ait olmadığı, daha sonradan yapıldığı tespit edilmiştir. İlk evre duvarının ise, batı kemer ayağından başlayıp düz bir şekilde kuzeye devam ettikten sonra, doğuya doğru köşe yaptığı, apsisin en kuzeyinde, hemen hemen ona teğet olarak geçtikten sonra güneye döndüğü ve doğu kemer ayağıyla birleştiği belirlenmiştir (Resim: 1). Tabanı geç dönemde, kısmen korunmuş tuğla döşemeye sahip olan mekânın kuzey duvarının niçin apsisle dönüştürüldüğü, orijinal duvar ile apsis arasında kalan kullanışsız dar alanın henüz kazılmamış olması nedeniyle, tam olarak belirlenememiştir. Ancak yaz mevsimi olmasına karşın, mekân içerisinde oldukça fazla nemin olması, hatta batı duvarının nemden olsa gerek, devşirme malzeme ile onarılmış olması, bu mekândaki nem sorununun Antik Dönemde de varlığına işaret eden unsurlar olarak belirlenmiştir. Yamacın eğimi de göz önüne alındığında, nemin kuzeyden geldiğine kuşku yoktur. Mekânın kuzey bölümünde yer alan apsisin arka bölümünde kalan dar alanın özel bir dolgu içermemesi, bu boşluğun nemin mekân içerisine girmesini engellemek amacıyla *peristasis* olarak bırakıldığı düşüncesini akla getirmektedir. Ancak bu boşluk henüz kazılmadığı için bu durum netlik kazanmamıştır.

15 No.lu mekânın kazısının tamamlanmasının ardından mekânın orta bölümde yer alan kemer ayakları ile kuzey-güney yönünde iki bölüme ayrıldığı, mekânın güneybatı bölümünde, kullanım amacı tam olarak belirlenemeyen küçük bir mekânın varlığı saptanmıştır. Mekânın güney duvarındaki kapı ile *apodyteriuma* geçildiği, doğu duvarında da başka bir kapının bulunduğu görülmüştür. İkinci kullanım evresinde kısmen örülerek kapatıldığı anlaşılan bu girişin açıldığı mekânın ortaya çıkarılması amacıyla kazı çalışması mekânın doğusuna kaydırılmıştır. Kazı çalışması sonrasında söz konusu kapının 3.5 m. uzunluğunda bir koridora açıldığı görülmüştür (Resim: 2). Koridorunun üstünün, kısmen korunmuş tonoz ile kapatıldığı, duvarlarındaki korunan sıvalardan da, duvarların beyaz

freskolara sahip olduğu anlaşılmıştır. Giriş bölümünün tabanında herhangi bir kaplamaya rastlanmamış, ancak taban olarak tıraşlanmış ana kayanın kullanıldığı saptanmıştır. Koridorun doğusu, daha önce güney bölümü açığa çıkarılan ve *praefurnium*un kapısının açıldığı sokağa çıktığı belirlenmiştir. Şu anki görünümü ile evin doğu sınırını oluşturduğu anlaşılan bu sokağın batı sınırını, *caldarium*un ve *praefurnium*un doğu duvarları oluşturmaktadır.

Sokak olarak nitelendirdiğimiz bu boşluğun güneyden kuzeye doğru daralarak gittiği ve en kuzeyde, batıya doğru dönerek yukarı çıkan, kireç taşından bloklarla yapılan sekiz basamaklı, 1 metre genişliğinde bir merdivenle bir üst terasa çıkış ortaya çıkarılmıştır (Resim: 2). Üst kat veya üst terasa çıktığı anlaşılan merdivenlerin çıktığı alana yönelik olarak sürdürülen çalışmalarda, özellikle kuzey bölümde gerçekleştirilen çalışma neticesinde, hemen hemen temel seviyesinde korunmuş olan duvarlarla ve ana kaya ile karşılaşmıştır. Ancak çalışma, modern teras duvarlarından dolayı kuzeye doğru genişletilemediğinden ortaya çıkan duvarların villa ile olan bağlantısı tam olarak anlaşılamamıştır. Ancak küçük mekânlar oluşturan duvarlar, villanın geç döneminde yapılmış olmalıdır.

Bu alandaki bir diğer kazı çalışması da, *caldariumu* doğudan sınırlayan duvarın doğu yüzünün, yani sokağın güney bölümünün açığa çıkarılması yönünde gerçekleşmiştir. Çalışma sonunda *caldariumu* doğudan sınırlayan duvarın 50 cm. kalınlığında olduğu ve *caldariumun* kuzeydoğu köşesine gelen bölümünde, kemerli bir yapılanmanın var olduğu tespit edilmiştir. Bu kemerli yapı, *caldariumun* kuzeydoğu bölümünde daha önce ele geçirilen taş bloklarla aynı doğrultuda olup *caldarium* ikinci evresinin *praefurniumunu* oluşturduğu saptanmıştır (Resim: 3).

İlk evreye ait *praefurnium* (14 No.lu mekân) 2005 kazı sezonunda belirlenmiş, ancak orijinal işlevini yitirmiş olmasından dolayı, farklı bir amaca yönelik olarak kullanıldığı anlaşılmıştı. Bu kullanım, mekânın tabanının yaklaşık 1 m. yüksekliğinde doldurulması ve tabana plâka taşların döşenmesi ile elde edilmiştir. Orijinal *praefurnium* yapılanmasının ortaya çıkarılmasına yönelik olarak, bu mekân içerisinde, *praefurnium* girişinin bulunduğu düşünülen güneybatı köşede bir sondaj gerçekleştirilmiştir. Bu sondaj sonrasında, tahmin edildiği gibi, kemerli *praefurnium* girişi ortaya çıkarılmış, ancak geç dönemde ağzının taşla doldurularak kapatıldığı görülmüştür (Resim: 4). Aynı mekânın ikinci evresinde güneydoğu köşede, 2005 yılında belirlendiği üzere, bir fırının varlığı tespit edilmişti. *Praefurnium* kapısının açıldığı sokağın temizlenmesi sonrasında, bu fırının da ağzı net bir şekilde ortaya çıkarılmıştır.

Caldariumun güneydoğusunda, sokak olarak isimlendirilen açıklığın güneybatı bölümünde de kazı çalışması yapılmıştır. Bu alanda yoğun yanık izleri tespit edilmiştir. Olasılıkla yapının ikinci evresinde bu alanda, kül biriktirmek için *caldariumun* güney duvarını da kullanarak bir mekân oluşturduğu görülmüştür. Bu mekânın hemen doğusuna ve sokak olarak nitelendirdiğimiz alanın en güneyine kaydırılan kazı çalışmaları, bu alanda kısmen korunmuş iki basamağı ortaya çıkarmıştır. Bu basamakların doğu bölümünün nasıl devam ettiğini ve sokak olarak isimlendirilen açıklığın doğu sınırını anlayabilmek amacı ile, *caldariumun* 3 m. kadar doğusunda bir sondaj gerçekleştirilmiştir. Köşe yapan bir duvar ile bir eşik taşının bu sondajda ele geçirilmesi üzerine, köşe yapan duvarın batı yüzünü açığa çıkarmak amacı ile çalışmalara başlanmıştır. Kuzey bölümden bu duvar ile aynı aks üzerinde bir duvar yapısının da ortaya çıkarılması, bu duvarın *caldarium* duvarına neredeyse paralel olarak devam eden, sokak olarak isimlendiren açıklığı doğudan sınırlayan duvar olduğu ön görülmüş ve takip edilmiştir. Bu takip sonrasında duvarın, sondajda ele geçirilen köşe ile başlayıp herhangi bir kesintiye uğramadan, sokak olarak nitelendirilen açıklığı kuzeyden kesen duvara kadar devam ettiği anlaşılmıştır (Resim: 5). Duvar üzerinde hiçbir kapı açıklığının bulunmadığı gözlenmiş ve bu duvarın işlevini anlayabilmek amacıyla, duvarın doğu bölümünde de kazı çalışması yapılmıştır. Henüz tamamlanamayan bu çalışma sonrasında, duvarın doğu bölümünde ele geçirilen duvarlardan, iki mekânın varlığı belirlenmiştir. Mekânlardan kuzeyde yer alanın kuzey duvarı üzerinde bazı sıvaların korunmuş olmasından, duvarın beyaz freskoya sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu alanda mekânların içerisinden geçmekte olan su sistemine ait künkler de saptanmıştır. Ancak bu alandaki kazı tamamlanmadığı için, gerek mekânların gerekse de su sisteminin villa ile olan bağlantısı tam olarak tespit edilememiştir. Özellikle mekânların batısında bulunan, sokak olarak nitelenen açıklıkta kapıların olmayışı, en azından bu ilişkinin kurulmasını şimdilik engellemektedir.

Bu sektördeki son çalışma alanı villa portikosunun güneyinde gerçekleşmiştir. Mozaikli portikonun güney duvarını açığa çıkarmayı hedefleyen bu çalışmada, beklendiği üzere, duvarın güneye doğru yıkılan duvar taşları ile karşılaşmıştır. Aynı doğrultuda doğu-batı yönünde portikoyu kuzeyden sınırlayan mekân duvarlarına paralel olarak ilerleyen duvarın güneyinde yine ona paralel kısa duvarlar tespit edilmiş, ancak alan henüz bütünüyle kazılmadığı için duvarların işlevi anlaşılamamıştır.

Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları

Yamaç ev sektöründe restorasyon ve konservasyon çalışmalarına da devam edilmiştir. Özellikle 32.90 m. uzunluğundaki mozaik yeniden elden geçirilmiş, yüzey harcı yenilenmiş ve mozağin tahribat görmüş boş alanlarının seviyesi mozaik ile aynı düzleme getirilerek, restorasyonu tamamlanmıştır. Duvar resimlerinin yıllık konservasyonları yapılmıştır.

Apodyterium duvarlarını süsleyen fresklerin temizlik ve konservasyon çalışmaları sürdürülmüştür.

Bir diğer koruma önlemi olarak, portiko mozaiklerinin üzerine basılmasını engellemek amacıyla, portikonun önüne sökülebilir nitelikte bir yürüme yolu yapılarak, ziyaretçilerin mozaikleri üzerine basmadan villayı gezmelerine olanak tanınmıştır (Resim: 6).

DEREBOYU AÇMALAR

2001'den beri çalışılan yol üstü açmalarında elde edilen sonuçları denetlemek ve yerleşim alanının yayılımını belirlemek amacı ile yeni sondajların açılmasına karar verilmiştir. Arazide yapılan yüzey araştırmaları sonucunda seramik buluntu yoğunluğundaki artış ve yüzeyde yer alan mimarî yapılara ait büyük boyutlu blok taşların görülmesi nedeni ile, yol üstü açmalarının yaklaşık 200 metre kuzeybatısında, Karakazan (Kundakçınar) Deresi'nin 40-50 metre doğusunda, 15 metre ara ile Dereboyu I ve II isimli iki sondaja başlanmıştır.

Daha kuzeyde yer alan Dereboyu I açması, deniz seviyesinden ortalama 11,50 metre yükseklikte olup 3 x 5 metre boyutlarındadır. Yüzeyde ve tarım toprağında Roma seramiğinin çok seyrek olması, çalışılan açmada, yüzeyden ve yüzeye yakın seviyelerden az miktarda Roma seramiği gelmesi, ilk etapta bu bölgede Roma yerleşmesi olmadığını, dolayısı ile yüzeye yakın seviyelerden itibaren Hellenistik tabaka ile karşılaşılacağı görüşünün oluşmasına neden olmuştur. Ancak yüzeyden yaklaşık 2 m. kadar inilmesine rağmen hâlen geç Roma seramiğinin ele geçirilmesi, ya büyük bir çukur ile karşılaşıldığını ya da dolgu toprağı kazıldığı izlenimini uyandırmıştır. Bu nedenle, ara verilen sondaj çalışmasına, Dereboyu II sondajından elde edilen sonuçlar ışığında 2007 sezonunda devam edilmek üzere ara verilmiştir.

Deniz seviyesinden yaklaşık 11.00 m. yüzeye sahip Dereboyu II sondajı, 5 x 4 m. boyutlarındadır. M.Ö. 4. yüzyıl ve Hellenistik seramiklerin ağırlıklı olduğu, Geç Roma ve Bizans dönemlerine ait seramiklerin az sayıda ele geçirildiği tarım toprağı 10.65 m. seviyesine kadar devam etmiştir.

Mimarîye ilişkin ilk buluntuyu açmanın kuzeybatı köşesinde, üst seviyesi 10.99 m. olan yerel kum taşından yapılmış olan bir sütun oluşturmaktadır. Yüksekliği 65 cm. olan sütun, devşirme olarak kullanılan profilli dikdörtgen bir taşın üzerine oturtulmuştur. Sütunun batı kesite girmesi nedeni ile açma batıya doğru 50 cm. daha genişletilmiş, böylece açma doğu-batı doğrultulu 4.5 m. olmuştur. Sütunun ortaya çıkarılmasına rağmen, herhangi bir mimarî ile ilişkilendirilecek başka mimarî buluntu ele geçirilmemiştir.

10.40-10.30 m. seviyesinde ise Geç Roma seramiğinin kesildiği tespit edilmiştir. Ayrıca yine tarım toprağından M.Ö. 3.- 4. yüzyıla tarihlendirilen minyatür *hydria* parçalarının geldiği görülmüştür.

10.30-10.20 m. seviyesine gelindiğinde ise, 54 tanesi tam ve tama yakın, yaklaşık 100 civarında minyatür *hydria in situ* ele geçirilmiştir (Resim: 7). Bu kapların yanında ve bazılarının içinde küçük hayvan kemikleri tespit edilmiştir. Ancak bu kapları ilişkilendirebilecek herhangi bir mimarî buluntuya rastlanmamıştır. Minyatür *hydriaların* yanında iki adet figürin parçasına da rastlanmıştır. Minyatür *hydrialar* belli bir düzlem üzerinde ele geçirilmesine karşın, düzlemin oluşturulmasında özel bir malzemenin kullanılmadığı görülmüş, bu nedenle tabanın her alanda kesin olarak belirlenmesi mümkün olmamıştır. Ancak *hydrialarla* aynı düzlemde, bazı alanlarda yer yer sıkıştırılmış toprak ile elde edilmiş tabanın varlığı belirlenmiştir. Minyatür *hydrialar* ve taban altından gelen dolgu içerisinde ele geçirilen bronz Adramytteion sikkesi, düzlemin M.Ö. 3. yüzyıla tarihlendirilmesine yardımcı olmuştur. Küçük bir alanda ele geçirilen yoğun minyatür *hydria* buluntusu, kutsal bir alana yakın olduğunu akla getirmektedir. Benzer tipte minyatür *hydria* buluntularının Priene², Miletos³, Metropolis⁴, Tocra⁵ ve Thasos⁶ gibi kentlerin Demeter kutsal alanlarında yoğun olarak ele geçirilmesi, bu düşünceyi desteklemektedir.

2 Th. Wiegand – H. Schrader, *Priene, Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen 1895-1898*, Berlin, 1904, 157,428, Abb. 546.

3 M. Pfrommer, "Zur Typologie der Miniaturhydrien von Humeitepe", *Istanbuler Mitteilungen* 33, 1983, 79-89.

4 B. Gürler, *Metropolis'in Helenistik Dönem Seramiği*, İzmir, 1994, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 79-80, Çiz. 43, Lev. 34.

5 J. Hayes, *Excavations at Torca 1963-1965, The Archaic Deposits II and Later Deposits*, Oxford, 1973, 94-95, Pl. 43, 2389, 2392, 1397.

6 M. Pfrommer, "Zur Typologie der Miniaturhydrien von Humeitepe", *Istanbuler Mitteilungen* 33, 1983, 79, Dipnot 20.

Taban dolgusundan sikkenin yanı sıra 4. yüzyıl ve Hellenistik Dönem seramikleri de ele geçirilmiştir. Taban altından 10.25-10.15 m. de mimariye ilişkin buluntular gelmeye başlamıştır. Açmanın batısında kuzey-güney doğrultulu 50 cm. kalınlıkta DUF duvarı, buna kuzey ucundan bağlanan aynı kalınlıktaki ve en üst seviyesi 10.35 m. olan DUG duvarı ortaya çıkarılmıştır. DUG doğu uçtan bağlanan ve güney yöne doğru dik açıyla devam eden üst kodu 10.30 olan DUH duvarı ile bir mekânın üç duvarı açığa çıkarılmıştır. Ancak minyatür *hydriaların* duvarların üst seviyeleri üzerine yoğun olarak yayılmış hâlde ele geçirilmiş olması, bu duvarların minyatür *hydriaların* ele geçirildiği tabandan daha erken bir döneme ait olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca DUH duvarının üst seviyesinin 20-25 cm. altında *euthyneria* çıkıntısının bulunması da, bu duvarlara ait tabanın, minyatür *hydriaların* ele geçirildiği tabandan daha alt seviyede olması gerektiğine işaret etmektedir. Bu üç duvarın bir mekân oluşturduğu alanda, DUF duvarı DUG duvarlarına dik olmasına rağmen, DUH duvarı aynı şekilde DUG duvarına dik açı yapmamaktadır (Resim: 8). Her üç duvarın da kazı sonuna kadar alt seviyelerine ulaşamamıştır. Mekânın kuzeydeki genişliği 2.65 cm., güneydeki genişliği 2.30 cm. batıdaki uzunluğu 2.20 cm., doğudaki uzunluğu ise 3.30 cm. dir. Mekânı güneyden sınırlaması gereken duvar, açma sınırları içerisinde ele geçirilmemiştir.

Mekân içi olarak adlandırılan yerin dışında kalan alanın hemen hemen tamamında dolgu taşlarının geldiği görülmüştür. Bu taşlar kaldırılmayıp kazı çalışmaları yalnızca mekân içinde yürütülmüş, böylelikle kısa zamanda erken tabakalara inmek ve mekânın niteliğini anlamak planlanmıştır. Mekân içindeki kazı çalışmaları 10.15- 9.25m. seviyeleri arasında gerçekleştirilmiştir. Dar bir alanda mekânın niteliğini anlamaya yönelik olarak yapılan çalışmalarda toprağın niteliğinin dolgu toprak şeklinde olduğu gözlenirken, 9.75-9.55m. seviyesinde dolgu toprağı çukur izlemine vermeye başlamıştır. Çukur olduğu düşünülen alanda yoğun olarak 4. yüzyıl seramiklerine rastlanmıştır. Ancak 9.75-9.65 seviyesinde toplanan ve dolgu alan dışındaki alandan gelen malzemelerde, önceki seviyelere nazaran 4. yüzyıl seramiklerinde büyük oranda azalma görülürken, gri seramiklerde ise artış saptanmıştır. Yine 9.75.9.65 m. seviyesinde genel olarak mekân içinde büyük dolgu taşlarının geldiği görülmüştür. Küçük dolgu taşlarının kaldırılmasına rağmen, alttan büyük boyutlu dolgu taşları devam etmiştir. 9.65-9.25 m. seviyesinde genel olarak seramik miktarı az iken, bu seviyeler arasından gri seramiklerin yanında 620-590 civarına tarihlenen İonia kâseleri parçaları, Orientalizan stile ait birkaç parçanın yanında, 6. yüzyılın ilk çeyreğinden nokta rozetli *skyphos* ağız parçaları ele geçirilmiş olup 4. yüzyıl seramikleri azalmasına rağmen, açmanın kapandığı 9.25 m. seviyesine kadar kesilmediği gözlenmiştir.

9.25 m. seviyesinde mekân içinin tamamı dolgu taşları ile kaplanmıştır. Bazı taşların bir duvar oluşturabileceği ihtimaline karşın, alanın darlığı da göz önüne alınarak herhangi bir tahribata yol açmamak için kazı çalışmalarına son verilmiştir. 2007 yılı sezonunda bu alanda genişleyerek derinleşilmesi hedeflenmektedir.

MELİS NEKROPOLÜ

2001 yılından bu yana kazılmakta olan Melis Nekropolü'ndeki çalışmalara 2006 yılı kazı sezonunda da devam edilmiştir. 2006 yılı çalışmaları, 2004 ve 2005 kazı sezonlarında kısmen belirlenen nekropol içerisinden geçmekte olan antik yolun uzantısını daha doğuda yakalamasını ve nekropolün güney sınırının saptanmasını hedeflemiştir.

Her yıl nekropol alanındaki kazı çalışmalarının sona ermesinin ardından açılan bölümlerin üstü geçici çatı örtüsüyle kapatılmasına karşın, çatının kısa gelmesi nedeniyle kesite yakın dökülen çatı suları güney kesitin kısmen çökmesine neden olmuştur. Bu nedenle, 2004-2005 sezonlarındaki çalışmalarla Antandros-Gargara antik yolunun geçtiği düşünülen bu alanda çalışma planlanmamış olmasına karşın, akan toprağın kaldırılması, kesitlerin düzeltilmesi işlemleri gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma, doğu-batı doğrultusunda 6 m., güneye doğru da yaklaşık 2 m. genişliğindeki bir alanda yürütülmüştür. Bu alanda yapılan kazı çalışmalarında üst kodu 5.59 m., oturma düzlemi 4.79 m. olan doğu-batı doğrultulu bir duvar ortaya çıkarılmıştır. 3.95 m. uzunluğundaki duvarın üst kısmının bir bölümünün kesit ile birlikte çöktüğü gözlenmiştir. DKO kodu verilen ve lâhit parçalarının da kullanıldığı şekilsiz taşlardan oluşan duvarın temel kalınlığı 80 cm., üst kalınlığı ise 57 cm. olarak ölçülmüştür. Yapı özellikleri ve doğrultusu ile DKO duvarının, 2004 yılında ortaya çıkarılan CKK duvarının uzantısı olduğu anlaşılmıştır. Ele geçirilen malzemelerden de Geç Roma Dönemine ait olduğu bir kez daha kanıtlanan bu duvar, çizimi yapıldıktan sonra kaldırılmış ve bu alanda derinleşilmiştir. 3.88 m. seviyesinden sonra toprakta malzeme sayısı oldukça azalmış ve toprak kumlu bir yapı almıştır. Daha önceki yıllarda yapılan çalışmalarda bu alanın uzantısında 3.70 m. seviyelerinde aynı kumlu yapı tespit edilmiş ve bu kumlu toprak yol dolgusu olarak belirlenmişti. Güney kesit düzeltilmesindeki çalışmalar, 3.88. m. seviyesinde toprağın olağanüstü sertleşmesi nedeniyle, yol düzlemi olarak belirlenerek, 3.85 m. seviyesinde sonlandırılmıştır.

2005 yılında açılan Doğu Genişleme II açmasının doğu kesitinde batı ucu açığa çıkarılmış, ancak kazı sezonunun bitmesi nedeniyle açılmamış 207 No.lu

mezarın ortaya çıkarılması ve nekropolün doğu sınırını belirlemek amacıyla, Doğu Genişleme II açmasının hizasında doğuya doğru, Doğu Genişleme III açmasına başlanmıştır. Açma kuzey-güney doğrultusunda 4.5 m., doğuya doğru da 4 m. genişliğindedir.

Açmanın tarım toprağının atılmasının ardından, daha önceki çalışmalardan da bilindiği üzere, Geç Roma yerleşmesine ait duvarlarla karşılaşmıştır. Bunlardan ilki açmanın orta bölümünde kuzey-güney aksında olup açmayı boydan boya geçip kesite girmektedir. Yüzey toprağının eğimine uygun olarak, kuzeyde 6.88 m., güneyde ise 6.03 m. yüksekliğinde korunmuştur. Orta büyüklükteki moloz taşların ve zaman zaman da lâhit ve stel parçalarının kullanılması ile oluşturulmuş olan duvarın, doğu yüzü oldukça iyi korunurken, batı bölümünün yıkıldığı gözlenmiştir. DIZ adı verilen duvar, güneyde 5.14 m., kuzeyde ise 5.49 m. seviyesine kadar devam etmektedir. Bu duvara paralel ikinci duvar ise, açmanın doğu kesiti içerisinde belirlenmiştir. Çok küçük bir bölümü açmanın içerisinde korunmuş olan bu duvar, DJG olarak isimlendirilmiştir. Duvar, tüm doğu kesit boyunca devam etmekte olup kuzey ve güneyde kesite girmektedir. Bu duvarların önceki yıllarda belirlenen CVI ve CVJ duvarlarının aynı komplekse ait olduğu anlaşılmaktadır. DJG ve DIZ duvarları arasındaki uzaklık, kuzeyde 2.36 iken, güneyde 2.52 m. olarak tespit edilmiş olup bunların bir mekân oluşturduğu düşünülmektedir. İki duvar arasında yapılan kazı çalışmalarında, 5.60 m. civarına kadar, M.S. 4. yüzyıl sikkesinin yanı sıra, yoğun olarak geç Roma seramiklerine rastlanmıştır. 5.35 m. seviyelerinden itibaren Roma seramiklerinde azalma görülürken, Hellenistik seramiklerin bunların yerini aldığı gözlenmiştir. DIZ duvarının çöken batı bölümüne ait moloz taşların kaldırılması sırasında, 2005 yılında gerçekleştirilen Doğu Genişleme II açmasının doğu kesitinde görülen sıvalı duvar tamamen ortaya çıkarılmıştır. Ortaya çıkarılan bu duvarın kuzey kesite yakın bir yerden doğuya dönerek, DIZ duvarının altına girdiği ve DIZ duvarının bu duvarın üzerine oturduğu belirlenmiştir. Kuzeyde doğuya doğru dönem bu duvarın DIZ duvarının altından geçerek, doğusunda da devam ettiği görülmüştür. 3.33 m. uzunluğundaki bu duvarın yeniden güneye doğru dönmesi, ortaya çıkarılan bu yapının, 2005 yılında ele geçirilen yaklaşık 3 x 3 m. boyutlarındaki DCF sunak yapısına benzer bir yapı olduğunu ortaya koymuştur. DMK kodu verilen bu yapının da dış duvarlarının, DCF sunağında olduğu gibi sıvalı olduğu tespit edilmiştir. DMK sunağının da ortaya çıkarılabilmesi için, DIZ duvarının çizilmesi ve fotoğraflanmasının ardından kaldırılmıştır. Sunak, arazinin eğimine uygun bir şekilde kuzeyde 5.35 m. yükseklikte korunurken, güneyde 4.66 m. yükseklikte korunmuştur. Sunağın ince temizliğinin yapılmasının ardından planı

tam olarak belirlenebilmiştir. DCF sunağı gibi 'U' plana sahip olan sunak, 3.30 x 2.95 ölçülerinde olup güney bölümünde kısmen korunmuş üç basmağa sahiptir (Resim: 9). 'U' planın iç kısmında, batı, kuzey ve doğu duvarlarının iç kısmında yaklaşık 35. cm. genişliğinde bir sekiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Gerek ele geçirilen profilli sıvalar ve gerekse sunak üzerinde belirlenen sıvalar, bu sunağın da diğeri gibi tamamen sıvalı olduğunun belirlenmesine yardımcı olmuştur. Sunağın yaklaşık 4.70 m. seviyesinde sıkıştırılmış yumruk büyüklüğündeki taşlardan oluşan tabanının da sıvalı olduğu görülmüştür.

Güneybatı köşesinde 4.42 m. seviyesinde bir bölümü korunmuş olan basmağın tamamının çıkarılması amacıyla, DMK sunağının güneyinde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında, üst seviyesi 4.28 m. olan kapaklı bir lâhitte karşılaşılmıştır. 210 No.lu mezar olarak isimlendirilen lâhdin çevresinde dışı sıvalı bir istinat duvarı olduğu, lâhdin kuzey bölümünün DMK sunağının altına girdiği belirlenmiştir. Bu bölümde, sunağın basmaklarına ve güneydoğu köşesine rastlanamamıştır. Sunak içerisinde ve çevresinde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ele geçirilen Hellenistik Dönem seramikleri, sunağın dönemini belirlerken, basamakların bulunması gereken yerde ve güneydoğu köşede bazı Roma malzemelerinin gelmesi, bu bölümdeki tahribatın Roma Döneminde gerçekleştiğini ortaya koymuştur.

Sunağın kuzey duvarının belirlenmesine ilişkin gerçekleştirilen kazı çalışmalarında, 5.25 m. seviyesinde bir adet kavisli çatı kiremidi ile karşılaşılmıştır. Mezar olduğu anlaşılan kiremidin hemen kuzeyinde, 5.37 m. seviyesinde, kesite bitişik olarak doğu-batı yönünde 1.70 m. uzunluğunda tek sıra taş sırasından oluşan bir istinat duvarı ile sınırlandırıldığı anlaşılmıştır. Aynı istinat duvarının, batıda da devam ettiği görülmüştür. Mezar, güneyde DMK kodlu yapının kuzey duvarına ait bir taş sırasını tahrip etmiş, ikinci taş sırasını da istinat duvarı olarak kullanmıştır. '211 No.lu mezar' adı verilen çatı kiremitli mezarın istinat duvarının harçla birbirine tutturulmuş, bazı yerlerde tek, bazı yerlerde çift taş sırası kullanılarak oluşturulduğu görülmüştür. İstinat duvarlarına sahip 211 No.lu mezarın bir kavisli çatı kiremidinin üzerine, başı doğuya gelecek şekilde yatırılmış 8-10 yaşlarında bir çocuğa ait olduğu anlaşılmıştır (Resim: 10). Birey yatırıldıktan sonra yine kavisli iki çatı kiremidinin üzerine çatılması, baş taraf boşluğunun da bir kiremit parçası ile örtülmesi ile mezar oluşturulmuştur. Ancak baş bölümü hizasında iskelete zarar vermese de, kapama kiremitlerinin kısmen tahribat gördüğü tespit edilmiştir. Mezarla ilişkilendirilebilecek herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

Güney bölümü ortaya çıkarılan, ancak kuzey bölümü DMK sunağı altına giren 210 No.lu lâhdin tamamının gün ışığına çıkarılabilmesi için, DMK sunağının

taban dolgusunun bir bölümünün kaldırılması gerekmiştir. DMK sunağının çizim ve fotoğraflarının alınmasından sonra, lâhdin üstüne gelen bölüm kaldırılmıştır. Bu kaldırma sırasında, 210 No.lu lâhdin kuzey istinat duvarı üzerine gelecek şekilde, DMK taban dolgusu içerisine yerleştirilmiş bir *urna* ortaya çıkarılmıştır. İçte çekik ağızlı bir kâsenin kapak olarak ağzına kapatıldığı *stamnos* formundaki bu *urna*, 212 No.lu mezar olarak adlandırılmıştır (Resim: 11). *Urnanın* içerisinden yanmış kemiklerin yanı sıra bir de bronz yüzük ele geçirilmiştir. 212 No.lu mezarın kaldırılmasının ardından 210 No.lu lâhdin üstü tamamen açılmıştır. Dış yüzü sıvalı istinat duvarına sahip olan kapaklı lâhdin kapağının güneybatı köşesinin bariz bir çatlığa sahip olduğu belirlenmiştir. Kapağın kaldırılmasının ardından bu çatlığın nedeni de açıklık kazanmıştır. Lâhdin çatlak olan güneybatı köşesi Hellenistik Dönemde açılarak içerisine bir *urna* bırakılmıştır. Derin kâseden kapağa sahip bu *stamnos* formundaki *urna*, 210A olarak isimlendirilmiştir. Yapılan çalışmalar sonrasında 210 No.lu lâhdin gerçek sahiplerinin başları doğuya gelecek şekilde yatırılmış iki birey olduğu anlaşılmıştır (Resim: 12). Bu bireylere ait hediyeler olan, iki *cup-kantharos*, bir bolsal, bir adet oldukça kötü durumda kırmızı figür bezemeli *pelike* ve yine kötü durumda iki demir *strigilis* bireylerin ayak ucuna bırakılmış olarak ele geçirilmiştir.

DMK sunağı çevresinde yapılan kazı çalışmaları sonrasında 2005 yılında tespit edilen 207 No.lu lâhdin, sunağın altına girdiği görülmüştür. Yapılan inceleme ve ölçümler, lâhit kapağının büyük bölümünün DMK sunağının taban dolgusu altına denk geldiğini göstermesi üzerine bu lâhdin, üzerine oturan DMK sunağının batı duvarı kaldırılmaksızın açılacağı kanaati uyanmıştır. Bu doğrultuda, sunağın taban dolgusu kaldırılmaya başlanmış ancak sunağın iç kısmında, kuzey duvarı dibinde, doğu-batı doğrultulu yatay olarak yerleştirilmiş üç adet çatı kiremidine rastlanmıştır (Resim: 13). 4.64 m. seviyesindeki bu kiremit mezara 213 No.lu mezar adı verilmiştir. Kiremit mezar olarak düşünülen 213 No.lu mezarı kapatan üç düz çatı kiremidinin kaldırılmasının ardından, mezarın bir kremasyon olduğu görülmüştür. Baş doğuya gelecek şekilde yatırılmış bireyin yerinde yakıldığı, yakım işleminin tamamlanmasının ve iskeletin çevresinin bir sıra küçük taş sırası ile belirlenmesinin ardından üzerine çatı kiremitlerinin kapatıldığı saptanmıştır. Mezar içerisinden az miktarda yanık kemiğin yanı sıra, mezarın içinden 1 adet bronz *Antandros* sikkesi ele geçirilmiştir. Sikkenin arka yüzünde bir aslan başı ile birlikte "ANTANΔΠΙΩΝ" yazısı okunmaktadır. Sikkenin ön yüzünde ise çok net olmamakla birlikte, bir kadın başı (Artemis-Apollon ?) yer almaktadır. 213 No.lu mezarın DMK olarak isimlendirilen sunak ile olan ilişkisi tam olarak belirlenememiştir.

213 No.lu kremasyonun kaldırılması sonrasında 207 No.lu lâhde ulaşılması amacıyla kazı çalışmalarına devam edilmiştir. 213 No.lu kremasyondan kaynaklanan yanma izlerinin 207 No.lu lâhdin istinat duvarlarının üzerine kadar devam ettiği görülmüştür. Doğu-batı doğrultulu lahdin doğu istinat duvarının tahrip edildiği, güneybatı bölümünü sınırlayan istinat duvarının da üzerinde sıva olduğu ve sunağın bu istinat duvarının üzerine oturduğu saptanmıştır. Sunağın batı duvarı altında kapağın kırık olduğu görülmüştür. Ayrıca kapağın diğer bölümlerinde de çok sayıda çatlağa rastlanmıştır. Kapağın sunağın dışında kalan bölümünde güneye doğru kayma meydana gelmiştir. Bunun sonucunda lâhit gövdesinin kuzeybatı köşesi açığa çıkmış, lahit kapağı da güney istinat duvarına dayanmıştır. Lâhdin doğusundan M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen seramikler ele geçirilmiştir. Kırık olan kapağın doğu kısmı alınarak lâhit açılmıştır. 4 adet yetişkin bireyin, lâhdin içerisine doğu-batı olarak yerleştirildiği görülmüştür (Resim: 14). Mezarın birinci kullanımına ait kemikler ve mezar hediyeleri korunmamıştır. İkinci kullanıma ait 4 adet birey mezara yerleştirilirken, birinci evreye ait kemik ve hediyeleri dağıtılmıştır. Mezar içerisinden bir adet kötü korunmuş bronz sikke, bir adet cam boncuk, bir adet bronz objeye ait parça ve olasılıkla birinci kullanıma ait demir *strigilis* parçaları kötü korunmuş olarak ele geçirilmiştir. Mezarın üst seviyesinde daha önce ele geçirilen *cup-kantharos* parçası olasılıkla bu mezarın birinci kullanımına ait hediyedir ve ikinci kullanım sırasında dağıtılmış olmalıdır.

DMK sunağının hemen doğusunda, lâhit üst dolgusu olma ihtimali olan bir grup taş öbeği belirlenmiştir. Ancak üzerindeki düzensiz taşların alınmasının ardından bu taş öbeğinin orta bölümünde, doğu-batı doğrultulu sıvanın varlığının belirlenmesi üzerine, bu öbeğin iki evre içerdiği, sıvalı olan güneyde yer alan bölüme, daha sonraki bir aşamada kuzeyden yeni bir duvarın eklendiği anlaşılmaktadır. Doğu kesite giren bu yapılanmanın ne amaçla yapıldığı kesin olarak belirlenememiştir. İlk evreye ait olduğu anlaşılan sıvalı bölüm, DPI olarak, sonradan ilâve edilen kuzey bölüm ise DPH olarak adlandırılmışlardır.

DCF sunak yapısının içinde, DMK kodlu yapının içinde olduğu gibi bir mezar olup olmadığını anlamak için, 2005 yılı kazı sezonunda sunağın batı kısmında açılan sondajın doğu kısmında ikinci bir sondaj açılmıştır. Bu alanda 3.69 m. seviyesine kadar inilmesine karşın, herhangi bir mezar ya da mezar yapısı ile karşılaşılmemiştir. Ele geçirilen seramikler genel olarak Hellenistik Döneme aittir. Doğu Genişleme III açmasında, lâhitler kaldırılmadığı için, kazılacak başka alan kalmadığından dolayı çalışmaya son verilmiştir.

Nekropolde çalışılan bir diğer alan da, Güneydoğu Genişleme I açmasıdır. Doğu Genişleme III açmasının 3.5 m. güneyinde yer almakta olup kuzey-güney doğrultusunda 5 m., doğu-batı doğrultusunda 4 m. boyutlarındadır. Açma daha sonra, güneye doğru 2 metre, kuzeydoğu köşeden de, 1.65x2.50 m. llerinde cep olarak genişletilmiştir. Açmanın amacı, daha önce nekropolün güneybatı köşesinde gerçekleştirilen Güney Genişleme I ve II açmalarında belirlenen Antandros-Gargara antik yolunu doğuda takip etmek ve aynı zamanda nekropolün güney yayılımını belirleyebilmektir. Tarım toprağının alınmasının ardından, açmanın orta bölümünde, açmayı doğu-batı doğrultusunda boydan boya geçen bir duvar ile karşılaşılmıştır. En yüksek kodu 4.57 m., kalınlığı 67.5 cm. olan duvara DRO adı verilmiştir. Bu sayede açmadaki kazı çalışmaları, kuzey ve güney olmak üzere bağımsız olarak yürütülmüştür. Özellikle açmanın kuzey bölümünde 4.25-3.95 m. seviyeleri arasında çok sert bir toprak tabakası ile karşılaşılmıştır. Kumlu ve çakıllı yapıya sahip olduğu görülen bu tabaka, daha önceki yıllarda yol olarak belirlenen düzlem ile benzer özelliklere sahip olmasından dolayı, yol olarak belirlenmiştir. Yolun Geç Roma Dönemine ait DRO duvarına yaslanıyor olması, yolun da bu döneme ait olduğunu göstermiştir. Ancak, nekropolün güneybatı bölümünde daha önce ele geçirilen ve Klasik Döneme tarihlenen yoldan, yaklaşık 2 m. kadar güneye doğru yolun gzergh değiştirdiği görülmüştür. Bu durum, Doğu Genişleme III açmasında kesite giren DJG ve DIZ duvarlarından da anlaşılabilmektedir. Yolun DRO duvarından kuzeye doğru uzanan 1 m. genişliğindeki bölümü korunarak inilmeye devam edilmiştir. Doğu bölümü kesite, güney bölümü de yol dolgusu altına giren st kodu 3.90 m. olan bir taş dolgu ile karşılaşılmıştır. Taş dolgunun kuzey ve batı bölümlerinin düzgün bir Şekilde köşe yapması, daha önce edinilen deneyimlerden yola çıkılarak, bunun bir lâhit st dolgu olabileceğini akla getirmiş ve DTN adı verilmiştir. Bu nedenle, Geç Roma yolu olarak DRO duvarı boyunca korunan 1 m. genişliğindeki bölümün, batı kısmının kaldırılmasına karar verilmiştir. Yol dolgusunun kaldırılması sonrasında DTN yapısının güney duvarı da açığa çıkarılmıştır. Olduğa düzgün dikdörtgen bir form kazanan DTN, 1.34 m. genişliğinde olup 1.61 m. sonra batı kesite girmektedir. İ dolgusu da bozulmamış olan DTN yapısı, sahip olduğu görünümü ile Antik Dönemde ellenmemiş bir lâhit dolgusuna benzemektedir. Bu nedenle DTN yapısının tamamının açılabilmesi için batı kesitte, kuzey-güney doğrultulu 165 cm., doğu-batı doğrultulu 150 cm. llerinde bir cep açılmasına karar verilmiştir. Yeni açılan bölümde gerçekleştirilen çalışmalarla DTN yapısının tamamı açığa çıkarılmıştır. En yüksek kodunun 4.02 m. seviyesinde,

doğu-batı uzunluğu 2.45 m., doğu kenarının da 1.40 m. olduğu saptanmıştır. Bu dikdörtgen oluşumun iç kısmında yer alan dolgu taşlarının kaldırılması sırasında, çok miktarda *pithos* ağız ve gövde parçalarının yanı sıra beş adet insan dişi ve az miktarda kemiğe rastlanmıştır. 2.83 m. seviyesine kadar, yani iç kısımda 1 m. inilmesine karşın, herhangi bir mezara rastlanmamıştır. Ancak, bu dolgu içerisinde ele geçirilen *pithos* parçaları, diş ve kemikler, bu DTN dikdörtgen oluşumun *pithos* mezarın istinat duvarını oluşturduğu, ancak antik dönemde mezarın tahrip edildiği kanaatini uyandırmıştır.

Genişleme çalışması sırasında DTN yapısının doğusunda dairesel bir yapının batı bölümüne ulaşılmıştır. Yaklaşık 100 cm. çapında olduğu tahmin edilebilen bu dairesel yapının ortaya çıkarılan küçük bölümünden, dış yüzünün sıvalı olduğu anlaşılmıştır. İşçilik göstermeyen taşlardan yapılmış bu oluşuma DVN adı verilmiştir. Dairesel formdaki bu yapının tamamının ortaya çıkarılması amacıyla 1 m x 1.70 m. boyutlarında genişleme yapılmıştır.

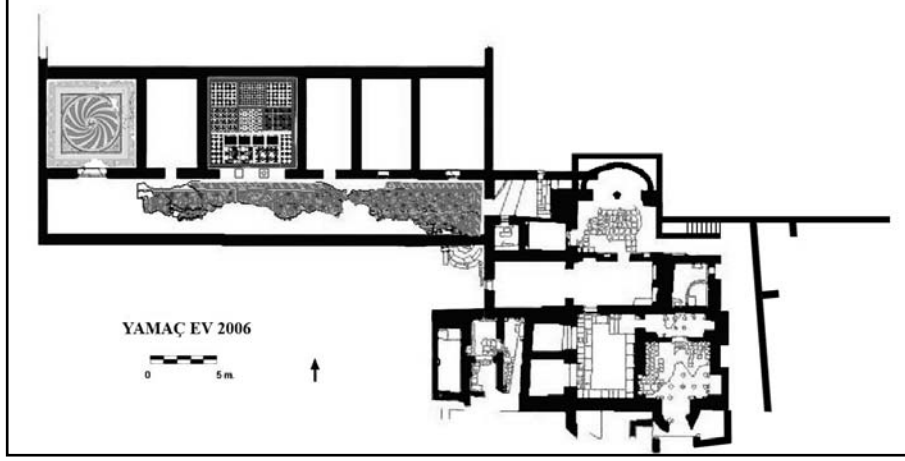
Alanda gerçekleştirilen kazı çalışması sonrasında, 4.00 m. civarında dairesel yapının üst taşlarına ulaşılmıştır. Üst üste iki taş sırasından oluşan dairesel planlı yapının üstteki taş sırasının dış yüzünün sıvalı, daha geniş daire oluşturan ikinci sırasının ise sıvasız olduğu gözlenmiştir. DVN dairesel yapısının iç kısmında derinleşmesi sonrasında, üst seviyesi 3.53 m., alt seviyesi 3.20 olan dik yerleştirilmiş bir amphora ile karşılaşmıştır. *Urna* kabı olarak kullanılan amphoranın içerisinden yanmış kemiklerin yanı sıra bir adet küçük demir çivi ele geçirilmiştir. Dairesel planlı DVN yapısının alt seviyesinden daha altta olan bu *urnanın*, önce gömüldüğü, bunun ardından da dairesel yapının üzerine inşa edildiği anlaşılmaktadır. Mezara 214 No.lu mezar adı verilmiştir. 214 No.lu mezarın ortaya çıkarılması sırasında 214 No.lu amphora *urnanın* hemen kuzeyinde bir lâhdin küçük bir bölümü açığa çıkarılmış olup 2006 sezonunda açılmayan bu mezara 215 No.lu mezar ismi verilmiştir.

DTN yapısının güneyindeki kazı çalışmalarında 3.61m. seviyesinde, DTN yapısına benzer bir oluşum ile karşılaşmıştır. DUY olarak isimlendirilen bu yapı, çevresi düzgün taşlarla sınırlanmış, iç kısmı dolgu taşları ile doldurulmuş olup kuzey kısmının DTN duvarı tarafından tahrip edildiği görülmektedir. Güney bölümü de DRO duvarı altına giren DUY yapısının tamamının açığa çıkarılması 2006 kazı sezonunda mümkün olamamıştır.

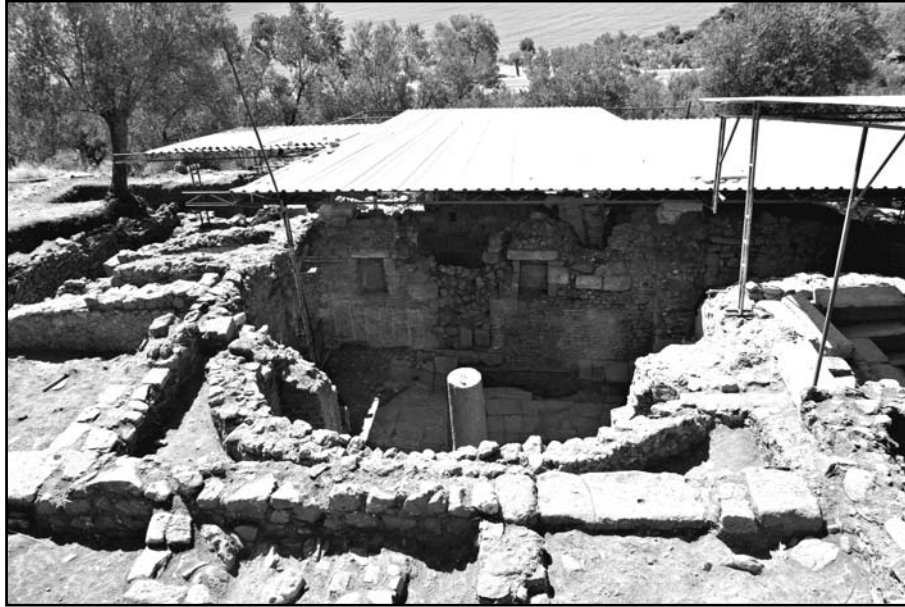
Jeofizik Çalışmaları⁷

Nekropol ana açmasının doğusunda, yaklaşık 40 m. uzaklıkta jeofizik ölçümlerine başlanmıştır. Kuzey-güney doğrultulu birer metre arayla 60 kazığın çakılmasıyla oluşturulmuş hattan, 11 hatta ölçüm yapılmıştır. Ölçümler sonucunda tüm hatlarda 29. ile 45. kazıklar arasında anomaliye rastlanmıştır. Anomali, yüzeyin yaklaşık 70 cm. altından başlayıp, 2.5–3 m. derine kadar devam etmektedir. Bu yapının ne olduğunu anlamaya yönelik Güneydoğu, I açmasının 41 m. doğusunda 29., 30., 31. noktalar ile 4. ve 5. hat arasında 3x1 boyutlarında bir sondaj çalışması yapılmıştır. 4.91 m. seviyesinde başlanan çalışmalar 3.65 m. seviyesinde bırakılmıştır. 4.63 m. seviyesinden itibaren harçlı bir tabaka ile karşılaşmıştır. Ayrıca yoğun olarak dağınık bir görünüm sergileyen taşlar açığa çıkarılmıştır. Bunların olasılıkla büyük bir duvarın ya da yapının döküntü taşları niteliğinde olduğu görülmüştür. Malzeme genelde kaba hamurlu seramiklerden oluşmaktadır; profil veren birkaç parça Roma seramiği ele geçirilmiştir. Açmanın tamamının dolgu taşları ile kaplanması üzerine, 2007 yılında daha geniş bir sondaj çalışması yapılması düşüncesi ile bu alandaki sondaj çalışmaları sona erdirilmiştir.

7 Jeofizik çalışmaları İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Jeoloji Bölümü öğretim üyesi Yrd.Doç.Dr. Halil Zarif tarafından yürütülmüştür. 2007 yılı çalışmalarında da birlikte çalışmayı planlamışken, 22.07.2007 tarihinde çok genç yaşta aramızdan ayrılan Yrd.Doç.Dr. Halil Zarif'i tüm Antandros kazı ekibi olarak saygıyla anıyoruz.

Plan: 1

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

KERKENES 2006

Geoffrey SUMMERS*

Kerkenes, Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan alçak ancak belirgin bir dağdır. M.Ö. 600 yılı dolaylarında, Anadolu yaylasının en geniş ve etkileyici yerleşimleri arasında yer alan yeni bir Demir Çağı başkenti, büyük olasılıkla Herodotos'un da bahsettiği Pteria, burada kurulmuştur. M.Ö. 6. yüzyılın ortalarında bu büyük şehir yağmalanmış ve yakılmış, üzerinde 7 sur kapısı bulunan 7 km. uzunluğundaki surları yıkılmış ve yerleşim tamamen terk edilmiştir.

Dağın korunaklı güneydoğu eteğinde bugün Şahmuratlı Köyü yer almaktadır. Burada sürdürülebilir kırsal yaşamı özendirmek ve yenilenebilir enerji kaynakları ve iklime uygun mimarî malzemeler konusunda deneysel araştırmaları desteklemek amacıyla bir Eko-Merkez kurulmaktadır.

Türkiye'nin kültür mirasının korunması ve tanıtılması için Kerkenes'in ulusal ve uluslararası turizm ile zengin kırsal yaşamın sürdürülebilirliği açısından sunduğu olanaklar böylece köy sakinleri, mimarlar, arkeologlar ve ekologlar gibi tüm pay sahiplerinin ortak yararına bir araya gelmektedir. Kaynaklar yerel eğlence-dinlenme ve turizme yönelik olarak korunup tanıtılırken, arkeoloji ve ekolojinin önemi dünya çapında vurgulanmaktadır.

TAM GÜNEŞ TUTULMASI

29 Mart'ta tam güneş tutulmasının en iyi gözleendiği yerlerden biri Kerkenes'ti. Kaymakam Sayın Meftun Dalli ve Belediye Başkanı Sayın Ahmet Şimşek Kerkenes'te bu olay sebebiyle oldukça geniş katılımlı bir organizasyon düzenledi. Aralarında Sayın Yozgat valisi, yerel yetkililer, Yozgat Müzesi Müdürü Sayın Mustafa Akkaya ve müze çalışanları, üniversite öğrencileri ve Çanakkale Üniversitesi'nden gelen astronomların da bulunduğu ziyaretçiler Kale'den tutulmayı izlediler. Katılanlar bir daha unutamayacakları görsel bir şölen yaşadılar.

* Geoffrey SUMMERS, Yerleşim Arkeolojisi Programı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ODTÜ, Ankara/TÜRKİYE.

E-Mail : summers@metu.edu.tr

TESİSLER

Erdoğan Akdağ Ziyaretçi Merkezi

Erdoğan Akdağ Eğitim ve Ziyaretçi Merkezi, 2 Temmuz'da Sayın Erdoğan Akdağ, Sayın Yozgat Valisi, diğer değerli katılımcılar ve Kerkenes Projesi'nin destekleyicileri tarafından açıldı. Şahmuratlı Köyü Derneği'ne ait olan bu yapının arkeoloji çalışmalarının yanı sıra Kerkenes Eko-Merkez'in faaliyetlerine de ev sahipliği yapması, bunların yanında bu binaya yerleştirilecek modeller, grafik tasarımların ziyaretçi ve turistlerin beğenisine sunulması planlanmaktadır.

Yeni Çalışma Odası

Geçen üç sene içinde bulunan oldukça büyük ve önemli mimarî parçaların yerleştirileceği geniş bir oda ve kapalı bir terastan oluşan yapının inşasına başlanmıştır. Bu parçalar, genellikle yumuşak kumtaşı ve benzeri sedimenter kayalardan oluştuğu için, açıkta bırakılırlarsa hızla bozulmaktadırlar. Aynı zamanda Kerkenes'teki koşullar onarım çalışmalarının kapalı bir alanda yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Mimarî parçaların büyük ve sayıca çok fazla olması, bunlara uygun olarak 10 m. ye 14 m. lik bir oda ve buna bağlı 5 m. genişliğinde bir terasın tasarımını gerektirmiştir.

2006 ÇALIŞMA YILI

2006 yılında gerçekleştirilen çalışmalar iki ana bölümden oluşmaktadır. Bunlardan ilki Sempozyum'dan önce, Mayıs ayında gerçekleştirilen jeofizik yüzey araştırmasıyken, ikincisi geçmiş senelerde bulunan mimarî parçalar üzerinde yapılan çalışmalardır. Bunların yanında depoda yapılması gereken çalışmalar tamamlanmış, CBS platformu üzerinden Demir Çağı kentine ait cadde-sokak ve yapı adaları çalışılmış, Kapadokya Kapısı ve Saray Yapı Grubu Anıtsal Girişi'ne ait planların kontrolü yapılmış, eksik planlar tamamlanmış ve yine bu yerlerde geçici koruma çalışmalarında bulunulmuştur.

KENTSEL YÜZEY ARAŞTIRMASI

Jeofizik yüzey araştırma yöntemleri, toprak altındaki kültürel ve doğal varlıkların görsel olarak belgelenmesine olanak vermektedir. Kerkenes'in jeolojik yapısı ile arkeolojik kalıntılarının uygun oluşu sayesinde, ilk çalışma sezonumuz olan 1993

yılından beri tarihi yerleşimin büyük bölümünün farklı tekniklerle görsel olarak yüksek nitelikte belgelenmesi olanaklı olmuştur. Mayıs ayında elektrik direnç yöntemiyle yüzey araştırmasına devam edilmiş, Geoscan RM15 âletiyle, 0,5 metrelik ters aralıkla metrede iki okuma yapılmıştır. Bu yıl çalışmalar iki yeni alanda yoğunlaşmıştır. Bunların ilki şehrin kuzeydoğusunda, hemen sur içinden merkezi aşağı kısma ulaşan 60 m. genişliğinde dik eğimli bir alandır (Çizim: 1). Topografik yapı çalışmaları güçleştirmişse de, elde edilen sonuçların niteliği yüksektir. Belgelenen bu geniş şerit, daha önceki sezonlarda incelenen şehir merkezindeki büyük alana eklenmiştir. Araştırmanın amacı, farklı jeolojik, jeomorfolojik ve hidrolojik verilerin dik eğimli bir kentsel alandaki yerleşimi nasıl etkilediğini, kültürel kalıntıları örnekleyerek incelemektir. Her biri 20 x 20 m. büyüklüğünde 3 karenin oluşturduğu şerit ve bu şeritin doğrultusu, mümkün olduğunca ana kaya çıkıntıları ve fazla ıslak alanlara denk gelmeyecek biçimde seçilmiştir. Böylece kentsel alan içindeki dik yamaçların bile yapılaşma amacıyla teraslanarak düzenlendiği yönündeki gözlemler kanıtlanmış ve pek çok yapı tipi tanımlanabilmiştir. Demir Çağı yapı ve yapı grupları ile varsayılan su yönetim sistemine ait elemanların bir seçkisini sunan sonuçlar, ilginç olduğu kadar, gelecek yıllar için direnç yöntemine dayalı yüzey araştırması planlaması açısından da temel verilerdir.

İkinci çalışma, şehrin yüksek güney kesiminde yer alan Saray Yapı Grubu'nun bir bölümünde direnç yönteminin ilk defa denenmesidir (Çizim: 2). Burada amaç, direnç yönteminin manyetometre yönteminden kayda değer derecede açık bir görüntü sunup sunmayacağını denemesidir ve bu Kerkenes'teki araştırma planı uzun vadede bu büyük yapı grubunda daha fazla kazı yapılmasını içerdiğinden önemlidir. Burada odak noktası olarak, daha önceki sezonlarda kısmen kazılan Kabul Salonu ile Kesme Taş Yapı seçilmiştir. Beyaz lekeler okuma yapılamayan doldurulmuş açmalara ve taşlık alanlara işaret etmektedir. Amaç, direnç ve gradyometre yöntemleriyle elde edilen verilerin niteliğini karşılaştırmaktır. Yeni sonuçların başarısı umut verici olmakla birlikte, toprak yüzeyinin daha nemli olduğu erken bahar aylarının çalışma için daha uygun olacağı düşünülmektedir. İki farklı yöntemle elde edilen görüntüler karşılaştırıldığında, toprak altı jeolojisinden gelen manyetik sinyaller nedeniyle gradyometre verilerinde maskelenen çok sayıda küçük yapının, direnç yöntemi kullanıldığında ortaya çıktığı izlenmektedir. Aynı alan 2007 ilkbaharında direnç yöntemiyle yürütülecek yüzey araştırmalarının odağını oluşturacaktır. Saray Yapı Grubu'nda direnç yöntemiyle yüzey araştırması yapı iç bölüntülerinin daha iyi anlaşılmasına olanak verecek ve böylece çevre duvarları içinde yer alan farklı yapıların mekânsal analizinin gerçekleştirilmesini sağlayacaktır.

Başka bir gelişme ise, önceki sezonlarda elde edilen jeofizik verilerinin en yeni yazılımlar kullanılarak yeniden işlenmesi ile oldukça çok ilerleme sağlanması olmuştur. Özellikle jeomanyetik ve elektrik direnci araştırmalarında elde edilen sonuçların birleştirilmesinde yeni yöntemler (görüntülerin üst üste çakıştırılması dışında) geliştirilmiştir.

Görüntüleme ve Analiz

Daha önceki sezonlarda elde edilen jeofizik verilerinin uygun yazılımlarla yeniden işlenmesi oldukça faydalı olmuştur. Verilerin iyileştirilmesi, yorumlama çalışmalarına yardımcı olmaktadır. David Monsees uzaktan algılama verilerimizi, daha ince detayların izlendiği ve daha anlaşılır görüntüler elde edecek biçimde yeniden değerlendirecek bir çalışma başlatmıştır. Jeomanyetik ve direnç yöntemleriyle elde edilen sonuçları bağdaştıracak yöntemler geliştirilmiştir. Bu sonuçlar kentsel yapı adaları, sokaklar, yapılar ve diğer elemanların sanal gerçeklik (VR) simülasyonlarının yaratılmasında ilk adımları oluşturmaktadır (Çizim: 3). Çalışmanın ikinci aşaması basitleştirilerek dikdörtgen bloklar biçiminde ifade edilen kentsel yapı adalarının, daha önce yapılan sınırlı kazılara dayanarak, kırma çatılı ve kapılı yapılara dönüştürülmesi ile görüntülerin daha ifadelî hâle getirilmesidir. Bu çalışmalar şehri yalnızca uzman olmayan kişiler için canlandırarak anlaşılır hâle getirmekle kalmayacak, gelecekteki araştırmalarda ele alınabilecek yeni arkeolojik ve mimarî sorunsalların tanımlanmasına da yardımcı olacaktır.

CBS ve Ulaşım Çalışmaları

Yukarıda belirtilen jeomanyetik ve elektrik direnci araştırmalarının dışında CBS ortamında yeni gelişmeler sağlanmıştır. CBS Kerkenes'in geçmiş sakinlerinin ulaşım şekillerinin simülasyonunda kullanılmaktadır. Bu çalışma, mekânların şehrin sakinleri tarafından nasıl kullanıldıklarını incelemesinin yanı sıra kazıların hangi bölgelerde yapılacağına da ışık tutmaktadır. Bu çalışmayı desteklemek için şehrin yapı bloklarının yerinde incelenmesine başlanmıştır. GPS destekli bir el bilgisayarı ile şehrin önemli bir kısmı taranmıştır. CBS destekli diğer çalışmalar bu eski şehri yıkan yangının dağılımının ve yoğunluğunun bilgisayar ortamında incelenmesini ve şehrin geniş bölgelerinin sanal ortamda yeniden inşasını kapsar.

MİMARÎ ELEMANLARIN KONSERVASYONU

Bu sene çalışmalar beklenmedik ve oldukça şaşırtıcı gelişmelere sahne olmuştur. Saray Yapı Grubu'ndan gelen yanmış ve parçalanmış kum taşı parçalarının birleştirilmesinde hayli yol alınmıştır.

Yarı İkonik Tasvirler

Kapadokya Kapısı yanındaki moloz döküntüler arasında bir çoban tarafından beyaz renkli yuvarlanmış bir taş parçası bulunmuştur. Kapı iç avlusundaki basamaklı anıt üzerinde yer alan stelin üst kısmına ait bu parça, yarı-ikonik Frig idolünün boş yüzünün yuvarlak biçimli olduğunu ve omuzlarındaki sembolize dalgalı saçların sarmal yastık şeklinde elemanlarla sonlandığını göstermektedir (Çizim: 4).

Murat Akar kumtaşı heykel ile diğer biçimlendirilmiş parçaların bir dizi nitelikli fotoğrafını çekmiş ve bunlar Catherine Draycott tarafından yayına hazırlanmıştır. Draycott, Frig esintisi taşıdığı kesin olan heykelin, büyük olasılıkla erkek bir yöneticiyi betimlediğini düşünmektedir. Belki de heykelin kaidesini oluşturan biçimlendirilmiş blok üzerinde, Claude Brixhe tarafından Kadmos'ta yayınlanan, Eski Frig dilinde bir yazıt yer almaktadır. Bu blokların 'Tata' adında biri tarafından diktirildiği anlaşılmaktadır. Anıtın diğer yüzünde en az iki kişinin daha adları geçmektedir: Bunlar 'Masa Urgitos' (Urgos'un oğlu) ve 'Uva'dır. Ancak bu kişilerden hiçbiri tarihi olarak tanınmamaktadır. Yazıtlı bloğun ön yüzünde yer alan kabartma heykelin yeniden yapılan rekonstrüksiyonu, kanatlı bir güneş-kursu altında yer alan bir ağaç ya da asmanın iki yanında birer figür, belki de grifon-başlı cinler bulunduğunu düşündürmektedir. Bu yeniden kurma önerisinde henüz bilinmezler bulunmakla birlikte, ikonografi ve düzenleme üzerinde bir Neo-Hitit etkisinin sezinlendiği açıktır. Anıtın tümü ve bu anıta ait yazıtlı yontu blok, sarmal yastık biçimli taş yontu iliştilmiş başlık benzeri eleman ve heykelin taslak rekonstrüksiyonu tamamlanmıştır (Çizim: 5 ve 6). Eğer bu taslak doğruysa eteğin alt kısımları ve ayak kısımlarında henüz ele geçirilmemiş parçalar vardır. Tek bir anıta ait olsun ya da olmasın, bulunan bütün parçaların güneyde, taş döşeli girişe paralel uzanan, kule benzeri bir terasın üzerine yerleştirilmiş olduğu düşünülmektedir. Yangından önce ya da yangın sırasında heykel, sarmal yastık biçimli taş yontu blok, kabartmalı heykel ve yazıt buldukları yerden aşağıya atılmış olmalıdır. Parçalanmış basamaklı kaideden irice parçalar da, bulunan çok sayıdaki parçanın hiçbiri yanmış görünmediğine göre, belki de yangından bir süre sonra, giriş kısmına atılmıştı. Daha önceki çalışmalarda da belirtildiği gibi, bu parçaların çoğu muhtemelen Bizans Döneminde hazine arayıcıları tarafından yerlerinden oynatılmıştır.

Laboratuvarda Konservatör Noël Siver, anıtsal girişe ait kumtaşı mimarî eleman parçaları üzerindeki sınıflama ve birleştirme çalışmalarını yönetmiştir. Aynı giriş yapısına ait sarmal yastık biçimindeki taş elemanların parçalarını birleştirmek biçiminde tanımlanabilecek zorlu görev tamamlanmak üzeredir.

Parçalar çizilmiş ve veritabanı güncellenmiştir. İdoller gibi bu mimarî elemanlar da Frig esintisi taşımakta ve Frig yaylalarındaki kaya mezarı cepheleri ile benzerlik göstermektedir.

Son olarak, kum taşından binlerce mimarî parça arasından seçilenlerin onarımı sırasında, belirgin Frig izleri taşıyan, omega biçimli büyük yarı-ikonik idoller tanımlanmıştır (Çizim: 7a ve 7b). Bu idoller, omuz hizasında dalga şeklinde bosajlı sarmal yastık biçiminde sonlanan saçları betimleyen kabartma bir şeritle çerçevelenmiş yaklaşık 1 m. çapında ifadelendirilmemiş yüzlere sahiptir. Çift taraflı olmaları, bağımsız biçimde ayakta durduklarına işaret etmektedir. Şekilde verilen örnek, ikisi de 'C' biçimli taşçı işaretleri içeren tek bloktur. Söz konusu parçaların giriş geçidindeki moloz içinde bulunması, özgün düzenlemede idollerin taş kaplı avlunun iki yanında yer alan kule-benzeri teraslar üzerinde dendanlar oluşturduğunu düşündürmektedir. Fakat bunların aynı tanrıya, büyük olasılıkla Frig Matar ya da annesine, ait tekrarlanan bir betim mi yoksa bilinmeyen bir Panteon'a ait tanrılar mı olduğu bilinmemektedir. İdoller, ön yüzleri doğan güneşle aydınlanacak biçimde eğimli olarak yerleştirilmiştir. Özgün düzenlemede görünümlerinin son derece etkileyici olacağı açıktır.

SONUÇ

Saray Yapı Grubu'nun ön kısımlarında kazılar başlarken sözü edilen keşifler/ buluntular kesinlikle tahmin edilmiyordu. Bu buluntular, ip uçlarına daha önce sadece Afyon-Eskişehir bölgesindeki aynı zamanlara tarihli kayaya oyulmuş cephelerde rastlanan, Frig anıtsal mimarîsinin etkilerine işaret eder. Mimarîde zayıf bir İon ya da Lidya etkisi ve daha da belirsiz bir şekilde Geç-Hitit ya da Yakın Doğu gelenekleri gözlenmektedir. Öte yandan kabartmalı heykel, ünik bir eser olmasına karşın, küçük eklektik farklılıklar gösterir.

YENİ YAYINLAR

Kerkenes Haberleri, bu serideki yayınlar ve www.kerkenes.metu.edu.tr adresindeki proje web sitesindeki yayınlara ek olarak, Kerkenes'le ilgili yakın zamanlı yayınlardan bazıları şunlardır:

2006a. Brixhe, Cl. and Summers, G. D., "Les inscriptions phrygiennes de Kerkenes Dağ (Anatolie Central)", *Kadmos* 45: 93-135.

2006b. Summers, G. D., "Architectural Terracottas in Greater Phrygia: Problems of Chronology and Distribution". In B. Avunç (ed.) *Hayat Erkanal'a Armağan: Kültürlerin Yansıması. Studies in Honor of Hayat Erkanal: Cultural Reflections*: 684-688. Homer Kitabevi, İstanbul.

2006c. Summers, G. D., "Aspects of material Culture at the Iron Age Capital on the Kerkenes Dağ in Central Anatolia", *Ancient Near Eastern Studies* 43: 163-201.

2006d. Summers, G. D., "Phrygian Expansion to the East: Evidence of Cult from Kerkenes Dağ", *Baghdader Mitteilungen* 37: 93-135.

2006e. Summers, G. and Summers, F., "Aspects of Urban Design at the Iron Age City on the Kerkenes Dağ as Revealed by Geophysical Survey", *Anatolia Antiqua* XIV: 71-88.

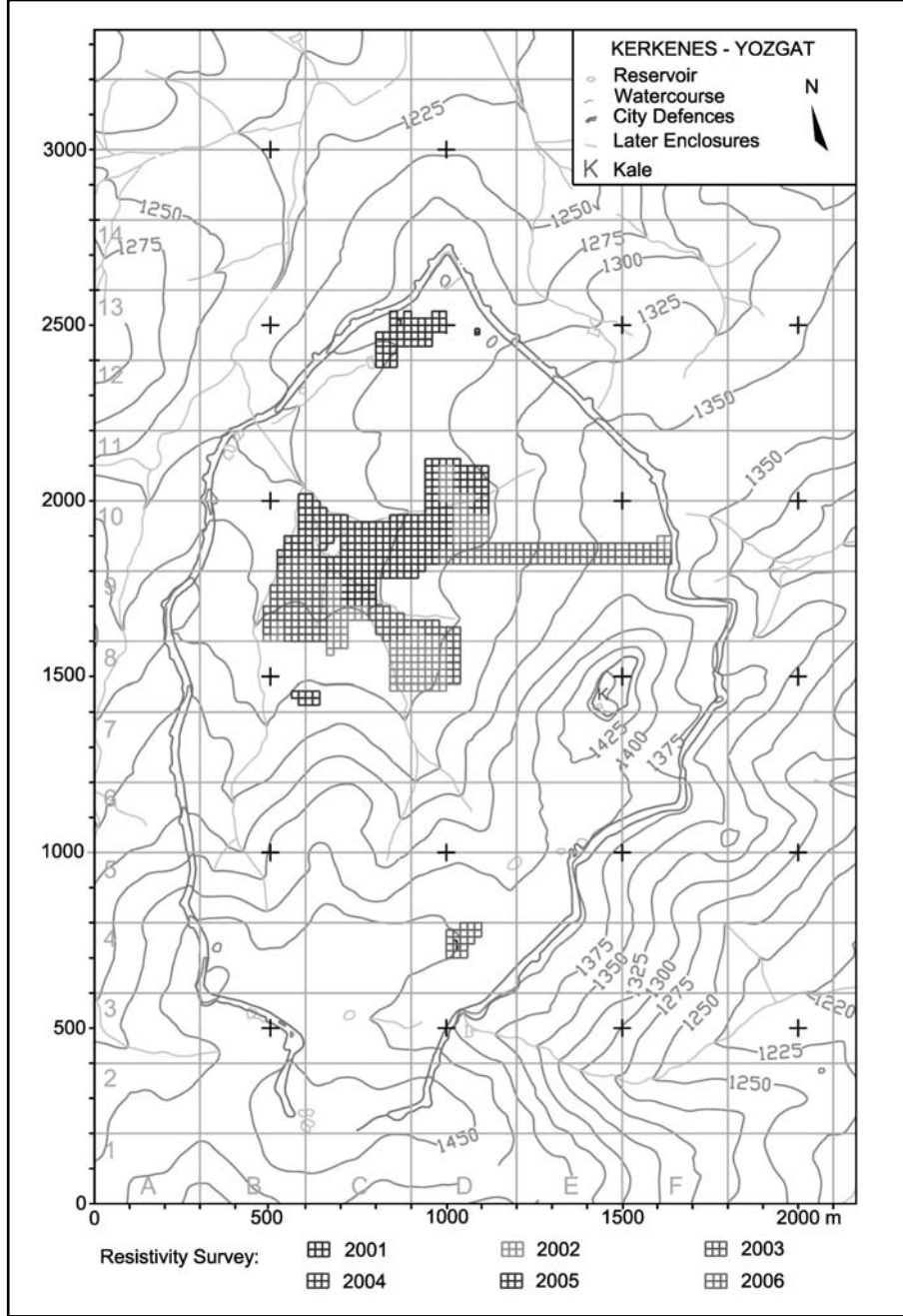
2006f. Summers, G. and Summers F., "Orta Anadolu'da Yozgat'ın güneyindeki Kerkenes Dağı kalıntıları bır görkemli Demir Çağı kentinin hikâyesini aydınlatıyor", *Arkeo Atlas* 5: 70-77.

2007. (In Press) Summers, G. D., "Public Spaces and Large Halls at Kerkenes". In A. Çilingiroğlu. and A. Sagona, (eds) *Anatolian Iron Ages 6: The Proceedings of the Sixth Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Eskişehir, 16-20 August 2004*. Peeters Press, Leuven.

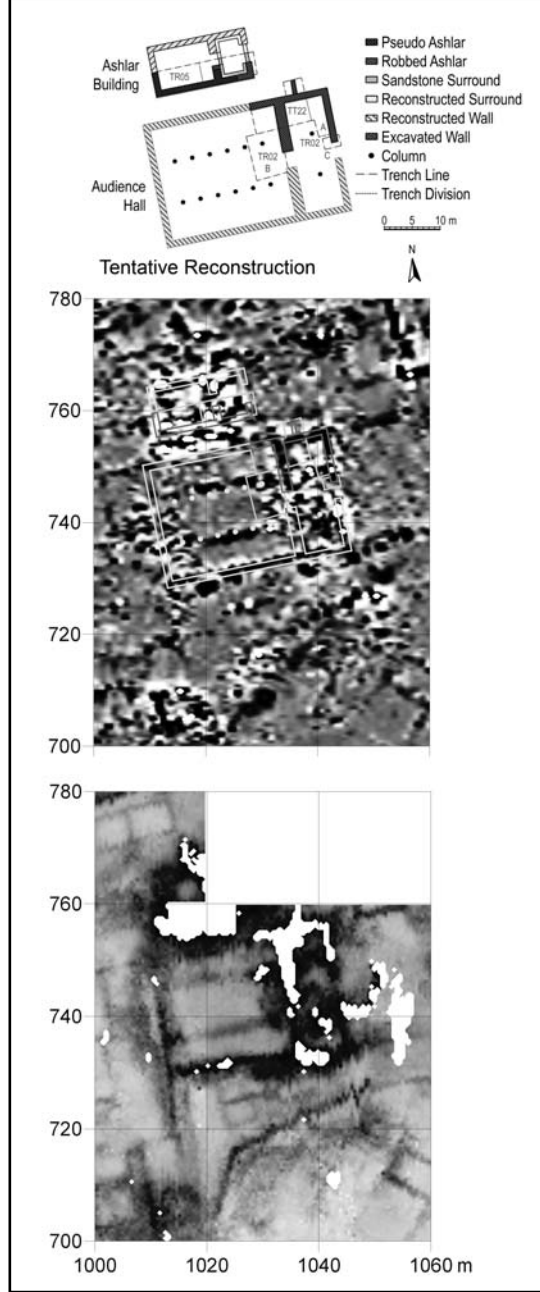
TEŞEKKÜRLER

Kerkenes Projesi, Ankara'daki İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nün himayesinde yürütülmekte olup 2006 sezonunun ana sponsorları Joukowsky Ailesi Derneği, Chicago Üniversitesi Oriental Enstitüsü ve Lafarge'dır. Diğer sponsorlar Anglo-Türk Derneği, Archaeocommunity Derneği, Charlotte Bonham Carter Trust, John Kelly Danışmanlık ve Toreador Türkiye'dir. Proje, 2006 yılı Adante Arkeoloji Ödülü'nü kazanmıştır. Tüm sponsor ve katılımcıların listesi *Kerkenes Haberleri* 9'da bulunabilir.

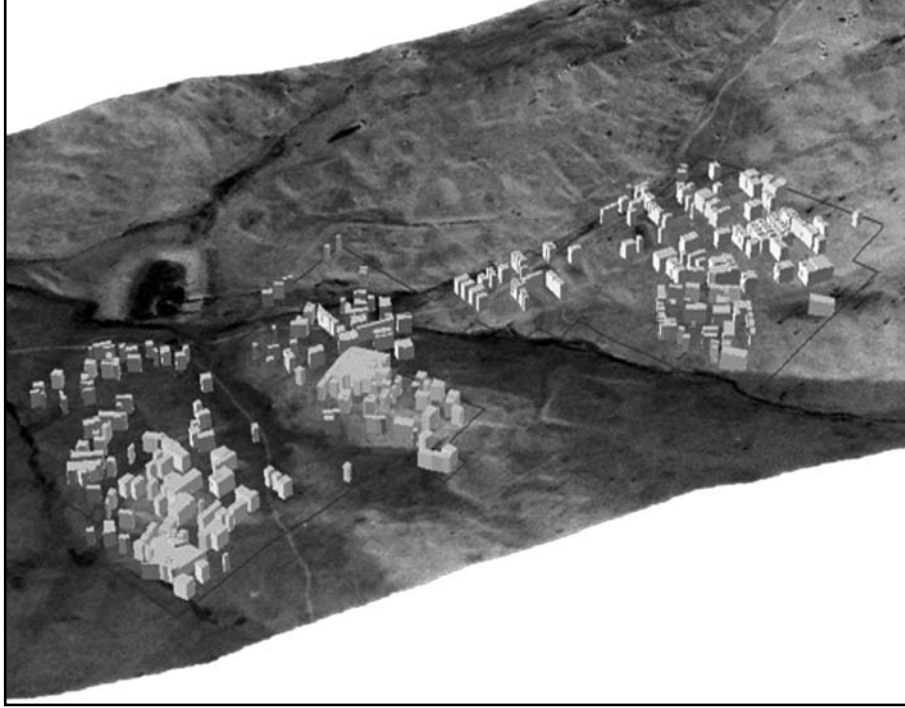
Tüm Kerkenes ekibi üyelerine katılımları ve gayretli çalışmalarından dolayı teşekkür ederiz. Ayrıca Muhtar Osman Muratdağı ve Şahmuratlı Köyü sakinlerine Anadolu misafirperverliğini devam ettirdikleri için müteşekkirimiz. Kerkenes Projesi, destekleriyle projenin devamlılığını sağlayan tüm kişi ve kuruluşlara minnettardır.

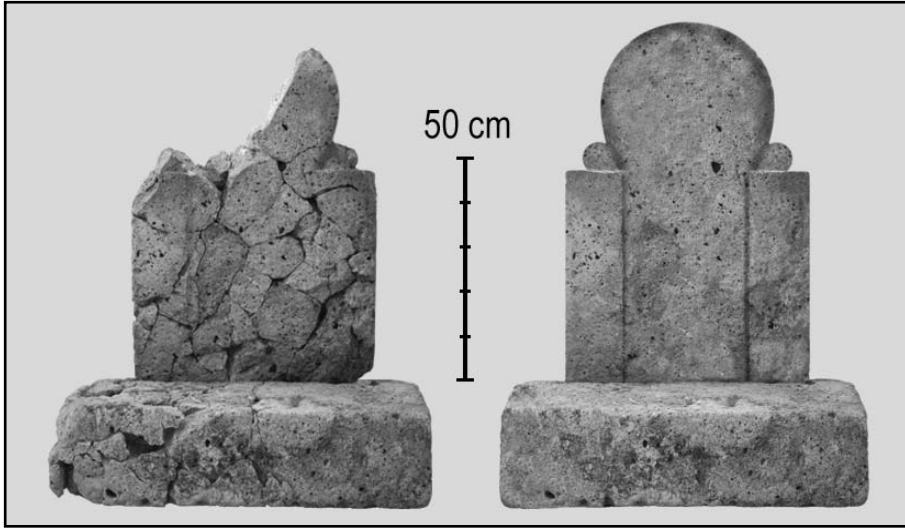
Çizim 1: Direnç yöntemiyle yüzey araştırmasının ilerleyişini gösteren harita

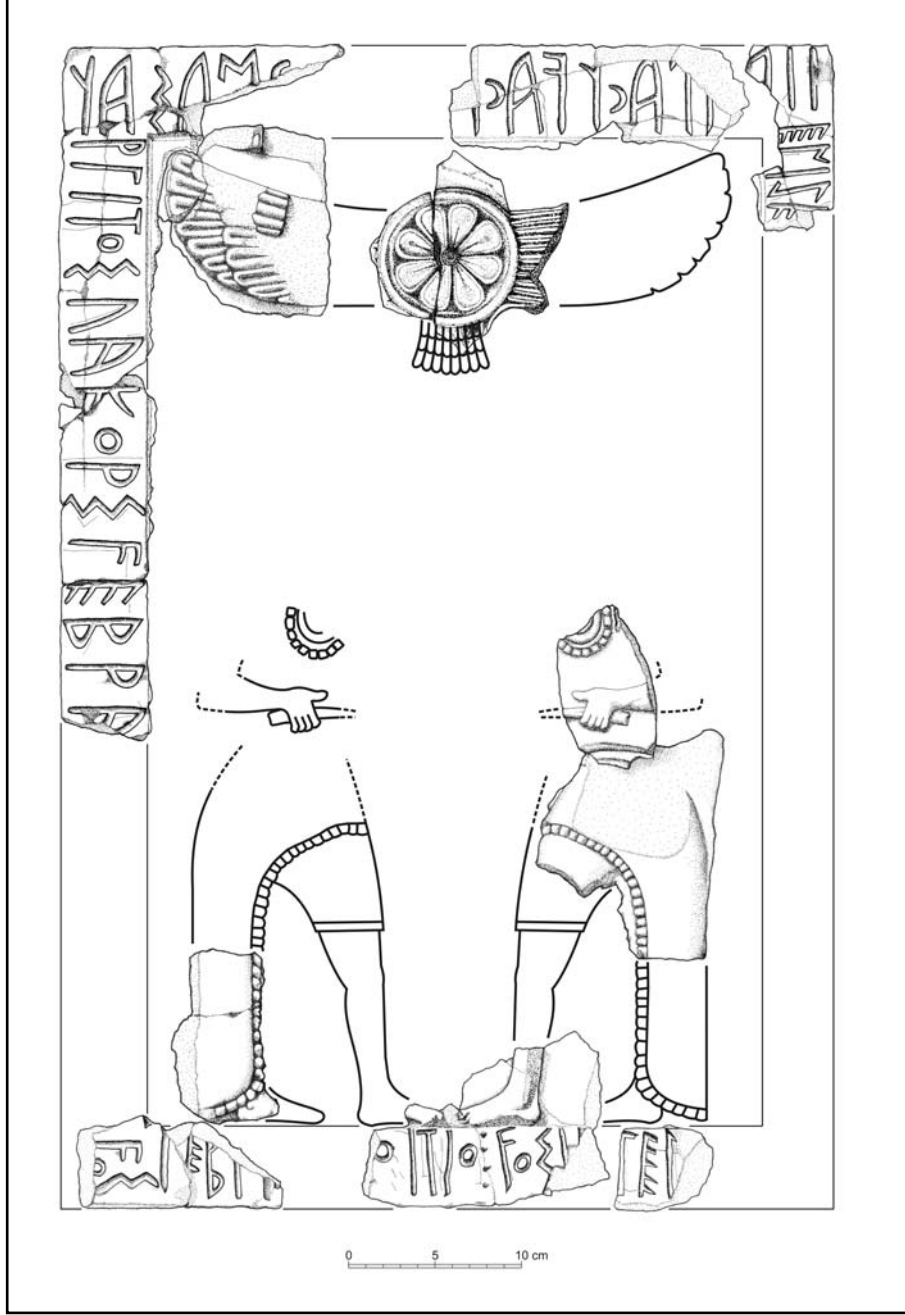
Çizim 2: Kabul Salonu, direnç araştırmasında daha küçük yapılarla çevrelenmiş görünüyordu

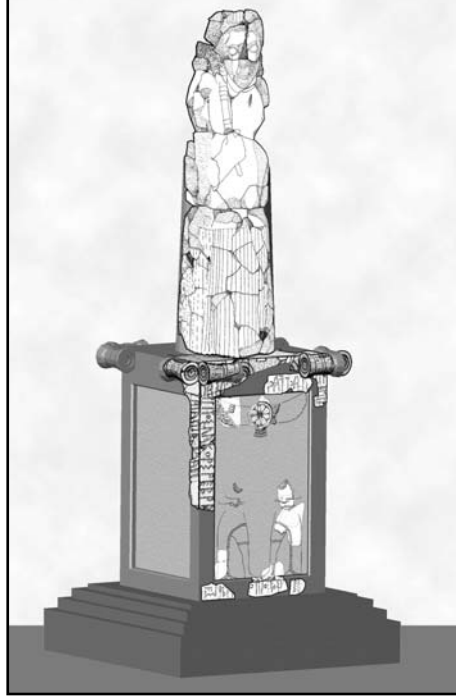
Çizim 3: Uzaktan algılama verilerine göre şehrin merkezindeki bir alanın CBS simülasyonu

Çizim 4: Kapadokya Kapısı'nda bulunan stel (sol) ve Ali Çınk tarafından yapılan grafik rekonstrüksiyonu (sağ)

Çizim 5: Yazıtlı ve yontu bloğun ön yüzünün deneysel rekonstrüksiyonu

Çizim 6: Anıtın tümünün Ahmet Çinici, Catherine Draycott ve Geoffrey Summers tarafından yapılan deneysel rekonstrüksiyonu

Çizim 7a: Anıtsal girişin büyük taş idollerinden bütüne en yakın olanı (sol)
Çizim 7b: Ali Çinkı tarafından yapılan grafik rekonstrüksiyonu (sağ)

2006 YILI PHOKAIA KAZI ÇALIŞMALARI

Ömer ÖZYİĞİT*

Phokaia antik kentinde 2006 yılı kazı çalışmaları, 07.07.2006 günü başladı ve altı ay boyunca süren çalışmalar 27.12.2006 günü sona erdi¹. Bu çalışmalar Athena Tapınağı'nda gerçekleştirildi. Ayrıca III.Derece Arkeolojik Sit Alanları'nda da kazı çalışmaları yapıldı. 2006 yılında Phokaia'da yapılan çalışmaları iki ana grupta toplayabiliriz²:

- A) Athena Tapınağı kazı çalışmaları
- B) III. Derece Arkeolojik Sit Alanları'ndaki kazılar

2006 yılı Phokaia çalışmaları temizlik çalışmalarıyla başladı. Temizlik çalışmaları, eski kazı alanlarının geniş alana yayılması ve açmaların yaşayan kentin içinde yer alması nedeniyle oldukça uzun sürdü. Kazı çalışmalarına 20.07.2006 günü başlanabildi.

* Prof. Dr. Ömer ÖZYİĞİT, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Klâsik Arkeoloji Anabilim Dalı, Bornova-İzmir/TÜRKİYE.

- 1 Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından Bursa Müzesi'nden Ebru Dumlupınar, İzmir Müzesi'nden Pınar Tunç Altun, Samsun Müzesi'nden Uğur Terzioğlu ve Aydın Müzesi'nden Ferit Coşkun Bakanlık temsilcisi olarak görevlendirildi. Kazı ödenekleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından karşılandı. İzmir Büyükşehir Belediyesi ile Foça Belediyesi de çalışmalara katkı sağladı. Bu çalışmalara yardım eden tüm kişi ve kuruluşlara teşekkürü borç bilirim.
- 2 Kazı çalışmaları Yrd. Doç. Aynur Civelek, Öğr.gör. Sabri Arıcı, M.a. Murat Fırat, M.a. İclal Erdil, M.A. Esin Aksoy, M.a. Gamze (Özbütev) Öçkoymaz, Onur Özsoy, İbrahim Günerhanal, Ertan Aksoy, Uygur Akın, Sami Patacı, Haldun Toksöz, Mete Mutlu Şahan, Ayfer Levent arkeolog olarak katıldı. Mimari çalışmalar Yüksek Mimar-Restoratör Ercüment Kuyumcu, Hande Melis ÖZÇATAL ve Sami Patacı tarafından yürütüldü. Kazı çalışmaları İzmir Ege Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi ile Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Mersin Üniversitesi Edebiyat Fakülteleri'nin Arkeoloji Bölümleri'nden çok sayıda öğrencinin katılımıyla gerçekleştirildi.

A) ATHENA TAPINAĞI KAZI ÇALIŞMALARI (Çizim: 1, Resim: 1-5)

Phokaia Athena Tapınağı ilk kez Ord.Prof.Dr. Ekrem Akurgal başkanlığındaki ikinci dönem kazıları sırasında yeri saptanmış ve kazılmıştı. Söz konusu kazılar tarafımızdan 1998 yılından itibaren yeniden ele alındı³. Phokaia Athena Tapınağı'nın İon dünyasının en eski tapınaklarından biri olması nedeniyle yarım kalan kazı çalışmalarına yeniden başlandı. Bu çalışmalarda tapınağa ilişkin kalıntıların ortaya çıkarılması, bir bölümünün yeniden ayağa kaldırılması ve İon tapınak mimarlığı kronolojisine yeni boyutların getirilmesi amaçlanıyor. Batıda en çok koloni kuran kentlerden biri olan Phokaia'nın en önemli tapınağında yapılacak kazılar sonunda elde edilecek veriler, oldukça önemli görünüyor. Bu veriler, İon mimarlığına değişik bir boyut, Aiol mimarlığı diye adlandırılan kavrama da yeni bir bakış açısı getirecek niteliktedir.

Tarafımızdan 1998 yılında yeniden ele alınan Athena Tapınağı çalışmaları, Foça Cemil Midilli Lisesi'nde hâlâ eğitimin aktif olarak sürmesi nedeniyle tapınak alanının batısında yürütülüyor. 2006 yılı açmaları, Arkaik Dönem podium duvarının batısında bu podium duvarı ile Roma Döneminden Osmanlı Döneminin içine kadar sürekli kullanılan sur duvarı arasında kalan üçgen biçimindeki alanda gerçekleştirildi. Athena Tapınağı'nda 2006 yılında yapılan çalışmalar 2005 yılı çalışmalarının devamı niteliğindedir. Çünkü 2005 yılında kazılan alanların komşu plan kareleri kazıldı. 2006 yılı açmaları, sözü edilen alan içerisinde 2005 yılı plan karelerinin güney ve güneybatısında yer alır. 2006 yılında K9, H8, H9, G8, G9, F9 plan karelerinde çalışıldı.

Athena Tapınağı kazı çalışmalarına 20.07.2006 günü başlandı⁴. Athena Tapınağı'nın ortaya çıkarılan mermer ve tuf taşından bloklarının kolayca taşınabilmesi amacıyla, kazılar bölüm bölüm yapıldı. Bu çalışmalar A grubu ve B grubu çalışmaları olarak gerçekleştirildi. A grubu çalışmaları G8, H8, K9 açmalarında, B grubu çalışmaları ise ağırlıklı olarak G9 ve H9 açmalarında yapıldı.

3 Ö. Özyiğit, " 1998 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları ", 21. Kazı Sonuçları Toplantısı (Bundan sonra: KST) 2, Ankara 2000, 33-46, Çizim: 1-2, Resim: 1-13.

4 Athena Tapınağı'ndaki çalışmalar Arkeolog İbrahim Günerhanal, Arkeolog Onur Özsoy ve Arkeolog Uygur Akın tarafından yürütüldü.

A GRUBU ÇALIŞMALARI

A grubu çalışmaları içerisinde H8 ve K8 plan karelerindeki stratigrafik çalışmalar önemli sonuçları ortaya koydu (Resim: 1). Bu alanda 4.90 m. seviyesinden 1.94 m. seviyesine kadar çalışıldı. Katmanlaşma kazısı, kesite göre gerçekleştirildi. En üstteki Osmanlı Dönemi katmanının daha önceleri açılmış olan çukurlar tarafından tahrip edildiği gözlemlendi. Bizans Dönemine ait katmanlara, geç dönem suruna yakın bir konumda rastlandı. Roma Dönemi tapınağının Bizans Dönemi içerisinde yıkıldığını gösteren katman, 4.00 m. den başlayarak 2.27 m. ye kadar iniyordu. Yaklaşık Bizans Döneminin ortalarına ait bu katman içerisinde Roma Dönemi tapınağına ilişkin mermerden bir alınlık parçası ele geçirildi. Daha altta ise 3.10 m. seviyesinde sur duvarına bitişik *terra sigillata* üreten bir atölyeye ait bir fırın bulundu (Resim: 2). Ağzı doğuya bakan bu fırının büyük ölçüde tahribat gördüğü anlaşıldı. Tabanı ise 2.60 m. seviyesindeydi. 2 numaralı fırın olarak adlandırılan bu fırının korunmuş uzunluğu 2.96 m., genişliği ise 1.93 m. dir. Duvar örgüsünde toprak ve kireç harç birlikte kullanılmıştır. Fırının yakın çevresinde *terra sigillata* seramik çöplüğü ele geçirildi. Fırının dayanmış olduğu surun fırın zamanında var olduğu, bu nedenle bu surun daha eskiye gitmesi gerektiği anlaşıldı. Bu katmanların altında bulunan ve 3.94 m. den başlayarak eğimli olarak 1.94 m. ye kadar doğudan batıya doğru üst seviyesi alçalan tabaka ise Arkaik Dönem tapınağının tahrip tabakasıdır. Burada ele geçirilen en geç seramikler, İ.S. 2.yüzyılın son çeyreğine aittir. Bu katmanda arkaik tapınağına ilişkin önemli heykeltıraşlık örnekleri ve mimarî buluntular ele geçirildi. Özellikle 2005 yılında karşımıza çıkan *griffon*ların diğer örnekleri bulundu (Resim: 1). G8 plan karesinde Arkaik Dönem tapınağının tahrip tabakasına ilişkin önemli mimarî bloklar ele geçirildi. Tümü tuf taşından olan bu buluntular içerisinde İon başlığı parçaları, *toikhobate* örnekleri, sütun tamburları, *toruslu* sütun tamburları, cella duvarını oluşturan bloklar, arşitrav ve Lesbos *kymationu* taşıyan friz blokları ile karşılaşıldı (Resim: 3). G8 açmasındaki tüm bu mimarî elemanlar, Arkaik Dönem tapınağının podium duvarına bitişik üçgen biçimindeki payandanın önünde ele geçirildi (Resim: 4).

B GRUBU ÇALIŞMALARI

2006/B grubu kazı çalışmaları G9-H9 karelerinde, sur duvarı önünde 6.5 x 5.0 m. ölçülerinde 23.11.2006 ve 14.12.2006 tarihleri arasında gerçekleştirildi (Resim: 5).

Kesitlerdeki tabakalaşmalar göz önünde bulundurularak I A (Osmanlı Dönemi), I B (Bizans ve Roma Dönemi tapınağının tahrip katmanı), II A (Roma Dönemi tapınağının ayakta kaldığı zamana ilişkin katman) ve II B (Roma Dönemi tapınağının yapım evresi) tabakaları kazıldı.

I A tabakası, 4.97-4.00 m. kodları arasında saptanmış olup I B tabakasını kısmen tahrip ederek oluşmuş Osmanlı Dönemi tabakasıdır.

I B tabakası, alanın kuzey bölümünde daha belirgin olup 4.42-3.00 m. kodları arasında yer alır. Bu tabaka Bizans Dönemi ve Roma Dönemi tapınağının tahrip katmanı olarak belirlendi. Bizans Dönemi kiremitleri ele geçirilen en geç malzemedir. Roma Dönemi tapınağına ait mermer sima bloğu da bu tabaka içerisinde yer alır. Buluntular ışığında Roma Dönemi tapınağı bu evrede yıkılmış olmalıdır.

Sima bloğu 12 ton ağırlığında olup tapınağın batı alınlığına aittir. Bunun altından gelen malzeme genelde Geç Roma dönemi çatı kiremitleri, *terra sigillata*, İ.S. 7. yüzyıla ait sık yivli seramik parçaları, Bizans Dönemi çatı kiremitleri ile daha erken malzeme olarak Arkaik ve Klasik Dönem seramik ve kiremit parçalarıdır. Buradan ele geçirilen buluntulara göre de Roma Dönemi tapınağının yıkımını Bizans Dönemi kiremitlerine göre tarihlemek mümkündür.

II A tabakası, alanın güney ucunda 4.28 m. kodundan, kuzey ucundan ise 3.00 m. kodundan başlamaktadır. Tüm tabakalar gibi güneydoğudan kuzeybatıya doğru eğimlidir. Güney uçta 3.55 m.de kuzey uçta 2.80 m.de sona ermekte olup Roma Dönemi tapınağının ayakta kaldığı zamana ilişkin katmandır. Genellikle Geç Roma Dönemi malzemesi ile daha eskiye giden malzeme içeren bu tabaka aynı zamanda bölgede saptanan 3 adet *terra sigillata* üretim fırınına da içine almaktadır. Roma dönemi tapınağının önemini ve işlevini yitirdiği Geç Roma Döneminde bölge, *terra sigillata* üretim alanı olarak kullanılmıştı. Ortaya çıkarılan fırınlar ve Geç Roma Dönemi *terra sigillata*larının çevredeki yoğunluğu, bu görüşü kanıtlar.

II B tabakası Roma Dönemi tapınağının yapım evresidir. Bu tabaka 3.55 m. kodunda başlamaktadır. Toprak yapısı incelendiğinde yoğun mermer yongalar, kireç tortuları ve irili ufaklı çok sayıda taş parçaları dikkati çeker. Kazılar sırasında ele geçirilen buluntular, genelde Roma Dönemi İ.S. 2. yüzyıla ait gövdesi geniş yivli seramikler, Arkaik ve Klasik Döneme ilişkin seramik ve kiremit parçalarıdır. Ele

geçirilen en geç malzemenin İ.S. 2. yüzyıla ait olması, Roma Dönemi tapınağının bu tarihlerde inşa edilmiş olabileceğine işaret eder.

GEÇ ROMA DÖNEMİ TERRA SİĞİLLATA FIRINI (3 NUMARALI FIRIN)

2006/A bölümü kazısında saptanan 2 numaralı fırının benzeri olan 3 numaralı fırın 2006/B grubu kazılarında ortaya kondu. 2 numaralı fırın gibi toprağa açılan çukur içine inşa edilen fırın, diğerine göre daha iyi durumdadır. Fırının güney ve batı duvarlarının bazı bölümleri, üstüne inşa edilen Bizans yapısı nedeniyle tahribata uğramasına karşın, kuzey, doğu ve güney duvarının bir bölümü iyi korunmuştur. II A (Roma tapınağının ayakta kaldığı zamana ilişkin katman) tabakası içerisinde yer alan ancak II B tabakası olan Roma tapınağının yapım evresini tahrip ederek oluşturulan fırının çapı (kuzey-güney iç duvarları arası) 2.15 m. olup tabanı 2.35-2.30 m. kodlarında bulunan kireç tabandır. Duvar örgüsünde toprak harç ve kireç harç birlikte kullanılmıştır. Duvarların korunan en yüksek bölümü kuzeyde 1.30 m., kuzeybatıda 0.50 m.dir. Fırının en üst kodu 3.60 m., en düşük kodu 2.80 m.dir.

B) III. DERECE ARKEOLOJİK SİT ALANLARINDAKİ KAZILAR

(Çizim: 2, Resim: 6 -13)

İzmir İli, Foça İlçesi, İsmetpaşa Mahallesi, 150 ada 62 parselde III. Derece Arkeolojik Sit Alanı'nda yapılan kazı çalışmalarına 24 Ağustos 2006 tarihinde başlandı⁵. Daha önceki yıllarda kazıların yapıldığı arazide yer alan dört açmanın üçünde kesitlerden düşen toprağın alınması ve temizlik çalışması işi ile çalışmalara başlandı. Parseldeki genel temizlik çalışmasından sonra 15 Eylül 2006 tarihine kadar kazı çalışmaları yürütüldü (Çizim: 2).

5 Kazı başkanlığımıza 22 Ağustos 2006 günü çevre sakinleri tarafından yazılan ihbar dilekçesinde " ... ait olduğu söylenen arazide geceleri birtakım adamların gizli gizli çalıştıklarını ve bunların mezar açarak define aradıklarına şahit oluyoruz. " ifadesi üzerine söz konusu arazide iki gün sonra çalışmalara başlandı. Söz konusu alanda yapılan temizlik ve kazı çalışmalarına arkeologlar Uygur Akın, Onur Özsoy, Murat Fırat'ın kontrolünde Ege, Dokuz Eylül, Adnan Menderes ve Mersin Üniversiteleri'nin Arkeoloji Bölümleri'nde öğrenim gören öğrenciler katıldı.

Foça İlçesi, İsmetpaşa Mahallesi, 150 Ada 62 Parselin Genel Konumu

Söz konusu parsel antik kentin ve modern yerleşimin ortasına yakın olup güney bitişiğinde I. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde olan Roma Dönemi seramik depozit tepesi yer alır. Bu tepede 1989 ve 1990 yıllarında yapılan kazılarda önemli sonuçlar elde edilmiştir⁶.

Yine aynı adanın hemen kuzeyinde 150 ada, 48 parselde de 1995 ve 1996 yıllarında yapılan kazılarda İ.Ö.7.yüzyıla ait bir *megaron* tam plan verecek biçimde ele geçirildi. Bunun yanı sıra bu parselin de Geometrik Dönemden Bizans Dönemine kadar yerleşim gördüğü anlaşıldı⁷.

6 150 ada, 62 parselin güneyindeki bitişik sit alanı, I.Derece Arkeolojik Sit Alanı olup Roma İmparatorluk Döneminde seramik çöplüğü olarak kullanılmıştır. 150 ada, 62 parsel içerisindeki kültür katmanları da I.Derece Arkeolojik Sit Alanı olan bu seramik çöplüğü tepesiyle aynı kültür katmanlarını gösterir. Bugünkü yerleşimin kuzeyinde, Çifte Kayalar Tepesi'nin batısında, asfalt yolun yanında bulunan bu tepe üzerinde 1989-1990 yıllarında kazı çalışmaları yapıldı. Denizden yüksekliği 9.23 m. olan bu tepenin binlerce çanak çömlek parçalarının, cürufların ve bozuk üretimlerin bulunması, Antik Dönemde Phokaia'nın seramik üretim mahallesinin bu çevrede olduğunu ortaya koyar. Yapılan kazılarda Arkaik ve Klâsik Dönem yerleşimlerinin Seramik Çöplüğü Tepesi'ne kadar uzandığı anlaşıldı. Buna göre, Arkaik ve Klâsik Dönemlerde bu alan da kent duvarı içinde kalmış olmalıdır. Klâsik dönemin sonundan Roma İmparatorluk Döneminin bitimine, yani İ.Ö.4.yüzyılın sonlarından İ.S.1.yüzyılın ortalarına kadar bu alanın mezarlık (nekropolis) olarak kullanıldığı anlaşıldı. 1989 yılı kazılarında tuf taşından lâhitlere ve çatı kiremitlerinden yapılmış kiremit mezarlara rastlandı. Bu mezarlar genellikle Erken Hellenistik Döneme tarihlenirler. Bunlardan biri İ.S.30-40 yıllarında yeniden kullanıldı. İkinci kez kullanılan bu mezarda Hellenistik mezarlara göre zengin buluntular ele geçirildi. Bu mezar seramik çöplüğü için "terminus post quem" dir ve bu alanın seramik atölyeleri tarafından çöplük alanı olarak kullanılması bu tarihten hemen sonradır. Söz konusu alan, İ.S.1.yüzyılın ortalarından az sonra nekropolis olarak kullanılmaktan vazgeçildi. Çevredeki seramik atölyelerinin fırınlarındaki bozuk üretimlerini, cüruflarını ve kırılmış olan çanak çömleklerini attıkları bir yer oldu. Yüzyıllar boyunca üst üste atılan bu yığınlarla bir seramik tepesi oluştu. Yapılan kazılar bu çöplük tepesinin, Roma Döneminde günlük kullanım kaplarını üreten atölyelerin kırık ve bozuk üretimlerini atmaları sonucunda oluştuğunu ortaya koydu. Buradaki kazılarla, şimdiki değin üzerinde fazla çalışılmamış olan Roma Dönemine ait günlük seramiğin kronolojisini kurmak amaçlandı. Seramik çöplüğü tabakaları, bir höyükteki kültür tabakalarından ayrılık gösterir. Kuyu ve sarnıçların içinde oluşan tabakalardan da ayrı bir oluşuma sahiptir. Seramik çöplüğü içindeki tabakalardan her biri fırınlarda bozuk olarak üretilmiş veya kırılmış olan malzemenin atımını gösterir. Her bir tabaka türdeş nitelikte malzeme içerdiği için mezarlar ve batık gemiler gibi toplu buluntu özelliğine sahiptir. Bu özelliğin seramik kronolojilerinin saptanmasında büyük bir önemi vardır. Örneğin 1990 yılı kazılarında bir açmada tam 15 ayrı atım tabakası saptandı: Ö.Özyiğit, "1989 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", XII. KST I, Ankara 1991, 127-139, Çizim: 1-15, Resim: 1-10; aynı yazar, "1990 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", XIII. KST II, Ankara 1992, 99-106, Çizim: 3-4. Resim: 1-16.

7 Roma Dönemi seramik çöplüğünün ve 150 ada, 62 parselin kuzeyinde bulunan söz konusu parselde 1995 ve 1996 yıllarında yapılan kazılarda bir *megaron* ortaya çıkarıldı. Bu yapı

Parselin doğusunda ise 1092 ada 1 ve 2 parsellerde 2003 yılında İzmir Müze Müdürlüğü tarafından yapılan kazılarda önemli buluntular elde edilmiş ve söz konusu parselin büyük bir bölümü I. derece arkeolojik sit alanı olarak önerilmiştir.

İsmet Paşa Mahallesi 150 ada 62 parselin çevresinde yapılan kazılarda söz konusu alanın Phokaia antik kentinin surlarının içerisinde ve orta yerine yakın bir alanda konumlandığı Geometrik Dönemden Bizans Dönemine kadar iskân gördüğü, bu alanın Arkaik ve Klâsik Dönem kentlerinin üzerinde Hellenistik nekropolisin bulunduğu, Roma Döneminde ise seramik atölyelerinin depozitlerinin atıldığı bir yer olduğu anlaşıldı. Böylesine yoğun arkeolojik malzemenin olduğu yerlerde taşınır taşınmaz çok sayıda kültür varlığının ele geçmesi de doğaldır. Söz konusu 150 ada 62 parsel de bu özelliğindedir.

Üç açmada yürütülen çalışmalarda Roma Dönemi seramik çöplüğü altında toplam dokuz adet lâhit mezar, iki adet kiremit mezar ve bir adet lâhit kapaklı taş örgü mezara rastlandı. Ayrıca iki ve üç numaralı açmalarda doğu-batı doğrultusunda uzanan Arkaik Döneme ait mimarî yapılarla karşılaşıldı.

24 Ağustos-15 Eylül 2006 tarihleri arasındaki çalışmalar, İzmir Müze Müdürlüğü'nce 1994, 1997 ve 2003 yıllarında yapılan kazılar sonucu açılan üç

bu güne kadar Foça'da ele geçirilmiş tam plan veren en eski yapılardandır. Doğu-batı doğrultusunda uzanan *megaron* batıya bakar. İ.Ö.7.yüzyılın sonlarında inşa edildi ve yaklaşık yüz yıl kullanıldı. İ.Ö.5.yüzyıl başlarında terkedilmiş olmalıdır. Bu *megaron* İ.Ö.7. ve 6.yüzyıllarda Phokaia yerleşiminin, kuzeyde buralara kadar uzanmış olduğunu ortaya koydu. Önünde iki sütunlu bir ön odası bulunuyordu. Sütunların kaidelerinden yalnızca biri ele geçirildi. Bunlar büyük olasılıkla İon stilineydiler. Ön odanın arkasında bir ara bölüm vardı. Onun arkasında ise asıl yaşama mekânı olan büyük oda yer alıyordu. 12.45 m. uzunluğa, 6.45 m. genişliğe sahip olan *megaron* yaklaşık 80 m² lik bir alana yayılıyordu. Yapının genişliğinin uzunluğuna oranı 1/2 dir. Bu, Bayraklı'daki büyük *megarona* ait orandır. Yapının çevresinde ve önünde avlusu vardı. Avlunun taş plakalı döşeme izlerine kuzey ve güney yönlerde rastlandı. Söz konusu alanda yapılan kazılarda *megarondan* daha eskiye giden Subgeometrik (İ.Ö. 7.yüzyılın ilk yarısı) yapı kalıntılarıyla da karşılaşıldı. Yapılan kazılarda *megaronun* terk edilmesinden sonra bu alanın İ.Ö. 5. yüzyılda *nekropolis*, İ.Ö. 4. yüzyıl ve İ.Ö. 3. yüzyılın ilk yarısında ise kiremit ve seramik atölyesinin çöplüğü olarak kullanıldığı anlaşıldı. Hellenistik ve Erken Roma İmparatorluk dönemlerinde (İ.Ö. 2. yy.-İ.S.1. yy.) yine *nekropolis* olarak kullanılan bu alanın Geç Roma Dönemine tarihlenen seramik çöplükleri nedeniyle, yine seramik atölyeleri tarafından kullanılmış olduğu saptandı: Ö.Özyiğit, " 1995 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları ", XVIII. KST II, Ankara 1997, 5-9, Çizim: 2-5, Resim: 8-15; aynı yazar, "1996 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", XIX. KST I, Ankara 1998, 770-772, Resim: 18-22.

adet açmada gerçekleştirildi; yeni bir sondaj alanı kazılmadı⁸. Parsel üzerinde daha önce açılmış bu açmalardan parselin güneydoğusunda yer alan açma, 1. No.lu açma, 1.No.lu açmanın kuzeyinde yer alan açma, 2.No.lu açma, 2.No.lu açmanın batısında açılan açma ise 3.No.lu açma olarak tarafımızca adlandırıldı. İzmir Müzesi tarafından kazılan açmaların kenarlarına atılan toprak yığınları arasında çok sayıda seramik parçası ile tuf taşından yapılmış lâhitlere ait parçalar bulunduğu görüldü. Önceki yıllara ait bu atım toprağından yoğun miktarda Roma Dönemi seramikler toplandı. Ayrıca bu topraklar içerisinde bronz sikke de ele geçirildi.

I NUMARALI AÇMA

Parselin güneydoğu köşesinde yer alır. Parseldeki çalışmalara 24 Ağustos 2006 tarihinde bu açmada başlandı. 5.40 m. x 5.00 m. ölçülerindeki I numaralı açma, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanır. Parseldeki hiçbir açmanın yönleri birbirini tutmaz. İlk kez İzmir Müzesi elemanları tarafından 1994 yılında kazılmış olan bu açmada Roma Dönemi seramik çöplüğü depozitleri altında Hellenistik Dönem nekropolisinin varlığı ortaya konuldu⁹. İ.Ö. 2. yüzyıla ait tuf taşından bir lâhit İzmir Müzesi arkeologları tarafından açıldı. Lâhdin içerisinde iskeletin yanında ölü hediyesi olarak pişmiş topraktan *unguentarium* ve fincanlar ele geçirildi. Kazılar sırasında ikinci bir lâhdin görünmesi üzerine parsel sahibi tarafından çalışmalara son verildi.

8 24 Ağustos 2006 günü İzmir İli, Foça İlçesi, İsmetpaşa Mahallesi, 150 ada, 62 parselde kazılara başlamamız üzerine arazi sahibi kazı alanına gelerek tarafımıza İzmir İl Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından alınan kurul kararı üzerine kendisinin Butik otel inşaatına başlamak üzere olduğunu tarafımıza ifade etti. Gerçekten de arazi sahibinin söylediği gibi tarafımıza kesinlikle bildirilmemiş olan bir kurul kararı varlığının olduğu anlaşıldı. İzmir İl Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 08.03.2006 tarih ve 1905 sayılı kararında " ...III. (üçüncü) Derece Arkeolojik Sit Alanı içinde kalan 150 ada, 62 parselde kayıtlı taşınmazla ilişkin Koruma İmar Planı koşullarına göre yapılaşmaya gidilebileceğine, karar verildi." ifadesi bulunuyor. Söz konusu kararda imzası bulunan üyeler: Prof.Dr. Çınay Atay (Başkan), Refika Erkızan (Başkan Yardımcısı), Yrd.Doç.Dr. Akın Ersoy (Arkeolog), Yrd.Doç.Dr. Harun Ürer (Sanat Tarihçisi), Necdet Beşbaş, Mustafa Demirbaş, Gökhan Demirağ (Foça Belediye Başkanı), Mehmet Tuna (Arkeolog ve İzmir Arkeoloji Müzesi Müdürü).

9 Foça İlçesi, İsmetpaşa Mahallesi 30 pafta, 150 ada, 62 parselde ilk kez yapılan kazılar, İzmir Müzesi elemanları Yusuf Gül ve Ece Işık tarafından 20-26 Ekim 1994 tarihlerinde gerçekleştirildi. Kazıcılar durumu İzmir Müze Müdürlüğü'ne 09.11.1994 tarihini taşıyan bir raporla bildirdiler.

I numaralı açmada 2003 yılına kadar bir çalışma yapılmadı. İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu 12.03.2003 gün ve 11436 sayılı, ayrıca 22.10.2003 gün ve 12123 sayılı kararlarıyla Kazı Başkanı olarak tarafımızın görüşünü almadan bu açmadaki lâhitleri kaldırma kararı aldı¹⁰.

Kültür Katliamı ve Failerin Aklanması (Resim: 6 – 9)

İzmir Arkeoloji Müzesi, yukarıda sözü edilen Kurul Kararları gereği lâhitleri kaldırma işlemini 13-15 Kasım 2003 tarihinde büyük bir katliam yaparak gerçekleştirdi. I numaralı açmada iş makinesiyle yapılan çalışma sırasında 1994 yılında müze kazıları sırasında ortaya konulan lâhitler parçalanarak çıkarıldı. Öte yandan yine aynı açmada sekiz adet tüf taşı lâhit ile bir adet kiremit mezar da iş makinesiyle büyük ölçüde tahrip edildi¹¹. İzmir Arkeoloji Müzesi elemanları tarafından I numaralı açmada yapılan kültür katliamı, Şehir Plancıları Odası İzmir Şubesi tarafından 17.11.2003 günü yapılan bir basın toplantısıyla kamu oyuna sergilendi. Kültür ve Turizm Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı tarafından görevlendirilen bir müfettiş, Manisa, Efes ve Bergama Müzeleri'nde çalışan

10 İzmir II Numaralı Koruma Kurulu'nun, söz konusu kararları inşaatın yapılmasına zemin hazırlamak için aldığı son derece açıktır. İzmir II Numaralı Koruma Kurulu'nun bu kararları 2863 sayılı yasaya aykırıdır. Çünkü yasanın 6.maddesine göre *nekropolisler* korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarıdır. Lâhitlerin kaldırılması kararlarıyla antik *nekropolisin* bütünlüğünün bozulduğu gerçeği ortadadır. *Nekropolis* oluşturan bir takım mezarların içinden alınarak bütünden kopartılması 2863 Sayılı Yasanın 6. maddesine aykırıdır. Ayrıca Koruma Yüksek Kurulu'nun 5.11.1999 gün ve 658 sayılı ilke kararının 3ç maddesine göre Kazı Başkanı'nın görüşünün alınması zorunludur. Lâhitlerin taşınması için Kazı Başkanı olarak tarafımıza hiçbir zaman başvurulmadı. Oysa 2863 sayılı yasanın 57. maddesine göre, Koruma Kurulları, Koruma Yüksek Kurulu'nun ilke kararları çerçevesinde karar almak zorundadır. Bu konuda da İzmir II Numaralı Koruma Kurulu 2863 Sayılı Yasa'ya muhalefet etmiş bulunuyor. Mezarların taşınmasıyla ilgili İzmir II Numaralı Koruma Kurulu'nun 12.03.2003 gün ve 11436 sayılı kararında arkeolog olarak Prof.Dr. Abdullah Yaylalı ve Prof.Dr. Ersin Doğer'in imzalarının olduğu görülüyor. Yine aynı konuda, yani mezarların kaldırılmasıyla ilgili olarak İzmir II Numaralı Koruma Kurulu'nun 22.10.2003 gün ve 12123 sayılı ikinci kararında şu üyelerin imzaları yer alıyor: Prof.Dr. Abdullah Yaylalı (Başkan-Arkeolog), Prof.Dr. Bozkurt Ersoy (Başkan Yardımcısı-Sanat Tarihçisi), Prof.Dr. Ersin Doğer (Arkeolog Üye), Muzaffer Ağluç (Foça Belediyesi Temsilcisi).

11 İzmir Müze Müdürlüğü'ne sunulan 08.12.2003 günlü Hüseyin Teoman ve 27.02.2004 günlü Güngör Gürkan ve Hüseyin Teoman imzalı raporlar, yukarıda ayrıntılarıyla ortaya konan kültür katliamını yapan faileri açıkça ortaya koymaktadır.

arkeologlardan bir tespit komisyonu oluşturdu. Tespit komisyonu gerçeklere aykırı raporuyla kültür katliamını yapan İzmir Müzesi elemanlarını akladı¹².

Foça Kazı Başkanlığının Foça 150 Ada, 62 Parselle İlgili Raporları

İzmir II Numaralı Koruma Kurulu'nun parselde yapılanma kararını aldığı 08.03.2006 tarih ve 1905 sayılı kararından önce, sözü edilen parselle ilgili tarafımızdan dört adet rapor düzenlendi ve bu raporlarımızın hiçbiri Koruma Kurulu tarafından dikkate alınmadı. Kurul yapılanma kararını doğrudan verdi. Koruma Kurulu Müdürlüğü'nde bulunan ve göz ardı edilen raporlarımız şunlardır:

- 1- İzmir Müze Müdürlüğü'ne yazılan 3.12.1994 tarihli rapor.
- 2- İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Müdürlüğüne yazılan 15.10.2002 tarihli rapor.
- 3- İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü'nün 02.12.2004 gün 1426 sayılı yazısı üzerine 30.12.2004 tarihli düzenlenen rapor.

12 Lâhitlerin tahrip edilmesiyle ilgili olarak Manisa Müzesi Arkeoloğu Sadrettin Atukeren, Efes Müzesi Arkeoloğu A.Semih Tulay ve Bergama Müzesi Arkeoloğu Tülin Becer tarafından oluşturulan tespit komisyonunun 29.12.2003 günlü raporu gerçeği yansıtmamaktadır. Söz konusu raporda "Taşıma çalışmaları sırasında, lâhitlerden bir tanesinin sağlam olarak kaldırıldığı, diğerinin ise bulunduğu sırada derin çatlak ve kırıklara sahip olması nedeniyle kaldırılması sırasında dağılmasının normal olduğu, bu nedenle kırıklar hâlinde taşınmasında herhangi bir meslekî hata ve kastın olmadığı kanaatindeyiz " ve " Ayrıca yapılan bu çalışmada lâhitlerin kazı çukurundan çıkarılması için iş makinelerinin kullanılması da doğaldır." denmektedir. Bu ifadeler doğru olmayıp gerçeği yansıtmamaktadırlar. Çalışmalarda iş makinesinin kullanım biçimi ve amacı önemlidir. İş makinesi kötü yanlış ve kasıtlı kullanılırsa kültür varlıklarını imha eder. Nitekim öyle de oldu. Lâhitler kırık ve çatlak bile olsa, palaskayla sarıldıktan sonra iş makinesiyle kaldırıldığında hiçbir zaman zarar görmezler. Nitekim gerek kazı sonuçlarından anladığımızı göre, gerekse komşuların ifadelerine göre palaska kullanılmamış, yalnızca iş makinesinin kazıcı olan bölümü (ekskavatör) ile lâhitler çıkarılmaya çalışılmış, daha doğrusu yok edilmiştir. Parçalanmış lâhitlerin ise, aynı açmanın içine toprakla örtülerek saklandığı saptandı. Foça kazı ekibinin yaptığı çalışmalar bu işi açıkça ortaya koydu. Öte yandan aynı rapordaki " lâhitlerin kaldırılması sırasında kazı alanındaki Roma Dönemi seramik çöplüğüne zarar vermediği görülmüştür." ifadesi de tamamen gerçek dışıdır. Çünkü sağa sola atılan seramik çöplüğü depozitlerine ait on binlerce parça, seramik çöplüğü katmanlarının yok edildiğini ortaya koymaktadır. İmza sahibi kişilerin (Hüseyin Teoman ve Güngör Gürkan) kasıtlı olarak gerçek dışı rapor düzenledikleri Phokaia kazı ekibinin yapmış olduğu kazılar sonucunda ortaya çıktı. Komisyon raporunu düzenleyen kişiler (Sadrettin Atukeren, A.Semih Tulay ve Tülin Becer), yanıltıcı raporlarıyla İzmir Müze Müdürlüğü elemanlarını aklamış ve Kültür ve Turizm Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı da yanıltılmış bulunuyor.

4- Kültür ve Turizm Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı ile Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne yazılan 03.02.2005 günlü rapor.

Söz konusu raporlarda sürekli olarak ilke kararlarına aykırı hareket edildiği, Arkaik Dönemden Roma Dönemi içerisine kadar yoğun buluntuların var olduğu, İzmir Müzesi tarafından kazıların eksik yapıldığı, Koruma Kurulu'nun Kazı Başkanı'nın görüşünü almadan *nekropolis* parçalama kararı aldığı, İzmir Müzesi elemanı tarafından lâhitlerin parçalanarak çıkarıldığı, kültür katliamını yapanların düzmece bir raporla aklandığı tüm raporlarımızda ifade edilmesine karşın, İzmir II No.lu Koruma Kurulu 08.03.2006 gün 1905 sayılı kararı ile arazide yoğun arkeolojik malzemenin bulunduğu ve büyük bir bölümü hâlen kazılmamış alanın üzerinde yapılanma izni verdi. Bu raporlarda söz konusu parselin, güney bitişiğinde kalan ve I.Derece Arkeolojik Sit Alanı olan Roma Dönemi seramik çöplüğü tepesiyle ilgili aynı kültür katmanı özelliklerini gösterdiği ifade edilmektedir. Buna göre en altta Klâsik Dönemde de varlığını sürdürmüş olan Arkaik Dönem kentine ilişkin poligonal taşlarla örülen mimarlık örnekleri, onun üstünde taş lâhitler ile kiremit mezarlardan oluşan Hellenistik Dönem nekropolis, onun da üzerinde Roma İmparatorluk Dönemi seramik atölyelerine ait çöplük depozitleri bulunuyor. Bu katmanlaşma 150 ada, 62 parselin daha kuzeyinde yer alan 150 ada, 48 parseldeki İ.Ö.7.yüzyıla ilişkin *megaron*un ele geçirildiği parseldeki katman özellikleriyle de aynıdır. Gerek Roma seramik çöplük tepesi, gerekse 150 ada, 48 parsel I.Derece Arkeolojik Sit Alanı'dır. Bu iki I. Derece Arkeolojik Sit Alanı'nın arasında kalan 150 ada, 62 parsel de aynı nitelikleri gösterir. Bu parselde tarafımızdan gerçekleştirilen kazılarda yeni bir açma kazılmadı; yalnızca İzmir Müzesi arkeologlarının açtığı açmalarda daha derine inildi. İzmir Müzesi elemanlarının bulamadığı ya da bulmak istemediği kalıntı ve buluntuların, parselde kazılmamış alanlarda yoğun olarak devam ettiği anlaşıldı.

İzmir I Numaralı Koruma Kurulu'nun Göz Ardı Edilen Kararları

İzmir Müzesi'nin yapmış olduğu kazılar üzerine İzmir I. Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, 24.04.1998 gün ve 7195 sayılı ve 2.11.2000 gün ve 8887 sayılı kararları aldı. Bu kararlarda yapılan sondaj kazılarının yeterli olmaması nedeniyle ilgili ilke kararı doğrultusunda kazıların Foça Kazıları Başkanlığı denetiminde yeniden yapılmasına karar verdi. Ne yazık ki antik Phokaia kentinin İzmir II Numaralı Koruma Kurulu'nun yetkisi alanına girmesinden sonra, İzmir II Numaralı Koruma Kurulu, İzmir I Numaralı Koruma Kurulu kararlarını hiçe sayarak doğrudan yapılanma kararı aldı.

I Numaralı Açma'da 24 Ağustos-15 Eylül 2006 Tarihleri Arasında Gerçekleştirilen Bilimsel Kazılar (Resim: 10 – 11)

Parselin güneydoğu köşesinde yer alan 5.40 X 5.00 m. ölçülerindeki açmada 4.51 m. seviyesinden 1.36 m. koduna kadar çalışıldı. Arazi genelinde görülen İ.S.2. ve 3. yüzyıl Roma çöplüğü tabakasının en üst kodu bu açmanın bulunduğu kesitlerde saptandı. Bu alanda Roma seramik çöplüğüne ait yoğun miktarda kaba seramik örnekler ile karşılaşıldı. İ.S. 3. yüzyıla ait olabilecek çömlekler tavalar, maşrapalar, çömlekçi diskleri, testiler, tabaklar ve çatı kiremitleri ele geçirildi.

Arazi güneydoğu – kuzeybatı yönünde aşağı doğru eğimlidir. Roma seramik çöplüğünün altında Hellenistik Dönem mezarlarının yer aldığı görüldü. Açma içerisinde sekiz lâhit mezar, bir adet de kiremit mezar saptandı. Lâhitlerden kuzey – güney doğrultulu üç tanesi açmanın güney kesitine girmektedir. Tüm mezarların 2003 yılında İzmir Arkeoloji Müzesi'nin kepçeyle yapmış olduğu kazıda büyük ölçüde tahribat gördüğü anlaşıldı. Mezarlardaki ölü hedyeleri genellikle pişmiş topraktan yapılmış *unguentarium*lar olduğu görüldü. Seramik buluntular Roma Dönemi seramik çöplüğü malzemesi ile daha erken dönemlere ilişkindir. En erken malzeme İ.Ö. 7. yüzyıl seramik örnekleridir. Bu açmada Arkaik ve Klâsik Dönemlere ilişkin mimarî yapı kalıntıları daha aşağı seviyelerde yer alıyor.

Çalışma sırasında 2.61 m. seviyesine inildiğinde, bu açmada 1 No.lu mezar olan tuf taşından yapılmış lâhdin kapağı ortaya çıktı. Bir numaralı lâhit 2.05 m. uzunluğa 0.80 m. genişliğe, kapağı ile birlikte 0.71 m. yüksekliğe sahiptir. Kapak yüksekliği 0.27 m., tabanının oturduğu seviye, 1.63 m. idi. Lâhdin içerisinde birkaç parça seramik ile karşılaşıldı. Lâhdin daha önceden tahrip edilmiş olduğu içerisinden gelen modern atıklardan anlaşıldı. İçindeki iskeletin de büyük bir bölümünün tahrip edilmiş olduğu belirlendi. Bu sondajın içerisindeki mevcut toprak yığınları arasında 1 No.lu lâhdin kapağına ait parçalar bulundu ve tamamlanabilenler yerine kondu. 2003 yılı Kasım ayında İzmir Müze Müdürlüğü tarafından yapılan çalışmalar sırasında lâhdin iş makineleriyle büyük tahribata uğratıldığı ve kapağının tamamen kırıldığı, ana gövdesinin ise zarara uğratıldığı saptandı.

Açma içerisinde kuzey bölüme doğru genişlenildikçe yaklaşık 0.20 m. kuzeyde 2.45 m. seviyesinde 2 No.lu lâhit mezarla ile karşılaşıldı. Bu mezar da 1. No.lu lâhdin hemen yanında ve aynı özelliktedir. Doğu-batı doğrultusunda yerleştirilmiş olan 2 No.lu mezar olan lâhdin neredeyse tamamına yakınının tahrip edilmiş olduğu belirlendi. Lâhit 0.80 m. genişliğinde olup korunan uzunluğu 0.60 m. dir. Lâhdin derinliği 0.61 m., yüksekliği ise 0.71 m. dir. İçerisindeki toprağın

temizlenmesi sırasında Roma çöplüğüne ait kaba seramik parçaları ve tabanında 1.84 m. seviyesinde bir adet aşırı derecede tahribat görmüş sikke ele geçirildi. Bu lâhdin diğer parçalarının İzmir Müzesi'ne taşındığı öğrenilmiştir. 2003 yılı Kasım ayında İzmir Müze Müdürlüğü tarafından yapılan çalışmalar sırasında lâhdin iş makineleriyle büyük bölümünün kırılarak tahrip edildiği ve kapağının tamamen yok edildiği, ana gövdesinin kepçeyle parçalanarak yalnızca yarısının yerinde bırakıldığı, parçalanmış diğer bölümlerinin ise, İzmir Müze Müdürlüğü'ne taşındığı anlaşıldı.

Aynı yönde devam eden çalışma sırasında 3 No.lu çatı kiremitleriyle oluşturulmuş bir mezar ile karşılaşıldı. Üst seviyesi 2.20 m. kodunda ele geçirilen ve mezarı oluşturan çatı kiremitleri, Hellenistik Dönemdedir. 2003 yılında İzmir Arkeoloji Müzesi'nin yapmış olduğu kazı sırasında kiremit mezardan geriye iki stroterden birer bölüm bulundu. Bunlar da parçalanmış olarak ele geçirildi. Stroterden daha iyi korunmuş olanların mevcut uzunluğu 62.5 cm. dir. Gerçek uzunluğu 68 cm. olmalıdır. Bu nedenle tarihinin İ.Ö. 3. ya da 2. yüzyıl olması gerekir. Üst tarafında kırmızı firnis izleri vardır. Mezar olasılıkla doğu – batı doğrultusunda. Kiremitler kaldırıldıktan sonra kafatası ve parçalanmış kemiklerle karşılaşıldı. İ.Ö. 4. yüzyıla ait seramik örnekleri de mezarın içinden ve çevresinden elde edildi.

Açmanın kuzey kesitine 1.50 m. uzaklıkta, doğu kesitine bitişik, kırık olan üst kenarı, 2.52 m. seviyesinde olan üçüncü bir lâhit ile karşılaşıldı. 4 No.lu mezar olan bu üçüncü lâhit, açmada kuzeybatı – güneydoğu yönünde yerleştirilmiş olup 1.63 m. uzunluğunda, 0.62 m. genişliğinde, 0.50 m. derinliğindedir. Bu lâhdin de batı yönündeki bölümü büyük oranda tahribat görmüştür. 1.95 m. koduna oturan ve kapaksız ele geçirilen bu lâhit içerisinden Roma seramik çöplüğünden dökülmüş bol miktarda seramik örnekleri ile karşılaşıldı.

Açmanın güneybatı köşesinde, kesitin içerisinde üç adet tuf taşından lâhitlerle karşılaşıldı. 5.6 ve 7 No.lu lâhit olarak adlandırılan bu mezarların da iş makinesiyle zarar gördükleri saptandı. Her üç lâhit de kuzey-güney doğrultusunda uzanır. 6 No.lu lâhit 0.85 m. genişliğinde, 1.20 m. uzunluğunda, 0.69 m. derinliğine sahiptir. Lâhdin dışında ele geçirilen Erken Hellenistik Döneme ilişkin *unguentarium* parçaları bu lâhde ait olabilir. 7 No.lu lâhit de kapağıyla birlikte 0.78 m. yüksekliğinde ve 0.68 m. genişliğindedir.

Açmada derine inildikçe diğer mezarlardan farklı yönlerde yerleştirilmiş iki lâhit ile karşılaşıldı (Resim: 11). 4 No.lu lâhdin batısında ve 9 No.lu lâhdin 0.10 m. batısında yine açmaya kuzey – güney doğrultulu yerleştirilmiş olan 8 No.lu lâhit

mezar ile karşılaşıldı. 2.02 m. seviyesinde bulunan ve açmadaki diğer lâhitlerle aynı biçime sahip bu lâhit, 2.04 m. uzunluğunda, 0.72 m. genişliğinde ve 0.60 m. derinliğindedir. Lâhdin güney ve güneybatı bölümünün iş makinesiyle müze kazısı sırasında tahrip edilmiş olduğu görüldü. Lâhdin kapağı alındıktan sonra başı güney yönde olan iskelet ile karşılaşıldı. 1.65 m. boyundaki iskelet, olasılıkla bir erkeğe ait olmalıdır. Lâhit içerisinde temizlik ve koruma amaçlı çalışma sırasında 1.86 m. – 1.36 m. kodları arasında Roma Dönemi seramik çöplüğü parçaları, İ.Ö. 3. yüzyıla ait seramik örnekleri ve Arkaik Döneme ait birkaç parça seramik bulundu.

9 No.lu lâhit mezar kuzey kesit önünde bulundu. Kuzey - güney yönünde uzanır. Lâhit, kapak seviyesi ile birlikte 1.93 m. seviyesinde ortaya çıktı. Diğer lâhitler gibi beşik çatı biçimine, 1.96 m. uzunluğa, 0.72 m. genişliğe, 0.51 m. derinliğe sahiptir. Lâhit kapağı kaldırıldıktan sonra tam olarak ele geçen iskelet çevresinde temizlik ve koruma amaçlı çalışma başlatıldı. İç kısmında herhangi bir ölü hediyesi ile karşılaşılmadı. Olasılıkla bir kadına ait olan iskelet 1.45 m. uzunluğundadır.

Tüm lâhitler tuf taşından yapılmıştır. Genel olarak lâhit tabanları 1.95 m. – 1.16 m. kodlarında zemine oturmaktadır. Bu noktadan itibaren gerçekleştirilen derinlik çalışmalarında ve 8 ve 9 No.lu mezarların çevresinde 1.10 m. seviyesine kadar inilmiş ve yoğun miktarda en erkeni İ.Ö. 7. yüzyıla ait Arkaik Dönem seramik parçaları ve *terra cottaları* ile karşılaşıldı. Ayrıca *kantharos* parçaları, *skyphoslar*, İ.Ö. erken 6. yüzyıla ait Korinth seramik örnekleri açmanın zemin üstü malzemesi olarak saptandı.

II NUMARALI AÇMA (Resim: 12)

2 ve 3 No.lu açmalar ilk kez İzmir Müzesi tarafından 1997 yılının Ağustos ayında kazıldı¹³. 2 No.lu açma parselin ortasında ve 1. açmanın kuzeyinde yer alır. 5.85 m x 5.85 m. ölçülerindeki bu açmada 0.82 m. seviyesine kadar çalışıldı. 1.43 m. seviyesinde açmanın ortasında İzmir Müzesi arkeologları tarafından bulunup tekrar gizlenen tuf taşı lâhit mezar yeniden ortaya çıkarıldı. Kapağı ele geçirilmeyen lâhit, 2.22 m. uzunluğunda, 0.85 m. genişliğinde ve 0.62 m.

13 Kazılar İzmir Müzesi arkeologlarından Hikmet Ortakaya ve Hüseyin Teoman tarafından gerçekleştirildi. Kazıcıların düzenledikleri 29.08.1997 günlü ortak raporlarında az miktarda amorf nitelikte keramik parçaları görüldüğünden ve keramik parçalarının bilgi verecek nitelikte olmadığından söz ediliyor. Sözü edilen keramik parçaları Roma Dönemi seramik depozitlerine ait olup on binlerce örneği açma kenarlarına atılmış olarak bulundu. Öte yandan tuf taşından lâhit mezarın müze arkeologları tarafından bulunup toprakla gizlendiği yapılan kazılar sonucunda anlaşıldı. Hikmet Ortakaya ve Hüseyin Teoman ortak raporlarında bu lâhitten söz etmemektedirler.

derinliğindedir. İçerisinden çıkan *unguentarium* ile İ.Ö. 3.yüzyılın ikinci yarısına tarihlenir. Yine İ.Ö.3.yüzyıla ait olabilecek çatı kiremitlerinden oluşturulmuş bir mezar da yine aynı seviyelerden lâhit mezarın hemen doğusunda ele geçirildi. Her iki mezar da kuzey-güney doğrultusunda uzanır.

Mezarların üst seviyesinde 4.05 m. seviyesinden 2.13 m. seviyesine kadar Roma Dönemi seramik çöplüğü katmanları bulunuyordu. Bu seramik çöplüğünün, dört ayrı katmandan oluştuğu görülür. İ.S.2. ve 3.yüzyıla aittir. Seramik çöplüğü kaba mutfak kapları üreten bir atölyeye ait olduğu için çok sayıda tava, maşrapa, *lekane*, *lopas*, *kythra* ve diğer günlük kullanım kapları bulundu.

Açmanın kuzey kesitinde İ.Ö.7 yüzyıla ait olabilecek bir yapının duvarıyla karşılaşıldı. Yapının kazılmayan kuzey yönüne doğru uzandığı anlaşıldı. 1.20-m.-1.30 m. seviyelerinde doğu-batı doğrultusunda açmanın kuzey kesiti boyunca uzanan bu Arkaik Dönem duvarının genişliği 0.40 m.-0.50 m.dir. Duvarın alt seviyesi 0.82 m. olarak ölçüldü. İrili ufaklı ve yer yer plâka taşların toprak harçla tutturulmasıyla oluşturulan bu yapının İ.Ö.6.yüzyılda da yaşamını sürdürdüğü ele geçirilen seramiklerden anlaşılıyor. 1.03 m. ve 1.02 m. kodlarında, doğu - batı doğrultulu duvarın güney yanına bitişik hâlde, aynı doğrultuda uzanan bir başka duvar yapısı ile karşılaşıldı. Yaklaşık 0.20 m. altta kalan duvar örgüsünde kullanılan taşların daha büyük boyutlu olduğu gözlemlendi. Genelde İ.Ö. 6. yüzyıl *skyphos*, bantlı kâseler, Korinth, gri seramik örnekleri, amphora, maltız parçaları bulundu. Kuzey kesitteki duvarın kuzeydoğusunda 1.28 m. – 0.98 m. aralığında Arkaik Dönem rozetli kâseler, *skyphos*, kâse parçaları, kandil, *lekane*, türdeş nitelikte İ.Ö. 6. yüzyıl malzemesi de ele geçirildi.

III NUMARALI AÇMA (Resim: 13)

3 No.lu açma da ilk kez 1997 yılında İzmir Müzesi arkeologları tarafından kazıldı. Bu kazılar sırasında açmanın kuzey köşesinde yarısı kesit içerisinde kalan tuf taşından lâhit kapağıyla örtülmüş olan ve duvarları taşlarla örülerek oluşturulmuş bir mezarın bulunduğu anlaşıldı. Bu mezar da Hellenistik Dönemdendir. Üzerinde İ.S.2. ve 3.yüzyıllara ait Roma seramik çöplüğü bulunuyordu. Bu açmada da diğer açmalar da olduğu gibi seramik çöplükleri İzmir Müzesi tarafından imha edilmiş ve seramikler bu kazılar sırasında açma kenarlarına atılmıştı. İzmir Müzesi arkeologlarının raporlarında olmayan, fakat kendileri tarafından ortaya çıkarılmış bulunan bir Arkaik Dönem yapısının kalıntıları ve poligonal duvarı daha belirgin olarak kazıldı. En yüksek taşı 1.34 m. kodunda olan bu arkaik yapının doğu-batı doğrultusunda uzandığı anlaşıldı.

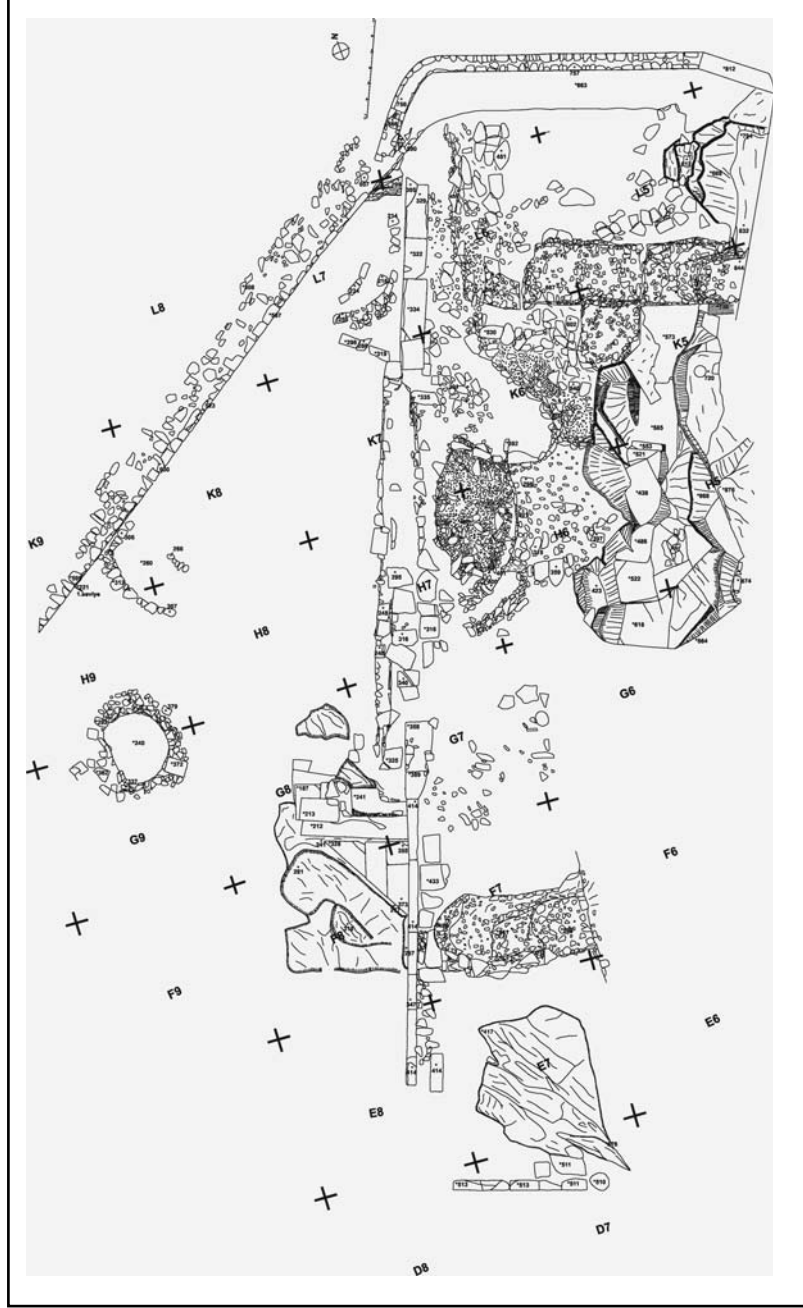
Yapının en belirgin ve en iyi korunan kısmı doğu – batı doğrultusunda uzanan güney duvarıdır. Duvar poligonal biçimde kesilmiş taşlardan oluşturulmuştur. Duvarın güneyinde yaklaşık 0.91 m. seviyesinde bir taş taban bulundu. Taban taşlarının yapının güneyine doğru uzandığı görülür. Bu çalışmalar sırasında Oryantalizan Dönemden Roma seramik çöplüğü malzemesine kadar seramikler ele geçirildi. Doğu – batı doğrultusunda uzanan bu mimarî yapının üstünde 1.43 m. – 1.33 m. seviyesinde İ.Ö. 6. yüzyıla ilişkin arkaik dönem seramiği bolca ele geçirildi.

**FOÇA İSMETPAŞA MAHALLESİ, 150 ADA, 62. PARSELDEKİ
ÇALIŞMALARIN SONUCU**

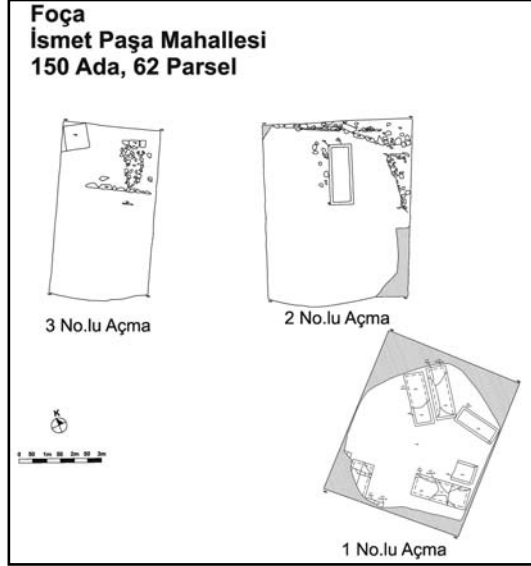
Antik kentin ortasında yer alan bu parselde 24 Ağustos-15 Eylül 2006 günlerinde gerçekleştirilen kazılarda çok daha önceki yıllarda düzenlemiş olduğumuz raporlarla aynı sonuçlara ulaşıldı. Parselin ve çevresinin antik kentin ortasında kalması nedeniyle son derece yoğun arkeolojik malzeme içerdiği bir kez daha ortaya kondu. En altta Klâsik Dönemde de yaşamını sürdürmüş olan Arkaik Dönem katmanı, onun üzerinde Hellenistik Dönem *nekropolis*i ve daha yukarıda da İ.S.2. ve 3. yüzyıllara ilişkin Roma İmparatorluk Dönemi seramik çöplüğü bulgularıyla yoğun olarak karşılaşıldı. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Phokaia kazılarında görev alan Bakanlık temsilcisi Arkeolog Ebru Dumlupınar da 28.08.2006 ve 31.08.2006 tarihli iki ayrı rapor düzenledi. Bu raporlarda söz konusu alanın önemi belirtilmekte, yapılan tahribatlar gösterilmekte, yapılanma izni veren Koruma Kurulu kararının iptali istenmekte, parselin çevresiyle birlikte I. Derece Arkeolojik Sit Alanı'na yükseltilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Yasası'nın 6. maddesine göre ören yerleri ve nekropoller, korunması gerekli taşınmaz kültür varlığıdır. Foça Kazı Başkanlığı'nın tüm raporlarına karşın, Koruma Kurulu'nun söz konusu parsel için almış olduğu 08.03.2006 gün ve 1905 sayılı yapılanma kararı, 2863 sayılı yasaya tümenden aykırıdır. Nitekim İzmir İl Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu 13.12.2006 gün ve 2582 sayılı kararıyla söz konusu yapılanma kararını kaldırarak parseli çevresiyle birlikte I.Derece Arkeolojik Sit Alanı derecesine yükseltti.

Umarız, basında “Şafak Baskını” ve “Şafak Operasyonu” olarak geçen, ülkemizin ve tüm insanlığın malı olan değerleri korumak için bu türlü eylemlere bundan sonra gerek kalmaz!

Çizim 1: Phokaia Athena Tapınağı. Genel plan

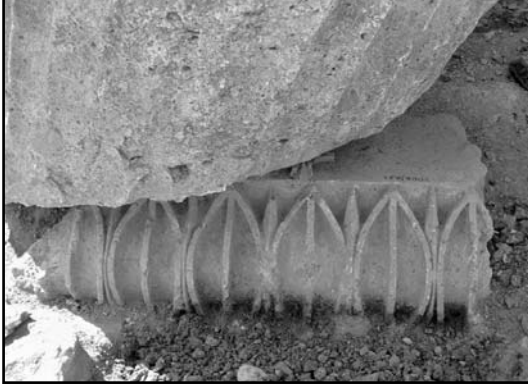
Çizim 2: Foça İsmet Paşa Mahallesi. 150 Ada, 62 Parsel. Açmaların genel planı

Resim 1: Phokaia Athena Tapınağı. H8 açması. Arkaik Dönem tapınağına ilişkin tuf taşından *griffonlar* ve mimari bloklar ile Roma Dönemi tapınağının mermer alınlık parçasının *in situ* bulunuş durumu

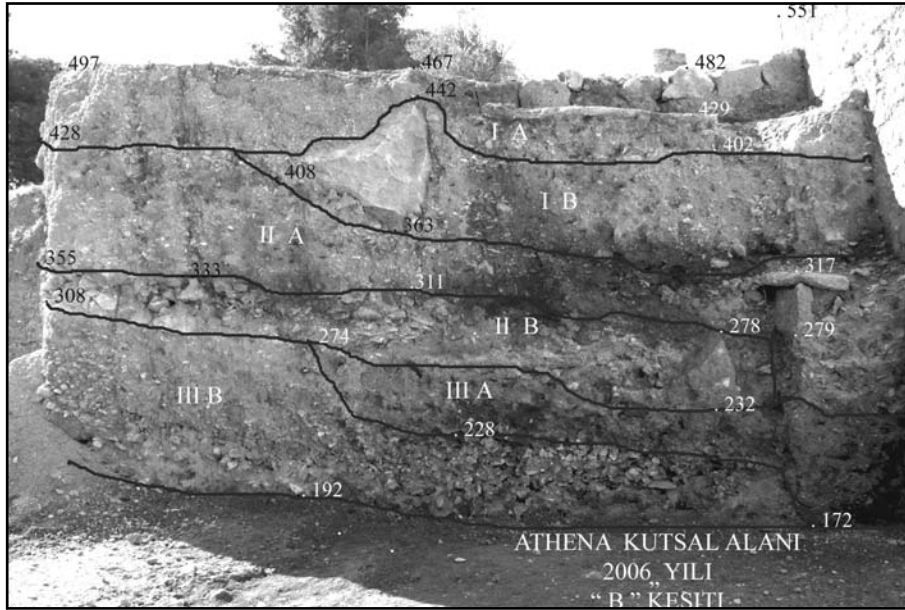
Resim 2: Phokaia Athena Tapınağı.
H8-H9 açmaları. Ön planda
Arkaik Dönem tapınağının
tüf taşı mimarlık parçaları.
Arka planda Geç Roma
Dönemi *terra sigillata* fırını

Resim 3: Phokaia Athena Tapınağı.
Yaprak süslemeli bloğun
in situ bulunuş durumu.
İ.Ö.6.yüzyılın ilk çeyreği

Resim 4: Phokaia Athena Tapınağı. F8-G8 açmaları. Payanda önünde Athena Tapınağı'na ait mimarlık parçaları. İ.Ö.6.yüzyılın ilk çeyreği

Resim 5: Phokaia Athena Tapınağı. H9-G9 açmaları. B kesiti. Bu kesitteki stratigrafik sonuçlar, Arkaik Dönem tapınağının yıkım evresini ve Roma Dönemi tapınağının da yapım ve sona erme tarihlerini ortaya koyuyor

Resim 6: Foça, İsmet Paşa Mahallesi, 150 ada, 62 parselde 13-15 Kasım 2003 tarihlerinde yapılan kültür katliamından bir görünüm

Resim 7: Foça, İsmet Paşa Mahallesi, 150 ada, 62 parselde 13-15 Kasım 2003 tarihlerinde yapılan kültür katliamından bir görünüm

Resim 8: Foça, İsmet Paşa Mahallesi, 150 ada, 62 parselde 13-15 Kasım 2003 tarihlerinde yapılan kültür katliamından bir görünüm

Resim 9: Foça, İsmet Paşa Mahallesi, 150 ada, 62 parselde 13-15 Kasım 2003 tarihlerinde yapılan kültür katliamından bir görünüm

Resim 10: Foça, İsmet Paşa Mahallesi, 150 ada, 62 parselde I No.lu açmada kültür katliamını ortaya koyan 2006 yılı kazılarında bir görünüm. Tüm mezarlar Hellenistik Dönemdedir

Resim 11: Foça, İsmet Paşa Mahallesi, 150 Ada, 62 Parsel. I No.lu açma. 8-9 numaralı lâhit mezarlar. Söz konusu mezarlar 2003 yılında iş makinesiyle tahribata uğratılmıştır

Resim 12: Foça, İsmet Paşa Mahallesi, 150 Ada, 62 Parsel. II No.lu açma. Ön planda 1997 yılı kazıları sırasında bulunmaması amacıyla örtülerek gizlenen Hellenistik Dönem mezarlarından bir görünüm. Arkada ise Arkaik Dönem yapılarına ilişkin duvarlar görülüyor

Resim 13: Foça, İsmet Paşa Mahallesi, 150 Ada, 62 Parsel. III No.lu açma. Arka köşede Hellenistik Döneme ilişkin lâhit ile önde poligonal duvar örgüsüne sahip Arkaik Dönem yapı kalıntıları görülüyor

2006 YILI KASTAMONU-KINIK KAZISI

Aykut ÇINAROĞLU*
Duygu ÇELİK

Kastamonu Devrekâni İlçesi'ne bağlı Kınık Köyü'ndeki bu araştırma, bir kurtarma kazısıdır. Burası Kınık Köyü yakınlarında inşa edilen Kulaksızlar barajı alanı üzerindedir (Harita: 1a-b-c). Ayrıca Kastamonu Hitit madenî buluntuları açısından çok zengin ama küçük bir alana yayılan atölyeler grubudur (Resim: 1). Bir diğer özelliği ise bu atölyelerin yer aldığı alanın altında kayalara oyulmuş bir yeraltı şehrinin de bulunmasıdır (Resim: 2).

Kulaksızlar Barajı ön inşaatı çalışmaları sırasında bir dozer operatörü tarafından burada bulunan madenî Hitit kaplarının Kastamonu Müze Müdürlüğü'ne iletilmesi sonucunda buranın varlığı anlaşılmış ve 1994 yılından bu yana, bazı yıllardaki duraksamalarla 2006 yılında da çalışılmıştır (Resim: 3).

Kastamonu İli, Devrekâni İlçesi, Kınık Köyü yakınlarındaki Delibeyoğlu Sırtı ören yeri, 2006 yılı kazı çalışmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün olurları ile¹ 01.09.2006–08.10.2006 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir².

I. TABAKA

2006 yılı çalışmalarında, I. tabakayla ilgili bir buluntuya rastlanmamıştır.

* Prof. Dr. Aykut ÇINAROĞLU, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100 Sıhhiye – Ankara / TÜRKİYE.

aykut_cinaroglu@hotmail.com

Duygu ÇELİK, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100 Sıhhiye – Ankara / TÜRKİYE.

sin_duygu@hotmail

1 2006 yılında yürüttüğümüz kazılara Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM, Devrekani Kaymakamlığı ve Devrekani Belediye Başkanlığı'nın aynî ve nakdî destekleriyle devam edilmiştir. Sağladıkları her türlü yardımlardan dolayı teşekkür ederiz.

2 2006 yılı kazılarına Kastamonu Müzesi'nden Müdür Hüseyin Karaoğlu ve Arkeolog Nimet Bal katılmıştır. Kazıya Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinden Prof. Dr. Aykut Çınaroğlu, arkeologlar Duygu Çelik ve Özay Ağar ile Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı Lisans öğrencilerinden Azem Narin, Ceyhun Can Öztekin, Necip Yılmaz ve Fatih Kavak katılmıştır.

II. TABAKA

Önceki yıllarda burada açığa çıkarılan atölyelerin bulunduğu alan, kuzey–güney doğrultusunda genişletilmiştir. Bu genişleme önceki yıllarda olduğu gibi maden üretim atölyesi ve bu atölyeler içerisinde yer alan fırınlar ve üretim malzemeleri ile üretimden günümüze kalan küçük eserlerin ele geçirilmesiyle gerçekleştirilmiştir. II. tabaka iki ayrı mimarî evreye sahiptir. II–1. tabaka erken, II–2. tabaka geç evreyi yansıtmaktadır. Bu alanlar genellikle ana kaya üzerine yapılmış binalar ve ana kaya içine oyulmuş cüruf çukurları ile kaplıdır. Bu açma, güneyden kuzeye doğru alçalmaktadır. Ana kaya yer yer oyularak düzleştirilmiş ve teraslı alanlar oluşturulmuştur. II–1 tabaka sakinleri kendinden önceki I. tabakayı büyük ölçüde tahrip etmiş ve belli alanlarda yapılarını ana kaya üzerine oturtmuşlardır. Buradaki ilk iskânın Eski Tunç Çağından kaldığını gösteren belgelerin bolluğu yine dikkat çekmiştir. Daha önceki yıllarda yapılan kazılarda bu evrede madencilikte kullanılan çok sayıda pota, üfleç, ezme-öğütme âletleri, taş havanlar ve tunç âletlerin fırınların çevresinde yoğunlaşması bu fırınların da madencilik faaliyetlerinde kullanıldığını ortaya koymaktadır³ (Çizim: 1). 2006 döneminde yapılan çalışmalar sonucunda bu alanda ele geçirilen çok sayıda tezgâh ağırlıklar, madenî buluntular ve ezme–öğütme taşlarının bolluğu, buradaki üretimin yoğunluğunu bize bir kez daha kanıtlamaktadır (Resim: 4, 5).

II-2. tabakada ilk kez 1996 yılında açılmaya başlanan yapının uzunluğu 2006 yılında 82.5 metreye ulaşmıştır. 2.5 metre genişliğinde yapının tamamı açılmamıştır. İçte ve dışta iri taşlarla sağlamlaştırılan kalenin ortası küçük taşlarla güçlendirilmiştir. Ayrıca, çağdaşı Troia (VI. tabaka) kalesinde olduğu gibi, belirli aralıklarla yapılan testere ağzı, benzeri kalenin beden duvarını güçlendirmiştir. Kalenin dış duvarlarının bazı taşları 7–8 ton ağırlığındadır (Resim: 6). Bu da böyle bir güçlü kalenin iç kısımda önemli yapıların bulunduğu işaret olmalıdır (Resim: 7, Çizim: 2).

Açmada gün ışığına çıkarılan, yapı, eğimli araziye uygun olarak güney–kuzey doğrultusunda uzanmaktadır. Yapının güney ve kuzey uçları arasında 12 metrelik bir kod farkı vardır. 11 metre genişliğindeki bu yapıdan bu açılan 5 No.lu odanın içinde fırın ve ocak tabanları tespit edilmiş. 5 No.lu oda her zamanki gibi ana kaya üzerine oturtulmuş, fakat tahribat nedeniyle duvarları korunamamıştır.

³ Bilgen, A. N., 1999, s.270, vd, şekil 2-3, LevII; Çınaroğlu, A., Genç, E., 2004, s.356; Genç E., 2004, s.41-42, şekil 5, Çınaroğlu, A., Çelik, D., 2006, s.8.

II. TABAKA KÜÇÜK BULUNTULARI

II. 1 tabaka buluntuları tamamen el yapımıdır. At nalı biçimli kabartma kulplu çanaklar, Kınık'ta çok sık bulunan kap formudur. Bu kazı sezonunda da amorf olarak ele geçirilen bu kap formunu tespit ettik⁴. Bu tip kaplar M.Ö. III. binyıldan itibaren geniş bir yayılım alanı gösterir⁵.

II. 2. tabakada, II.-1. tabakada görülmeyen bazı yeni kap formları ve az sayıda çark yapımı kaplar, geçen yıllarda olduğu gibi bu sene de ele geçirilmiştir⁶ (Resim: 8). 2006 yılında 5 No.lu odanın tabanından 2 adet fincan ele geçirilmiştir. 2004 yılında bulunan eserlerin paralelleri tunç halka, bilezik ve boyunluk parçası, ağırşaklar çok sayıda ezme –öğütme taşları bu sene de bulunmuştur⁷. II. 2. tabaka atölyelerinde bol miktarda bulunan ağırşaklar kirmen başı gibi kullanıldığı düşünüldüğünde, tekstilin var olduğu anlaşılmaktadır (Resim: 9). Ayrıca küre başlı ve oval kesitli tunç iğne ve bilezik parçaları daha önce bulunan metal kapların yanında süs eşyalarının da üretildiğini göstermektedir. Taştan bir tezgâh âletinin madenî iğnelerin zımparalanmasında kullanıldığı bilinmektedir (Resim: 10).

Yukarıda değindiğimiz gibi II.2. tabakaya ait en çok madenî eserin bulunduğu yer olan bu kazı alanındaki üretim geleneği, M.Ö. III. binyılda başlamış II. binyılda zirveye çıkmıştır. Bunun en önemli sebeplerinden birisi de maden cevherlerinin alanın çok yakınında oluşudur.

Bütün bunlar, bu atölyelerin Hitit dünyasına hizmet ettiğinin göstergesidir. Bunu destekleyen en önemli buluntu bir metal kap üzerindeki "Martubani" adının, Boğazköy yazılı vesikalarında da bir tüccarın adı olarak geçmesidir. Bu da gösteriyor ki, devletin başkentinin arşivlerinde yer alan "Martubani" isimli tüccar, Kastamonu Kınık'a malzeme siparişi vermiştir.

III. TABAKA

III. tabaka, Demir Devri yerleşimi, çevre köylülerince tarla ekimi sırasında çok fazla karıştırılmış olmasına rağmen, gerek çanak gerekse çömlekte görülen

4 Çınaroğlu, A., Genç, E.; 2004, s.356, Çizim 3.

5 Marro, C., vd, 1996, s.288, pl2 (8); 1998, s.332, pl III, 81, 10, 11, 12 Eylek Deresi) Işın, M.A., 1998, s.97 Harman Tepe, Pl 4 (19) s.105 Kadımezarı Pl 19 (3); Efe, T.; 1994, s.19, No:3 Fig 14; Burney, C. A., 1956, s.198-1999 (87) Kurşunlu; Blegen C., -vd, 1951, s.240, 257, 239, Troy V. tabaka, s.245, 249, 283, 243.

6 Çınaroğlu, A., Genç, E. ; 2004, s.357, Çizim 5-f-g; Çınaroğlu, A., Çelik, D.; 2006, s.9, Çizim 3c, d.

7 Çınaroğlu, A., Çelik, D.; 2006, s.9.

teknik, form ve özellikler; geçmiş yıllarda yapılan kazılar sonucunda tespit edilen mimarî kalıntılar; bize III. tabakanın birkaç mimarî evreye sahip olduğunu göstermektedir⁸.

I. binyıl Frig eserlerinin mevcudiyeti seramiklerden de anlaşılmaktadır. Bu sene III. tabakada ele geçirilen amorf parçalar haricinde, büyük bir bölümü korunmuş olan kâse bulunmuştur. Ayrıca tunçtan kanatlı bir ok ucu döneminin tipik eserlerinden birisidir. Bunların yanında kemik deliciler amuletler (Resim: 11) ve kolye tanesi, III. binyılda başlayan çeşitli üretimin I. binyılda da varlığını sürdürdüğünü gösteren eserlerdir.

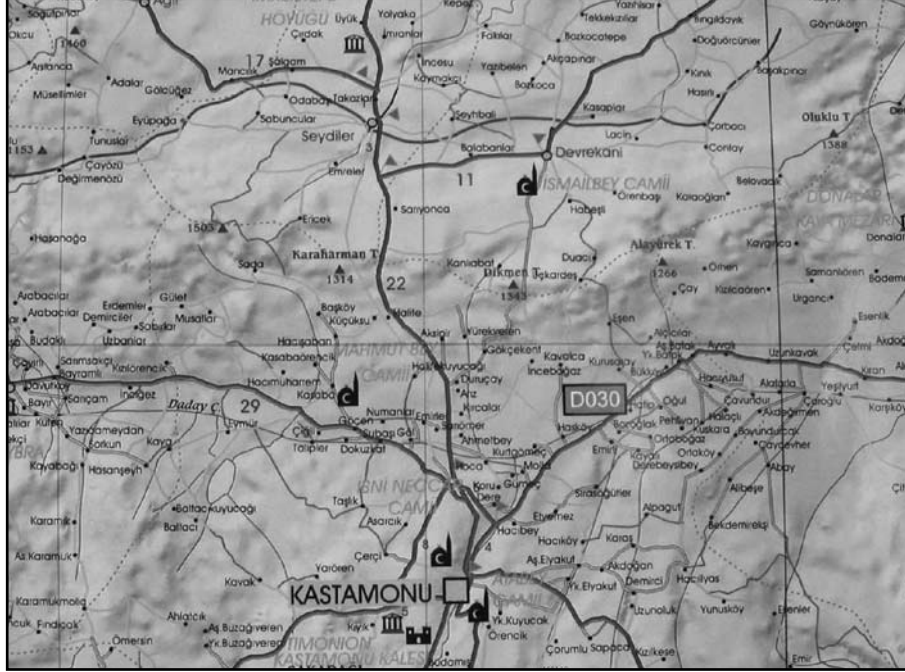
Kazı heyetimizin hedeflerinden birisi de Kastamonu'nun ilk kazısı olan bu ören yerindeki buluntuların kalıcılığını sağlamak ve burasını bir açık hava müzesi haline getirmektir. Kastamonu Müze Müdürlüğü'yle koordineli yürüttüğümüz bu çalışmalarımızın 2007 yılında da devam etmesini dileriz.

KAYNAKÇA

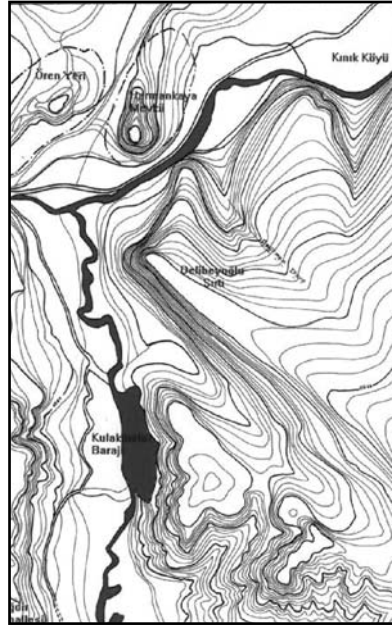
- BİLGİN, A. N., 1999, "Kastamonu -Kınık Kazısı 1994-1995 Metalurjik Buluntuları "Anadolu Araştırmaları" XV, İstanbul, s. 269-291, Lev. I-II
- BLEGEN, C., CASKEY, J., L., RAWSON, M.,1951, Troy, The Third, Fourth and Fifth Settlements Vol: 2, Part1-2, Princeton.
- BURNEY, C.A.,1956, "Northern Anatolia Before,Classical Times" *Anat.St VI*, s.179-203.
- ÇINAROĞLU, A., 1991, "Kastamonu Kökenli Bir Grup Hitit Gümüş(?) Eserleri" *Müze, Kültür Bakanlığı*, sayı: 4,s. 52-58.
- ÇINAROĞLU,A.,GENÇ,E., 2004, "Kastamonu -Kınık 2002 Yılı Kazısı" 25. *Uluslararası Kazı Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı 1*, 26-31 Mayıs 2003 Ankara, s.355-366.
- ÇINAROĞLU, A., GENÇ, E., 2005, "Kastamonu -Kınık 2002 Yılı Kazısı" 26. *Uluslararası Kazı Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı 1*, 24-28 Mayıs 2004 Konya, s.277-290.
- ÇINAROĞLU,A.,ÇELİK,D., 2006, "2004 Yılı Kastamonu-Kınık Kazısı" 27. *Uluslararası Kazı Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı 1*, 30 Mayıs - 03 Haziran 2005 Antalya, s.277-290.

8 Çınaroğlu, A.,Çelik, D.; 2006, s.9.

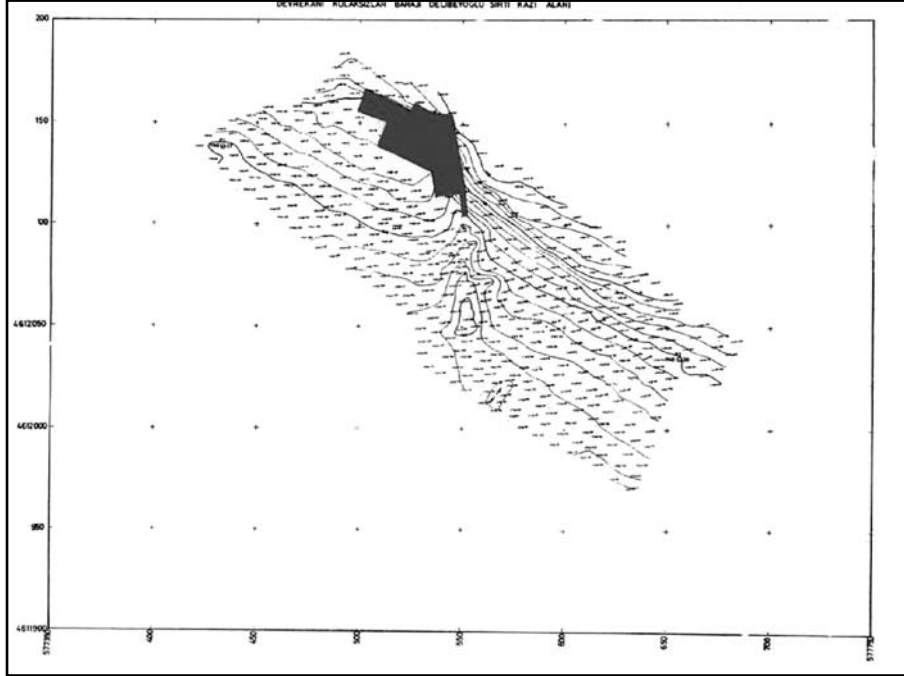
- EFE, T., 1994, "Early Bronze Age III, Pottery, from Bahçeşehir : The Significance of the Pre-Hittite Sequence in The Eskişehir Plain, Northwestern, Anatolia" *AJA* 98, s.5–34.
- EMRE, K., ÇINAROĞLU, A., 1993, "A Group of Metal Hittite Vessels from Kınık Kastamonu" *Aspect of Art and Iconography Anatolia and Its Neighbors, Studies in Honor Of Nimet Özgüç*, Ankara, s.675-713.
- GENÇ, E., 2004, "Kastamonu –Kınık'ta Bir Tunç Çağı Yerleşimi", I-II Ulusal Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu Anadolu/Anatolia Ek Dizi No:1 s.39-60, Ankara.
- MARRO, C., ÖZDOĞAN, A., TIBET, A., 1996, "Prospection Archeologique Franco-Turque Dans La Region de Kastamonu (Mer-Noire) Premier Rapport Preliminaire Anatolia Antiqua/Eski Anadol IV, s. 273-290.
- MARRO, C., ÖZDOĞAN, A., TIBET, A., 1998, "Prospection Archeologique Franco-Turque Dans La Region de Kastamonu (Mer-Noire) Troisieme Rapport Preliminaire Anatolia Antiqua/Eski Anadol VI,s.317-335.

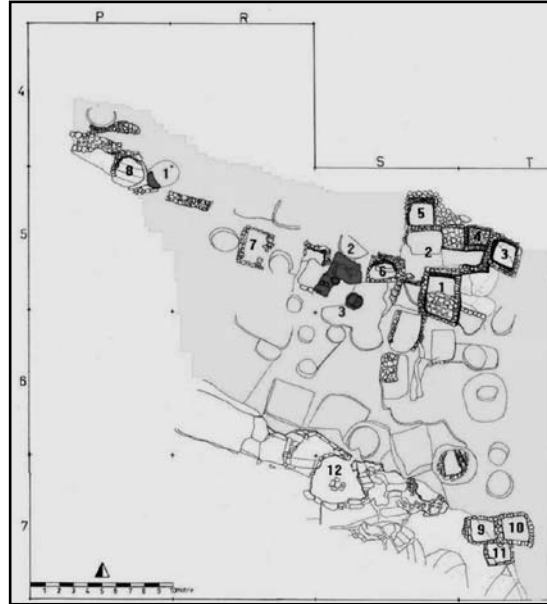
Harita: 1a

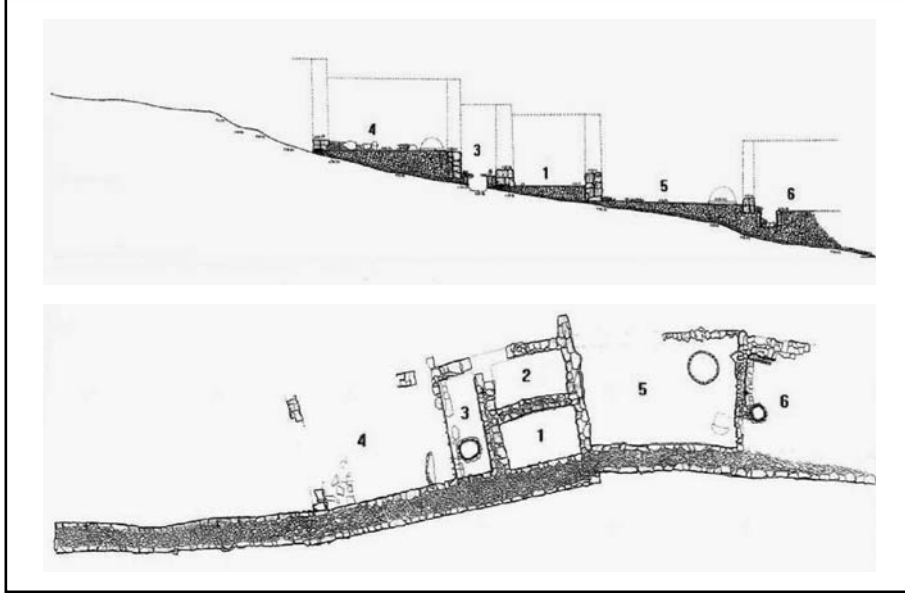
Harita: 1b

Harita: 1c

Çizim: 1

Çizim: 2

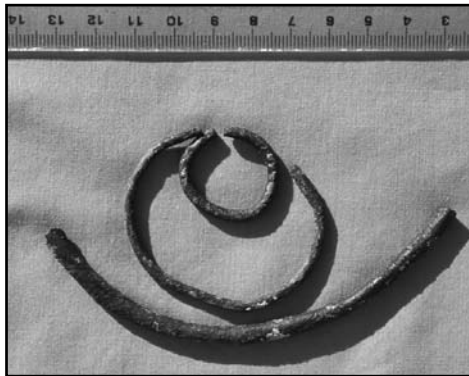
Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

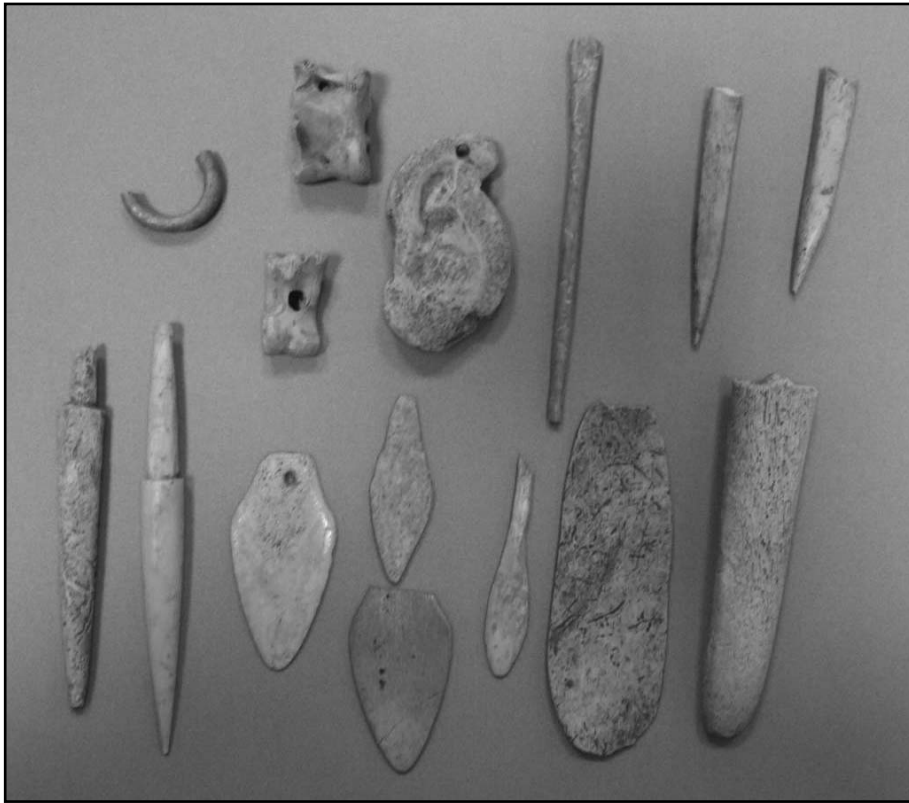
Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

2006 YILI ALACA HÖYÜK KAZISI

Aykut ÇINAROĞLU*
Duygu ÇELİK

Alaca Höyük'te 2006 yılı kazı çalışmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün olurları ile 26 Haziran 2006–15 Kasım 2006 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir¹.

2006 yılında yürüttüğümüz kazılar Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara Üniversitesi, Türk Tarih Kurumu, Çorum Valiliği, Alaca Höyük Beldesi Belediye Başkanlığı ve Yüksel İnşaat A.Ş. nin aynî ve nakdî katkılarıyla gerçekleştirilmiştir².

Alaca Höyük'te 2006 yılı arkeolojik kazı çalışmaları 6 ana hedefte toplanmıştır. Bunlar:

1. 2005 sezonunda yapılan çalışmalar sonucunda açığa çıkarılan ve atölye olarak adlandırılan mimarînin devamını görmek için aynı alandaki kazıyı sürdürmek.
2. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan ikinci istinat duvarının devamını izlemek.
3. Daha önce ki yıllarda açılan kazı alanını genişletmek.

* Prof. Dr. Aykut ÇINAROĞLU, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100 Sıhhiye – Ankara / TÜRKİYE.

aykut_cinaroglu@hotmail.com

Duygu ÇELİK, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100 Sıhhiye – Ankara / TÜRKİYE.

sin_duygu@hotmail

- 1 2006 Alaca Höyük kazısına: Bakanlık temsilcisi olarak Çorum Müzesi'nden Metin Çakar katılmıştır. Arkeolog Duygu Çelik, Arkeolog Semra Çınaroğlu, Arkeolog Özay Özgür Açar, Restaratör Abdurrahim Çulha, D.T.C. Fakültesi lisans öğrencileri Azem Narin, Fatih Kavak, Necip Yılmaz, Ceyhun Can Öztekin, Ramazan Elmas, Yasemin Zenger, Deya Topçu, Halil Şıktaş katılmıştır.
- 2 Bu seneki en büyük malî destek Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara Üniversitesi, Türk Tarih Kurumu, Çorum Valiliği, Alaca Höyük Beldesi Belediye Başkanlığı ve Yüksel İnşaat A.Ş. nin aynî ve nakdî katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

4. Bir önceki yıl kazılarda gün ışığına çıkarılan ve bir bölümünün onarımı yapılan mimarî kalıntılar üzerinde çalışmaları sürdürmek ve yeni mimarî buluntuların restorasyonunu gerçekleştirmek.

5. IV. Tudhalya tarafından yaptırıldığı bilinen Hitit barajındaki temizlik ve küçük onarımları sürdürmek.

6. Son on yıllık kazı sonuçlarıyla ilgili yayın çalışmalarını hızlandırmaktır.

KAZI ÇALIŞMALARI

1997 yılından beri yürüttüğümüz Alaca Höyük kazılarında Ankara Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Jeoloji ve Jeofizik Bölümleri öğretim elemanlarıyla koordineli çalışmalarımız devam etmiştir (Çizim: 1).

1. FRİG KÜLTÜR KATI

Alaca Höyük'te I. kültür katı Frig Çağından Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar uzanan bir sürecin iskânlarını içermektedir. Bu bağlamda I. kültür katına ait Frig Dönemi yapıları, Frig sonrası Çağların ve özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarına sahip Höyük Köyü'nün temelleri ile büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Ancak özellikle höyüğün orta kısmına doğru Geç Frig iskânının ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır. 2006 yılı kazılarında Frig kültür katına ilişkin buluntularımızın büyük çoğunluğu da Geç Frig Çağına aittir.

Bu yılki Frig tabakasında bir mimarî bütünlüğe rastlanmamıştır³. Höyüğün kuzeyindeki açmada Geç Frig Çağına ait bir yapının kuzey - güney ve doğu kısmının iki safhalı duvarları bulunmuştur⁴. Bu yapının içindeki amorf polikrom ve monokrom seramikler yapının Geç Frig Çağına ait olduğunu kanıtlamaktadır.

Ayrıca aynı derinlikte höyüğün ortalarına doğru yürüttüğümüz kazılarda, monokrom ağırlıklı seramikler bulunmuştur. Bunlar arasında tek kulplu testi, çanak, tabak, çömlek ve yonca ağızlı testiler yoğunluktadır (Resim: 1a, b). Ayrıca, koyu gri bir çanak ve aplik bir boğa (Resim: 2) başı ile kemik objeler dönemin karakteristik eserleridir.

³ Koşay, H. Z., Akok, M., 1966, s.7

⁴ Çınaroğlu, A., Çelik, D.; 2006, s.307, resim 1

2.HİTİT KÜLTÜR KATI

Alaca Höyük'te bugüne kadar yapılan araştırmalar ve buluntular sonucunda, Alaca Höyüğün, iki dönemde ağırlık kazandığı bilinmektedir. Bunlardan birincisi Eski Tunç Çağı Hatti Alaca Höyüğü'dür. İkincisi ise Hitit Dönemidir. Son yıllarda, Hititologların görüşleri, Alaca Höyüğün Hitit Dönemindeki adının Arinna olduğu konusunda ağırlık kazanmaktadır.

Arinna Alaca Höyüğü'nde yaptığımız 2006 yılı kazısında Frig Döneminin yer yer saptanan kalıntılarının kaldırılmasıyla devam edilmiştir. Bunlardan birincisi ikinci ihata duvarının devamıdır (Resim: 3, Çizim: 2). Uzunluğu bu kazı döneminde 85 metreyi bulan ikinci ihata duvarının her yıl bir bölümü açığa çıkarılmaktadır⁵. Önceki kazılarda bulunan I. ihata duvarı ve son dönem Alaca Höyük kazılarında açığa çıkarılan II. ihata duvarının her ikisinin gerçek işlevleri henüz anlaşılammıştır. Ayrıca jeofizik elemanlarının yaptığı araştırmalar, birinci ihata duvarının da devam ettiğini göstermektedir. Önümüzdeki yıllarda yapılacak kazılarda her iki ihata duvarının da devamının açılması planlanmıştır.

Arinna Alaca Höyüğü'nde Hitit katmanında yaptığımız araştırmalarda, 2006 yılında, daha önceki yıllarda bir bölümü açığa çıkarılan ve içinde çok sayıda altın, gümüş, tunç eserlerin bulunduğu maden atölyesindeki çalışmalarımız devam etmiştir⁶. Buna paralel olarak bu yılda aynı atölyenin devamında çalışılmıştır. Çalışmalarımız sonucunda atık su kanallarının çok bulunduğu Arinna şehrinde bu kanalların yapımında hijyene çok önem verildiği, bir önceki yıl da olduğu gibi 2006 yılı çalışmalarında da saptanmıştır⁷. Atık su kanallarının duvarların içinde yapıldığına dair buluntular belgelenmiştir.

2006 yılı açmasının güneyine rastlayan bölümde bol miktarda Hitit küçük eserlerine rastlanmıştır. Bunlar arasında en önemlilerinden birisi baskı yüzü kare şeklinde olan bir tunç damga mühürdür (Resim: 4). Bu mühür üzerinde kazımız filologlarından Prof. Dr. Ali – Belkız Dinçol'ların yorumlarına göre, hiyeroglif işaretler mevcuttur. Bu mührün yanı sıra üzerinde 7 sıra dal motifi bulunan ve çevresi dört sıra saç örgüsü motifiyle bezeli tutamağı koçbaşı damga mühür (Resim: 5) önceki yıllarda bulunanın Al.i.19 envanter numaralı damga mührün paralelidir⁸. Benzer

5 Çınaroğlu, A., Genç E., 2002; s. 429, çizim 2.

6 Çınaroğlu, A., Genç E., 2004; s. 266, resim 1, çizim 3.

7 Çınaroğlu, A., Çelik, D., 2006, s. 307.

tasvirli eserler Maşat Höyük'te V. Tabakada ve Boğazköy'de Büyükkale'de açığa çıkarılmış olan mühürlerde bulunmaktadır⁹. (Bu mühürler Asur Ticaret Kolonileri'nin Geç Dönemine tarihlenmektedir)¹⁰. Ancak; bu mühür yandığı için, deforme olmuştur. Diğer bir yuvarlak baskılı konik saplı damga mühür ise, artının dört kolları arasında delikli daire motifiyle bezenmiştir. Bu mühürlerin yanı sıra Eski Hitit Dönemine tarihlenen çift kulplu bir kapaklı vazo, çift kulplu çömlek de yer almaktadır (Resim: 6, 7). Diğer buluntular arasında yer alan çanak ve tabaklar farklı ağız ve dip formlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Çanakları kulplu ve kulpsuz olarak iki farklı tipte alırsak, paralellerini Alaca Höyük IV yapı katında gördüğümüz bu kapıların hemen hemen hepsinin kulpsuz olduğunu görmekteyiz. Bunlar arasında basit ağız kenarlı yuvarlak dipli çanaklar mevcuttur. Bunların paralelleri Boğazköy'de, Acem Höyük III. ve Maşat Höyük'te V. yapı katlarında ele geçirilmiştir¹¹. Bir başka çanakta basit ağız kenarlı, düz dipli çanaklar mevcuttur. Bunların paralellerin ise Boğazköy 4c yapı katında görmekteyiz¹². İçeri çekik düzleştirilmiş ağız kenarlı yuvarlak dipli çanakların benzerlerini ise Boğazköy'de görmemiz mümkündür¹³. Dışa çekik ağız kenarlı, keskin omuzlu, halka dipli çanağın paraleli Boğazköy'de IVc katında mevcuttur¹⁴. Bahsi geçen bu tabak, çanak formlarının hemen hemen hepsi Alaca Höyük IV. yapı katı kap tipolojisi içinde yer almaktadır. Ele geçirilen bir diğer kap ise içe çekik ağız kenarlı keskin karınlı ve yuvarlak diplidir (Resim: 8). Alaca Höyük'ün geçmiş dönem kazılarında bulunmuş olan maşrapalar yeni dönem kazılarında da ele geçirilmektedir (Resim: 9)¹⁵. Ayrıca yedi tanesi tamamlanan şişkin ve armudî gövdeli şişeler dönemin karakteristik görüntüsünü yansıtmaktadır¹⁶ (Resim: 10). Bu tabakanın buluntuları arasında yer alan ağırşaklar ve ağırlıklar tekstil üretiminin yapıldığını göstermektedir.

Burada konu edilen Hitit Çağı küçük eserleri, plan vermeyen ve tahrip edilmiş mimarlık kalıntıları arasında ele geçirilmiştir (Resim: 11). Bu açıdan bir mimarî bütünlüğünden söz etmek mümkün değildir. Ancak; açmanın en doğusunda

8 Koşay, H., Akok, M.; 1937-39, lev. LXXXI, Ib.

9 Özgüç, T.; 1982; Lev. 57,10 a-b; Beran T.; 1967; s. 19, Lev. 2 nr.15-17.

10 Özgüç, T.; 1982; s. 46.

11 Fischer, F., 1963, 2.140, Lev. 92,102 nr. 824; Emre, K.; 1966; s. 89, Ac.b.44, Ac.b.45, Özgüç T.; 1982; s.32, şek.38.

12 Fischer, F., 1963, s.140, lev.91, nr 829.

13 Fischer, F., 1963, s. 140, lev.93, nr.839.

14 Fischer, F., 1963, s. 142, lev. 98, nr 887.

15 Koşay, H. Z., Akok, M.; 1940-48, lev.101.

16 Çınaroğlu, A., Genç E., 2005, s. 266, çizim 9 b, Çınaroğlu, A., Genç E.; 2003, s.510, çizim 5a.

yapılan çalışmalarda mabet - saray binasının duvarlarının, sanıldığı kadar kısa olmadığı ve uzantılarının mevcut olduğu anlaşılmıştır. Gelecek dönemlerdeki kazılarda açığa çıkarılacak olan bölümleriyle işlevi anlaşılması beklen bu mabet-saray binasının duvarlarının açılmasına devam edilecektir¹⁷.

3. ESKİ TUNÇ ÇAĞI

Yukarıda değinilen Hitit Dönemine ait olduğunu vurguladığımız Mücevher Atölyesi'nin, batıya doğru olan uzantısı araştırılırken Eski Tunç Çağı seramikleriyle birlikte pişmiş topraktan bir oyuncak idol bulundu (Resim: 12). Bu idolün bulunduğu alanda bir çatıya ait yanmış ahşap malzemesi de tespit edilmiştir. Bu alandaki çalışmalarımız devam edecektir.

4. HİTİT BARAJI

2002 yılından bu yana temizlik ve onarım çalışmalarını sürdürdüğümüz Alaca Höyük Hitit barajındaki çalışmalarımız da devam etmiştir. 1935 yılından bu yana varlığı bilinen havzanın taş setinin büyük bir bölümü açığa çıkarılmıştır¹⁷ (Resim: 13, Çizim: 3).

Bu bağlamda barajın gövdesi içinden çıkan kaynak suyun doğusundaki noktada kireç taşından örülmüş bir duvarın varlığı da anlaşılmıştır (Resim: 14). Söz konusu duvarın uzantısı önümüzdeki yıl çalışmalarımızda açığa çıkarılacaktır. Ayrıca heyetimizin filologlarından Ali-Belkız Dinçol 2004 yılında bulduğumuz bir hiyeroglif stele ait parçayı okumuşlardır. Prof. Dinçol'lara göre; bu kitabe, Alaca Höyük Hitit barajının Tanrıça Hepat'a armağan olarak yapıldığını kanıtlamaktadır. Heyetimiz Alaca Höyük'te açığa çıkarılan mimarlık kalıntılarının onarımına ve görsellik kazanmasına büyük önem vermektedir.

Bu bağlamda 1940 yılında Alaca Höyük'te yapılan ve kazı evi yanında yer alan eski müze binası kazı başkanlığına verilmiştir. Bu eski müze binası heyetimizce çizim atölyesi, restorasyon laboratuvarı ile her yıl açığa çıkarılan eserlerin geçici teşhir edileceği bir ortama dönüştürülmüştür. Genel Müdürlüğün bu anlamlı kararına heyetimiz adına teşekkür ederiz.

Eski müze binasının önünde yer alan ve Hitit barajında bulunduktan sonra buraya getirilmiş andezit kabartmalar ve Hitit dünyasının tek heykeli heyetimizce eski müze binasının bahçesinden alınarak dikkatli bir şekilde ören yerine taşınmış, temizlenmiş ve ziyaretçilerin beğenisine sunulmuştur.

¹⁷ Emre, K.; 1993, s.7-8, Fig. 10.

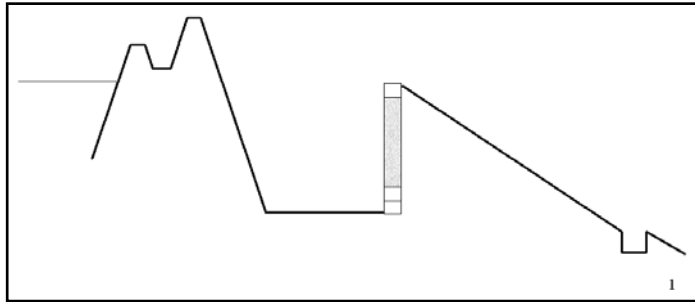
Böylece Alaca Höyük ören yerini ziyaret edenler Hitit dünyasının tek heykelini de görebileceklerdir. Bu heykel elleriyle göğüslerini tutan Arinna'nın Güneş Tanrıçası'na ait olmalıdır.

KAYNAKÇA

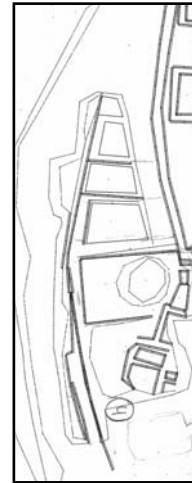
- ARIK, R.O. ; 1937, *Türk Tarih Kurumu tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı 1935'deki Çalışmalara ve Keşiflere ait İlk Rapor*, TTKY V-1, Ankara.
- KOŞAY, H.Z,AKOK, M., 1951, *Türk Tarih Kurumu tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı 1937-39'daki Çalışmalara ve Keşiflere ait İlk Rapor*, TTKY V-5, Ankara.
- KOŞAY, H.Z,AKOK, M., 1966, *Alaca Höyük Kazısı 1940-48'deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor*, TTKY V-6, Ankara.
- KOŞAY, H. Z, AKOK, M.,1973, *Alaca Höyük Kazısı 1963-67 Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor*, TTKY V-28, Ankara.
- ÖZGÜÇ, T., 1982, *Maşat Höyük II, Boğazköy'ün Kuzey Doğusun'da Bir Hitit Merkezi*, TTKY V-38a, Ankara.
- BERAN, T., 1967, *Die Hethitische Glyptik von Boğazköy I, Die Siegel und Siegelabdrücke der vor und Althethitischen Perioden und Die Siegel der Hethitischen Grosskonige*, WVDOG 76, Berlin.
- FISCHER, F.,1963, *Die Hethitische Keramik von Boğazköy*, Berlin, WVDOG 75.
- EMRE, K., 1993, "The Hittite Dam of Karakuyu" *BMECCJ VII*, s.1-17.
- EMRE, K., 1966, "Acem Höyük Seramiği" *Anadolu X*.
- ÇINAROĞLU, A., GENÇ E., 2002, "Alaca Höyük 1999-2000 Yılı Kazı Çalışmaları" 23. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1*, 28 Mayıs-01 Haziran 2001, Ankara.
- ÇINAROĞLU, A., GENÇ E., 2003, "Alaca Höyük 2001 Yılı Kazı Çalışmaları" 24. *Kazı Sonuçları Toplantısı 2*, 27-31 Mayıs 2002, Ankara.
- ÇINAROĞLU, A., GENÇ E., 2004, "Alaca Höyük ve Alaca Höyük Hitit Barajı Kazıları 2002" 25. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1*, 26-31 Mayıs 2003, Ankara.
- ÇINAROĞLU, A., ÇELİK, D., 2006, "2004 Alaca Höyük ve Alaca Höyük Hitit Barajı Kazıları " 27. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1*, 30 Mayıs-03 Haziran 2005, Antalya.

Çizim: 1

Çizim: 3

Çizim: 2

Resim: 1a

Resim: 1b

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

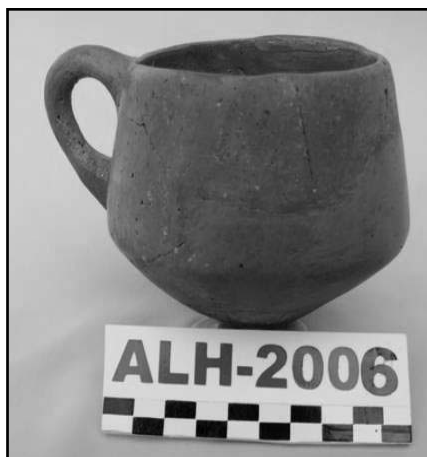
Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 12

Resim: 11

Resim: 13

Resim: 14

2006 YILI SİVAS/HAYRANLI - HALİMİNHANLI KAZISI

Erksin GÜLEÇ*
Süheyla DEMİRCİ
İsmail ÖZER
Cesur PEHLEVAN
A. Cem ERKMAN
Ayhan YİĞİT
Ferhat KAYA

Ankara Üniversitesi, Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü ve California Üniversitesi tarafından ortaklaşa gerçekleştirilmiş olan Türkiye Omurgalı Fossil Yatakları Araştırması Projesi kapsamında 1993 yılında keşfedilen Geç Miyosen tarihli Sivas Hayranlı-Haliminhani omurgalı fosil lokalitesinde, 2002 yılından bu yana devam eden kazı çalışmaları 2006 yılında da sürdürülmüştür. Kazı çalışmaları, 19 – 29 Ağustos 2006 tarihlerinde, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle, Sivas Atatürk Kongre ve Etnografya Müzesi Müdüresi Arkeolog Süheyla Demirci başkanlığında ve Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Antropoloji Bölümü'nden Prof. Dr. Erksin Güleç'in bilimsel danışmanlığında gerçekleştirilmiştir.

2006 yılı Sivas Hayranlı-Haliminhani kazı çalışmaları boyunca, Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Antropoloji Bölümü'nden Doç. Dr. Ayhan Ersoy ve Araş. Gör. A. Cem Erkman, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nden Yard.Doç.Dr. Cesur Pehlevan ve Araş. Gör. Ferhat Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Antropoloji

* Prof.Dr. Erksin GÜLEÇ, AÜ DTCF Antropoloji Bölümü, 06100, Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE.
gulec@humanity.ankara.edu.tr
Süheyla DEMİRCİ, Atatürk Kongre ve Etnografya Müzesi Müdürlüğü, Ordu Evi Karşısı, Sivas/
TÜRKİYE.
Yard.Doç.Dr. İsmail ÖZER, AÜ DTCF Antropoloji Bölümü, 06100, Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE.
ozero@humanity.ankara.edu.tr
Yard. Doç. Cesur PEHLEVAN, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Antropoloji
Bölümü, Van/TÜRKİYE. cesur_pehlevan@yahoo.com
Araş. Gör. A. Cem ERKMAN, AÜ DTCF Antropoloji Bölümü, 06100, Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE.
erkman@humanity.ankara.edu.tr
Öğr. Gör. Ayhan YİĞİT, Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü,
Sivas/TÜRKİYE. ayigit@cumhuriyet.edu.tr
Araş.Gör. Ferhat KAYA, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü,
Van/TÜRKİYE. paleolife@yahoo.com

Bölümünden Öğr.Gör. Ayhan Yiğit, Arkeolog Mehmet Alkan ve Arkeolog Adem Bedir ile Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Antropoloji bölümü öğrencilerinden Özlem Çeri (Yüksek Lisans), Derya Kanık, Melis Niron (Lisans) kazı ekibinde yer almışlardır.

2003 yılı kazı çalışmaları sırasında saptanan ve Hayranlı yolunun doğusunda yer alan Lokalite 19'da 2006 yılında grid sistemi yeniden oturtulmuş ve sistemli kazı çalışmaları bu alanda sürdürülmüştür. Yapılan çalışmalarda, 2x2 m. boyutundaki yedi açmada 55 adet fosil elde edilmiştir (Çizim: 1). Buluntular üzerindeki temizlik, onarım ve determinasyon çalışmaları A.Ü. D.T.C.F. Antropoloji Bölümü, Enver Y. Bostancı ve Refakat Çiner Laboratuvarı'nda sürdürülmektedir.

Sivas Hayranlı-Haliminhanı fosil yatakları oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır. Sınırları, Ankara-Sivas karayolu hattında; Sıcak Çermik'ten Köklüce'ye ve karayolunun güneyinden Sarıhasan Köyü'ne kadar uzanmaktadır ve bu alanda 2002 yılından bu yana sürdürülen yüzey araştırmalarında sayıları yaklaşık olarak 70'e varan fosil lokalitesi tespit edilmiştir. 2006 yılı kazı çalışmalarında Lokalite 19 ve çevresindeki diğer lokalitelerden küçük memeli faunasının ayrıntılı tespiti için toprak örnekleri alınmıştır. Çuvallarla taşınan örnekler A.Ü. D.T.C.F. Antropoloji Bölümü, Enver Y. Bostancı ve Refakat Çiner Laboratuvarı'nda sulu eleme yöntemiyle temizlenerek mikroskop altında ayıklanmıştır ve elde edilen küçük memeli materyali üzerinde yapılan incelemeler devam etmektedir.

Hayranlı-Haliminhanı kazı çalışmalarının yapıldığı istifler, Sivas-Ankara karayolu üzerindeki Hayranlı yolunun doğusunda bulunan ve Geç Miyosen yaşlı tepelerde yer almaktadır. Tersiyer Sivas havzası içerisinde yaklaşık olarak Kayseri'nin 40 km. kuzeydoğusu ile İmranlı'nın 60 km. güneydoğusuna kadar uzanan bu fosil yatakları çok geniş alanda yüzlekler vermektedir ve Sivas ve Kızılırmak havzası içerisinde genç alüvyonlar tarafından örtülürler. Eş yaşlı ve benzer birimler Kangal havzası içerisinde hemen hemen tüm alanlarda da gözlemlenirler (Resim: 2). Haliminhanı ve Hayranlı fosil yataklarını içeren birimler Sivas-Ankara karayolunun etrafında belirgin mostralara verirler. Bu alanda birimler yanal devamlılık ve aşağıdan yukarıya doğru hem tabaka kalınlığında hem de tane boyunda incelme gösteren kırmızı çamurtaşı/marn ve çakıltası/kumtaşı çökellerinden oluşmaktadır. Bu istiflerde kırmızı çamurtaşı ve marn çökelleri en yaygın birimlerdir. Kum ve çakıltaları ise yanal olarak yüzlerce metre izlenebilen aşındırılmalı tabanlı, geometri birimler ya da kanal dolguları olarak gelişmiştir. Alttan üste doğru tane ve tabaka kalınlığındaki incelme, birimin önceleri alüvyon yelpazesi-menderesli akarsu sistemi ve geçici göllerin bulunduğu bir ortama sahip olduğunun işaretidir. Alt kısımlarda çakıl taşlarının, üst kısımlarda ise kireçtaşlarının yoğun olması havzanın yavaş yavaş akarsu ortamından göl koşullarının egemen

olduğu bir havzaya dönüştüğünü göstermektedir. Bu tip bir değişim, havzanın zaman içerisinde faylara bağlı olarak genişlediğine (ve/veya çöktüğüne) ya da kurak bir iklimden ılıman ve yağışlı bir iklime geçtiğine işaret eder.

Oldukça zengin karasal omurgalı fosilleri genel olarak kırmızı çamurtaşı ve yeşil kireçtaşı çökeltileri içerisinde ele geçirilmiştir. Depozitler içerisindeki fosillerin korunma durumu ve pozisyonları bizlere taşınmanın fazla olmadığını ve çok ince kum ve kil taneli gerecin çökmesi sonucunda yerli yerinde gömüldüklerini ortaya koymaktadır. Kazı alanından 206 adet fosil bulunmakla birlikte, yüzey araştırmalarından yüzlerce fosil ele geçirilmiştir (Tablo: 1).

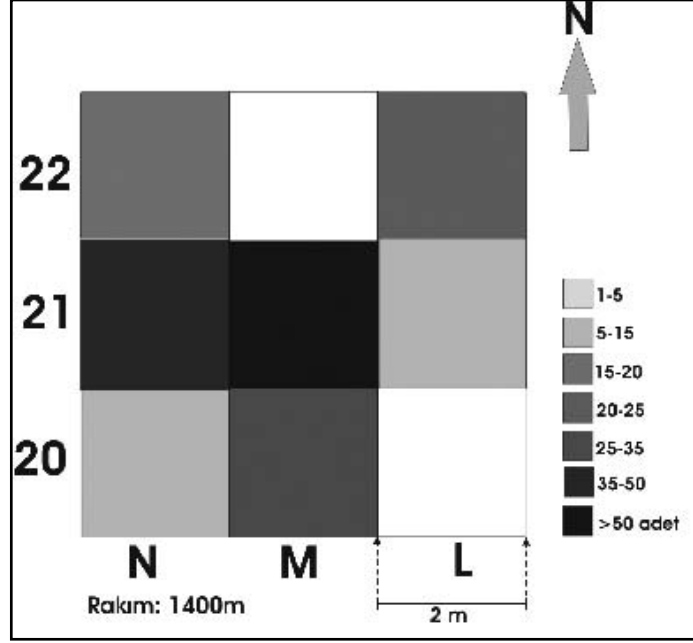
Tablo 1: Sivas Hayranlı - Haliminhanı Kazısı fauna listesi.

<u>Artiodactyla</u>	<u>Rodentia</u>
Bovidae	Muridae
<i>Gazella cf. capricornis</i>	<i>Progonomys sp.</i>
<i>Tragoportax (sp.: cf. rugosifrons)</i>	<i>Parapodemus sp.</i>
<i>cf. Pachytragus</i>	<i>Apodemus sp.</i>
<i>Prostrepsiceros houtumschindleri syridisi</i>	
<i>cf. Cervidae/Moschidae cf. Micromeryx</i>	Cricetidae
'antilopine' spp. indet	<i>Byzantinia sp.</i>
	<i>cf. Blancomys</i>
Suidae	Sciuridae
<i>Microstonyx sp.</i>	<i>Pliopetaurista cf. bresseana.</i>
	<i>Tamias sp.</i>
Giraffidae	<i>Spermophilinus sp.</i>
<i>Paleotragus sp.</i>	
<u>Perissodactyla</u>	Gerbilinae
Equidae	<i>Pseudomeriones sp.</i>
<i>Hipparion sp.</i>	
	Hystriidae
Rhiocerotidae	
<i>Ceratotherium neumayri</i>	<u>Aves</u>
<u>Proboscidae</u>	<i>indet.</i>
Gomphotheriidae	
<i>Choerolophodon pentelici</i>	

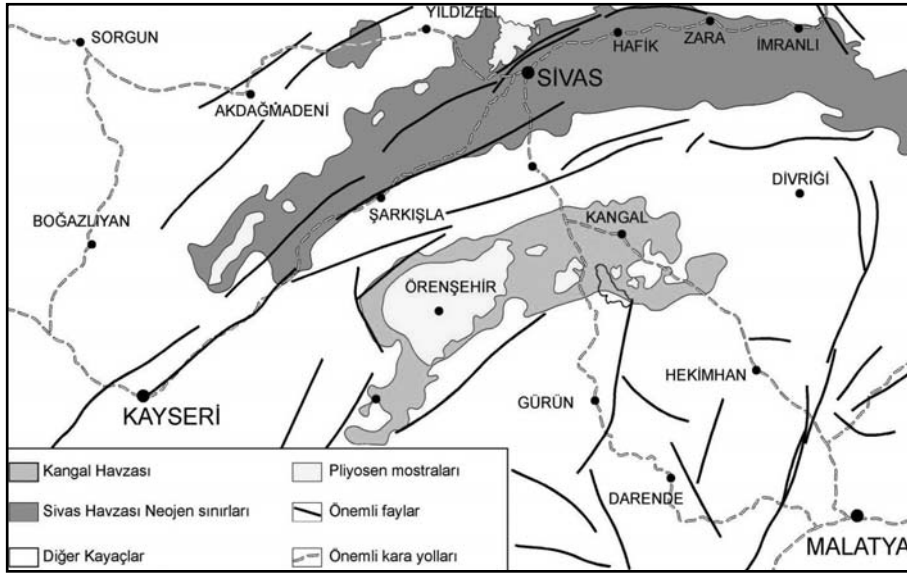
Lokalite 19 ve bölgedeki diğer lokalitelerden elde edilen fosillerin büyük bir bölümünün Hipparionlara ait olduğu tespit edilmiştir.

TEŞEKKÜRLER

Kazı çalışmalarına maddî ve manevî destekler sağlayan Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'na, A.Ü. D.T.C.F. Dekanlığı'na, *US National Science Foundation*'a (RHOI Programı, Grant No: 0321893), Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Sayın Doç. Dr. Abdüllatif Şener'e, Arkeolog Mehmet Alkan ve Adem Bedir'e, ayrıca öğrenci arkadaşlarımıza teşekkür ederiz.

Şekil 1: Lokalite 19'da 2003 yılından bugüne kadar elde edilen fosillerin karelere göre dağılımı

Şekil 2: Sivas Havzası

Resim 1: Hayranlı bölgesi fosil lokalitelerinin uydudan görünümü

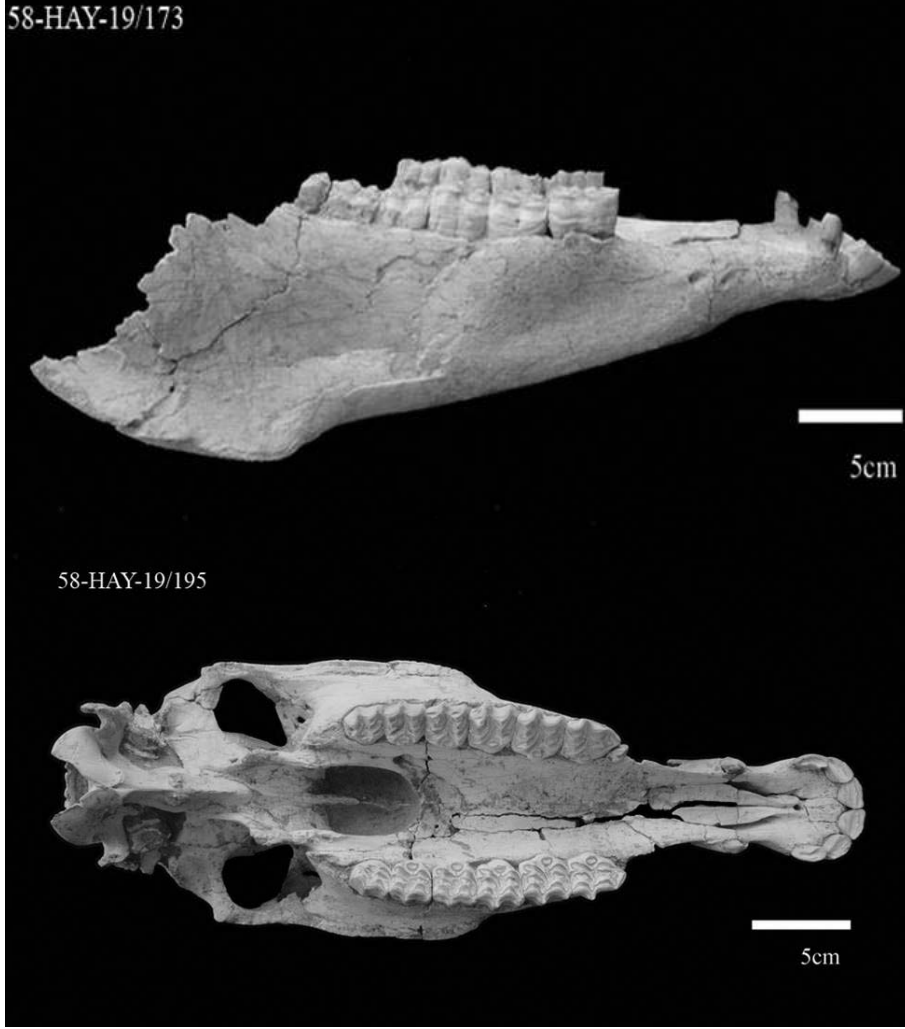
Resim 2: Hayranlı Lokalite 19'un batı açısından görünümü

Resim 3: Hayranlı lokalitesinden bulunmuş bir *Hippariona* ait ön ekstremitenin bir kısmı; metacarpaller ve phalanxlar

Resim 4: Hayranlı lokalitesinden bulunmuş bir *Hippariona* ait ön ekstremitenin bir kısmı; metacarpaller ve phalanxlar

Resim 5: Hayranlı lokalitesinden bulunmuş bir *Hipparion* ait *mandibula* (altçene) fosili

Resim 6: Hayranlı lokalitesinden bulunmuş bir önceki slaytta görülen *Hippariona* ait *cranium* (kafatası) fosilinin alttan görünümü

DEĞERLİ BİLİM ADAMI

Genel Müdürlüğümüzce her yıl düzenlenen “Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu”nda sunduğunuz raporlar, bu yıl da kitap olarak basılacaktır.

Göndereceğiniz rapor metinlerinin aşağıda belirtilen kurallara uygun olması, kitapların zamanında basımı ve kaliteli bir yayın hazırlanması açısından önem taşımaktadır.

Yayın Kuralları

- Yazıların A4 kağıda, 13x19 cm. lik bir alan içinde 10 punto ile, başlığın 14 punto ile tirelemeye dikkat edilerek Arial veya Times fontu ile 10 sayfa yazılması,
- Dipnot numaralarının metin içinde belirtilerek sayfaların alt kısmına 8 punto ile yazılması,
- Dipnot ve kaynakçada kitap ve dergi isimlerinin italik yazılması,
- Çizim ve fotoğrafların toplam adedinin 15 olması, CD'ye JPG veya TIFF olarak 300 pixel/inch, renk modlarının CMYK veya Grayscale olarak kaydedilmesi, kesinlikle word sayfası olarak düzenlenmemesi,
- Haritalar (Harita:), Çizimler (Çizim:), Resimler (Resim:), olarak belirtildikten sonra altlarına yazı yazılması ve kesinlikle levha sisteminin kullanılmaması,
- Yazılara mutlaka isim, unvan ve yazışma adresinin yazılması,
- CD'ye kaydedilmiş metnin çıktısının da gönderilmesi ve çıktı ile CD kaydının uyumlu olması (aksi hâlde CD kaydı esas alınacaktır),
- Raporların sempozyum esnasında teslim edilmesi veya en geç 1 Ağustos gününe kadar

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü
Araştırmalar ve Yayınlar Şubesi Müdürlüğü
II. Meclis Binası
Ulus/Ankara
adresine gönderilmesi gerekmektedir.

Yayın kurallarına uymayan veya geç gelen yazılar kesinlikle yayınlanmayacak ve iade edilmeyecektir.

Not: Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı kitaplarına Bakanlığımız www.kultur.gov.tr adresinden ulaşılması mümkündür.

Bilgilerinizi rica eder, çalışmalarınızda başarılar dileriz.

DEAR COLLEAGUES

The reports which you will submit during the International Symposium of Excavations, Surveys and Archaeometry will be published as usual.

In order to receive a qualitative print and to complete the publication on time, we kindly request you to send the texts of your reports within the context of form mentioned below:

- The writings to be on A4 paper, not exceeding the writing space of 13.5x19 cm, with Arial or Times font in 10pts. Kindly pay attention to using dashes (-) when necessary in the text, and the text to be maximum 10 pages
 - * The title to be written in 14 pts, bold,
 - * Footnotes to be written below the text, with their numbers indicated within the text, in 8 pts at the page where it is mentioned,
 - * At the footnotes and the bibliography, the names of the books and the periodicals to be written in Italic character.
- The total number of the drawings and the pictures to be at most 15. If it is possible, you are requested to scan the photographs and to save on CD as JPG on a separate file out of the text with 300 pixel/inch; colour of mods of these photographs must be CMYK or Grayscale; photographs to be taken by digital camera,
- Please write (Drawing) for the drawings (Fig.) for the figures, pictures, and (Map) for the maps as subtitle and please do not use table system.
- Kindly write your name, title and communication address on the papers.
- Please send the print out of the text, together with loading the text on a (new) diskette or CD.
- The print out of the text you will send and the text in the diskette or CD, should be compatible, (or else the text in the diskette/CD will be accepted) with each other.

Kindly give your texts during the symposium or send until August 1, to the below address:

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Araştırmalar ve Yayınlar Şubesi Müdürlüğü,
II. Meclis Binası Ulus/Ankara.

The reports which do not follow the rules or are sent late, will not be published and will not be given back.

Note the books of the Symposium are available on www.kultur.gov.tr